

102 116 1 +

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE

CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

INŠTITUT ZA ARHEOLOGIJO — INSTITUTUM ARCHAEOLOGICUM

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

XXXV

1984

LJUBLJANA

1984

ARHEOLOŠKI VESTNIK
ACTA ARCHAEOLOGICA
XXXV 1984

LJUBLJANA
1984

102469 +

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE

CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJO — INSTITUTUM ARCHAEOLOGICUM

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

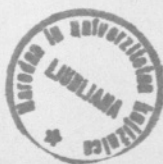
XXXV

1984

LJUBLJANA

1984

70 2094/84

Arheološki vestnik	Glasilo Inštituta za arheologijo ZRC SAZU
Izdala	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Natisk odobrila	Razred za zgodovinske in družbene vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti na seji dne 13. maja 1983 in Predsedstvo na seji dne 6. junija 1984
Odgovorni urednik	Bogo Grafenauer
Glavni urednik	Dragan Božič
Tehnični urednik	Ivan Turk
Lektor	Zoran Božič
Uredniški odbor	Dragan Božič, Janez Dular, Timotej Knific, France Leben, Ivan Turk
Natisnjeno	s podporo Raziskovalne skupnosti Slovenije, Republiške skupnosti za ceste SR Slovenije in Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU

ANALJBUU
1981

VSEBINA

PRAGODOVINSKE DOBE

Hermina PARZINGER: Novo železo Ljubljanskega barja v muzejnika in opreči bronzni dolci vstopnega Podmurske (Povzetek)	59
Davorn VUGA, Ivan TURK: Zarnodolci pri Pichnici. Nova arheološka raziskava na Ljubljanskem barju	76
Olga RIŠČENČAK-MERKUR: Novo železo pri Dobeli pri nas	90
Željko TRILJAK: O jankarju v Podgradnem	110
Timotej KNEŽ: Zarni grablje v Nošnju mesta. Zlatna posoda s rezilom	119
Ernst PLEŠ: Pragodovinski Molnik	134
Poljana TOMAZO-RAVNIK: Arheološko poročilo grobnice Molnik	163

RIMSKE DOBE

Olga SAGADIN: Arheološka starša pri Dietrich pri Trzinu	169
Mira STENCNIK-GULIC: Najnovejši podatki iz Staršega trga pri Slacem	185
Alen TUŠEK: Rimska opreča s Rabečji vasi v Ptuju	223
Walter LITNER: Drobnе rimske najdbe iz Slacie (Povzetek)	247
Irina ČREMOSNIK: Poreklo rimske slikane keramike	260

DOBA PRESELJEVANJA LJUDSTEV

Timotej KNIFIC, Drago SVOLISAK: Grobovi langobardskih vojskavov iz Solina (Nova Gorica)	277
---	-----

EPIGRAFIKA

Jaro ŠAŠEL, Branko ŽIARUSIČ: Štirideset rimskih napisov iz Istre	285
--	-----

NUMIZMATIKA

Polje KOS: Zlatna moneta bizantinskega cesarja iz Celja (Povzetek)	335
--	-----

KAZALO Contents

VSEBINA

PRAZGODOVINSKE DOBE

Hermann PARZINGER: Mesto kolišč Ljubljanskega barja v eneolitiku in zgodnji bronasti dobi srednjega Podonavja (Povzetek)	59
Davorin VUGA, Ivan TURK: Zamedvedica pri Plešivici. Novo eneolitsko naselje na Ljubljanskem barju	76
Greta HIRSCHBÄCK-MERHAR: Prazgodovinski depo Debeli vrh nad Predgradom	90
Bila TERŽAN: O jantarju z Debelega vrha nad Predgradom	110
Tone KNEZ: Žarno grobišče v Novem mestu. Začasno poročilo o raziskovanju v letu 1982	119
Ivan PUŠ: Prazgodovinski Molnik	134
Tatjana TOMAZO-RAVNIK: Antropološko poročilo z grobišča Molnik . . .	163

RIMSKA DOBA

Milan SAGADIN: Antična stavba pri Bistrici pri Tržiču	169
Mira STRMČNIK-GULIČ: Najnovejši podatki iz Starega trga pri Slovenj Gradcu	185
Ivan TUŠEK: Rimska apnenica v Rabelčji vasi v Ptujju	225
Walter LEITNER: Drobne rimske najdbe iz Siscie (Povzetek)	247
Irma ČREMOŠNIK: Poreklo rimske slikane keramike	260

DOBA PRESELJEVANJA LJUDSTEV

Timotej KNIFIC, Drago SVOLJŠAK: Grobovi langobardskih vojščakov iz Solkana (Nove Gorice)	277
--	-----

EPIGRAFIKA

Jaro ŠAŠEL, Branko MARUŠIČ: Štirideset rimskih napisov iz Istre . . .	295
---	-----

NUMIZMATIKA

Peter KOS: Zakladna najdba konstantinskih folisov iz Celja (Povzetek)	336
---	-----

KRITIKA IN DISKUSIJA

Michael P. SPEIDEL: <i>Cesta za Viminacij</i> (Povzetek)	341
Vera KOLŠEK: <i>Nekaj podatkov o zgodnjem krščanstvu v Celeji</i>	342

IN MEMORIAM

Iva MIKL-CURK: <i>Bernarda Perc</i> (1929—1983)	349
Davorin VUGA: <i>Rainer Christlein</i> (1940—1983)	351

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

<i>Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria). Final Report</i> , 1982 (Ivan TURK)	355
<i>Ritrovamenti archeologici recenti e recentissimi nel Friuli-Venezia Giulia</i> , 1982 (Matej ŽUPANČIČ)	361
Mircea Petrescu-Dîmbovița: <i>Die Sichern in Rumänien</i> , 1978 (Vitko PAHIČ)	363
Elisabeth Ettlinger: <i>Die italische Sigillata von Novaesium</i> , 1983 (Iva MIKL-CURK)	364
Zilka Kujundžić: <i>Poetovijske nekropole</i> , 1982 (Iva MIKL-CURK)	365
<i>Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod</i> , 1981 (Irena SIVEC-RAJTERIČ)	367
Lojze Bolta: <i>Rifnik pri Šentjurju</i> , 1981 (Davorin VUGA)	368
Vida Stare: <i>Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev</i> , 1980 (Davorin VUGA)	369
Éva Garam: <i>Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre</i> , 1979 (Irena SIVEC-RAJTERIČ)	372
Bořivoj Dostál: <i>K časně slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska</i> , 1982 (Andrej PLETERSKI)	372
Alice Sz. Burger: <i>Late Roman Money Circulation in South-Pannonia</i> , 1981 (Peter KOS)	374

CONTENTS

PREHISTORIC AGES

Hermann PARZINGER: <i>Die Stellung der Uferrandsiedlungen bei Ljubljana im äneolithischen und frühbronzezeitlichen Kultursystem der mittleren Donauländer</i>	13
Davorin VUGA, Ivan TURK: <i>Zamedvedica bei Plešivica. Eine neue äneolithische Ansiedlung auf dem Moor von Ljubljana (Laibacher Moor) (Zusammenfassung)</i>	88
Greta HIRSCHBÄCK-MERHAR: <i>The Prehistoric Depot Debeli vrh above the Village of Predgrad (Summary)</i>	100
Biba TERŽAN: <i>The Amber from Debeli vrh above the Village of Predgrad (Summary)</i>	117
Tone KNEZ: <i>Das Urnengräberfeld in Novo mesto. Vorbericht der Grabung 1982 (Zusammenfassung)</i>	126
Ivan PUŠ: <i>Das vorgeschichtliche Molnik (Zusammenfassung)</i>	154
Tatjana TOMAZO-RAVNIK: <i>Anthropologischer Bericht aus der Nekropole Molnik (Zusammenfassung)</i>	165

ROMAN PERIOD

Milan SAGADIN: <i>The Roman Building at Bistrica near Tržič (Summary)</i>	180
Mira STRMČNIK-GULIČ: <i>Die neuesten Daten aus Stari trg bei Slovenj Gradec (Zusammenfassung)</i>	207
Ivan TUŠEK: <i>Der römische Kalkbrennofen in Rabelčja vas auf Ptuj (Zusammenfassung)</i>	232
Walter LEITNER: <i>Römische Kleinfunde aus Siscia</i>	233
Irma ČREMOŠNIK: <i>Die Herkunft der römischen bemalten Keramik (Zusammenfassung)</i>	274

MIGRATION PERIOD

Timotej KNIFIC, Drago SVOLJŠAK: <i>Le tombe dei guerrieri longobardi di Solkan (Nova Gorica)</i>	285
--	-----

EPIGRAPHY

Jaro ŠASEL, Branko MARUŠIČ: <i>Quarante inscriptions romaines et fragments d'Istrie (Résumé)</i>	314
--	-----

NUMISMATICS

- Peter KOS: *Ein Schatzfund konstantinischer Folles aus Celje* 325

CRITIQUE AND DISCUSSION

- Michael P. SPEIDEL: *The Road to Viminacium* 339
 Vera KOLŠEK: *Einige Angaben über das Frühchristentum in Celeia (Zusammenfassung)* 345

IN MEMORIAM

- Iva MIKL-CURK: *Bernarda Perc (1929—1983)* 349
 Davorin VUGA: *Rainer Christlein (1940—1983)* 351

BOOK REVIEWS

- Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria). Final Report, 1982* (Ivan TURK) 355
Ritrovamenti archeologici recenti e recentissimi nel Friuli-Venezia Giulia, 1982 (Matej ŽUPANČIČ) 361
 Mircea Petrescu-Dimbovița: *Die Sicheln in Rumänien, 1978* (Vitko PAHIČ) 363
 Elisabeth Ettlinger: *Die italische Sigillata von Novaesium, 1983* (Iva MIKL-CURK) 364
 Zilka Kujundžić: *Poetovijske nekropole, 1982* (Iva MIKL-CURK) 365
Die spätromische Festung und das Gräberfeld von Tokod, 1981 (Irena SIVEC-RAJTERIČ) 367
 Lojze Bolta: *Rifnik pri Šentjurju, 1981* (Davorin VUGA) 368
 Vida Stare: *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev, 1980* (Davorin VUGA) 368
 Éva Garam: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre, 1979* (Irena SIVEC-RAJTERIČ) 372
 Bořivoj Dostál: *K časně slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska, 1982* (Andrej PLETERSKI) 372
 Alice Sz. Burger: *Late Roman Money Circulation in South-Pannonia, 1981* (Peter KOS) 374

DIE STELLUNG DER UFERANDESIEDLUNGEN BEI LJUBLJANA IM ANEOLITHISCHEN UND FRÜHBRONZEZEITLICHEN KULTURSYSTEM DER MITTLEREN DONAULÄNDER

HERMANN FANZINGER

Universität München

PRAZGODOVINSKE DOBE Prehistoric Ages

Die vorliegende Untersuchung ist eine Fortsetzung der von mir im Jahre 1927 veröffentlichten Arbeit „Die Stellung der Uferandesiedlungen bei Ljubljana im Anceolithikum und im Frühbronzealter“, in der ich die Funde aus den Uferandesiedlungen bei Ljubljana in das europäische Anceolithikum und in das Frühbronzealter einordnete. Seitdem ist die Forschung in Slowenien sehr lebhaft geworden, und es ist zu erwarten, daß die Stellung der Uferandesiedlungen bei Ljubljana in das europäische Anceolithikum und in das Frühbronzealter in Zukunft noch weiter klären wird. Die vorliegende Untersuchung ist eine Fortsetzung der von mir im Jahre 1927 veröffentlichten Arbeit „Die Stellung der Uferandesiedlungen bei Ljubljana in das europäische Anceolithikum und in das Frühbronzealter“, in der ich die Funde aus den Uferandesiedlungen bei Ljubljana in das europäische Anceolithikum und in das Frühbronzealter einordnete. Seitdem ist die Forschung in Slowenien sehr lebhaft geworden, und es ist zu erwarten, daß die Stellung der Uferandesiedlungen bei Ljubljana in das europäische Anceolithikum und in das Frühbronzealter in Zukunft noch weiter klären wird.

Diesem wir uns nach Kultursystemen um, auf die sich das Material aus dem Ljubljansko barje beziehen läßt, so stoßen wir unweigerlich auf das von

DIE STELLUNG DER UFERRANDSIEDLUNGEN BEI LJUBLJANA IM ÄNEOLITHISCHEN UND FRÜHBRONZEZEITLICHEN KULTURSYSTEM DER MITTLEREN DONAULÄNDER

HERMANN PARZINGER

Universität München

Slowenien nimmt bei der Beurteilung äneolithischer und frühbronzezeitlicher Kulturnachlässe insofern eine besondere Stellung ein, als die allermeisten Funde aus Uferrandsiedlungen stammen, die ebenso auch an den Seen des Salzkammergutes zum Vorschein kamen.¹ Die Forschung kennt sie seit hundert Jahren, hat sie vielfach als Kultureinheit gesehen und sie chronologisch als Bezugsebene für alle diejenigen Hinterlassenschaften genutzt, die außerhalb dieses Formenkreises zum Vorschein kamen und aus sich selbst heraus schwer datierbar schienen (»Ljubljansko barje — Mondsee — Vučedol«).² Aber sobald man in Slawonien, Westungarn und Ostösterreich den äneolithischen Fundstoff in Etappen und Formengruppen zu gliedern lernte, die über eine langdauernde Zeitstrecke zu verteilen waren, und ein verwickeltes Kultursystem entstand, in dem die einzelnen Formengruppen eine je nach Herkommen und Schicksal unterschiedliche Stellung einnahmen,³ ließ sich die Frage, wie sich der Fundstoff Sloweniens dazu verhält, nicht mehr aufschieben. Hatten doch Archäologen aus Ljubljana die bisherigen Funde aus den Uferrandsiedlungen nahezu vollständig publiziert und in den sechziger Jahren mit Grabungen begonnen, über die ausführliche Berichte mit reicher Bebilderung erschienen,⁴ so daß es möglich sein sollte, Befunde und Fundeinschlüsse zu korrelieren, stratigraphisch und formenkundlich zu ordnen, ein Bild der zeitlichen Folge der zahlreichen Altertümer zu entwerfen und sie auf das heute vertretene Kultursystem des mitteldonauländischen Äneolithikums zu beziehen. Der Terminus »Äneolithikum« umfaßt dabei die Zeitspanne vom Beginn der Kupfermetallurgie zur Zeit der Lengyel-Kultur bis zum Beginn der Frühbronzezeit.⁵ Am Beginn dieser Forschung in Slowenien stehen zweifelsohne die verdienstvollen Arbeiten von J. Korošec, der die zahlreichen Funde aus den Stationen bei Blatna Brezovica und Ig vorlegte und analysierte.⁶ Freilich sind einer Bearbeitung der Materialien aus dem Ljubljansko barje noch immer enge Grenzen gesetzt. »Geschlossene« Funde aus Häusern oder Gruben fehlen ebenso wie eine stratigraphische Abfolge mit wechselnden Fundinhalten innerhalb ein und derselben Siedlung. Denn bisher hatte man an jedem Platz immer nur eine einzige Kulturschicht präparieren und sie von fundleeren Schwemmschichten trennen können. Deshalb bleibt gar nichts anderes übrig, als die Keramik jedes Fundplatzes für sich zu untersuchen, alle bisher bekannten Plätze miteinander zu vergleichen und schließlich nach Parallelen in solchen Stationen außerhalb Sloweniens zu suchen, die über identische oder verwandte Formen in chronologisch sicheren Zusammenhängen verfügen.

Blicken wir uns nach Kultursystemen um, auf die sich das Material aus dem Ljubljansko barje beziehen ließe, so stoßen wir unweigerlich auf das von

S. Dimitrijević in vielen beachtenswerten Arbeiten vorgelegte Entwicklungsschema äneolithischer Kulturen und -gruppen.⁷ Dieses basiert im wesentlichen auf slawonischem Fundstoff, wird aber auf ganz Nordwestjugoslawien sowie auf die angrenzenden Gebiete Pannoniens und Serbiens übertragen. Da diesem Kultursystem aber mehr stilistische Überlegungen als geschlossene Fundkomplexe zugrunde liegen, scheint mir das in den letzten Jahrzehnten von der tschechoslowakischen, ungarischen und österreichischen Forschung entwickelte Schema besser geeignet.⁸ Die z. T. wesentlichen Unterschiede zwischen den beiden genannten Systemen näher auszuführen, soll nicht Aufgabe dieser Studie sein. Da die nördlich an Slowenien angrenzenden inneralpinen Gebiete Kärntens und der Steiermark bisher nur sehr wenig äneolithischen und frühbronzezeitlichen Fundstoff erbrachten, müssen wir auf der Suche nach einem Bezugssystem den Schritt in die mitteldonauländischen Kulturräume der heutigen Tschechoslowakei, Ungarns und Österreichs wagen.

Das von den dortigen Forschern erarbeitete Kultursystem geht von einer Abfolge der Kulturen Lengyel-Baden-Vučedol/Jevišovice-B aus. Dabei entwickeln sich auf der Grundlage des Lengyel-Kulturkreises (Sopot in Slawonien, Zengövárkony-Lengyel in Westungarn, Mährisch Bemalete Keramik (MBK) in Mähren und Niederösterreich) jüngere Formengruppen (Balaton in Westungarn und in der Südwestslowakei, Lasinja in Slawonien, das sog. »Epi-Lengyel« in Südmähren und in Niederösterreich), die sich z. T. mit furchenstichverzierter Keramik der »Typen« Bajč — Lubnik — Retz — Gajary verbinden lassen, und die der mit der Boleráz-Gruppe beginnenden »vorklassischen« Badener Entwicklung vorangehen. Auf die entwickelte Badener Kultur (Ossarn, Viss, Ůny) folgen Formengruppen wie Vučedol, Jevišovice-B, Mödling-Zöbing, Máko, Kosihy-Čaka usw., die den Abschluß des Äneolithikums bilden.⁹

Es kann sich nicht darum handeln, diese Grundgliederung, die auf ihre Stichhaltigkeit noch im einzelnen zu prüfen wäre, auf das Material der Uferandsiedlungen bei Ljubljana zu übertragen. Nur gewinnen wir aus einer formenkundlichen Ordnung dieses Fundstoffes Möglichkeiten, spezifische Formen an dieses System anzuschließen, wodurch wir eine ungefähre Vorstellung von den Zeitstrecken erhalten, innerhalb derer man am Seeufer gesiedelt hat. Zu diesem Zweck wird das Material der Uferandsiedlungen in Horizonte gegliedert. Diese Horizonte sind aber nur als gedachte synchronisierende Linien durch verschiedene Kulturräume zu verstehen. Die beteiligten Kulturen können nicht vollständig miteinander parallelisiert werden, sondern waren lediglich zu einem bestimmten Zeitpunkt miteinander gleichzeitig. Die komplexen Sonderentwicklungen in den einzelnen Gebieten sollen dadurch nicht vereinfacht werden.

Bei der formenkundlichen Ordnung der Keramik (**Abb. 1**) gliedern wir zunächst die Gesamtheit aller Gefäße nach Funktionstypen wie Topf, Schale, Tasse usw., innerhalb dieser Funktionstypen mit Hilfe bestimmter Profilbildungen nach Formen (x 1, x 2, ...). Diese sind in sich immer noch etwas heterogen, da bei handgemachter Keramik ein Stück nur selten völlig dem anderen gleicht. So besteht eine Form aus einer Reihe verschiedener Varianten. Solange sie nur als Einzelstücke vertreten sind, werden sie aus der entsprechenden Form nicht ausgeklammert. Wiederholen sich aber bestimmte Varianten

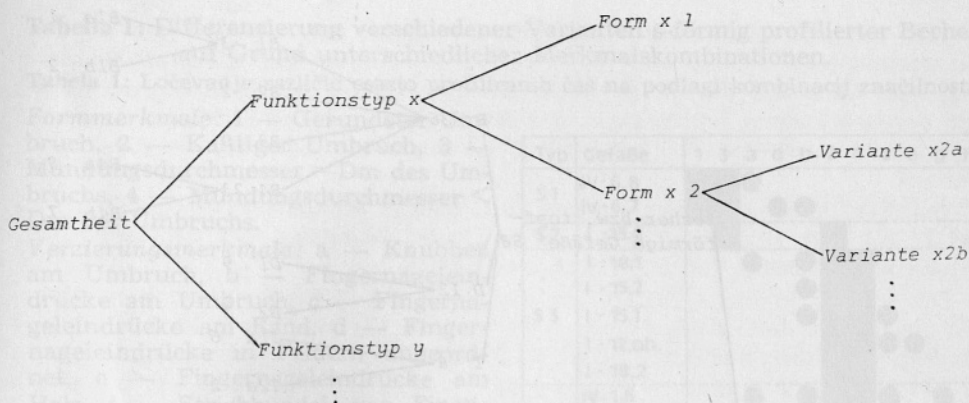

Abb. 1: System der Formenbildung.

Sl. 1: Sistem tipološke členitve.

mehrmals oder sind sie besonderer, z. B. chronologischer Bedeutung, erhalten sie eine eigene Bezeichnung (x 1a, x 1b, ...).

Ziel dieser Nomenklatur soll es sein, die einzelnen Formen und Varianten direkt und präzise anzusprechen. Sie läßt sich nicht verallgemeinern, sondern soll nur helfen, die Variationsbreite und die Formenvielfalt der einzelnen Fundplätze zu erfassen, zu definieren und damit erst vergleichbar zu machen.

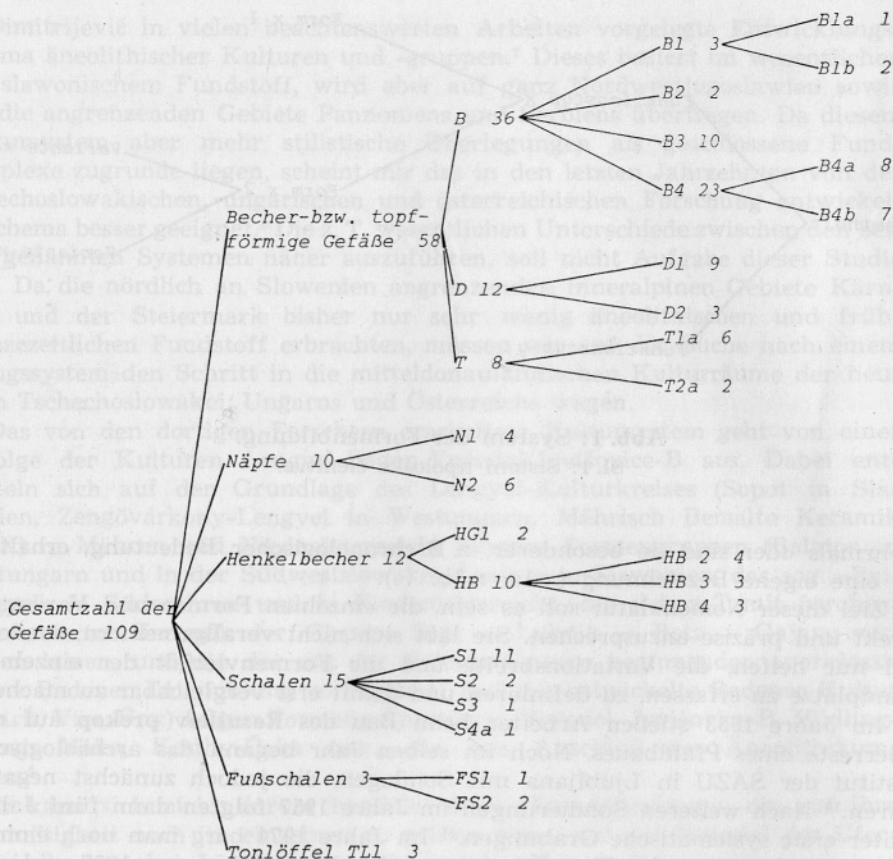
Im Jahre 1953 stießen Arbeiter beim Bau des **Resnikov prekop** auf die Überreste eines Pfahlbaues. Noch im selben Jahr begann das archäologische Institut der SAZU in Ljubljana mit Sondagen, die jedoch zunächst negativ waren.¹⁰ Nach weiteren Sondierungen im Jahre 1957 folgten dann fünf Jahre später erste systematische Grabungen.¹¹ Im Jahre 1974 barg man noch einmal Kulturüberreste aus der Kanalböschung nahe den Sonden von 1957 und auf dem Ausgrabungsfeld von 1962.¹²

Hier stellen wir die publizierten Materialien der Jahre 1953, 1957, 1962 und 1974 zusammen.

Die überlieferten Fundumstände erlauben es nicht, das gesamte Material vom Resnikov prekop einer homogenen, zeitgleichen Kulturschicht zuzuweisen. Die Funde waren entweder bereits zum Zeitpunkt ihrer Auffindung umgelagert oder stammen aus mehreren Pfahlbauten verschiedener Zeitstellung, aber von derselben Örtlichkeit. Dies wird sich jedoch nicht mehr rekonstruieren lassen; nur großflächige Grabungen, die bereits im Jahre 1962 begonnen wurden, könnten diese Fragen entscheiden.

Im Inventar der Uferrandsiedlung am Resnikov prekop lassen sich becher- (B) und topfförmige Gefäße (T), Henkelbecher (HB), Näpfe (N), Schalen (S) und Fußschalen (FS) als Funktionstypen unterscheiden (Abb. 2).

Als besonders charakteristisch erweisen sich s-förmig profilierte Becher verschiedener Varianten. Da sie in einer ausreichenden Anzahl zur Verfügung stehen, sollen sie versuchsweise in einer Kombinationstabelle differenziert werden (Tabelle 1). Ihr liegt folgender Gedanke zugrunde. Jedes Gefäß besteht aus verschiedenen Form- und Verzierungsdetails. Diese können verschieden

Resnikov prekop

Abb. 2: Gliederung der Inventare der einzelnen Uferrandsiedlungen nach Funktionstypen, Formen und Varianten (mit Angabe der Stückzahl).

Sl. 2: Delitev gradiva posameznih kolišč na namenske vrste, oblike in različice (z navedbo števila primerkov).

alte Traditionen haben und sich mit Neuerungen verbinden. Der erste Schritt ist somit die Zerlegung der Gefäße in ihre Form- und Zierdetails. Anschließend werden sie entsprechend der Kombination ihrer Merkmale in Tabelle 1 zusammengestellt und geordnet. Ob ihr chronologische Bedeutung zukommt oder ob im Optimalfall das Endstadium dieser Kombinationstabelle auch eine zeitliche Entwicklung widerspiegelt, läßt sich erst klären, wenn eine Übersicht über die Gesamtheit des Fundstoffes gewonnen ist.

Die Gefäße der Form B1 (**Taf. 1: 1—2**) sind gerundet umbrochen und haben eine leicht gewölbte Schulter. Ihr Mündungsdurchmesser entspricht etwa dem

Tabelle 1: Differenzierung verschiedener Varianten s-förmig profilierter Becher auf Grund unterschiedlicher Merkmalskombinationen.

Tabela 1: Ločevanje različic esasto profiliranih čaš na podlagi kombinacij značilnosti.

Formmerkmale: 1 — Gerundeter Umbruch, 2 — Kantiger Umbruch, 3 — Mündungsdurchmesser = Dm des Umbruchs, 4 — Mündungsdurchmesser < Dm des Umbruchs.

Verzierungsmerkmale: a — Knubben am Umbruch, b — Fingernageleindrücke am Umbruch, c — Fingernageleindrücke am Rand, d — Fingernageleindrücke in Feldern angeordnet, e — Fingernageleindrücke am Hals, f — Strichbündel, von Einstichen begleitet, g — Strichbündel.

Oblikovne značilnosti: 1 — zaobljen največji obod, 2 — klekast največji obod, 3 — premer ustja = premeru največjega oboda, 4 — premer ustja < premer največjega oboda.

Okrasne značilnosti: a — bradavice na največjem obodu, b — nohtni vtiski na največjem obodu, c — nohtni vtiski na ustju, d — nohtni vtiski razvrščeni v poljih, e — nohtni vtiski na vratu, f — snopi črt z vbodi, g — snopi črt.

Typ	Gefäße	1	3	a	d	b	2	4	c	e	g	f
S1	IV - 6,8	■		●								
	IV - 6,7	■			●	●						
S2	I - 13,4	■										
	I - 18,1			●		●						
S3	I - 15,2					●						
	I - 15,1					●						
	I - 12, ob.					●				●		
	I - 18,2					●				●	●	
S4a	IV - 1,6			●		●			●		●	●
	I - 16,4			●		●			●		●	●
	IV - 1,3			●		●			●		●	●
S4b	I - 15,3					●			●		●	●
	IV - 6,5					●			●		●	●
	I - 6,1					●			●		●	●
	IV - 1,4					●			●		●	●

● - Verzierungsmerkmal
■ - Formmerkmal

maximalen Innendurchmesser am Gefäßbauch. Als Verzierung tragen sie Knubben am Umbruch (**Taf. 1: 1**) oder kleine Eindrücke, die in Reihen angeordnet sind (**Taf. 1: 2**). Die Form B2 ist unverziert (**Taf. 1: 3**) und unterscheidet sich von B1 lediglich durch den kantigeren Umbruch. Dieser verbindet B2 mit B3 und B4. Doch ist bei letzteren der Mündungsdurchmesser kleiner als die maximale Bauchweite. Bei B3 kamen Knubben und feine Kerben bzw. Eindrücke als Verzierungselemente zur Anwendung (**Taf. 1: 4**), während sich geritzte Strichbündel, die quer über die Gefäßoberfläche verlaufen, auf B4 beschränken (**Taf. 1: 5**). Die Variante B4a hat mit den anderen Formen die am Umbruch angebrachten Knubben gemeinsam.

Tabelle 1 zeigt, daß gewisse Verzierungsarten nur mit bestimmten Formen verbunden sind. Faßt man die Formmerkmale als Entwicklung auf, läßt sie bei Gefäß I/13,4 einen deutlichen Bruch erkennen, während die meisten Verzierungselemente davon zunächst noch unberührt geblieben sind.

Neben den Bechern bietet das Material noch kleine Töpfe. Die Übergänge zu Schälchen oder Näpfen sind dabei oft fließend, doch werden sie hier zur Kategorie der topfförmigen Gefäße gerechnet. Charakteristisch sind doppelkonische Formen, die in zwei Ausprägungen auftreten. Bei D1 (**Taf. 1: 12**) neigt das Oberteil nach innen und direkt unter dem scharfkantigen Umbruch setzen oft plastische Knubben an. D2 (**Taf. 1: 13**) unterscheidet sich von D1 durch einen kurzen ausbiegenden Rand und ist unverziert.

Eine ähnliche Differenzierungsmöglichkeit bietet sich auch bei den Töpfen mit gerundetem Gefäßkörper. T2a (**Taf. 1: 17**) besitzt eine gleichmäßig einbiegende Wandung, die direkt unterhalb des Randes häufig Knubben trägt und deren Mündung fein gekerbt sein kann. Für T1a (**Taf. 1: 16**) ist dagegen ein kurzer ausgebogener Rand typisch, der ebenfalls meist mit Kerben verziert ist.

Bei den kleinen Näpfen lassen sich solche mit eingebogener (N1 — **Taf. 1: 14**) und solche mit gerade ansteigender Wandung (N2 — **Taf. 1: 15**) unterscheiden. Beide Varianten sind unverziert.

Die formenkundliche Differenzierung der Henkelbecher richtet sich nach den gleichen Kriterien wie die der s-förmig profilierten Becher B1 — B4. Sie weichen von ihnen nur durch einen an Hals und Schulter angebrachten Bandhenkel ab. In allen anderen Form- und Verzierungsdetails sind sie mit den s-förmig profilierten Bechern nahezu identisch. Somit ergeben sich die Henkelbechervarianten HB2,¹³ HB3¹⁴ und HB4 (**Taf. 1: 6**). Gefäße der Form B1 sind nie mit Henkel nachgewiesen. Ferner ist noch die Sonderform HG1 (**Taf. 1: 7**) mit gewölbter Schulter, scharfem Umbruch und konkavem Unterteil von Bedeutung. Die Vertreter dieses Typs können mit eingeritzten Strichbündeln verziert sein, wie man sie von B4 und HB4 kennt.

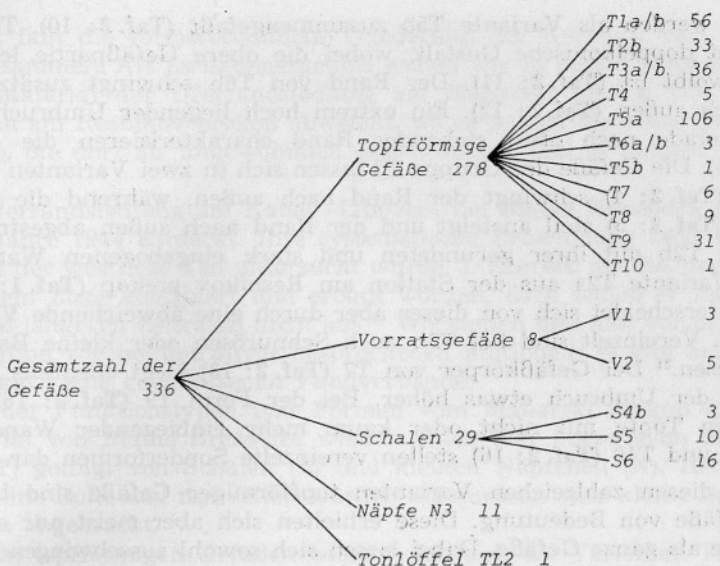
Bei den Schalen überwiegen flache, s-förmig profilierte Stücke, die entweder unverziert sind oder große flache Knubben tragen (S1 — **Taf. 1: 8**). Schalen der Form S2 (**Taf. 1: 9**) besitzen eine gerundete Wandung, die gegen den Rand zu leicht verdickt ist. Wichtig sind ferner noch eine Einzugsschale S4a (**Taf. 1: 10**) sowie eine Sonderform S3.¹⁵ Sofern die Typen S1 und S2 nur als Randstücke erhalten sind, könnten sie theoretisch auch zu Fußschalen gehört haben. Diese sind ebenfalls im Inventar der Uferrandsiedlung am Resnikov prekop nachgewiesen (FS1 — **Taf. 1: 11**), meist jedoch nur als Reste ihrer Standfüße.¹⁶

Ferner seien noch drei Tonlöffel mit Stielloch des Typs TL1 (**Taf. 1: 21**) erwähnt, deren Rand leicht geritzt sein kann.

Zahlreiche Rand-, Boden- und Wandungsscherben lassen sich zum größten Teil in das bereits umschriebene Formenspektrum einfügen. Bemerkenswert sind jedoch einige Scherben mit in Ritztechnik ausgeführten Linienmustern (**Taf. 1: 19**). Soweit sich auf die ursprüngliche Gefäßform schließen läßt, weichen sie von den bisher besprochenen Typen ab. Dazu gehören auch mit Fingereindrücken versehene Ränder (**Taf. 1: 18**) sowie Böden mit Kerbleisten (**Taf. 1: 20**).

Damit wäre das Formenrepertoire der Keramik aus der Uferrandsiedlung am Resnikov prekop vorgestellt. Die Gliederung nach Funktionstypen und Formen oder Varianten ist noch einmal in **Abb. 2** zusammengefaßt. Rand-, Boden- und Wandungsstücke, die keiner Form eindeutig zuzuweisen waren, wurden dabei nicht berücksichtigt.

Die Forschungen im Gebiet zwischen der Išca im Westen, dem **Maharski prekop** im Nordosten und der Straße Ig—Škofljica im Süden begannen im Jahre 1953 mit einer Sondierung.¹⁷ Erste systematischere Grabungen setzten 1970 ein und wurden 1972, 1973 und 1974 fortgesetzt.¹⁸ In diesen Jahren konnte immerhin eine beachtliche Fläche aufgedeckt werden. Dennoch war es nicht

Maharski prekop

**Abb. 2: Fortsetzung.
Sl. 2: Nadaljevanje.**

möglich, Häuser oder andere Objekte zu präparieren, denen man keramisches Inventar hätte zuordnen können. In der Vertikalstratigraphie ist nur ein einziges Stratum als Kulturschicht ausgewiesen.¹⁹ Ihre Mächtigkeit schwankt zwischen 0,1 und 1,0 m. Ferner weist sie rezente Störungen sowie teilweise eingeschwemmte Lehmschichten auf.²⁰ Angesichts dieser Beobachtungen muß man sich fragen, ob nicht Verlagerungen von Schwemmschichten die Funde vermischten. Von einer Gleichzeitigkeit des Materials kann somit nicht gesprochen werden.

Im Inventar der Uferrandsiedlung am Maharski prekop sind topfförmige Gefäße (T) vorherrschend. Henkelgefäße mit eigenen spezifischen Profilgestaltungen fehlen. Dagegen haben einige der definierbaren Topfvarianten ausnahmsweise Henkel oder Ösenhenkel. Als weitere wichtige Funktionstypen sind größere Vorratsgefäße (V), Schalen bzw. Schüsseln (S) und kleine Näpfchen (N) anzusprechen.

Bei den topfförmigen Gefäßen lassen sich hier 14 verschiedene Formen und Varianten unterscheiden. Töpfe mit gerundeter Wandung und kurzem ausgebogenem Rand traten bereits vereinzelt im Material vom Resnikov prekop auf (T1a — Taf. 1: 16). Im Material vom Maharski prekop sind sie sehr zahlreich. (Taf. 2: 1). Eine weitere Variante T1b ist höher umbrochen (Taf. 2: 2). Bei der mit dieser verwandten Form T5 (Taf. 2: 7—10) sitzt der abgerundete, aber doch betonte Umbruch auf halber Höhe. Die Ränder laufen fast immer spitz zu (T5a — Taf. 2: 7—9). Die Gefäße der Form T5 mit höher liegendem

Umbruch werden als Variante T5b zusammengefaßt (**Taf. 2: 10**). T6a besitzt eine leicht doppelkonische Gestalt, wobei die obere Gefäßpartie leicht nach innen gewölbt ist (**Taf. 2: 11**). Der Rand von T6b schwingt zusätzlich noch etwas nach außen (**Taf. 2: 12**). Ein extrem hoch liegender Umbruch und ein kurzer, gerade nach oben stehender Rand charakterisieren die Form T8 (**Taf. 2: 14**). Die Gefäße der Gruppe T3 lassen sich in zwei Varianten aufteilen. Bei T3a (**Taf. 2: 4**) schwingt der Rand nach außen, während die Wandung von T3b (**Taf. 2: 5**) steil ansteigt und der Rand nach außen abgestrichen ist. Die Form T2b mit ihrer gerundeten und stark eingebogenen Wandung ist mit der Variante T2a aus der Station am Resnikov prekop (**Taf. 1: 17**) verwandt, unterscheidet sich von dieser aber durch eine abweichende Verzierung (**Taf. 2: 3**). Vereinzelt sind bei T2b auch Schnurösen oder kleine Bandhenkel nachgewiesen.²¹ Der Gefäßkörper von T7 (**Taf. 2: 13**) biegt ebenfalls ein, doch liegt hier der Umbruch etwas höher. Bei der Form T9 (**Taf. 2: 15**) handelt es sich um Töpfe mit nicht oder kaum mehr einbiegender Wandung. T4 (**Taf. 2: 6**) und T10 (**Taf. 2: 16**) stellen vereinzelte Sonderformen dar.

Neben diesen zahlreichen Varianten topfförmiger Gefäße sind hier noch Vorratsgefäße von Bedeutung. Diese erhielten sich aber meist nur als Randprofile, nie als ganze Gefäße. Dabei lassen sich sowohl ausschwingende (V1 — **Taf. 3: 5**) als auch einbiegende Ränder (V2 — **Taf. 3: 6**) differenzieren. Beide sind meist mit ein bis zwei Fingertupfen- oder Kerbleisten am oder direkt unterhalb des Randes versehen.

Zum Inventar der Uferrandsiedlung am Maharski prekop gehören auch zahlreiche kleine Näpfchen verschiedener, zumeist einfacher Form (N3 — **Taf. 3: 9**).

Die Schalen bzw. Schüsseln können in drei Grundformen gegliedert werden. Die Einzugsschale S4b (**Taf. 3: 1**) ist in drei Exemplaren vertreten. Schalen mit hoch liegendem Umbruch und einbiegendem oberen Gefäßdrittel sind unter der Bezeichnung S5 zusammengefaßt (**Taf. 3: 2**). Am häufigsten sind jedoch die s-förmig profilierten Schalen der Varianten S6a (**Taf. 3: 3**) und S6b (**Taf. 3: 4**). Diese ähneln zwar dem Schalentyp S1 vom Resnikov prekop (**Taf. 1: 8**), unterscheiden sich aber doch in wesentlichen Belangen. Während S1 sehr flach ist und als Verzierung nur große flache Knubben trägt, zeichnen sich S6a und S6b durch größere Tiefe und steileren Anstieg der Wandung aus.

Unter den Sonderformen ist vom Maharski prekop nur ein Tonlöffel des Typs TL2 anzuführen (**Taf. 3: 10**). Typ 2 hat im Gegensatz zu Typ 1 (**Taf. 1: 21**) statt eines Stiellochs einen kurzen tönernen Griff.

Die Verzierungsarten und -techniken lassen sich für alle Funktionstypen und Formen zusammenfassend beschreiben. Plastische Ornamente herrschen vor. Dazu zählen runde (**Taf. 3: 3—4**) und längliche, z. T. gekerbte Knubben (**Taf. 2: 7, 11, 12**), gekerbte Randlippen (**Taf. 2: 4**), Fingertupfen- (**Taf. 2: 6, 10**) und Kerbleisten (**Taf. 2: 3; Taf. 3: 5—6**). Seltener sind einfache plastische Rippen, die sich quer über die Gefäßwandung ziehen oder in kurzen, gebogenen Stücken auf der Oberfläche sitzen (**Taf. 2: 15**). Ausnahmen bilden Gefäße mit Einstich- oder Ritzverzierung (**Taf. 2: 7, 9**). Wichtig ist ferner die Scherbe eines bauchigen Gefäßes, das mit schräg zueinander verlaufenden Gruppen von Kanneluren verziert ist (**Taf. 3: 7**).

Abb. 2 faßt die formenkundliche Gliederung der Keramik vom Maharski prekop zusammen. Als Zwischenergebnis wollen wir an dieser Stelle festhalten, daß das Material der Uferrandsiedlung am Maharski prekop von dem aus der Station am Resnikov prekop abweicht, wo es jedoch Elemente gibt (**Taf. 1: 16, 18, 20**), die dort als ungewöhnlich gelten dürfen und in jüngere Horizonte weisen.

Die Uferrandsiedlung am Kanal »Lipovec« bei **Blatna Brezovica** wurde bereits im Jahre 1944 entdeckt. Ihre systematische Erforschung fand 1953 statt, wobei nur der westliche Teil untersucht wurde. J. Korošec meinte, der Pfahlbau sei in einem Zuge konzipiert und erbaut worden, doch schloß er Bautätigkeit über einen längeren Zeitraum nicht aus.²² Wir stehen hier also vor der gleichen Fundsituation wie bei den zuvor besprochenen Stationen: es gibt keine Stratigraphie und keine geschlossenen Fundverbände.

Viele der Funktionstypen und Formen vom Maharski prekop finden sich im Material von Blatna Brezovica wieder. Auch hier überwiegen topfförmige Gefäße (T) gefolgt von Schalen (S) und kleinen Näpfchen (N). Henkelgefäße spielen keine Rolle und nur selten wurden Schnurösen oder kleine Bandhenkel an Töpfen angebracht.

Bei den topfförmigen Gefäßen wiederholen sich die Varianten T2b (**Taf. 3: 11**), T3b (**Taf. 3: 12**), T5a (**Taf. 3: 13**), T5b (**Taf. 3: 14**), T6a (**Taf. 3: 16**), T6b (**Taf. 3: 17**), T7,²³ T8 (**Taf. 3: 18**) und T9²⁴ vom Maharski prekop, ohne daß größere Abweichungen festzustellen wären. Im Unterschied dazu ließ sich hier eine weitere Variante T5c (**Taf. 3: 15**) der Form T5 definieren. Diese Gefäße ähneln in ihrer Profilierung der Variante T5b, sind aber höher. Die konischen Töpfe der Form T11 (**Taf. 3: 19**) bleiben auf die Uferrandsiedlung bei Blatna Brezovica beschränkt. Ein Einzelstück ist der mit zwei Henkeln versehene Topf T12 (**Taf. 3: 20**).

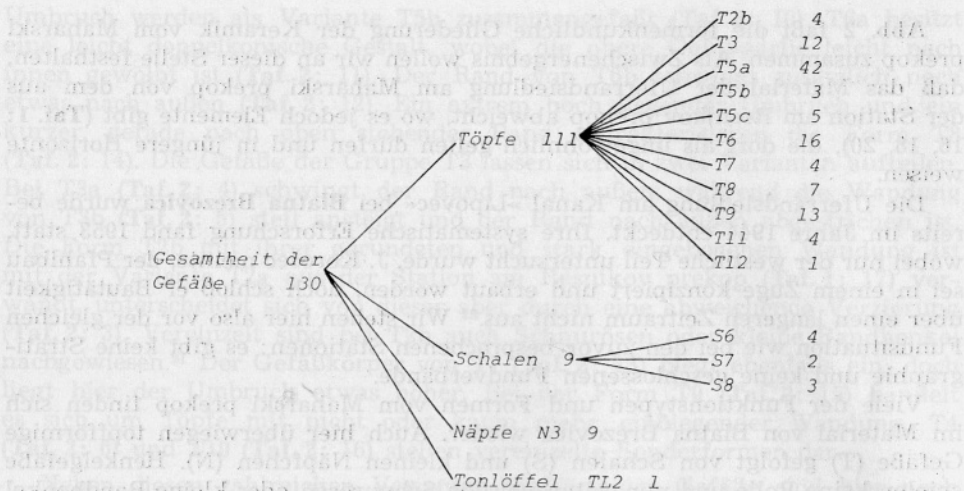
Ebenso wie vom Maharski prekop kennt man auch aus Blatna Brezovica eine Reihe kleiner Näpfe (N3),²⁵ die von denen des erstgenannten Fundortes nur unwesentlich abweichen.

Das Formenrepertoire der Schalen bzw. Schüsseln wird von drei Typen bestimmt. Dazu gehören die Schalen S6a (**Taf. 3: 21**) und S6b (**Taf. 3: 22**). Die Variante S8 (**Taf. 3: 23**) und deren Kleinform S7²⁶ fanden sich außerhalb der Uferrandsiedlungen bei Blatna Brezovica bislang noch nicht. Es handelt sich dabei um Schüsseln mit leicht konkaver Wandung.

Tonlöffel des Typs TL2²⁷ sind schon vom Maharski prekop bekannt. Bemerkenswert ist ein zylinderartiges Gefäß, das jedoch eine Ausnahme bleibt (**Taf. 3: 24**).

Die Keramik ist meist unverziert. Vereinzelt brachte man runde (**Taf. 3: 11, 15**) und längliche, z. T. gekerbte Knubben (**Taf. 3: 13, 17**) auf der Gefäßoberfläche an. Ferner sind Kerb- und Fingertupfenleisten zu nennen (**Taf. 3: 16—17**).

Das Inventar der Uferrandsiedlungen bei Blatna Brezovica (**Abb. 2**) läßt sich somit gut in das durch die Funde vom Maharski prekop umschriebene Formenspektrum einfügen. Einige Gefäßgruppen fehlen hier, während umgekehrt die in Blatna Brezovica neuen Formen nur Varianten der bereits vom Maharski prekop bekannten Grundtypen darstellen. Das läßt an gleiche Zeitstellung denken.

Blatna Brezovica

Abb. 2: Fortsetzung.

Sl. 2: Nadaljevanje.

Bereits in den Jahren 1907 und 1908 erforschte W. Schmid an vier Stellen Uferrandsiedlungen in der Nähe von **Notranje Gorice**.²⁸ Auf Grund seiner Grabungsdokumentation ist es heute aber nicht mehr möglich, zu entscheiden, welche Keramik zu welcher Grabungsstelle gehört. Wir wissen nur, daß die Funde von mindestens vier verschiedenen Fundplätzen bei Notranje Gorice stammen müssen. Hinzu kommt noch das Material einer kleinen Sondierung aus dem Jahre 1974.²⁹ In vorliegende Untersuchung wurden alle publizierten Funde der Grabungen aus den Jahren 1907, 1908 und 1974 einbezogen. Es stehen also wiederum keine Stratigraphie und keine geschlossenen Fundverbände zur Verfügung.

Das keramische Fundgut scheint in seiner Zusammensetzung nach Funktionstypen und Formen an das anzuschließen, was man vom Maharski prekop und aus Blatna Brezovica kennt. Als Funktionstypen sind topfförmige Gefäße (T), große Vorratsgefäße (V), Schalen (S) und kleine Näpfechen (N) zu nennen.

Bei den Töpfen wiederholen sich die Formen T2b (**Taf. 4:** 1), T3a (**Taf. 4:** 2), T5b (**Taf. 4:** 4), T5c (**Taf. 4:** 5), T6a (**Taf. 4:** 6) und T9 (**Taf. 4:** 7) vom Maharski prekop und aus Blatna Brezovica. Auf Notranje Gorice beschränkt bleibt die Variante T3c (**Taf. 4:** 3), die durch eine stärker eingezogene Halspartie und einen weiter ausschwingenden Rand charakterisiert wird.

Die großen Vorratsgefäße sind mit Profilen der Varianten V1³⁰ und V2³¹ vertreten. Große Gefäße mit schmalen, flaschenartigen Hälsen wie V3a (**Taf. 4:** 8) weisen bereits nach Parte und gehen über das hinaus, was die zuvor besprochenen Fundplätze an Formen boten.

Zum Inventar dieser Uferrandsiedlungen gehören auch kleine Näpfechen (N3).³²

Schalen und Schüsseln nehmen zahlenmäßig stark ab. Lediglich der Typ S6b (Taf. 4: 12) ist in einigen wenigen Stücken belegt.

Zuletzt sollen noch zwei Einzelformen erwähnt werden (Taf. 4: 9—10). Interessant ist dabei das litzenverzierte Gefäß (Taf. 4: 9), dessen Profilierung im Ljubljansko barje keine Parallele besitzt.

Die in Notranje Gorice zur Anwendung gekommenen Verzierungstechniken und -arten wiederholen im wesentlichen schon vom Maharski prekop und aus Blatna Brezovica Bekanntes. Häufig sind Knubben (Taf. 4: 6—7), gekerbte Ränder (Taf. 4: 2), Fingertupfen- (Taf. 4: 4) und plastische Leisten (Taf. 4: 8), die z. T. gekerbt sein können. Bemerkenswert ist auch ein Henkel mit breit und tief eingeritzten Hakenmustern (Taf. 4: 11).

Das Material aus den Uferrandsiedlungen bei Notranje Gorice (Abb. 2) fügt sich also zum größten Teil gut in das durch die Funde vom Maharski prekop und Blatna Brezovica vorgezeichnete Bild. Einige Elemente weisen aber bereits nach Parte und Ig.

Im Jahre 1962 wurden Spuren einer Uferrandsiedlung am Partovski kanal bei Ig festgestellt. Regulierungsarbeiten an der Ižica förderten Keramikbruchstücke zutage, die man auf die umliegenden Felder warf, wo sie später aufgesammelt und von P. Korošec publiziert worden sind.³³ Bei weiteren Bauarbeiten am Partovski kanal I im Herbst 1972 kam erneut Scherbenmaterial zum Vorschein.³⁴ Erste systematischere Grabungen fanden dann im Jahre 1976 statt, als man eine kleinere Fläche aufdeckte.³⁵

Bei den Funden der Jahre 1962 und 1972 handelt es sich also lediglich um aus ihrem Zusammenhang gerissene Oberflächenfunde. Doch auch die Grabung des Jahres 1976 lieferte weder eine brauchbare Stratigraphie noch geschlossene Fundkomplexe. Wiederum enthielt nur ein Stratum Kulturüberreste. Diese sog. Kulturschicht war stellenweise über einen Meter mächtig und wies mehrere eingeschwemmte Schichten auf, an manchen Stellen sogar bis zu drei

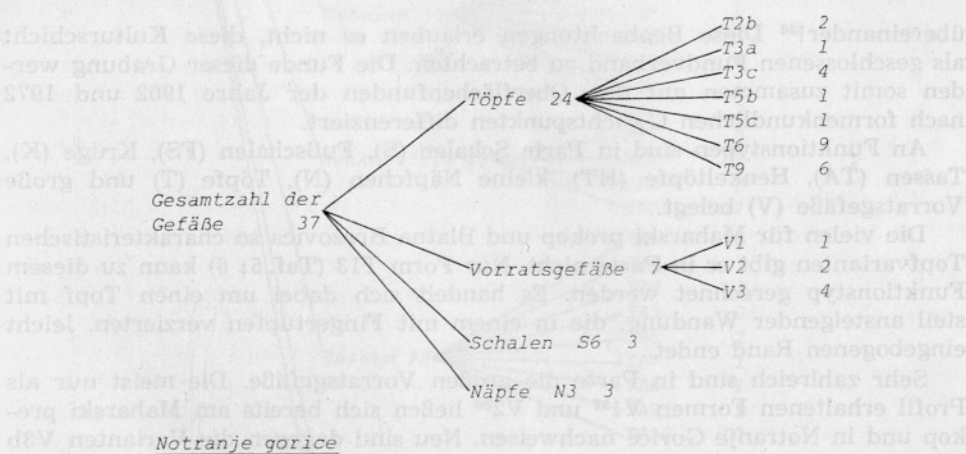
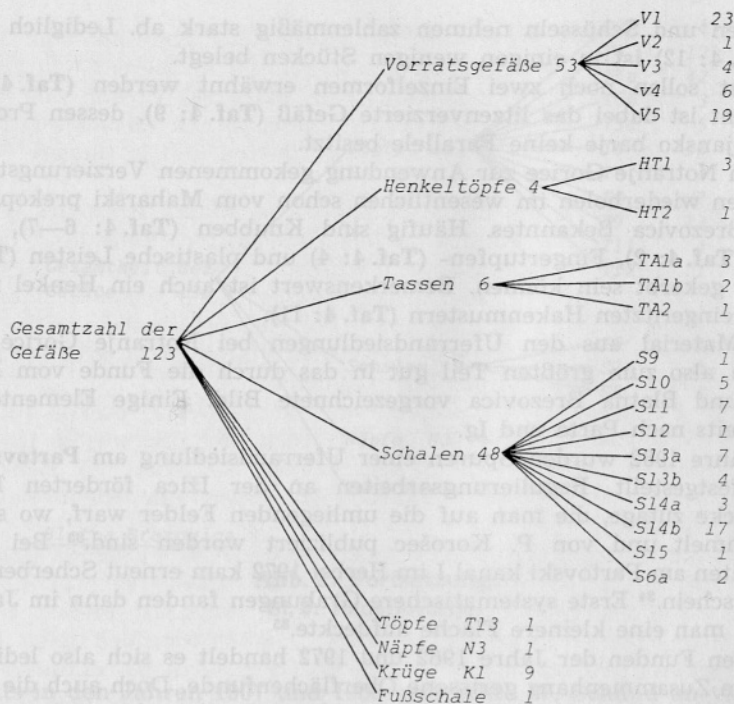

Abb. 2: Fortsetzung.
Sl. 2: Nadaljevanje.

Parte

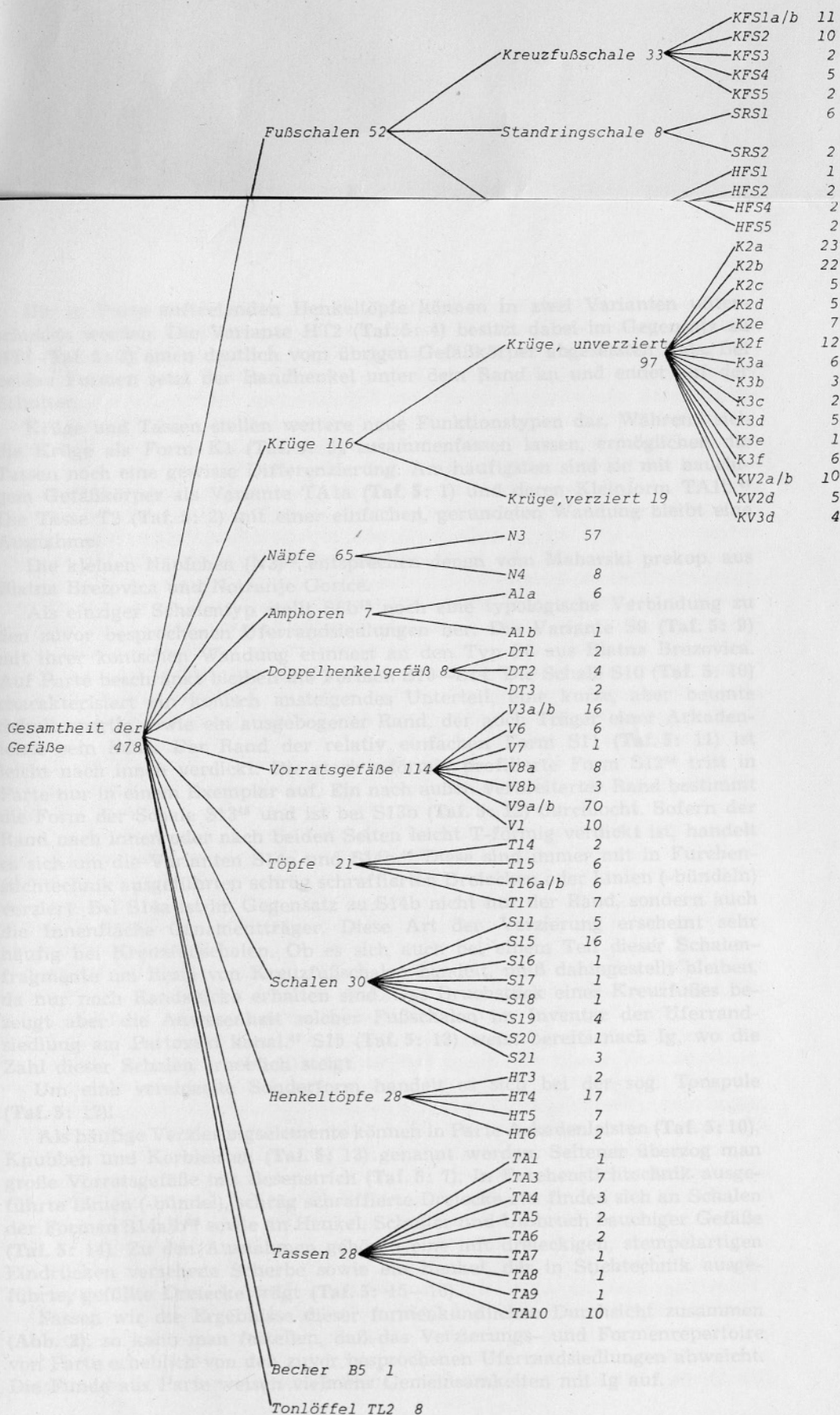
Abb. 2: Fortsetzung.
Sl. 2: Nadaljevanje.

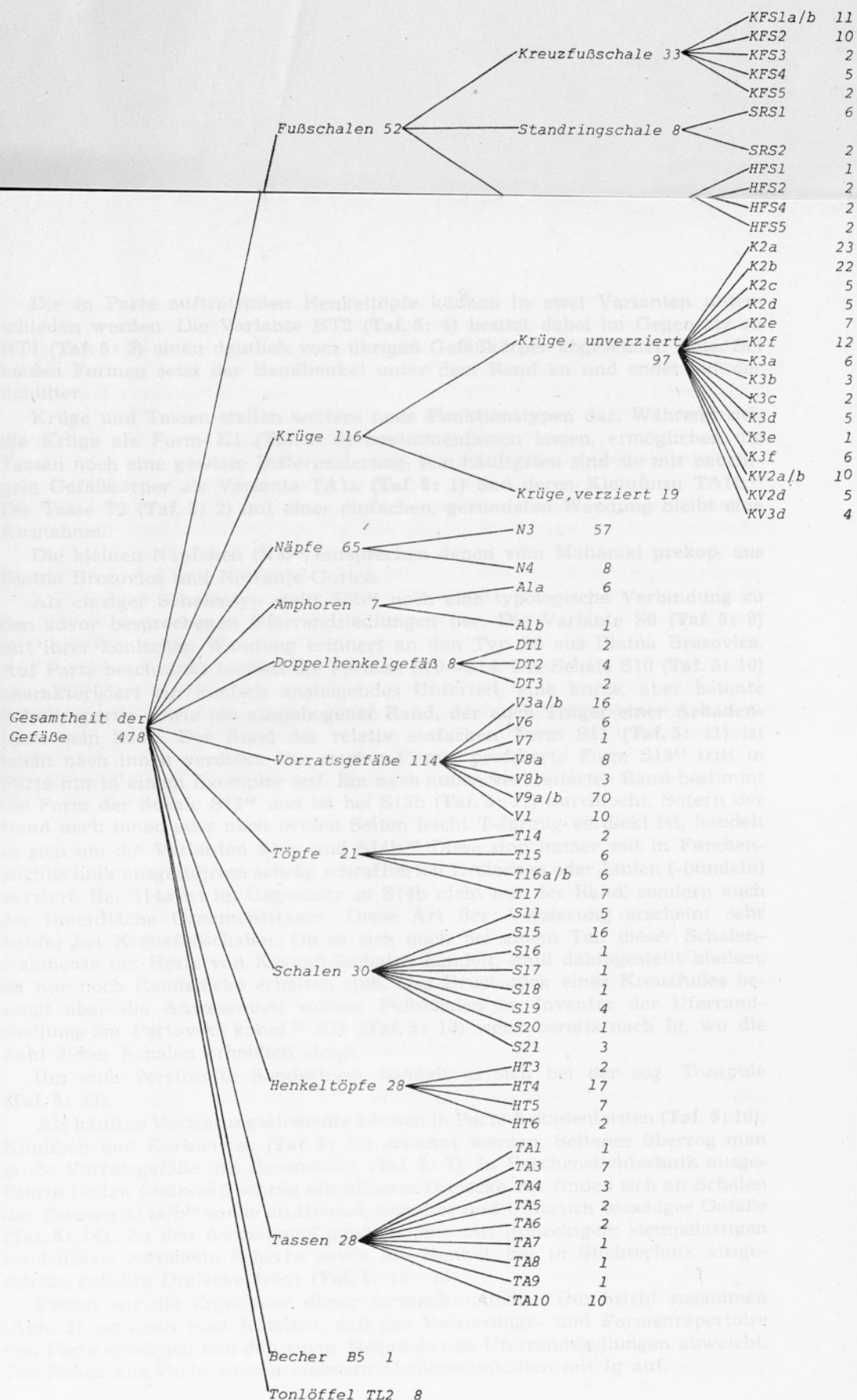
übereinander!³⁶ Diese Beobachtungen erlauben es nicht, diese Kulturschicht als geschlossenen Fundverband zu betrachten. Die Funde dieser Grabung werden somit zusammen mit den Oberflächenfunden der Jahre 1962 und 1972 nach formenkundlichen Gesichtspunkten differenziert.

An Funktionstypen sind in Parte Schalen (S), Fußschalen (FS), Krüge (K), Tassen (TA), Henkeltöpfe (HT), kleine Näpfchen (N), Töpfe (T) und große Vorratsgefäße (V) belegt.

Die vielen für Maharski prekop und Blatna Brezovica so charakteristischen Topfvarianten gibt es in Parte nicht. Nur Form T13 (Taf. 5: 6) kann zu diesem Funktionstyp gerechnet werden. Es handelt sich dabei um einen Topf mit steil ansteigender Wandung, die in einem mit Fingertupfen verzierten, leicht eingebogenen Rand endet.

Sehr zahlreich sind in Parte die großen Vorratsgefäße. Die meist nur als Profil erhaltenen Formen V1³⁷ und V2³⁸ ließen sich bereits am Maharski prekop und in Notranje Gorice nachweisen. Neu sind dagegen die Varianten V3b (Taf. 5: 7), V3c³⁹ und V4.⁴⁰ Die Gefäße der Gruppe V5 (Taf. 5: 8) bestehen aus einer gerundeten Wandung, einer eingezogenen Halspartie und einem aus-schwingenden Rand.

Die in Parte auftretenden Henkeltöpfe können in zwei Varianten unterschieden werden. Die Variante HT2 (**Taf. 5: 4**) besitzt dabei im Gegensatz zu HT1 (**Taf. 5: 3**) einen deutlich vom übrigen Gefäßkörper abgesetzten Hals. Bei beiden Formen setzt der Bandhenkel unter dem Rand an und endet auf der Schulter.

Krüge und Tassen stellen weitere neue Funktionstypen dar. Während sich die Krüge als Form K1 (**Taf. 5: 5**) zusammenfassen lassen, ermöglichen die Tassen noch eine gewisse Differenzierung. Am häufigsten sind sie mit bauchigem Gefäßkörper als Variante TA1a (**Taf. 5: 1**) und deren Kleinform TA1b.⁴¹ Die Tasse T2 (**Taf. 5: 2**) mit einer einfachen, gerundeten Wandung bleibt eine Ausnahme.

Die kleinen Näpfchen (N3)⁴² entsprechen denen vom Maharski prekop, aus Blatna Brezovica und Notranje Gorice.

Als einziger Schalentyp stellt S6b⁴³ noch eine typologische Verbindung zu den zuvor besprochenen Uferrandsiedlungen her. Die Variante S9 (**Taf. 5: 9**) mit ihrer konischen Wandung erinnert an den Typ S8 aus Blatna Brezovica. Auf Parte beschränkt bleiben die Formen S10—S14. Die Schale S10 (**Taf. 5: 10**) charakterisiert ein konisch ansteigendes Unterteil, eine kurze, aber betonte Schulterpartie sowie ein ausgebogener Rand, der auch Träger einer Arkadenleiste sein kann. Der Rand der relativ einfachen Form S11 (**Taf. 5: 11**) ist leicht nach innen verdickt. Die stark s-förmig profilierte Form S12⁴⁴ tritt in Parte nur in einem Exemplar auf. Ein nach außen verbreiteter Rand bestimmt die Form der Schale S13⁴⁵ und ist bei S13b (**Taf. 5: 12**) durchlocht. Sofern der Rand nach innen oder nach beiden Seiten leicht T-förmig verdickt ist, handelt es sich um die Varianten S14a und S14b.⁴⁶ Diese sind immer mit in Furchenstichtechnik ausgeführten schräg schraffierten Dreiecken oder Linien (-bündeln) verziert. Bei S14a ist im Gegensatz zu S14b nicht nur der Rand, sondern auch die Innenfläche Ornamentträger. Diese Art der Verzierung erscheint sehr häufig bei Kreuzfußschalen. Ob es sich auch bei einem Teil dieser Schalenfragmente um Reste von Kreuzfußschalen handelt, muß dahingestellt bleiben, da nur noch Randstücke erhalten sind. Das Bruchstück eines Kreuzfußes bezeugt aber die Anwesenheit solcher Fußschalen im Inventar der Uferrandsiedlung am Partovski kanal.⁴⁷ S15 (**Taf. 5: 13**) weist bereits nach Ig, wo die Zahl dieser Schalen erheblich steigt.

Um eine vereinzelte Sonderform handelt es sich bei der sog. Tonspule (**Taf. 5: 17**).

Als häufige Verzierungselemente können in Parte Arkadenleisten (**Taf. 5: 10**), Knubben und Kerbleisten (**Taf. 5: 13**) genannt werden. Seltener überzog man große Vorratsgefäße mit Besenstrich (**Taf. 5: 7**). In Furchenstichtechnik ausgeführte Linien (-bündel), schräg schraffierte Dreiecke etc. finden sich an Schalen der Formen S14a/b⁴⁸ sowie an Henkel, Schulter und Umbruch bauchiger Gefäße (**Taf. 5: 14**). Zu den Ausnahmen gehören eine mit dreieckigen, stempelartigen Eindrücken versehene Scherbe sowie ein Henkel, der in Stichtechnik ausgeführte, gefüllte Dreiecke trägt (**Taf. 5: 15—16**).

Fassen wir die Ergebnisse dieser formenkundlichen Durchsicht zusammen (**Abb. 2**), so kann man feststellen, daß das Verzierungs- und Formenrepertoire von Parte erheblich von den zuvor besprochenen Uferrandsiedlungen abweicht. Die Funde aus Parte weisen vielmehr Gemeinsamkeiten mit Ig auf.

Bereits in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begann K. Deschmann mit der Erforschung von Uferrandsiedlungen bei Ig. Wie er selbst mitteilt, deckte er in den Jahren 1875 bis 1877 zwei Pfahlbauten auf, während er einen dritten nur mit zwei Versuchsgräben in Angriff nahm.⁴⁹ Die Angaben Deschmanns sind sehr ungenau, so daß die Lokalisierung der von ihm untersuchten Fundstätten heute noch einige Schwierigkeiten bereitet. Mit Hilfe einer Terrainsondierung im Jahre 1963 konnte lediglich die Lage des ersten Pfahlbaues einigermaßen bestimmt werden.⁵⁰

Für unser Anliegen ist jedoch nur die eine Tatsache entscheidend: wiederum stehen keine geschlossenen Fundverbände zur Verfügung und das gesamte Material aus Ig stammt maximal aus drei verschiedenen Fundstellen. Die Sondierungen des Jahres 1963 zeigten ferner, daß die Ausgräber des 19. Jahrhunderts die Keramik bereits an Ort und Stelle auswählten und das, was ihnen unwichtig erschien, am Grabungsort zurückließen. Somit sollte es nicht verwundern, daß das sich heute im Narodni muzej von Ljubljana befindliche Material aus Ig hauptsächlich aus ganzen Gefäßen und ornamentierten Scherben besteht, während Grobkeramik und unverzierte Fragmente weitgehend fehlen.⁵¹ Dennoch stellen die Uferrandsiedlungen bei Ig die weitaus reichste Fundstelle des Äneolithikums und der Frühbronzezeit im Ljubljansko barje dar.

Das keramische Inventar setzt sich aus Bechern (B), Tassen (TA), Krügen (K), Henkeltöpfen (HT), Töpfen (T), kleinen Näpfchen (N), Vorratsgefäßen (V), Amphoren (A), Doppelhenkeltöpfen (DT), Schalen bzw. Schüsseln (S), Fußschalen (FS) und einigen Sonderformen zusammen.

Unter diesen Funktionstypen nehmen die Krüge der Menge nach eine bedeutende Stellung ein. Dabei können zwei Formen unterschieden werden. Die Bandhenkel der Formen K2 setzen direkt am Rand an, während sie bei K3 kleiner sind und tiefer angebracht wurden. Innerhalb von K2 und K3 lassen sich mit Hilfe verschiedener Profilgestaltungen mehrere Varianten definieren (K2a-K2f — **Taf. 6:** 1—6; K3a-K3f — **Taf. 6:** 9—14). Am ehesten wäre K2d (**Taf. 6:** 4) mit dem tiefer liegenden Umbruch mit K1 (**Taf. 5:** 5) aus Parte zu vergleichen. Bemerkenswert ist ferner K3a mit leichtem Omphalosboden (**Taf. 6:** 9). Einige der Krugvarianten können auch verziert sein (**Taf. 6:** 7, 15). Dabei nutzte man meist die Gefäßschulter, seltener Rand und Henkel als Ornamentträger. Die Muster lassen sich in einige wenige Grundelemente zerlegen, die z. T. bereits aus Parte bekannt, hier aber wesentlich phantasievoller kombiniert sind. Es handelt sich dabei um in Furchenstichtechnik ausgeführte Linien (-bündel) und schräg schraffierte (**Taf. 6:** 7, 15) sowie im Kerbschnittverfahren erzeugte Zickzacklinien.

Bei den Henkeltöpfen lassen sich mit Hilfe der verschiedenen Profilgestaltungen und des unterschiedlichen Ansatzes des Henkels vier Varianten ausscheiden. So ist für HT3⁵² ein gerade ansteigender Rand typisch, während er bei HT4 (**Taf. 6:** 8) leicht ausschwingt. Zudem ist der Gefäßunterteil von HT4 mit Fingernageleindrücken und Knubben überzogen. Ein am Umbruch angebrachter Henkel charakterisiert HT5 (**Taf. 6:** 16), während es sich bei HT6⁵³ um größere, der Form V1 ähnliche Arkadenrandgefäße handelt.

Tassen der Variante TA1⁵⁴ sind schon aus Parte bekannt. Die s-förmig profilierten Stücke TA3 (**Taf. 6:** 17), sowie solche mit konischer (TA4 — **Taf. 6:**

18) oder stark gerundeter Wandung (TA5 — **Taf. 6:** 19) bleiben ebenso wie die sog. Hatvaner-Tassen mit tiefem, scharfem Umbruch (TA6 — **Taf. 6:** 20) auf Ig beschränkt. TA7, TA8 und TA9⁵⁵ sind nur in je einem Exemplar belegt. Der Typ TA10 (**Taf. 6:** 24) ähnelt auf Grund seines bauchigen, fast kugeligen Körpers der Form TA1, unterscheidet sich aber von ihr durch den Omphalosboden. Seine lineare Verzierung ist in Wickelschnurtechnik ausgeführt. Ornamentträger sind Hals, Schulter und Henkel.

Die Formen V1, V5a⁵⁶ und V5b (**Taf. 7:** 6) aus Parte wiederholen sich im Inventar der Uferrandsiedlungen bei Ig. Als neu und für Ig spezifisch erweisen sich V6 (**Taf. 7:** 7) mit hohem, deutlich abgesetztem Hals und die in Furchenstichtechnik verzierte Variante V7 (**Taf. 7:** 8). Die Typen V8 (**Taf. 7:** 9), V9a (**Taf. 7:** 10) und V9b (**Taf. 7:** 11) bestehen aus einem abgesetzten Hals, dem typischen kugelförmigen Bauch und besitzen fast immer einen Omphalosboden. Bei V9a/b kamen nur Wickelschnur- und Kerbschnittverzierung zur Anwendung, Furchenstich ist nicht nachgewiesen. Flaschen- oder amphorenartige Sonderformen (**Taf. 7:** 1—2) bleiben vereinzelt.

Amphoren sind selten in Ig. Dabei lassen sich zwei Varianten Ala (**Taf. 7:** 3) und A1b (**Taf. 7:** 4) unterscheiden. Während Rand und Schulter von Ala ähnlich wie bei den Krügen in Furchenstichtechnik ornamentiert sind, ist die gesamte Gefäßoberfläche von A1b mit tief eingeschnittenen Zickzacklinien überzogen.

Daneben sind noch einige Doppelhenkeltöpfe zu erwähnen (DT1 — **Taf. 7:** 13).

Die Topfvarianten T14 (**Taf. 7:** 14), T15 (**Taf. 7:** 15) und T16⁵⁷ erinnern an entsprechende Formen wie T3, T9 oder T6 vom Maharski prekop. Dennoch unterscheiden sie sich von ihnen, was die Furchenstichverzierung von T16 noch unterstreicht. Das terrinenartige Gefäß T17 (**Taf. 7:** 16) entspricht in seiner Profilierung der Tasse TA8 (**Taf. 6:** 22). Hier wie dort ist der konkave Gefäßoberteil Ornamentträger.

Die Mehrzahl der kleinen Näpfchen N3⁵⁸ stimmt mit den entsprechenden Formen vom Maharski prekop, aus Blatna Brezovica, Notranje Gorice und Parte überein. Dagegen erscheint N4 (**Taf. 8:** 18) nur in Ig.

Schalen und Fußschalen bilden die letzten großen Gruppen von Funktionstypen. Die Formen S11⁵⁹ und S15 (**Taf. 8:** 1) wurden bereits im Zusammenhang mit den Funden von Parte besprochen. S16 (**Taf. 8:** 2) und S20 (**Taf. 8:** 6) haben bei unterschiedlicher Profilgestaltung den Omphalosboden gemeinsam. Nur zwei Schalentypen, S17 und S19, tragen eine Wickelschnurverzierung. Die Wandung der Form S19 (**Taf. 8:** 5) steigt leicht gebogen an und endet in einem T-förmig nach innen verdickten Rand. Ein horizontal nach innen stehender Rand charakterisiert dagegen die Variante S17 (**Taf. 8:** 3). S18 (**Taf. 8:** 4) ähnelt den Schalen S17 und S19 in der Art der Verzierung mit Strich- und Linienbündeln sowie schräg schraffierten Dreiecken. Sie weicht aber durch Furchenstichtechnik von ihnen ab. Für die Variante S21⁶⁰ sind auf der Außenseite angebrachte plastische Leisten typisch.

Die Profile und Ränder der Fußschalen bieten kaum sinnvolle Differenzierungsmöglichkeiten. Besser geeignet sind hierfür die Verzierung und vor allem die Form der Standfüße. Grundsätzlich kann man Kreuzfüße, Füße mit Standing und Hohlfüße unterscheiden. Diese drei großen

Gruppen lassen sich auf Grund bestimmter Form- und Verzierungs-
details noch weiter gliedern. Die Kreuzfußschalen KF1a/b (Taf. 8: 8)
charakterisiert eine dichte, gleichermaßen Rand und Innenfläche überziehende
Furchenstichverzierung. Die Varianten KFS2 (Taf. 8: 9), KFS3 (Taf. 8: 10),
KFS4 (Taf. 8: 11) und KFS5 (Taf. 8: 12) sind in der Regel unverziert und nur
durch die verschiedenen Ausprägungen der Kreuzfüße voneinander zu trennen.
Die zweite große Gruppe bilden Fußschalen mit Standring. SRS1 (Taf. 8: 13)
ist außer HFS5 die einzige Form, bei der auch die Standfüße verziert sind.
Dabei kam sowohl Furchenstich- als auch Wickelschnurtechnik zur Anwen-
dung. Die Variante SRS2⁶¹ stimmt in der Art der Verzierung ihrer Innenfläche
und des Randes mit KFS1a/b überein. Die Varianten HFS1—5 (Taf. 8: 14—17)
der Hohlfußschalen lassen sich auf Grund der unterschiedlichen Gestalt der
Hohlfüße definieren. Lediglich die Form HFS5 (Taf. 8: 17) trägt eine aus
Wickelschnurabdrücken und Kerbschnitt kombinierte Verzierung, wobei sich
sowohl der leicht nach außen gewölbte Hohlfuß als auch die übrigen Gefäßteile
als Ornamentträger erweisen.

Zu den keramischen Sonderformen gehört das Gefäß B5 (Taf. 7: 17), das
sowohl in seiner Profilierung als auch in der zonalen Anordnung der Verzie-
rung an Glockenbecher erinnert. Die horizontalen Bänder mit im Kerbschnitt-
verfahren erzeugten Zickzacklinien gehören jedoch noch ganz in das Verzie-
rungsspektrum der Funde aus Ig. Selten bleiben auch zylindrische Gefäße
(Taf. 7: 18). Bereits vom Maharski prekop und aus Parte sind Tonlöffel mit
tönernem Griff⁶² und Tonspulen⁶³ bekannt.

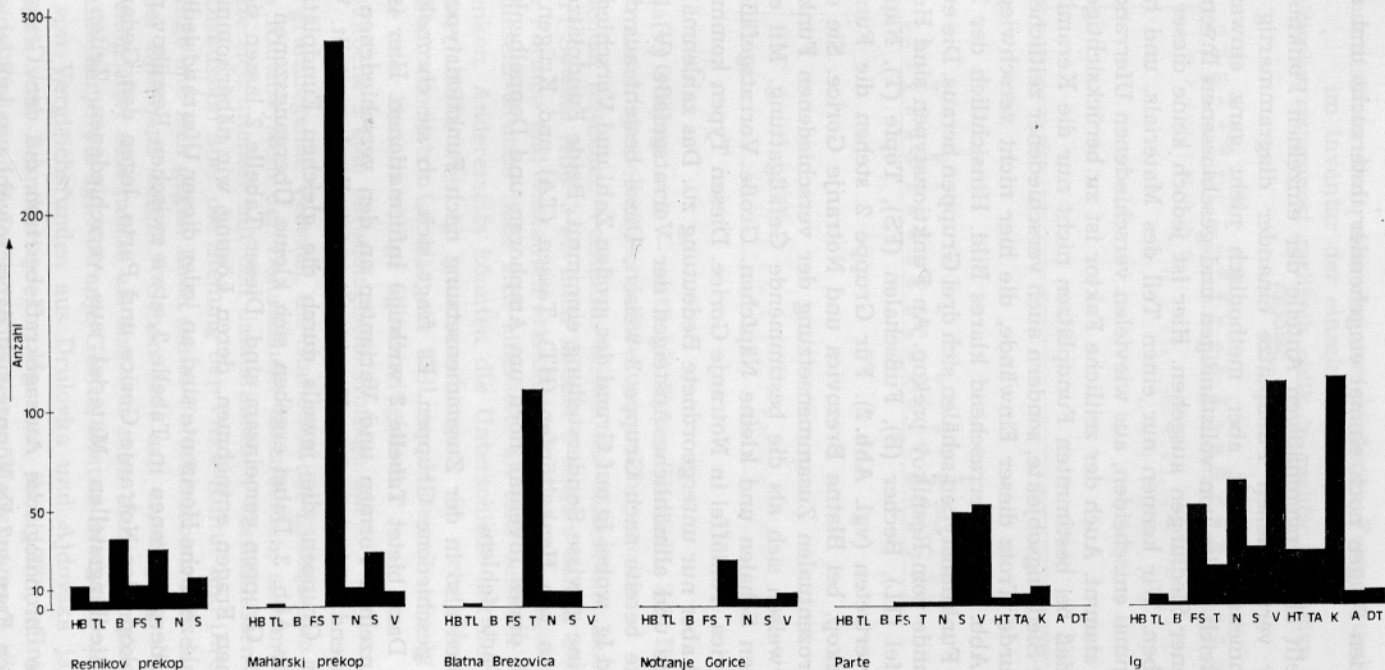
Abb. 2 faßt die formenkundliche Gliederung der Materialien aus Ig zu-
sammen. Vereinzelte Sonderformen und Bruchstücke, die sich keiner Form
oder Variante klar zuweisen ließen, blieben dabei unberücksichtigt. Auf die
Verzierungsstechniken und die Ornamentik wurde bisweilen bei der Bespre-
chung einzelner Formen bereits eingegangen. Da sie in Ig chronologischer
Bedeutung sind, sollen sie an späterer Stelle im Zusammenhang mit den

Abb. 3: Zusammenstellung der quantitativen Anteile der einzelnen Funktions-
typen im Inventar der verschiedenen Fundplätze.

Abkürzungen:	HB = Henkelbecher	TL = Tonlöffel
	B = Becher	FS = Fußschale
	T = Topf	N = Napf
	S = Schale	V = Vorratsgefäß
	HT = Henkeltopf	TA = Tasse
	K = Krug	A = Amphore
	DT = Doppelhenkeltopf	

Sl. 3: Prikaz količinskih deležev posameznih namenskih vrst v gradivu različnih
najdišč.

Kratice:	HB = ročata čaša	TL = glinasta zajemalka
	B = čaša	FS = skodela na nogi
	T = lonec	N = lonček
	S = skodela	V = shrambena posoda
	HT = ročat lonec	TA = skodelica
	K = vrč	A = amfora
	DT = dvoročat lonec	

chronologischen Fragen noch einmal eingehender untersucht und ausgewertet werden.

Abb. 3 stellt die mengenmäßigen Anteile der einzelnen Funktionstypen im Inventar der verschiedenen Fundplätze einander diagrammartig gegenüber. Diese Zusammenstellung ist aber methodisch nicht ganz einwandfrei. Ein solcher Vergleich müßte von vollständigen und geschlossenen Inventaren komplett ergrabener Siedlungen ausgehen. Hier ist jedoch keine dieser Voraussetzungen gegeben. Wir kennen nur einen Teil des Materials, und häufig kann man nicht einmal entscheiden, aus wievielen verschiedenen Uferrandsiedlungen das Material stammt. Auch der zeitliche Faktor ist zu berücksichtigen. Es wäre ja denkbar, daß bei bestimmten Fundplätzen nicht nur die Keramik mehrerer gleichzeitiger Siedlungsobjekte, sondern auch verschiedener zeitlicher Horizonte vermischt wurde. Trotz dieser Einwände, die hier nicht verschwiegen werden sollen, zeigt **Abb. 3** ein überraschend klares Bild. Hinsichtlich der Zusammensetzung nach Funktionstypen schälen sich drei Gruppen heraus. Die erste Gruppe bilden die Funde vom Resnikov prekop. An Funktionstypen sind Henkelbecher (HB), Tonlöffel (TL), Becher (B), Fußschalen (FS), Töpfe (T), Näpfe (N) und Schalen (S) vertreten (vgl. **Abb. 2**). Für Gruppe 2 stehen die Fundplätze am Maharski prekop, bei Blatna Brezovica und Notranje Gorice. Sie entsprechen sich in der prozentualen Zusammensetzung der verschiedenen Funktionstypen. Die Töpfe erweisen sich als die bestimmende Gefäßgattung. Mit erheblichem Abstand folgen Schalen und kleine Näpfchen. Große Vorratsgefäße fehlen in Blatna Brezovica, Tonlöffel in Notranje Gorice. Diesen Typen kommt innerhalb der Gruppe 2 aber nur untergeordnete Bedeutung zu. Das zahlenmäßige Absinken der Töpfe und allmähliche Ansteigen der Vorratsgefäße (V) in Notranje Gorice könnte bereits nach Gruppe 3 weisen. Diese besteht aus den Funden von Parte und Ig, wobei Ig auf Grund der großen Zahl und Verschiedenartigkeit der Gefäße eine gewisse Sonderstellung einnimmt. Beide Fundplätze verbindet das Erscheinen von Henkeltöpfen (HT), Tassen (TA) und Krügen (K). In Ig erweitert sich dieses Inventar noch um Amphoren und Doppelhenkeltöpfe (A, DT), die in Parte fehlen.

Wir erhalten also in der Zusammensetzung nach Funktionstypen drei klar voneinander geschiedene Gruppen. Es fragt sich, ob sie chronologisch verstehbar sind. Dazu bietet **Tabelle 2** wichtige Informationen. Hier ist das Auftreten der einzelnen Formen und Varianten an den verschiedenen Fundorten zusammenfassend nach Art einer Kombinationstabelle dargestellt. Wieder zeigen sich drei Gruppen, die jeweils durch die gleichen Fundplätze gebildet werden wie in **Abb. 3**. Dabei ergeben sich kleine Übergangszonen sowie Formen, die zwei Gruppen gemeinsam sind. Dieser **Tabelle 2** lassen sich nun die chronologischen Fragen entnehmen, deren Lösung wir näherkommen wollen:

1.) Wieviele zeitliche Horizonte sind an jeder dieser Uferrandsiedlungen vertreten? Die Übergangszonen in **Tabelle 2**, etwa zwischen Resnikov prekop und Maharski prekop oder Notranje Gorice und Parte, legen den Gedanken nahe, daß einige Siedlungsstellen Material aus verschiedenen Zeiten enthalten könnten.

2.) Welche chronologische Aussagekraft besitzen die den Gruppen 2 und 3 gemeinsamen Formen? Es könnte sich dabei sowohl um langlebige als auch

Tabelle 2: Quantitatives Auftreten der verschiedenen Formen und Varianten im Inventar der einzelnen Fundplätze.

Tabela 2: Količinska zastopanost različnih oblik in različic v gradivu posameznih najdišč.

	TL1	HB2-4	HG1	B1-4	D1-2	T2a	N1-2	S1-4a	FS1-2	F1-3	T1a-b	S4b	T4	S5	T10	T5a	T7	T8	T2b	T3a-b	T6a-b	T5b	T9	S6	V2	N3	V1	TL2	T11	T12	S7-8	T9c	
Resnikov prekop	3	10	2	38	12	2	10	15	3	8	6																						
Maharski prekop											56	3	5	10	1	106	6	9	33	36	3	1	31	16	5	11	3	1					
Blatna Brezovica																42	4	7	4	12	16	3	13	4		9		1	4	1	5	5	
Notranje Gorice																				2	5	9	1	6	3	2	3	1				1	
Parte																								2	1	1	23						
Ig																										57	10	8					

V3	T3	V4	HT-2	TA 2	K1	S9-10	S12-14	V5	TA 1	S11	S15	KFS 2	B 5	N 4	A1a-b	DT 1-3	V6-9	T14-17	KFS,SRSHFS	S 16-21	K2-3	KA3-10	HT 3-6		
4																									
4	1	6	4	1	9	6	32	19	5	7	1	1													
									16	1	5	16	10	1	8	7	8	83	21	42	11	97	19	27	23

um jüngere (also Gruppe — 3 — zeitliche) Typen handeln. Zur Beantwortung dieser Frage müssen speziell diese Gefäße untersucht werden.

3.) In welchem zeitlichen Verhältnis stehen die Materialien aus Parte und Ig zueinander? Sowohl Abb. 3 als auch Tabelle 2 zeigen, daß Ig an Funktionstypen wie an Formen und Varianten erheblich über das hinausgeht, was Parte bietet. Aus diesem Grunde ließe sich einerseits an eine zeitliche Teilung der Gruppe 3 denken. Andererseits könnten die Unterschiede mit der wesentlich größeren Materialfülle von Ig zusammenhängen; je mehr Material, desto reicher der Formenschatz! Ist also ein Teil des Materials aus Ig jünger als das von Parte oder besteht völlige Gleichzeitigkeit?

4.) Stellt Tabelle 2 eine chronologische Abfolge dar?

Der erste grundlegende Versuch, die Stationen des Ljubljansko barje in das äneolithische Kultursystem der Donauländer einzubinden, stammt von J. Korošec. Er hatte sich intensiv mit den dalmatinischen Verhältnissen beschäftigt, sich an der Diskussion über die Stellung der Vinča-Kultur und ihrer Nachbarn lebhaft beteiligt und sich gegen Ende seines Forscherlebens mit den Uferrandsiedlungen bei Ljubljana befaßt.⁶⁴ Schon 1964 sah er, daß das Material vom **Resnikov prekop** älter sein müsse als das, was man bisher von den Fundorten des Ljubljansko barje wie Ig, Notranje Gorice, Blatna Brezovica usw. kannte.⁶⁵ Auf Grund von Vergleichsfunden aus Drulovka und Ajdovska jama ordnete er die Keramik vom Resnikov prekop der von ihm 1959 definierten⁶⁶ sog. alpinen Lengyel-Fazies zu.⁶⁷ Dabei sollte seiner Meinung nach die Endphase

der Besiedlung in Drulovka den am Resnikov prekop zutage gekommenen Materialien zeitlich entsprechen.⁶⁸ Die doppelkonischen Gefäße des Typs D1 (Taf. 1: 12) seien ferner von den sog. Butmir-Amphoren abzuleiten. Hierin glaubte er einen Beleg dafür zu sehen, daß der entscheidende Einfluß zur Entstehung der Formen vom Resnikov prekop vom Balkan ausging und nicht aus der pannonischen Tiefebene kam.⁶⁹ Später bemühte sich vor allem T. Bregant, die von J. Korošec bereits gesehenen Beziehungen zu den adriatischen Kulturen Danilo-IV-Smilčić und Hvar⁷⁰ noch klarer herauszuarbeiten.⁷¹ S. Dimitrijević⁷² und F. Leben⁷³ zählten Resnikov prekop ebenso wie die übrigen Fundplätze der einst von J. Korošec definierten alpinen Lengyel-Fazies zur Lasinja-Kultur, die auf das slawonische Sopot-Lengyel folgt. Im Jahre 1975 nahm sich Z. Harej erneut dieser Probleme an. Er ist der Meinung, die Vorgänger der meisten Formen aus Resnikov prekop seien zuverlässig adriatischer Herkunft, Einflüsse aus dem mitteldonauländischen Lengyel-Raum spielten eine untergeordnete Rolle.⁷⁴ Diese Einflüsse hätten das Ljubljansko barje aber nur über die Karsthöhlen hinter Triest mit ihrem »eigenen provinziellen Charakter« (?) erreichen können. Der Unterschied der in Resnikov prekop vertretenen alpinen Lengyel-Fazies zur Lasinja-Kultur liege also darin begründet, daß die Lasinja-Kultur »direkt« unter adriatischem Einfluß stand, die alpine Lengyel-Fazies in Resnikov prekop aber nur »indirekt«.⁷⁵ Mit den chronologischen Fragen, die die Funde aus Resnikov prekop aufwerfen, sind also noch eine Reihe weiterer Probleme des slowenisch-kroatischen Äneolithikums verknüpft. Diese können nicht ganz ausgeklammert werden, obwohl sie z. T. über Ziel und Fragestellung dieser Untersuchung hinausgehen.

Für die chronologische Beurteilung der s-förmig profilierten Becher B1 — B4 ist Tabelle 1 von Bedeutung. Unter der Bezeichnung »piriforme Amphoren« versuchten J. Korošec und T. Bregant⁷⁷ diese Formen aus dem adriatischen Bereich der Kulturen Danilo-III-Smilčić und Hvar abzuleiten, während Š. Batović⁷⁸ Istrien als ihr Entstehungsgebiet betrachtete. Als erste wiesen jedoch N. Kalicz⁷⁹ und S. Dimitrijević⁸⁰ darauf hin, daß es sich dabei um Weiterentwicklungen von Formen aus dem Komplex der Lengyel-Kulturen handelt. S. Dimitrijević erwähnt sie in seiner Studie über die Lasinja-Kultur und sieht ihre unmittelbaren Vorgänger in den Kulturen von Sopot-Lengyel, Zengővárkony-Lengyel und in der Mährisch Bemalten Keramik (MBK).⁸¹ Den Ausgangspunkt der in Tabelle 1 dargestellten Entwicklung bildet die Form B1 (Taf. 1: 1), die auf Grund ihrer Profilierung und der typischen Verzierungen mit runden Knubben am Bauchumbruch noch ganz in das Formenrepertoire der Lengyel-Kultur gehört. Gute Parallelen finden sich in Mähren in der Spätphase II a/b der MBK, die den westungarischen und -slowakischen Stufen Lengyel II und III nach N. Kalicz, J. Pavúk und J. Šiška entspricht.⁸²

Ferner sei auf flache, mit großen runden Knubben verzierte Schalen S1 (Taf. 1: 8) und Fußschalen wie FS1 (Taf. 1: 11) verwiesen. Entsprechende Formen kennt man aus sicheren Zusammenhängen der jüngeren westslowakischen Lengyel-Kultur.⁸³ In einem Siedlungsobjekt dieser Kultur bei Jaroměřice n. R., Mähren, kam ein der Form N1 (Taf. 1: 14) vergleichbares Gefäß zum Vorschein.⁸⁴

Das Formenspektrum der Funde aus Resnikov prekop bietet also einige Gefäße, die der späten Lengyel-Kultur angehören und das älteste Material

in Resnikov prekop darstellen. Mit ihrer Hilfe läßt sich ein ältester Horizont **Resnikov prekop-a** definieren. Ein genauerer Bezug auf die fein differenzierte mitteldonauländische Lengyel-Chronologie ist auf dem Weg des formenkundlichen Vergleichs mit diesen wenigen Formen nicht möglich.

Aus Slowenien kann man bislang nur noch einen weiteren Fundort mit Lengyel-Keramik zitieren. Es handelt sich dabei um die im Osten der Republik gelegene Ajdovska jama.⁸⁵ Neuere Grabungen in der Höhle lieferten 1967 eine Stratigraphie von vier Schichten.⁸⁶ Noch lassen sich diesen vier Schichten nicht genügend Funde eindeutig zuweisen, so daß das chronologische Bild noch etwas unklar ist. Es scheint jedoch außer Zweifel zu stehen, daß nur die unterste Schicht IV Lengyel-Keramik enthält.⁸⁷ Charakteristisch sind Fußschalen,⁸⁸ Tonlöffel des Typs TL1 mit Stielloch,⁸⁹ flaschenförmige Gefäße⁹⁰ usw., die Parallelen in der westslowakischen Lengyel- sowie in der slawonischen Sopot-Kultur besitzen.⁹¹ An diesen Gefäßen fanden sich vereinzelt noch Reste eines roten Überzugs,⁹² der jedoch nicht mit der für MBK I typischen roten Bemalung zu vergleichen ist. Die Außenseiten wurden lediglich mit einer Art rotem Tonslip ganzflächig überzogen, was vereinzelt auch in Resnikov prekop nachgewiesen ist.⁹³

Eine zeitliche Parallelisierung der Schicht IV aus Ajdovska jama und des Horizontes Resnikov prekop-a erscheint somit denkbar. Es handelt sich dabei um die ältesten Keramikfunde Sloweniens, die an das Ende der Lengyel-Kultur gehören.

Tabelle 1 zeigt den genetischen Zusammenhang zwischen Resnikov prekop-a und dem nächstjüngeren Horizont **Resnikov prekop-b**. Kontinuierlich entwickeln sich aus der die Lengyel-Basis bildenden Form B1 die Varianten B2 — B4 (**Taf. 1**, 3—5). Dabei verändern sich zunächst einige Formdetails, während typische Lengyel-Verzierungs-elemente wie runde Knubben am Umbruch etc. noch wirksam bleiben. Am Ende stehen Becher der Form B4 (**Taf. 1**: 5), bei denen eine der Lengyel-Kultur fremde Verzierungsart vorherrschend wird. Es handelt sich dabei um eingeritzte, schräg zueinander verlaufende Strichbündel an Schulter und Hals. Diese Strichverzierung charakterisiert die Lasinja-Kultur und die Balaton-Gruppe, wenn auch ein mit B4 identisches Gefäß von keinem zweiten Fundort im kroatisch- westungarischen Raum bekannt ist.

Die Formen B2 und B3 (**Taf. 1**: 3—4) sind keinem der beiden Horizonte klar zuzuweisen. Sie wären in spätestem Lengyel denkbar, wie Funde aus der Westslowakei bezeugen.⁹⁴ Befunde aus Penning, Oberbayern,⁹⁵ und Salzburg-Maxglan, Wohnstelle B,⁹⁶ belegen sie außerdem in der späten Münchshöfener Kultur.

Die Datierung der Henkelbecher HB2 — HB4 (**Taf. 1**: 6) ist ebenfalls problematisch. Vergleichbare Randprofile und Henkelansätze aus der Münchshöfener- und aus der weißpastos bemalten Phase der niederösterreichischen Lengyel-Kultur⁹⁷ lassen eher an ein Resnikov prekop-a — zeitliches Alter denken. Dagegen ist HB4 auf Grund der Strichbündelverzierung ebenso wie B4 sicher jünger und mit der Frühphase der Lasinja-Kultur sowie mit Balaton I gleichzusetzen. Dies entspräche dem Horizont Resnikov prekop-b. Das Gleiche

gilt für HG1 (Taf. 1: 7), das in derselben Weise ornamentiert ist und dessen konkav gestaltetes Unterteil sich gut in den Formenkreis fügt, der durch die Funde aus den Schichten II und III von Ajdovska jama umschrieben wird.

Den doppelkonischen Töpfen D2 (Taf. 1: 13) analoge Formen bietet die jüngste Phase der Stichbandkeramik aus Böhmen und Mähren.⁹⁸ Doch muß sich daraus nicht notwendigerweise eine entsprechende Zeitstellung für D2 ergeben, da diese Formen auch noch in spätmünchshöfener Fundverbänden, wie z. B. in Salzburg-Maxglan,⁹⁹ nachzuweisen sind. Dort kam auch Typ D1 zum Vorschein.¹⁰⁰ Diese Gefäße sprach J. Korošec als Butmir-Amphoren an und wollte damit balkanische Einflüsse in der Formgebung der Keramik aus Resnikov prekop nachweisen.¹⁰¹ Vergleichsfunde aus dem Burgenland und der Steiermark (Taf. 9: 1—2)¹⁰² zeigen jedoch, daß es sich dabei um eine typische Form des ostösterreichischen »Epi-Lengyels«¹⁰³ handelt, das in Kärnten und in der Steiermark Typus Kanzianberg-Strappelkogel und im Burgenland Gruppe Oberpullendorf genannt wird.¹⁰⁴ Das würde für D1 eine Datierung in den Horizont Resnikov prekop-b bedeuten.

Die Varianten N2, T2a und S2 (Taf. 1: 9, 15, 17) treten zwar bisweilen in spätmünchshöfener Siedlungen auf,¹⁰⁵ aber das genaue Alter dieser einfachen und weitverbreiteten Formen ist kaum zu bestimmen.

Tonlöffel des Typs TL1 mit Stielloch (Taf. 1: 21) sind in Böhmen und Mähren bereits zur Zeit der Stichbandkeramik und der Stufe MBK I belegt.¹⁰⁶ Auch die Münchshöfener-Kultur kennt solche Löffel.¹⁰⁷ Sie sind sowohl im Horizont Resnikov prekop-a als auch in Resnikov prekop-b möglich, während in jüngeren Fundverbänden diese Form nicht mehr auftritt.

Die Schale S4a (Taf. 1: 10) weist als einziges Gefäß adriatische Bezüge auf. Die Danilo-IV-Smilčić-¹⁰⁸ und die Hvar-Kultur¹⁰⁹ verfügen über ähnliche Schalen. Ferner sei auf verwandte Formen aus der Lasinja-Kultur hingewiesen (Taf. 9: 3).¹¹⁰ Innerhalb dieser Kultur werden sie aber wie in Kiringrad eher spät angesetzt,¹¹¹ was der Zeit nach dem Horizont Resnikov prekop-b entsprechen würde. Die datierbaren Vergleichsfunde ergeben somit keine klare Zeitstellung.

Fassen wir die bisherigen Ergebnisse noch einmal zusammen. Die Gefäße der späten Lengyel-Kultur ermöglichen die Definition eines ältesten Horizontes Resnikov prekop-a. Der darauffolgende Horizont Resnikov prekop-b vereinigt alle die Formen, die zwar genetisch noch mit der Lengyel-Kultur verbunden sind, aber in bestimmten Form- und Verzierungsdetails bereits eindeutig über das hinausgehen, was die Lengyel-Kultur bietet. Da in Resnikov prekop keine Stratigraphie und keine geschlossenen Fundkomplexe zur Verfügung stehen, können viele der einfacheren und weiter verbreiteten Formen wie N1, N2 oder S2 nicht sicher einem der beiden Horizonte zugeordnet werden. Nur wirklich markante Formen erlauben es, über einen größeren geographischen Raum hinweg zu einer Datierung zu gelangen.

Die obere Grenze für Resnikov prekop-b stellt das Erscheinen erster Anzeichen der beginnenden Badener Entwicklung dar. Dieser dritte Horizont **Resnikov prekop-c** ist nur noch andeutungsweise vertreten. So gehören z. B. Bruchstücke von Töpfen der Variante T1a (Taf. 1: 16) mit ausgebogenen und mit Kerben verzierten Rändern bereits in den Horizont Maharski prekop-a

(s. u.). Ein Randstück eines Gefäßes mit flaschenartigem Hals, dessen Mündung mit Fingereindrücken versehen ist (**Taf. 1: 18**) sowie ein Bodenstück mit zwei übereinander angebrachten Kerbleisten (**Taf. 1: 20**) fallen ebenfalls aus dem heraus, was man aus spätlengyel- und Balaton-I-zeitlichen Komplexen kennt. Vielleicht ist in diesen zitierten Stücken noch eine jüngere Entwicklung als Resnikov prekop-b zu sehen. Im Moment läßt die geringe Zahl der sicheren Belege aber noch keine endgültige Schlußfolgerung zu.

Somit ergibt sich für die chronologische Stellung der Funde aus Resnikov prekop folgendes Endergebnis:

Ajdovska jama IV — Resnikov prekop-a — Spätlengyel

Ajdovska jama II/III — Resnikov prekop-b — Balaton

(Resnikov prekop-c) — Maharski prekop-a — Boleráz

Während in der Westslowakei die Ludanice-Gruppe (Lengyel IV) verbreitet ist, hat sich in der pannonischen Donautiefebene bereits der Wandel zur sog. Balaton-Gruppe vollzogen.¹¹² Dieser Wandel erfaßt auch die westlichen Randbereiche Pannoniens und prägt die Funde des Horizontes Resnikov prekop-b und der Schichten II und III der Ajdovska jama. Für diese Straten sind Ausgußgefäße (**Taf. 9: 4**) und Krüge (**Taf. 9: 5**) mit kurzer gewölbter Schulter typisch, die eine Verzierung aus schräg zueinander verlaufenden eingeritzten Strichbündeln tragen. Der höhere Unterteil ist dagegen konkav gestaltet. Gefäße ähnlicher Profilierung und Verzierung (B4, HB4, HG1) charakterisieren den Horizont Resnikov prekop-b und sind vor allem im westlichen Slowenien sehr häufig (**Taf. 9: 6**).¹¹³ Die Verbindungen zu dieser Zeit gehen jedoch noch weiter. Mit D1 vergleichbare Topf- oder Schalenformen sind bekannt aus der slawonischen Lasinja-Kultur (**Taf. 9: 7**),¹¹⁴ aus der Gruppe Bisamberg-Oberpullendorf im Burgenland und in Niederösterreich (**Taf. 9: 1—2**),¹¹⁵ aus der westungarischen Balaton-I-Gruppe¹¹⁶ sowie aus späten Münchshöfener Zusammenhängen (**Taf. 9: 8**).¹¹⁷ Ein dem Krug aus Schicht III der Ajdovska jama entsprechendes Gefäß wurde in Wallerfing, Niederbayern, (**Taf. 9: 9**) gefunden. Diese Form gehört der Wallerfing-Gruppe an, die in Niederbayern auf »klassisches« Münchshöfen folgt. Interessant sind ferner Tassen aus Wallerfing (**Taf. 9: 10—11**), die sich auf Grund ihrer Form und der Strichbündelverzierung auf der Schulter mit analogen Gefäßen der Lasinja-Kultur vergleichen lassen.¹¹⁸ Eine Tasse der gleichen Form war in Grab 10 des Gräberfeldes der Bodrogheresztur-Kultur bei Szentes- Kistöke mit einem Milchtopf, der charakteristischen Form dieser Kultur, vergesellschaftet.¹¹⁹ Dieses Grab bildet damit eine wichtige chronologische Brücke zwischen diesen beiden Kulturkreisen des westlichen und östlichen Karpatenbeckens. Es offenbart sich ein Geflecht von gegenseitigen Beziehungen zwischen den Formengruppen Pannoniens und der westlich angrenzenden Gebiete, die alle einem großen Kulturkomplex angehören, der sich auf der Grundlage der Lengyel-Kultur entwickelte und mit der Boleráz-Gruppe einsetzenden Badener Entwicklung vorangeht, der bisher aber noch keinen einheitlichen Namen besitzt, sondern unter regional verschiedenen Begriffen wie Lasinja, Balaton oder Epi-lengyel läuft. Die dazugehörigen Formengruppen bilden folgenden Horizont:

Resnikov prekop-b — Ajdovska jama II/III — Lasinja (früh) —
Kanzianberg-Strappelkogel — Balaton — Oberpullendorf —
Bisamberg — Epi-Lengyel — Wallerfing.

Dieser Horizont läßt sich noch erweitern. Über das bereits besprochene Grab 10 aus Szentes-Kistöke läßt sich die frühe Bodrogkeresztúr-Kultur anschließen. Diese wiederum ist mit den Kulturen von Jordansmühl und Salcuța-IV/Bubanj Hum Ib zu verbinden.¹²⁰ Der Anschluß an den oben definierten Horizont ist aber nicht nur indirekt, d. h. über die Bodrogkeresztúr-Kultur, sondern auch direkt möglich. In Fundverbänden der niederösterreichisch — burgenländischen Gruppe Bisamberg-Oberpullendorf sind kleine Doppelhenkelgefäße belegt, die eine typische Form der frühen Bodrogkeresztúr-Kultur und von Salcuța-IV sind.¹²¹ In einer Grube in Wien-Leopoldau fanden sich Gefäße der Formen D1 und HB2 (Taf. 9: 12—13) wie aus Resnikov prekop zusammen mit Scheibenhenkeln (Taf. 9: 14).¹²² Letztere sind charakteristisch für die Hunyadi-Vajnska-Gruppe der Bodrogkeresztúr-Kultur sowie für Salcuța-IV/Bubanj-Hum Ib und die sog. Scheibenhenkelkultur (Toarte Pastilate) im westlichen Rumänien, wie Fundkomplexe aus Balta Sărată-Caransebeș zeigen¹²³ (Taf. 9: 15). Im Milieu der Gruppe Bisamberg-Oberpullendorf traten ferner Schalen- bzw. Fußschalenfragmente mit plastischen Appliken auf (Taf. 9: 16), die nach Jordansmühl weisen.¹²⁴

Die Belege für Beziehungen Sloweniens zum adriatischen Bereich sind zu dieser Zeit überaus spärlich. Das Gleiche gilt für die Verbindungen mit Oberitalien. Doch gerade das westlich an Slowenien anschließende Karstgebiet und Venetien sind noch nicht in ausreichendem Maße erforscht, so daß hier künftige Forschungen die offenen Fragen wohl eines Tages werden klären können. Bislang deuten sich kulturelle Beziehungen im Fundstoff nur an. So fand sich in Pečina pod Muzarji, einer Höhle im Triestiner Karst, ein Lengyel-Gefäß (Taf. 10: 1) zusammen mit späten Danilo- und Hvar-Scherben in einer Kulturschicht, deren Geschlossenheit aber nicht ganz gesichert ist.¹²⁵ Die für Balaton, Lasinja und den zeitgleichen slowenischen Fundstoff aus Ajdovska jama II/III und Resnikov prekop-b so charakteristische Verzierung aus schräg zueinander stehenden eingeritzten Strichbündeln findet sich vereinzelt auch in Oberitalien (Taf. 10: 2).¹²⁶ Ein Gefäß einer Siedlungsstelle der Lasinja-Kultur bei Spodnji Duplek (Taf. 10: 3) im östlichen Slowenien ähnelt einigen Formen aus Rivoli-Rocca (Taf. 10: 4).¹²⁷ Diese wenigen Verbindungen reichen aber noch nicht aus, um über die chronologischen sowie kulturhistorischen Beziehungen zwischen Norditalien und Slowenien und dem westlichen Karpatenbecken Aufschluß zu erhalten. Dafür ist das Gefüge äneolithischer Kulturen und Formengruppen in Oberitalien selbst noch zu unerforscht.

Die Materialien der Pfahlbauten bei **Maharski prekop, Blatna Brezovica** und **Notranje Gorice** bilden sowohl in Abb. 3 als auch in Tabelle 2 eine Gruppe.

Als erster befaßte sich J. Korošec im Jahre 1963 mit dieser Fundgruppe, als er die Keramik aus Blatna Brezovica vorlegte und in die ältere Bronzezeit datierte, ohne jedoch überzeugende Vergleichsfunde zu zitieren.¹²⁸ T. Bregant wies auf Ähnlichkeiten zwischen den Funden von Blatna Brezovica und Maharski prekop hin und folgerte daraus auch für Maharski prekop eine früh-bronzezeitliche Stellung.¹²⁹ Im Jahre 1976 unterzog Z. Harej das Material aus

Notranje Gorice einer kurzen Analyse.¹³⁰ Auch er erkannte die Übereinstimmung dieser Materialien mit der Keramik aus Blatna Brezovica und Maharski prekop. Doch glaubte er, den Ursprung vieler Formen in den von J. und P. Korošec definierten Stufen Ig I und II¹³¹ sehen zu müssen. Das litzenverzierte Gefäß aus Notranje Gorice meinte er direkt mit der sog. »Litzenphase« in Ig parallelisieren zu können. Dadurch kam er zu einer Datierung in die Frühbronzezeit, wobei Notranje Gorice auf Grund der von ihm gesehenen Verbindungen zu Ig älter als Maharski prekop und Blatna Brezovica sein sollte.¹³² Damit ergab sich für Z. Harej folgende chronologische Abfolge:¹³³

Resnikov prekop
Ig I, Ig II, »Litzenphase«
Notranje Gorice
Maharski prekop
Blatna Brezovica

Dieser Vorschlag birgt jedoch einige Probleme in sich. Es entsteht eine große zeitliche Lücke zwischen Resnikov prekop und Ig. Ferner legen die bisher datierten Funde der Litzenkeramik eine Zeitstellung am Ende der Frühbronzezeit nahe, die etwa den Reinecke-Stufen A2/B(1) entspricht.¹³⁴ Möchte man aber der Argumentation Harejs folgend die Funde von Ig bis zum Erscheinen der Litzenkeramik am Ende der Frühbronzezeit reichen lassen und Notranje Gorice, Maharski prekop und Blatna Brezovica zeitlich daran anschließen, käme man bereits weit in die mittlere Bronzezeit. Ob sich das aber wirklich so verhält, wird noch zu prüfen sein.

Bei den Topfformen dieser Uferrandsiedlungen handelt es sich meist um einfache Formen, die sich über Vergleichsfunde nicht exakt datieren lassen. Eine ungefähre zeitliche Einordnung sollte auf diesem Wege jedoch möglich sein.

Der in Maharski prekop sehr häufige Typ T1a (Taf. 2: 1) besitzt gute Parallelen im oberitalienischen Rivoli (Taf. 10: 5).¹³⁵ Die Altheimer-Kultur kennt Töpfe der Form T2b (Taf. 10: 6).¹³⁶ Ähnliche Profilierungen, z. T. mit anderen Verzierungen versehen, sind auch in Grešlové Mýto, Bez. Znojmo,¹³⁷ und Vysočany, Bez. Znojmo,¹³⁸ nachgewiesen. Diese Fundorte gehören der mit der böhmischen Rívnáč-Kultur parallelisierbaren älteren Phase der Jevišovice-Kultur an.¹³⁹ Doch auch aus Norditalien können ähnliche Gefäße zitiert werden¹⁴⁰ (Taf. 10: 7). Eine genaue Zeitstellung läßt sich bei dieser einfachen und weit verbreiteten Form nicht eruieren. Funde der Boleráz-Gruppe aus der westlichen Slowakei¹⁴¹ stellen die ältesten Belege für T3a dar. Im Kreis der Pollinger-¹⁴² und Altheimer-Kultur¹⁴³ gibt es ebenfalls T3a/b vergleichbare Gefäße. Die Töpfe T5a weisen eine ähnliche Profilierung auf wie die Schalen vom Typ S4b. Bei T5a (Taf. 2: 7—9) handelt es sich um eine typische Form der Boleráz-Gruppe (Taf. 10: 8).¹⁴⁴ Wichtig ist dabei die Verzierung des Gefäßes auf Taf. 2: 7. Es trägt an Schulter und Umbruch schräg zueinander angebrachte Ritzlinien. Diese Verzierung, die oft ganze Teile der Gefäßwandung überziehen kann, ist charakteristisch für die Boleráz-Gruppe und den Beginn der »klassischen« Badener Kultur. Ihr Verbreitungsgebiet umfaßt Südmähren, die Westslowakei, Westungarn und Niederösterreich.¹⁴⁵ Einer der jüngsten

Belege für diese Verzierung fand sich in einer Mehrfachbestattung der entwickelten Badener Kultur bei Vösendorf, Niederösterreich.¹⁴⁶ Die späte Badener Kultur bediente sich dieser Ornamentik in der Regel nicht mehr. Sowohl diese schräg zueinander verlaufenden Ritzlinien als auch T5a entsprechende Formen sind in Rivoli und Spilamberto belegt (**Taf. 10: 9—11**),¹⁴⁷ wo sie in Lagozza-zeitlichen Verbänden erscheinen. Töpfe der Form T6a/b werden in Kamýk (**Taf. 10: 12**) in die Stufe Baden C nach Neustupný datiert.¹⁴⁸ Ein Gefäß aus Iža, Kr. Komárno, gehört in die Zeit der entwickelten Badener Kultur.¹⁴⁹ Für ein post-Boleráz-zeitliches Alter der Form T7 (**Taf. 2: 13**) spricht ein Siedlungsfund der älteren Jevišovice-Kultur aus Grešlové Mýto.¹⁵⁰ Der Typ T8 (**Taf. 2: 14**) tritt dagegen schon früher zur Zeit der Boleráz-Gruppe auf.¹⁵¹ Um eine langlebige Form handelt es sich bei T9 (**Taf. 2: 15**). Sie ist in der Altheimer-¹⁵² ebenso wie in der Jevišovice-Kultur Mährens nachgewiesen (**Taf. 10: 13**).¹⁵³

Die großen Vorratsgefäße V1 (**Taf. 3: 5**) und V2 (**Taf. 3: 6**) stellen ebenfalls lange in Gebrauch gewesene Typen dar. Profile wie V1 erscheinen erstmals in der Boleráz-Gruppe.¹⁵⁴ Später sind sie in der böhmischen Řivnáč¹⁵⁵ und in der mährischen Jevišovice-Kultur¹⁵⁶ belegt. Die ältesten vergleichbaren Gefäßformen Süd- und Ostbayerns gehören in die Zeit der späten Münchshöfener-Kultur bzw. der Wallerfing-Gruppe, wie Siedlungsfunde aus Penning, Ldkr. Griesbach, (**Taf. 10: 14**)¹⁵⁷ nahelegen. Ferner sind ausbiegende Ränder mit Arkadenleisten charakteristisch für die Pollinger-¹⁵⁸ Altheimer-¹⁵⁹ und Chamer-Kultur.¹⁶⁰ Die Variante V2 scheint dabei eher einen ostmitteleuropäischen Verbreitungsschwerpunkt zu besitzen. Eine Reihe von Funden dieses Typs V2 aus der Westslowakei und aus Westungarn können in die Zeit der Boleráz-Gruppe datiert werden (**Taf. 10: 15**).¹⁶¹ Vergleichbare Profile streuen noch weiter nach Osten bis Bulgarien. Sie fanden sich dort z. B. in den der Cernavoda-III-Kultur angehörenden Schichten XIII,¹⁶² VIII¹⁶³ und VI¹⁶⁴ von Ezero (**Taf. 10: 6**). Die Cernavoda-III-Kultur ist mit der Boleráz-Entwicklung im westlichen Karpatenbecken zu parallelisieren. Die obere zeitliche Grenze für die Datierung von V2 bilden Funde der Kostolac-Kultur aus Iža¹⁶⁵ und der Jevišovice-Kultur aus Grešlové Mýto (**Taf. 10: 17**).¹⁶⁶ In Oberitalien sind entsprechende Stücke aus Rivoli bekannt (**Taf. 10: 18**).¹⁶⁷

Die Schale vom Typ S4b (**Taf. 3: 1**) ist eine weitere Leitform der Boleráz-Gruppe (**Taf. 10: 19**).¹⁶⁸ Identische Schalen kennt auch die Cernavoda-III-Kultur in Bulgarien (**Taf. 10: 20**),¹⁶⁹ sowie die Lagozza-zeitliche Spilamberto-Gruppe in Nordostitalien (**Taf. 10: 21**).¹⁷⁰ In der Zeit nach dem Horizont Boleráz — Cernavoda-III sind diese Schalen im Karpatenbecken nicht mehr belegt. Dagegen tritt der Typ S5 (**Taf. 3: 2**) in der Boleráz-Gruppe nur sehr sporadisch auf,¹⁷¹ während er in der entwickelten Badener-¹⁷², in der Řivnáč-¹⁷³ und vor allem in der Jevišovice-Kultur (**Taf. 11: 2—3**)¹⁷⁴ häufiger wird. S6b ist typisch für die Boleráz-Gruppe (**Taf. 11: 6—7**).¹⁷⁵ Die tieferen Varianten S6a mehren sich in der entwickelten Badener-Kultur.¹⁷⁶ Zeitlich etwas früher anzusetzen sind entsprechende Schalen aus Hügelgräbern des Ohrozimer-Typus aus Mähren.¹⁷⁷

Für eine relativ junge Zeitstellung innerhalb des Äneolithikums sprechen Vergleichsfunde der kleinen Näpfchen N3 aus Vysočany,¹⁷⁸ Grešlové Mýto¹⁷⁹

und Jevišovice, Schicht B.¹⁸⁰ in Cisano—Verona sind sie sogar noch in Uferrandsiedlungen der frühbronzezeitlichen Polada-Kultur nachgewiesen (**Taf. 11: 4**).¹⁸¹

Tonlöffel des Typs TL2 mit tönernem Griff sind jünger als der aus Resnikov prekop bekannte Löffel mit Stielloch TL1. TL2 ist auch in der Jevišovice-Kultur belegt.¹⁸²

Das Bruchstück eines bauchigen und mit Kanneluren verzierten Gefäßes (**Taf. 3: 7—8**) weist in die entwickelte bis späte Badener Kultur. Ähnliche Scherben kennt man aus den Siedlungen der älteren Jevišovice-Kultur bei Grešlové Mýto (**Taf. 11: 1**)¹⁸³ und Brno—Lišeň, Schicht I.¹⁸⁴

Im Vergleich zu Resnikov prekop-a und -b herrschen in Maharski prekop plastische Verzierungen vor, die auch für chronologische Fragen von Wert sind. Runde und längliche, z. T. gekerbte Knubben (**Taf. 2: 3, 6, 10; 3: 3, 5—6**) sind zeitlich schwer einzugrenzen. Halbbogenförmig auf der Gefäßoberfläche angebrachte Leisten sind bereits etwas spezifischer (**Taf. 2: 15**). Hierzu seien nur einige Parallelen der Boleráz-Gruppe,¹⁸⁵ der Řivnáč-¹⁸⁶ und Jevišovice-Kultur (**Taf. 11: 8**)¹⁸⁷ sowie aus Norditalien (**Taf. 11: 5**)¹⁸⁸ genannt. Ein Gefäß der Form T5a (**Taf. 2: 9**) besitzt unterhalb des Randes eine Verzierung aus zwei Reihen runder, bisweilen auch drei- oder viereckiger Einstiche, die durch senkrechte Ritzlinien verbunden sind. Diese seltene Verzierungsart erscheint auch auf einer Randscherbe aus der Siedlung bei Grešlové Mýto (**Taf. 11: 9**).¹⁸⁹

Die Keramik der Uferrandsiedlung am Maharski prekop gehört also bereits der Badener Entwicklung an und ist damit jünger als der Horizont Resnikov prekop-b. Ein ältester Horizont **Maharski prekop-a** wird durch typische Boleráz-Elemente gebildet. Einige Formen und Verzierungsarten weisen aber in eine noch jüngere Zeit. Sie besitzen Parallelen in der entwickelten und späten Badener-Kultur und ermöglichen die Definition des Horizontes **Maharski prekop-b**. Bestimmte Elemente weisen auch in die ältere Phase der Jevišovice-Kultur, die durch die Fundorte Vysočany, Grešlové Mýto und Brno—Lišeň II/III vertreten wird. Es ist jedoch noch nicht möglich, diese Elemente noch zu einem eigenen, spätesten Horizont zu erheben. Deutlicher als bisher treten nun auch Vergleichsfunde aus Norditalien in den Vordergrund, die z. T. datierbar sind und in eine den Horizonten Maharski prekop-a und -b vergleichbare Zeit weisen.

Die Uferrandsiedlung bei Blatná Brezovica ist durch die Formen T2b (**Taf. 3: 11**), T3a/b (**Taf. 3: 12**), T5a/b (**Taf. 3: 13—14**), T6a/b (**Taf. 3: 16—17**), T7, T8 (**Taf. 3: 18**), T9, N3, S6a/b (**Taf. 3: 21—22**) und Tonlöffel TL2 mit Maharski prekop verbunden (vgl. **Tabelle 2**). Die chronologische Bedeutung dieser Typen wurde bereits besprochen. Damit ergeben sich auch für Blatná Brezovica zwei Horizonte. Der Horizont **Blatná Brezovica-a** gehört an den Beginn der Badener Entwicklung, in die Zeit der Boleráz-Gruppe. Entsprechend den Ergebnissen von Maharski prekop wäre **Blatná Brezovica-b** in die Zeit der entwickelten bis späten Badener-Kultur zu datieren. Ein noch jüngerer Horizont ist ebenso wie in Maharski prekop noch nicht eindeutig zu belegen. Die gegenüber Maharski prekop neuen Formen T11 (**Taf. 3: 19**), T12 (**Taf. 3: 20**), S7, S8 (**Taf. 3: 23**) und T5c (**Taf. 3: 15**) besitzen wenig chronologische Aussagekraft und fallen nicht aus dem Formenrepertoire der Horizonte a und b heraus. Zu T5c läßt sich eine Parallele aus der Schicht C2 von Jevišovice zitieren.¹⁹⁰

Etwas anders stellt sich die Situation in Notranje Gorice dar. Die Formen T2b (**Taf. 4: 1**), T3a/b (**Taf. 4: 2**), T5b (**Taf. 4: 4**), T6a/b (**Taf. 4: 6**), T9 (**Taf. 4: 7**), S6b (**Taf. 4: 12**), V1, V2 und N3 deuten auch im Material dieser Uferrandsiedlung auf das Vorhandensein zweier Horizonte a und b hin. Den Boleráz-zeitlichen Horizont **Notranje Gorice-a** stützen noch einige weitere Elemente, wie z. B. ein mit eingeritzten Hakenmustern verzierter Henkel (**Taf. 4: 11**). Ein analoges Stück kennt man aus einer Siedlung der Boleráz-Gruppe bei Bešeňov—Kismalomgát in der südwestlichen Slowakei (**Taf. 11: 10**).¹⁹¹ Eine weitere Parallele der Cernavoda-III-Kultur aus Schicht XI von Ezero (**Taf. 11: 11**) unterstreicht den südosteuropäischen Charakter dieses Stücks.¹⁹² Das Bruchstück eines Henkelgefäßes gehört bereits der Badener Entwicklung an (**Taf. 4: 10**).¹⁹³

Daneben gibt es in Notranje Gorice noch Formen, die in jüngere Horizonte weisen. Randstücke von flaschen- oder amphorenartigen Vorratsgefäßen der Variante V3a (**Taf. 4: 8**) besitzen Parallelen in der Jevišovice- (**Taf. 11: 12**)¹⁹⁴ sowie in der Máko-Kultur.¹⁹⁵ In Parte wird diese Gefäßgattung dann häufiger. Es gibt also Elemente, die einen Horizont **Notranje Gorice-c** vermuten lassen, der in etwa der Jevišovice-, Máko- und Vučedol-Kultur entsprechen und mit dem Beginn der Besiedlung in Parte übereinstimmen würde.

Das litzenverzierte Gefäß (**Taf. 4: 9**) ist an das Ende der älteren Bronzezeit zu datieren. Ein identisches Exemplar aus Draßburg (**Taf. 11: 13**) war mit Scherben der Gruppe Věteřov-Böheimkirchen vergesellschaftet.¹⁹⁶ Somit deutet sich hiermit das Vorhandensein eines jüngsten Horizontes **Notranje Gorice-d** an. Es kann jedoch kein weiteres Gefäß aus dieser Uferrandstation in diese Zeit datiert werden, was aber nicht ausschließt, daß auch einige der einfacheren Formen in dieser Zeit noch in Gebrauch waren. Der mit unregelmäßigem Besenstrich überzogene Topf T3c (**Taf. 4: 3**) ist sicher jünger als Notranje Gorice-b, könnte aber sowohl dem Horizont c als auch d angehören.

Das Material der Uferrandsiedlungen bei Notranje Gorice läßt sich also in vier zeitliche Horizonte gliedern, wobei zwischen c und d eine erhebliche zeitliche Lücke klafft, die das Ende des Äneolithikums und die ältere Stufe der Frühbronzezeit umfaßt. Das sollte uns jedoch nicht verwundern: es wurde bereits erwähnt, daß das nicht sehr zahlreiche Keramikmaterial von maximal fünf verschiedenen Fundstellen stammt.

Im Jahre 1964 beschäftigte sich P. Korošec mit den Materialien aus **Parte**. Sie setzte diese zeitlich zwischen denen aus Resnikov prekop und Ig an, wies aber auf Bezüge zu den Gruppen Ig I und II hin.¹⁹⁷ Später trat Z. Harej für Gleichzeitigkeit der Funde aus Parte mit den Gruppen Ig I und II ein und rechnete sie zum Vučedol-Kulturkomplex.¹⁹⁸ Dagegen hielt Z. Marković die Keramik aus Parte für einen Bestandteil der späten Lasinja-Kultur.¹⁹⁹

Die Uferrandsiedlungen am Parte-Kanal enthielten Gefäße der Typen N3, V1, V2 und S6b, die auch in Maharski prekop, Blatna Brezovica und Notranje Gorice belegt sind (**Tabelle 2**). Es konnte gezeigt werden, daß diese Formen eine längere Lebensdauer besitzen. Als untere Grenze wäre die Boleráz-Gruppe, als obere die Jevišovice-Kultur anzusehen. Die Variante V3a wurde ebenfalls schon im Zusammenhang mit den Funden aus Notranje Gorice besprochen, wobei eine Datierung in die Zeit Vučedol-Jevišovice B plausibel gemacht wer-

den konnte. Die Funde aus Parte scheinen somit an den Horizont Notranje-gorice-c anzuschließen.

Die Vorratsgefäße V5 (**Taf. 5: 8**) sind wegen ihrer relativ einfachen Formgebung in den spätäneolithischen und frühbronzezeitlichen Kulturen Mittel- und Osteuropas weit verbreitet. Man kennt solche Gefäße sogar aus der mährischen Schnurkeramik²⁰⁰ sowie aus der Mierzanowice-Košťany-Gruppe.²⁰¹ Diese hat bereits die Schwelle zur Frühbronzezeit überschritten und entwickelt sich in der Ostslowakei kontinuierlich zur Otomani-Kultur. Daraus ergibt sich jedoch keine zwingende Datierung für die entsprechenden Formen aus Parte. V5 besitzt außerdem gute Parallelen in der älteren Phase der mährischen Jevišovice-Kultur (**Taf. 11: 14**).²⁰²

Neu gegenüber den zuvor besprochenen Fundplätzen ist das Auftreten von Tassen des Typs TA1a/b (**Taf. 5: 1**). Auch diese Form ist im späten Äneolithikum Mittel- und Osteuropas weit verbreitet. Hier seien nur zwei Parallelen aus einer Siedlungsstelle der Máko-Gruppe bei Tiszalúc—Sarkadpuszta²⁰³ und aus Grešlové Mýto²⁰⁴ genannt. In Vysočany finden sich der Variante TA2 (**Taf. 5: 2**) vergleichbare Formen.²⁰⁵ Der Bereich der Jevišovice-Kultur bietet darüber hinaus die besten Entsprechungen zu den Henkeltöpfen HT1 und HT2 (**Taf. 11: 17**).²⁰⁶

Krüge des Typs K1 gehören jedoch nicht zu den typischen Formen der Jevišovice-Kultur. Sie sind dagegen in der Zók-,²⁰⁷ Vučedol-²⁰⁸ und vereinzelt auch in der Kosihy-Čaka-Kultur²⁰⁹ belegt.

Die Schalenformen aus Parte weisen dagegen wieder eindeutig in den mährischen Bereich. Das Siedlungsmaterial von Grešlové Mýto enthält den Varianten S10,²¹⁰ S11 (**Taf. 11: 19**)²¹¹ und S15 (**Taf. 11: 16**)²¹² vergleichbare Formen, S15 ist ferner noch aus Jevišovice-B (**Taf. 11: 18**)²¹³ und der in etwa zeitgleichen niederösterreichischen Gruppe Mödling-Zöbing bekannt,²¹⁴ Schalen des Typs S13a und die mit in Furchenstichttechnik aufgeführten, schräg schraffierten Dreiecken verzierten Bruchstücke S14a/b gehören ebenfalls in diesen Horizont.²¹⁵ Die zu dieser Zeit im Karpatenbecken und den angrenzenden Gebieten weit verbreitete Furchenstichttechnik erscheint am häufigsten auf den Innenflächen von Kreuzfußschalen sowie an Schulter, Umbruch und Henkel bauchiger, tassenartiger Gefäße (**Taf. 5: 14**).

Mit dreieckigen stempelartigen Eindrücken überzogene Scherben sind ebenso wie die Sonderform einer Tonspule (**Taf. 5: 15 bzw. 17**) auch in Grešlové Mýto belegt (**Taf. 11: 20**).²¹⁶

Die Keramik aus Parte gehört also in den Horizont Jevišovice—Vučedol—Máko. Die Vergleichsfunde machen intensive Beziehungen zur mährischen Jevišovice-Kultur deutlich, während die zur slawonisch-syrmischen Vučedol-Kultur nur in einigen wenigen Formen anklingen. Da in Parte ebenso wie an allen anderen Fundplätzen des Ljubljansko barje keine Stratigraphie und keine geschlossenen Fundkomplexe zur Verfügung stehen, kann das Material nicht weiter zeitlich untergliedert werden. Man möchte vielleicht an eine ähnliche Teilung wie in Mähren denken. Dort läßt sich mit Hilfe des Materials aus den Siedlungen bei Grešlové Mýto und Vysočany auf Grund starker Kontakte zur Rývnáč-Kultur eine ältere Phase der Jevišovice-Kultur definieren. Die Schicht Jevišovice-B repräsentiert daraufhin die der Kosihy-Čaka-Gruppe in Mähren vorausgehende jüngere Phase der eponymen

Kultur.²¹⁷ Die Funde aus Parte weisen Beziehungen zu beiden Phasen dieser Formengruppe auf, lassen sich aber noch nicht in zwei Horizonte gliedern. Das schließt die Möglichkeit nicht aus, daß eine solche Teilung auch in Parte einmal möglich sein wird. Hier kann man aber nur durch neue, großflächige Grabungen zu weiterführenden Ergebnissen gelangen.

Wir betrachten das Material aus Parte damit im wesentlichen als in einen Horizont gehörig, der sich mit Notranje Gorice-c parallelisieren läßt und auch engste Beziehungen zu den Funden aus Ig aufweist.

Als erste widmeten sich P. u. J. Korošec einer ausführlichen Bearbeitung des gesamten Materials der Deschmann-Grabungen in den Uferrandstationen bei Ig.²¹⁸ Mit Hilfe von Form und Verzierung teilten sie die Funde in zwei Gruppen Ig I und Ig II, wobei für letztere vor allem die Wickelschnurtechnik charakteristisch sein sollte.²¹⁹ Die Anfänge der Gruppe Ig I gehören ihrer Meinung nach in die Zeit des Typus Neusiedl-Retz. Ferner sei Ig I teilweise mit Baden-Pécel, Mondsee, Rívnáč, Jevišovice C und dem Beginn der slawonischen Vučedol-Kultur zu parallelisieren. Dagegen wäre die Gruppe Ig II mit den Vučedol-Schichten von Vučedol, Sarvaš und Várhegy gleichzeitig. Außerdem bestünden Beziehungen zur Remedello-, Polada- und Glockenbecherkultur. Ig II soll bis zum Beginn der Frühbronzezeit gedauert haben, d. h. bis Reinecke A1.²²⁰ Beide Forscher treten somit für ein zeitliches Nacheinander der zwei Gruppen ein, Ig II folgt auf Ig I.

Mit diesen Problemen befaßte sich Z. Harej noch einmal in den Jahren 1974²²¹ und 1978.²²² Er versuchte, die Keramik aus Parte mit Ig I und II zu parallelisieren. Weiterhin meinte er, daß zu dem Zeitpunkt, als die Besiedlung in Parte endete, beide Gruppen Ig I und II vertreten waren. Aus diesem Grunde sei es seiner Meinung nach unsinnig, die nur auf Grund der Verzierung getrennten Gruppen Ig I und Ig II zeitlich nacheinander anzusetzen. Vielmehr beweiße der Befund aus Parte, daß sie gleichzeitig sind.²²³ Diese Schlußfolgerung Harejs wäre aber nur dann richtig, wenn Ig I- und Ig II-Elemente in einer Schicht oder in geschlossenen Fundverbänden miteinander vergesellschaftet gewesen wären. Diese Bedingung bleibt in Parte jedoch unerfüllt.

Das Formenrepertoire der Uferrandstationen bei Ig wird von einer Vielzahl von Krugvarianten bestimmt, die z. T. schwer voneinander zu trennen sind und sich meist nur ebenso schwer zeitlich klar fixieren lassen. K2a stellt die räumlich wie zeitlich am weitesten verbreitete Form dar. Sie ist belegt in den Kulturen Máko,²²⁴ Nagyrév,²²⁵ Mierzanowice-Košťany²²⁶ Kisapostag²²⁷ usw. Die Funde aus Siedlungen der Mad'arovce-Kultur zeigen, daß diese Form noch die Wende von der frühen zur mittleren Bronzezeit erlebte.²²⁸ Daraus ergibt sich keine eindeutige Datierung für K2a, jedoch kann man davon ausgehen, daß sie nicht vor dem Horizont Máko—Vučedol erscheinen. Ähnliches gilt für die übrigen Krugvarianten K2b, K2d, K3c, K3d und K2f. Älteste Belege sind in die Zeit der Vučedol-Kultur zu datieren,²²⁹ während Nagyrév,²³⁰ Kisapostag,²³¹ Hatvan,²³² Kosihe-Čaka,²³³ Vinkovci²³⁴ und die Schnurkeramik²³⁵ die obere zeitliche Grenze bilden. Diese unverzierten Krugvarianten erscheinen also im späten Äneolithikum und reichen bis weit in die Frühbronzezeit.

Für Henkeltöpfe wie HT4 gelten entsprechende zeitliche Grenzen.²³⁶ Die hier sehr häufige ganzflächige Verzierung mit Fingernageleindrücken (Taf. 6: 8) kam ebenso in Jevišovice, Schicht B, zur Anwendung (Taf. 11: 21).²³⁷

Ähnliche Gefäße kennt man auch aus den oberitalienischen Uferrandstationen der Polada-Kultur (**Taf. 12: 1**).²³⁸

Die einfachen konischen Tassen TA4 (**Taf. 6: 18**) sind in der Máko- und in der Jevišovice-Kultur belegt²³⁹ (**Taf. 12: 2**) Im Rahmen der Mierzanowice- und der Polada-Kultur überschreiten sie in unterschiedlichen Kulturräumen die Schwelle zur Frühbronzezeit.²⁴⁰ Der scharfkantige Umbruch und konkave Oberteil von TA 8 (**Taf. 6: 22**) ist charakteristisch für die Vučedol-Kultur,²⁴¹ jedoch sind Unterschiede in der Anbringung des Henkels und in der Verzierung festzustellen. Diese Formen sind auch im adriatischen Raum verbreitet, wie Funde aus der Grabak-Höhle auf der Insel Hvar zeigen.²⁴² Das Einzelstück TA9 (**Taf. 6: 23**) ist in den äneolithischen und frühbronzezeitlichen Kulturen Mittel- und Osteuropas sehr selten. Es kann lediglich eine Parallele aus der jüngeren mährischen Schnurkeramik aus Velká Ves při Kojeticích zitiert werden.²⁴³ Die Hatvan-Kultur bietet die besten Vergleichsformen zu den Tassen des Typs TA6 (**Taf. 6: 20**).²⁴⁴

Die chronologische Bedeutung der Variante V5 wurde bereits erörtert. Ein der Form und Verzierung nach mit V7 (**Taf. 7: 8**) vergleichbares Stück kennt man aus Vysočany (**Taf. 12: 3**).²⁴⁵ Die Funde aus der Grabak-Höhle auf der Insel Hvar enthalten unter anderem Gefäße des Typs V9 (**Taf. 12: 4**).²⁴⁶ Ihre Profilierung und der typische Omphalosboden kennzeichnen gewisse Formen aus Uferrandsiedlungen der Polada-Kultur bei Verona (**Taf. 12: 5**).²⁴⁷ Die großen flaschenartigen Vorratsgefäße (**Taf. 7: 1**) sind in der Máko-,²⁴⁸ Jevišovice-²⁴⁹ und Nagyrév-Kultur²⁵⁰ nachgewiesen.

Amphoren der Variante A1b (**Taf. 7: 4**) können in die Zeit Máko-Jevišovice B datiert werden (**Taf. 12: 6**).²⁵¹ Doppelhenkeltöpfe wie DT1 und DT3 (**Taf. 7: 13**) scheinen dagegen in jüngeren Zusammenhängen häufiger zu werden.²⁵² Wichtig ist dabei Grab 92 der Nitra-Gruppe aus Branč in der westlichen Slowakei, in dem die Form DT1 mit einer Tonspule (wie **Taf. 5: 17**) und einem Weidenblattarmring vergesellschaftet war.²⁵³ Weidenblattarmringe sind in der Slowakei schon für den Beginn der Frühbronzezeit bezeichnend.

Die Topfvarianten T14 und T15 (**Taf. 7: 14—15**) sind in der Kosihi-Čaka-²⁵⁴ und Nagyrév-Kultur²⁵⁵ belegt.

Ein den kleinen Näpfchen mit breitem Rand (N4 — **Taf. 8: 18**) vergleichbares Gefäß stammt aus Grab 7 der mährischen Schnurkeramik bei Krumvíř.²⁵⁶ Das übrige Inventar des Grabes bestand aus den Krugvarianten K2a und K2d und einem Kupferpfriem, der in dieser Form auch in Ig zum Vorschein kam.²⁵⁷

Der Unterteil eines zylindrischen- bzw. sackförmigen Gefäßes (**Taf. 7: 18**) könnte in die frühbronzezeitliche Vinkovci-Gruppe weisen, wo solche Formen zu einer Leitform werden.²⁵⁸

Die chronologische Stellung von S15 wurde bereits im Zusammenhang mit den Funden aus Parte erörtert. Ebenso wie S15 findet aber auch S17 seine besten Entsprechungen im Bereich der Jevišovice-Kultur (**Taf. 12: 10**).²⁵⁹ Die Randprofilie von S19 lassen sich mit denen der Form S14 aus Parte vergleichen, wobei aber Unterschiede in der Verzierung betont werden müssen. Schalen mit T-förmig verdicktem Rand (**Taf. 8: 7**) gehören bereits der Frühbronzezeit an. Ähnliche Randstücke sind aus der Kosihi-Čaka- und der Mad'arovce-Kultur bekannt (**Taf. 12: 11**).²⁶⁰ Die Fußschalen der Typen KFS1, KFS2, KFS5

und HFS2 gehören zu den Leitformen des Horizontes Máko—Vučedol—Jevišovice B²⁶¹ und sind neuerdings auch aus der jüngeren Phase der ostbayerischen Chamer-Gruppe bekannt.²⁶² Dagegen scheint es sich bei HFS5 (Taf. 8: 17) um eine Form aus dem adriatischen Bereich zu handeln, wie Funde aus der Grabak-Höhle auf der Insel Hvar nahelegen (Taf. 12: 8).²⁶³ Standringschalen wie SRS1 sind auch in Oberitalien verbreitet und werden dort in die Frühbronzezeit datiert (Taf. 12: 9).²⁶⁴

Der Formenvergleich zeigt, daß einige einfachere und weit verbreitete Formen aus Ig nur sehr schwer zeitlich zu fixieren sind. Sie erscheinen jedoch kaum vor dem Horizont Máko—Vučedol—Jevišovice B. Nur vereinzelt leben sie bis an das Ende der Frühbronzezeit fort. Die Fußschalen, Krüge, Amphoren etc. umschreiben in Ig einen ältesten Horizont **Ig-a**, der innerhalb des Ljubljansko barje mit Parte und Notranje Gorice-c zu parallelisieren ist und außerhalb Sloweniens in die Zeit der Kulturen Máko, Vučedol und Jevišovice B gehört. Andere Formen wie zylindrische Gefäße, Doppelhenkelkrüge und Hatvaner Tassen scheinen die Schwelle zur Frühbronzezeit bereits überschritten zu haben. Dieser Horizont **Ig-b** weist Beziehungen zu den Formengruppen von Vinkovci, Kosihi-Čaka, Hatvan, Nagyrév, Kisapostag und Nitra auf. Daraus ergibt sich eine Datierung in die ältere Phase der Frühbronzezeit, die man in der Zone nordwärts der Alpen mit der Stufe Reinecke-A1 in Verbindung bringen würde. In Ig gibt es keine Formen, die man ausschließlich auf das Ende der Frühbronzezeit, also auf die Stufe Reinecke A2, beschränken könnte, obwohl einige der in Ig vertretenen Typen in dieser Zeit noch denkbar wären. Ein litzenverziertes Fragment (Taf. 8: 19) läßt jedoch darauf schließen, daß ein solcher spätester Horizont **Ig-c** zumindest in Ansätzen existiert haben muß. Dieses Randstück ist mit zwei in Litzentechnik ausgeführten horizontalen Bändern verziert. Das untere verläuft dabei nahezu waagrecht, während das obere Wellenlinien beschreibt.

Die Litzenkeramik wirft eine Reihe bis heute noch nicht völlig geklärter Probleme auf. Als erster befaßte sich im Jahre 1934 R. Pittioni ausführlicher mit ihr und rechnete sie zur mitteldeutschen Schnurkeramik.²⁶⁵ Der gleiche Autor definierte dann 1954 den in Österreich verbreiteten sog. Typ Guntramsdorf—Draßburg der Litzenkeramik. Er wick dabei aber kaum von seinem Datierungsvorschlag von 1934 ab und ordnete diesen Typus der jüngeren Phase der mitteldeutsch-sudetischen Einzelgrabkultur zu.²⁶⁶ Andere Forscher dachten entgegen Pittioni eher an eine spätere Zeitstellung. K. Willvonseder erkannte schon 1937 Verbindungen zur pannonischen Kisapostag-Kultur und schloß auf eine Gleichzeitigkeit beider Erscheinungen.²⁶⁷ Im Jahre 1949 sprach sich V. Milošić für eine Datierung an das Ende der Frühbronzezeit aus.²⁶⁸

Die Litzenkeramik ist vom Salzsachtal im Westen über das Burgenland, die westliche Slowakei, Pannonien und das Südostalpengebiet bis nach Nordserbien verbreitet.²⁶⁹ Inzwischen lassen eine Reihe von Fundvergesellschaftungen die chronologische Stellung der Litzenkeramik etwas klarer erscheinen. Gruben- und Grabinventare aus Draßburg,²⁷⁰ Guntramsdorf,²⁷¹ Dolný Peter,²⁷² Podgorac²⁷³ u. a. bestätigen, daß die Litzenkeramik in die Zeit der Kulturen Věteřov—Böheimkirchen, Mad'arovce, Veszprem, Szekszard und Vattina—Vršac gehört. Dies würde in der nördlich der Alpen gültigen Chronologie eine der Stufe Reinecke-A2/(B) entsprechende Zeitstellung bedeuten. Es existiert bislang

kein publizierter Fundkomplex mit Litzenkeramik, der für eine ältere Datierung sprechen würde. Über den Ursprung der Litzenkeramik gibt es verschiedene Ansichten. Sicher ist sie nicht als unabhängige, autochthon entstandene Kultur zu verstehen. Vielmehr scheint es sich um eine Verzierungs-technik zu handeln, die am Ende der Frühbronzezeit zur Anwendung kam. Dabei ist ein genetischer Zusammenhang mit der Schnurkeramik nicht auszuschließen. Ist diese doch z. B. in der Slowakei durch die Formengruppen Veselé und Nitra noch in der Stufe Reinecke-A 1 nachgewiesen.²⁷⁴ Während man in der Schnurkeramik durch Aufdrücken von Schnüren oder Wickelschnüren auf der Gefäßoberfläche eine Ornamentik entstehen ließ, benützte man bei der Litzenkeramik dünne, verwirbelte Fäden. Der Grundgedanke beider Techniken ist der gleiche. Gegen die Litzenkeramik als eigene, selbstständige Kulturgruppe spricht ferner die relativ weite, locker streuende Verbreitung. In Dolný Peter wurden Gefäße der Mad'arovce-Kultur,²⁷⁵ in Guntramsdorf²⁷⁶ und Draßburg²⁷⁷ Formen des Věteřov—Böheimkirchen—Kreises in dieser Technik verziert. Nie jedoch erscheint die Litzenverzierung auf eigenen, für sie spezifischen Gefäßformen. Bestimmte Muster dieser Technik sind regional begrenzt. In der Südwestslowakei sind beispielweise Doppelspiralmotive charakteristisch.²⁷⁸ Wellenlinien beschreibende Bänder kennt man bislang nur aus dem slowenisch-slawnischen Raum.²⁷⁹

Aus diesen kurzen Erörterungen der Problematik und des Charakters der Litzenkeramik können wir folgern, daß es sich bei dem Fragment aus Ig um eine im westlichen Karpatenbecken und den angrenzenden Gebieten angewandte Verzierungs-technik handelt. Das dargestellte Wellenmuster ist typisch für den slowenisch-slawnischen Raum. Zeitlich gehört das Bruchstück wohl an das Ende der Frühbronzezeit, also etwa in die Stufe Reinecke-A2. Die Litzenkeramik könnte somit den jüngsten Horizont Ig-c datieren.

In Ig sind jedoch noch zwei weitere Verzierungsarten sowohl chorologischer als auch chronologischer Bedeutung, der Furchenstich und die Wickelschnur-technik. Mit ihrer Hilfe trennten P. u. J. Korošec die Stufen Ig I und II.²⁸⁰ Beide Techniken sind nur einmal auf ein und demselben Gefäß belegt.²⁸¹ **Abb. 4** zeigt ihre möglichen Kombinationen mit Ritz-, Stich-, Kerbschnittverzierung und seltener auch aufgesetzten oder herausgedrückten Buckeln, wobei sich keine größeren Unterschiede feststellen lassen.

Bevorzugten die verschiedenen Verzierungsarten unterschiedliche Gefäßteile als Ornamentträger (**Abb. 5**)? Für einen solchen Vergleich wurden Krüge, Amphoren, Doppelhenkeltöpfe und Vorratsgefäße ausgewählt, die ungefähr zu gleichen Teilen aus Hals, Schulter, Bauch und evtl. Henkel bestehen. Die Wickelschnurverzierung ist meist auf der Schulter angebracht (1a), erreicht aber nur selten den Bauchumbruch (1b). Dagegen erstreckt sich der Furchenstich immer von der Schulter bis um den Umbruch herum (1b). Ebenfalls verzierte man die Gefäßunterteile nur in dieser Technik (4). Die schmalen Zonen direkt unterhalb der Ränder (2) sowie die Henkel (5) werden von beiden Techniken als Ornamentträger genutzt. Verzierte Hälse sind jedoch typisch für die Wickelschnurtechnik (3), während sie vom Furchenstich unberührt bleiben. Hier sei darauf hingewiesen, daß die jüngere Litzenkeramik, die ja hinsichtlich der Technik mit der Wickelschnurverzierung verwandt ist, ebenfalls hauptsächlich Hälse als Ornamentträger bevorzugte. Das Gleiche gilt für

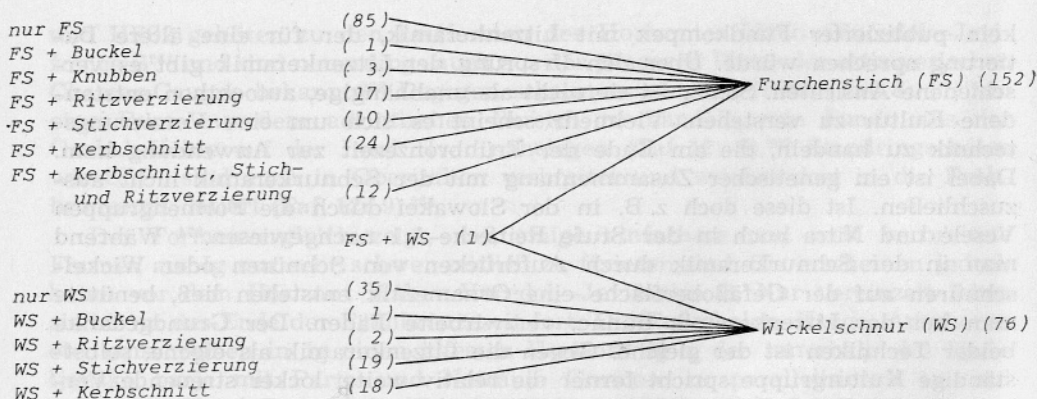

Abb. 4: Kombination der Verzierungstechniken.

Sl. 4: Kombinacije okrasnih tehnik.

den großen Kreis der schnurkeramischen Kulturen. Ist also die Wickelschnurverzierung jünger als der Furchenstich, im Sinne der Stufen Ig I und II?

Die mit Furchenstich verzierten Formen KV2a/b (Taf. 6: 15), KV3d (Taf. 6: 7), Ala (Taf. 7: 3), V7 (Taf. 7: 8) und KFS1 (Taf. 8: 8) datieren diese Technik in den Horizont Ig-a — Vučedol — Máko — Jevišovice B. Linien (-bündel), schräg schraffierte Dreiecke sowie seltener schraffierte Rauten bzw. Vierecke wurden als Grundelemente in unterschiedlicher Weise zu seinem Verzierungsbild komponiert. Kompliziertere Muster wie Kreuze usw. (Taf. 6: 7) weisen in den Bereich der slawonisch-syrmischen Vučedol-Kultur.²⁸² Andere Ornamente wie

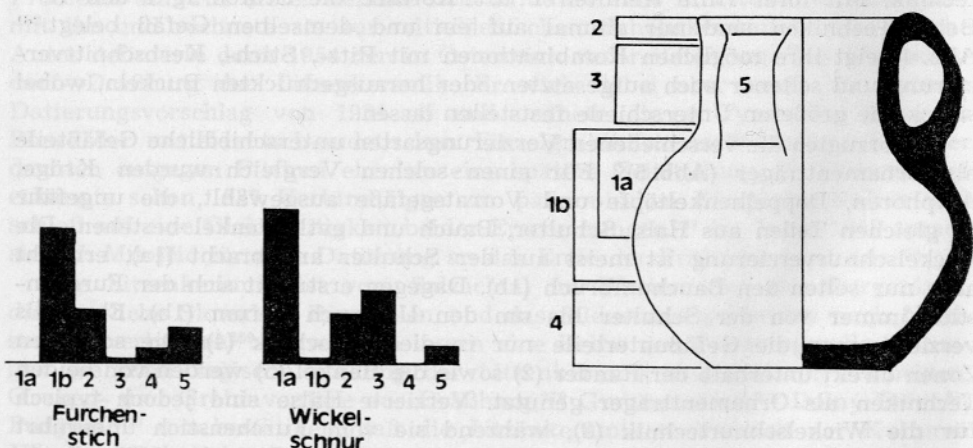

Abb. 5: Verteilung der Verzierungstechniken am Gefäß.

Sl. 5: Porazdelitev okrasnih tehnik po posodi.

an Linien hängende, schräg schraffierte Dreiecke (Taf. 6: 7; 8: 8) oder Schachbrettmuster²⁸³ sind weiter verbreitet und in den Kulturen Máko,²⁸⁴ Vučedol²⁸⁵ und Jevišovice nachgewiesen. Sanduhrförmige Muster (Taf. 7: 12) oder mit Dreiecken verzierte Henkel (Taf. 7: 19) kennt man ebenfalls aus der Jevišovice-Kultur (Taf. 12: 12—13).²⁸⁶ Für die Wickelschnurverzierung sind breite Zonen dicht gedrängter, horizontal oder vertikal verlaufender Linien typisch (Taf. 7: 10—11). Teilweise schöpft diese Technik jedoch ganz offensichtlich aus dem Musterrepertoire des Furchenstichs, wie schräg schraffierte Dreiecke zeigen (Taf. 7: 11). Das Muster des Henkels (Taf. 7: 5) kennt Parallelen aus Brno-Lišeň (Taf. 12: 14)²⁸⁷ und sogar aus der Cernavoda-III-Kultur (Taf. 12: 15).²⁸⁸ Die mit Wickelschnur verzierte Schüssel S17 (Taf. 8: 3) könnte auf Grund eines Vergleichsstücks aus Jevišovice-B (Taf. 12: 10)²⁸⁹ in den Horizont Ig-a datiert werden.

Dieser kurze Vergleich der beiden Verzierungstechniken legt den Gedanken eines genetischen Zusammenhanges nahe. Die z. T. enge Verbundenheit der beiden Techniken in der Wahl der Verzierungsmuster (schraffierte Dreiecke), das Vorkommen beider auf ein und demselben Gefäß sowie Ig-a zeitliche Gefäße mit Wickelschnurverzierung (z. B. S17) sprechen gegen einen Kultur-

Tabelle 3: Kombination chronologisch wichtiger Form- und Verzierungsdetails.

Tabela 3: Kombinacije kronološko pomembnih oblikovnih in okrasnih podrobnosti.

Form	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
K2a-K3f	○														
V5a-V6	○														
T14-T15	○														
S11-S15	○														
TA 1,3-7,9	○														
HT 3,5	○														
DT 1	○														
KV2a-b	○	▲	▲												
A1a	○	▲													
DT 2	○	▲													
V 7	○	▲	▲	▲											
KV2d	○	▲	▲	▲	▲										
HT 4	○						▲	▲							
A1b	○							▲							
KV3d	○									▲					
T 16	○	▲		▲											
T 17	○									▲					
B 5	○									▲					
DT 3	○			▲											
S18	○										▲				
S19	○											■			
S17												■	○		
TA 8													■	○	
S20														○	
S 16														○	
V8a														○	
V8b														○	
K3a														○	
V9a														○	
V9b														○	
TA 10														○	

○	Formmerkmal
▲	Verzierungsmerkmal (Furchenstichtechnik)
■	" (Wickelschnurtechnik)
▲	" (Ritz- und Kerbschnitttechnik)
1	Gerader Boden
2	 (Muster)
3	 (Muster)
4	 (Muster)
5	 (Muster)
6	Ritzverzierung
7	Fingereindrücke (ganzflächig)
8	Breite Ritzlinien
9	 (Muster)
10	Kerbschnitt
11	 (Muster am Schalenrand)
12	Boden mit Hohlring (vgl. Tafel 6,22; 8,3)
13	 (Muster)
14	Omphalosboden
15	 (Muster)

bruch und gegen die Aufeinanderfolge verschiedener Formengruppen unterschiedlicher Herkunft, was jedoch nicht ausschließt, daß die Wickelschnurverzierung auf einen äußeren Einfluß zurückgeht. Die kontinuierliche Entwicklung bleibt davon jedenfalls scheinbar unberührt und die neue Technik verband sich mit alten, traditionellen Mustern und Formen.

Tabelle 3 stellt die Kombination einiger weichtiger Form- und Verzierungsmerkmale dar. Sie zeigt den Zusammenhang zwischen Furchenstich und geraden Böden sowie zwischen Wickelschnurtechnik und Omphalosböden bzw. Böden mit Hohlring. Furchenstichverzierte Gefäße besitzen nie einen Omphalosboden, diese gehen immer mit Wickelschnur zusammen. S19 und S17 weisen die bei S18 in Furchenstichtechnik erzeugten Muster in Wickelschnurausführung auf und stellen somit eine Verbindung zwischen den zwei sich so deutlich scheidenden Gruppen dar. Furchenstichverzierte Gefäße mit geraden Böden können, wie bereits ausgeführt, in den Horizont Ig-a datiert werden. Die für die Wickelschnur-Gruppe so typischen Omphalosböden erscheinen kaum in den äneolithischen und frühbronzezeitlichen Kulturen des Karpatenbeckens. Sie charakterisieren jedoch viele Formen der oberitalienischen Polada-Kultur (**Taf. 12: 5, 7**),²⁹⁰ was für eine spätere Datierung an den Beginn der Früh-Bronzezeit, also in Ig-b, sprechen könnte. Ob diese Formen auch noch den Horizont Ig-c erreichten, kann nicht sicher entschieden werden, ist aber nicht auszuschließen. Dennoch stellt Tabelle 3 die zeitliche Entwicklung nicht völlig korrekt dar, da einige der unverzierten Formen mit geradem Boden (z. B. DT1, T14, T15 u. a.) auch in Ig-b nachweisbar sind (s. o.).

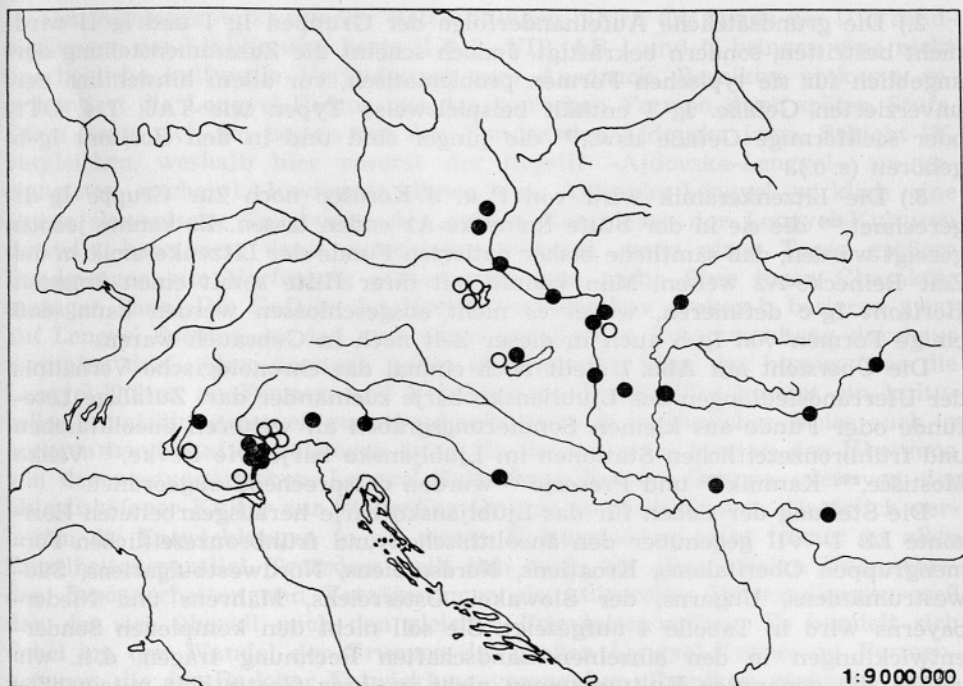
Der Horizont Ig-a ist also noch ganz von karpatenländischem Formenschatz geprägt, während in Ig-b die Beziehungen zur adriatischen Küste (vgl. Funde aus der Grabak-Höhle auf der Insel Hvar) und nach Oberitalien (Uferlandsiedlungen der Polada-Kultur) immer bedeutender zu werden scheinen und den Fundstoff der Uferlandstationen bei Ig mehr denn je mitprägen. Das sollte nicht verwundern, da gerade während der Früh- und beginnenden mittleren Bronzezeit die Kontakte zwischen dem Karpatenbecken und Oberitalien intensiver werden und ihre Spuren auch in Slowenien hinterlassen haben. In diesem Zusammenhang sei auf die sog. Brotlaibidole der Mad'arovce-Kultur hingewiesen (**Taf. 12: 17**),²⁹¹ die neuerdings auch in Fundverbänden der Polada-Kultur erschienen (**Taf. 12: 16**).²⁹² Diese Beziehungen verdeutlicht die Verbreitung der frühen Griffzungenschwerter der Typen Boiu und Sauerbrunn (**Abb. 6**), zweier karpatenländischer Formen, die auch in Slowenien belegt (Typ Boiu) und in Venetien sehr häufig sind.²⁹³ Das slowenische Exemplar stammt aus dem Ljubljansko barje bei Lavrica nahe Ljubljana.²⁹⁴

Zum Schluß wird es angebracht sein, die hier vorgeschlagene Gliederung der Materialalien aus Ig mit den Gruppen Ig I und II von P. u. J. Korošec zu vergleichen. Der eigentliche Unterschied liegt darin begründet, daß hier nicht von Gruppen, Stufen o. ä. gesprochen werden soll. Die Horizonte Ig a-c sind lediglich als gedachte Linien zu verstehen, die verschiedene Kulturräume miteinander verbinden. Es wäre nur dann berechtigt von Stufen oder Gruppen zu sprechen, wenn man diese mit einem sicheren Inhalt füllen könnte. Dieser Inhalt wäre aber nur aus der Kombination und dem Vergleich verschiedener Straten oder anderer geschlossener Fundkomplexe am Ort zu gewinnen. Möchte man allein mit Hilfe des formenkundlichen

Oberitalien	Ljubljansko barje	NW-Kroatien	N-Serbien	NW-Bulgarien SW-Rumänien	O-Ungarn O-Slowakei	W-Ungarn	W-Slowakei	Niederösterreich Burgenland	Mähren
	Resnikov prekop-a (Ajdovska-Lengyel) (LB I)	Sopot-Lengyel-III	Vinča-D2	Salcuța-III Bubanj-Hum Ia	Tiszapolgár	Zengővárkony-Lengyel-III		Mährisch Bemalt IIb	
Rivoli	Resnikov prekop-b (Resnikov-prekop- Fazies) (LB II)	Lasinja (früh) Kevderc- Hrnjevač	Hunyadi-Vajska (Scheibenhenkel)	Salcuța-IV Bubanj-Hum Ib	Bodrogkeresztúr	Balaton-I	Ludanice	Bisamberg-Oberpullen- dorf	Epi-Lengyel- Jordansmühl
Lagozza	Maharski prekop-a (frühe Maharski- prekop-Gruppe)(LB III)		Boleráz	Cernavoda-III	Boleráz	Balaton-II/III	Bajč	Retz-Gajary	Bajč-Retz
Grupo di Spilamberto	Maharski prekop-b (späte Maharski- prekop-Gruppe)(LB IV)	Lasinja (spät)	Baden	Coțofeni	Baden - Viss - Úny - Chl'aba	Boleráz	Boleráz	Boleráz	Jevišovice-C2 Ohrozim
Stile Metopale									
Remedello Glockenbecher	Ig-a (Ig-Gruppe) (LB V)	Kostolac Vučedol	Kostolac Vučedol Šumadija	Coțofeni-Kostolac Coțofeni(-III)	Kostolac Nyírseg- Zatin	Kostolac Máko- Zók	Kostolac Máko- Kosihy-Čaka	Baden-Ossarn	Jevišovice-C1
Polada	Ig-b (Ljubljana- Kultur) (LB VI)	Vinkovci	Vinkovci- Belotić	Glina-III- Schneckenberg	Hatvan- Perjamos- Kost'any	Csepel- Somogyvár- Nagyrév- Kisapostag	Kosihy-Čaka- Veselé- Hurbanovo	Máko-Zók- Kosihy-Čaka Glockenbecher	Jevišovice-B- Schnurkeramik Glockenbecher
	Ig-c ("Litzen- keramik") (LB VII)	Szekszárd Pančevo- Omoljica	Vattina	Vattina- Verbicioara	Vatya- Otomani	Veszprem- Szekszárd	Mad'arovce	Oggau- Wieselburg	Proto- Aunjetitz
								Unterwöbling- Böheimkirchen	Věteřov

Tabelle 4: Zeithorizonte äneolithischer und frühbronzezeitlicher Formen-
gruppen.

Tabela 4: Časovne stopnje eneolitskih in zgodnjebronastodobnih oblikovnih skupin.

● - Typ Boiu ○ - Typ Sauerbrunn

Abb. 6: Verbreitung früher Griffzungenschwerter der Typen Boiu und Sauerbrunn.

Sl. 6: Razprostranjenost zgodnjih jezičastoročajnih mečev vrst Boiu in Sauerbrunn.

Vergleichs über einen größeren geographischen Raum hinweg Stufen oder Gruppen definieren und mit dem entsprechenden Formenschatz versehen, läuft man Gefahr, der tatsächlich viel komplexeren kulturellen Entwicklung nicht gerecht zu werden und sie damit zu vereinfachen oder gar zu verfälschen. Mit den Horizonten Ig a-c wird lediglich die zeitliche Tiefe des Materials erfaßt. Dabei werden die Formen herausgestellt, die für das Vorhandensein eines bestimmten Horizontes sprechen könnten. Selbstverständlich lassen sich einige Formen nicht genau einem dieser Horizonte zuteilen, weil sie zu unspezifisch oder zu langlebig sind.

Die Unterschiede zwischen der Gliederung von P. u. J. Korošec und der hier vorgelegten können in folgenden Punkten zusammengefaßt werden:

1.) Beide Forscher parallelisierten ihre Gruppe Ig I z. T. mit dem Typus Neusiedl-Retz, der Badener-, Řivnáč-, der älteren Vučedol-Kultur sowie mit Schicht C aus Jevišovice.²²⁰ Die vorangehende formenkundliche Analyse und die zitierten Vergleichsfunde konnten jedoch zeigen, daß das Material aus Ig nach-Baden-zeitlich zu sein scheint. Der älteste in Ig zu definierende Horizont Ig-a gehört in die Zeit der Kulturen Máko, Vučedol und Jevišovice-B.

2.) Die grundsätzliche Aufeinanderfolge der Gruppen Ig I und Ig II wird nicht bestritten, sondern bekräftigt. Jedoch scheint die Zusammenstellung der angeblich für sie typischen Formen problematisch, vor allem hinsichtlich der unverzierten Gefäße. Ig I enthält beispielsweise Typen wie TA6, T14, DT1 oder sackförmige Gefäße usw.,²⁹⁵ die jünger sind und in den Horizont Ig-b gehören (s. o.).

3.) Die Litzenkeramik wird von P. u. J. Korošec noch zur Gruppe Ig II gerechnet,²⁹⁶ die sie in der Stufe Reinecke-A1 enden lassen. Es konnte jedoch gezeigt werden, daß sämtliche bisher datierten Funde der Litzenkeramik in die Zeit Reinecke-A2 weisen. Man könnte mit ihrer Hilfe somit einen jüngsten Horizont Ig-c definieren, wobei es nicht ausgeschlossen werden kann, daß einige Formen von Ig-b auch in dieser Zeit noch in Gebrauch waren.

Die Übersicht auf **Abb. 7** stellt noch einmal das chronologische Verhältnis der Uferrandsiedlungen des Ljubljansko barje zueinander dar. Zufällige Lese-funde oder Funde aus kleinen Sondierungsgräben an weiteren äneolithischen und frühbronzezeitlichen Stationen im Ljubljansko barje wie Bevke,²⁹⁷ Veliko Mostišče,²⁹⁸ Kamnik²⁹⁹ und Preserje³⁰⁰ wurden entsprechend zugeordnet.

Die Stellung der sieben für das Ljubljansko barje herausgearbeiteten Horizonte LB I—VII gegenüber den äneolithischen und frühbronzezeitlichen Formengruppen Oberitaliens, Kroatiens, Nordserbiens, Nordwestbulgariens, Südwestrumäniens, Ungarns, der Slowakei, Österreichs, Mährens und Niederbayerns wird in Tabelle 4 aufgezeigt. Sie soll nicht den komplexen Sonderentwicklungen in den einzelnen Landschaften Rechnung tragen, d. h. wir wollen die genannten Kulturgruppen nicht in ihrer Gesamtheit miteinander parallelisieren, da dies im einzelnen überhaupt erst noch zu erarbeiten wäre. Vielmehr bilden zeitliche Horizonte das Gerüst dieser Tabelle, die als gedachte Linien mehrere Kulturräume miteinander verbinden. Alle in einer Horizontalen zu lesenden Formgruppen waren somit lediglich zu einem gewissen Zeitpunkt gleichzeitig, sollen jedoch nicht in ihrer vollen Dauer zueinander in Beziehung gesetzt werden. In der Vertikalen kommt die Aufeinanderfolge dieser Horizonte zum Ausdruck.

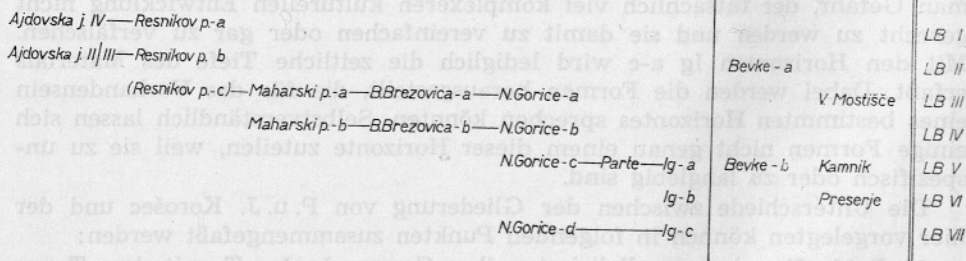

Abb. 7: Das zeitliche Verhältnis der Uferrandsiedlungen des Ljubljansko barje zueinander. Die daraus sich ergebenden Horizonte LB I—VII gelten für das gesamte Ljubljansko barje.

Sl. 7: Medsebojni časovni odnos kolišč na Ljubljanskem barju. Stopnje LB I—VII veljajo za celotno Ljubljansko barje.

Den Ausgangspunkt unserer Betrachtungen bilden die Funde der Uferrandsiedlungen des Ljubljansko barje (LB I—VII). LB I und II bringen eine nicht unerhebliche kulturelle Veränderung zum Ausdruck: Resnikov prekop-a repräsentiert die Lengyel-Kultur mit den typischen Formen ihrer späten Stufe. Diese lassen sich am besten mit den Funden der Ajdovska jama, Schicht IV, vergleichen, weshalb hier vorerst der Begriff »Ajdovska-Lengyel« am geeignetsten erscheint. Inwieweit dieses sog. Ajdovska-Lengyel wirklich eine eigene slowenische Teilgruppe des großen Komplexes der Lengyel-Kulturen darstellt, kann erst dann entschieden werden, wenn eines Tages größere Fundmengen zur Verfügung stehen und man mehr über ihren Charakter aussagen kann. Die Gefäße des Horizontes Resnikov prekop-b basieren zwar auf Lengyel-Formen, so daß man einen genetischen Zusammenhang durchaus vermuten darf. Aber dennoch gehen sie eindeutig über das hinaus, was die Lengyel-Kultur an Formen und Verzierungen bietet. Hier kommt ein kultureller Entwicklungsprozeß zum Ausdruck, der sich in ähnlicher Weise auch in anderen Landschaften vollzogen hatte. Zu denken wäre hier an den Übergang von der westungarischen Lengyel-Kultur zur Balaton-Gruppe oder von der Münchshöfener-Kultur zur Wallerfing-Gruppe in Niederbayern. Natürlich verlaufen die Entwicklungen in all diesen Kulturräumen nicht immer in allen Einzelheiten parallel. Trotzdem stellt sich darin bei allen lokalen Unterschieden, Besonderheiten und Verzögerungen ein kultureller Umwandlungsprozeß dar, der sich überall nach den gleichen Prinzipien vollzog. Es handelt sich dabei um den Wandel der Gruppen des großen Lengyel-Kreises zu Formengruppen, die der Badener Entwicklung vorangehen. Resnikov prekop-b weist, wie bereits näher ausgeführt wurde, Beziehungen zur Balaton-, Lasinja-, Bismberg-, Oberpullendorf- und Wallerfing-Gruppe auf. Da alle diese Formengruppen einem großen Kulturkomplex angehören und sich trotz lokaler Besonderheiten sehr ähnlich sind, ist es müßig, entscheiden zu wollen, zu welcher die Funde aus Resnikov prekop-b zu rechnen wären. Aus diesem Grunde wird hier vorerst noch der Terminus »Resnikov prekop-Fazies« beibehalten, um die spezifisch slowenischen Eigenarten zu betonen. Hingegen berechtigt uns noch nichts, von einer eigenen Kulturgruppe zu sprechen.

Der Boleráz-zeitliche Horizont LB III tritt in Maharski prekop, Blatna Brezovica und Notranje Gorice deutlich hervor. Die Keramik dieser Uferrandsiedlungen und zudem die Funde aus Veliko Mostišče zeigen große Gemeinsamkeiten (**Tabelle 2**) und es erscheint durchaus berechtigt, hier von einer sog. Maharski prekop-Gruppe zu sprechen. Inwieweit diese Gruppe über die Grenzen des Ljubljansko barje hinaus verbreitet ist, bleibt eine noch zu lösende Aufgabe. Die Maharski prekop-Gruppe besteht aus zwei Horizonten, LB III und IV, die der Boleráz-Gruppe sowie der entwickelten Badener Kultur entsprechen. Wir finden somit im Ljubljansko barje eine Kulturgruppe vor, die entgegen bisherigen Ansichten nicht frühbronzezeitlich ist, sondern eng mit der Badener Entwicklung zusammenhängt und Beziehungen zu ihr aufweist. Dennoch besitzt sie einen eigenständigen Charakter, der es nicht zuläßt, sie zur Boleráz- oder Badener Kultur im engeren Sinne zu rechnen.

Der darauffolgende Horizont ist mit den Kulturen Máko, Vučedol und Jevišovice verbunden. In der Literatur haben sich vielfach die von P. u. J. Korošec definierten Gruppen Ig I und Ig II durchgesetzt. Es wurde jedoch bereits

auf die Problematik dieser Gruppen und ihrer Definition hingewiesen. Als »Ig-Gruppe« werden deshalb hier lediglich die Formen angesprochen, die dem Horizont Ig-a/LB V — Máko — Vučedol — Jevišovice B zuzuweisen sind.

Mit Hilfe der wickelschnurverzierten Gefäße aus Ig definierte S. Dimitrijević seine sog. »Ljubljana-Kultur« und betonte dabei den genetischen Zusammenhang mit den dem Vučedol-Komplex angehörenden Substratkulturen.³⁰¹ Diesem »Ljubljana-Alpen-Typus« stellte er vergleichbare Funde von der adriatischen Küste als »Adriatischer Typus« gegenüber.³⁰² Inwieweit hier wirklich von zwei »Typen« gesprochen werden kann, wird sich wohl erst dann entscheiden lassen, wenn eines Tages mehr Material dieser Art von weiteren Fundstellen zur Verfügung stehen wird. Der von S. Dimitrijević geprägte Begriff »Ljubljana-Kultur« wird jedoch beibehalten.

Ausgehend von diesen Verhältnissen im Ljubljansko barje gelangen wir über den formenkundlichen Vergleich einzelner Formen zu den Horizonten von Tabelle 4. Dabei bereitet es immer noch die meisten Schwierigkeiten, den Anschluß an Oberitalien zu finden, was zum größten Teil damit zusammenhängt, daß das Gefüge äneolithischer und frühbronzezeitlicher Kulturen dort selbst noch nicht genügend erforscht ist. Die Stellung der in **Tabelle 4** aufgeführten Formengruppen ist noch keineswegs völlig gesichert. Verbindungen wie Resnikov prekop-b — Rivoli, Maharski prekop-a/b — Lagozza/Spilamberto und Ig-b — Polada deuten sich zwar an, bieten aber noch keine ausreichende Grundlage für chronologische Schlußfolgerungen.

Der Anschluß östlicher Formengruppen an die Horizonte LB I—VII ist dagegen besser zu belegen, was bereits ausgeführt wurde. Als problematisch erwies sich dabei jedoch das Verhältnis von LB II—IV zum nordwestkroatischen Kulturraum. Diese Frage ist eng mit der Diskussion über die zeitliche Stellung der Lasinja-Kultur verbunden. Unklar bleibt vor allem das Ende dieser Kultur. Es ist das Verdienst von S. Dimitrijević, als erster auf dieses Problem hingewiesen zu haben. Er versuchte es dadurch zu lösen, daß er die Lasinja-Funde über eine sehr lange Zeitstrecke verteilte, vom Ende der Sopot-III- bis zum Beginn der Vučedol-C-Kultur.³⁰³ Grundlegend für seine Argumentation ist dabei Schicht I der Ajdovska jama, wo angeblich Scherben der Lasinja-Kultur (späte Phase) mit einem Kostolac-Fragment vergesellschaftet gewesen sein sollen. Das zitierte Stück stammt aus einer Sondierung des Jahres 1938,³⁰⁴ während die Stratigraphie der Ajdovska jama erst im Jahre 1967 von P. Korošec mit Hilfe neuer Grabungen festgestellt werden konnte.³⁰⁵ S. Dimitrijević sah als einer der ersten die Verbindungen zwischen den Gruppen Lasinja, Bisamberg, Jordansmühl, Wallerfing, Bodrogheresztúr, Salcuța IV und Bubanj Hum-Ib.³⁰⁶ Mit Hilfe des nicht gesicherten Befundes aus Schicht I der Ajdovska jama ließ er diese Formengruppen bis in die Kostolac-Zeit reichen.³⁰⁷ Damit konnte zwar die Lücke in Nordwestkroatien geschlossen werden, aber die relative Chronologie der übrigen Landschaften kam in Unordnung. Für Salcuța IV und Hunyadi-Vajsa (Scheibenhenkelhorizont) wurde ein Kostolac-zeitliches Alter vorgeschlagen.³⁰⁷ Das würde bedeuten, daß auch das Ende der Gumelnița-Kultur (Stufe IV) in diese Zeit anzusetzen wäre, was ein Überspringen der Cerna voda-III- und eines Teiles der Coțofeni-Entwicklung nach sich ziehen würde. In Mähren, Niederösterreich und im Burgenland ließ S. Dimitrijević auf Grund der Verbindungen mit Lasinja folgerichtig

auch die Gruppen Bisamberg-Oberpullendorf und Jordansmühl vom Ende der Lengyel- bis zum Beginn der Máko-Jevišovice-B-Entwicklung reichen.³⁰⁷ In diesen Landschaften sind aber Kulturgruppen wie Boleráz und Baden z. T. sogar stratigraphisch belegt (vgl. Jevišovice) und eindeutig jünger als genannte Gruppen, aber älter als der Horizont Máko-Jevišovice-B ausgewiesen. Für das niederbayerische Äneolithikum bedeutet dies auch eine Anhebung der mit Lasinja verbundenen Wallerfing-Gruppe, wodurch S. Dimitrijević am Ende gezwungen ist, das Ende des noch von Rössen und Stichbandkeramik beeinflussten Oberlauterbach mit dem Beginn der Boleráz-Gruppe überlappen zu lassen,³⁰⁷ was von Seiten der niederbayerischen Verhältnisse nicht möglich ist.

Das Problem kann auf diese Weise also nicht überzeugend gelöst werden, und wir müssen die Frage, mit welchem nordwestkroatischen Fundstoff die Horizonte Maharski prekop-a/b (LB III/IV) zu parallelisieren sind, vorerst noch offenlassen.

Die kulturelle Entwicklung im Ljubljansko barje vom frühen Äneolithikum bis zur Frühbronzezeit war also eng mit der des westlichen Karpatenbeckens und dessen benachbarten Gebieten verbunden. Die Uferrandsiedlungen bei Ljubljana stellen innerhalb dieses zusammenhängenden Komplexes zwar eine gewisse »Randprovinz« mit immer wieder sichtbaren lokalen Besonderheiten dar, doch sind ihre Beziehungen ins westliche Karpatenbecken, nach Südmähren, Niederösterreich und sogar bis in den ostbayerischen Raum hinein mehr als deutlich. Die Kulturen des adriatischen Gebietes spielen für die kulturelle Entwicklung im Ljubljansko barje nur eine untergeordnete Rolle und sehr selten bieten sie vergleichbare Formen. Die Verbindungen mit dem oberitalienischen Kulturraum sind belegbar, vor allem während der Frühbronzezeit, jedoch kann noch nicht viel über ihre kulturhistorische Bedeutung ausgesagt werden, was mit dem Forschungsstand in der vom Gardasee im Westen und dem Karstgebiet im Osten begrenzten Zone zusammenhängt. Hier bleibt es künftigen Forschungen vorbehalten, die entscheidenden Impulse zu setzen.

¹ L. Franz, J. Weninger, Die Funde aus den prähistorischen Pfahlbauten im Mondsee. *Materialien zur Urgeschichte Österreichs* 3 (1927).

K. Willvonseder, Die jungsteinzeitlichen und bronzezeitlichen Pfahlbauten des Attersees in Oberösterreich, *Mitt. Präh. Komm. Wien*, 11–12, 1963–68. 1 ff.

² K. Deschmann, Die Pfahlbautenfunde auf dem Laibacher Moore (*Verhandlungen d. k. k. Geolog. Reichsanstalt* 1875).

Ders., Über die vorjährligen Funde im Laibacher Pfahlbau, *MAGW* 1878.

E. v. Sacken, Der Pfahlbau im Laibacher Moore, *Mitt. k. k. Zentr. Komm.* 1876.

³ Hier sei verwiesen auf die Arbeiten von S. Dimitrijević, J. Korošec, E. Ruttkay, N. Kalicz, I. Torma, I. Bognár-

Kutzián, J. Banner, P. v. Patay, A. Medunová-Benešová, A. Točik, J. Lichardus, J. Šiška, V. Podborský und vieler anderer hier nicht genannter.

⁴ Siehe Anm. 10–12, 17–20, 22, 28–29, 33–35, 49–50.

⁵ Die Definition des Begriffs »Äneolithikum« lehnt sich an die Definitionen von H. Müller-Karpe (»Kupferzeit«) und J. Lichardus an.

H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, 3 *Kupferzeit* (1974).

J. Lichardus, *Rössen — Gatersleben — Baalberge* (1976).

⁶ J. Korošec, *Prazgodovinsko kolišče pri Blatni Brezovici*, *Dela SAZU* 14 — Sekc. 10 (1963).

P. u. J. Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, *Arh. katalogi Slovenije*, Vol. 3, (1969).

⁷ S. Dimitrijević, *Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji*, Opusc. Arch. 5, 1961, 1 ff.

Ders., Die Ljubljana-Kultur, *Arch. Jug.* 8, 1967.

Ders., *Sopotsko-lendelska kultura* (1968).

Ders., Zur Frage der Genese und Gliederung der Vučedol-Kultur in dem Zwischenstromlande Donau-Drau-Save, *Vjesnik Zagreb* 3. Ser. 10—11, 1977/78, 56 ff.

Ders., Zur Frage der Retz-Gajary-Kultur in Nordjugoslawien und ihrer Stellung im pannonischen Raum, *Ber. RGK* 61, 1980, 15 ff.

Ders., Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Äneolithikums, *Germania* 60, 1982, 425 ff.

u. a.

⁸ Siehe Anm. 3.

⁹ Siehe Anm. 3.

¹⁰ S. Jesse, Poročilo o sondiranju v okolici Iga pri Ljubljani, *Arh. vestnik* 5, 1954, 102 ff.

¹¹ J. Korošec, Kulturne ostaline na kolišču ob Resnikovem prekopu odkrite v letu 1962, *Poročilo* 1964, 25 ff.

¹² Z. Harej, Kolišče ob Resnikovem prekopu-II, *Poročilo* 4, 1975, 145 ff.

¹³ Siehe Anm. 11, Taf. 4, 3.

¹⁴ Siehe Anm. 11, Taf. 16, 1.

¹⁵ Siehe Anm. 11, Taf. 4, 5.

¹⁶ Siehe Anm. 12, Taf. IV, 8; VI, 11; VII, 11.

¹⁷ T. Bregant, Kolišče ob Maharskem prekopu — raziskovanja leta 1972, *Poročilo* 3, 1974, 39 ff., bes. 35.

¹⁸ Siehe Anm. 17.

T. Bregant, Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu — raziskovanja leta 1970, *Poročilo* 3, 1974, 7 ff.

Dies., Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu — raziskovanja 1973. in 1974. leta, *Poročilo* 4, 1975, 7 ff.

¹⁹ T. Bregant, *op. cit.*, 1975, 108, Priloga 3—4.

²⁰ Ibidem, Priloga 4.

²¹ Ibidem, Taf. 20, 12; 21, 2.

²² J. Korošec, *op. cit.*, 1963, 61.

²³ Ibidem, Taf. 26, 1; 31, 15.

²⁴ Ibidem, Taf. 23, 8; 25, 2.

²⁵ Ibidem, Taf. 25, 10; 31, 10.

²⁶ Ibidem, Taf. 31, 7.

²⁷ Ibidem, Taf. 18, 1.

²⁸ W. Schmid, Der Pfahlbau von Notranje Gorice am Laibacher Moor, *Jahrb. f. Altertumskunde* 4, 1910 (1911), 93 ff.

Z. Harej, Kolišče v Notranjih Goricah, *Poročilo* 5, 1976, 85 ff.

²⁹ Siehe Anm. 28.

³⁰ Z. Harej, *op. cit.*, 1975, Taf. 7, 12.

³¹ Ibidem, Taf. 4, 2.

³² Ibidem, Taf. 1, 2—3.

³³ P. Korošec, Poročilo o površinskih najdbah novega kolišča na »Partih« pri Igu, *Poročilo* 1964, 47 ff.

³⁴ Z. Harej, Poročilo o površinskih najdbah na kolišču ob Partovskem kanalu I pri Igu, *Poročilo* 3, 1974, 76 ff.

³⁵ Z. Harej, Kolišče v Partih pri Igu na Ljubljanskem barju, *Poročilo* 6, 1978, 61 ff.

³⁶ Ibidem, Priloga.

³⁷ Ibidem, Taf. 7, 1.

³⁸ Ibidem, Taf. 6, 6.

³⁹ Ibidem, Taf. 1, 5.

⁴⁰ Ibidem, Taf. 5, 2.

⁴¹ Ibidem, Taf. 9, 7.

⁴² Siehe Anm. 34, Taf. 4, 2.

⁴³ Siehe Anm. 35, Taf. 1, 2.

⁴⁴ Ibidem, Taf. 8, 9.

⁴⁵ Ibidem, Taf. 3, 2.

⁴⁶ Ibidem, Taf. 7, 6; 3, 3.

⁴⁷ Siehe Anm. 33, Taf. 9, 2.

⁴⁸ Siehe Anm. 46.

⁴⁹ Siehe Anm. 2.

⁵⁰ P. u. J. Korošec, *op. cit.*, 1969, 29.

⁵¹ Ibidem, 30.

⁵² Ibidem, Taf. 15, 3.

⁵³ Ibidem, Taf. 66, 2.

⁵⁴ Ibidem, Taf. 21, 9.

⁵⁵ Ibidem, Taf. 29, 15.

⁵⁶ Ibidem, Taf. 27, 4.

⁵⁷ Ibidem, Taf. 30, 3.

⁵⁸ Ibidem, Taf. 68, 16.

⁵⁹ Ibidem, Taf. 50, 3.

⁶⁰ Ibidem, Taf. 65, 7.

⁶¹ Ibidem, Taf. 41, 1.

⁶² Ibidem, Taf. 70, 4.

⁶³ Ibidem, Taf. 81, 1—10.

⁶⁴ J. Korošec, Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem, *Zbornik Fil. Fak. Ljubljana* 4/1, 1962.

Ders., Lengyelska kulturna skupina v Bosni, Sremu in Slavoniji, *Arh. vestnik* 8 (3—4), 1957.

Ders., *Danilo in danilska kultura* (1964).

⁶⁵ J. Korošec, *op. cit.*, *Poročilo* 1964, 46.

⁶⁶ J. Korošec, Eine neue Kulturgruppe des späten Neolithikums in Nordwestjugoslawien, *Acta Arch. Hung.* 9, 1958, 83 ff.

⁶⁷ Siehe Anm. 65.

⁶⁸ Siehe Anm. 65.

⁶⁹ Siehe Anm. 65.

⁷⁰ J. Korošec, *Danilo in danilska kultura* (1964).

⁷¹ T. Bregant, Elementi jadransko-mediteranske kulturne skupine v alpskem faciesu lengyelske kulture, *Situla* 14—15, 1974, 38 ff.

⁷² S. Dimitrijević, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* (1979), 31.

- ⁷³ F. Leben, Zur Kenntnis der Lasinja-Kultur in Slowenien, *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener-Kultur*, Bratislava 1973, 192 ff. (Karte).
- ⁷⁴ Z. Harej, op. cit., *Poročilo* 4, 1975, 145 ff., 168.
- ⁷⁵ Ibidem, 151 ff., 169.
- ⁷⁶ J. Korošec, op. cit. 1962, Taf. 9, 2.
- ⁷⁷ Siehe Anm. 71.
- ⁷⁸ Š. Batović, Odnos Jadranskog primorja prema području jugoistočnih Alpa, *Arh. vestnik* 24, 1973, 125.
- ⁷⁹ N. Kalicz, Die chronologischen Probleme des Spätneolithikums und der Kupferzeit im West-Karpatenbecken, *Actes VIIIe Congr. Int. des Sciences Préhist. et Protohist.* 2, Beograd 1973, 328 ff.
- ⁸⁰ S. Dimitrijević, op. cit., 1961, 45. Ders., op. cit., 1968, 49, 62.
- ⁸¹ Siehe Anm. 80.
- ⁸² P. Koštuřík, Neolitické sídlíště s malovanou keramikou u Jaroměřic n. R., *Studie AÚČAV v Brně* 7/1, 1979, Taf. 16, 3; 18, 10.
- J. Pavúk, J. Šiška, Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska. *Slov. Arch.* 19, 1971, 319 ff.
- N. Kalicz, Einige Probleme der Lengyel-Kultur in Ungarn, *Študijné zvesti* 17, 1969, 177 ff.
- P. Koštuřík, Die Lengyel-Kultur in Mähren. Die jüngere mährisch bemalte Keramik, *Studie AÚČAV v Brně* 1/6, 1973, Taf. 1, 12; 1, 25; 3, 16.
- ⁸³ J. Pavúk, Neue Funde der Lengyel-Kultur in der Slowakei, *Slov. Arch.* 13, 1965, Taf. 4, 4.
- P. Koštuřík, op. cit., 1973, Taf. 14, 6; 14, 9; 19, 17.
- J. Vladár — O. Krupica, Neskoročlenogelská keramika z Brodzian, *Slov. Arch.* 18, 1970, Taf. 7, 3.
- J. Pavúk, op. cit., Taf. 7, 2; 8, 6; 9, 2. 6.
- ⁸⁴ P. Koštuřík, op. cit., 1973, Taf. 1, 15; 7, 1.
- ⁸⁵ P. Korošec, Poročilo o raziskovanju v Ajdovski jami 1967. leta, *Poročilo* 4, 1975, 170 ff.
- ⁸⁶ Ibidem, 173 ff. — Priloga 1.
- ⁸⁷ Ibidem, 173.
- ⁸⁸ Ibidem, Taf. 5, 1; 6, 1.
- ⁸⁹ Ibidem, Taf. 3, 3.
- ⁹⁰ Ibidem, Taf. 9, 1.
- J. Pavúk, op. cit., Taf. 1, 5.
- ⁹¹ Siehe Anm. 90.
- ⁹² Siehe Anm. 85, 209.
- ⁹³ Siehe Anm. 11, 37, 46.
- ⁹⁴ J. Vladár — O. Krupica, op. cit., Abb. 7, 13.
- ⁹⁵ H.-P. Uenze, Funde der Münchshöfener-Kultur von Penning, Gde. Weinmörting, Ldkr. Griesbach, *BVbl.* 29, 1964, Abb. 7, 5.
- ⁹⁶ M. Hell, Salzburg in vollneolithischer Zeit. Die Münchshöfener-Kultur, *Arch. Austriaca* 14, 1954, 11 ff., Abb. 8, 1—3.
- ⁹⁷ L. Süß, Zum Problem der zeitlichen Stellung der Münchshöfener-Kultur, *Študijné zvesti* 17, 1969, 393 ff., Abb. 2, 1; 3, 1.
- ⁹⁸ V. Podborský, Současný stav výskum kultury s moravskou malovanou keramikou, *Slov. Arch.* 18, 1970, 235 ff., Abb. 7.
- ⁹⁹ M. Hell, op. cit., Abb. 7, 14.
- ¹⁰⁰ Ibidem, Abb. 10, 3.
- ¹⁰¹ J. Korošec, op. cit., *Poročilo* 1964, 46.
- ¹⁰² L. Süß, op. cit., Abb. 3, 9; 5, 10. 12. 14. 19.
- ¹⁰³ Ibidem, 403.
- ¹⁰⁴ Ibidem, 403.
- E. Ruttkay, Beitrag zum Problem des Epi-Lengyel-Horizontes in Österreich, *Arch. Austriaca — Beiheft* 13, 1976, 285 ff. (Festschrift R. Pittioni).
- ¹⁰⁵ M. Hell, op. cit., Abb. 10, 6 (N2).
- H.-P. Uenze, op. cit., Abb. 4, 19 (S2); Abb. 5, 4. 9. 11 (T 2a).
- ¹⁰⁶ V. Podborský, op. cit., Abb. 8, 11—12.
- P. Koštuřík, op. cit., 1979, Taf. 2, 10. 18.
- ¹⁰⁷ H.-P. Uenze, Neue Funde der Münchshöfener-Gruppe von der unteren Isar, *BVbl.* 30, 1965, 56 ff., Abb. 4, 6. 10.
- ¹⁰⁸ Š. Batović, op. cit., Taf. 11, 2.
- ¹⁰⁹ G. Novak, *Prehistorijski Hvar* (1955), Abb. 22, 24, 26, 28.
- ¹¹⁰ Š. Batović, op. cit., Taf. 20, 1.
- ¹¹¹ Z. Marković, Problem eneolita u našičkoj regiji, *Arh. vestnik* 27, 1976, 52, Abb. 6.
- ¹¹² N. Kalicz, Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn, *Baden-Symposium Bratislava*, 1973, 152 f. 7, 1.
- ¹¹³ Š. Batović, op. cit., Taf. 19, 1—11.
- ¹¹⁴ Z. Marković, op. cit., Taf. 6, 6—7;
- ¹¹⁵ E. Ruttkay, op. cit., Abb. 7, 1—3. 4—8.
- ¹¹⁶ Siehe Anm. 112.
- ¹¹⁷ L. Süß, op. cit., Abb. 1, 5.
- ¹¹⁸ R. A. Maier, Entstehung und Gliederung der Badener-Kultur im Spiegel des nordalpinen Neolithikums, *Baden-Symposium Bratislava*, 1973, 200, Abb. 1. Š. Batović, op. cit., Taf. 20, 15.
- ¹¹⁹ P. Patay, Szentesvidéki rézkori temetők, *Arch. Ert.* 3. Ser. IV/1—2, 1943, 26 ff., Taf. II, 9—10.

¹²⁰ B. Brukner, Funde der Salcuța-Gruppe in der Wojwodina, *Istraživanja* 5, 1976, 27 ff.

¹²¹ E. Ruttkay, *op. cit.*, Abb. 12, 1.

H. Müller-Karpe, *op. cit.*, Taf. 455, 9.

¹²² Freundlicher Hinweis von Frau Dr. E. Ruttkay, NHM Wien, Prähistorische Abt.

¹²³ B. Brukner, *op. cit.*, Abb. 1, 2, 3, 4, 5.

G. Lazarovici, Über das Frühäneolithikum im Banat, *Istraživanja* 5, 1976, 77 ff., Abb. 8.

¹²⁴ E. Ruttkay, *op. cit.*, Abb. 7, 4.

¹²⁵ F. Leben, *Arh. vestnik* 18, 1967, 43 ff., Taf. 10, 26.

¹²⁶ L. H. Barfield, B. Bagolini, *The Excavations on the Rocca di Rivoli — Verona — 1963—1968*, (1976), Fig. 24, P 142.

¹²⁷ S. Pahič, Seliščne najdbe v zahodnih Slovenskih Goricah — Andrenci, Spodnji Duplek, Spodnji Porčič, Vumpah, *Poročilo* 5, 1976, 82 ff., Taf. 7, 2.

A. Asbes, L. Fasani, u. a., *La preistoria del lago di Garda*, (1980), Taf. 4, 6.

¹²⁸ J. Korošec, *op. cit.*, 1963, 65.

¹²⁹ T. Bregant, *op. cit.*, 1974, 36, 68.

Dies., *op. cit.*, 1975, 111.

¹³⁰ Z. Harej, *op. cit.*, 1976, 117.

¹³¹ P. u. J. Korošec, *op. cit.*

¹³² Z. Harej, *op. cit.*, 1976.

¹³³ Siehe Anm. 132.

¹³⁴ Siehe später, Kapitel IV. 4, 60 f.

¹³⁵ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 15, P 9.

¹³⁶ O. Schneider, Eine neue Altheimer Siedlungsgrube in Merching, Ldkr. Friedberg, *BVbl* 39, 1968, 1 ff., Abb. 6, 5.

¹³⁷ A. Medunová-Benešová, Grešlové Mýto, äneolithische Höhensiedlung »nad Mirovcem«, *Fontes Arch. Mor.*, Tom. 7 (1973), Taf. 24, 7.

¹³⁸ Dies., »Palliardiho Hradisko«. Eine äneolithische Höhensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo, *Fontes Arch. Mor.*, Tom. 9, (1977), z. B. Taf. 29, 6.

¹³⁹ Dies., Jevišovická kultura na jihozápadní Moravě, *Studie AÚČAV v Brně* 5/3, 1977, 89 ff.

¹⁴⁰ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 31, P 247.

¹⁴¹ V. Němejcová-Pavúková, Počiatky bolerázkej skupiny na Slovensku, *Slov. Arch.* 27, 1979, 17 ff., Abb. 13, 11—12.

¹⁴² O. Schneider, *op. cit.*, Abb. 3, 5.

¹⁴³ H. Müller-Karpe, Die spätneolithische Siedlung von Polling, *Mat.-Hefte zur Bayer. Vorgeschichte* 17, 1961, Taf. 10, 1.

¹⁴⁴ V. Němejcová-Pavúková, Sídliisko bolerázkeho typu v Nitrianskom Hrádku, *Slov. Arch.* 12, 1964, 163 ff., Taf. 19, 13, 20.

¹⁴⁵ Siehe Anm. 144.

V. Němejcová-Pavúková — J. Barta, Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina, *Slov. Arch.* 25, 1977, 433 ff., Abb. 5, 10, 15, 17—18.

Siehe Anm. 141, Abb. 2, 16; 3, 11; 8, 8.

I. Torma, Adatok a bádeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez, *Veszprem meg. múz. közleményei* 8, 1969, 91 ff., Taf. 1, 15, 18, 22.

E. F. Neustupný, K otázce vzniku kultury s kanelovanou keramikou, *Slov. Arch.* 7, 1959, 260 ff., Abb. 5, 4.

A. Medunová-Benešová, Eneolitické výšinné sídliště Starý Zámky v Brně-Lišní, *Pam. Arch.* 55, 1964, 91 ff., Abb. 13, 2; 16, 3, 4, 12; 17, 6, 15.

¹⁴⁶ O. Seewald, Eine jungneolithische Mehrfachbestattung aus Vösendorf, p. B. Mödling, NÖ, *Arch. Austr.* 40, 1966, 25 ff., Abb. 6.

¹⁴⁷ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 15, P 7; Fig. 24, P 142 B. Bagolini u. a., *Il neolitico e l'età del Rame a Spilamberto e S. Cesario* (1981), Taf. 20, 1.

¹⁴⁸ E. F. Neustupný, *op. cit.*, Abb. 9 (unten Mitte).

¹⁴⁹ V. Němejcová-Pavúková, Äneolithische Siedlung und Stratigraphie in Iža, *Slov. Arch.* 16, 1968, 358 ff., Abb. 16, 8.

¹⁵⁰ Siehe Anm. 137, Taf. 6, 12.

¹⁵¹ Siehe Anm. 149, Taf. 15, 2.

¹⁵² O. Schneider, *op. cit.*, Abb. 6, 6—8.

¹⁵³ Siehe Anm. 138, Taf. 8, 2.

¹⁵⁴ Siehe Anm. 144, Taf. I, 10.

¹⁵⁵ E. Pleslová-Štiková, Eneolitické osídlení v Lysolajích u Prahy, *Pam. Arch.* 63, 1972, 3 ff., Abb. 44, 1.

¹⁵⁶ Siehe Anm. 137, Taf. 14, 7.

¹⁵⁷ Siehe Anm. 107, Abb. 8, 5.

¹⁵⁸ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, 1961, Taf. 4—7.

¹⁵⁹ O. Schneider, *op. cit.*, Abb. 5, 3—8; 6, 16—19.

¹⁶⁰ H.-P. Uenze, Die endneolithische befestigte Siedlung von Dobl, Ldkr. Rosenheim, *BVbl* 46, 1981, 1 ff., Abb. 11, 5.

¹⁶¹ Siehe Anm. 144, Taf. 22, 1—6, 9, 12, 16, 18—24, Taf. 23, 1—4.

Siehe Anm. 141, Abb. 3, 5, 7—11.

¹⁶² V. Němejcová-Pavúková, Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe, *Slov. Arch.* 29, 1981, 261 ff., Abb. 6, 2.

¹⁶³ Ibidem, Abb. 6, 3.

- ¹⁶⁴ Ibidem, Abb. 6, 4—5.
- ¹⁶⁵ Siehe Anm. 149, Abb. 23, 4; Abb. 39, 1—10, 12.
- ¹⁶⁶ Siehe Anm. 137, Taf. 50, 5.
- ¹⁶⁷ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 31, P 250.
- ¹⁶⁸ Siehe Anm. 144, Taf. 19, 2—12, 14.
- ¹⁶⁹ Siehe Anm. 162, Taf. 8, 4, 7.
- ¹⁷⁰ Siehe Anm. 162, Taf. 8, 1—3.
- ¹⁷¹ B. Bagolini u. a., *op. cit.*, Taf. 24, 3.
- ¹⁷² Siehe Anm. 144, Taf. 19, 17.
- ¹⁷³ Siehe Anm. 149, Abb. 19, 6.
- ¹⁷⁴ E. Štiková, K problematice třídění českého eneolitu, *Pam. Arch.* 46, 1955, 30 ff., Abb. 3, 5, 7.
- ¹⁷⁵ A. Medunová-Benešová, Jevišovice — Starý Zámek. Schicht B. *Fontes Arch. Mor.*, Tom. 6, 1972, Taf. 54, 1.
- ¹⁷⁶ Siehe Anm. 144, Taf. 16, 1—24; 17, 1—13; 18, 1.
- ¹⁷⁷ V. Němejcová-Pavúková — J. Barta, *op. cit.*, Abb. 3, 2.
- ¹⁷⁸ Siehe Anm. 141, Abb. 2, 8—10; 4, 12—18; 13, 6; 17, 5—6.
- ¹⁷⁹ Siehe Anm. 137, Taf. 5, 6; 10, 5.
- ¹⁸⁰ A. Medunová-Benešová, Eneolitické mohyly ohrozimského typu na Moravě, *Pam. Arch.* 58, 1967, 341 ff., Abb. 15, A 1, C 1.
- ¹⁸¹ Siehe Anm. 138, Taf. 7, 7.
- ¹⁸² Siehe Anm. 137, Taf. 5, 2; 6, 1, 3 bis 7, 10.
- ¹⁸³ Siehe Anm. 174, Taf. 4, 1—4, 7.
- ¹⁸⁴ L. Fasani, I materiali preistorici della stazione palafitticola di Cisano-Verona. *Collezioni e musei archeologici del Veneto* (1980), Taf. 29, 8.
- ¹⁸⁵ Siehe Anm. 137, Taf. 59, 1, 14.
- ¹⁸⁶ Ibidem, Taf. 43, 16.
- ¹⁸⁷ A. Medunová-Benešová, 1964, *op. cit.*, Abb. 25, 7.
- ¹⁸⁸ V. Němejcová-Pavúková — J. Barta, *op. cit.*, Abb. 5, 8.
- ¹⁸⁹ E. Šíková, *op. cit.*, Abb. 4, 2.
- ¹⁹⁰ Siehe Anm. 137, Taf. 25, 9.
- ¹⁹¹ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 40, P 309.
- ¹⁹² Siehe Anm. 137, Taf. 38, 3.
- ¹⁹³ A. Houšťová, Poznámky ke kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě, *Slov. Arch.* 7, 1959, 38 ff., Taf. II, 7.
- ¹⁹⁴ Siehe Anm. 162, Abb. 9, 11.
- ¹⁹⁵ Ibidem, Abb. 9, 1.
- ¹⁹⁶ Siehe Anm. 144, Taf. 21, 10.
- ¹⁹⁷ Siehe Anm. 138, Taf. 28, 1; 3, 5.
- ¹⁹⁸ Siehe Anm. 174, Taf. 17, 4.
- ¹⁹⁹ N. Kalicz, Neue Aspekte über die Chronologie der Nyírség-Gruppe, *Slov. Arch.* 29, 1981, 67 ff., Abb. 4, 2—4.
- ²⁰⁰ Z. Benkovský-Pivovarová, Zur Problematik der Litzenkeramik in Österreich, *Pz* 47, 1972, 198 ff., Abb. 3, 2.
- ²⁰¹ P. Korošec, *op. cit.*, 55.
- ²⁰² Z. Harej, *op. cit.*, 1974, 90.
- ²⁰³ Ders., *op. cit.*, 1978, 77.
- ²⁰⁴ Z. Marković, *op. cit.*, 52, Abb. 6.
- ²⁰⁵ J. Vladár, K niektorým otázkam začiatkov doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku, *Slov. Arch.* 12, 1964, 357 ff., Taf. 4, 9.
- ²⁰⁶ J. Machnik, Die Mierzanowice-Košťany-Gruppe und das Karpatenbecken, *Slov. Arch.* 20, 1972, 177 ff., Taf. I, 6; II, 2.
- ²⁰⁷ Siehe Anm. 138, Taf. 7, 9.
- ²⁰⁸ Siehe Anm. 195, Taf. 2, 8.
- ²⁰⁹ Siehe Anm. 137, Taf. 54, 2.
- ²¹⁰ Ibidem, Taf. 8, 3.
- ²¹¹ Ibidem, Taf. 24, 7.
- ²¹² Siehe Anm. 174, Taf. 16, 6.
- ²¹³ N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*, 1968, Taf. 13, 3.
- ²¹⁴ S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, Taf. 16, 6.
- ²¹⁵ Siehe Anm. 200, Taf. 1, 9.
- ²¹⁶ Siehe Anm. 137, Taf. 10, 2.
- ²¹⁷ Ibidem, Taf. 10, 3.
- ²¹⁸ Ibidem, Taf. 4, 4.
- ²¹⁹ Siehe Anm. 174, Taf. 5, 6.
- ²²⁰ E. Ruttkay, Über einige Fragen der Laibach-Vučedol-Kultur in Niederösterreich und im Burgenland, *Arch. vestník* 24, 1973, Taf. 9, 12.
- ²²¹ Siehe Anm. 195, Taf. 3, 2, 4.
- ²²² Siehe Anm. 214, Taf. 2, 1; 6, 1.
- ²²³ Siehe Anm. 137, Taf. 1, 2; 67, 31.
- ²²⁴ Siehe Anm. 139, 90.
- ²²⁵ P. u. J. Korošec, *op. cit.*
- ²²⁶ Ibidem, 36.
- ²²⁷ Ibidem, 43.
- ²²⁸ Z. Harej, *op. cit.*, 1974, 90.
- ²²⁹ Z. Harej, *op. cit.*, 1978, 77.
- ²³⁰ Siehe Anm. 221—222.
- ²³¹ Siehe Anm. 200, Taf. 2, 5.
- ²³² J. Vladár, Nagyrévské sídlisko v Čáke, *Slov. Arch.* 10, 1962, 319 ff., Taf. I, 4, 6.
- ²³³ J. Machnik, *op. cit.*, Taf. II, 7.
- ²³⁴ A. Mozsolics, *A Kisapostagi kora-bronzkori urnatemető*, (1942), Taf. 9, 38.
- ²³⁵ A. Točík, *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom* (1964).
- ²³⁶ Ders., *Malé Kosihy, osada zo staršej doby bronzovej* (1981) (vgl. Typ A 1).
- ²³⁷ Ders., *Nitrianský Hrádok — Zámček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Mad'arovce-Kultur* (1981), (vgl. Typ A 1).

- ²²⁹ Siehe Anm. 200, Taf. 2, 14.
 Siehe Anm. 207, Taf. 17, 2.
- ²³⁰ R. Kalicz-Schreiber, Opfergruben aus der Frühbronzezeit in der Umgebung von Budapest, *Slov. Arch.* 29, 1981, 75 ff., Abb. 9, 9.
- ²³¹ A. Mozsolics, *op. cit.*, Taf. 9, 36.
- ²³² Siehe Anm. 207, Taf. 129, 8 h.
- ²³³ Siehe Anm. 200, Taf. 1, 9.
- ²³⁴ N. Tasić, Die Vinkovci-Gruppe — eine neue Kultur der Frühbronzezeit in Syrmien und Slawonien, *Arch. Iug.* 9, 1968, 19 ff., Abb. 1, 4.
- ²³⁵ L. Šebela, Die mährische Schnurkeramik und die Frühbronzezeit, *Slov. Arch.* 29, 1981, 181 ff., Abb. 2, 10.
- ²³⁶ Früheste Belege in der Zeit der Máko — Zók — Kultur: Siehe Anm. 200, Taf. 2, 1. 8.
- Jüngste Belege in der Zeit der Mad'arovce-Kultur: Siehe Anm. 228, Typ B.
- ²³⁷ Siehe Anm. 174, Taf. 79, 3.
- ²³⁸ L. H. Barfield, L. Fasani, Bemerkungen zum späten Neolithikum und zum Beginn der Bronzezeit in Norditalien, *Musaica* 23, Taf. 7, 2.
- ²³⁹ Siehe Anm. 200, Taf. 2, 9.
 Siehe Anm. 174, Taf. 2, 3.
- ²⁴⁰ J. Machnik, *op. cit.*, Taf. I, 16.
 L. Fasani, *op. cit.*, Taf. 29, 12.
- ²⁴¹ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol* (1945), Abb. 52, 1—4. Taf. 36; 37; 38, 1—7.
- ²⁴² S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, Taf. 3, 6; 4, 1—13.
- ²⁴³ Siehe Anm. 200, Taf. 4, 4.
- ²⁴⁴ Siehe Anm. 207, Taf. 139, 8 c.
- ²⁴⁵ Siehe Anm. 138, Taf. 10, 14.
- ²⁴⁶ Š. Batović, *op. cit.*, Taf. 25, 2.
 S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, Taf. 7, 4.
- ²⁴⁷ L. Fasani, Taf. 30, 5.
- ²⁴⁸ Siehe Anm. 200, Taf. 2, 10.
- ²⁴⁹ Siehe Anm. 174, Taf. 2, 1.
- ²⁵⁰ Siehe Anm. 225, Taf. I, 6; II, 6—7.
- ²⁵¹ Siehe Anm. 174, Taf. 1, 10.
 R. R. Schmidt, *op. cit.*, Taf. 33, 2.
 Siehe Anm. 207, Taf. 13, 9.
- ²⁵² Siehe Anm. 225, Taf. III, 5.
 Siehe Anm. 200, Taf. 8—9.
 J. Machnik, *op. cit.*, Taf. 1, 9; 3, 8.
- ²⁵³ Siehe Anm. 200, Taf. 8—9.
- ²⁵⁴ J. Machnik, *op. cit.*, Taf. 1, 10.
- ²⁵⁵ Siehe Anm. 225, Taf. 4, 12.
- ²⁵⁶ L. Šebela, *op. cit.*, Abb. 2, 8.
- ²⁵⁷ P. u. J. Korošec, *op. cit.*, Taf. 105, 1—4.
- ²⁵⁸ N. Tasić, *op. cit.*, Abb. 14, 1. 7. 13.
- ²⁵⁹ Siehe Anm. 174, Taf. 6, 9.
- ²⁶⁰ J. Vladár, Erste Keramikfunde der Glockenbecherzeit in der Slowakei, *Slov. Arch.*, 17, 1969, 97 ff., Abb. 6, 4.
 Z. Benkovský-Pivovarová, *op. cit.*, Abb. 5, 1.
- ²⁶¹ Siehe Anm. 200, Taf. 2, 13.
 Siehe Anm. 207, Taf. 12, 1.
 S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, Taf. I, 1—2.
 Siehe Anm. 138, Taf. 47, 1. 6; 49, 1.
- ²⁶² I. Burger, Die chronologische Stellung der Fußschalen in den endneolithischen Kulturgruppen Mittel- und Südosteuropas, in: *Vorzeit zwischen Main und Donau* (Hrsg. K. Spindler), *Erlanger Forschungen, Reihe A*, 26, 1980, 11 ff.
- ²⁶³ Š. Batović, *op. cit.*, Taf. 25, 3.
- ²⁶⁴ L. H. Barfield, B. Bagolini, *op. cit.*, Fig. 41, P 314.
- ²⁶⁵ R. Pittioni, *Zur Frage der Schnurkeramik in Österreich*, FF 10, 1934, 343.
- ²⁶⁶ Ders., *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (1954), 23 f.
- ²⁶⁷ K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich* (1937), 20 f.
- ²⁶⁸ V. Miložić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mittel- und Südosteuropa* (1949), 90.
- ²⁶⁹ Z. Benkovský-Pivovarová, *op. cit.*, 198 ff., 204 ff.
- N. Majnarić-Pandžić, Prilog problematiki licenske keramike u sjevernoj Jugoslaviji, *Arh. vestnik* 27, 1976, 68 ff., Abb. 1 — Karte.
- ²⁷⁰ Z. Benkovský-Pivovarová, *op. cit.*, Abb. 3, 1—11.
- ²⁷¹ Ibidem, Abb. 2, 1—5.
- ²⁷² M. Dušek, Birituelles Gräberfeld der Karpatenländischen Hügelgräberkultur in Dolný Peter, in: *Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei* (1969), 2.
- ²⁷³ N. Majnarić-Pandžić, *op. cit.*, Taf. 1, 1; 2—15.
- ²⁷⁴ A. Točik-J. Vladár, Prehľad bádania vývoja slovenska v dobe bronzovej, *Slov. Arch.* 19, 1971, 418.
- ²⁷⁵ M. Dušek, *op. cit.*, Abb. 15, 4.
- ²⁷⁶ Z. Benkovský-Pivovarová, *op. cit.*, Abb. 2, 1. 3—5.
- ²⁷⁷ Ibidem, Abb. 3, 2.
- ²⁷⁸ M. Dušek, *op. cit.*, Abb. 15, 4.
- ²⁷⁹ N. Majnarić-Pandžić, *op. cit.*, Abb. 5. P. u. J. Korošec, *op. cit.*, Taf. 55, 11.
- ²⁸⁰ P. u. J. Korošec, *op. cit.*, 36.
- ²⁸¹ Ibidem, Taf. 37, 6.
- ²⁸² S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, Taf. 13, 3. 4. 5.

- ²⁸³ P. u. J. Korošec, *op. cit.*, Taf. 46, 9.
²⁸⁴ Siehe Anm. 195, Abb. 2, 1. 4.
²⁸⁵ S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1977/78, 42.
²⁸⁶ Siehe Anm. 174, Taf.
²⁸⁷ Siehe Anm. 138, Taf. 50, 3; 9, 7.
²⁸⁸ Siehe Anm. 162, Abb. 9, 12.
²⁸⁹ Ibidem, Abb. 9, 2.
²⁹⁰ Siehe Anm. 174, Taf. 6, 9.
²⁹¹ L. Fasani, *op. cit.*, Taf. 30, 5.
²⁹² L. H. Barfield, L. Fasani, *op. cit.*, Taf. 5, 5.
²⁹³ J. Vladár, Zur Problematik osteuropäischer und südöstlicher Einflüsse in die Kulturentwicklung der älteren Bronzezeit im Gebiet der Slowakei, *Slov. Arch.* 29, 1981, 217 ff., Abb. 8.
²⁹⁴ A. Asbes, L. Fasani, *op. cit.*, Fig. 15, 14—15.
²⁹⁵ Zur Verbreitung siehe:
 B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken* (1968), Liste 4 und 5, 175 f., Karte 2.
 P. Novák, Die Schwerter in der Tschechoslowakei I, *PBF* 4/4, (1975), Taf. 6, 43—45.
 V. Bianco-Peroni, Die Schwerter in Italien, *PBF* 4/1, (1970), Taf. 1, 1—7; 2, 8—9; 13, 89—96. 98—102.
²⁹⁶ J. Dular, Bronasti jezičastoročajni meči iz Slovenije, *Varia Arch.* Brežice, 1, 1974, 11 ff., Taf. 1, 1.
²⁹⁷ P. u. J. Korošec, *op. cit.*, Taf. 143—145 (oben).
²⁹⁸ Ibidem, 36.
²⁹⁹ T. Bregant, Nekaj novih elementov alpskega faciesa lengvilske kulture pri Bevkah na Ljubljanskem barju, *Arh. vestnik* 20, 1969, 149 ff.
³⁰⁰ S. Jesse, Poročilo o sondiranju v okolici Iga pri Ljubljani, *Arh. vestnik* 5, 1954, 93 ff.
³⁰¹ S. Jesse, Novo odkriti kolišči na Ljubljanskem barju, *Arh. vestnik* 6, 1955, 267.
³⁰² J. Korošec, Nova kolišča na Ljubljanskem barju, *Arh. vestnik* 4, 1953, 260 ff.
³⁰³ S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1967, 1 ff.
³⁰⁴ Ibidem, 9, 11 ff.
³⁰⁵ S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1980, Beilage 2.
³⁰⁶ P. Korošec, *op. cit.*, *Poročilo* 4, 1975, Taf. 12, 8, 207.
³⁰⁷ Ibidem, 170 ff.
³⁰⁸ S. Dimitrijević, *op. cit.*, 1980, 68 f.
³⁰⁹ Ibidem, Beilage 2.

MESTO KOLIŠČ LJUBLJANSKEGA BARJA V ENEOLITIKU IN ZGODNJI BRONASTI DOBI SREDNJEGA PODONAVJA

Povzetek

V tem članku obravnavamo že preko sto let znane, različno razlagane najdbe s kolišč na Ljubljanskem barju,^{2, 4, 6} ki so jih večkrat vzporejali z obrežnimi naselbinami jezer v Salzkammergut in uporabljali kot kronološko oporišče (Ljubljansko barje—Mondsee—Vučedol).^{1—2} Ker je stanje raziskovanj medtem močno napredovalo, je nujno, da najdbe z Ljubljanskega barja ponovno analiziramo in jih vključimo v obstoječe sisteme.^{3, 5, 7—9}

Obdelali smo gradivo s kolišč Resnikov prekop, Maharski prekop, Blatna Brezovica, Notranje Gorice, Parti in Ig. Na teh najdiščih ne poznamo niti stratigrafije niti zaključenih najdiščnih celot.^{10—12, 19—20, 22, 36} Pogosto ni izključeno, da gradivo z enega najdišča izvira z več različnih kolišč.^{28, 49} Zaradi tega ni mogoče izhajati iz predpostavke, da je gradivo z enega najdišča istočasno. Prav nasprotno, kaže, da so na omenjenih najdiščih zastopane različne časovne stopnje. Zaradi tega smo keramiko z vsakega najdišča posebej tipološko raziskali. Nato smo napravili primerjavo s sosednjimi področji, kjer se pojavljajo enake ali podobne oblike v dobro datiranih celotah. Pri tem nismo poskušali prenašati podrobne kronologije nekega drugega področja na najdbe z Ljubljanskega barja. Skušali smo ugotoviti samo časovno mesto teh najdb, da bi si lahko ustvarili predstavo o časovnih razponih, v katerih so bila kolišča naseljena. Na **tablah 1 do 8** so prikazane oblike in različice keramike s posameznih najdišč.^{13—16, 21, 23—27, 30—32, 37—48, 52—63} Koliščinska porazdelitev oblik in različic glede na celotno gradivo posameznega najdišča je prikazana na **sl. 2**.

Sl. 3 kaže, da se kolišča razlikujejo glede na zastopanost namenskih vrst keramike. Ločimo lahko tri skupine. Skupino 1 predstavljajo najdbe z Resnikovega prekopa. Za skupino 2, ki obsega Maharski prekop, Blatno Brezovico in Notranje Go-

rice, je značilna jasna prevlada lončastih posod (T). V skupini 3 (Parti in Ig) se pojavijo nove vrste posod, med njimi ročati lonci (HT), skodelice (TA), vrči (K), za skupino 2 tako značilni lonci pa izgubljajo pomen.

Te tri skupine se ponovijo na kombinacijski tabeli 2, na kateri je prikazana količinska porazdelitev posameznih različic in oblik.

J. Korošec je bil eden prvih, ki so se ukvarjali z najdbami z Resnikovega prekopa.^{64–65} Vključil jih je v t. i. alpsko facies lengyelske kulture,^{67–69} ki jo je definirail l. 1959.⁶⁶ Ugotavljal pa je tudi povezave z jadranskimi kulturami Danilo IV-Smilčić in Hvar,⁷⁰ ki jih je T. Bregant nato poskusila še jasneje izpostaviti.⁷¹ S. Dimitrijevič⁷² in F. Leben⁷³ sta prišela Resnikov prekop lasinjski kulturi.

Za gradivo z Resnikovega prekopa je značilno prevladovanje esasto profiliranih čaš B1–B4. Njihovo izvorno področje naj bi bil po nekaterih jadransko-istrski prostor,^{76–78} po drugih pa Panonska nižina.^{79–81} Dobre vzporednice čaš B1 se najdejo na področju moravske slikane keramike (MSK)⁸² v njeni stopnji IIa/b, ki ustreza stopnjama Lengyel II/III v zahodni Madžarski in zahodni Slovaški. Pozna lengyelska kultura pozna tudi oblikam S1,⁸³ FS1⁸³ in N1⁸⁴ ustrezne posode.

Med gradivom Resnikovega prekopa se potemtakem lahko izdvoji najstarejša stopnja *Resnikov prekop a*, ki spada v čas pozne lengyelske kulture. V isti čas spadajo lengyelske najdbe iz plasti IV^{87–91} Ajdovske jame.^{85–86} S keramiko z Resnikovega prekopa jih povezuje tudi rdeč premaz po vsej površini.^{92–93}

Tabela 1 kaže, kako so se iz B1 razvile nadaljnje različice. Pri tem bi bili B2 in B3 možni še v pozni lengyelski kulturi,⁹⁴ zastopani pa sta tudi v poznem Münchshöfnu.^{95–96} Isto velja tudi za različici HB2 in HB3 ročatih čaš.⁹⁷ Edino različica HB4, ki je okrašena s snopi črt, je gotovo mlajša in spada v čas lasinjske kulture. Dvokonični lonci oblike D2 so znani med najmlajšo češkomoravsko vobodno trakasto keramiko,⁹⁸ kakor tudi v pozni münchshöfenski kulturi.⁹⁹ Različica D1, ki jo je J. Korošec izvajal iz butnirske kulture,¹⁰¹ je značilna za Balaton in Bisamberg-Oberpullendorf.^{102–104} Glinaste zajemalke vrste TL1 se pojavljajo že v zgodnji MSK,¹⁰⁶ razširjene pa so tudi v spodnjebavarski münchshöfenski kulturi.¹⁰⁷ Skodela z uvihanim ustjem S4a ima vzporednice v kulturi Danilo IV-Smilčić,¹⁰⁸ v hvarski¹⁰⁹ in v lasinjski kulturi.^{110–111}

Gradivo z Resnikovega prekopa se potemtakem lahko porazdeli na dve časovni stopnji. Medtem ko je stopnja *Resnikov prekop a* vzporedna s pozno lengyelsko kulturo, spada *Resnikov prekop b* v poznejši čas, ki ustreza kulturam Balaton, Lasinja, Bisamberg—Oberpullendorf, Kanzianberg—Strappelkogel, epilengyelski, Wallerfing, Bodrogkeresztúr, Jordansmühl in Salcuta IV/Bubanj—Hum Ib.^{112–124} Dokazi stikov z jadranskim¹²⁵ in zgornjeitalijanskim področjem¹²⁷ so redki.

Nekatere prvine (npr. **T. 1:** 16, 18, 20) bi kazale na obstoj še mlajše stopnje *Resnikov prekop c*, ki bi spadala že na začetek skupine Boleráz. Vendar je gradiva še premalo, da bi lahko na to vprašanje zanesljivo odgovorili.

J. Korošec, T. Bregantova in Z. Harej so datirali najdbe z Maharskega prekopa, iz Blatne Brezovice in Notranjih Goric v zgodnjo bronasto dobo,^{128–134} ne da bi tako datacijo prepričljivo utemeljili.

Različne različice loncev T2b, T3a/b, T5a/b, T6a/b, T9 itd. imajo vzporednice v kulturi Boleráz (**T. 10:** 8),^{141, 144, 151} Altheim (**T. 10:** 6),^{136, 142, 152} Polling,¹⁴³ v badenski (**T. 10:** 12)^{146, 148, 149} in jevišoviški (**T. 10:** 13)^{137–139, 153} kulturi in v Zgornji Italiji (**T. 10:** 5, 7, 9–10).^{135, 140, 147}

Zdi se, da je lonec T7 omejen na starejšo jevišoviško kulturo.¹⁵ Vrezani okras na posodi oblike T5a (**T. 2:** 7) je značilen za kulturo Boleráz in zgodnjo badensko kulturo,¹⁴⁵ posamezno pa ga najdemo tudi v severni Italiji (**T. 10:** 11).¹⁴⁷ Velike shrambene posode V1 in V2 so bile v rabi razmeroma dolgo (**T. 10:** 14–18) in široko razprostranjene.^{157–167} Skodele z uvihanim ustjem S4b so vodilna oblika skupine Boleráz¹⁶⁸ in kulture Cernavoda III¹⁶⁹ (**T. 10:** 19–20), znane pa so tudi v Zgornji Italiji (**T. 10:** 21),¹⁷⁰ kjer pripadajo skupini Spilamberto. S5 je v skupini Boleráz precej redka,¹⁷¹ bolj pogosta je v badenski,¹⁷² Rivnác¹⁷³ in jevišoviški kulturi (**T. 11:** 3).¹⁷⁴ Različica S6b je značilna za skupino Boleráz (**T. 11:** 6–7),¹⁷⁵ globlje skodele S6a pa so bile bolj v rabi na Moravskem.^{176–177} Na podlagi primerjav iz jevišoviške kulture^{178–180} in kulture Polada (**T. 11:** 4)¹⁸¹ spadajo lončki N3 v pozni eneolitik. Na Maharskem prekopolu (**T. 3:** 7) se pojavljajo tudi kanelirane črepinje pozne badenske

kulture (T. 11: 1).^{183–184} Prevladujejo pa plastični načini okraševanja, ki kažejo na kulturo Boleráz,¹⁸⁵ na jevišoviško kulturo (T. 11: 8)¹⁸⁷ kot tudi na Zgornjo Italijo (T. 11: 5).¹⁸⁸ Okras vbovov na neki posodi z Maharskega prekopa (T. 2: 9) se pojavlja v v enaki izvedbi na fragmentu ustja z najdišča Grešlové Mýto (T. 11: 9).¹⁸⁹

Keramika z Maharskega prekopa se torej vključuje v badenski razvoj in je mlajša kot *Resnikov prekop b*. Starejšo stopnjo *Maharski prekop a* tvorijo oblike skupine Boleráz, stopnja *Maharski prekop b* pa spada v čas razvite badenske kulture. Mlajše gradivo s kolišča Maharski prekop ni znano.

Obe navedeni stopnji se kažeta tudi v gradivu Blatne Brezovice. Tu se ponovijo oblike T5a/b, T7, T8, T2b, T3a/b, T6a/b, T9, S6a, N3 in TL2 z Maharskega prekopa (prim. **tabelo 2**). Nove različice T11, T12, S7, S8 in T5c se vključujejo v časovni razpon, ki ga obsegata stopnji *Blatna Brezovica a* in *b*.¹⁹⁰

Podobno velja tudi za Notranje Gorice. Oblike T2b, T3a/b, T6a/b, T5b, T9, S6, V1, V2 in N3 tudi nakazujejo obstoj dveh stopenj a in b. Stopnja *Notranje Gorice a*, ki je vzporedna z Bolerázom, je podkrepjena še z dodatnimi elementi (T. 4: 10 in 11).^{191–193} Amforaste shrambene posode oblike V3a so iz časa po badenski kulturi in predstavljajo povezavo z jevišoviško kulturo (T. 11: 12)¹⁹⁴ in kulturo Máko.¹⁹⁵ Te oblike nam omogočajo, da stopnjo *Notranje Gorice c* vsaj nakažemo. Pramenasto okrašena posoda (T. 4: 9) ima natančno vzporednico v Drassburgu (T. 11: 13), ki je datirana v stopnjo Bd A2 po Reineckeju.¹⁹⁶ Ta posoda bi potemtakem govorila za obstoj še mlajše stopnje *Notranje Gorice d*.

Gradivo iz Notranjih Goric spada torej v štiri časovne stopnje, pri čemer zija med obema mlajšima znatna vrzel, ki verjetno obsega celotno starejšo stopnjo zgodnje bronaste dobe. Vendar nas to ne sme čuditi, kajti ne ravno številna keramika lahko pripada petim različnim koliščem pri Notranjih Goricah.^{28–29}

Že l. 1964 je P. Koroščeva opozorila na povezave med najdbami iz Partov in z Iga.¹⁹⁷ Z. Harej je kasneje gradivo iz Partov izenačil s skupinama Ig I in Ig II.¹⁹⁸

Za Parte značilne oblike V5, TA1a/b, TA2, HT1, HT2, K1, S10, S11, S13a/b, S14a/b, S15 in glinasta vretenca imajo vzporednice med drugim v kulturnih skupinah Jevišovice (T. 11: 14–19),^{202, 204–206, 210, 213, 216} Máko,^{203, 207, 215} Vučedol,²⁰⁸ Kosihičaka,²⁰⁹ Mödling–Zöbing,²¹⁴ Ročaji, okrašeni s poševno črtkanimi trikotniki (T. 5: 16), in črepinja, okrašena po celotni površini s trikotnimi, pečatastimi vtiski (T. 5: 15), kažejo prav tako na jevišoviško kulturo (T. 11: 20).²¹⁶

Keramika iz Partov spada torej v bistvu v čas, ki ustreza kulturi Máko, vučedolski in jevišoviški kulturi. Le na podlagi tipoloških primerjav je ni mogoče podrobneje časovno razdeliti. Tako glede oblik kot okrasnih načinov so očitne posebno tesne povezave z moravsko jevišoviško kulturo.

P. in J. Korošec sta l. 1969 obdelala najdbe z izkopavanj K. Dežmana pri Igu v l. 1875–1877.²¹⁸ Pri tem sta ločila dve skupini, Ig I in Ig II, ki naj bi si časovno sledili.^{219–220} Z. Harej je kasneje izrazil mnenje, da sta skupini sočasni, ne da bi ga bil mogel ustrezno podkrepiti.^{221–223}

Različic vrčev oblik K2 in K3 ni mogoče zanesljivo datirati, ker se pojavljajo v dveh do treh stopnjah, ki ležijo časovno med kulturami Máko–Jevišovice–Vučedol in med kulturo Mađarovec, to je med pozno bakreno dobo in koncem zgodnje bronaste dobe.^{224–236} Tudi za ročate lonce HT4 veljajo te časovne meje.²³⁶ Na loncih HT4 zelo pogosti okras nohtnih vtisov, razporejen po vsej površini, se je uporabljal tudi v kulturi Jevišovice B (T. 11: 21).²³⁷ Oblike TA4, TA8, TA9, V7, V9, A1, N4, S15, S17, S19, skodele na nogi idr. spadajo v stopnjo Máko–Jevišovice–Vučedol (T. 12: 3, 6, 10),^{239, 241, 243, 245–246, 248–249, 251, 256, 259, 261, 263} TA4 pa v posameznih primerih doseže še zgodnjo bronasto dobo.²⁴⁰ Te posode torej tvorijo najstarejšo stopnjo *Iga*. Sledeča stopnja *Igb* spada v starejši del zgodnje bronaste dobe, kar dokazujejo ustrezno datirane vzporednice oblik TA6,²⁴⁴ DT1/3,^{252–253} T14/15,^{254–255} vrečastih posod²⁵⁹ in prerezov skodel v obliki črke T (T. 12: 11).²⁶⁰

Za obstoj najmlajše stopnje govori tako kot v Notranjih Goricah pramenasto okrašen odlomek ustja (T. 8: 19). Pri tem je mogoče, da so bile v tem času še vedno v rabi tudi nekatere od prej navedenih oblik. Vendar je pramenasto okrašeni odlomek edini, ki ga je mogoče omejiti na konec zgodnje bronaste dobe.

S problematiko pramenaste keramike sta se najprej ukvarjala R. Pittioni,^{265–266} ki jo je datiral na konec neolitika, in K. Willvonseder, ki jo je postavil v čas za-

hodnomadžarske skupine Kisapostag.²⁶⁷ L. 1949 je nato V. Miložič določil njeno datacijo v konec zgodnje bronaste dobe,²⁶⁸ ki jo potrjuje cela vrsta zaključenih najdb.^{270–273} Zaenkrat ne poznamo nobene zaključene celote s pramenasto keramiko, ki bi jo bilo mogoče datirati pred stopnjo Bd A2 po Reineckeju. Pramenasta keramika gotovo ne predstavlja nobene samostojne, avtohtono nastale kulture, temveč so to okrasno tehniko na različen način uporabile različne kulture pozne zgodnje bronaste dobe.^{269, 275–277, 278} Valoviti trakovi so pri tem značilen vzorec slovensko-slavonskega prostora.²⁷⁹

P. in J. Korošec sta l. 1969 delila svoji skupini Ig I in Ig II predvsem na podlagi različnih okrasnih načinov, brazdastega vreza (Ig I) in žigosanja z ovito nitjo (Ig II).²⁸⁰

Dejstvo, da si žigosanje z ovito nitjo sposoja iz oblikovnega in vzorčnega zaklada brazdastega vreza (npr. poševno črtkani trikotniki idr.), kaže na to, da ne gre za zaporedje dveh popolnoma tujih si skupin, ampak za genetično povezavo, ki govori za nepretrgan razvoj na kraju samem, pri čemer zunanji vplivi niso čisto izključeni. **Tabela 3** kaže kombinacije različnih kronološko pomembnih oblikovnih in okrasnih podrobnosti. Za jasno ločeno skupino posod, okrašenih s tehniko žigosanja z ovito nitjo, so značilna omfaloidna dna in prstanaste noge, česar skupina, okrašena s tehniko brazdastega vreza, ne pozna. Omfaloidna dna so značilna za severnoitalijanske obrežne naselbine zgodnjebronastodobne kulture Polada (T. 12: 5, 7), kjer se najdejo tudi ustrezno oblikovani prerezi (T. 12: 5).²⁹⁰ Vse to govori za mlajšo datacijo posod, žigosanih z ovito nitjo, ki bi ustrezala stopnji Ig b, mogoče pa bi segla še v mlajši čas. Zdi se, da so v tem času postali pomembnejši tudi stiki med slovenskimi kolišči in zgornjeitalijanskimi obrežnimi naselbinami. To je razumljivo, če upoštevamo, da so dokazani stiki med zahodno Karpatsko kotlino in Zgornjo Italijo, kar se je moralo odraziti tudi na slovenskem ozemlju. S tem v zvezi naj opozorimo samo na t. i. »hlebčaste idole« kulture Mad'arovce (T. 12: 17),²⁹¹ odkrite v severni Italiji (T. 12: 16),²⁹² in na razprostranjenost zgodnjih jezičastoročajnih mečev vrst Boiu in Sauerbrunn (sl. 6).^{293–294}

Razlike med delitvijo P. in J. Korošca in tukaj predloženo delitvijo lahko takole povzamemo:

1) Ne moremo govoriti o skupinah Ig I ali Ig II, ampak samo o »stopnjah«. Da bi namreč mogli skupinam pripisati zanje značilno gradivo, bi morali imeti na voljo zaključene celote, ki jih izhanska kolišča nimajo.

2) Po P. in J. Korošču se začne njuna skupina Ig I že v času badenske kulture, tipa Neusiedl-Retz in stopnje Jevišovice C.²²⁰ Vendar pa smo lahko ugotovili, da je treba *terminus post quem* za keramko z Iga prestaviti navzgor, v stopnjo Máko—Vučedol—Jevišovice.

3) Zaporedju skupin Ig I in Ig II sicer ne ugovarjamo, vendar opozarjamo na to, da sta genetično povezani.

4) Večina oblik skupine Ig I²⁵⁹ spada v stopnjo Ig a—Máko—Vučedol. Nekatere posode te skupine, kot TA6, T14, DT1 ali vrečaste posode, pa so gotovo mlajše in spadajo v stopnjo Ig b, ki jo je treba datirati v starejši del zgodnje bronaste dobe.

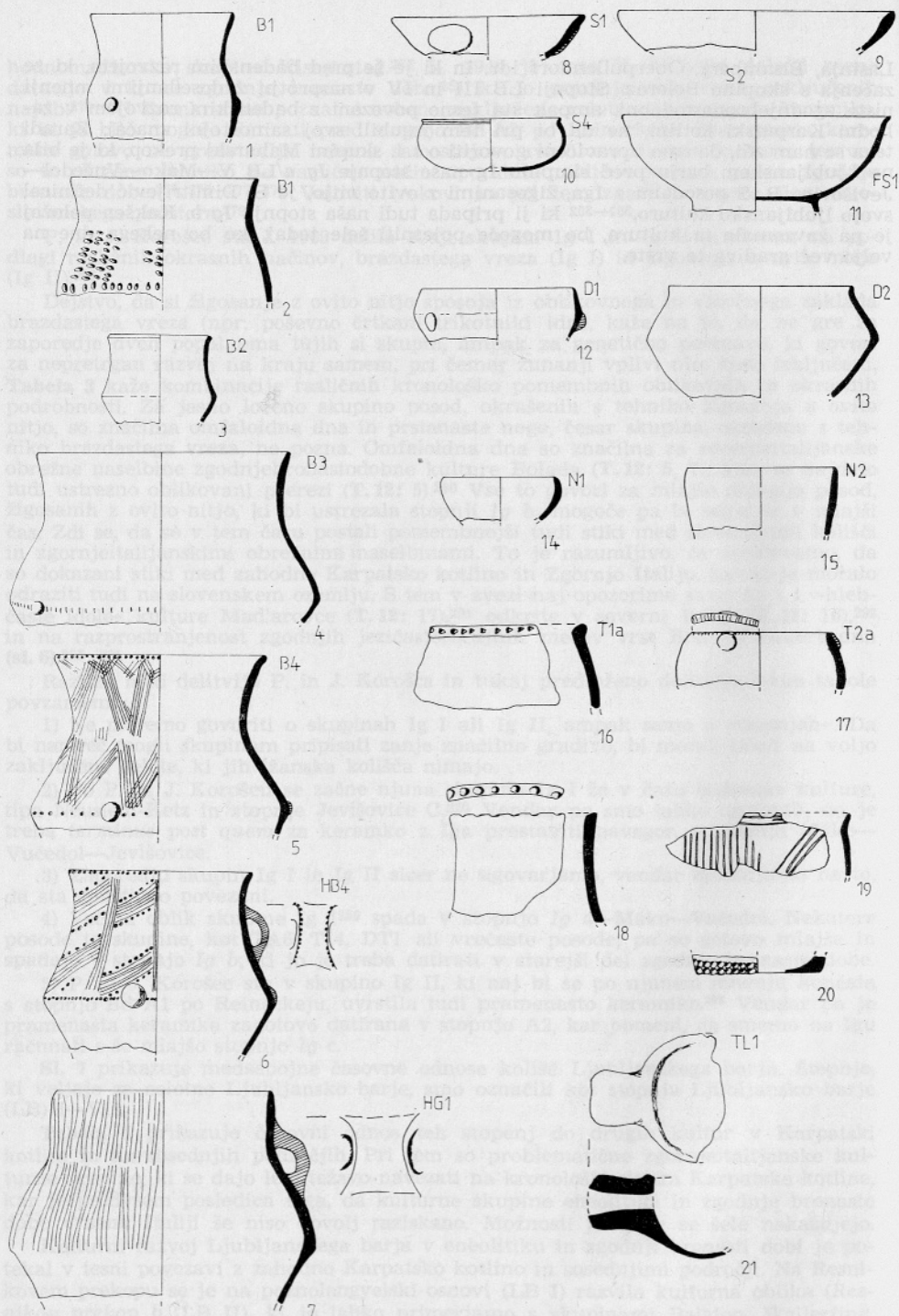
5) P. in J. Korošec sta v skupino Ig II, ki naj bi se po njunem mnenju končala s stopnjo Bd A1 po Reineckeju, uvrstila tudi pramenasto keramiko.²⁹⁶ Vendar pa je pramenasta keramika zagotovo datirana v stopnjo A2, kar pomeni, da smemo na Igu računati s še mlajšo stopnjo Ig c.

Sl. 7 prikazuje medsebojne časovne odnose kolišč Ljubljanskega barja. Stopnje, ki veljajo za celotno Ljubljansko barje, smo označili kot stopnja Ljubljansko barje (LB) I—VII.

Tabela 4 prikazuje časovni odnos teh stopenj do drugih kultur v Karpatski kotlini in na sosednjih področjih. Pri tem so problematične zgornjeitalijanske kulturne skupine, ki se dajo le s težavo navezati na kronološki sistem Karpatske kotline, kar je predvsem posledica tega, da kulturne skupine eneolitika in zgodnje bronaste dobe v sami Italiji še niso dovolj raziskane. Možnosti povezav se šele nakazujejo.

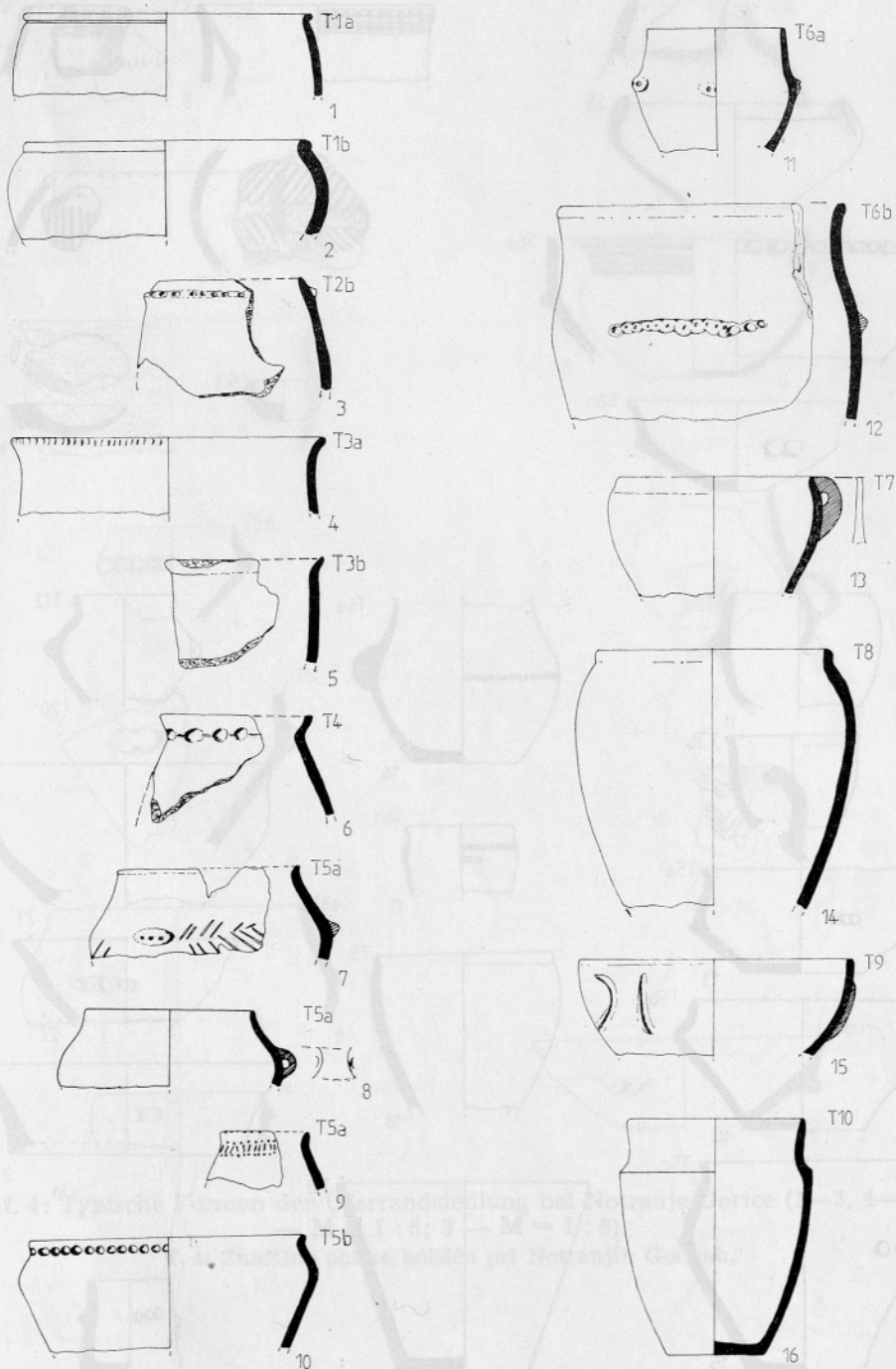
Kulturni razvoj Ljubljanskega barja v eneolitiku in zgodnji bronasti dobi je potekal v tesni povezavi z zahodno Karpatsko kotlino in sosednjimi področji. Na Resnikovem prekopu se je na poznolengyeljski osnovi (LB I) razvila kulturna oblika (Resnikov prekop b, LB II), ki jo lahko primerjamo s skupinami Balaton, Wallerfing,

Lasinja, Bisamberg, Oberpullendorf idr. in ki je še pred badenskim razvojem, ki se začenja s skupino Boleráz. Stopnji LB III in IV v nasprotju z dosedanjimi mnenji nista zgodnjebronastodobni, ampak sta tesno povezani z badenskim razvojem v zahodni Karpatski kotlini, ne da bi pri tem izgubili svoj samostojni značaj. Zaradi tega se nam zdi, da smo upravičeni govoriti o t. i. skupini Maharski prekop, ki je bila na Ljubljanskem barju pred skupino Ig naše stopnje *Ig a*/LB V—Máko—Vučedol—Jevišovice B. S posodami z Iga, žigosanimi z ovito nitjo, je S. Dimitrijević definiral svojo ljubljansko kulturo,^{301—302} ki ji pripada tudi naša stopnja *Ig b*. Kakšen položaj je pa zavzemala ta kultura, bo mogoče pojasniti šele tedaj, ko bo nekega dne na voljo več gradiva te vrste.

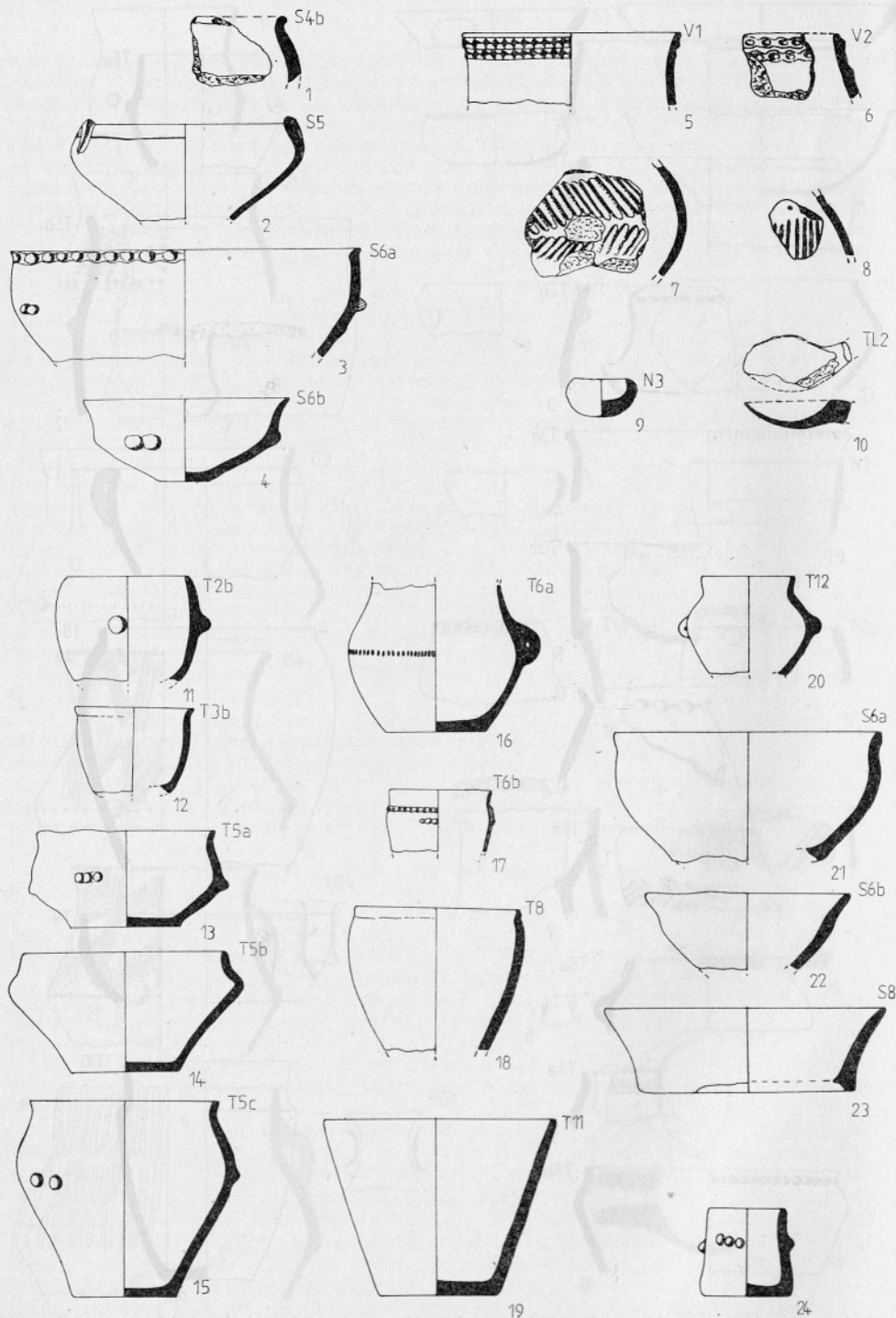
Taf. 1: Typische Formen der Uferrandsiedlung am Resnikov prekop (1—17 — M = 1 : 6; 18—21 — M = 1 : 3).

T.1: Značilne oblike kolišča na Resnikovem prekopu.

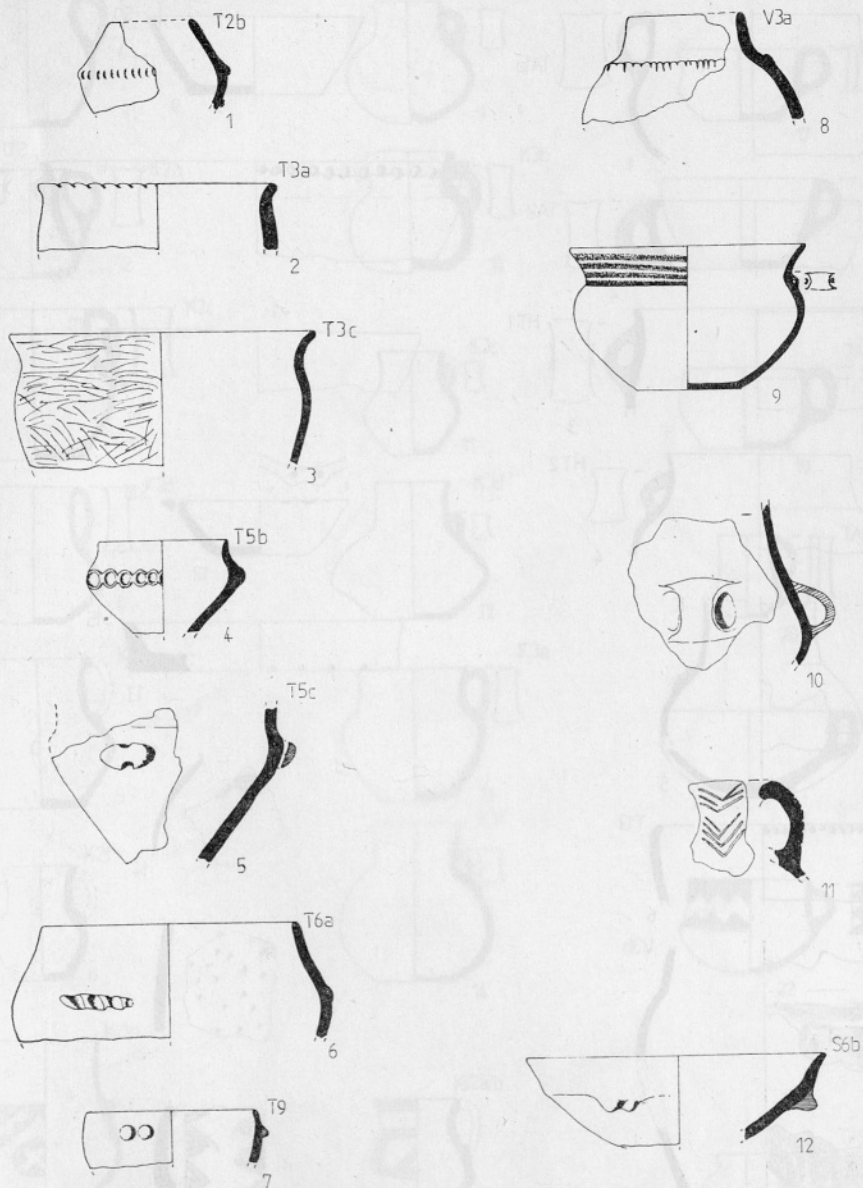
Taf. 2: Typische Formen der Uferrandsiedlung am Maharski prekop (1, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 15 — $M = 1 : 6$; 7 — $M = 1 : 3$; 2, 4, 10, 12, 14, 16 — $M = 1 : 8$).

T. 2: Značilne oblike kolišča na Maharskem prekopu.

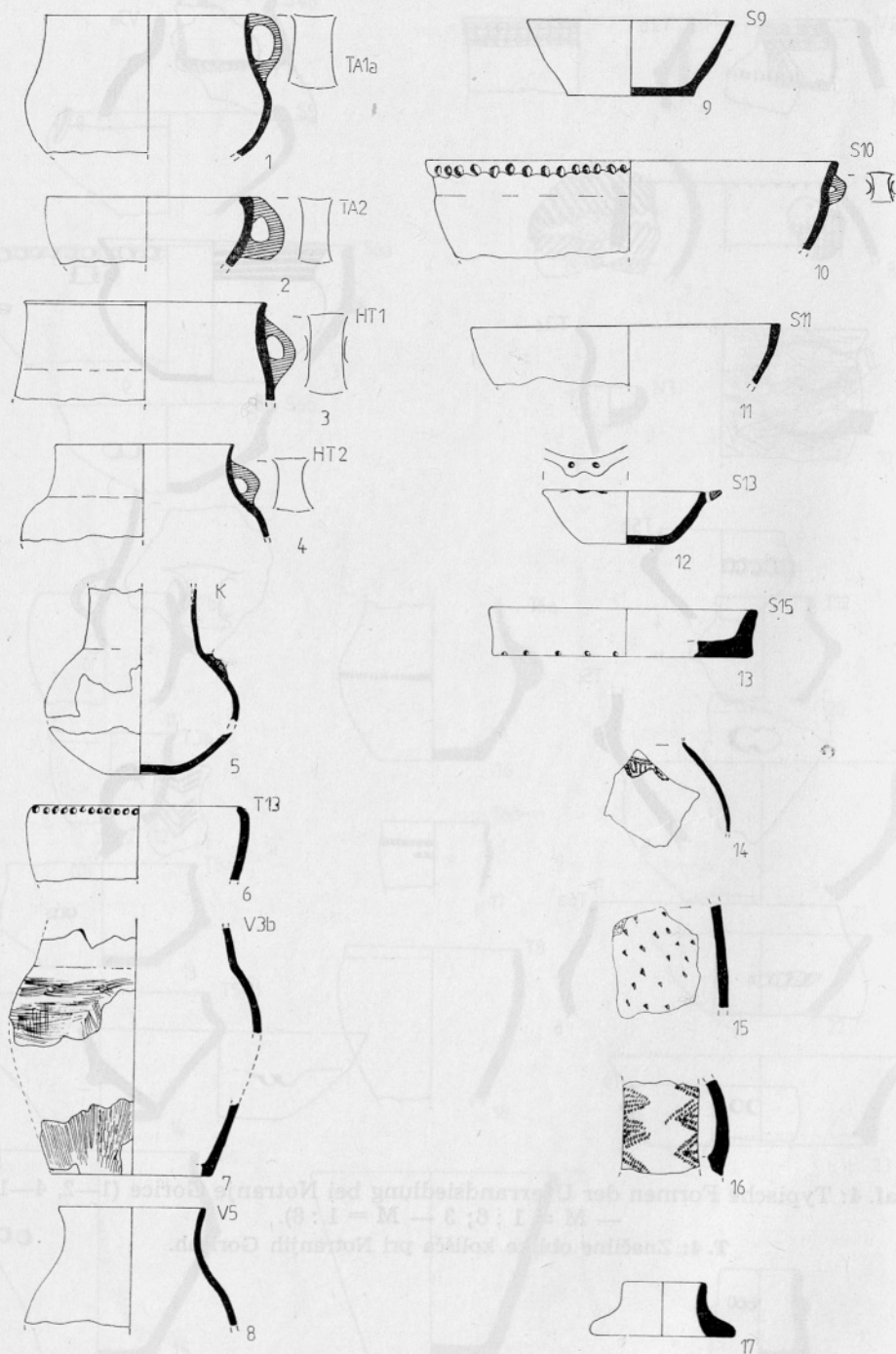
Taf. 3: Typische Formen der Uferrandsiedlungen am Maharski prekop (1—10) und bei Blatna Brezovica (11—24) (1, 7—10 — M = 1 : 3; 2—4, 6, 11—17, 19—24 — M = 1 : 6; 5 — M = 1 : 8; 18 — M = 1 : 12).

T. 3: Značilne oblike kolišč na Maharskem prekopu (1—10) in pri Blatni Brezovici (11—24).

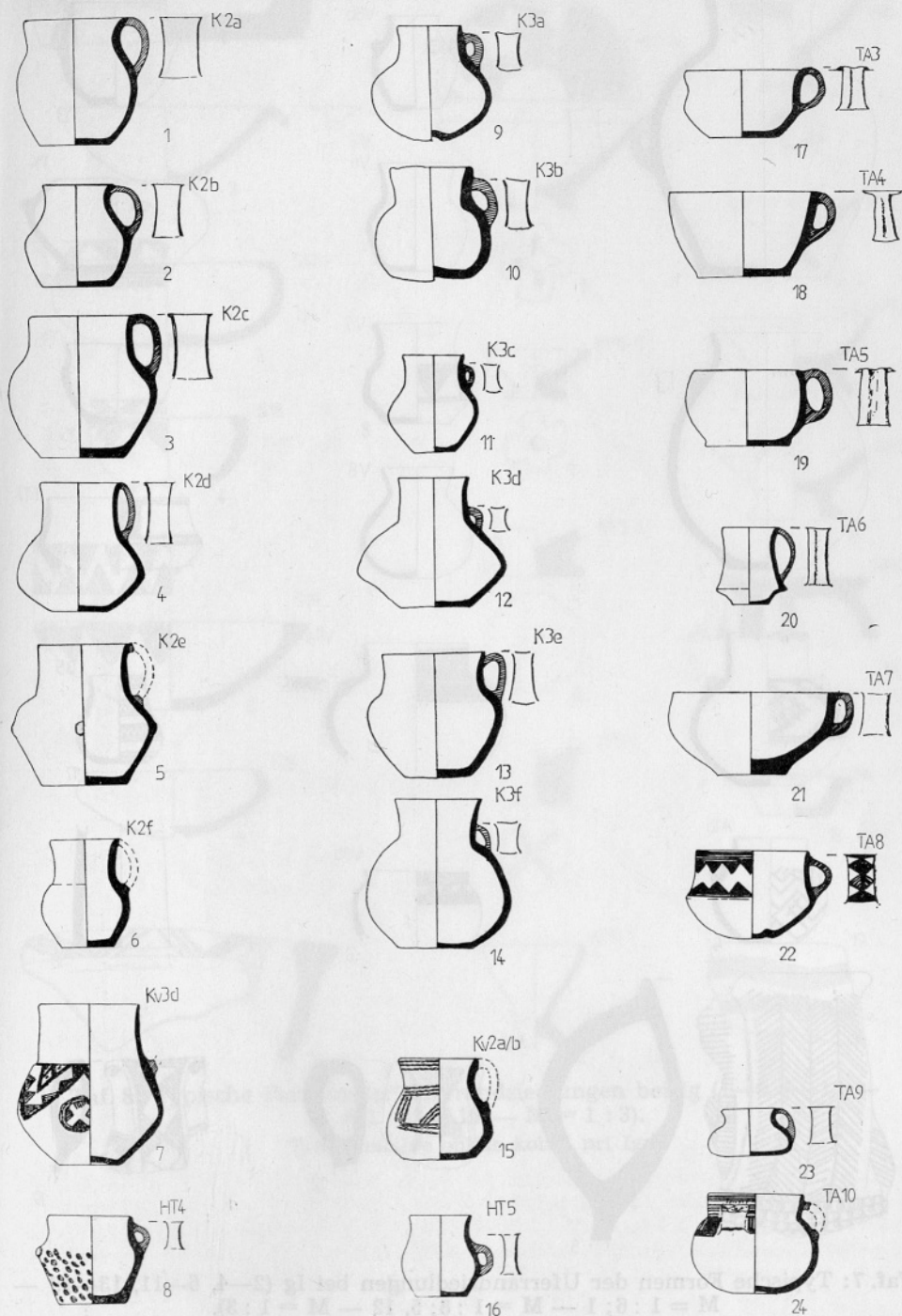
Taf. 4: Typische Formen der Uferrandsiedlung bei Notranje Gorice (1—2, 4—12
— M = 1 : 6; 3 — M = 1 : 8).

T. 4: Značilne oblike kolišča pri Notranjih Goricah.

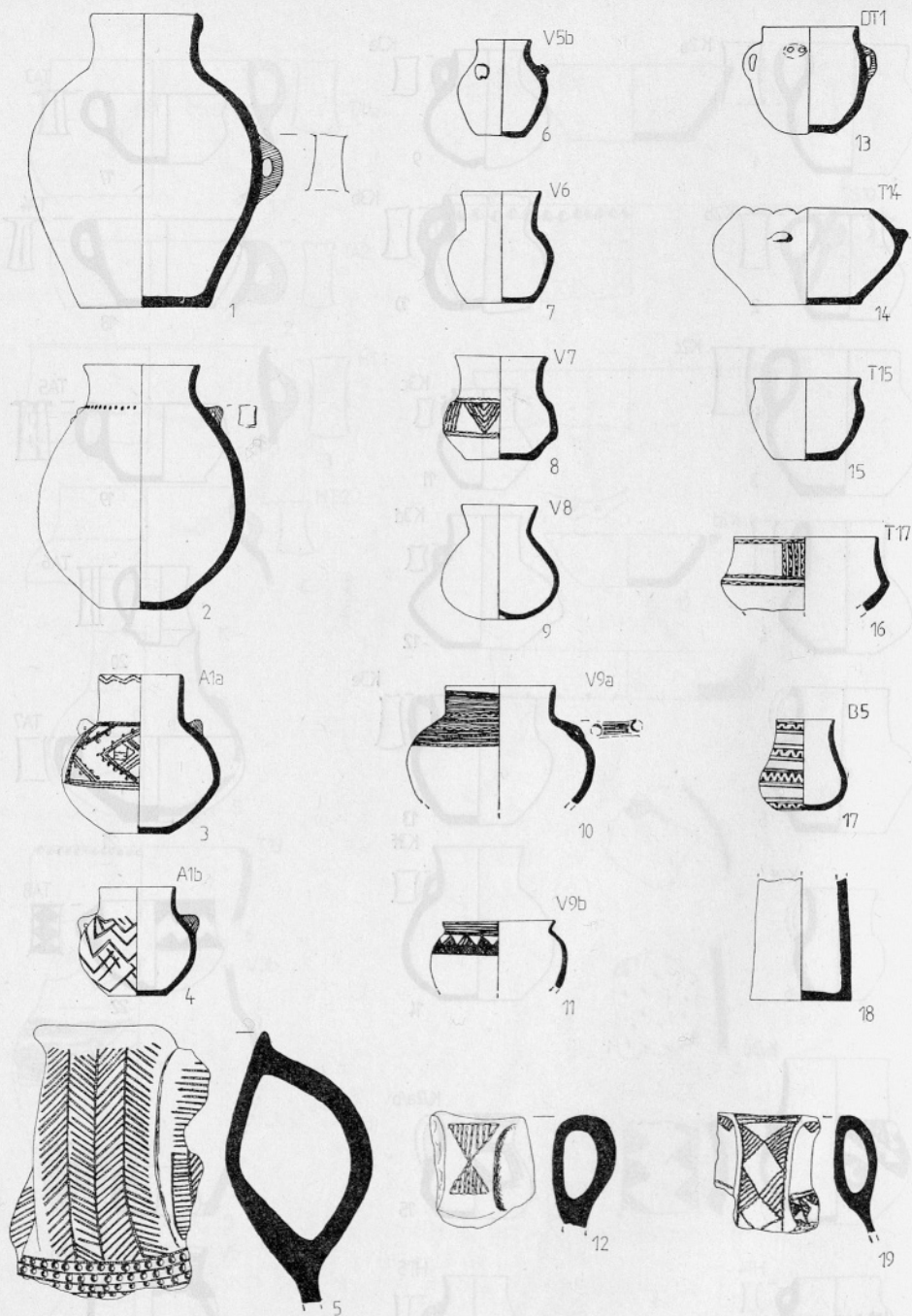
Taf. 5: Typische Formen der Uferrandsiedlung bei Parte (1—9, 11—13, 17 — M = 1 : 6; 10 — M = 1 : 8; 14, 15 — M = 1 : 3; 16 — M = 1 : 4).

T. 5: Značilne oblike kolišča v Partih.

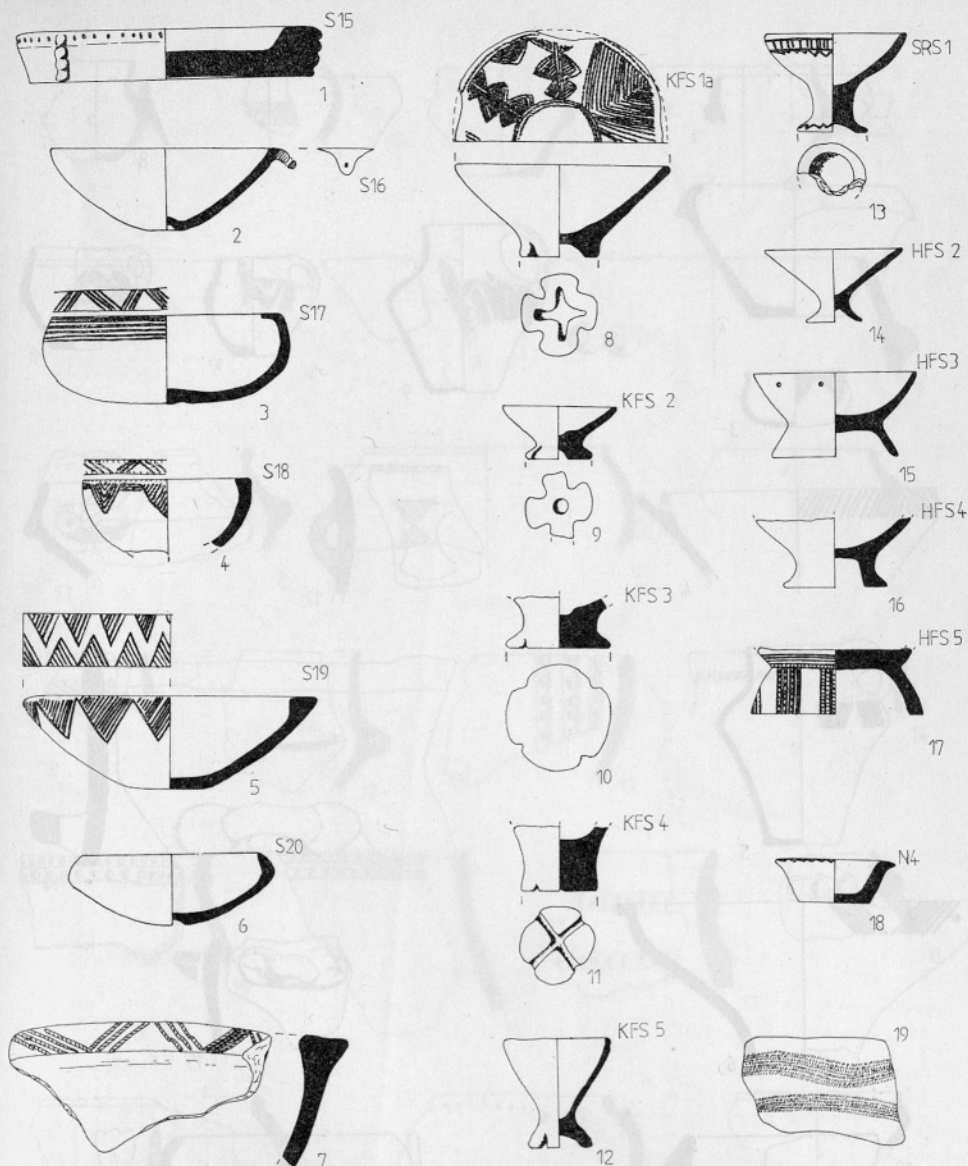
Taf. 6: Typische Formen der Uferrandsiedlungen bei Ig (1—24 — M = 1 : 6).

T. 6: Značilne oblike kolišč pri Igu.

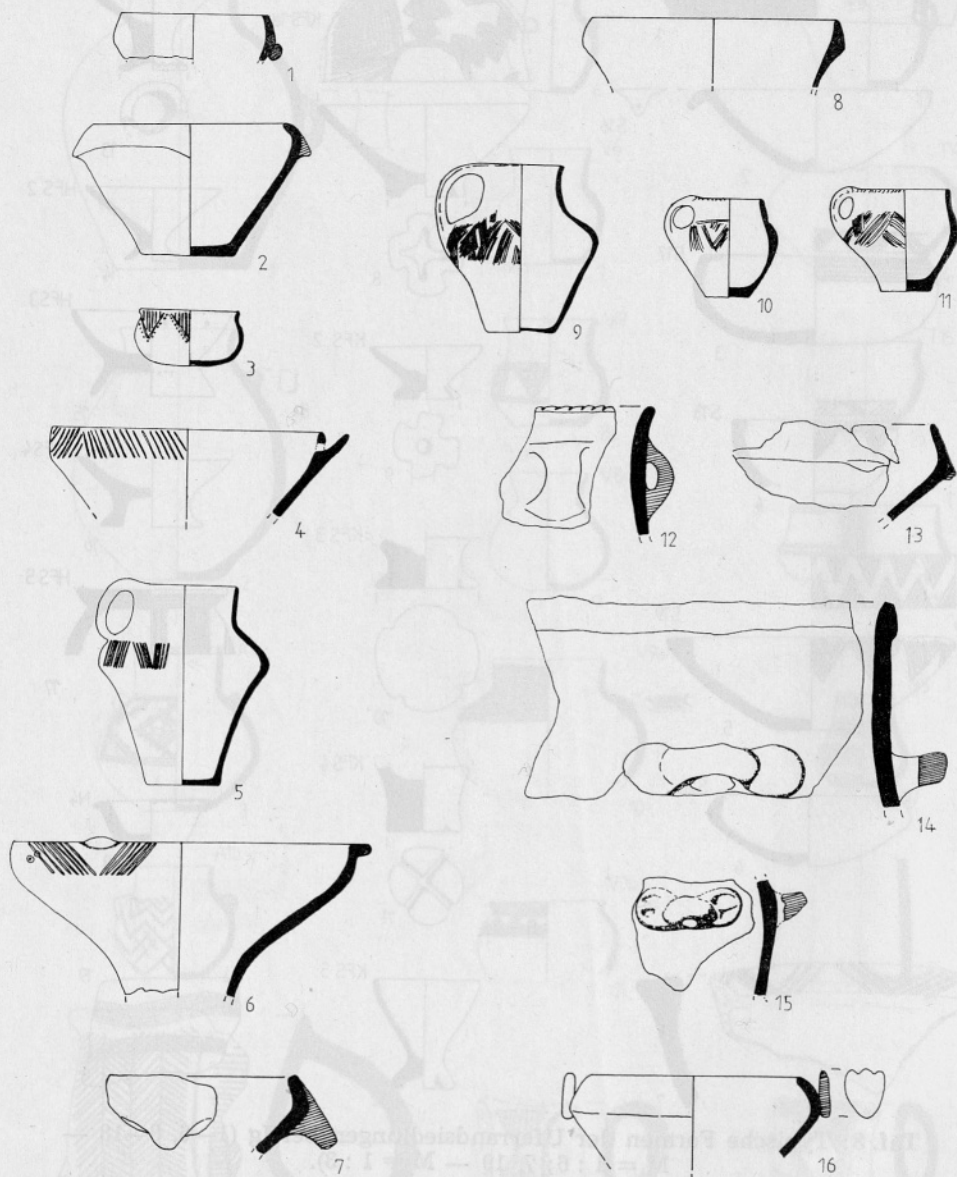
Taf. 7: Typische Formen der Uferrandsiedlungen bei Ig (2—4, 6—11, 13—19 — M = 1 : 6; 1 — M = 1 : 8; 5, 12 — M = 1 : 3).

T. 7: Značilne oblike kolišč pri Igu.

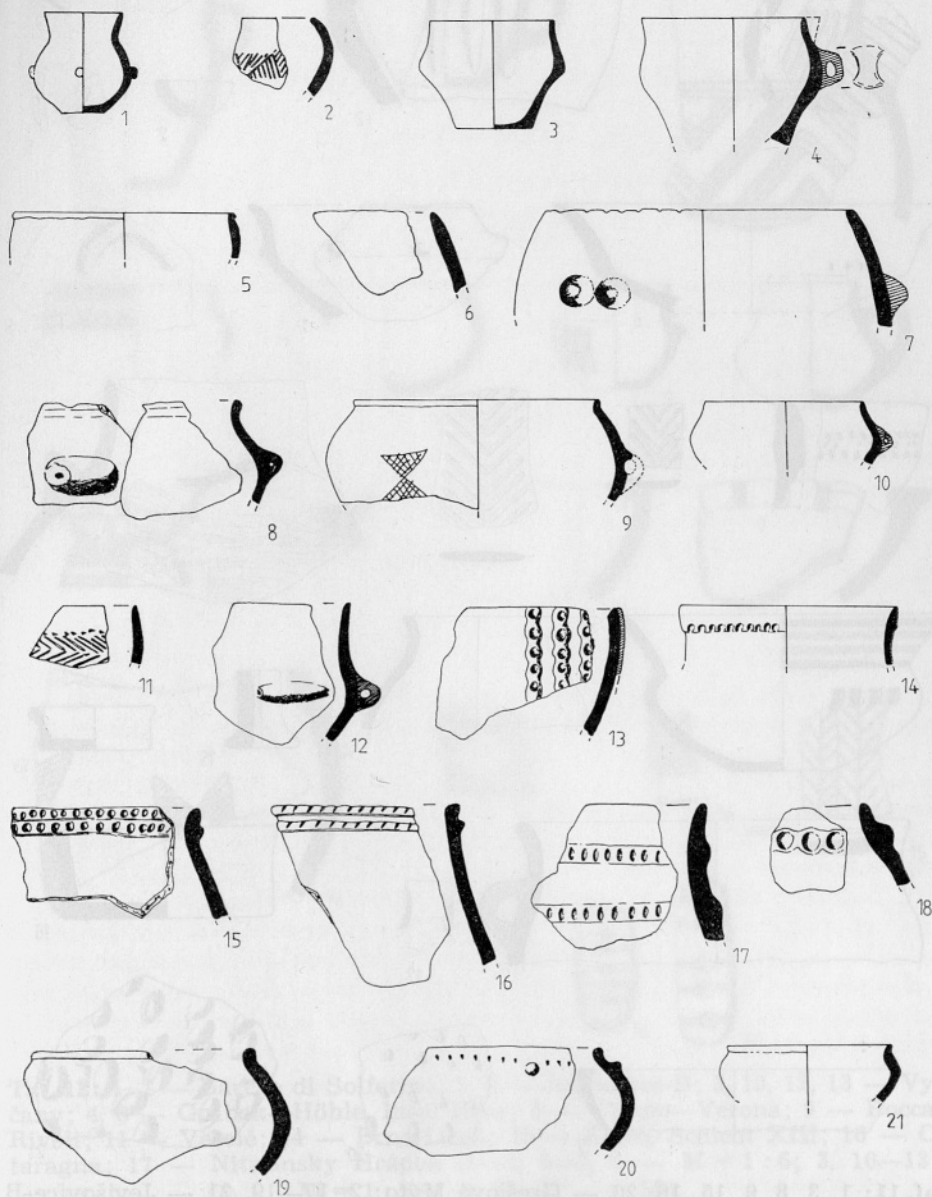
Taf. 8: Typische Formen der Uferandsiedlungen bei Ig (1—6, 8—18 — M = 1 : 6; 7, 19 — M = 1 : 3).

T. 8: Značilne oblike kolišč pri Igu.

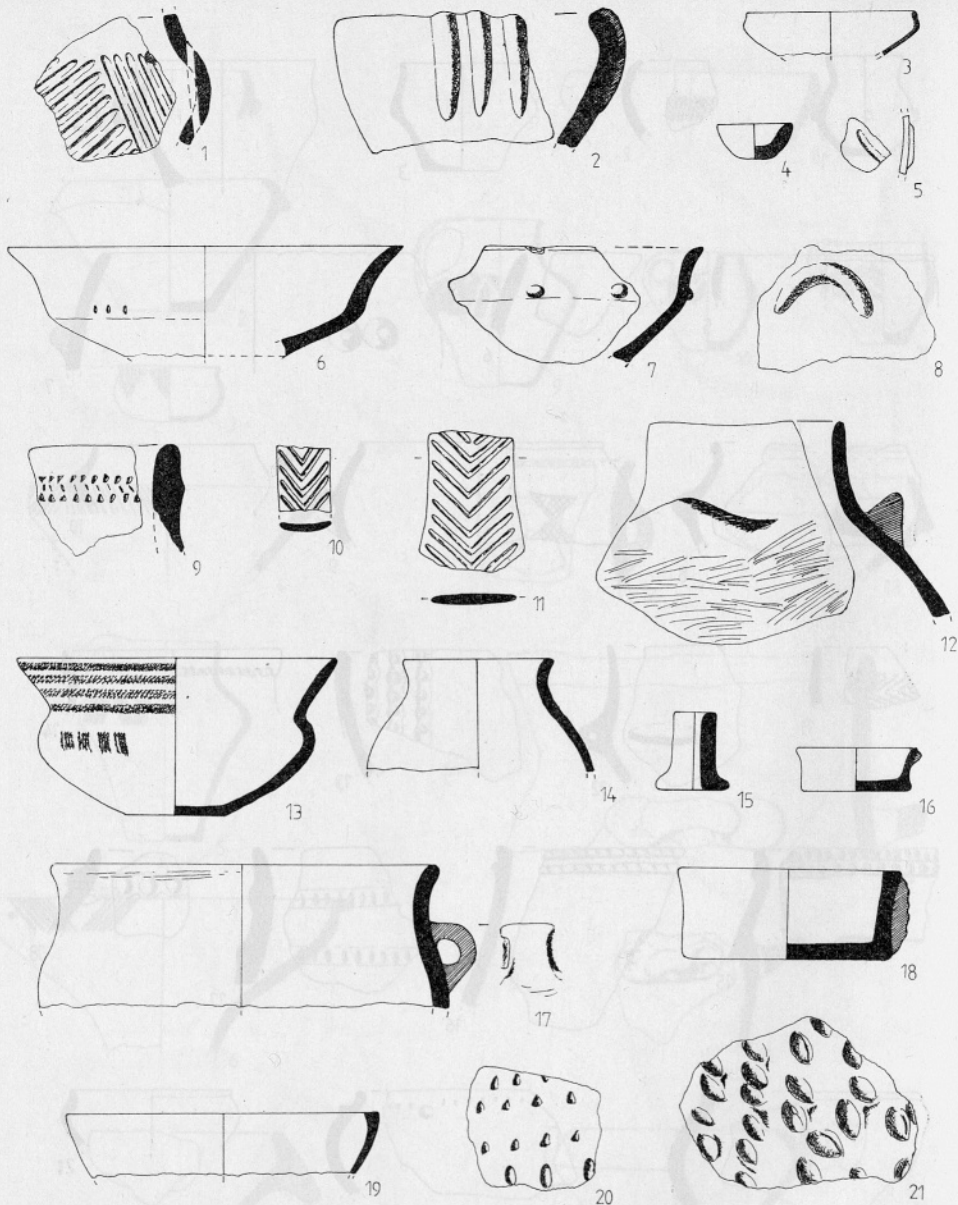

Taf. 9: 1 — Untermixnitz, NÖ; 2 — Bisamberg, NÖ; 3 — Kiringrad; 4—5 — Ajdovska jama; 6 — Jermanova jama; 7 — Vinkovci, Marktplatz; 8 — Gradhof bei Kösching, Ldkr. Ingolstadt; 9—11 — Wallerfing, Ldkr. Deggendorf; 12—14 — Wien—Leopoldau; 15 — Tiszafüred; 16 — Würnitz, NÖ (1, 4, 5, 9—14, 16 — M = 1 : 6; 2, 3 — M = 1 : 3; 6 — M = 1 : 8; 8 — M = 1 : 4; 7, 15 — o. M.).

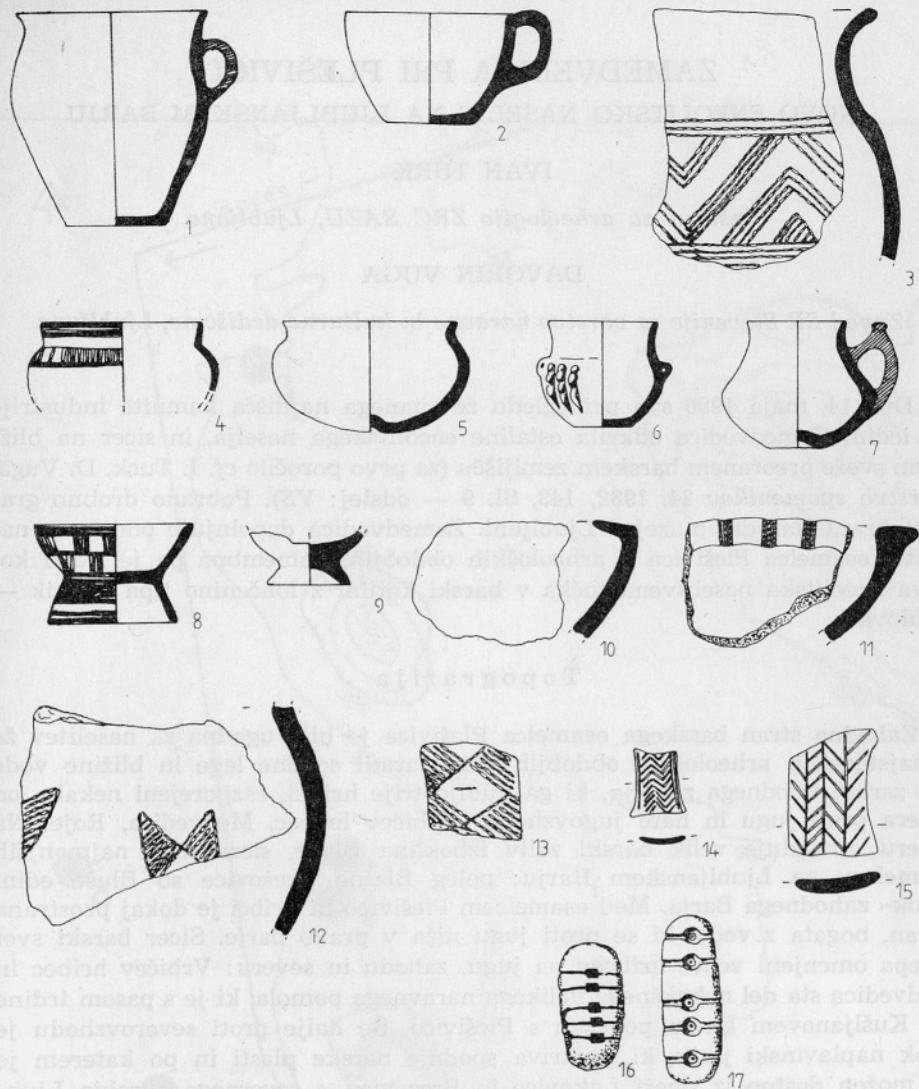
Taf. 7: Typische Formen der ...
 M = 1 : 6; 1 — M = 1 : 6; 3, 13 — M = 1 : 3;
 T. 7: Zeichnung eines ...

Taf. 10: 1 — Pečina pod Muzarji; 2, 4, 5, 7, 9, 11, 18 — Rocca di Rivoli; 3 — Spodnji Duplek; 6 — Merchting, Ldkr. Friedberg; 10, 21 — Spilamberto; 12 — Kamýk; 13 — Vysočany; 14 — Penning, Ldkr. Griesbach; 8, 15, 19 — Nitriansky Hrádok; 16 — Ezero, Schicht VIII; 17 — Grešlové Mýto; 20 — Ezero, Schicht X (2—7, 9—11, 18, 21 — M = 1 : 6; 13, 17 — M = 1 : 3; 14 — M = 1 : 8; 1, 8, 12, 15, 16, 19, 20 — o. M.).

Taf. 11: 1, 3, 8, 9, 15, 16, 20 — Grešlové Mýto; 2, 17—19, 21 — Jevišovice-B;
 4 — Cisano—Verona; 5 — Rocca di Rivoli; 6 — Štúrovo; 7 — Nitriansky Hrádok;
 10 — Bešeňov—Kismalomgát; 11 — Ezero, Schicht XI; 12, 14 — Vysočany;
 13 — Draßburg, NÖ (3—5, 13, 15—19 — M = 1 : 6; 1—2, 8, 9, 12, 14, 20, 21 —
 M = 1 : 3; 6, 7, 10, 11 — o. M.).

Taf. 12: 1, 7 — Barche di Solferino; 2, 6 — Jevišovice-B; 3, 10, 12, 13 — Vysočany; 4, 8 — Grabak—Höhle, Insel Hvar; 5 — Cisano—Verona; 9 — Rocca di Rivoli; 11 — Veselé; 14 — Brno-Líšeň; 15 — Ezero, Schicht XIII; 16 — Cat-taragna; 17 — Nitriansky Hrádok (1—2, 5—7, 9 — M = 1 : 6; 3, 10—13 — M = 1 : 3; 4, 8, 14—17 — o. M.).

ZAMEDVEDICA PRI PLEŠIVICI

NOVO ENEOLITSKO NASELJE NA LJUBLJANSKEM BARJU

IVAN TURK

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana

DAVORIN VUGA

Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana

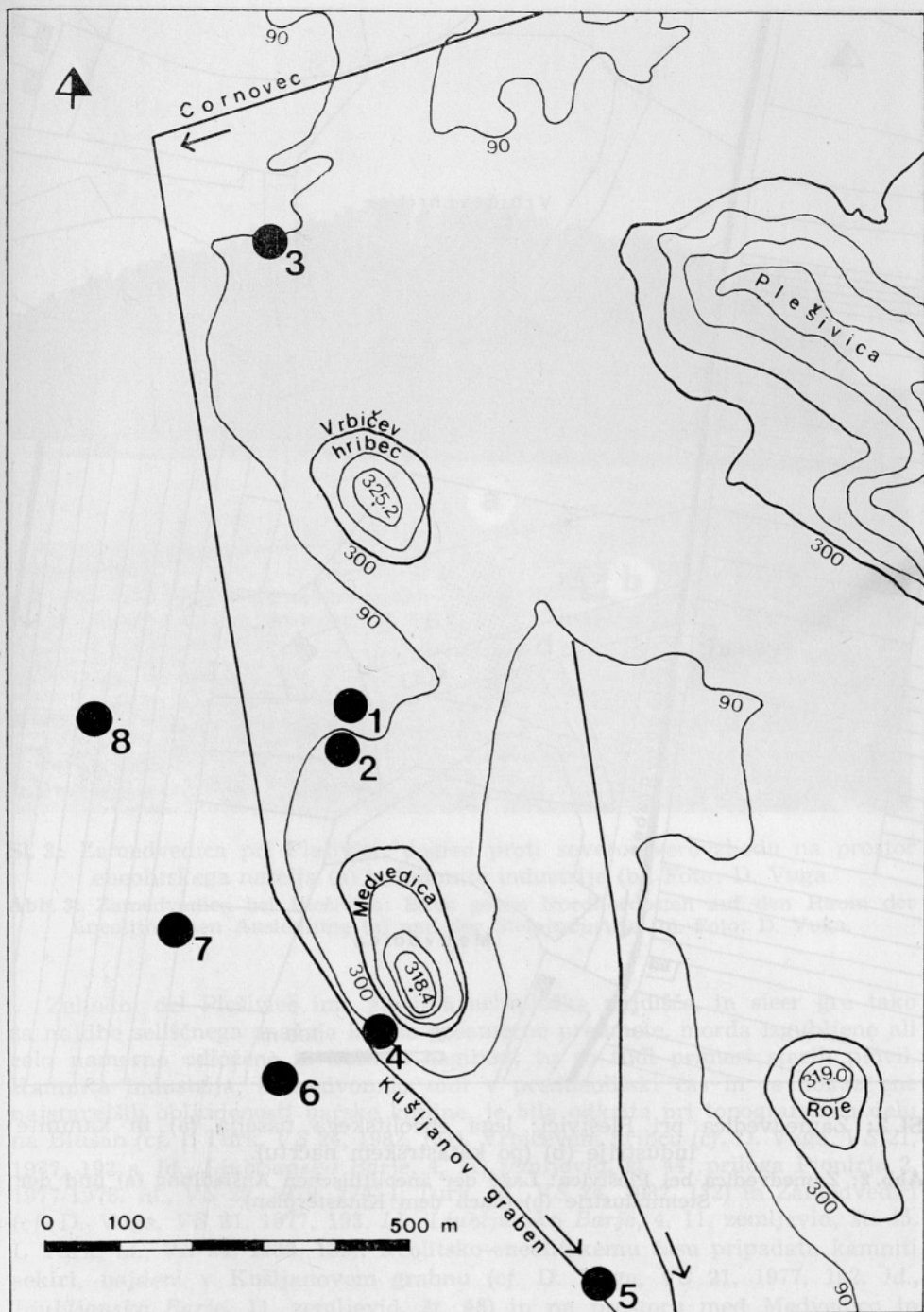
Dne 14. maja 1980 sva pri ogledu že znanega najdišča kamnite industrije na ledini Zamedvedica odkrila ostaline eneolitskega naselja, in sicer na bližnjem sveže preoranem barskem zemljišču (za prvo poročilo cf. I. Turk, D. Vuga, *Varstvo spomenikov* 24, 1982, 143, Sl. 9 — odslej: VS). Pobrano drobno gradivo hrani Narodni muzej v Ljubljani. Zamedvedica dopolnjuje podobo o naselitvi osamelca Plešivica v arheoloških obdobjih, pomembna pa je zlasti kot nova eneolitska naselitvena točka v barski kotlini z lončenino tipa Resnik — Drulovka.

Topografija

Zahodna stran barskega osamelca Plešivica je bila ugodna za naselitev že v najstarejših arheoloških obdobjih tako zaradi sončne lege in bližine vode kot zaradi izrednega zavetja, ki ga nudijo trije hribci, razporejeni nekako od severa proti jugu in nato jugovzhodu: Vrbičev hribec, Medvedica, Roje. Na severu obvladuje velik barski zaliv izboklina Bluše, sicer eden najmanjših osamelcev na Ljubljanskem Barju; poleg Blatne Brezovice so Bluše edini »otok« zahodnega Barja. Med osamalcem Plešivico in hribci je dokaj prostrana ravan, bogata z vodo, ki se proti jugu niža v pravo barje. Sicer barski svet oklepa omenjeni venec hribecev na jugu, zahodu in severu: Vrbičev hribec in Medvedica sta del nekakšnega velikega naravnega pomola, ki je s pasom trdine pri Kušljanovem gradu povezan s Plešivico. Še dalje proti severovzhodu je širok naplavinjski jezik, ki prekriva spodnje barske plasti in po katerem je bil možen dostop iz smeri Lukovice in Brezovice, s severnega obrobja Ljubljanskega Barja.

Sl. 1: Arheološka najdišča pri Plešivici: 1 Zamedvedica, eneolitsko naselje; 2 Zamedvedica, kamnita industrija; 3 Vrbičev hribec, kamnita industrija; 4 Kušljanov graben, kamnita sekira; 5 Kušljanov graben, prazgodovinska lončenina; 6 Marinčev tal, čoln izdolbenec; 7 Tiček, čoln izdolbenec; 8 Štajerka, čoln izdolbenec.

Abb. 1: Die archäologischen Fundorte bei Plešivica: 1 Zamedvedica, äneolithische Ansiedlung; 2 Zamedvedica, Steinindustrie; 3 Vrbičev hribec, Steinindustrie; 4 Kušljanov graben, Steinbeil; 5 Kušljanov graben, vorgeschichtliche Keramik; 6 Marinčev tal, Einbaum; 7 Tiček, Einbaum; 8 Štajerka, Einbaum.

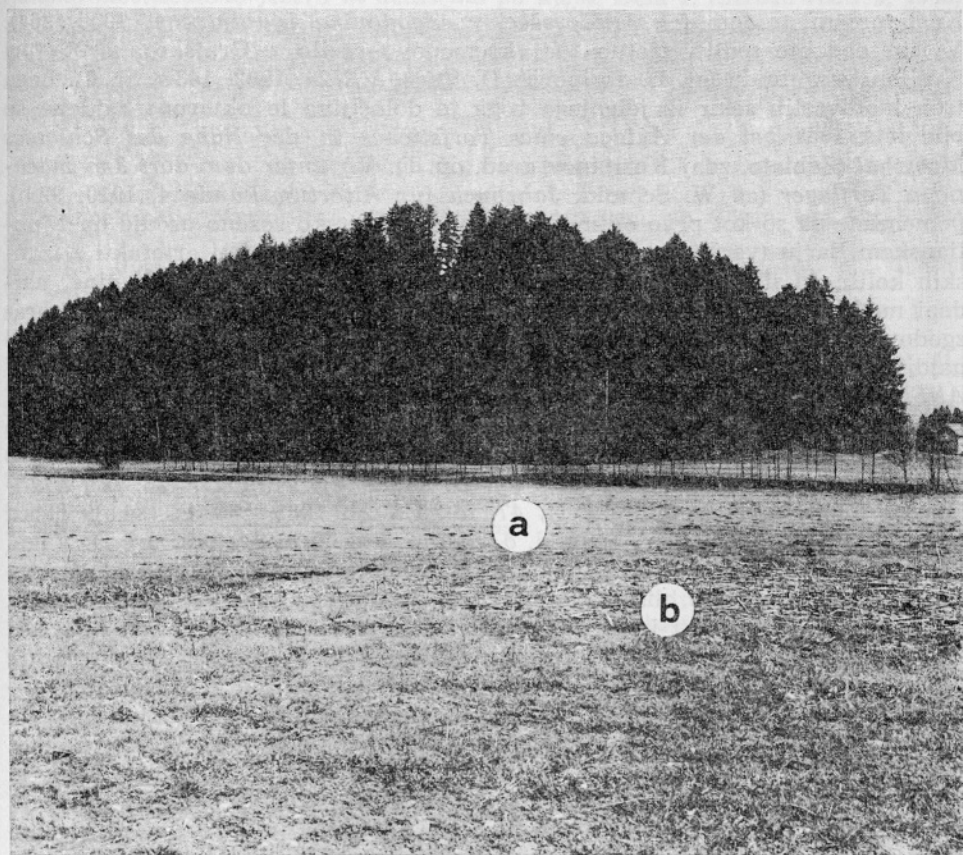

ZAMEDVEDICA PRI PLEŠIVICI

Sl. 2: Zamedvedica pri Plešivici: lega eneolitskega naselja (a) in kamnite industrije (b) (po katastrskem načrtu).

Abb. 2: Zamedvedica bei Plešivica: Lage der äneolithischen Ansiedlung (a) und der Steinindustrie (b) (nach dem Katasterplan).

Sl. 3: Zamedvedica pri Plešivici: pogled proti severoseverovzhodu na prostor eneolitskega naselja (a) in kamnite industrije (b). Foto: D. Vuga.

Abb. 3: Zamedvedica bei Plešivica: Blick gegen Nordnordosten auf den Raum der äneolithischen Ansiedlung (a) und der Steinindustrie (b). Foto: D. Vuga.

Zahodni del Plešivice ima številna arheološka najdišča, in sicer gre tako za najdbe seliščnega značaja kot za posamezne predmete, morda izgubljene ali celo namerno odložene iz kulturnih nagibov; tu so tudi primeri starih plovil. Kamnita industrija, ki nedvomno sodi v predneolitski čas in je dokaz ene najstarejših obljudenosti barske kotline, je bila odkrita pri topografskem delu na Blušah (cf. I. Turk, VS 24, 1982, 131), Vrbičevem hribcu (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 192 s. Id., *Ljubljansko Barje*, 4, 11, zemljevid, št. 44; priloga Pionirja 2, 1977/1978. Id., VS 22, 1979, 274. I. Turk, id., VS 24, 1982, 132) in Zamedvedici (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 193. Id., *Ljubljansko Barje*, 4, 11, zemljevid, št. 45. I. Turk, id., VS 24, 1982, 132). Neolitsko-eneolitskemu času pripadata kamniti sekiri, najdeni v Kušljanovem grabnu (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 192. Id., *Ljubljansko Barje*, 11, zemljevid, št. 46) in na prostoru med Medvedico in

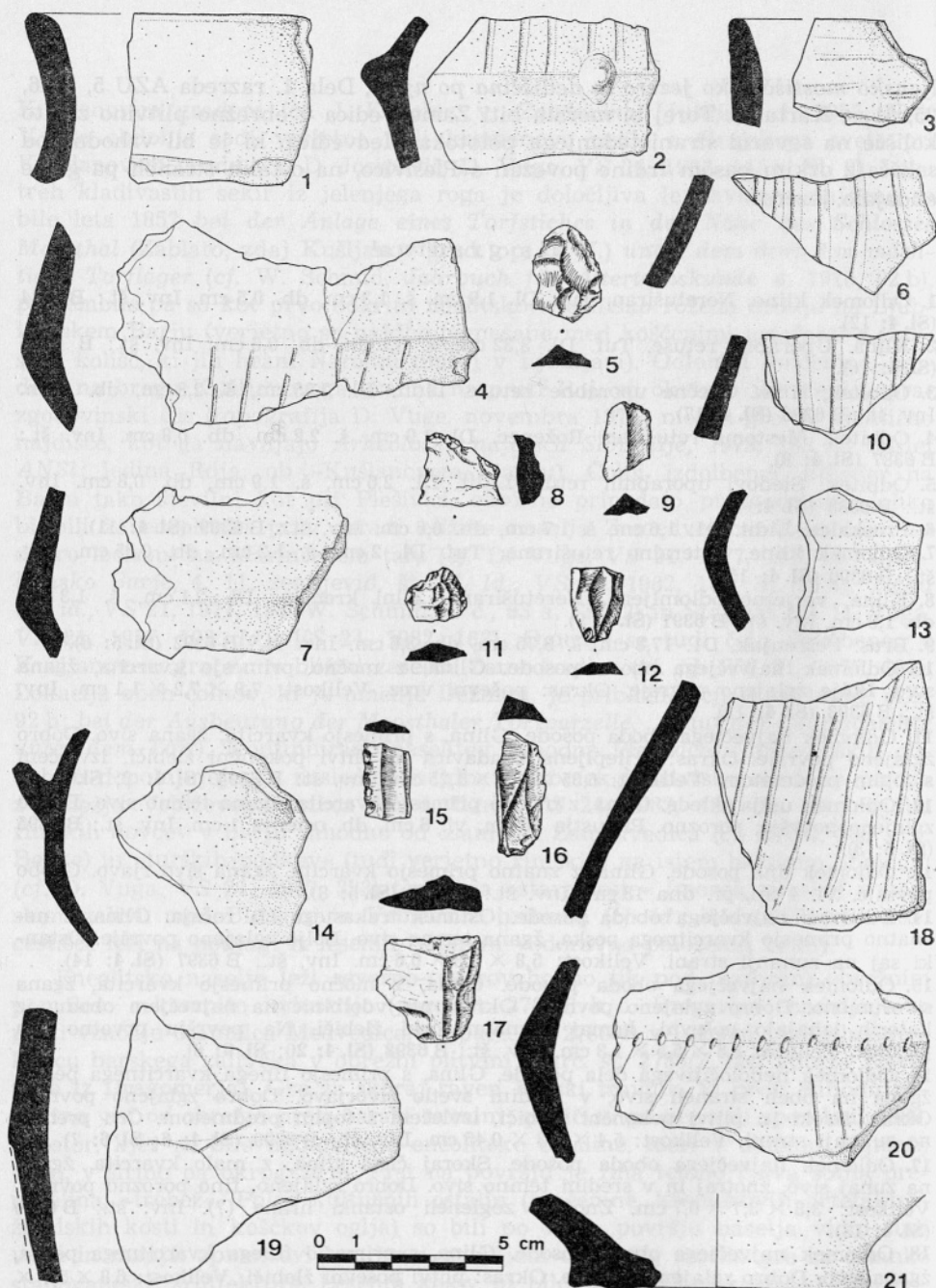
Kušljanovim gradom (cf. J. Korošec, v: *Zgodovina Ljubljane* 1, 1955, 264). V isto obdobje sodi verjetno tudi kremenovo rezilo z Grajskega sveta pri Kušljanovem gradu (cf. D. Josipovič, D. Vuga, VS 24, 1982, 143 s, Sl. 8). Lega treh kladivastih sekir iz jelenjega roga je določljiva le okvirno; najdene so bile leta 1857 *bei der Anlage eines Torfstiches in der Nähe des Schlosses Moosthal* (Zablato, zdaj Kušljanov grad. op. D. V.) *unter dem dort 3 m mächtigen Torflager* (cf. W. Schmid, *Jahrbuch für Altertumskunde* 4, 1910, 92 b), pomembne pa so kot prvo odkrito neolitsko-eneolitsko roženo orodje na Ljubljanskem Barju (verjetno so najdbe pomešane med koščenimi artefakti z izanjskih kolišč, ki jih hrani Narodni muzej v Ljubljani). Odlomki lončenine, najdeni na bregu Kušljanovega grabna nasproti Roj, so okvirno uvrščeni v prazgodovinski čas (topografija D. Vuge, novembra 1977; morda gre za identično najdišče, kot ga navajajo *Arheološka najdišča Slovenije*, 1975, 183 — odslej ANSl: ledina Roja, ob »Kušljanovem« jarku). Čolni izdolbenci, nikoder na Barju tako številni kot pri Plešivici, okvirno pripadajo prazgodovini; lahko bi bili že eneolitski prav zaradi bližine naselja Zamedvedica. Taki čolni so dobro locirani na Marinčevem talu (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 193. *Id.*, *Ljubljansko Barje*, 4, 11, zemljevid, št. 47. *Id.*, VS 24, 1982, 163, Sl. 34 a), Tičku (cf. *id.*, VS 21, 1977, 193. W. Schmid, o. c., 93 a, Fig. 2) in Štajerki (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 193. *Id.*, VS 24, 1982, 163). Omenja se tudi čoln izdolbenec v Kušljanovem grabnu v bližini zaselka Zamedvedica (cf. *id.*, VS 21, 1977, 192). Lokacija obeh čolnov, ki ju omenja Dežman, je približna (cf. W. Schmid, o. c., 92 b: *bei der Ausbeutung der Moosthaler Torfparzelle, ... auf der Lehmschichte unter dem Torf*). Kontinuirano naselitev zahodne Plešivice v arheoloških obdobjih dopolnjujejo še naslednje najdbe: odlomek halštatske steklene jagode z vznožja Vrbičevega hriba (cf. I. Turk, VS 24, 1982, 153, Sl. 18), najdba rimskih novcev v barju zahodno od osamelca Zamedvedica (cf. ANSl, 206 s. v. Bevke) in »turških podkev« (tudi verjetno rimskih) na istem barskem območju (cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 333) ter trasa »stare ceste« (morda rimske) v barskem zalivu med Blušami in Vrbičevim hribcem (cf. *id.*, *ibid.*, 325 s, Sl. 201: cestišče leži na podlagi iz lesenih butar in vodoravno položenih brun).

Eneolitsko naselje leži severno-severovzhodno tik pod majhnim obrežnim pomolom s kamnito industrijo (parc. št. 2783/6 k.o. Brezovica; nadaljuje se proti vznožju osamelca Medvedica, na parc. št. 2783/4) v južnem jugozahodnem koncu barskega zalivčka v obrežni plitvini (parc. št. 2783/2, last Alojza Kavčnika iz Dragomerja). Gre za skoraj raven barski travnik, ki proti zahodu neznatno visi od obrežja proti barski ravnini; prvič so ga preorali spomladi 1980. Prostor, kjer so bile ugotovljene eneolitske ostaline, meri v dolžino najmanj 40 m, v širino pa okrog 20 m. Prst na površju je fina temno rjava šotna preperelina, »trebež«. Poleg kulturnih ostalin (lončenine, kremenovih artefaktov, živalskih kosti in koščkov oglja) so bili po vsem površju naselja vidni tudi večji in manjši apnenčevi lomljenci, zaobljeni od vode; morda gre za ostanke stanovanjske arhitekture. Lesenih kolov ni bilo. Manjši del kosti, ki niso posebej obdelane v tem članku, je fosilen; najdene so bile obenem s kamnitimi artefakti na vznožju pomola s kamnito industrijo in verjetno ne pripadajo eneolitskemu naselju. Za razumevanje načina naselitve je pomembno, da ostaline eneolitskega naselja ležijo nižje od nadmorske višine 290 m, do koder je po Meliku segal mostiščarski stadij ljubljanskega jezera (cf. A. Melik, *Ljub-*

ljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Dela 1. razreda AZU 5, 1946, 25, 61 ss, Karta 2). Torej bi morala biti Zamedvedica v obrežno plitvino zabito kolišče na severni strani tedanjega polotoka Medvedica, ki je bil vzhodno od selišča z ozkim pasom trdine povezan s Plešivico, na ostalih straneh pa ga je obdajalo jezero.

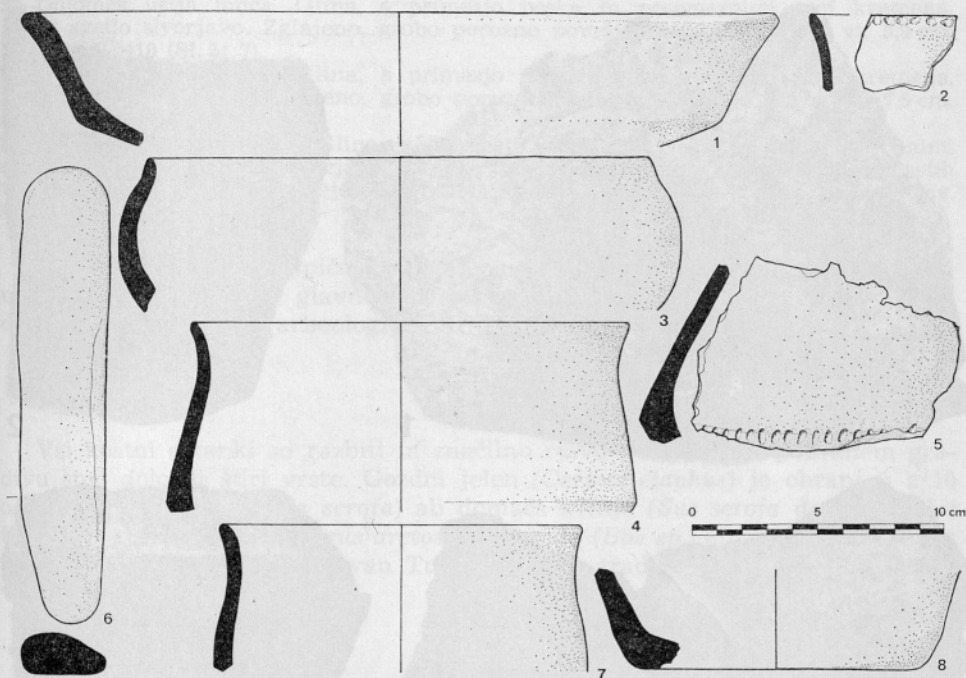
Opis gradiva¹

1. Odlomek kline. Neretuširan. Tuf. Dl. 1,9 cm, š. 1,3 cm, db. 0,5 cm. Inv. št.: B 6384 (SI. 4: 12).
2. Klina. Uporabne retuše. Tuf. Dl. 3,32 cm, š. 3,2 cm, db. 0,6 cm. Inv. št.: B 6385 (SI. 4: 16).
3. Odbitek, širok. Prečne uporabne retuše. Lidit. Dl. 2,85 cm, š. 2,8 cm, db. 1 cm. Inv. št.: B 6386 (SI. 4: 17).
4. Odbitek. Mestoma retuširan. Roženec. Dl. 1,9 cm, š. 2,2 cm, db. 0,8 cm. Inv. št.: B 6387 (SI. 4: 8).
5. Odbitek. Sledovi uporabnih retuš. Lidit. Dl. 2,6 cm, š. 1,9 cm, db. 0,8 cm. Inv. št.: B 6388 (SI. 4: 5).
6. Praskalce. Lidit. Dl. 1,6 cm, š. 1,7 cm, db. 0,6 cm. Inv. št.: B 6389 (SI. 4: 11).
7. Odlomek kline. Lateralno retuširana. Tuf. Dl. 2 cm, š. 1,2 cm, db. 0,35 cm. Inv. št.: B 6390 (SI. 4: 15).
8. Klina, verjetno odlomljena. Neretuširana. Žilni kremen. Dl. 2,1 cm, š. 1,3 cm, db. 1,8 cm. Inv. št.: B 6391 (SI. 4: 9).
9. Brus. Peščenjak. Dl. 17,8 cm, š. 3,75 cm, db. 3,6 cm. Inv. št.: B 6392 (SI. 5: 6).²
10. Odlomek največjega oboda posode. Glina, z močno primesjo kvarcita, žgana sivo. Bolje zglačeno površje. Okras: poševni vrez. Velikost: 7,9 × 7,2 × 1,1 cm. Inv. št.: B 6393 (SI. 4: 19).
11. Odlomek največjega oboda posode. Glina, s primesjo kvarcita, žgana sivo. Dobro zglačeno površje. Okras: prilepljena bradavica in plitvi pokončni žlebiči, izvlečeni s topim predmetom. Velikost: 6,35 × 4,1 × 1,25 cm. Inv. št.: B 6394 (SI. 4: 2; SI. 6: 4).
12. Odlomek ustja sklede. Glina, z močno primesjo kvarcita, žgana temno sivo. Dobro zglačeno površje, porozno. Pr. ustja 20 cm, vi. 6 cm, db. ostenja 1 cm. Inv. št.: B 6395 (SI. 5: 3).
13. Odlomek dna posode. Glina, z znatno primesjo kvarcita, žgana sivo rjavo. Grobo površje. Vi. 4 cm, pr. dna 13 cm. Inv. št.: B 6396 (SI. 5: 8).
14. Odlomek največjega oboda posode. Ostanek trakastega (?) ročaja. Glina, z neznatno primesjo kvarcitnega peska, žgana temno sivo. Bolje zglačeno površje. Ostanek saj na zunanji strani. Velikost: 5,8 × 5,3 × 0,6 cm. Inv. št.: B 6397 (SI. 4: 14).
15. Odlomek največjega oboda posode. Glina, z močno primesjo kvarcita, žgana sivorumen. Dobro zglačeno površje. Okras: niz vdolbinic na največjem obodu, iz katerih izhajajo poševni, komaj zaznavni ozki žlebiči. Na površju prvotno črn premaz. Velikost 8,5 × 5,5 × 1,3 cm. Inv. št.: B 6398 (SI. 4: 20; SI. 6: 6).
16. Odlomek nedoločljivega dela posode. Glina, s primesjo finega kvarcitnega peska, žgana na obeh straneh sivo, v sredini svetlo sivorjavo. Dobro zglačeno površje. Okras: široki in plitvi pokončni žlebiči, izvlečeni s topim predmetom. Črn premaz na zunanji strani. Velikost: 5,4 × 3,3 × 0,45 cm. Inv. št.: B 6399 (SI. 4: 6; SI. 6: 7).
17. Odlomek največjega oboda posode. Skoraj čista glina, z malo kvarcita, žgana na zunaj sivo, znotraj in v sredini temno sivo. Dobro zglačeno, fino porozno površje. Velikost: 3,8 × 3,7 × 0,7 cm. Znotraj zогleneli ostanki hrane (?). Inv. št.: B 6400 (SI. 4: 13).
18. Odlomek največjega oboda posode. Glina, s primesjo finega kvarcitnega peska, žgana sivo. Dobro zglačeno površje. Okras: plitvi poševni žlebiči. Velikost: 6,8 × 5,7 × 0,7 cm. Inv. št.: B 6401 (SI. 4: 18; SI. 6: 2).
19. Odlomek ustja posode. Glina, brez primesi, žgana povsod temno rjavo. Dobro zglačeno, fino porozno površje. Velikost: 3,8 × 2,9 × 0,8 cm. Inv. št.: B 6402 (SI. 4: 3).
20. Odlomek dna posode. Glina, z neznatno primesjo kremenca, žgana povsod sivo. Grobo površje. Vi. 2,5 cm, pr. dna 8 cm. Inv. št.: B 6403 (SI. 4: 21).

Sl. 4: Zamedvedica pri Plešivici: površinske najdbe z eneolitnega naselja; 5, 8—9, 11—12, 15—17 kremen, ostalo žgana glina; merilo 1 : 2. Risala: I. Turk in D. Vuga.

Abb. 4: Zamedvedica bei Plešivica: Oberflächenfunde aus der äneolithischen Ansiedlung; 5, 8—9, 11—12, 15—17 Quarz, das Übrige gebrannter Ton; Massstab 1 : 2. Zeichnungen: I. Turk und D. Vuga.

Sl. 5: Zamedvedica pri Plešivici: površinske najdbe z eneolitnega naselja; 6 peščenjak, ostalo žgana glina; merilo 1 : 3. Risala: I. Turk in D. Vuga.

Abb. 5: Zamedvedica bei Plešivica: Oberflächenfunde aus der äneolithischen Ansiedlung; 6 Sandstein, das Übrige gebrannter Ton; Massstab 1 : 3. Zeichnungen: I. Turk und D. Vuga.

21. Odlomek ustja velike sklede. Glina, s primesjo kvarcita, žgana povsod temno sivo. Srednje zglajeno površje. Ostanke saj na zunanji površini. Pr. ustja 30 cm, vi. 5,8 cm. Inv. št.: B 6404 (**Sl. 5:** 1).

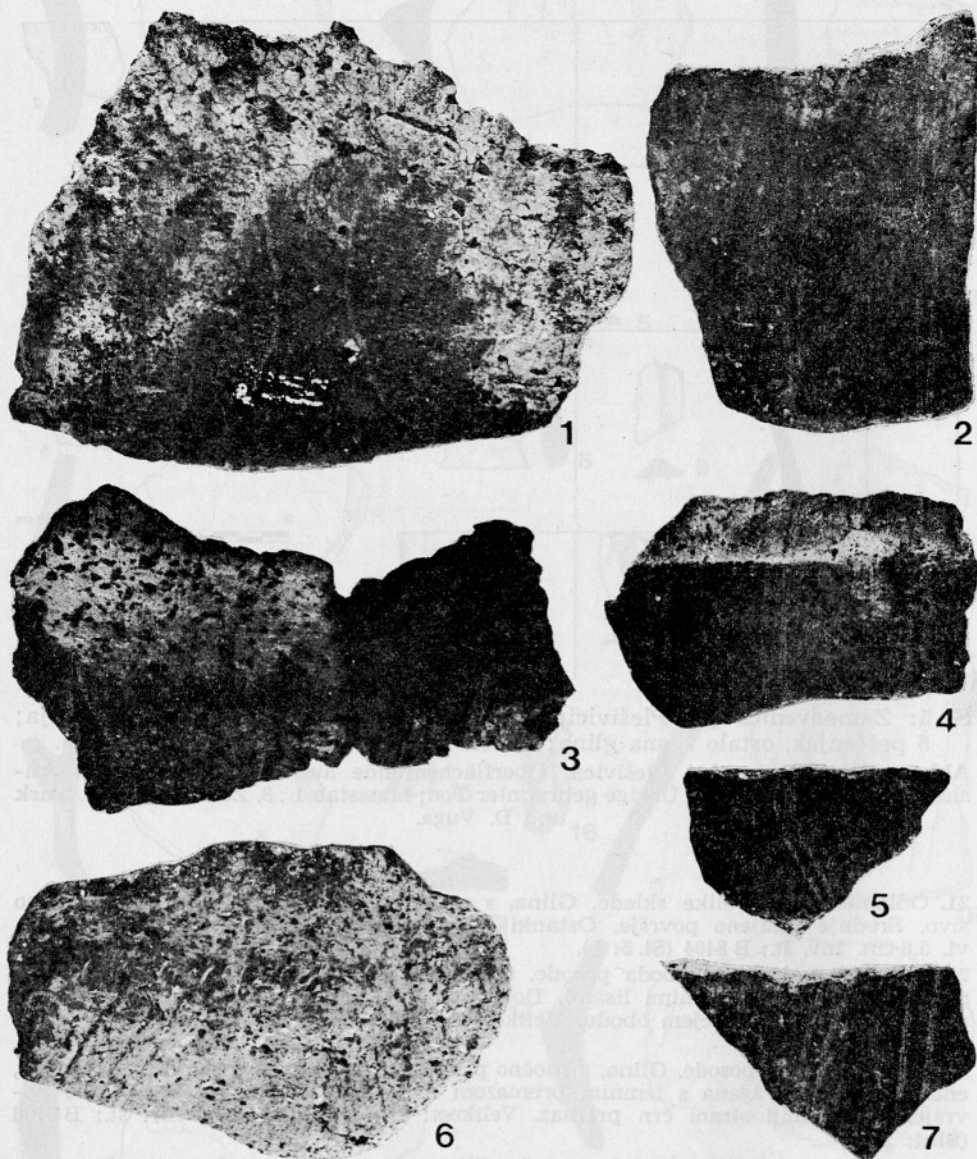
22. Odlomek največjega oboda posode. Glina, s primesjo apnenca in kremenčevega peska, žgana sivo s temnimi lisami. Dobro zglajeno, grobo porozno površje. Okras: niz vdolbinic na največjem obodu. Velikost: 10 × 7,5 × 1,2 cm. Inv. št.: B 6405 (**Sl. 5:** 5; **Sl. 6:** 1).

23. Odlomek ustja posode. Glina, z močno primesjo zdrobljenega sljudnega skrilavca, enakomerno sivo žgana s temnim premazom na obeh straneh. Dobro zglajeno površje. Na zunanji strani črn premaz. Velikost: 4,7 × 4,5 × 0,95 cm. Inv. št.: B 6406 (**Sl. 4:** 1).

24. Odlomek nedoločljivega dela posode. Glina, z malo primesi kvarcita, žgana na obeh straneh temno sivo, v sredi sivorjavo. Zglajena površina. Okras: pokončni plovci. Velikost: 4,5 × 2,9 × 0,7 cm. Inv. št.: B 6407 (**Sl. 4:** 10; **Sl. 6:** 5).

25. Odlomek največjega oboda posode. Glina, žgana sivo. Primesi ni ohranjena; verjetno zdrobljena keramika. Dobro zglajeno, grobo porozno površje. Velikost 8 × 5 × 1 cm. Inv. št.: B 6408 (**Sl. 4:** 7).

26. Odlomek največjega oboda posode. Glina, s primesjo mlete keramike in kremenčevega peska, žgana sivo s temnimi lisami. Dobro zglajeno, grobo porozno površje. Okras: globoki, ozki, pokončni, prekinjeni vrezi. Ostanke saj na notranji površini. Velikost: 9,8 × 5,5 × 1,1 cm. Inv. št.: B 6409 (**Sl. 4:** 4; **Sl. 6:** 3).

Sl. 6: Zamedvedica pri Plešivici: površinske najdbe lončenine z eneolitskega naselja. Foto: J. Gorjup.

Abb. 6: Zamedvedica bei Plešivica: Oberflächenfunde von Keramik aus der äneolithischen Ansiedlung. Foto: J. Gorjup.

27. Odlomek ustja lonca. Glina, s primesjo peska in posameznimi zrni kremenca, žgana svetlo sivorjavo. Zglajeno, grobo porozno površje. Pr. ustja 14 cm, vi. 5,9 cm. Inv. št.: B 6410 (SI. 5: 7).
28. Odlomek ustja lonca. Glina, s primesjo peska in posameznimi zrni kremenca, žgana svetlo sivorjavo. Zglajeno, grobo porozno površje. Pr. ustja 17 cm, vi. 7,5 cm. Inv. št.: B 6411 (SI. 5: 4).
29. Odlomek ustja posode. Glina, s primesjo drobnozrnatega peska in številnimi sljudnimi lističi, žgana sivorjavo. Dobro zglajeno površje. Okras: niz latvičastih vdolbinic na robu ustja, narejenih s potegi nohta. Velikost: 4,1 × 3,1 × 0,45 cm. Inv. št.: B 6412 (SI. 5: 2).

Poleg navedenega netipičnega kremenovega orodja je bilo pobrano še precej neobdelanih odbitkov, v glavnem iz rožencev in tufov, redkeje kremenov (gradivo je na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU).

F a v n a

Vsi kostni ostanki so razbiti in značilno rjavo obarvani. V pobranem gradivu smo določili štiri vrste. Gozdni jelen (*Cervus elaphus*) je ohranjen z 10 ostanki, divja (*Sus scrofa scrofa*) ali domača svinja (*Sus scrofa domesticus*) s tremi ter rjavi medved (*Ursus arctos*) in govedo (*Bos sp.*) ali los (*Alces alces*) s po enim ostankom (določil Ivan Turk). Kostno gradivo hrani Narodni muzej v Ljubljani.

O g l j e

Pobrani drobcji oglja pripadajo leski (določil Alojz Šercelj).

O p r e d e l i t e v

Lončenina z Zamedvedice ima značilnosti jugovzhodne alpske (tudi subalpske) eneolitske kulture (za najustreznejši termin cf. F. Leben, *Arheološki vestnik* 30, 1979, 31 s, 38 — odslej AV; gre za kulturo, ki je sicer znana z imenom »alpski facies lengyelske kulture« oziroma »kultura Lasinja« vsaj v alpskem prostoru, cf. o. c., 36).

Velika skleda s široko izvihanim ustjem in koničnim spodnjim delom trupa (SI. 5: 1) ima bolj ali manj tesne analogije na kolišču Resnik pri Igu (cf. J. Korošec, *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 1, 1964, T. 15: 4; 18: 3 — odslej *Poročilo*. Z. Harej, *Poročilo* 4, 1975, 165, Tab. 2: 10) in trdinskih naseljih Drulovka (cf. J. Korošec, *Drulovka*, Zbornik Filozofske fakultete 3/4, 1960, T. 15: 5, odslej *Drulovka*) ter Gradec pri Podgorju pri Pišecah (cf. S. Ciglenceki, VS 22, 1979, 260, SI. 3: 1). Skleda z nekoliko uvihanim ustjem in kroglastim trupom (SI. 5: 3) je zelo podobna primerom z Resnika (cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 5: 4) in Drulovke (cf. J. Korošec, *Drulovka*, T. 9: 2), vendar tudi primerom s kolišča na Malem Mostišču (imenovanega tudi Maharski prekop, cf. T. Bregant, *Poročilo* 4, 1975, Tab. 14: 1, 3, 6, 10, 12 etc.). Lonec je več (SI. 4: 1, 3, 20, 21; SI. 5: 2, 4, 7, 8), vendar je mogoče delno rekonstruirati le dva. Lonec na SI. 5: 4, z rahlo izvihanim ustjem in konično spodnjo polovico trupa, ima oblikovne analogije na Resniku (cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 4: 3, neornamentiran lonec s trakastim ročajem; T. 6: 1; 13:

4; 15: 1—3, vsi ornamentirani. Z. Harej, o. c., Tab. 2: 5, ornamentiran) in v Drulovki (cf. J. Korošec, *Drulovka*, T. 30: 6, tudi neornamentiran lonec s trakastim ročajem). Pri loncu na **Sl. 5: 7** gre verjetno za isto konično obliko spodnjega dela trupa, le da je manj posode ohranjene; tudi po fakturi sta oba lonca analogna. Sicer poznamo takšne nekonične lonce s kroglasto zaobljenim trupom tako na Resniku (cf. Z. Harej, o. c., Tab. 6: 7, ornamentiran) kot na Malem Mostišču (cf. T. Bregant, o. c., Tab. 14: 9; 15: 14, oba primera neokrašena, etc.). Okrašeni lonci oziroma njihovi konični fragmenti imajo analogije na Resniku (cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 4: 6; 14: 4; 15: 1—2; 16: 4; 18: 1. Z. Harej, o. c., Tab. 5: 5) in Drulovki (cf. J. Korošec, *Drulovka*, T. 22: 1; 24: 1—2, 4—5, 7—10, 12), s tem, da je v dveh primerih okras iz vrezov na spodnji konični polovici posode (ornamentiranost tudi spodnjega prisekanega koničnega dela loncev dokazuje npr. odlomek dna s kolišča na Resniku, cf. Z. Harej, o. c., Tab. 5: 7).

Zamedvedica pozna sicer štiri načine krašenja posod: z bradavičastimi prilepki (**Sl. 4: 2**); s širokimi plitvimi žlebiči, nastalimi verjetno s potegom topega predmeta, zelo verjetno prirejene paličice (**Sl. 4: 2, 6, 10, 18**); z vrezi, narejenimi verjetno s koščenim šilom (**Sl. 4: 4, 20**); z latvičastimi vdolbinicami, narejenimi z nohti prstov (**Sl. 4: 20; Sl. 5: 2, 5**). Omenili bi še tri značilne oblike pri loncih: trakast ročaj (analogiji npr. na Resniku, cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 5: 5. Z. Harej, o. c., Tab. 6: 1); široko izvihano ustje (analogija za neokrašena primera ustja, **Sl. 4: 1, 3**, na Resniku, cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 18: 1; za ustje, na robu okrašeno z nizom latvičastih vdolbinic, **Sl. 5: 2**, so analogije prav tako na Resniku, cf. o. c., T. 12: 1; 15: 3. Z. Harej, o. c., Tab. 1: 1, 4, 6; 2: 1, 4); dno v obliki prisekanega stožca (analogije na Resniku, cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, T. 9: 9, 12. Z. Harej, o. c., Tab. 5: 7). Primer lonca (lahko tudi vrča, **Sl. 4: 21**) s prstanastim dnom nima vzporednic v gradivu Resnika in Drulovke. Vendar so podobni primeri dna znani iz Ajdovske (Kartuševe) jame pri Nemški vasi (cf. P. Korošec, *Poročilo* 4, 1975, Tab. 11: 3) in z Malega Mostišča (Maharskega prekopa, cf. T. Bregant, o. c., Tab. 19: 15; 35: 13).

Zamedvedica se kulturno tesno naslanja na Resnik in Drulovko; bližnja sorodnost z najstarejšim, vendar le delno raziskanim koliščem na Ljubljanskem Barju je razumljiva zaradi lege v isti manjši geografski enoti. Gre torej za najstarejšo kulturno stopnjo na Barju, za katero so značilni upadanje lengyelske skupine in prvi pojavi slavonske skupine (cf. F. Leben, o. c., 35).³ Vztrajanje nekaterih keramičnih oblik tipa Resnik-Drulovka v gradivu Malega Mostišča je dokazano, ne glede na datacijo omenjenega kolišča v konec zgodnje bronaste dobe (A₂ po Reineckeju; cf. o. c., 32 ss).⁴ Gre pač za retardacijo starejših kulturnih elementov, ki so v zamočvirajočem se Ljubljanskem jezeru, glede na odročno lego, povsem razumljivi; tu bi lahko govorili tudi o pauperizaciji, izživetosti kulture Ljubljanskega Barja. Zamedvedica je poleg Resnika edino novo najdišče jugovzhodne alpske eneolitske kulture v barski kotlini, ki je dalo kolikor toliko gradiva. Bevke oziroma ledina Zagradišče na južnem vznožju osamelca Gradišče se ponašajo le z nekaj objavljenimi kosi (cf. T. Bregant, AV 20, 1969, 149—153, T. 1; odlomek okrašenega koničnega lonca na T. 1: 2 je tesna analogija zamedvediškem primeru na **Sl. 4: 20**, le da je na našem najdišču ornament iz poševnih vzporednih vrezov na spodnji konični polovici

posode). Ob topografiji v letih 1977—1981 smo odkrili še 3 najdišča iste kulture, vendar s skromnimi keramičnimi ostalinami: ledino Pod njivo na osamelcu Blatna Brezovica, ledino Kanele (v sestavu najdiščne celote Gmajna ob Ižanski cesti) na prodnati terasi pred Igom in barski osamelec (najmanjši) Breg pri Škofljici, že izven območja Ljubljanskega mostiščarskega jezera.⁵ Izredno pomembno je, da gre v vseh treh navedenih primerih za sledove trdinske naselitve, tj. na jezerskem obrežju. O medsebojnem odnosu trdinskih točk in kolišč v barski kotlini lahko za zdaj glede na pičle izsledke raziskav le ugibamo.

Dodatek

Pri natančnejšem pregledovanju prve literature o koliščih na Ljubljanskem Barju smo odkrili važen Dežmanov = Deschmannov podatek (cf. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 8/3—4, 1878, 8 /separat v samozaložbi/). Odkrili smo namreč najdišče leta 1877 odkrite kladivaste sekire (NMLj, inv. št. B 5040), ki jo prvi objavlja Dežman (o. c., Fig. 7) kot najlepše do tedaj znano kamnito orodje z Barja. Sekiro je izoral neki kmet iz Notranjih Goric »zwischen den Morasthügeln Medvedka und Hribec bei Moosthal (Zablato ali Kušljanov grad, op. D. V.)«. Nadalje je pomembna Dežmanova navedba, da je že leta 1854 (!) postajenačelnik Vincenc Gurnig (sicer vodja obrata za rezanje šote na Ljubljanskem Barju, ki ga je ustanovila Družba Južne železnice) v bližini najdišča omenjene kladivaste sekire odkril prve primere kladivastih sekir iz jelenjega rogovja (na Barju namreč). O svojem raziskovanju prostora med Medvedico in Vrbičevim hribcem, torej na ledini Zemedvedica, poroča Dežman izrecno naslednje: *Die im Vorjahre (1877, op. D. V.) neuerdings vom Museum in jener Gegend vorgenommenen Probeschürfungen legten wohl Partien von in dem einstigen Seeboden steckenden Pfählen unter der Torfdecke bloß, ohne auf eine Culturschichte mit Abfällen des Haushaltes zu stossen.* Sicer razočaran nad neuspešnim kopanjem sklene Dežman svoje poročilo o raziskovanju pri Plešivici (prvem in edinem na osrednjem oziroma zahodnem Barju) s preroško mislijo, da bo ne tako daljnja prihodnost med barskima osamelcema (Medvedico in Vrbičevim hribcem) odkrila kolišče. Koliščarske ostaline smo resda odkrili, kole pozna Dežman. Torej lahko že pred morebitnimi sondažnimi raziskavami trdimo, da je Zamedvedica novo, po naši evidenci 20. kolišče Ljubljanskega Barja.

¹ Pri opisu gradiva uporabljamo naslednje kratice: dl. = dolžina, vi. = višina, db. = debelina, pr. = premer, B = = Barje. Pri velikosti si slede mere v naslednjem zaporedju: dl., vi., db. Lončenina je vsa, razumljivo, izdelana prostoročno, zato tega izrecno ne navajamo.

² Kremenove artefakte in odbitke je petrografsko določil doc. dr. Jernej Pavšič, Geološki inštitut pri VTO — montanistika, za kar se mu zahvaljujemo. Dr. Pavšič je tudi določil primesi, dodane glini pred izdelavo lončenine.

³ O dataciji kolišča ob potoku Resnik: J. Korošec ga postavlja že v prehodni čas med neolitikom in eneolitikom, medtem ko uvršča Drulovko in Ajdovsko jamo v konec neolitika (cf. J. Korošec, *Poročilo* 1, 1964, 41); Harej meni, da gre pri Resniku tako kot pri drugih najdiščih brez vertikalne stratigrafije na Slovenskem (izjema je Ajdovska jama) na splošno za starejši eneolitik, kar potrjujejo paralele z lasinjskimi najdišči in skupino Balaton (Blatno jezero), vendar hkrati opozarja na časovno prioriteto

Resnika pred drugimi najdišči, zlasti zaradi mnogih še čisto neolitskih oblik na slednjem kolišču (cf. Z. Harej, o. c., 156. Cf. tudi F. Leben, o. c., 34); po Dimitrijeviću se začenja zgodovina kolišč v vzhodnih Alpah z zgodnjo klasično kulturo Lasinja (stopnja II — A), kar dokazujejo prav Resnik na Ljubljanskem Barju in Hodiško jezero (Keutschacher See) na Koroškem (cf. S. Dimitrijević, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 61, 1980, 55, Beilage 2: po kronološki tabeli čas med 2400—2000 pr. n. š., cf. tudi p. 71; cf. tudi id., v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 3. Eneolitsko doba. Sarajevo 1979, 152 ss).

⁴ Bregantova datira kolišče Maharski prekop, tudi po izsledkih analize le nekaterih lesenih kolov (navpičnih) z metodo C¹⁴ v čas, ki je organsko povezan z oblikami alpskega faciesa lengvelske kulture, oziroma v čas med leti 2395 do 3130 pr. n. š. (razpon obravnavanih vzorcev), cf. T. Bregant, o. c., 46, 49. Kako neustrezna je časovna in kulturna opredelitev keramičnega gradiva s tega kolišča (po C¹⁴ celo več kot 2400 let prežgodaž !), naj ponazorimo z navedbo dokaj bližnjih paralel posodja z bronastodobne nasebine na hribu Padnal pri Savogninu (Oberhalbstein Graubünden, Švica), cf. J. Rageth, *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte* 59, 1976, 123—179, Abb. 1—41 (datacija: odlomek posode iz zgodnje bronaste dobe, horizont B s konca srednje bronaste dobe, vendar tudi kon-

tinuiteta v pozno bronasto dobo, kulturo žarnih grobišč). — Kar zadeva samo poimenovanje kolišča, ki mu je Bregantova posvetila lepo število let raziskovanja, naj opozorimo, da je ustreznejša uporaba ledinskega imena Malo Mostišče (tudi Spodnje Mostišče, cf. D. Vuga, VS 22, 1979, 259), ki živi z ljudskim izročilom. Umetna struga Strojanove vode, ki ji domačini pravijo navadno le Maharski graben (oznaka »Maharski prekop« je le skovanka arheologov), tudi ne seka kolišča T. Bregantove: vsaj doslej ob trebljenjih jarka kulturnih ostalin vzporedno s krajem izkopavanja Bregantove nismo zasledili. Nasprotno ustreza oznaka Maharski graben za kolišče na kolenu Strojanove vode (Maharskega grabna), tj. pri betonskem mostu Maharske ceste, kjer je v strugi potoka vse polno navpično zabitih kolov (Dežmanovo kolišče V, cf. A. Melik, o. c., Karta 2; ob trebljenju jarka leta 1972 je prišlo na dan tudi nekaj odlomkov koliščarske lončenine, kulturno vzporedne nasebini na Malem Mostišču, cf. D. Vuga, VS 21, 1977, 166).

⁵ Za najdišče Pod njivo pri Blatni Brezovici cf. D. Vuga, VS 22, 1979, 258. I. Turk, id., VS 24, 1982, 139. Za Kanale pri Igu cf. I. Turk, id., *ibid.*, 141. Za Breg pri Škofljici cf. D. Josipovič, VS 25 (v tisku). — Gre le za prve navedbe v literaturi, gradivo je sicer neobjavljeno in spravljenno na Inštitutu za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

ZAMEDVEDICA BEI PLEŠIVICA. EINE NEUE ÄNEOLITHISCHE ANSIEDLUNG AUF DEM MOOR VON LJUBLJANA (LAIBACHER MOOR)

Zusammenfassung

Im Mai 1980 entdeckten die beiden Verfasser anlässlich topographischer Arbeiten auf dem Moor von Ljubljana eine neue äneolithische Ansiedlung, und zwar auf einer umgepflügten feuchten Wiese auf der Flur Zamedvedica beim Dorf Plešivica, gelegen zwischen den zwei kleinen, vereinzelt sich erhebenden Anhöhen Medvedica und Vrbičev hribeč in der Nähe des Kušljan-Schlusses (auch Schloss Zablato oder Moostal genannt). Die Lage in der ehemaligen seichten See-, der heutigen kleinen Moorbucht, unter einer absoluten Höhe von 290 m, weist auf die Wahrscheinlichkeit eines Pfahlbaus dicht am Ufer hin; auf der Oberfläche waren zwar keine Pfahlreste aufzuspüren, doch sind die vom Wasser abgescheuerten zahlreichen Kalkbruchsteine ein Hinweis auf Architekturreste. Deshalb ist noch vor der etwaigen Durchführung von Sondageforschungen umso wertvoller Dežmans = Deschmanns ausdrückliche Angabe in den *Mitth. d. Anthropol. Gesellsch.* 8/3—4, 1878, 8 (Separat im Selbstverlag), dass er bei seinen Probegrabungen im Jahr 1877 auf in den Seegrund gerammte Pfähle stiess, und zwar unter der Torfdecke. Dežman entschloss sich für seine einzige Grabung im westlichen Teil des Moors von Ljubljana wegen des auch im Jahr 1877 erfolgten Fundes eines Hammerbeils, im Raum zwischen den oben erwähnten

vereinzelten Anhöhen; einen wahrscheinlichen Pfahlbau liessen schon früher auch drei aus Hirschgeweih verfertigte, in der Nähe aufgefundene Beile erwarten (die ersten derartigen Gegenstände vom Moor von Ljubljana, die vom Kranjski deželni muzej, Krainisches Landesmuseum, erworben wurden). Da Dežman auf Zamedvedica bei den Pfählen keinen Kulturnachlass entdeckte, gab er weitere Grabungen auf. Auf Zamedvedica haben wir auf der Oberfläche vier Gattungen von Kulturresten entdeckt: Quarzartefakte und -abschläge (sie müssen nicht unbedingt der äneolithischen Ansiedlung angehören; wahrscheinlich handelt es sich um angeschwemmte Exemplare der vorneolithischen Steinindustrie, die auf der nahen kleinen Erdzunge an der Südseite der kleinen Bucht evidentierte worden ist), Faunenreste (am zahlreichsten ist der Waldhirsch vertreten, *Cervus elaphus*, es folgt das Wildschwein, *Sus scrofa scrofa*, oder das Hausschwein, *Sus scrofa domesticus*, mit je einem Knochenrest sind dokumentiert der Braunbär, *Ursus arctos*, und das Rind, *Bos sp.*, oder der Elch, *Alces alces*), Holzkohle (Haselnuss) und Keramik. Die Gefässfragmente von Zamedvedica in enger Verbindung mit dem Pfahlbau am Bach Resnik bei Ig und der auf festem Boden stehenden Siedlung Drulovka bei Kranj (cfr. J. Korošec, *Drulovka*, Zbornik Fil. fak. 3/4, 1960. Id., *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 1, 1964. Z. Harej, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 4, 1975). Für die Datierung von Resnik cfr. Anm. 3: Ende des Neolithikums (J. Korošec); das ältere Äneolithikum, mit zeitlicher Priorität vor den anderen Fundorten in Slowenien (Harej); die frühe klassische Lasinja-Kultur (Stufe II - A) (Dimitrijević). Die Verzierung auf der Keramik besteht aus Einritzungen und flachen breiten Rillen (beides schräg oder vertikal), ferner aus Reihen napfartiger, mit den Nägeln gemachter Eintiefungen, sowie aus einer warzenförmigen Anklebung. Für einige Keramikformen finden sich Parallelen im zwar späten, frühbronzezeitlichen Pfahlbau auf der Flur Malo Mostišče bei Ig (auch Maharski prekop, cfr. T. Bregant, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 4, 1975. In Bezug auf die unzutreffende Datierung ins ältere Äneolithikum, auch in Bezug auf die Unzuverlässigkeit der Ermittlungen der Analyse C,¹⁴ an Hand der Nutzung nur einiger Proben der Vertikalpfähle, cf. Anm. 4). Demzufolge ist Zamedvedica der zweite erwiesene Pfahlbau der südostalpinen äneolithischen Kultur auf dem Moor von Ljubljana; im Moorbecken war bereits im Jahr 1967 der sich auf festem Boden befindliche Fundort bei Bevkje bekannt (cf. T. Bregant, *Arh. vestnik* 20, 1969, 149—153, Taf. 1) und während der letzten Jahre gesellten sich hinzu noch drei neue, auch auf festem Boden stehende Fundorte: bei Blatna Brezovica, bei Ig, und bei Škofljica.

PRAZGODOVINSKI DEPO DEBELI VRH NAD PREDGRADOM

GRETA HIRSCHBÄCK-MERHAR

Pokrajinski muzej, Kočevje

Pri delih na novi gozdni cesti, ki vodi skozi Mrzli dol in pobočje Debelega vrha nad Predgradom v Poljanski dolini ob Kolpi, so delavci Gozdnega gospodarstva Kočevje 8. aprila 1977 odkrili del prazgodovinskega depoja bronastih predmetov. Žal so z mehanizacijo uničili prvotno ležišče, raztrosili posamezne predmete do 80 m daleč po trasi in jih delno z nasipom pokopali. Iskanje in reševanje teh kosov je z naj sodobnejšo opremo trajalo skoraj dva meseca, v etapah od 4. maja do 25. junija. Od 11. maja do 1. junija so Pokrajinskemu muzeju v Kočevju pri delu pomagali miličniki Trenažnega centra na Jasnici, miličniki specialisti za odkrivanje kovinskih predmetov iz Republiškega sekretariata za notranje zadeve v Ljubljani in delavci tozda Gozdarstvo Rog. Od 21. do 25. junija je muzeju pri kontinuiranem izkopavanju pomagala ekipa štirih dijakov Gimnazije Kočevje, da je bila cesta natančno preiskana v dolžini 35 metrov.¹

Skupno smo našli 147 večinoma bronastih kosov orožja, orodja, nakitnih in drugih okrasnih predmetov, nekaj bronaste pločevine in žice, kamnit brus, talilno pogačo ter 612,5 dkg surovega amorfnega brona. Najzanimivejša najdba tega depoja je trinajst jagod jantarne ogrlice,² ki so bile spravljene skupaj s štirimi cevčicami iz bronaste pločevine v eni od tulastih sekir. Kovina je bila dobro ohranjena, prekrita z enovito temno zeleno patino.³

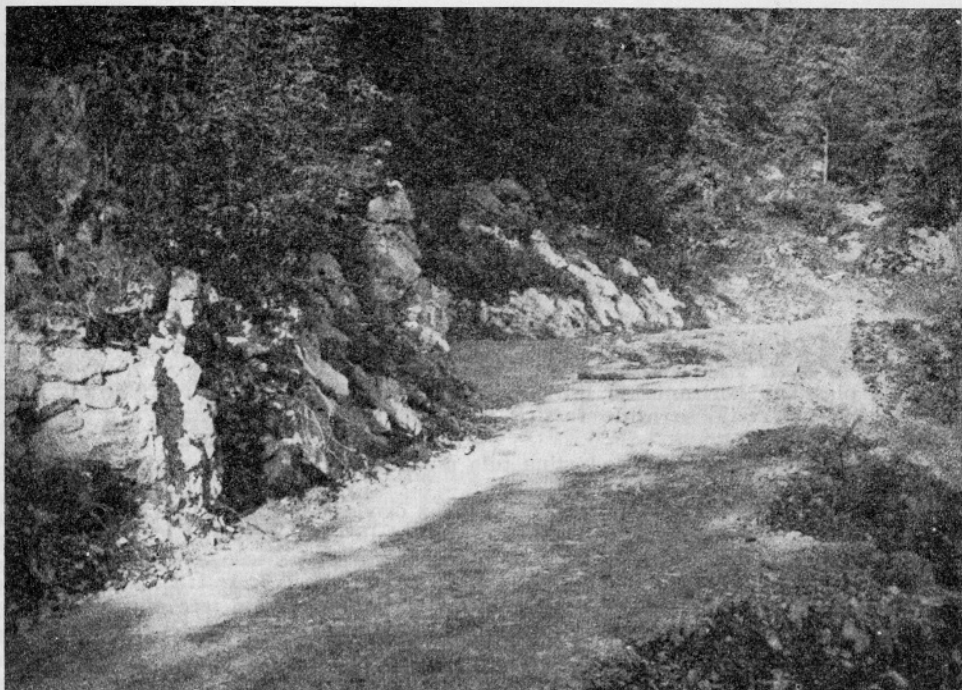
KATALOG⁴

Meči

1. (P63)⁵ — zgornji del jezičastoročajnega meča; ohranjena sta jezičast ročaj in del rezila. Jezik je masiven, rahlo izbočen in ima štiri luknje za zakovice. Krepki robniki se na vrhu jezika zaključijo v navzven zavitih rogljičih. Nastavek jezika je odlomljen. Ramena ročajne plošče padajo v ravni liniji proti rezilu. Na njej so dvakrat po tri luknjice za zakovice. Rezilo se pod ročajno ploščo rahlo usloči in je lečastega preseka, ki se proti ostrinama stopničasto stanjša; d 20 cm, š rezila 3,2 cm, T. 7: 1;
2. (P64) — fragment rezila meča. Rezilo ima lečasto rombičen presek s poudarjenim srednjim delom; d 11,3 cm, š 3,3 cm, T. 7: 7;
3. (P65) — fragment rezila meča. Rezilo ima preprost lečast presek in dve plitvi kaneluri; d 5,3 cm, š 3,2 cm, T. 7: 10;
4. (P66) — fragment rezila meča. Rezilo ima lečasto pravokoten presek in je v sredini močno poudarjeno; d 5,7 cm, š 3,7 cm, T. 7: 9;

Bodala

1. (P55) — zgornji del jezičastoročajnega bodala. Ohranjena sta jezičast ročaj in del rezila. Jezik je obrobljen z dvignjenimi robniki, v sredini je nekoliko usločen in ima dve luknji za zakovici. Ročajna plošča ima navzdol usločena ramena, ki v ravni liniji

Sl. 1: Debeli vrh nad Predgradom — trasa gozdne ceste s primarnim ležiščem depoja.

Fig. 1: Debeli vrh above Predgrad — the forest road with the original finding place of the depot.

prehajajo v rezilo. Rezilo ima iztegnjen rombičen presek in štiri plitve vzporedne kanelure; d 8,5 cm, š rezila 2,7 cm, **T. 7: 2**;

2. (P60) — fragment jezičastoročajnega bodala, morda tudi noža. Ohranjen je le del jezičastega ročaja, ojačanega z dvignjenimi robniki, ki so si vzporedni. Jezičast ročaj je imel dve luknji za zakovici, sekundarno pa sta nastali še dve manjši, najverjetneje zaradi popravila; d 6,4 cm, š 1,5 cm, **T. 7: 4**;

3. (P58) — fragment jezičastoročajnega bodala, morda tudi noža. Ohranjen je le jezičast ročaj z dvignjenimi robniki in dvema luknjama za zakovice. Jezik je v sredini rahlo izbočen; d 8,5 cm, š 1,8 cm, **T. 7: 3**;

4. (P61) — zgornji del jezičastoročajnega bodala. Jezičast ročaj je v sredini izbočen in ima eno luknjo za zakovico, tri manjše pa so nastale sekundarno ob popravilu. Jezičast ročaj ima dvignjene robnike, ki se pri ročajni plošči izgubijo, ramena so rahlo polkrožno usločena in mehko prehajajo v rahlo usločeno rezilo. Rezilo ima rombičen presek, v sredini je poudarjeno, ob straneh tečeta dve plitvi kaneluri; d 4,6 cm, š rezila 1,4 cm, **T. 7: 5**;

5. (P56) — bodalo s polnim ročajem in obročkom. Poln ročaj se na vrhu končuje v odlomljen obroček, na prehodu v rezilo je okras iz treh vzporednih plastičnih reber. Rezilo ima obliko vrbovega lista in preprost lečast presek; d 13,7 cm, š rezila 1,8 cm, **T. 7: 6**;

6. (P62) — fragment rezila bodala. Ohranjen je spodnji del rezila s konico. Rezilo ima lečast presek in dve plitvi kaneluri; d 7,3 cm, š 2,3 cm, **T. 7: 11**;

7. (P59) — fragment bodala. Ohranjeno je rezilo v vsej dolžini. Zgoraj je viden del luknje za zakovico. Rezilo je v sredini dvignjeno in ima preprost rombičen presek; d 12,5 cm, š 2,8 cm, **T. 7:** 8;

Sulične osti

1. (P68) — fragment sulične osti. Ohranjen je le vrh lista sulice; d 4,1 cm, **T. 7:** 13;
2. (P67) — fragmentirana sulična ost. Ohranjena sta list in le del tula. List je preproste ovalne oblike. Tul ima profiliran presek oziroma dve kaneluri, ki se 3 cm pod vrhom konice prekineta; d 9 cm, š lista 2,8 cm, **T. 7:** 12;

Sekire

1—4. (P4, P6, P8, P10) — štiri tulaste sekire brez ušesca, okrašene z rahlo usločenim ornamentom dveh visečih trikotnikov. Ustje je močno odebeljeno, od trupa sekire ločeno s plastično horizontalno linijo, na bočnih straneh se lepo vidijo livni šivi. Ločno zaobljeno rezilo se rahlo razširi; P4 d 16,4 cm, P6 d 16,6 cm, P8 d 17,5 cm, P10 d 16,8 cm.

Pri tulastih sekirah P4 in P10 odprtina tula ni tako močno odebeljena kot pri sekiri z inv. št. P6; **T. 1:** 1, 2, 3, 7;

5. (P5) — tulasta sekira brez ušesca, okrašena z ornamentom dvojnega visečega trikotnika, ki teče pod plastično horizontalno linijo; d 15,9 cm, **T. 1:** 6;

6, 7. (P1, P2) — dve tulasti sekiri z ornamentom dvojnega visečega trikotnika, sredi katerega je plastična bunčica; P1 d 17,5 cm, P2 d 14,5 cm, **T. 2:** 1; **1:** 4;

8. (P11) — tulasta sekira z odebeljenim ustjem tula, pod katerim teče plastična horizontalna linija. Pod njo je plastičen ornament kratkega rahlo usločenega dvojnega visečega trikotnika, znotraj katerega je vertikalna linija. Na bočnih straneh je lepo viden livni šiv z luknjicama. Sekira ima rahlo razširjeno in ločno fasetirano rezilo; d 12,9 cm, **T. 2:** 2;

9. (P12) — majhna tulasta sekira z dvema plastičnima horizontalnima rebroma na ustju, z lepo vidnima livnima šivoma in luknjicama na bočnih straneh; d 8,9 cm, **T. 2:** 3;

10—12. (P7, P13, P15) — trije fragmenti spodnjih delov tulastih sekir z rahlo razširjenim rezilom. Na vseh treh fragmentiranih kosih je viden zaključek ornamenta visečih trikotnikov. P7 d 7,3 cm, P13 d 8,5 cm, P15 d 8,1 cm, **T. 2:** 6, 8, 9;

13. (P14) — fragment spodnjega dela tulaste sekire. Na rezilu so ostanki petih vzporednih horizontalnih linij, na bočnih straneh je vidno poševno fasetiranje; d 6,8 cm, **T. 2:** 7;

14. (P9) — fragment tulaste sekire z ušescem (ohranjeni so samo nastavki za ušesce). Ustje je rahlo odebeljeno. Trup sekire je okrašen z ornamentom dvojnega visečega trikotnika, znotraj katerega je vertikalna linija. Na bočnih straneh sta livna šiva in luknji; d 7,6 cm, **T. 2:** 4;

15. (P16) — plavutasta sekira s srednje stoječimi plavutmi in izrezom na temenu. Rezilo je rahlo razširjeno; d 12,6 cm, **T. 2:** 5;

Srpi

1. (P24) — gumbast srp. Od gumba teče proti konici rezila poudarjeno hrbtno rebro, pod njim pa je še ena vzporedna linija v celotnem poteku rezila; d 15,9 cm, **T. 5:** 7;

2. (P31) — jezičastoročajan srp s tremi rebri na ročaju, od katerih notranje prehaja vzporedno s hrbtnim rebrom v rezilo. Pod srednjim rebrom je viden ostanek še enega vzporedno potekajočega rebra, ki se izteče v konico rezila. Na ročaju je trnast nastavak; š rezila 4,6 cm, š ročaja 3 cm, **T. 3:** 1;

3. (P47) — jezičastoročajan srp z močnim hrbtnim rebrom, ki poteka po jezičastem izrastku v ročaj. Ročaj ima tako tri plastična rebra, saj se srednje vertikalno nasloni na hrbtno, medtem ko se notranje ročajno rebro nadaljuje v rezilo; š rezila 3,6 cm, š ročaja 2,2 cm, **T. 3:** 3;

4. (P46) — jezičastoročajan srp, ki ima na prehodu hrbta rezila v ročaj pravokoten izrastek. Ročaj ima tri plastična rebra: srednje se v višini 5 cm nad bazo ročaja razveji v notranje ročajno in v hrbtno rebro. Notranje rebro poteka v konico rezila; š rezila 3,4 cm, š ročaja 3 cm, **T. 3: 2**;
5. (P32) — jezičastoročajan srp, ki ima trnast izrastek. Ročaj ima štiri rebra, od katerih sta zunanji dve ornamentirani, prav tako je tudi hrbtno rebro. Po rezilu tečeta dve vzporedni plastični liniji; š rezila 3,2 cm, š ročaja 2,9 cm, **T. 4: 1**;
6. (P45) — jezičastoročajan srp, ki ima trnast izrastek. Na ročaju imata zunanji rebri poševen ornament, ravno takega tudi hrbtno rebro. V sredini ročaja sta dve plitvejši rebri, ki se v višini 5 cm nad bazo ročaja ločno zaključita, nad tem pa potekajo rahlo poševno tri horizontalna rebra. Notranje rebro ne teče v rezilo, temveč se vertikalno izteče v hrbtno. Na rezilu tečeta pod hrbtom dve vzporedni plastični liniji; š rezila 2,6 cm, š ročaja 2,7 cm, **T. 4: 3**;
7. (P54) — jezičastoročajan srp s trnastim izrastkom. Baza ročaja manjka. Na ročaju so tri poševno narezana plastična rebra, ki se razen zunanjega ne nadaljujejo v rezilo; š rezila 2,9 cm, š ročaja 2,6 cm, **T. 6: 2**;
8. (P44) — jezičastoročajan srp z majhnim trnastim izrastkom. Ročaj ima tri plastična, redko narezana rebra, ki ne prehajajo v rezilo; š rezila 3 cm, š ročaja 2,6 cm, **T. 6: 9**;
9. (P17) — jezičastoročajan srp s trnastim izrastkom; hrbtno rebro, ki se nadaljuje v ročaj, oklepa tudi trn. Ročaj ima še dve rebri, od katerih se notranje nadaljuje v rezilo. Rebri so skopo ornamentirana; š rezila 2,6 cm, š ročaja 2,5 cm, **T. 5: 1**;
10. (P53) — jezičastoročajan srp s pravokotnim izrastkom. Ročaj ima tri rebra: stranski dve sta ornamentirani, srednje rebro se v višini 5,8 cm od baze ročaja razveji. Notranje ročajno rebro se nadaljuje v rezilo. Tudi hrbet rezila je okrašen; š rezila 3 cm, š ročaja 2,9 cm, **T. 6: 3**;
11. (P43) — jezičastoročajan srp s trnastim izrastkom. Ročaj ima stranski rebri ornamentirani, srednje je gladko. Ročajna rebra ne prehajajo v rezilo. Na notranje rebro se naslanjata dve vzporedni plastični liniji, ki tečeta pod hrbtom srpa in se spojita z njim dober centimeter pred konico rezila; š rezila 2,5 cm, š ročaja 2,7 cm, **T. 6: 4**;
12. (P18) — jezičastoročajan srp s trnastim izrastkom. Stranski rebri ročaja sta narezani, med tema dvema je dvojje plitvih reber, ki se stikata v trikotnik. Rezilo ima dve vzporedni plastični liniji, njegova konica je zelo zaobljena; š rezila 3,4 cm, š ročaja 2,7 cm, **T. 4: 2**;
13. (P34) — jezičastoročajan srp s pravokotnim izrastkom. Ročaj ima dve rebri, ki sta poševno okrašeni. Del hrbtnega rebra ima vrezan cik-cak okras. Notranje rebro se pod pravim kotom nadaljuje v rezilo do same konice. Ročaj je imel ovalno zarezo na bazi; š rezila 2,4 cm, š ročaja 2,1 cm, **T. 4: 6**;
14. (P29) — fragment jezičastoročajnega srpa s trnastim izrastkom. Ročaj ima štiri plastična, neokrašena rebra, od katerih notranje prehaja v rezilo, zunanje pa v hrbet srpa; š rezila 3,7 cm, š ročaja 2,9 cm, **T. 3: 4**;
15. (P20) — fragment jezičastoročajnega srpa. Na prehodu hrbta v ročaj je trnast izrastek. Na bazi ima ročaj štiri plastična rebra. Eno se približno v sredini ročaja izgubi, zunanje teče v hrbet, srednje in notranje rebro pa se ca. 5 cm nad bazo ročaja stopita v novo rebro, ki se v loku stika s hrbtnim rebrom; š rezila 3,1 cm, š ročaja 2,3 cm, **T. 5: 4**;
16. (P28) — fragment jezičastoročajnega srpa s trnastim izrastkom. Na ročaju so tri skopo okrašena rebra, ki se v loku srpa stopijo s hrbtnim rebrom. Na bazi ročaja je srednje rebro razvejano; š rezila 3 cm, š ročaja 2,2 cm, **T. 5: 8**;
17. (P22) — fragment jezičastoročajnega srpa, čigar izrastek je odlomljen. Fragment je podoben prejšnjemu, le da so rebra poševno ornamentirana. Podobno potekajo plastična rebra tudi pri fragmentu P49; š rezila 2,8 cm, š ročaja 3 cm, **T. 5: 6**;
18. (P35) — fragment jezičastoročajnega srpa z valjastim izrastkom. Ročaj je na bazi trikotno izrezan in ima tri rebra. Samo zunanje teče v rezilo tako kot hrbtno rebro; š rezila 2,4 cm, š ročaja 2,3 cm, **T. 3: 5**;
19. (P50) — fragment jezičastoročajnega srpa s trnastim izrastkom. Ročaj ima tri ornamentirana plastična rebra; š rezila 3,7 cm, š ročaja 2,8 cm, **T. 3: 6**;
20. (P25) — fragment jezičastoročajnega srpa z močnim pravokotnim izrastkom. Na ročaju sta dve okrašeni rebri, notranje ne teče v rezilo; š rezila 3,3 cm, š ročaja 2,8 cm, **T. 5: 5**;

21. (P42) — fragment jezičastoročajnega srpa. Prehod ročaja v hrbet srpa je sedlast, tri ročajna rebra so okrašena in ne prehajajo v rezilo; š rezila 2,5 cm, š ročaja 2,3 cm, **T. 5: 9**;

22—36. (P21, P23, P27, P30, P33, P36—P40, P48, P49, P51, P52, P94) — poleg opisanih celih in fragmentiranih kosov sestavlja depo še sedem večjih fragmentov rezil, ki so predstavljeni na **T. 4: 7—9; 5: 10; 6: 1, 7, 11**, in osem majhnih fragmentov, ki pripadajo ali rezilom ali ročajem srpov, **T. 4: 4, 5; 5: 2, 3; 6: 5, 6, 8, 10**;

Nakitni in okrasni predmeti ter kosi bronaste pločevine

1. (P71) — devet celih in štiri fragmentirane jagode jantarne ogrlice. Jagode so nepravilnih oblik, razen ene, ki je sodčaste oblike. Te jagode so bile spravljene v tulasti sekiri z inv. št. P8; **T. 9: 17**;

2. (P70) — štiri cevčice iz bronaste pločevine, ki so najverjetneje spadale k ogrlici. Tudi te cevčice so bile spravljene v tulasti sekiri z inv. št. P8; **T. 9: 16**;

3. (P72) — zaponka z dvema spenjalcema, ki sta vtaknjena eden v drugega. Spenjalca sta iz tolčene pločevine, izdelana v obliki stilizirane ptičje glavice, ki se na enem koncu končuje v spiralo, drugi konec se trikotno zaključuje; **T. 9: 11**;

4—5. (P74, P73) — dve zapestnici iz trakaste pločevine z nizkim trikotnim presekom, ki sta trikrat spiralno zaviti, konci pa so odlomljeni; š 0,6 cm, **T. 9: 2**;

6.—7. (P75, P78) — fragmenta dveh zapestnic. Obe imata koritast presek in ohranjena kosa kažeta, da sta se proti koncema zoževali in nista bili sklenjeni. Obe sta okrašeni z graviranimi linijami; P75 d 3,9 cm, P78 d 6,8 cm, **T. 9: 1, 3**;

8. (P76) — majhen fragment lite zapestnice s polkrožnim presekom in vrezanim okrasom; d 2,7 cm, **T. 9: 10**;

9. (P90) — fragment litega brona s krožnim presekom je del zapestnice. Na njem so vidni snopi vrezanih vzporednih linij; d 22,3 cm, **T. 9: 13**;

10. (P93) — fragment litega brona s krožnim presekom. Je brez okrasa in je ohranjen v dolžini 2,4 cm, **T. 9: 9**;

11. (P84) — fragment pločevinastega traku, verjetno zapestnice. Ima zelo nizek trikoten presek, na dvignjenem delu so vidne drobne vzporedne vrezane linije; š 1,5 cm, **T. 9: 4**;

12. (P96) — fragment bolj ali manj lečastega preseka z okrasom vrezanih vzporednih črt v snopih. Verjetno je pripadal zapestnici; d 8 cm, **T. 9: 8**;

13. (P77) — fragment bronaste žice krožnega preseka, ki je tordiran; d 6,7 cm, **T. 9: 5**;

14. (P91) — fragment obroča rombičnega preseka; R 4,7 cm, **T. 9: 7**;

15. (P134) — fragmenti okrasne plošče iz »belega brona«. Izdelana je v tehniki vli-vanja in okrašena s plastičnimi koncentričnimi krogi. Na sredi je imela trnast iz-rastek, na enem večjem fragmentu pa se je na spodnji strani ohranila zanka za pretikanje; R 21,6 cm, **T. 8: 1**;

16. (P86) — fragment bronaste pločevine z delno ohranjenim ornamentom iz punciranih bunčic. Morda je pripadal naličnici; d 5,4 cm, š 5,1 cm, **T. 8: 3**;

17. (P83) — bronast trak iz pločevine, ki ima na obeh koncih po tri luknjice za zakovice, na enem pa je ohranjena kalotasta okrasna zakovica; d 53 cm, š 2,8 cm, **T. 9: 18**;

18. (P87) — fragment zvite bronaste pločevine, okrašen z iztolčenima pasovima vzporednih horizontalnih reber ter dvema luknjama ob robu; d 10 cm, š 6 cm, **T. 8: 2**;

19. (P82) — zvit fragment bronaste okrogle ploščice z luknjico; **T. 9: 14**;

20. (P89) — fragment bronaste okrogle ploščice z zavitim trikotnim zaključkom, **T. 9: 15**;

21. (P81) — majhen fragment tanke bronaste pločevine s štirimi luknjicami; **T. 8: 6**;

22—26. (P85, P80, P92, P88, P95) — štirje majhni fragmenti iz litega brona in fragment tanke bronaste žice; **T. 8: 4, 5, 7, 8; 9: 12**;

27. (P69) — majhen kamnit brus pravokotne oblike. Na zgornjem delu je zvrtna luknjica za obešanje; d 7,9 cm, š 3 cm, **T. 7: 14**.

V našem depozu je od fragmentarno ohranjenih kosov mečev zanimiv predvsem fragment jezičastoročajnega meča **T. 7: 1**. Fragment kaže, da ročaju manjka še majhen nastavek oz. podaljšek, kar omogoča, da ga primerjamo z meči tipa Letten,⁶ vendar s to razliko, da je imel naš kos najverjetneje premočrtno rezilo s stopničasto profilacijo; podobna ali skoraj enaka rezila se pojavljajo pri mečih tipa Reutlingen.⁷ J. D. Cowen datira jezičastoročajne meče s premočrtnim rezilom v Bd D in Ha A₁,⁸ listnato oblikovano rezilo pa se pojavi tudi že v starejši stopnji Ha A, na mečih tipov Letten, Erbenheim in Hemighofen.⁹ Podobno datira meče tipa Letten P. Schauer,¹⁰ tip Reutlingen pa postavlja na začetek kulture žarnih grobišč v stopnjo Riegsee in pravi, da se z njim pojavijo v srednji Evropi meči z dolgimi vzporednimi rezili, ki so se uporabljali ali kot udarni ali kot vbodni meči. Razprostranjenost Reutlingen mečev je zajemala široko področje od obrežij Črnega morja do zahodne Evrope ter od Skandinavije do Peleponeza, s tezo, da je nujno moralo biti več delavniških središč.¹¹ Kljub skopemu številu te vrste najdenih mečev v Italiji in Sloveniji,¹² tudi tu domneva domače delavnice.

Naj se povrnem k ročaju našega meča z ugotovitvijo, da najbolj ustreza obliki ročajev mečev tipa Letten, podobnosti pa so tudi z italiskim tipom Allerona;¹³ za prve velja, da je njihovo širše področje razprostranjenosti zahodna Evropa, tip Allerona pa so našli po celem Apeninskem polotoku, najpogosteje v srednji Italiji. Časovno spada tip Letten v stopnjo Ha A,¹⁴ medtem ko sodi Allerona tip v čas Bd D in Ha A.¹⁵ Glede na te primerjave lahko tudi naš meč datiramo v zgodnje obdobje kulture žarnih grobišč oz. v Ha A₁. Tudi drugi trije fragmenti rezil **T. 7: 7, 9, 10** najverjetneje pripadajo jezičastoročajnim mečem, vendar jih zaradi skromnih ostankov ne moremo pripisati k nobenemu tipu.

Fragmenta jezičastoročajnih bodal **T. 7: 2, 5** sta najverjetneje pripadala k bodalom tipov Oroszi,¹⁶ Bizovac in Tenja, ki tvorijo Peronijevo skupino D.¹⁷ Za te tri tipe je značilna dokaj močna razširitev ročaja v ročajno ploščo in od te blag ali skoraj vzporeden prehod v sorazmerno široko rezilo. Peroni jih datira v stopnjo Ha A₁.¹⁸ Po njegovi karti razprostranjenosti so največ primerkov teh tipov našli prav na področju severne Jugoslavije.¹⁹ Za jezičasta ročaja **T. 7: 3, 4** je glede na ohranjenost težko z gotovostjo trditi, da gre za bodali. Lahko bi ju pripisali tudi k jezičastoročajnim nožem tipa Baierdorf, ki jih je Peronijeva v Italiji datirala v pozno fazo Peschiera horizonta, v Bd D.²⁰ Za bodalo s polnim ročajem in obročkom **T. 7: 6** imamo analogije v depozu Vreze na Koroškem (Haidach)²¹ in na najdišču S. Maria di Villiana pri Bologni.²² Depo iz Vrez (Haidacha) spada med značilne zakladne najdbe stopnje Ha A₁ na področju jugovzhodnih Alp,²³ najdišče S. Maria di Villiana pa predstavlja naselje iz časa prehoda srednje v pozno bronasto dobo.²⁴ Očitno gre za sočasne najdbe, kar kaže, da je bilo lahko bodalo z obročkastim zaključkom značilno prav v času zgodnje kulture žarnih grobišč, v Ha A, kamor uvrščamo tudi bodalo iz našega depoja.

Sulične osti so tista vrsta orožja, ki je v času starejše kulture žarnih grobišč niso močnejše spreminjali. K. Vinski-Gasparini razločuje na južnopanon-

skem področju tri osnovne tipe suličnih osti in v tretji tip (oblika lista z bogatejšo profilacijo na listu in tulu) sodi tudi sulična ost z Debelega vrha **T. 7: 12.**²⁵

V množini srpov, ki se pojavljajo v našem depozju, lahko izvedemo osnovno ločitev na gumbaste in jezičastoročajne srpe.

Gumbast srp **T. 5: 7**, ki je tako kot jezičastoročajeen pogost v depojskih najdbah, spada v obdobje starejše kulture žarnih grobišč.²⁶ H. Müller-Karpe ugotavlja, da so vendarle pogostejši v fazi Bd D/Ha A₁.²⁷ Ti so iz vrste orodij poznobronastodobnega človeka izginjali prej kot jezičastoročajni srpi.²⁸

Zaradi velike množine srpov z jezičastim ročajem v razdobju kulture žarnih grobišč in zaradi številnih različic glede poteka okrasnih reber jih ni mogoče z gotovostjo tipološko kronološko slediti skozi razvojne faze pozne bronaste dobe. Poznamo dva osnovna tipa:²⁹ starejši tip s poudarjenim jezičastim ročajem, ki ga rebrast okras poudarjeno loči od rezila, in mlajši tip, pri katerem je jezičast ročaj skoraj spojen z rezilom, tako da ima srp podkvasto obliko.³⁰ Naši srpi večinoma ustrezajo Brunnovim tipom 1 in 2, ki ju pripisuje tako stopnji Bd D kot Ha A₁.³¹ To je čas II. faze kulture žarnih grobišč na področju severne Hrvaške, za katero je značilen predvsem depojski material, ki kaže povezave z depoji Transdanubije, Potisjem in Transilvanijo, hkrati pa tudi vpliv na sosednje pokrajine, kot npr. na Slovenijo.³²

Srp **T. 5: 9** ima jezičast ročaj sedlaste oblike. Tak tip srpa interpretirajo kot italški vpliv. Na področju Italije se pojavlja že v Bd D in sega v stopnjo Ha A₁, v inventarju naših depojev pa se vsekakor pojavijo v času faze II.³³ Ta tip uvršča Petrescu-Dimbovița v tip Uioara 7, kamor spadajo srpi iz Italije, Madžarske in Jugoslavije.³⁴

V depozju z Debelega vrha je deset celih tulastih sekir in pet fragmentov (**T. 1: 1—7; 2: 1—3, 4, 6—9**). Kot jezičastoročajni srpi so tudi tulaste sekire s plastičnim ornamentom visečih trikotnikov uporabljali skozi daljši časovni razpon starejše kulture žarnih grobišč. V depozju prevladujejo tulaste sekire z močno poudarjenim tulom ter okrasom iz plastičnih reber, nobena pa ni imela ušesca. Na dveh primerkih **T. 1: 4** in **T. 2: 1** je sredi ornamenta po ena reliefna bunčica. V najdišču iz Hummersdorfa imamo analogen primerek, ki ga je Mayer uvrstil v skupino velikih tulastih sekir brez ušesca in datiral v starejše obdobje kulture žarnih grobišč.³⁵

Tulasta sekira **T. 2: 4** je ohranjena le fragmentarno, a z vsemi bistvenimi sestavinami. Gre za sekiro z ušescem, z nepoudarjenim tulom, brez horizontalne plastične linije, ki je v prejšnjih primerih ostro ločila tul od trupa sekire. Ima ornament iz dveh visečih plastičnih trikotnikov, v sredini pa je vertikalna reliefna linija, ki je tudi ob straneh osrednjega ornamenta. Analogijo kažeta primerki iz depoja Poljanci na Savi³⁶ in tulasta sekira iz Wöllersdorfa, ki jo Mayer datira v starejšo stopnjo kulture žarnih grobišč.³⁷

Tretjo različico predstavlja tulasta sekira **T. 2: 2** s poudarjenim tulom, pod katerim je horizontalna reliefna linija s kratkim dvojnimi, plastičnim, rahlo usločenim visečim trikotnikom in kratko vertikalno reliefno linijo v sredini. Med tulastimi sekirami je tudi sekirica **T. 2: 3**, katere tul ima dve horizontalni liniji, trup pa je neokrašen. Po načinu izdelave in videzu ima analogijo v primerku iz Oggaua, ki po Mayerju spada v heterogeno skupino neokrašenih ali skopo okrašenih tulastih sekir, katerih uporaba ima daljši razpon v okviru kulture žarnih grobišč.³⁸ Tipične oblike stopnje Ha A₁ depojskih najdb so tudi

plavutaste sekire s srednje stoječimi plavutmi. Če našo sekiro (**T. 2: 5**) primerjamo s sekiro iz Trössinga,³⁹ jo lahko uvrstimo med plavutaste sekire tipa Freudenberg, le da ima krajšo klino. Sekire s krajšo klino oz. rezilom pripisuje Mayer orodju za obdelovanje lesa. Sekire tipa Freudenberg datira v zgodnjo in starejšo kulturo žarnih grobišč.⁴⁰

Kot smo že omenili, sestavljajo zakladno najdbo z Debelega vrha še nakitni in okrasni predmeti ter razni kosi pločevine. Fragment **T. 9: 4** je najverjetneje del zapestnice. Analogni primerki so v materialu II. faze kulture žarnih grobišč severne Hrvaške.⁴¹ Gre za odprte zapestnice z nakazanim trikotnim presekom, gladke in neokrašene oz. okrašene z drobnimi vrezi in so značilne za horizont depojev faze II.⁴²

Fragment žice okroglega preseka **T. 9: 5**, ki je okrašen v tehniki tordiranja, je lahko pripadal ovratnici ali zapestnici, taki, kot je tista iz depoja Poljanci I.⁴³ Te vrste ovratnice izhajajo še iz mode srednje bronaste dobe, razširjene pa so v stopnji Ha A.

Zapestnica koritastega profila z ornamentom graviranih in šrafiranih cik-cak polj v dveh vrstah **T. 9: 1** ima analogije v depou iz Brodskega Varoša,⁴⁴ Gornjega Slatinika,⁴⁵ Pričca,⁴⁶ Topličice I⁴⁷ in depoja Bingula-Divoš.⁴⁸ To so tipične Ha A₁ oblike zapestnic, ki izvirajo iz starejših vzorov stopnje Bd D, celo iz vzorov srednje bronaste dobe, v celoti pa izginejo v času faze III severno-hrvaških depojev.⁴⁹

Fragment **T. 9: 13** je pripadal torkvesu ali zapestnici okroglega preseka. Okrašen je z graviranimi vertikalnimi črtami v pasovih in je pogosta najdba stopnje Ha A₁.⁵⁰

Spiralnima zapestnicama **T. 9: 2** lahko kot analogijo navedemo primerke v grobišču iz Limske Gradine,⁵¹ ki ga K. Mihovilić postavlja v prehod iz starejše v mlajšo kulturo žarnih grobišč. Obe zapestnici sta iz bronaste pločevine s poudarjenim središčnim rebrom, konci pa se zaključijo v spiralo. Spiralne zapestnice iz bronaste pločevine so zelo pogoste predvsem v kasnejših stopnjah bronaste dobe.

Tabela 8: 1 kaže fragmente okrasne plošče iz »belega brona«, ki meri v premeru 21,6 cm. Ima ohranjen srednji trn in eno od zank za pretikanje jermena na hrbtni strani. Okrasne plošče so značilne za slavonske depoje faze II in tako tudi ta predmet kaže na povezavo z delavnicami severne Hrvaške.⁵² Izdelane so v tehniki vlivanja in okrašene s koncentričnimi plastičnimi krožnicami. Okrasne plošče te vrste so razprostranjene v Transdanubiji in v medrečju Drave, Donave in Save v stopnji Ha A₁, kar se v glavnem prekriva z razširitvenim področjem plošč s trnom srednje bronaste dobe.⁵³

Za vlite fragmente **T. 8: 4, 5, 7, 8** in fragmenta bronaste pločevine **T. 8: 2, 3**, ki sta okrašena z vzporednimi horizontalnimi iztolčenimi rebri in s punciranim ornamentom, je težko z gotovostjo reči, katerim predmetom so pripadali. Fragment **T. 8: 2** lahko istovetimo s spodnjimi deli okrašenih čelad v obliki kape.⁵⁴ Analogni primerki so tudi v depojih faze II na področju severne Hrvaške.⁵⁵ Fragment **T. 8: 3** z vso verjetnostjo lahko pripišemo triangularnemu tipu naličnic, kot jih ima čelada iz Pass Luega ali kot je naličnica iz Weissiga v Saški.⁵⁶ Fragment **T. 9: 14** iz bronaste pločevine je bil verjetno gumb, enak tistemu iz depoja Topličica I iz faze II severne Hrvaške.⁵⁷

Bronast trak **T. 9:** 18 s po tremi luknjicami za zakovice na obeh koncih ter z eno ohranjeno okrasno kalotasto zakovico je bil morda obroč na usnjeni kapi, ki je služila kot čelada. Vinskijeva tako domneva za podobno, vendar okrašeno najdbo iz depoja Budinščina.⁵⁸

ZAKLJUČEK

Najdbo z Debelega vrha nad Predgradom lahko pripišemo ali obrtniku livarju ali potujočemu zbiralcu starega brona za predelavo, možna pa je še kakšna drugačna interpretacija.⁵⁹ Razen obrabljenih in poškodovanih kosov jo sestavljajo še talilna pogača in dosti surovega amorfnega brona. Tehnična izdelava predmetov kaže predvsem na vlivanje v kalupih, gre pa tudi za ostanke debelejše in tanke žice ter pločevinaste kose, ki so bili izdelani v tehniki kovanja. Pri nakitnih predmetih je ornament izdelan v tehniki graviranja, šrafitiranja in tordiranja, pločevinasti kosi pa kažejo uporabo punciranja in tolčenja.

Depo Debeli vrh ima precej sorodnosti z depoji severne Hrvaške. Vinskijeva smatra prostor severne Hrvaške za eno od delavniških središč kulture žarnih grobišč v južni Panoniji, na katerega se na vzhodu navezuje področje Srema, Banata in Bačke, na severozahodu pa področje Slovenije.⁶⁰ Glede na prikazan material in njegove močne sorodnosti z materialom faze II severne Hrvaške, lahko domnevamo tudi o povezanosti našega depoja z depoji Transdanubije, tipa Kisapati-Lengyeltoti.⁶¹ Slovenski depoji, ki so izrazito povezani s panonskim svetom II. stopnje po Vinskijevi, so: Hočko Pohorje,⁶² Pekel⁶³ in Silovec.⁶⁴

Po vsem povedanem gre pri depoju z Debelega vrha nad Predgradom za datacijo v stopnjo Ha A₁. Najbolj se navezuje na Panonijo (zapestnice, okrasne plošče, srpi), prav tako na alpski prostor (sekire) in tudi Italijo (bodala, srp). Depo je pomemben zlasti zaradi najdbe jantarja, ki spet opozarja na jantarjevo pot prek naših krajev. Tako se tudi s tem depojem odpira problematika povezave z baltiškim prostorom na eni in s področjem poznomikenske kulture na drugi strani.

M. BULAT	1973—1975	Kasnobrončanodobni depo iz Poljanaca na Savi, <i>Osječki zbornik</i> , 14—15, 3 ss
W. A. v. BRUNN	1968	<i>Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit</i> , RGF 29
W. A. v. BRUNN	1980	Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel, 61 <i>BRGK</i> , 91 ss
J. D. COWEN	1955	Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griffzungenschwerter in Süddeutschland und den angrenzenden Gebieten, 36 <i>BRGK</i> , 52 ss
J. DULAR	1974	Bronasti jezičastoročajni meči iz Slovenije, <i>Varia archaeologica</i> , 11 ss
H. HENCKEN	1971	<i>The earliest European helmets</i> , Bull. American School of prehistoric research 28
T. KEMENCZEI	1979	Neuer Bronzehelmsfund in der Prähistorischen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums, <i>Folia archaeologica</i> 30, 79 ss

L. KRUTA POPPI	1975	Annotazioni sulla fisionomia culturale dell' Appennino bolognese nel tardo bronzo, <i>Padusa</i> 11, 137 ss
E. F. MAYER	1977	<i>Die Äxte und Beile in Österreich</i> , PBF 9/9
K. MIHOVIČ	1972	Nekropola Gradine iznad Limskog kanala, <i>Histria archaeologica</i> 3/2
H. MÜLLER-KARPE	1959	<i>Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen</i> , RGF 22
S. PAHIČ	1968	Maribor v prazgodovini, <i>ČZN</i> , n. s. 4, 9 ss
V. BIANCO PERONI	1970	<i>Die Schwerter in Italien</i> , PBF 4/1
V. BIANCO PERONI	1976	<i>Die Messer in Italien</i> , PBF 7/2
R. PERONI	1956	Zur Gruppierung mitteleuropäischer Griffzungendolche der späten Bronzezeit, <i>Bad. Fund.</i> 20, 69 ss
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA	1978	<i>Die Sicheln in Rumänien</i> , PBF 18/1
P. SCHAUER	1971	<i>Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und Schweiz</i> 1, PBF 4/2
F. STARE	1959	<i>Varstvo spomenikov</i> 7, 321, T. 7
K. VINSKI-GASPARINI	1973	<i>Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj</i> , Monografije 1
K. VINSKI-GASPARINI	1979—1980	Ostava kasnog brončanog doba iz Punitovca kod Džakova, <i>VAM Zagreb</i> , 12—13, 87 ss

¹ Naj se tudi s tega mesta *Pokrajinski muzej v Kočevju* še enkrat zahvali *Gozdnemu gospodarstvu Kočevje, Republiške-mu sekretariatu za notranje zadeve, Tre-nažnemu centru Jasnica in Postaji milice Kočevje* za vso dragoceno moralno in materialno podporo.

² Najlepše se zahvaljujem mag. Bibi Teržan za strokovno obdelavo jantarja ter nesebično pomoč in svetovanje pri mojem delu.

³ Ves material je prepariral in konserviral konservatorski laboratorij Narodnega muzeja v Ljubljani. Prisrčna hvala!

⁴ Predmete je zrisala in tabele oblikovala arheologinja Tanja Krasovsky, za kar se ji lepo zahvaljujem.

⁵ Številke v oklepaju so inventarne številke predmetov.

⁶ J. D. Cowen, 1955, T. 7: 1, 6.

⁷ J. D. Cowen, 1955, 67, Abb. 3: Al; P. Schauer, 1971, T. 60: 406, T. 62: 420.

⁸ J. D. Cowen, 1955, 63 ss.

⁹ J. D. Cowen, 1955, 72 ss, 108 s.

¹⁰ P. Schauer, 1971, 166 s, T. 74: 495.

¹¹ P. Schauer, 1971, 132 ss.

¹² J. Dular, 1974, T. 2: 11—13.

¹³ V. Bianco-Peroni, 1970, T. 22: 156.

¹⁴ J. D. Cowen, 1955, 78 s, karta C.

¹⁵ V. Bianco-Peroni, 1970, 66 s.

¹⁶ K. Vinski-Gasparini, 1973, 87: tip Oroszi imenuje tip Otok—Privlaka.

¹⁷ R. Peroni, 1956, T. 1: 21—24.

¹⁸ R. Peroni, 1956, 76.

¹⁹ R. Peroni, 1956, 89 s.

²⁰ V. Bianco-Peroni, 1976, 1, 14, T. 1: 9, 11, 12.

²¹ H. Müller-Karpe, 1959, T. 128: A 6.

²² L. Kruta Poppi, 1975, T. 4: 1.

²³ H. Müller-Karpe, 1959, 108.

²⁴ L. Kruta Poppi, 1975, 137 ss.

²⁵ K. Vinski-Gasparini, 1979—1980, 96.

²⁶ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 29: 12, 13, 14, T. 51: 3, 4, T. 63: 12, 16, T. 64: 2, itd.

²⁷ H. Müller-Karpe, 1959, 109.

²⁸ M. Petrescu-Dimbovița, 1978, 25.

²⁹ K. Vinski-Gasparini, 1973, 54.

³⁰ K. Vinski-Gasparini, 1973, 96.

³¹ W. A. v. Brunn, 1968, 30 s, Abb. 5.

³² K. Vinski-Gasparini, 1979—1980, 65.

³³ K. Vinski-Gasparini, 1973, 94, 104.

³⁴ M. Petrescu-Dimbovița, 1978, 38 s, T. 9 A: 559.

³⁵ E. F. Mayer, 1977, 191, T. 75: 1044, T. 134; H. Müller-Karpe, 1959, T. 135: 3 A.

³⁶ M. Bulat, 1973—1975, T. 4: 9.

³⁷ E. F. Mayer, 1977, 196, T. 76: 1052.

³⁸ E. F. Mayer, 1977, 189 s, T. 73: 1014.

³⁹ E. F. Mayer, 1977, T. 35: 509; H. Müller-Karpe, 1959, T. 127: 3 B.

⁴⁰ E. F. Mayer, 1977, 130 s.

⁴¹ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 44: 30, T. 71: 30.

⁴² K. Vinski-Gasparini, 1973, 72, 138.

- ⁴³ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 49: 5, 6.
- ⁴⁴ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 59: 14.
- ⁴⁵ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 69: 10.
- ⁴⁶ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 71: 28.
- ⁴⁷ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 76: 31
a in b.
- ⁴⁸ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 85: 2.
- ⁴⁹ K. Vinski-Gasparini, 1973, 94, 110.
- ⁵⁰ K. Vinski-Gasparini, 1973, 94, T. 86:
27, T. 55: 19, 29.
- ⁵¹ K. Mihovilić, 1972, T. 30: 16, T. 32:
2, T. 29: 5.
- ⁵² K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 46: 21,
T. 53: 38, T. 58: 6 itd.
- ⁵³ K. Vinski-Gasparini, 1973, 95.
- ⁵⁴ H. Hencken, 1971, 146, fig. 115; T.
Kemenczei, 1979, 79 ss, Abb. 1, 2, 4; Ris-
ba v članku T. 8: 2 je pomotoma obr-
njena.
- ⁵⁵ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 44: 2,
T. 48: 31.
- ⁵⁶ H. Hencken, 1971, 178 ss, fig. 31 a,
fig. 147 b.
- ⁵⁷ K. Vinski-Gasparini, 1973, T. 76: 18.
- ⁵⁸ K. Vinski-Gasparini, 1973, 104, T. 79:
20.
- ⁵⁹ W. A. v. Brunn, 1980, 91 ss.
- ⁶⁰ K. Vinski-Gasparini, 1973, 9.
- ⁶¹ W. A. v. Brunn, 1968, 30, 38 s, Abb. 2.
- ⁶² S. Pahič, 1968, T. 6: 3—11; H. Müller-
Karpe, 1959, 108, T. 131; W. A. v. Brunn,
1968, 64, 103.
- ⁶³ S. Pahič, 1968, T. 6: 1—2.
- ⁶⁴ F. Stare, 1959, 321, T. 7.

THE PREHISTORIC DEPOT DEBELI VRH ABOVE THE VILLAGE OF PREDGRAD

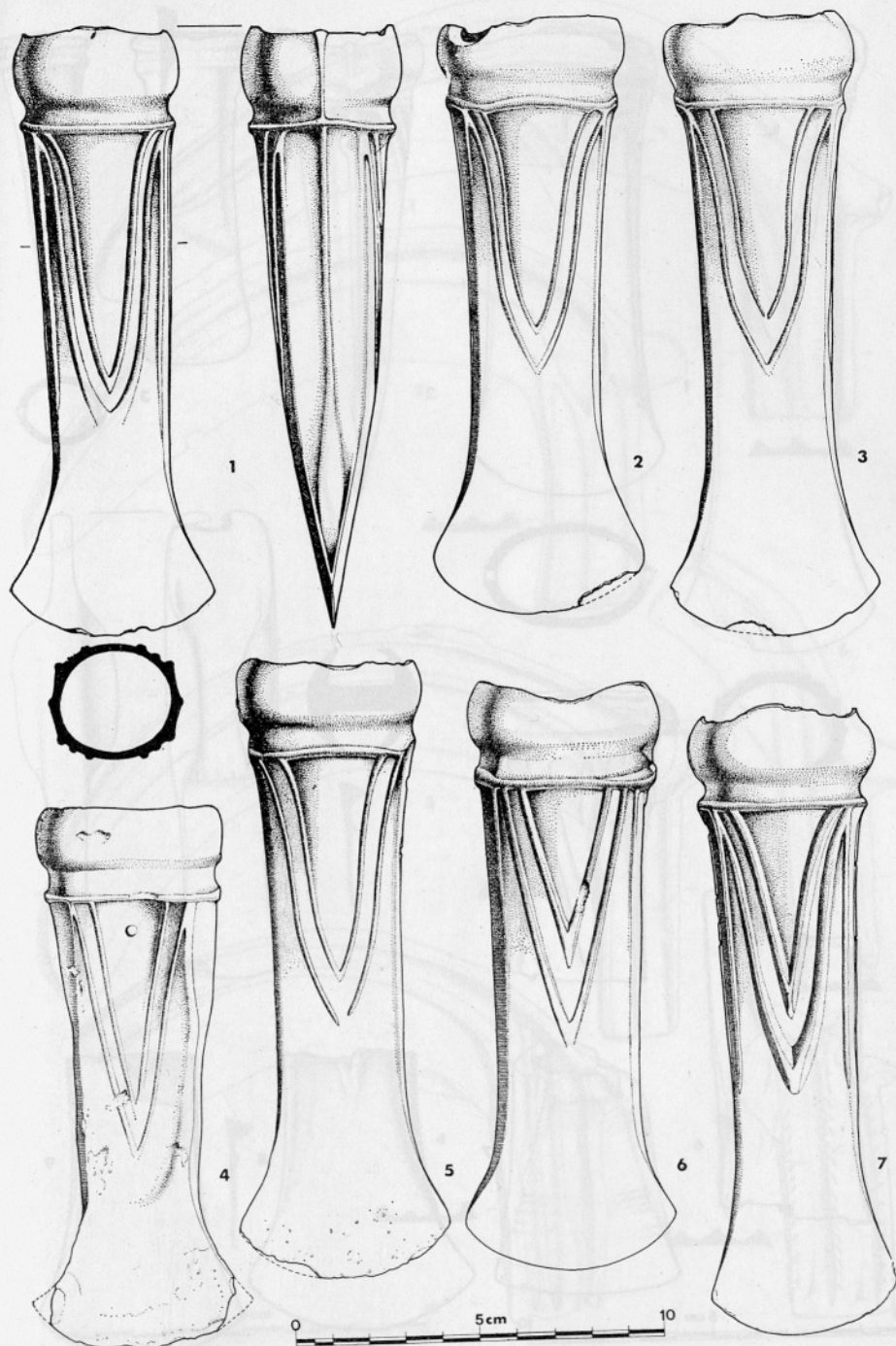
Summary

During the construction of the new road which leads through the valley of Mrzli dol and across the slopes of the Debeli vrh Mountain, above the village of Predgrad in the valley of Poljane, near Kolpa, a prehistoric depot of articles made of bronze was discovered on April 8, 1977, by workers employed by the forest economy Kočevje. Unfortunately, the original place of discovery was destroyed by machines which scattered individual articles from this depot up to a distance of 80 m along the track of the new road and buried them under the material which served for the building of the road. The search for these articles and their recovery which was made with the aid of the most modern equipment took nearly two months. This was done in several stages in the period from May 4th till June 25th.

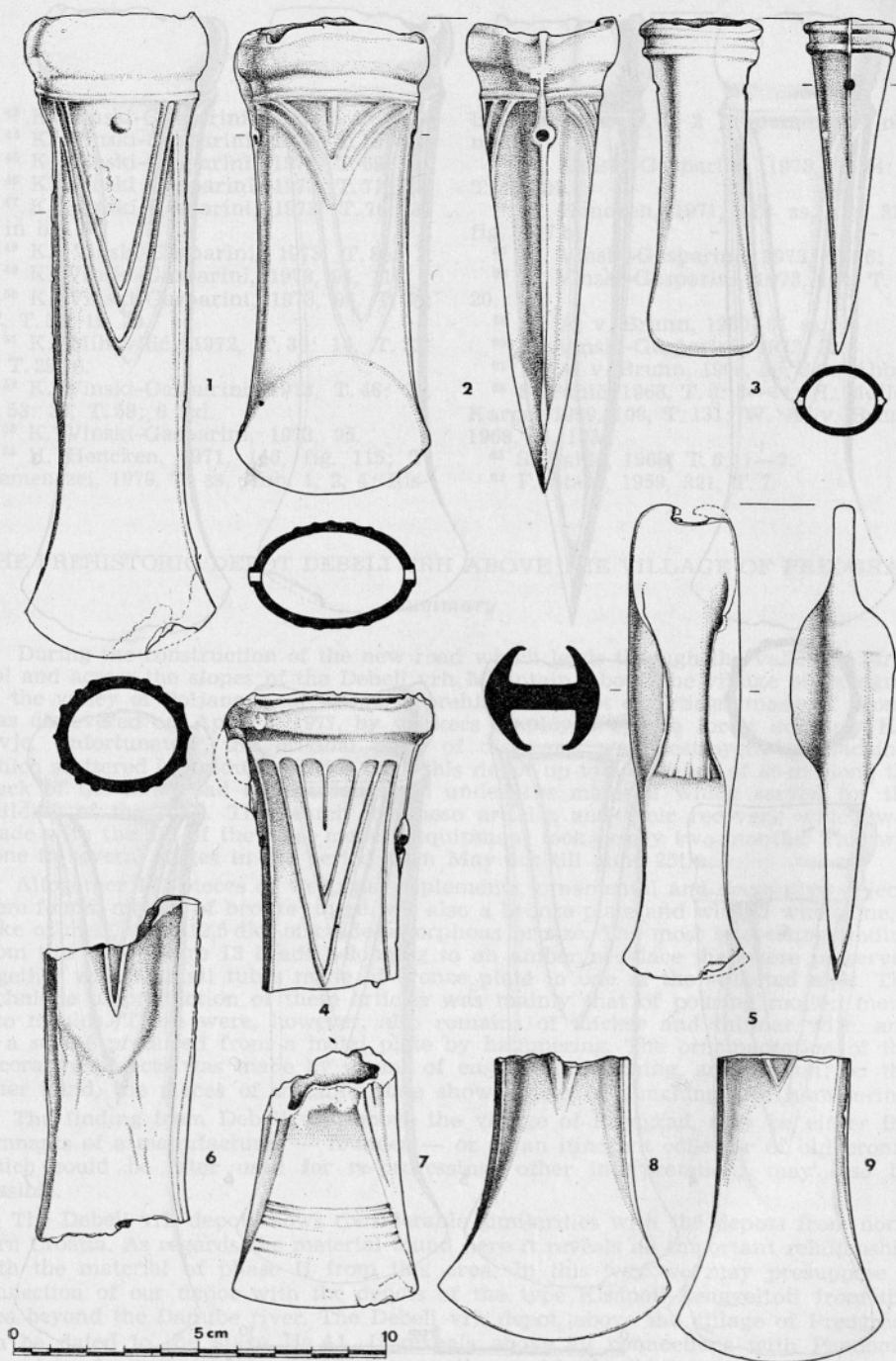
Altogether 147 pieces of weapons, implements, ornamental and decorative objects were found, mainly of bronze; there was also a bronze plate and wire, a whetstone, a cake of melt, and 612,5 dkg of crude amorphous bronze. The most interesting finding from this depot were 13 beads belonging to an amber necklace that were preserved together with 4 small tubes made of bronze plate in one of the socketed axes. The technique of production of these articles was mainly that of pouring molten metal into moulds. There were, however, also remains of thicker and thinner wire, and of a scythe produced from a metal plate by hammering. The ornamentation of the decorative objects was made by means of engraving, hatching, and torsion; on the other hand, the pieces of metallic plate show traces of punching and hammering.

The finding from Debeli vrh, above the village of Predgrad, may be either the remnants of a manufacturer — founder — or of an itinerant collector of old bronze which could be later used for re-processing; other interpretations may also be possible.

The Debeli vrh depot shows considerable similarities with the depots from northern Croatia. As regards the material found here it reveals an important relationship with the material of phase II from this area. In this way we may presuppose a connection of our depot with the depots of the type Kisapati-Lengyeltoti from the area beyond the Danube river. The Debeli vrh depot, above the village of Predgrad, can be dated to the stage Ha A1. It reveals above all connections with Pannonia (bracelets, decorative plates, sickles), as well as with the Alpine region (axes) and Italy (daggers, sickle). The depot is important above all because of the amber found in it; this again calls our attention to the amber route which led across our territory. This depot opens again the problem of the connections of our territory with the Baltic region on the one hand, and with the late Mycenaean culture on the other.

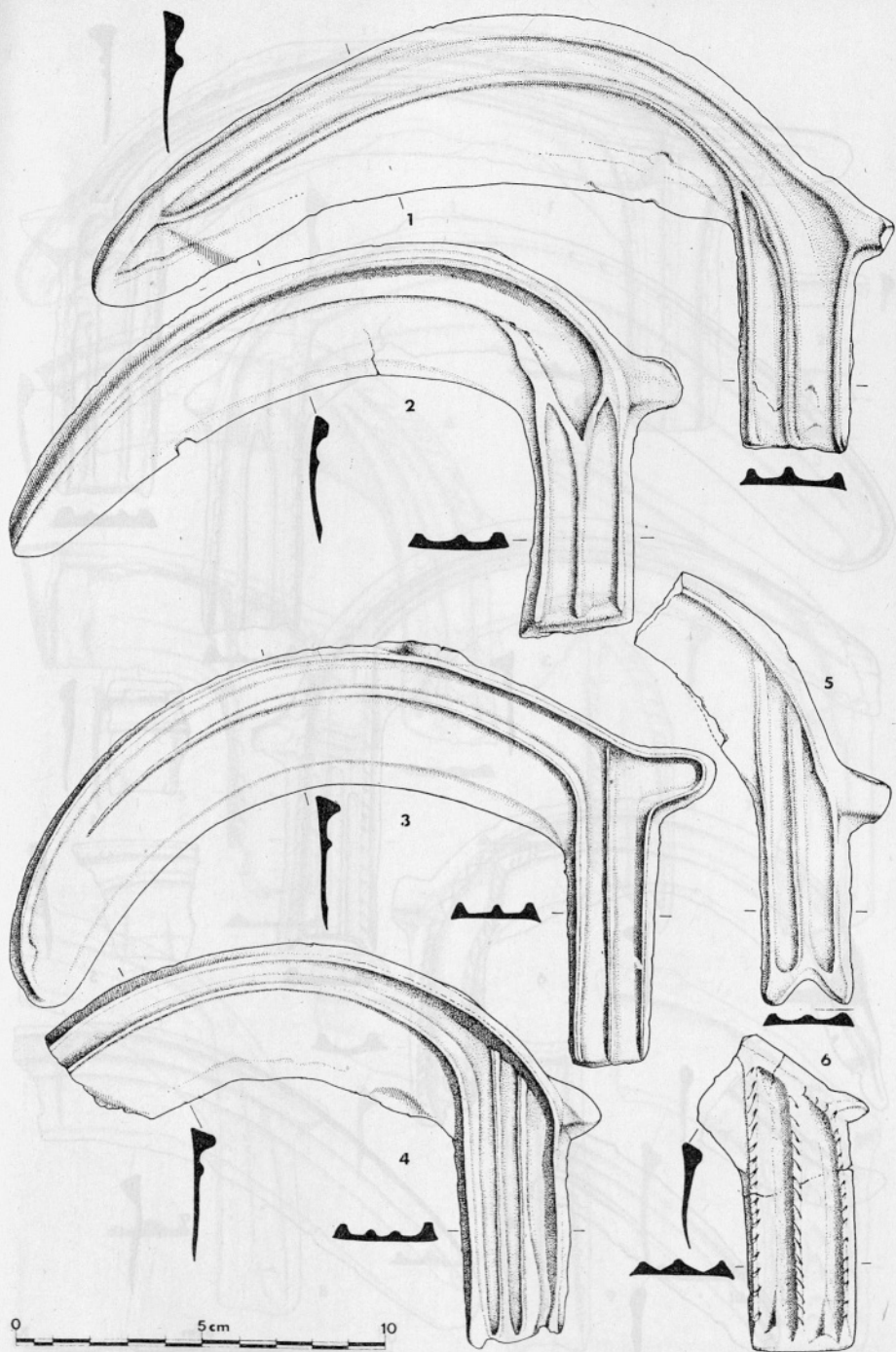

T. 1: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.
 Pl. 1: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

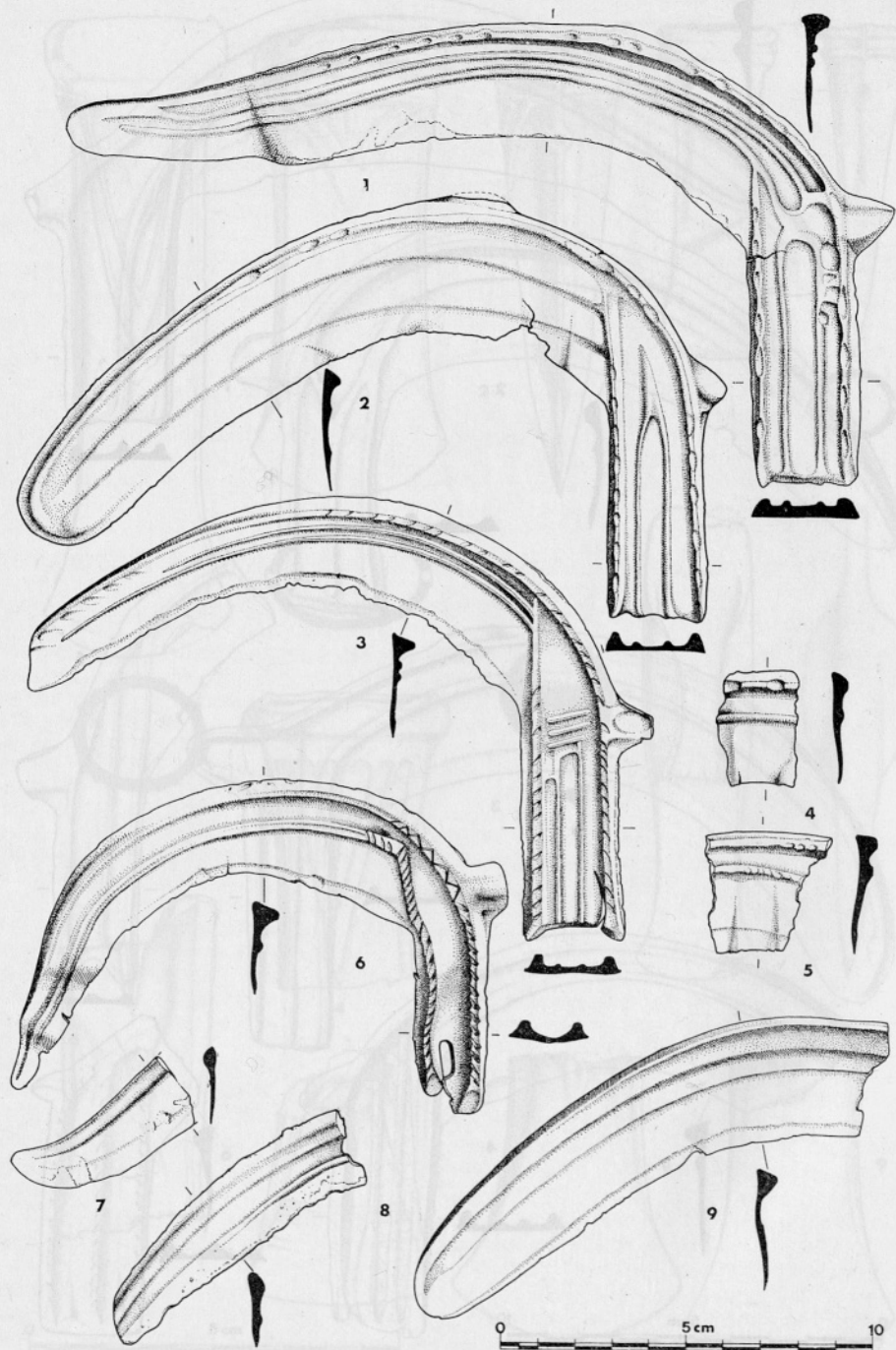
T. 2: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.

Pl. 2: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

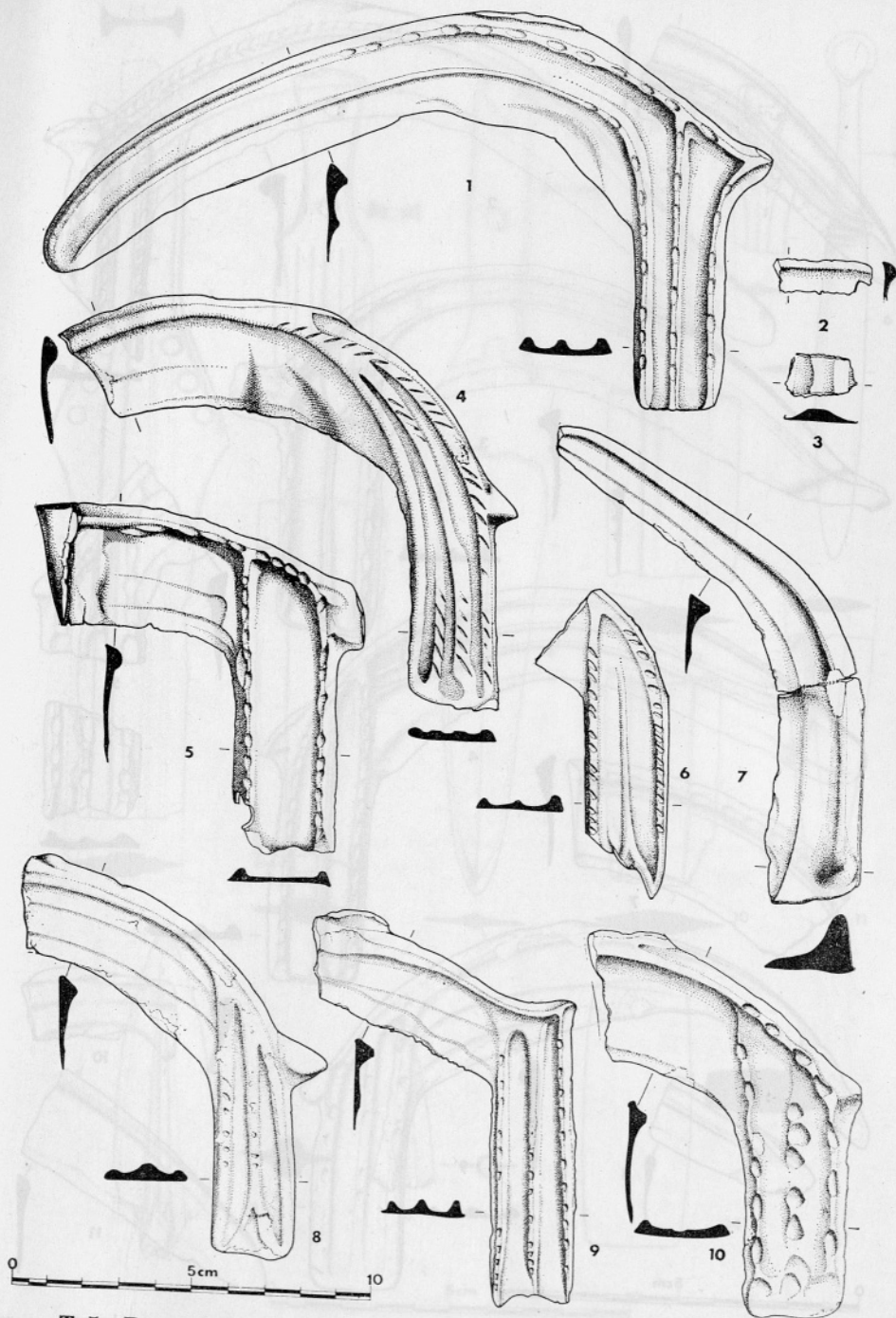

T. 3: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.

Pl. 3: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

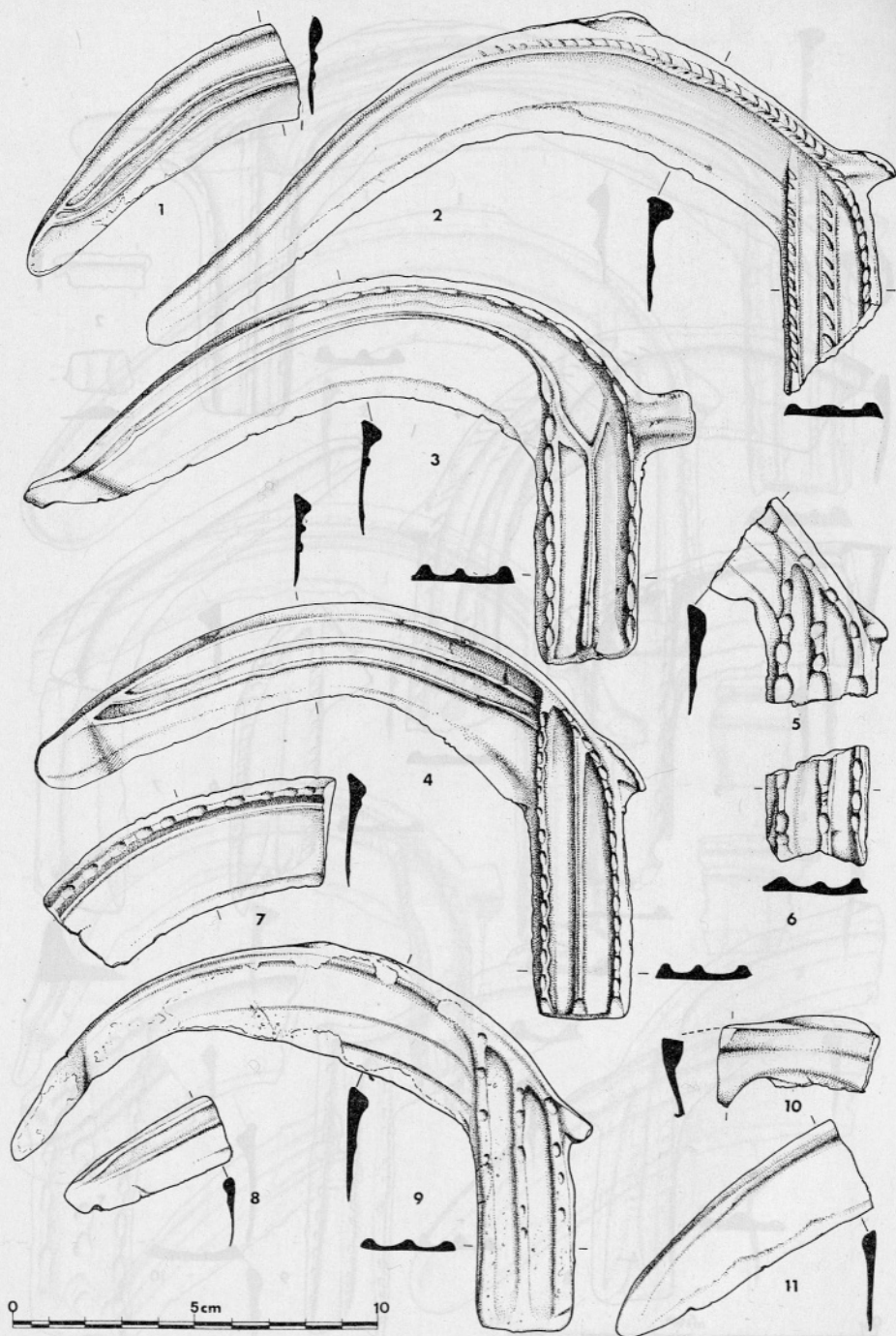

T. 4: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.
 Pl. 4: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

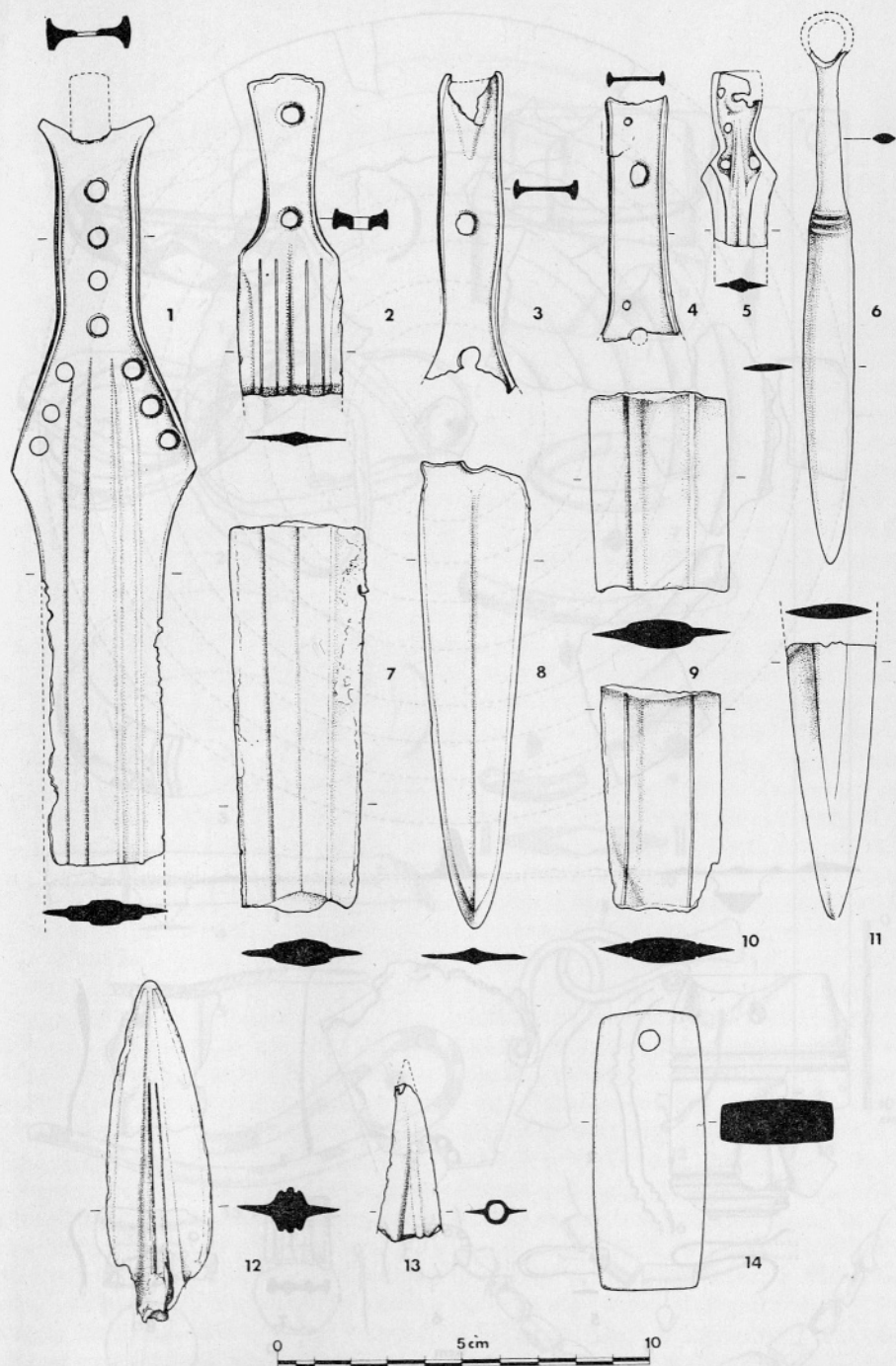
T. 5: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.

Pl. 5: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

T. 6: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, vse bron.

Pl. 6: The Debeli vrh depot above Predgrad, all bronze.

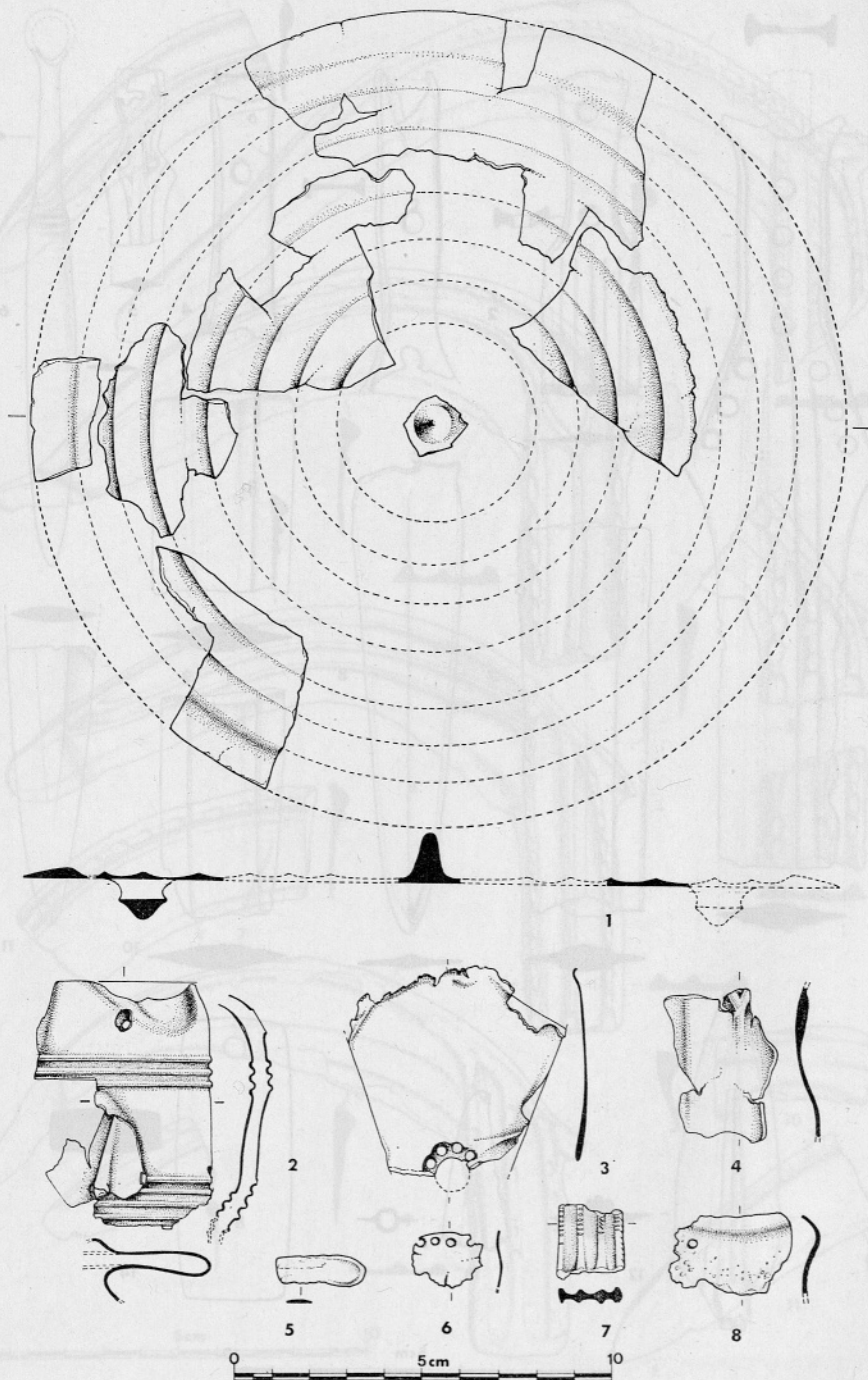

T.7: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, 14 kamen, ostalo bron.

Pl. 7: The Debeli vrh depot above Predgrad, 14 stone, the rest bronze.

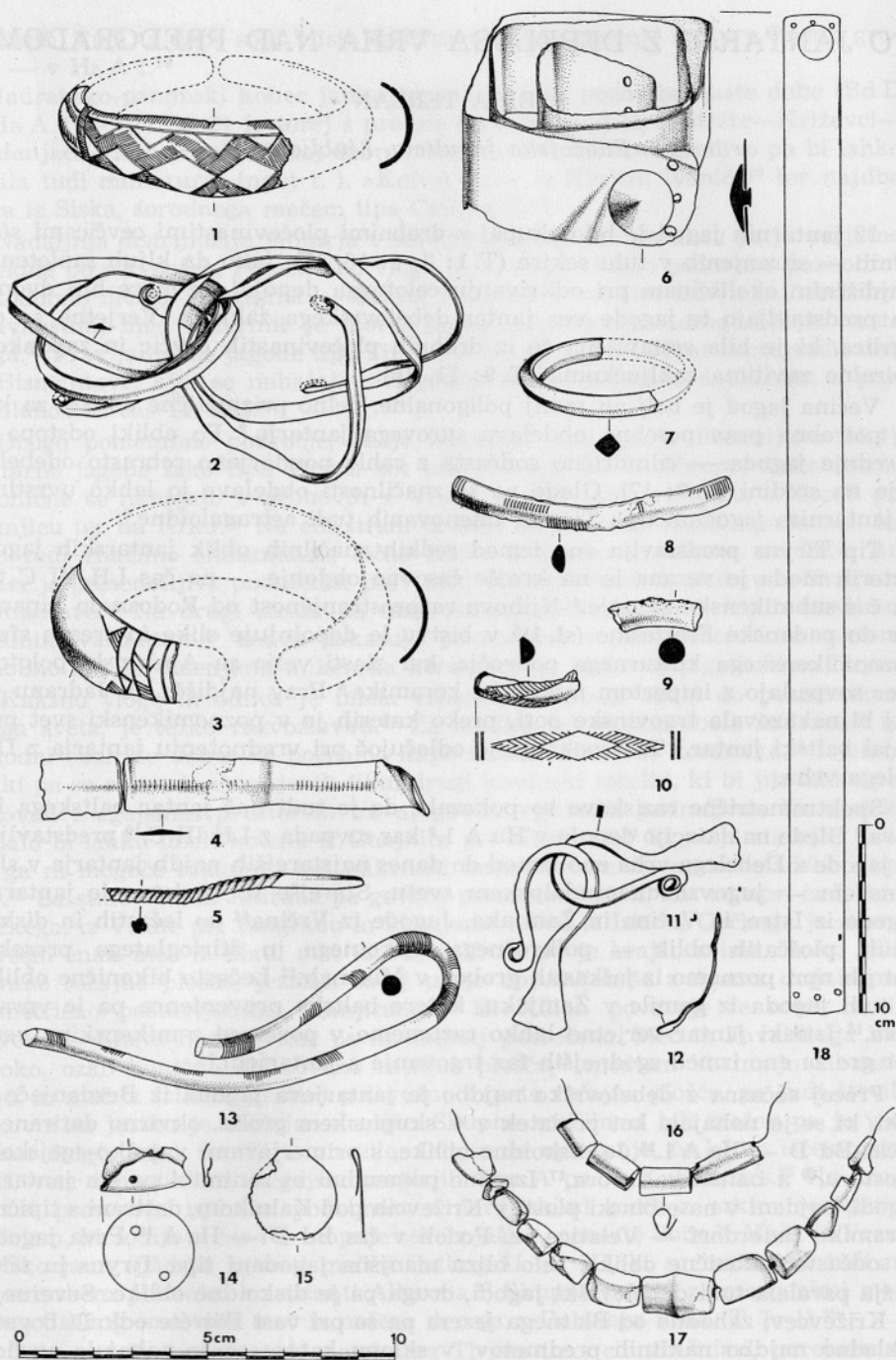
T.9: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, 17 jantar, ostalo bron.

Pl.9: The Debeli vrh depot above Predgrad, 17 amber, the rest bronze.

T. 8: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, 1 »beli« bron, ostalo bron.

Pl. 8: The Debeli vrh depot above Predgrad, 1 »white« bronze, the rest bronze.

T. 9: Depojska najdba Debeli vrh nad Predgradom, 17 jantar, ostalo bron.

Pl. 9: The Debeli vrh depot above Predgrad, 17 amber, the rest bronze.

O JANTARJU Z DEBELEGA VRHA NAD PREDGRADOM

BIBA TERŽAN

Filozofska fakulteta, Ljubljana

12 jantarnih jagod je bilo skupaj z drobnimi pločevinastimi cevčicami stlačenih — shranjenih v tulu sekire (T. 1: 3; 9: 16, 17), tako da kljub zapletenim najdiščnim okoliščinam pri odkrivanju celotnega depoja¹ ne more biti dvoma, da predstavljajo te jagode ves jantar debelovrškega zaklada. Verjetno so del ogrlice, ki je bila sestavljena še iz drobnih pločevinastih cevčic in zaponke s spiralno zavitima zaključkoma (T. 9: 11, 16).

Večina jagod je bolj ali manj poligonalne, delno prizmatične oblike, za kar ni potrebna prav posebna obdelava surovega jantarja.² Po obliki odstopa le osrednja jagoda — cilindrično sodčasta z rahlo poudarjeno rebrasto odebelitvijo na sredini (T. 9: 17). Glede na te značilnosti obdelave jo lahko uvrstimo k jantarnim jagodam tipa Tiryns, imenovanih tudi astragaloidne.³

Tip Tiryns predstavlja eno izmed redkih značilnih oblik jantarskih jagod, katerih moda je vezana le na krajše časovno obdobje — na čas LH III C ter na čas submikenske stopnje.⁴ Njihova razprostranjenost od Rodosa do Liparov ter do padanske Frattesine (sl. 1)⁵ v bistvu le dopolnjuje sliko interesne sfere poznomikenskega kulturnega področja, kar zlasti velja za Apeninski polotok, kjer sovpadajo z importom mikenske keramike.⁶ Prav najdišča ob Jadranu pa naj bi nakazovala trgovinske poti, preko katerih je v poznomikenski svet prihajal baltski jantar.⁷ Ta aspekt pa je odločujoč pri vrednotenju jantarja z Debelega vrha.

Spektrometrične raziskave so pokazale, da je tudi naš jantar baltskega izvora.⁸ Glede na datacijo depoja v Ha A 1,⁹ kar sovпада z LH III C,¹⁰ predstavlja jagode z Debelega vrha eno izmed do danes najstarejših najdb jantarja v slovenskem — jugovzhodnopredalpskem svetu. Starejše so verjetno le jantarne jagode iz Istre, iz Vrčina in Žamjaka. Jagode iz Vrčina¹¹ so lečastih in diskoidnih, ploščatih oblik — polkrožnega, trikotnega in štirioglatega preseka, kot jih npr. poznamo iz jaškastih grobov v Mikenah.¹² Lečasto bikonične oblike je tudi jagoda iz gomile v Žamjaku, katere baltska provenienca pa je vprašljiva.¹³ Istrski jantar verjetno lahko razumemo v povezavi z mikenskim, vendar gre za eno izmed zgodnejših faz trgovanja z jantarjem.¹⁴

Precej sočasna z debelovrško najdbo je jantarjeva jagoda iz Bezdanjače v Liki, ki se je nahajala kot pridatek v 4. skupinskem grobu, okvirno datiranim v čas Bd D — Ha A 1.¹⁵ Je diskoidne oblike, s primerjavami v grško-egejskem prostoru,¹⁶ a baltskega izvora.¹⁷ Izredno pomembni in zanimivi pa sta jantarni jagodi, najdeni v naselbinski plasti v Križevcih pod Kalnikom, datirani s tipično keramiko Baierdorf — Velatice oz. Podoli v čas Bd D — Ha A.¹⁸ Prva jagoda je sodčasto bikonične oblike, zelo blizu manjšim jagodam tipa Tiryns in tako bližja paralela tudi debelovrški jagodi, druga pa je diskoidne oblike. Severneje od Križevcev, zahodno od Blatnega jezera pa so pri vasi Pötréte odkrili bogato zakladno najdbo nakitnih predmetov, v sklopu katere se je nahajala ogrlica iz kar 250 jantarnih jagod različnih oblik — lečastih, diskoidnih, bikoničnih,

ploščatih. Tudi ta depo sodi v isto časovno obdobje zgodnje kulture žarnih grobišč — v Ha A 1.¹⁹

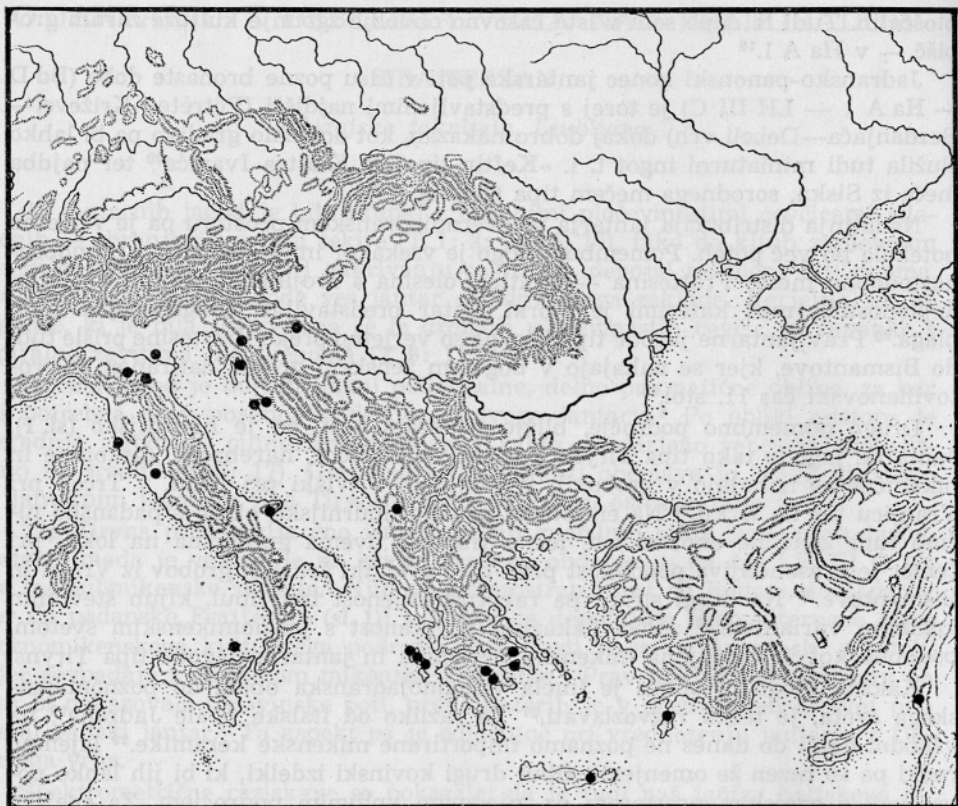
Jadransko-panonski konec jantarske poti v času pozne bronaste dobe (Bd D — Ha A 1 — LH III C) je torej s predstavljenimi najdišči (Pötréte—Križevci—Bezdanjača—Debeli vrh) dokaj dobro nakazan, kot dokazno gradivo pa bi lahko služila tudi miniaturi ingot t. i. »Keftiu tipa« iz Kloštra Ivaniča²⁰ ter najdba meča iz Siska, sorodnega mečem tipa Catling II.²¹

Nadaljnja distribucija jantarja v severnojadranskem prostoru pa je verjetno potekala po več poteh. Pomembno vlogo je vsekakor imelo padansko poznobronastodobno mesto Frattesina — Fratta Polesina s svojimi številnimi obrtnimi dejavnostmi, med katerimi je moral jantar predstavljati dragocenejšo vrsto blaga.²² Prav jantarne jagode tipa Tiryns so verjetno preko Frattesine prišle tudi do Bismantove, kjer se nahajajo v bogatem ženskem grobu, datiranem v protovillanovski čas 11. stol.²³

Drugo pomembno področje, bližje nakazani poti, pa je liburnijsko (sl. 1). Jantarne jagode tako tipa Tiryns kot tudi cilindrične, narebrene, diskoidne in bikonične se nahajajo v grobovih v Vrsiju in Privlaki pri Ninu, v Trceli pri Vranjicu ter na Krku.²⁴ Na eni strani družijo liburnijsko obalo s padansko nižino tudi značilne enozankaste ločne fibule z dvema gumboma na loku, pri čemer je presenetljiva podobnost prav med pridatki ženskih grobov iz Vrsija in Bismantove.²⁵ Na drugi strani pa razprostranjenost teh fibul, kljub številnim lokalnim variantam,²⁶ znova nakazuje povezanost s poznomikenskim svetom, podobno kot že omenjena mikenska keramika in jantarne jagode tipa Tiryns.

Kakšno vlogo in odnos je imela vzhodnojadranska obala do poznomikenskega sveta, je težko razvozlavati.²⁷ Za razliko od italске obale Jadrana²⁸ na vzhodni obali do danes ne poznamo importirane mikenske keramike.²⁹ Izjemno redki pa so razen že omenjenih fibul drugi kovinski izdelki, ki bi jih lahko povezovali z egejskim prostorom oz. njegovim vplivnim področjem. Za egejsko bodalo bi lahko imeli bodalo iz Gnojnice pri Mostarju,³⁰ ki pa je starejše, tako da ga ni mogoče razumeti kot mikenski import v smislu poznoheladske stopnje.³¹ Za stike vzdolž Jadrana pa govorijo posamezni meči, kot so npr. iz Islama Grškega, iz Vrane pri Biogradu in Škocjana. Meču iz Islama Grškega je skoraj povsem enak meč iz Mati, meč iz Vajzë-Vlorë pa je krajši, a ima enako oblikovano ročajno ploščo, jezičast ročaj pa je opremljen še z dvema dodatnima, asimetrično postavljenima luknjicama.³² K. Kilian povezuje te meče v tip Pavelsko—Rheté Bazje,³³ kar pa ni najbolj posrečeno. Meč iz Pavelskega ima visoko, ozko konično oblikovano ročajno ploščo,³⁴ medtem ko imajo albanski meči in meč iz Islama izrazito polkrožno napeto ročajno ploščo, pa tudi število zakovic na jeziku je običajno manjše. Skupna značilnost teh mečev pa je vsekakor dolgo, ozko, profilirano rezilo. Odpira se vprašanje, če lahko iščemo starejši vzor tem mečem v egejskih rapirjih tipa A pa N. K. Sandars.³⁵ Na drugi strani preseneča njihova podobnost z nordijskimi meči z ozkim jezičastim držajem, ki sodijo v čas IV. stopnje severnjaške bronaste dobe.³⁶ Meča iz Vrane in Škocjana spadata k vrsti mečev Catling II oz. III, ki so razširjeni tudi na Apeninskem polotoku v varianti Allerona.³⁷ Skupne poteze z omenjenimi meči tipov Catling ima tudi meč iz našega depoja z Debelega vrha (T. 7: 1).³⁸

Tako ostaja jantar z jagodami tipa Tiryns in s cilindričnimi, narebrenimi jagodami najzgovornejša priča za jadransko trgovsko pot v poznomikenskem

Sl. 1: Jantarne jagode tipa Tiryns (dopolnjeno po N. Negrone Catacchio 1976, T. 4).

Fig. 1. Amber beads of the Tiryns type based on N. Negrone Catacchio 1976, T. 4.

obdobju, ki se je v severnem Jadranu spojila s »kopno« jantarsko potjo. Debeli vrh pa nudi s svojim zakladom tudi elemente, ki nakazujejo, kje naj iščemo drugi — baltiški — konec jantarske poti! Gre za zaponko ogrlice s spiralno zavitima zaključkoma ter sploščenima, trikotno razširjenima nastavkoma (T. 9: 11), ki ima za svojo daljnjo primerjavo v ovratnici iz zakladne najdbe iz Pohnsdorfa v vzhodnem Holsteinu.³⁹ Ovratnica iz Pohnsdorfa pa je sorodna tordiranim torquesom z ovalno sploščeno razširitvijo in zavitimi spiralnimi zaključki, ki so v času pozne bronaste dobe pogosti in tipični za žensko nošo vzhodnega Holsteina in Mecklenburškega.⁴⁰ Problem ostaja v toliko nerazrešen, ker so nordijske ovratnice mlajše kot naša zaponka. K ženski opravi na zahodnobaltiškem področju spadajo tudi spiralaste zapestnice, pogosto s spiralnima zaključkoma, ki se nahajajo v sestavi istih depojev kot omenjene ovratnice.⁴¹ Nanje spominjata spiralasti zapestnici, nekoliko deformirani in

zataktnjeni druga v drugo, iz zakladne najdbe z Debelega vrha (T. 9: 2).⁴² Sovpadanje zlasti ogrlične zaponke⁴³ z jantarjem baltske provenience v debelovrškem depoju se zdi možen argument za domnevo, da se je »jantarska pot« za naš jantar začela ob Mecklenburško-Kielskem zalivu Baltiškega morja⁴⁴ in se je iztekla ob obali severnega Jadrana, kjer so bili skrivnostni otoki Elektridi.⁴⁵

B. BAČIĆ	1959—60	Tumuli iz bročanog doba na Maklavunu i Žamjaku u južnoj Istri. <i>Jadran. zbornik</i> 4, 197 ss
Š. BATOVIĆ	1959	Iz ranog željeznog doba Liburnije. <i>Diadora</i> 1, 37 ss
	1962	Sepultures de la peuplade illyrienne des Liburnes. <i>Inv. Arch.</i> Y 31—40
	1970	Brončani mač iz Islama Grčkog. <i>Adriatica praehist. et antiqua</i> , 173 ss
F. BELLATO
G. F. BELLINTANI	1975	Dati per uno studio della tecnologia e tipologia dei manufatti in corno ed osso nell'abitato protostorico di Frattesina di Fratta Polesine. <i>Padusa</i> 11, 15 ss
G. F. BELLINTANI
R. PERETTO	1972	Il ripostiglio ed altri manufatti enei raccolti in superficie. <i>Padusa</i> 8, 32 ss.
L. BERNABO BREA
M. CAVALIER	1977	<i>Il Castello di Lipari e il Museo archeol. Eoliano</i>
V. BIANCO PERONI	1970	<i>Die Schwerter in Italien.</i> PBF IV/1
A. M. BIETTI SESTIERI	1973	The metal industry of continental Italy, 13th to the 11th century BC and its connections with the Aegean. <i>Proc. Prehist. Soc.</i> 39, 383 ss
	1975	Elementi per lo studio dell'abitato protostorico di Frattesina di Fratta Polesine. <i>Padusa</i> 11, 1 ss
A. M. BIETTI SESTIERI
F. LO SCHIAVO	1976	Alcuni problemi relativi ai rapporti fra l'Italia a la penisola balcanica nella tarda eta del bronzo dell eta del ferro. <i>Iliria</i> 4, 163 ss
J. BOARDMAN	1961	The Cretan Collection in Oxford. <i>The Dictaeon Cave and Iron Age Crete</i>
J. BOUZEK	1969	<i>Homerisches Griechenland.</i>
L. BRACCESI	1971	<i>Grecità Adriatica</i>
K. BRANIGAN	1967	The Early Bronze Age Daggers of Crete. <i>Annu. Brit. School Athens</i> 62, 211 ss
W. A. von BRUNN	1980	Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel. 61. <i>Ber. RGK</i> , 91 ss
G. BUCHHOLZ	1959	Keftiubarren und Erzhandel im zweiten vorchristlichen Jahrtausend. <i>Prähist. Zeitschr.</i> 37, 1 ss
M. CATARSI
P. L. DALL'AGLIO	1978	<i>La necropoli protovillanoviana di Campo Pignelli di Bismantova.</i> Cat. dei Civici Musei di Reggio nell'Emilia 4
H. W. CATLING	1968	Late Minoan Vases and Bronzes in Oxford. <i>Annu. Brit. School Athens</i> 63, 89 ss
B. ČOVIĆ	1971	Dva specifična tipa zahodno balkanske lučne fibule. <i>Glasnik Zem. muzeja n. s.</i> 26, 313 ss

- V. ČURČIĆ 1909 Prähistorische Funde aus Bosnien und Hercegovina. *WMBH* 11, 91 ss
- R. DRECHSLER BIŽIĆ 1979—80 Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina. *Vjestnik Arheol. muzeja Zagreb* 3. ser. 12—13, 27 ss
- A. EVANS 1925 The Ring of Nestor. A Glimpse into the Minoan After-World. *Journ. Hell. Stud.* 45, 1 ss
- I. GJIPALI 1981 Agglomerations et matériaux préhistoriques du district de Librazhd. *Iliria* 11, 239 ss
- D. HADŽI 1978 Spektrometrične raziskave jantarja in smol iz prazgodovinskih najdišč na Slovenskem. *Vestnik SKD* 25 (1), 51 ss
- B. HÄNSEL 1970 Bronzene Griffzungenschwerter aus Bulgarien. *Präh. Zeitschr.* 45, 26 ss
- 1982 Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr. *Prähist. Arch. in Südosteuropa* 1, 1 ss
- A. HARDING 1973 Amber in Bronze Age Greece. *Actes du 8e congrès des sciences préhist. et protohist.* 3 (Beograd 1971), 18 ss
- 1976 Illyrians, Italians and Mycenaean: Trans-Adriatic contacts during the Late Bronze Age. *Iliria* 4, 157 ss
- A. HARDING 1974 Amber in the Mycenaean World. *Annu Brit. School Athens* 69, 145 ss
- H. HUGHES BROCK
- F. W. von HASE 1982 Mykenische Keramik in Italien. *Beiträge zur ägäischen Bronzezeit*. Kl. Schr. Vorgesch. Seminar Marburg 11, 13 ss
- Z. HOMEN 1982 Novi kasnobrončanodobni lokalitet u Križevcima. *Muzejski vjestnik Varaždin* 5, 18 ss
- F. HORST 1982 Die jungbronze- und früheisenzeitlichen Hauptverbindungswege im nördlichen Mitteleuropa. *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem* (Kra-kow — Przemysl 1978), 231 ss
- H. J. HUNDT 1955 Versuch zur Deutung der Depotfunde der nordischen jüngeren Bronzezeit. *Jahrb. RGZM* 2, 95 ss
- K. KILIAN 1976 Nordgrenze des ägäischen Kulturbereiches im mykenischer und nachmykenischer Zeit. *Jahresber. Inst. Vorgesch. d. Univ. Frankfurt a. M.*, 112 ss
- L. KRUTA POPPI 1975 Annotazioni sulla fisionomia culturale dell'Appennino bolognese nel tardo bronzo. *Padusa* 11, 137 ss
- F. LO SCHIAVO 1970 Il gruppo liburnico-japodico. *Atti Accad. naz. Lincei* 376, *Mem. ser.* 8, vol. 14, fasc. 6
- I. MAROVIĆ 1975 Salone dans la préhistoire. *Disputationes Salonitanae* 1970, 9 ss
- G. MERHAR HIRSCHBÄCK 1984 Prazgodovinski depo Debeli vrh nad Predgradom. *AV* 35, 90 ss
- V. MILOJČIĆ 1948—49 Die dorische Wanderung in Lichte der vorgeschichtlichen Funde. *Arch. Anz.*, 11 ss
- 1955 Einige mitteleuropäische Fremdlinge auf Kreta. *Jahrb. RGZM* 2, 153 ss

R. MÜLLER	1972	Der spätbronzezeitliche Schatzfund von Pötrete. <i>A Veszprem megyei muzeumok közleményei</i> 11, 59 ss
H. MÜLLER-KARPE	1959	<i>Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen.</i> RGF 22.
	1980	<i>Handbuch der Vorgeschichte. Bd. 4. Bronzezeit</i>
N. NEGRONI CATAACCHIO	1972	La problematica dell'ambra nella protostoria italiana: le ambre intagliata di Fratta Polesine e rotte mercantili nell'Alto Adriatico. <i>Padusa</i> 8, 3 ss
	1975	Le ambre gargariche nel quadro della problematica dell'ambra nella protostoria Italiana. <i>Atti del coll. internaz. di preist. e protost. della Daunia</i> , 310 ss
	1976	Le vie dell'ambra i passi alpini orientali e l'alto Adriatico. Aquileia e l'arco alpino orientale. <i>Antichità Altoadriatiche</i> 9, 21 ss
N. PETRIĆ	1980	Komunikacije u prethistoriji Jadrana. Putevi i komunikacije u praistoriji — Peć 1978. <i>Materijali</i> 16, 21 ss
F. PRENDI	1975	Un aperçu sur la civilisation de la première période du fer en Albanie. <i>Iliria</i> 3, 109 ss
	1982	Die Bronzezeit und der Beginn der Eisenzeit in Albanien. <i>Prähist. Arch. in Südosteuropa</i> 1, 203 ss
J. ŘIHOVSKÝ	1966	Die Anfänge der jüngeren (Podoli) Phase des mitteldonauländischen Kreises der Urnenfelderkultur. <i>Pam. archeol.</i> 57, 459 ss
J. A. SAKELLARAKIS	1975	Zwei Fragmente mykenischer Keramik von Debelo brdo in Sarajevo. <i>Germania</i> 53, 153 ss
Z. MARIĆ		
N. K. SANDARS	1961	The First Aegean Swords and their Ancestry. <i>Am. Journ. Arch.</i> 65, 17 ss
B. SCHIAVUZZI	1914	Necropoli a tumuli a Monte Orsino. <i>Atti e mem. soc. istriana di arch. e storia patria</i> 30, 209 ss
E. SPROCKHOFF	1931	<i>Die germanischen Griffzungenschwerter.</i> RGF 5
	1956	<i>Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises.</i> RGZM Kat. 16
F. STARE	1975	<i>Dobova. Posavski muzej Brežice</i> 2
D. E. STRONG	1966	<i>Catalogue of Carved Amber in the Department of Greek and Roman Antiquities</i>
J. SZOMBATHY	1912	Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Kanzian. <i>Mitt. Prähist. Komn.</i> 2/2, 127 ss
J. M. TODD,	1976	Bronze and Iron Age Amber Artifacts in Croatia and Bosnia-Herzegovina. <i>Journ. of Field Archeology</i> 3/3, 313 ss
M. H. EICHEL		
C. W. BECK		
A. MACCHIARULO		
K. VINSKI GASPARINI	1973	<i>Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj</i>

- ¹ G. Merhar Hirschbäck 1984, 90. Na tem mestu bi se rada zahvalila G. Merharjevi, da mi je omogočila študij jantarja že pred objavo.
- ² A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 154 s. Cfr. D. E. Strong 1966, 12 ss.
- ³ A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 155. N. Negroni Catacchio 1976, 47.
- ⁴ A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 155.
- ⁵ Karta razprostranjenosti je le dopolnjena po N. Negroni Catacchio 1976, T. 4. Najdišča na karti so naslednja: Bismantova: M. Catarsi, P. L. Dall'Aglio 1978, T. 21: 1. Borgo Panigale: N. Negroni Catacchio 1976, T. 4. Capitanata: N. Negroni Catacchio 1975, 316. Debeli vrh: g. Merhar Hirschbäck 1984, T. 9: 17. Diakata, Kephallenia: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 160. Dictaea, Kreta: J. Boardman 1961, 72, Fig. 32: 352. Frattesina Polesine: N. Negroni Catacchio 1972, 18 s, Fig. 17—22. Ialysos, Rodos: D. E. Strong 1966, 39, Pl. 1: c, b. Križevci: Z. Homen 1982, T. 2: 7. Krk: F. Lo Schiavo 1970, T. 23: 15. Lakkithra, Kephallenia: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 162. Lipari: L. Bernabo Brea, M. Cavalier 1977, Fig. 41 f. Mati: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 155. Metaxata, Kephallenia: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 162. Nauplion: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 164. Ponte S. Pietro Valle — Ischia di Castro: N. Negroni Catacchio 1976, T. 4. A. M. Bietti Sestieri, F. Lo Schiavo 1976, Fig. 14: 5. Populonia: N. Negroni Catacchio 1976, T. 4. Privlaka: Š. Batović 1959, T. 3: 15, sl. 4: 2. Salamis: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 166. Thisbe: A. Evans 1925, 2, Fig. 1 h. Tiryns: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 167. H. Müller-Karpe 1980, T. 245: 13. Ugarit: A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 170. Vrsi: Š. Batović 1962, Y 31: 2.
- ⁶ K. Kilian 1976, 112 ss. F. W. von Hase 1982, 13 ss.
- ⁷ A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 152, 159. J. M. Todd, M. H. Eichel, C. W. Beck, A. Macchiarulo 1976, 313 ss.
- ⁸ D. Hadži, B. Orel 1978, 51 ss.
- ⁹ G. Merhar Hirschbäck 1984, 98.
- ¹⁰ H. Müller-Karpe 1959, 226 ss. B. Hänsel 1982, 1 ss, Abb. 12.
- ¹¹ Jagode iz Vrčina so v glavnem še neobjavljene, zato se zahvaljujem Kristini Mihovilič, kustodinji *Arheološkega muzeja v Puli*, ki me je seznanila z osnovnimi oblikami jantarjevih jagod v Istri. Za Vrčin cfr. B. Schiavuzzi 1914, 211. J. M. Todd, M. H. Eichel, C. W. Beck, A. Macchiarulo 1976, 317 ss.
- ¹² A. Harding, H. Hughes Brock 1974, Fig. 4: 13, 14, 17; 5: 2, 16, 17.
- ¹³ B. Bačić 1959—60, 197 ss, sl. 1. J. M. Todd, M. H. Eichel, C. W. Beck, A. Macchiarulo 1976, 320.
- ¹⁴ A. Harding, H. Hughes Brock 1974, 152 ss. A. Harding 1973, 18 ss.
- ¹⁵ R. Drechsler Bižić 1979—80, 63, T. 25: 6.
- ¹⁶ A. Harding, H. Hughes Brock 1974, Fig. 6: 3—5, 9, 15.
- ¹⁷ R. Drechsler Bižić 1979—80, 42, op. 63 a.
- ¹⁸ Z. Homen 1982, T. 7—8. Za keramiko cfr. J. Říhový 1966, Obr. 7 K; 8: D 1, 2; 9: P; 15: f; 16: D 1, 4, 6; 23: H 3, 9 itd. K. Vinski Gasparini 1973, T. 23: 5; 25: 2, 6—7. F. Stare 1975, T. 4: 8; 17: 6; 39: 2; 30: 8.
- ¹⁹ R. Müller 1972, 59 ss, Fig. 3. Enak gumb in cevčice kot v tem depoju: R. Müller 1972, Fig. 10: 16—18; 11, se nahajajo tudi v depoju z Debelega vrha: T. 9: 14, 16.
- ²⁰ K. Vinski Gasparini 1973, T. 96: 29. Cfr. G. Buchholz 1959, 1 ss, pri čemer bi kloštarski ingot glede na obliko sodil k 1. tipu — cfr. Abb. 2. Z Makarske navaja Buchholz, ingot: str. 37, T. 5: 5, za katerega K. Kilian 1976, 122, op. 1 pravi, da je s Cipra.
- ²¹ K. Vinski Gasparini 1973. T. 26: 11. K. Kilian 1976, 117, Abb. 4, 126 (kjer pa je napačno kartiran).
- ²² N. Negroni Catacchio 1972. Cfr. še A. M. Bietti Sestieri 1975. F. Bellato, G. F. Bellintani 1975. G. F. Bellintani, R. Peretto 1972.
- ²³ M. Catarsi, P. L. Dall'Aglio 1978, 47 ss, T. 21. Povezavo Debelega vrha s severnoitalskim prostorom nakazuje tudi bodalo (T. 7: 6), ki ima primerjavo v S. Marii di Villiana: L. Kruta Poppi 1975, T. 4: 1.

²⁴ Š. Batović 1962, Y 31: 2—5. Š. Batović 1959, sl. 4: 1—7; T. 3: 15—17; 5: 15—18. I. Marović 1975, 15, sl. 5: 2. F. Lo Schiavo 1970, T. 23: 9—11, 13—16.

²⁵ Cfr. op. 23 in 24. V obeh grobovih se nahajajo razen jantarne ogrlice po dve fibuli in po dvojce vrst obročastega nakita: v Vrsiju par manjših zapestnic in 3 pari zapestnic trikotnega preseka, v Bismantovi pa par žičnih obročev — zapestnic in par manjših obročkov. Očitno gre za tipično žensko nošo žensk določenega stanu.

²⁶ J. Bouzek 1969, 102, Abb. 38. Za variante pa še cfr. A. M. Bietti Sestieri, F. Lo Schiavo 1976, Fig. 16. B. Čović 1971, 313 ss.

²⁷ Cfr. že delno zastarele teze: V. Milošič 1948—49, 31 ss; 1955, 166 ss.

²⁸ Cfr. op. 6.

²⁹ Izjemo bi predstavljala le keramika z Debelega Brda pri Sarajevu: J. A. Sakellarakis, Z. Marić 1975, 153 ss, čemur pa ugovarja K. Kilian 1976, op. 1, ki ima keramiko z Debelega Brda za japijsko geometrijsko keramiko.

³⁰ V. Čurčić 1909, 95, T. 18: 4. Cfr. K. Branigan 1967, 220, Fig. 2: 3 — VII. tip.

³¹ N. Petrić 1980, 30.

³² Š. Batović 1970, sl. 1, 2. F. Prendi 1975, 116, Pl. 1: 3, 4; isti 1982, Abb. 12: 3, 4, kjer pa ima meč iz Vajž-Vlörë (4) 4 luknjice na jeziku. I. Gjipali 1981, T. 1: 6. A. Harding 1976, 158.

³³ K. Kilian 1976, 126, Abb. 4.

³⁴ B. Hänsel 1970, 36, Abb. 2: 1.

³⁵ N. K. Sandars 1961, 21 s, Pl. 17: 1—3; 20.

³⁶ H. J. Hundt 1955, Abb. 6: 1, 2. E. Sprockhoff 1931, 26 ss, T. 25: 9; 29.

³⁷ Š. Batović 1970, sl. 3: 1. J. Szombathy 1912, Fig. 79. Cfr. K. Kilian 1976, 126 s, Abb. 4, ki pa je precej neprecizen pri svojem opredeljevanju mečev k tipom Catling II/II oz. III. Zato cfr. H. W. Catling, *Antiquity* 35, 1961, 117 ss (meni nedostopna literatura, zato kontrola neizvedljiva), H. W. Catling 1968, 98 ss. A. M. Bietti Sestieri 1973, 406, Fig. 22: 8. V. Bianco Peroni 1970, 66 ss, T. 21: 153; 22: 154, 155.

³⁸ Cfr. G. Merhar Hirschbäck 1984, 90 ss.

³⁹ E. Sprockhoff 1956, 154, T. 30: 6. W. A. von Brunn 1980, T. 43: 177.

⁴⁰ E. Sprockhoff 1956, 152 ss, Karte 29.

⁴¹ E. Sprockhoff, 1956, 172 ss. W. A. von Brunn 1980, T. 26: 28; 36: 100; 39: 125.

⁴² Cir. G. Merhar Hirschbäck 1934, 90 ss.

⁴³ Čeprav se morda spiralaste zapestnice ne zdijo dovolj tipične za takšne analogije, pa ostaja dejstvo, da spiralaste zapestnice s tako oblikovanimi spiralastimi zaključki niso ravno najbolj pogoste v bližnji oz. daljni okolici Debelega vrha. Kot dodatni argument k »nordijskim« povezavam pa lahko služi vrsta mečev, h kateri sodi meč iz Islama Grškega.

⁴⁴ Cfr. F. Horst 1982, 231 ss, pos. Abb. 3.

⁴⁵ Cfr. L. Braccisi 1971, 223 ss.

THE AMBER FROM DEBELI VRH ABOVE THE VILLAGE OF PREDGRAD

Summary

Amber beads were preserved-deposited together with fine metallic tubes in the socket of an axe (T. 1: 3; 9: 16, 17).¹ It is possible that they formed a necklace to which a necklace clasp with spirally rounded ends also belongs (T. 9: 11).

The majority of amber beads has a polygonal form; the central bead only has a cylindrical barrel-shaped form with a stressed rib-like thickening in the middle (T. 9: 17). This bead is of the type Tiryns.^{2—3}

The Tiryns type is one of the rare forms of amber beads which were fashionable during a short period only — they are connected with LH III C.⁴ Its geographic distribution completes our picture of the late Mycenaean cultural sphere (Fig. 1).^{5—6} Its find spots along the Adriatic coast seem to indicate the trade routes along which the amber from the Baltic Sea came into the late Mycenaean world.⁷

The spectrometric analyses have proved the amber from Debeli vrh to be also of Baltic origin.⁸ With the dating of the hoard into the period Ha A 19—10 the beads from the Debeli vrh represent one of the oldest findings of amber in the area of Slovenia. Probably older are only the amber beads from Istria, from Vrčin^{11—12} and Žamjak.¹³ Approximately of the same date as the beads from Debeli vrh are the amber bead from Bezdanjača in the Lika region,^{15—17} the two amber beads from

a settlement near Križevci,¹⁸ and the necklace from the hoard Pötrete, west of Lake Balaton.¹⁹ Thus the Adriatic and Pannonian end of the »Amber Route« is in the period of the late Bronze Age represented by the following find spots: Pötrete—Križevci—Bezdanjača—Debeli vrh. Considered as further material proof are the miniature ingot of the so-called »Keftiu type« from Kloštar Ivanić²⁰ and the sword from Sisak which is related to the swords of the type Catling II.²¹

Further distribution of amber in the area of the northern Adriatic had probably taken place along several routes. In this connection an important role was certainly held by the late Bronze Age site in the Po Valley: Frattesina — Fratta Polesina.^{22—23} Another important area was that of Liburnia (Fig. 1). Amber beads of the Tiryns type, as well as cylindrical, ribbed, discoidal, and biconic beads, have also been found in the graves at Vrsi and at Privlaka near Nin, at Trčela near Vranjic, and on the island of Krk.²⁴ The connections between Liburnia and the valley of the Po River are indicated not only by amber but also by the characteristic bow fibulae with two buttons. At the same time the geographic distribution of these fibulae also indicates — in spite of local variants^{25—26} — the connections with the late Mycenaean world, as is proved also by Mycenaean ceramics⁶ and by the amber beads of the Tiryns type (Fig. 1).

It is difficult to disentangle the problem of the role and of the connections of the eastern Adriatic coast with the late Mycenaean world.²⁷ In contrast to the Italian side of the Adriatic coast²⁸ no imported Mycenaean ceramics has so far been found on the eastern shore.²⁹ Metallic products which could be connected with the Aegean area, or with the sphere of its influence, are extremely rare. Contacts along the Adriatic coast are indicated e. g. by some swords, such as the sword from Islam Grčki whose closest parallels can be considered to be the swords from Albania,^{32—34} with their possible model, the Aegean rapiers of the type A, after Sandars.³⁵ At the same time these swords have a striking similarity with the Nordic swords with the narrow tongue-shaped handle.³⁶ Also interesting are swords from Vrana near Biograd and from Škocjan which belong to the sword-type Catling II or III. These swords are also known from the Apennine Peninsula in the variant Allerona.³⁷ The sword from Debeli vrh (T. 7: 1) also shows common traits with these swords of the Catling type.³⁸

In this way amber remains the most evident proof of the Adriatic trade route during the late Mycenaean period which in the region of the northern Adriatic joined the »land« Amber Route (Fig. 1).

The Debeli vrh hoard offers also elements which indicate where the other — the Baltic — end of the Amber Route was. Important in this connection is the clasp from the necklace (T. 9: 11) which shows a remote relationship with the clasp from the treasure trove found at Pohnsdorf in eastern Holstein.^{39—40} The occurrence of the necklace clasp⁴³ with the amber of Baltic provenience seems to serve as a possible argument for the supposition that the »Amber Route« for the amber found in our area began in the Mecklenburg-Kiel Gulf of the Baltic Sea⁴⁴ and ended at the northern coast of the Adriatic Sea where the mysterious islands Elektridi may lay.⁴⁵

ŽARNO GROBIŠČE V NOVEM MESTU

ZAČASNO POROČILO O RAZISKOVANJU V LETU 1982

TONE KNEZ

Dolenjski muzej, Novo mesto

Na podlagi večkratnih slučajnih arheoloških najdb pri oranju na Klemenčičevih njivah na ledini Mestne njive v Novem mestu smo se odločili za poskusno izkopavanje na tem območju, ki smo ga opravili septembra 1959 in oktobra 1960. Rezultate teh izkopavanj — 49 planih žganih grobov (grobovi št. 1—49) iz konca obdobja kulture žarnih grobišč in začetka starejše železne dobe (Ha B 3) — smo že objavili v *Arheološkem vestniku*.¹ Ob kopanju temeljev za stanovanjski blok (danes hiša Mestne njive št. 4) smo leta 1963 odkrili nadaljnjih sedem grobov (grobovi št. 50—56), ki sodijo v območje iste žarnogrobiščne nekropole na Mestnih njivah.² Po vseh teh ugotovitvah je bilo jasno, da imamo na področju Mestnih njiv opravka z velikim, zelo razsežnim planim grobiščem, ki je po načinu pokopavanja še čisto žarnogrobiščno, po svoji vsebini pa najavlja novo obdobje, t. j. začetek starejše železne dobe na Slovenskem.

Ker področje Mestnih njiv po urbanističnem načrtu za Novo mesto v prihodnjih desetletjih ne bo zazidano in ker smo v zadnjih dvajsetih letih morali v Novem mestu posvetiti vso pozornost reševanju pred zidavo ogroženih arheoloških terenov (halštatske gomile³ in srednjelatensko grobišče⁴ v Kandiji ter poznolatensko-rimsko grobišče Beletov vrt⁵), nismo v tem času na Mestnih njivah opravili nobenih raziskav. Res pa je, da so grobovi na tej nekropoli stalno ogroženi z vsakoletnim oranjem. Z uvedbo oranja s traktorjem so brazde globlje in lemež še huje poškoduje in uničuje razmeroma plitvo vkopane grobove. Zaradi vsakoletnega oranja spomladi in jeseni in deloma tudi zaradi erozije so skoraj vsi grobovi z žarami v vrhnjem delu močno poškodovani ali celo uničeni. Največkrat so žare gladko odrezane s plugom, zato so se nam v večini primerov ohranili le spodnji deli žar. Zaradi globljega oranja pa je bila leta 1982 potrebna nujna intervencija na terenu, da bi rešili pred uničenjem veliko število grobov.

Pri strojnem oranju v pozni jeseni 1981 so na njivski parceli 466 k. o. Mestne njive zadeli na žgane grobove. Na preorani površini so se pojavile številne temne lise in keramične črepinje — sledovi nekdanjih grobov. Zaradi zgodaj zapadlega snega smo izkopavanje morali preložiti na pomlad 1982. Terensko raziskovanje smo opravili v dveh kampanjah, vsakokrat po oranju: od 15. marca do 1. aprila in od 8. do 13. novembra 1982. Delo je imelo reševalno-zaščitni značaj, pri čemer smo raziskali in izkopali vse tiste grobove, ki so bili odkriti in zadeti z oranjem. S to raziskovalno kampanjo smo izkopali in dokumentirali 140 grobov (grobovi št. 57—196) z žganim pokopom (T. 1—2).⁶ Edino grob 171 je latenski, kajti izkopen je bil že izven območja žarnogrobiščne nekropole na njeni zahodni strani in sodi v področje še neraziskanega srednjelatenskega grobišča, na katerem so bili že leta 1954 odkriti prvi grobovi.⁷

Na podlagi rezultatov izkopavanja v letu 1982 smo ugotovili, da je grobišče izredno razsežno, dosti bolj, kot smo prej domnevali. Po naši previdni oceni meri pokopališko območje vsaj 200 metrov v dolžino in najmanj 70 metrov v širino, grobovi pa so zelo na gosto vkopani (**Priloga 1**). Zato lahko računamo še na veliko število neodkritih grobov, kar to nekropolo uvršča med največja grobišča iz tega časa v Sloveniji. Grobovi na Mestnih njivah se nam kažejo v dveh oblikah: grobovi z žaro in grobovi brez žare. Razmerje v letu 1982 izkopanih grobov je: 78 % grobov z žaro in 22 % grobov brez žare. Žare so izredno velike (od 40—60 cm visoke in do 40 cm široke), na trebuhu so ponavadi okrašene z gladkim ali nazobčanim plastičnim rebrom, pogosto tudi z jezičastimi držaji. Grob z žaro daje v prerezu naslednjo sliko: pepel in sežgane kosti so vedno položili na dno žare, nanje so položili morebitne pridatke in nato žaro do vrha nasuli z zemljo. Domnevamo, da so ob zakopu na vrh žare položili manjše neobdelane kamnite plošče, ki pa so bile z oranjem in trebljenjem njive že zdavnaj odnesene. V redkih primerih so na vrh žare poveznili keramično skledo. V nekaj primerih smo ugotovili, da je bila žara delno obložena z večjimi kamni, ali pa je stala na manjši kamniti plošči. Grobovi brez žare so preproste grobne jame, večinoma okrogle, redko tudi pravokotne oblike. Okrogle merijo do 50 cm v premeru. Na dno jame so nasuli žganino in kostne ostanke ter vse skupaj zasuli z zemljo. Grobovi brez žare so praviloma brez pridatkov. Ob tem se zastavlja vprašanje družbene diferenciacije v tistem času. Menimo, da so bile v grobovih brez žare pokopane revne osebe iz nižjega ali celo najnižjega sloja tedanje družbe. Kostni material je v veliki večini intenzivno sežgan, le v nekaj grobovih smo našli nekoliko večje kostne ostanke, kar kaže na manj skrbno sežiganje. Ker kostni ostanki ob času našega poročanja še niso bili analizirani, ne moremo poročati o eventualnih ugotovitvah o spolu in starosti pokopanih oseb. Prav tako še ni znano, ali je med kostnimi ostanki tudi kaj živalskih kosti.

Pridatki v grobovih na Mestnih njivah so maloštevilni in skromni, kar je značilno za to obdobje naše prazgodovine. Vsi kovinski pridatki so bili v ognju, torej sežgani na grmadi skupaj s truplom, zato so bolj ali manj fragmentirani, deformirani, korodirani in včasih sprijeti s kostnimi ostanki in žganino. Od keramičnih pridatkov najdemo samo sklede-latvice (redko cele, največkrat samo v fragmentih) in vijčke. Maloštevilni so bronasti pridatki, od katerih smo našli 15 igel (malo celih, večina v fragmentih), 2 fibule očalarki brez osmice in eno certoško fibulo (grobna celota ni znana), prstan, več drobnih obročkov, del zapestnice, 3 šila, 3 puščične konice, nož, sulico, spiralni lasni obroček, več bronastih jagod. Še bolj redki so pridatki iz železa, ki so zaradi močne korozije in fragmentarnosti večinoma nedoločljivih oblik in neznanega namena, z izjemo dveh zapestnic iz groba 132. Preseneča število v žganini najdenih drobnih steklenih jagod, ki smo jih odkrili v 20 grobovih. Jagode so izdelane iz temno modre steklene paste, največje med njimi imajo bela ali rumena očesca. Večina steklenih jagod je izredno majhnih, najmanjše med njimi merijo komaj 2—3 mm (!) v premeru. Odkriti nam jih je uspelo le s pazljivim izpiranjem žganine z vodo na gostem situ. S postopkom izpiranja žganine na situ smo odkrili poleg steklenih jagod še več drobnih fragmentov bronastih igel in tri bronaste puščične konice, ki so novost v žarnogrobiščnem

NOVO MESTO-MESTNE NJIVE

SITUACIJSKI NAČRT KŽG GROBIŠČA

M 1:250

TERENSKI POSNETEK: D. BREŠČAK, dipl. arheolog

RISANJE NAČRTA: D. BREŠČAK, dipl. arheolog

V. LUŽAR, gr. tehn.

ENOTA ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

NOVO MESTO, APRIL 1982

inventarju v Sloveniji. Izkušnja, ki nas je poučila, da moramo pri izkopavanju in ob prepariranju žganih grobov skrbno preiskati vso žganino, sicer lahko spregledamo marsikatero drobno najdbo.

Ker do trenutka, ko to poročamo, še nismo uspeli restavrirati grobnih žar z Mestnih njiv (njihove oblike in dimenzije ne odstopajo bistveno od že znanih oblik z izkopavanja 1959—1960), navajamo tokrat le izbor pridatkov v grobovih (T. 3).

1. Bronasta igla z majhno polkroglasto glavico, razlomljena na tri dele, **grob 102 (T. 3: 1)**.
2. Dve drobnji jagodi iz temno modre steklene paste, **grob 102 (T. 3: 1 a)**.
3. Bronasta igla z majhno polkroglasto glavico, konica odlomljena, **grob 68 (T. 3: 2)**.
4. Bronasta igla z drobno okroglo glavico, deformirana, konica manjka, **grob 69 (T. 3: 3)**.
5. Del bronaste igle z majhno strešasto glavico, **grob 85 (T. 3: 4)**.
6. Dva fragmenta bronaste igle, **grob 85 (T. 3: 5)**.
7. Del koščene obloge bronaste igle — ščitnik igelne konice, cilindrične oblike, okrašen s krožnimi očesci in vodoravnimi vrezji, **grob 85 (T. 3: 6)**.
8. Bronasta fibula očalarka, cela, **grob 100 (T. 3: 7)**.
9. Tri bronaste puščične konice, delno odlomljene, **grob 149 (T. 3: 8)**.
10. Bronasta certoška fibula, del peresovine in igla manjkata, **grob 71 (T. 3: 9)**.
11. Del bronastega šila, **grob 150 (T. 3: 10)**.
12. Pet fragmentov bronaste igle z žebličasto glavico, **grob 154 (T. 3: 11)**.
13. Štiri jagode iz temno modre steklene paste z belimi očesci, **grob 154 (T. 3: 12)**.
14. Bronasta igla s strešasto glavico, razlomljena, **grob 124 (T. 3: 13)**.
15. Bronast prstan polkrožnega preseka, cel, **grob 124 (T. 3: 14)**.
16. Večkrat razlomljena bronasta igla z uvito glavico, **grob 143 (T. 3: 15)**.
17. Cela bronasta igla s strešasto glavico, **grob 167 (T. 3: 16)**.

Po številu pridatkov med leta 1982 odkritimi grobovi zavzemata izjemno mesto ženski grob 132 in moški grob 186.

Grob 132 (T. 4) je bil s plugom že odrezan v vrhnjem delu, tako da se je ohranil samo spodnji del žare z žganino in na njo položenimi pridatki. Ni zanesljivo, če imamo pred seboj kompletni grobni inventar, kajti s plugom so morda bili odneseni oz. uničeni še kakšni pridatki iz tega groba. Žara je in situ merila 45 cm v premeru, v njej pa smo našli naslednje predmete:

1. Ogrlica iz temno modrih steklenih jagod, izmenično so majhne enobarvne in večje z rumeno obrobjenimi očesci. Ogrlica šteje več kot 280 jagod in meri v dolžino 109 cm (**T. 4: 1**).
2. Ploščat bronast obroček, cel (**T. 4: 2**).
3. V ognju deformiran lasni obroček iz spiralno uvite bronaste žice (**T. 4: 3**).
4. Pet glinastih vijčkov bikonične oblike (**T. 4: 4**).
5. Fragmentarno ohranjena bronasta fibula očalarka (**T. 4: 5**).
6. Dvakrat namerno prelomljen bronast nož s tulastim nasadiščem za ročaj, ki je prečno prevrtano (**T. 4: 6**).
7. Dve železni zapestnici-manšeti iz spiralno uvite žice, močno korodirani in razlomljeni (**T. 4: 7**).

Menimo, da je bila v grobu 132 pokopana bogata ženska, za kar govori obilica nakita in glinasti vijčki, čeprav najdba noža kaže na moški grob.

Grob 186 (T. 5) je bil s plugom že odrezan v vrhnjem delu, ohranil se je samo spodnji del žare z žganino in vanjo ter nanjo položenimi kovinskimi pri-

datki. Žara je in situ merila 45 cm v premeru, v žganini pa smo našli naslednje pridatke:

1. Bronasta sulična konica s tulastim nasadiščem za ročaj, ki je prečno prevratno. Konica je bila namerno prelomljena in je nekoliko deformirana. List je kratek in širok, rebro je široko in močno izboklo (T. 5: 1).
2. Bronasto šilo kvadratnega preseka, celo (T. 5: 2).
3. Manjše bronasto šilo kvadratnega preseka, celo (T. 5: 3).
4. Štiri masivne bronaste jagode bikonične oblike, vertikalno prevrtane. Ena je močno korodirana (T. 5: 12).
5. Bronasta igla, vrhnji del odlomljen (T. 5: 4).
6. Trije fragmenti bronaste igle (T. 5: 5).
7. Dva fragmenta paličastega železa (T. 5: 6).
8. Trije majhni bronasti obročki (T. 5: 11).
9. Dva fragmenta bronaste žice (T. 5: 7).
10. Dva fragmenta bronaste žice pravokotnega preseka (T. 5: 8).
11. Fragment kolenčasto oblikovane bronaste žice (T. 5: 9).
12. Fragment bronaste žice trikotnega preseka (T. 5: 10).
13. Dva fragmenta koščene igle (?), en kos je profiliran (T. 5: 13).
14. Trije fragmenti bronaste igle (?) (T. 5: 14, 15).

Sodeč po pridatkih, predstavlja to bogat moški grob.

Grob 197 (T. 6) je bil s plugom že odrezan v vrhnjem delu, ohranil se je samo spodnji del žare z žganino in vanjo položenimi pridatki. Žara je in situ merila 46 cm v premeru, v žganini smo našli naslednje pridatke:

1. Polovica ohranjene bronaste fibule očalarke z majhno osmičasto pentljo (T. 6: 1).
2. Ovratnica, sestavljena iz drobnih bronastih saltaleonov (T. 6: 2).
3. Fragment tanke bronaste igle (T. 6: 3).
4. Šest jagod različnih velikosti iz temno modre steklene paste (T. 6: 4).
5. Trije različni veliki bronasti obročki polkrožnega preseka z odlomljenimi paličastimi podaljški — deli obeskov (?) (T. 6: 5).
6. Sedem fragmentarno ohranjenih bronastih skledičastih gumbkov (T. 6: 6).

Iz opisanih pridatkov sklepamo, da gre za bogatejši grob ženske osebe.

Vsi trije zgoraj opisani grobovi v primerjavi z množico s pridatki revnih grobov nedvomno izstopajo po številu in vrednosti pridatkov. Iz tega lahko sklepamo, da so te osebe zavzemale v tedanji družbi zelo viden položaj. H. Müller-Karpe⁸ vidi v teh redkih bogatih grobovih ob koncu kulture žarnih grobišč prednike tistih osebnosti, ki so kasneje v 7. in 6. stoletju postale prvaki halštatske skupnosti, pripadniki aristokratskega sloja, ki jih poznamo iz tako imenovanih knežjih grobov.

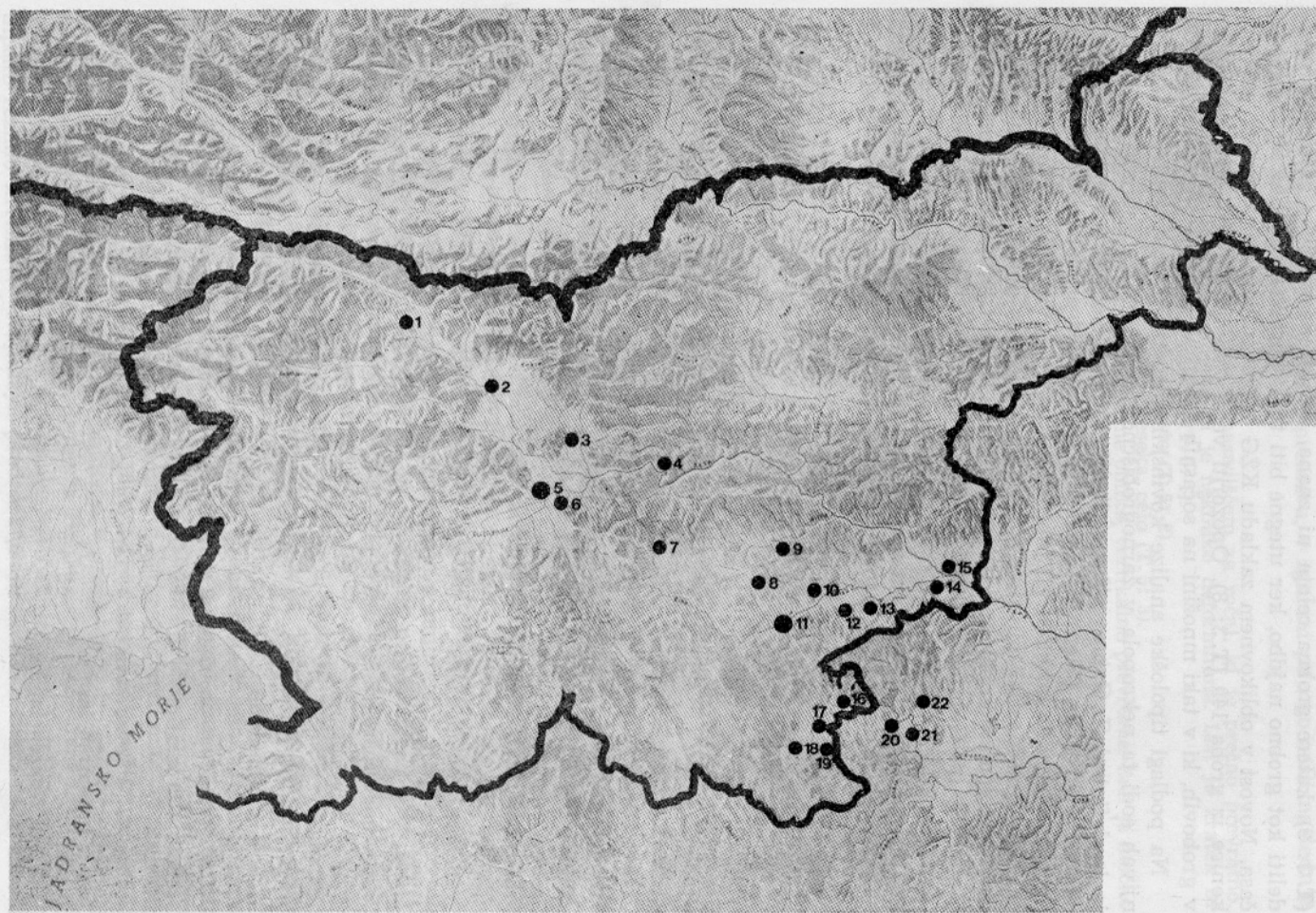
Ob upoštevanju horizontalne stratigrafije grobišča na Mestnih njivah in po dosedanjih izsledkih sklepamo, da je časovno zaporedje grobov v smeri vzhod — zahod. Torej: najstarejši grobovi na vzhodnem delu, najmlajši grobovi pa na zahodnem delu grobišča. Tipološko najstarejša predmeta v grobnem inventarju sta bronasta sulica iz groba 186 (T. 5: 1) in bronast nož iz groba 132 (T. 4: 6). Primerjavo za našo sulico najdemo v grobu 69 iz Dobove,⁹ za bronast nož pa je najbližja primerjava v grobu iz Beljaka.¹⁰ V strokovni literaturi je ta oblika noža poimenovana kot nož s tulastim ročajem tipa Este¹¹ z »vzhodno-alpsko rezilno krivino«. ¹² Najmlajši predmet pa je certoška fibula iz groba 71

(T. 3: 9), katere grobna celota ni znana, zato je ne moremo zanesljivo opredeliti kot grobno najdbo, ker utegne biti tudi sporadična najdba iz kasnejšega časa. Novost v oblikovnem zakladu KŽG v Sloveniji so tri bronaste puščične konice iz groba 149 (T. 3: 8). Opozoriti velja tudi na številne steklene jagode v grobovih, ki v taki množini na sočasnih grobiščih doslej še niso bile odkrite.

Na podlagi tipološke analize kovinskih pridatkov v grobovih na Mestnih njivah sodi ta nekropola v žarnogrobiščno skupino tipa Ljubljana (Sl. 1), kot jo je definiral S. Gabrovec¹³ z najboljšo primerjavo z inventarjem grobov v okolici Mokronoga (Slepšek, Ostrožnik, Beli grič),¹⁴ z grobovi v Beli krajini¹⁵ ter z najdbami na grobišču v Ljubljani.¹⁶ Časovni okvir trajanja žarnogrobiščne nekropole na Mestnih njivah v Novem mestu zajema obdobje od konca Ha B 2 do Ha B3 (po srednjeevropski kronologiji) ali delno Ljubljana I b do Ljubljana II a in II b (po Gabrovcu) ali nadaljevanje horizonta Dobova IV v polni Ha B 3 (po Dularju).¹⁷ Torej čas od druge polovice 9. do polnega 8. stoletja pred n. št. Dokler ne bomo ugotovili celotnega obsega te nekropole ter odkrili njenih najstarejših in najmlajših grobov, velja ta časovna opredelitev za začasno.

Statistični pregled — Statistische Übersicht

Skupaj odkritih grobov		Grobovi z bronastim obročkom	
<i>Gesamtzahl geöffneter Gräber</i>	139 = 100 %	<i>Gräber mit Flachbronzing</i>	5 = 3,6 %
Grobovi z žaro		Grob z bronastim nožem	
<i>Gräber mit Urne</i>	109 = 78 %	<i>Grab mit Bronzemeser</i>	1 = 0,72 %
Grobovi brez žare		Grob z bronasto sulično ostjo	
<i>Gräber ohne Urne</i>	30 = 22 %	<i>Grab mit Lanzespitze aus Bronze</i>	1 = 0,72 %
Grobovi s skledo		Grob s puščičnimi ostmi	
<i>Gräber mit Schüssel</i>	46 = 33 %	<i>Grab mit Pfeilspitzen</i>	1 = 0,72 %
Grobovi z vijčki		Grobovi z bronastim šilom	
<i>Gräber mit Spinnwirteln</i>	6 = 4 %	<i>Gräber mit Bronzefriem</i>	2 = 1,4 %
Grobovi z bronastimi iglami		Grob z železno zapestnico	
<i>Gräber mit Bronzenadeln</i>	20 = 14 %	<i>Grab mit Eisenarmring</i>	1 = 0,72 %
Grobovi z bronastimi fibulami		Grobovi s steklenimi jagodami	
<i>Gräber mit Bronzefibeln</i>	3 = 2,16 %	<i>Gräber mit Glasperlen</i>	19 = 13,68 %
Grobovi z bronastimi zapestnicami		Grobovi s prdatki	
<i>Gräber mit Bronzearmringen</i>	2 = 1,4 %	<i>Gräber mit Beigaben</i>	67 = 48 %
Grobovi z bronastim prstanom		Grobovi brez prdatkov	
<i>Gräber mit Bronzefingerring</i>	2 = 1,4 %	<i>Gräber ohne Beigaben</i>	72 = 52 %
Grob z bronastim lasnim obročkom			
<i>Grab mit Noppenring aus Bronze</i>	1 = 0,72 %		

¹ T. Knez, *Arh. vestnik* 17, 1966, 51 ss.
² T. Knez, *Varstvo spomenikov* 9, 1962—1964, 173.

³ T. Knez, *Prazgodovina Novega mesta — Novo mesto in der Vorgeschichte* (1971). — T. Knez, *Germania* 56, 1978, 125 ss.

⁴ T. Knez, *Keltske najdbe iz Novega mesta — Keltische Funde aus Novo mesto* (1977).

⁵ T. Knez, *Novo mesto v antiki — Novo mesto in der Antike* (1974). — T. Knez, *La nécropole de Beletov vrt Novo mesto. Inventaria Archaeologica Jugoslavija*, fasc. 27 (1981).

⁶ Številke grobov, odkritih leta 1982, se navezujejo na grobove, izkopane v letih

1959—1960 in 1963 ter jih številčimo tekoče dalje.

⁷ V. Šribar, *Arh. vestnik* 9—10, 1958—1959, 108 ss.

⁸ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte* (Festschrift für Rudolf Egger) 1 (1952) 113.

⁹ F. Stare, *Dobova*. Posavski muzej Brežice knjiga 2 (1975) T. 14: 11.

¹⁰ H. Müller-Karpe, o. c., 104 ss = H. Müller-Karpe, *Carinthia* I 143, 1953, 171 ss.

¹¹ J. Rihovský, *Die Messer in Mähren und in dem Ostalpengebiet*. Prähistorische Bronzefunde 7, 1 (1972) 73; Taf. 28: 282; 45: D 4.

¹² H. Müller-Karpe, o. c., 106.

Sl. 1: Karta najdišč žarnogrobiščne skupine tipa Ljubljana

Abb. 1: Verbreitungskarte der Urnenfeldergruppe des Typs Ljubljana

- 1 = Bled: S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled*. Dela SAZU 12 (1960).
2 = Kranj: S. Gabrovec, *900 let Kranja* (1960) 14 ss.
3 = Mengeš: S. Gabrovec, *Kamniški zbornik* 10, 1965, 96 ss.
4 = Vače: F. Stare, *Prazgodovinske Vače* (Ljubljana 1954) 120 ss (stopnja Vače I) F. Stare, *Vače*. Arheološki katalogi Slovenije 1 (1955) 13 s (žgani grobovi).
5 = Ljubljana (SAZU): F. Stare, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*. Dela SAZU 9 (1954). I. Puš, *Žarnogrobišna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*. Razprave 1. razreda SAZU 7/1 (1971). — I. Puš, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*. Razprave 1. razreda SAZU 13/2 (1982).
6 = Molnik: I. Puš, *Arh. vestnik*, 35, 1984, 134 ss.
7 = Stična (gomila I, grob 100 in 101): S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 20, 1969, 181 s.
8 = Brezje (gomila I, grob 82): K. Kromer, *Brezje*. Arheološki katalogi Slovenije 2 (1959) 19, T. 14.
9 = Mokronog (Ostrožnik, Slepšek, Beli grič): S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 24, 1973 (1975) 366 s.
10 = Šmarjeta (Strelac): V. Stare, *Prazgodovina Šmarjete*. Katalogi in monografije 10 (1973) 48 s.
11 = Novo mesto (Mestne njive, Bršljin): T. Knez, *Arh. vestnik* 17, 1966, 51 ss. — T. Knez, *Arh. vestnik* 18, 1967, 155 ss.
12 = Golobinjek pri Šentjerneju: S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 24, 1973 (1975) 367.
13 = Dobe pri Kostanjevici: S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 5, 1954, 147 ss.
14 = Velike Malence: V. Stare, *Arh. vestnik* 11—12, 1960—1961, 50 ss.
15 = Sela pri Dobovi: F. Stare, *Arh. vestnik* 5, 1954, 124 s.
16 = Metlika (Borštek, Špitalska draga): J. Dular, *Arh. vestnik* 30, 1979, 65 ss.
17 = Podzemelj: J. Dular, *Arh. vestnik* 24, 1973 (1975) 544 ss.
18 = Črnomelj (Sadež): J. Dular, *Arh. vestnik* 30, 1979, 82.
19 = Griblje: J. Dular, *Arh. vestnik* 30, 1979, 82.
20 = Ozalje: D. Balen-Letunić, *Vjesnik Arh. muzeja u Zagrebu* 3. ser. 14, 1981, 11 ss.
21 = Treščerovac: K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (Zadar 1973) 186, T. 101.
22 = Krupače: K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj* (Zadar 1973) 181, T. 100.

¹³ S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 24, 1973 (1975) 348. — *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 4, *bronzano doba* (Sarajevo 1983) 63 ss.

¹⁴ S. Gabrovec, o. c., 338 ss.

¹⁵ J. Dular, *Arh. vestnik* 30, 1979, 65 ss.

¹⁶ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*. Razprave 1. razreda SAZU 7/1 (1971). — I. Puš,

Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani. Razprave 1. razreda SAZU 13/2 (1982).

¹⁷ K. Kilian, *Actes du 8e Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques* 1 (1971) 219 ss. — S. Gabrovec, *Arh. vestnik* 24, 1973 (1975) 355. — J. Dular, *Arh. vestnik* 29, 1978, 36 ss.

DAS URNENGRÄBERFELD IN NOVO MESTO VORBERICHT DER GRABUNG 1982

Zusammenfassung

Nördlich der Stadt Novo mesto erstreckt sich ein Hügelrücken (Flurname »Mestne njive«) auf dessen Scheitel und Südabhang eine umfangreiche prähistorische Brandgräbernekropole angelegt ist. In den Jahren 1959 und 1960 wurde eine Probegrabung auf Mestne njive durchgeführt, wobei 49 Brandgräber aus der späten Urnenfelderzeit und der beginnenden Eisenzeit (Ha B 3) gehoben wurden.¹ Durch das alljährliche Pflügen und teilweise auch durch die Erosion haben die relativ leicht eingegrabenen Urnengräber stark gelitten. Seit aber die Felder mit dem Traktor tiefer gepflügt werden, ist die Nekropole umso mehr gefährdet.

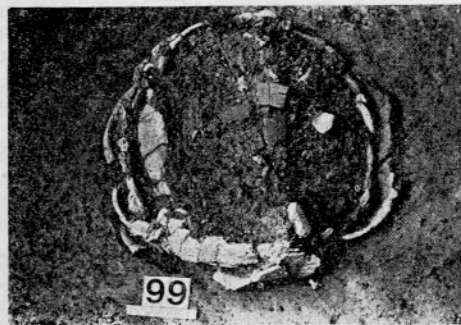
Deshalb haben wir im März und im November 1982 eine Rettungsgrabung an der gefährdeten Stelle unternommen, wobei 140 Brandgräber geöffnet und gehoben wurden (T. 1—2). Nach beendeter Grabung konnten wir feststellen, daß die Nekropole sehr umfangreich ist, und nach unserer Schätzung mindestens 200 m lang und 70 m breit ist, wobei die Gräber sehr dicht nebeneinander eingegraben sind (Beilage 1). Deshalb dürfen wir auf dieser Nekropole mit noch sehr vielen unentdeckten Gräbern rechnen. Das Urnengräberfeld in Novo mesto-Mestne njive zählt somit zu den größten Nekropolen ihrer Zeit in Slowenien. Die Bestattungsweise erfolgte auf zwei verschiedene Arten: Urnengräber und Gräber ohne Urnen. Das Verhältnis im Jahre 1982 gehobener Gräber ist: 78 % Urnengräber und 22 % Gräber ohne Urnen. Die Urnen sind sehr groß (40—60 cm hoch und bis 40 cm breit), an der Bauchpartie sind sie meistens mit einer glatten Rippe oder mit einer Tupfenleiste, manchmal auch mit mehreren Griffzapfen verziert. In Urnengräbern ist der Leichenbrand immer auf den Boden geschüttet, darauf werden die Beigaben gelegt und danach die Urne mit Erde vollgefüllt. Wir nehmen an, daß die Urnen ursprünglich oben mit kleinen Steinplatten abgedeckt waren, die aber durch das Pflügen und Roden schon längst entfernt wurden. In seltenen Fällen wurde die Urne mit einer umgestülpten Schüssel zugedeckt. In einigen Fällen war die Urne mit einigen Steinen umsetzt, oder war die Urne auf eine kleine Steinplatte gestellt. Gräber ohne Urnen sind einfache kreisförmige Grabgruben bis zu 50 cm im Durchmesser, selten finden sich auch rechteckige Grabgruben. Gräber ohne Urnen sind in der Regel ohne Beigaben. Man darf annehmen, daß in diesen Gräbern Personen aus der ärmeren Gesellschaftschicht beigesetzt worden sind. Das Knochenmaterial ist in fast allen Gräbern intensiv verbrannt, Reste von Tierknochen konnten bisher nicht festgestellt werden.

Die Beigaben in diesen Gräbern sind spärlich, wie üblich in den Gräbern dieser Zeitperiode unserer Vorgeschichte. Eine Auswahl der Grabbeigaben siehe T. 3. Alle Metallbeigaben waren im Feuer mit dem Leichnam mitverbrannt, deshalb sind sie mehr oder weniger beschädigt, deformiert und korrodiert. An keramischen Beigaben sind Schüsseln (nur wenige ganze, die meisten in Fragmenten erhalten) und Spinnwirtel anzutreffen. Relativ selten sind Beigaben aus Bronze: 15 Nadeln, 3 Brillenfibel und eine Certosafibel (die Grabeinheit ist nicht bekannt), ein Fingerring, mehrere kleine Flachringe, Teil eines Arminges, drei Pfrieme, 3 Pfeilspitzen, ein Messer, eine Lanzenspitze, ein Noppenring, mehrere Bronzeperlen. Noch seltener sind kleine Fragmente aus Eisen, die wegen starker Korrosion und Beschädigung nicht näher bestimmbar sind. Überraschend ist die Zahl im Leichenbrand gefundener kleiner Glasperlen, die wir in 20 Gräbern entdeckt haben. Die Perlen sind aus dun-

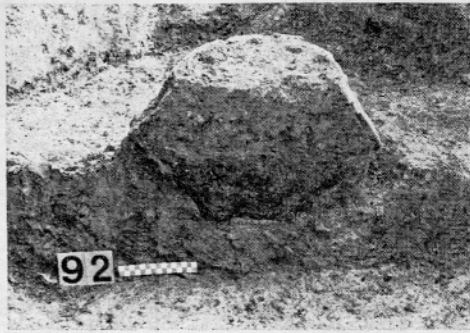
kelblauer Glaspaste (Glasfritte) gefertigt, die größten darunter sind Augenperlen mit weiß oder gelb umrandeten Augen. Die meisten Perlen sind von winzigen Dimensionen, die kleinsten messen nur 2–3 mm im Durchmesser. Wir konnten sie nur durch das sorgfältige Auswaschen des Leichenbrandes auf dichtem Sieb finden. Die Graburnen — zur Zeit unseres Vorberichts noch nicht restauriert — weichen in Form und Größe nicht wesentlich von den Typen die schon bei der Grabung 1959–1960 festgestellt worden sind.

Eine Ausnahme im Grabinventar der Grabungskampagne 1982 stellen die Gräber 132 (T. 4), 186 (T. 5) und 197 (T. 6) mit ihren reichen Beigaben dar. Im **Grab 132** waren: eine 109 cm lange Halskette aus über 280 dunkelblauen Glasperlen, flacher Bronzering, Noppenring aus Bronzedraht, fünf Spinnwirtel aus Ton, bronzene Brillenfibel, Bronzemesser mit Tüllengriff, zwei Armbänder aus spiralgewundenem Eisendraht. Zahlreiche Schmuckgegenstände und die Spinnwirtel sprechen für ein reiches Frauengrab. Das **Grab 186** enthielt: Lanzenspitze aus Bronze, zwei bronzene Pfrieme, eine Nadel, vier massive durchbohrte Bronzeperlen, drei sehr kleine Bronzeringe und noch einige Fragmente aus Bronze und Eisen. Die Beigaben sprechen für ein reiches Männergrab. Das **Frauengrab 197 (T. 6)** enthielt außer der Brillenfibel noch eine Halskette aus bronzernen Saltaleonen, drei bronzene Flachringe (Anhängerringe?), einige Perlen aus dunkelblauer Glaspaste und 7 fragmentierte kleine Bronzeknöpfe.

Aus der horizontalen Stratigraphie des Gräberfeldes auf Mestne njive ist eine Zeitfolge von Ost nach West zu erkennen. Im Formenschatz der späten urnenfelderzeitlichen Nekropolen in Slowenien sind neu: das Tüllengriffmesser vom Typ Este mit »ostalpinem Schneidenschwung« (T. 4: 6),^{10–11} die Pfeilspitzen aus Bronze (T. 3: 8) und die Bronzeperlen (T. 5: 12). Anhand typologischer Analyse der Metallbeigaben ist das Gräberfeld auf Mestne njive in den Rahmen der Urnenfeldergruppe des Typs Ljubljana (nach Gabrovec) einzureihen (**Abb. 1**) mit den besten Parallelen in den Gräbern um Mokronog (Slepšek, Ostrožnik, Beli grič)¹⁴ und in der Nekropole in Ljubljana.¹⁶ Das Gräberfeld von Novo mesto-Mestne njive umfaßt nach derzeitigen Erkenntnissen die Zeitspanne vom Ende Ha B 2 bis Ha B 3 oder Ljubljana Ib bis Ljubljana IIa und IIb,¹⁷ was in absoluter Chronologie die zweite Hälfte des 9. und das volle 8. Jht. v. Chr. bedeutet.

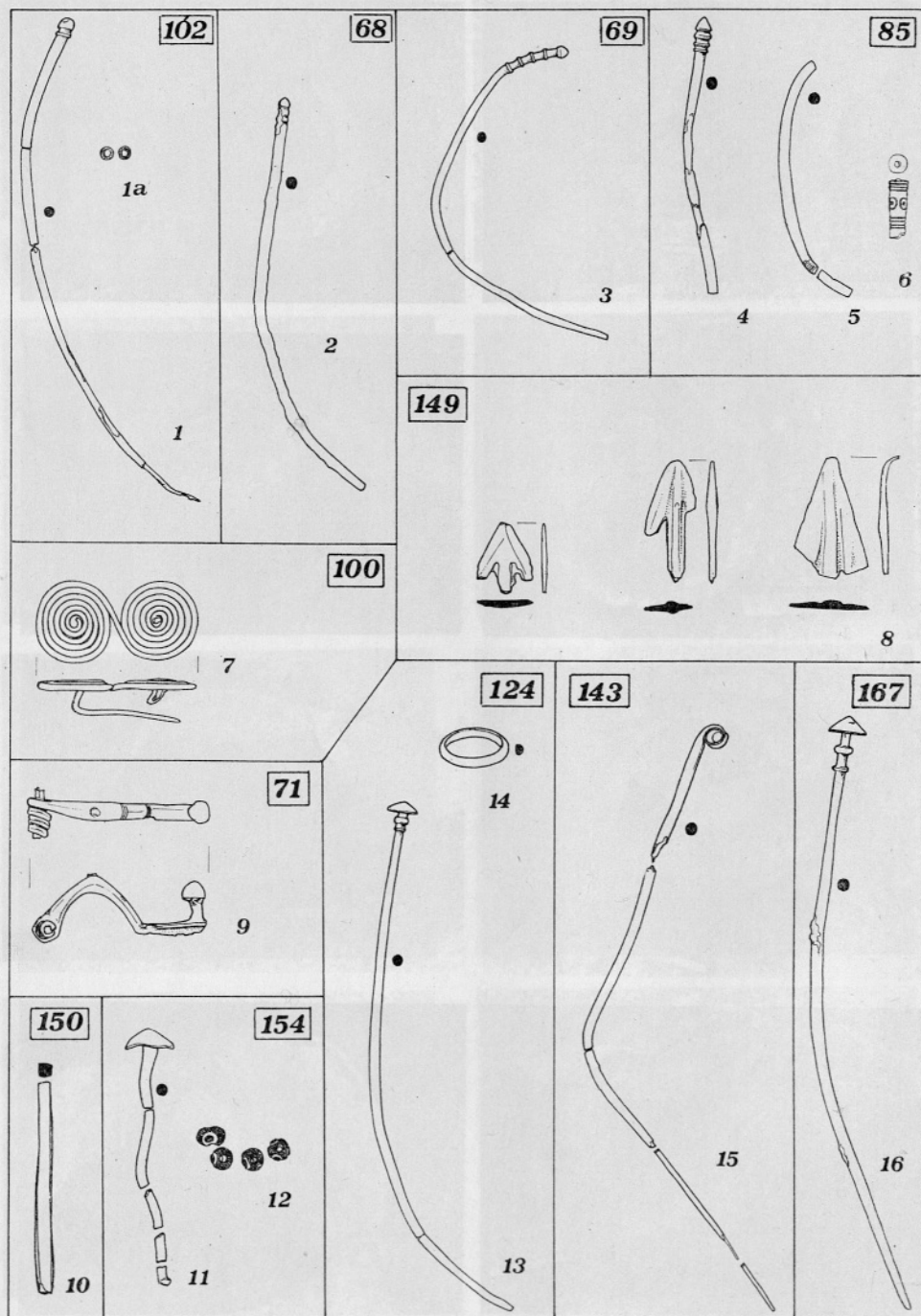

T. 1: Novo mesto — Mestne njive: žarni grobovi in situ.
Taf. 1: Novo mesto — Mestne njive: Brandgräber in situ.

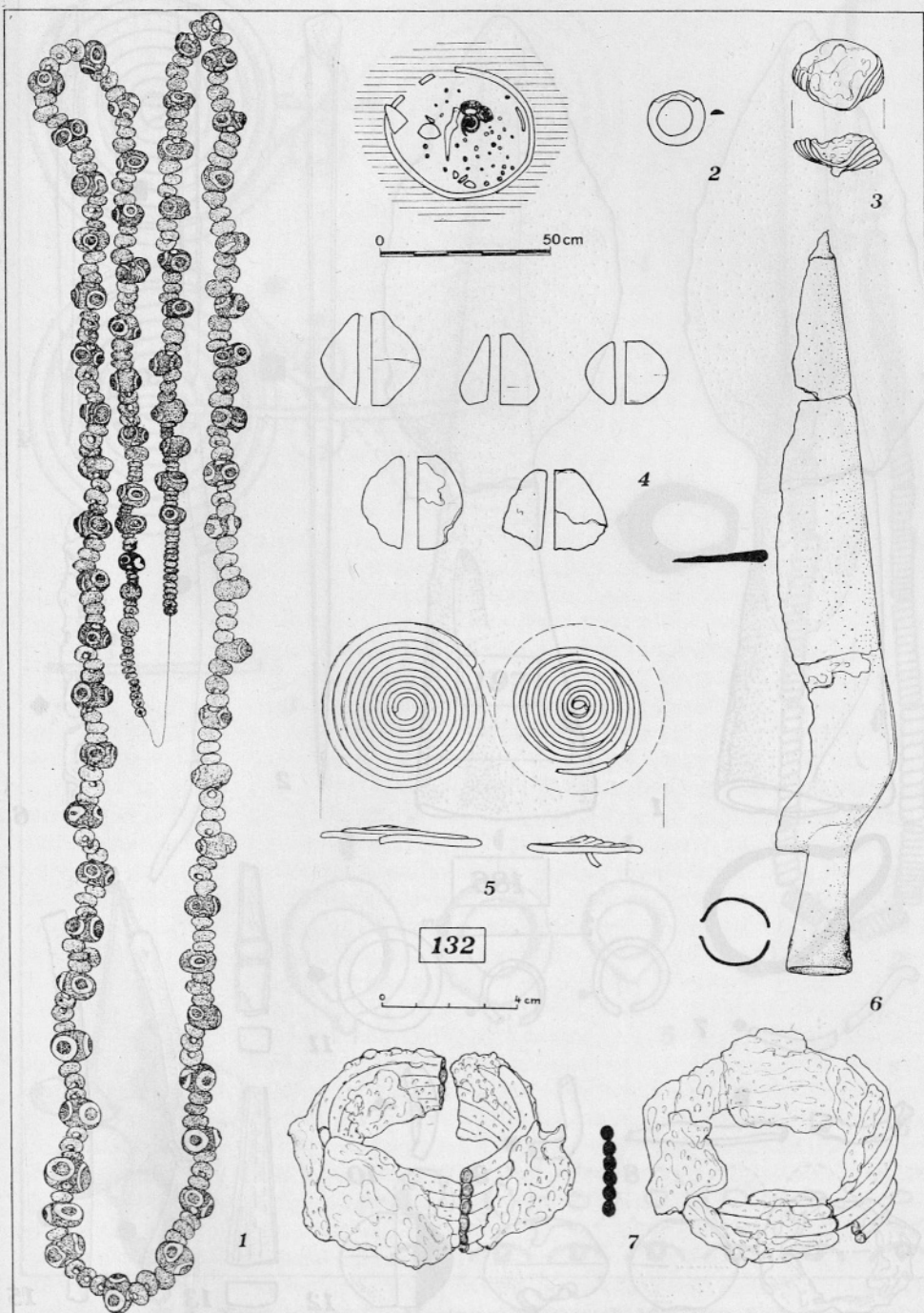

T. 2: Novo mesto — Mestne njive: žarni grobovi in situ.

Taf. 2: Novo mesto — Mestne njive: Brandgräber in situ.

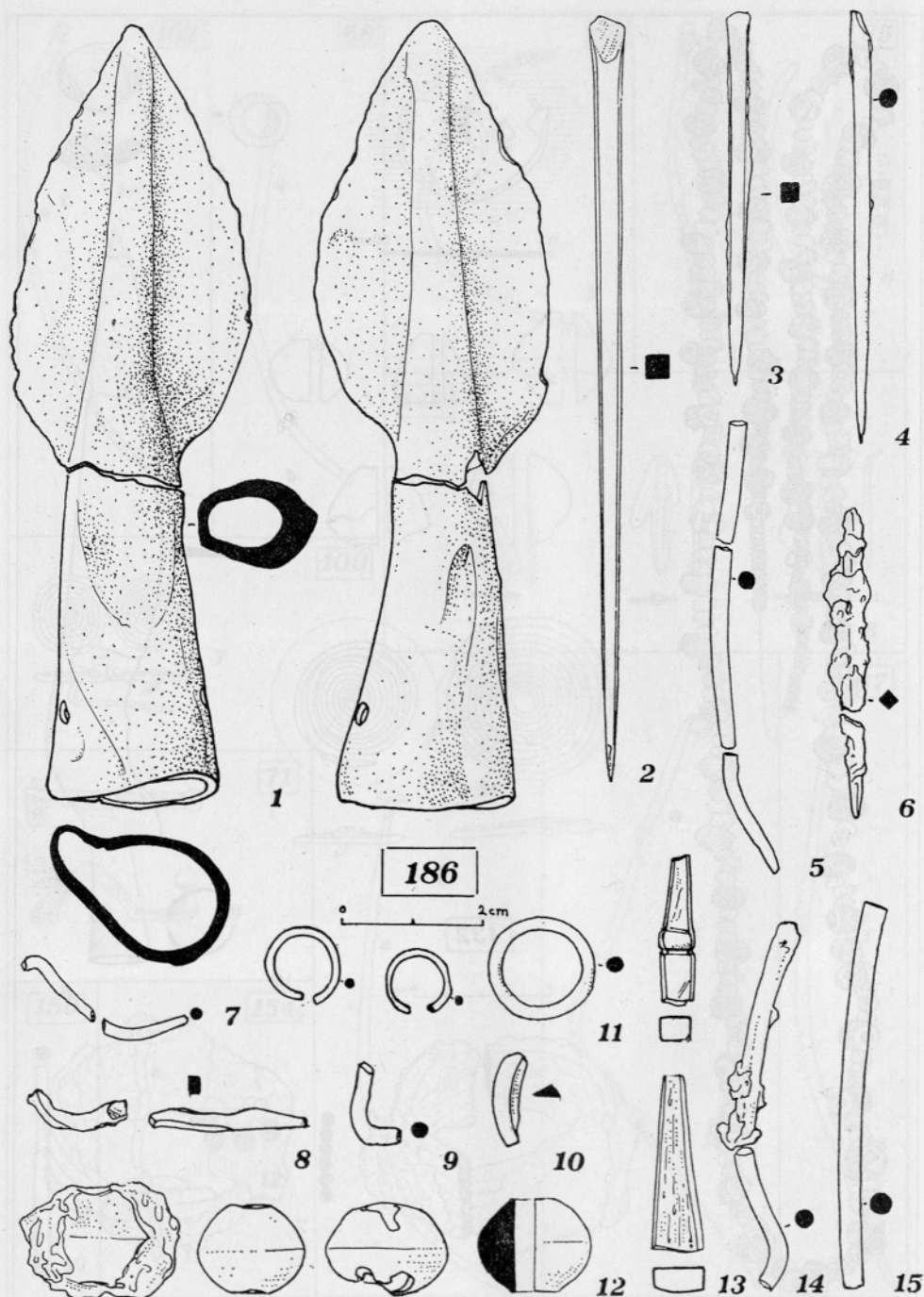

T. 3: Novo mesto — Mestne njive: izbor pridatkov v grobovih. Vse 1 : 2.
 Taf. 3: Novo mesto — Mestne njive: Auswahl der Grabbeigaben. Alles 1 : 2.

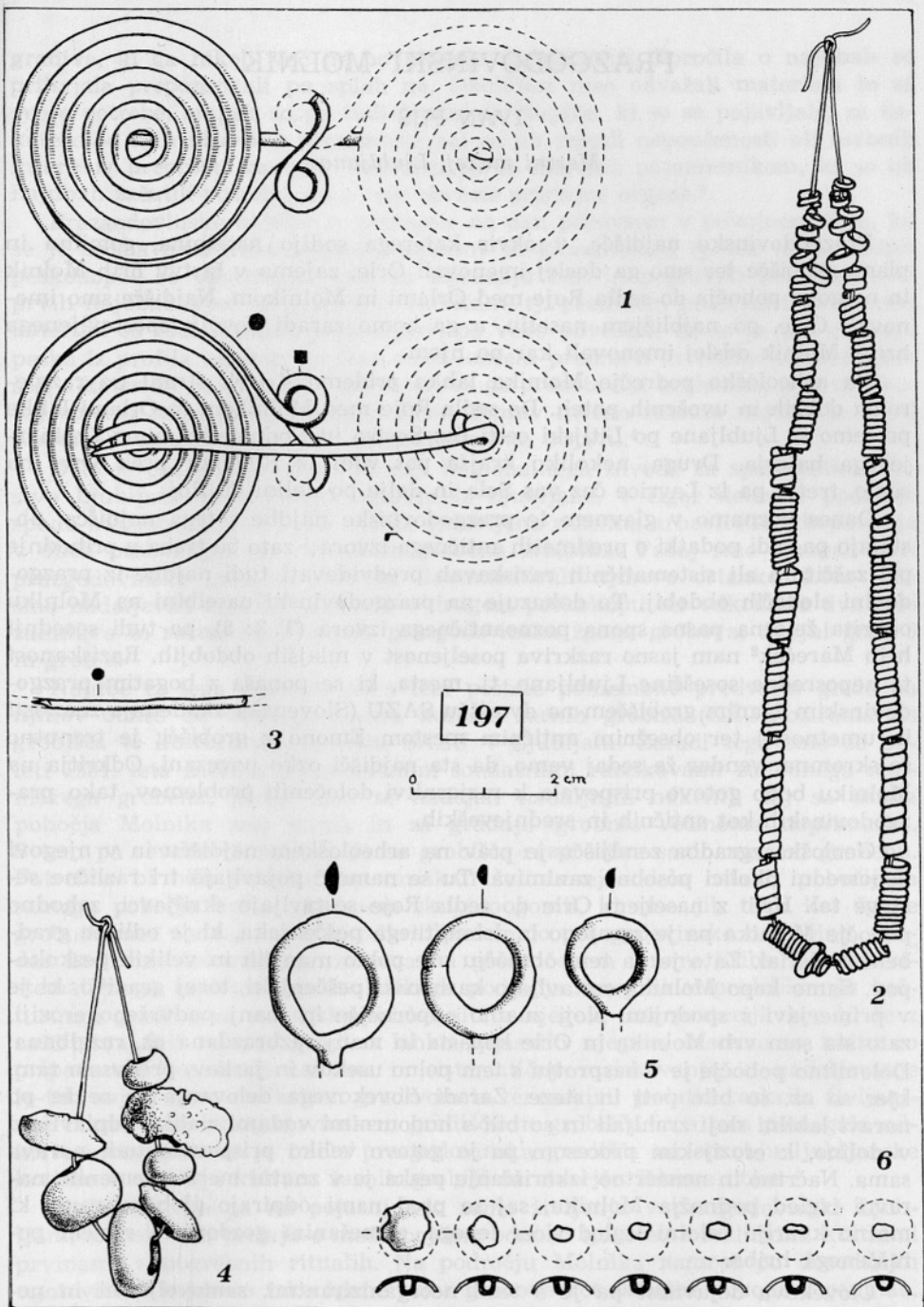
T. 4: Novo mesto — Mestne njive: grob 132. Vse 1 : 2.

Taf. 4: Novo mesto — Mestne njive: Grab 132. Alles 1 : 2.

T. 5: Novo mesto — Mestne njive: grob 186. Vse 1 : 1.

Taf. 5: Novo mesto — Mestne njive: Grab 186. Alles 1 : 1.

T. 6: Novo mesto — Mestne njive: grob 197. Vse 1 : 1.

Taf. 6: Novo mesto — Mestne njive: Grab 197. Alles 1 : 1.

PRAZGODOVINSKI MOLNIK

IVAN PUŠ

Mestni muzej, Ljubljana

Prazgodovinsko najdišče, v okvir katerega sodijo naselbina, gomilno in plano grobišče ter smo ga doslej imenovali Orle, zajema v bistvu hrib Molnik in njegova pobočja do sedla Roje med Orlami in Molnikom. Najdišče smo imenovali Orle, po najbližjem naselju, a ga bomo zaradi dovolj izpostavljenega hriba Molnik odslej imenovali kar po njem.

Na arheološko področje Molnika lahko pridemo s treh strani po razmeroma dobrih in uvoženih poteh. Do sedla Roje med Molnikom in Orlami lahko pridemo iz Ljubljane po Litijski cesti čez Sostro in Podmolnik mimo Dolinarjevega bajerja. Druga, nekoliko krajša pot vodi iz Rudnika prek Orel na sedlo, tretja pa iz Lavrice čez vas Sela in dalje po dolini do Roj.

Danes poznamo v glavnem le prazgodovinske najdbe s tega najdišča, obstajajo pa tudi podatki o predmetih antičnega izvora;¹ zato bo treba v prihodnje pri zaščitnih ali sistematičnih raziskavah predvidevati tudi najdbe iz prazgodovini sledečih obdobij. To dokazuje na prazgodovinski naselbini na Molniku odkrita železna pasna spona poznoantičnega izvora (T. 3: 5), pa tudi sosednji hrib Mareček² nam jasno razkriva poseljenost v mlajših obdobjih. Raziskanost te neposredne soseščine Ljubljane, tj. mesta, ki se ponaša z bogatim prazgodovinskim žganim grobiščem na dvorišču SAZU (Slovenska akademija znanosti in umetnosti) ter obsežnim antičnim mestom Emono z grobišči, je trenutno še skromna, vendar že sedaj vemo, da sta najdišči ozko povezani. Odkritja na Molniku bodo gotovo prispevala k razjasnitvi določenih problemov, tako prazgodovinskih kot antičnih in srednjeveških.

Geološka zgradba zemljišča je prav na arheološkem najdišču in v njegovi neposredni okolici posebno zanimiva. Tu se namreč pojavljajo tri različne sestave tal. Hrib z naseljem Orle do sedla Roje sestavljajo skriljavci, zahodno pobočje Molnika pa je zgrajeno iz dolomitnega peščenjaka, ki je odličen gradbeni material. Zato je na tem območju vse polno manjših in velikih peskokopov. Samo kopo Molnika sestavljajo karbonski peščenjaki, torej gradivo, ki je v primerjavi s spodnjimi sloji znatno odpornejše in manj podvrženo eroziji, zato sta sam vrh Molnika in Orle kopasta in manj razbrazdana oz. razgibana. Dolomitno pobočje je v nasprotju s tem polno usekov in jarkov, predvsem tam, kjer so oz. so bile poti in steze. Zaradi človekovega delovanja so se že po naravi labilni sloji zrahljali in so bili s hudournimi vodami zlahka odplavljeni v dolino, k erozijskim procesom pa je gotovo veliko prispevala tudi narava sama. Načrtno in nenačrtno izkoriščanje peska je v znatni meri spremenilo naravni izgled podnožja Molnika, saj se pred nami odpirajo globoke rane, ki močno kvarijo celotni izgled sicer lepega, z mešanim gozdom in resjem poraščenega hriba.

Človekova dejavnost pa je s temi neorganiziranimi, samovoljnimi in nedopustnimi posegi povzročila tudi odkritje najdišča. Žal je bilo v času, preden so se spoznanja uveljavila in najdbe začele dokumentirati, uničenega veliko

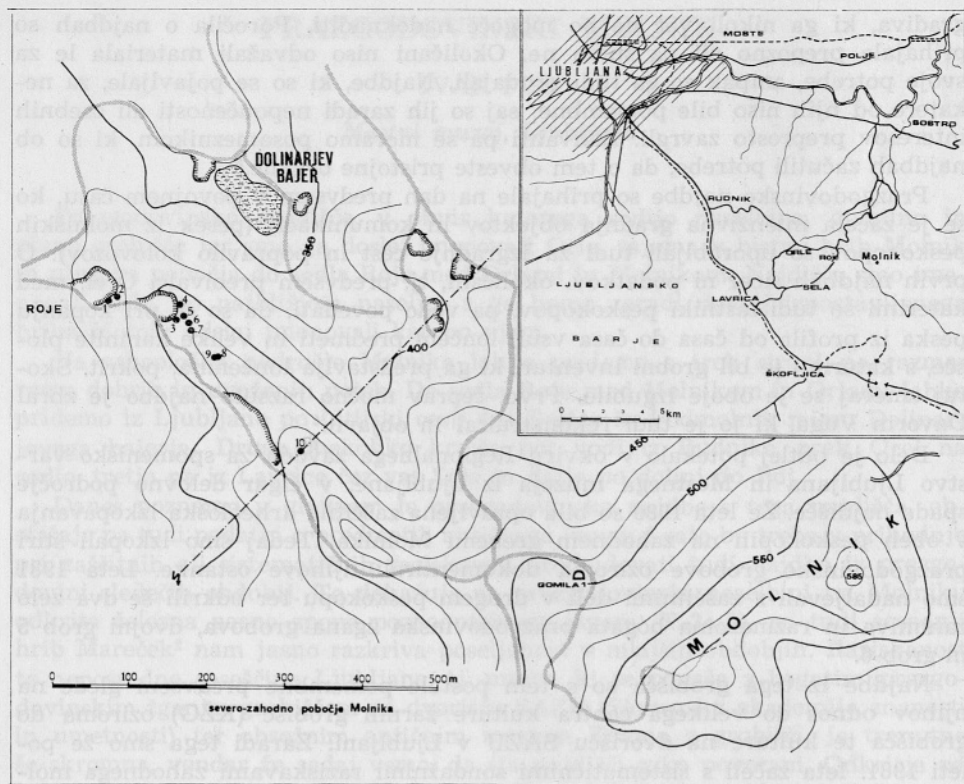
gradiva, ki ga nikoli več ne bo mogoče nadoknaditi. Poročila o najdbah so prihajala prepozno ali pa sploh ne. Okoličani niso odvažali materiala le za svoje potrebe, ampak so ga tudi prodajali. Najdbe, ki so se pojavljale, za nekatere od njih niso bile pomembne, saj so jih zaradi nepoučenosti ali osebnih interesov preprosto zavrgli. Zahvaliti pa se moramo posameznikom, ki so ob najdbah začutili potrebo, da o tem obveste pristojne organe.³

Prazgodovinske najdbe so prihajale na dan predvsem v povojnem času, ko se je začela intenzivna gradnja objektov in komunikacij (pesek iz molniških peskokopov so uporabljali tudi za izgradnjo cest in popravilo kolovozov). O prvih najdbah sicer ni podatkov, okoličani, tj. predvsem prebivalci Orel, med katerimi so tudi lastniki peskokopov, pa vedo povedati, da so se pri kopanju peska iz profila od časa do časa vsuli lončeni predmeti in velike kamnite plošče, s katerimi je bil grobni inventar, ki ga predstavlja lončenina, pokrit. Skoraj zmeraj se je oboje izgubilo. Prvo, čeprav močno razsuto najdbo je zbral Davorin Vuga, ki jo je tudi rekonstruiral in objavil.⁴

Delo je odtlej potekalo v okviru Regionalnega zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana in Mestnega muzeja iz Ljubljane, v čigar delovno področje spada najdišče. Že leta 1980 so bila opravljena zaščitna arheološka izkopavanja v obeh peskokopih na zahodnem grebenu Molnika. Tedaj smo izkopali štiri prazgodovinske grobove oziroma dokumentirali njihove ostanke. Leta 1981 smo nadaljevali z zaščitnimi deli v drugem peskokopu ter odkrili še dva zelo zanimiva in razmeroma bogata prazgodovinska žgana grobova, dvojni grob 5 in grob 6.

Najdbe iz tega grobišča so s tem postale pomembne predvsem glede na njihov odnos do velikega centra kulture žarnih grobišč (KŽG) oziroma do grobišča te kulture na dvorišču SAZU v Ljubljani. Zaradi tega smo že poleti 1981. leta začeli s sistematičnimi sondažnimi raziskavami zahodnega molniškega grebena, koder smo se nadejali nadaljnjih odkritij, saj so ostala pobočja Molnika zelo strma in za gradnjo grobnic večinoma neprimerna. S tem pa seveda ni rečeno, da se grobišče razprostira samo na tem grebenu. Potrebno bi bilo sistematično raziskati še ravnejše dele ostalih pobočij in samega pobočja hriba, predvsem skupino gomil, ki smo jih tako kot žgane grobove med sondažnimi deli odkrili pod samo prazgodovinsko naselbino, vendar že izven dolomitnega oziroma na peščenčevem terenu hriba. Namen sistematičnega raziskovanja molniškega področja torej ni v pridobivanju kulturnega gradiva za muzejske zbirke niti v njegovi interpretaciji, ker bi že z zaščitnimi deli odkrito gradivo lahko pojasnilo njegovo časovno in kulturno pripadnost. Dosedanja zaščitna in sistematična raziskovanja in nadaljevanje le-teh naj bi nam z odkritim gradivom in terenskimi podatki razkrila življenjske razmere na prazgodovinskem gradišču in grobišču in s tem pomagala odkrivati vlogo, ki so jo imela prazgodovinska gradišča na obrobju ljubljanske kotline v obdobju kulture žarnih grobišč in starejše železne dobe.

Naša odkritja pa ne pojasnjujejo samo življenja v prazgodovinski Ljubljani, ampak tudi pričajo o medsebojnem odnosu ljudstev z različnimi kulturnimi prvinami v pogrebnih ritualih. Na področju Molnika namreč po dosedanjih ugotovitvah najdemo tako žgane plane grobove kot skeletne pokope v gomilah. Še več, leta 1981 smo odkrili celo skupni plani žgani in skeletni grob, kar trenutno predstavlja posebnost, ki doslej skoraj ni bila predvidljiva. To naj-

Priloga 1: Situacija.

Beilage 1: Situation.

dišče je torej vezni člen med grobišči kulture žarnih grobišč in grobišči južno in zahodno od Ljubljane, katera imajo nežgane pokope v gomilah. Gre za povezavo kulturnih prvin, ki doslej skorajda niso bile združljive, čeprav najdemo plane žgane grobove in gomilne skeletne grobove tudi na klasičnem področju starejše železne dobe, tj. na Dolenjskem, v Zasavju in v Beli krajini.

Na zahodnem pobočju smo doslej odkrili 11 grobov, če upoštevamo tudi tistega, ki ga je obdelal D. Vuga (T. 7: 1–3). V teh grobovih je bilo 14 pokopov, saj so: grob 5, grob 8 in grob 9 dvojni. 13 osebkov je bilo sežganih, eden (v grobu 9) pa nesežgan.

NAČIN POKOPAVANJA

Dolomitni greben s prazgodovinskimi grobovi se vleče od sedla Roje proti vrhu Molnika. Njegov dvig je enakomeren, vendar je sem in tja prekinjen z manjšimi in večjimi ravnimi oziroma izravnanimi predeli, ki so nekakšne terase. Severno in južno pobočje tega grebena sta strmi, tako da se najlažje

vzpenjamo prav po njem ali po poti ob južnem pobočju oz. stezi, ki poteka pod samim severnim robom. Dolomitni greben se strmo konča z manjšim sedlom in nekaj gomilam podobnimi kopami, ki so prav tako dolomitne. Tu oz. malo višje se začenja strmo pobočje peščenčevega Molnika, ki se na vrhu zravna in terasasto preide v najvišjo točko, koto 585, ki je opasana z dobro vidnim obrambnim nasipom prazgodovinske naselbine, kateri pripadajo žgani grobovi na omenjenem grebenu in tudi gomile pod vrhom Molnika.

Naša raziskovanja so potekala predvsem na dolomitnem grebenu na tistih terasastih predelih, ki so bili primerni za gradnjo prazgodovinskih grobnic, nekatere od 18 sond pa smo trasirali tudi na strmejša pobočja pa tudi na eno od dolomitnih kop na sedlu pod vrhom Molnika. Ker je ves greben poraščen z gozdom, smo mogli sondirati le tam, kjer drevja ni bilo, saj smo se predvsem posekom večjega drevja morali izogibati. Potek in smisel naših del sta bila torej odvisna od osnovne konfiguracije terena, ki se gotovo v marsičem razlikuje od tiste izpred poltretjega tisočletja.

Na Molniku oziroma na njegovih pobočjih najdemo tako pestrost v načinu pokopavanja umrlih v prazgodovini, da ji skoraj ne moremo poiskati primerjave. Odkrili smo namreč plane žgane in plane skeletne grobove,⁵ skupni plani skeletni in žgani grob ter celo pokoje v gomilah.

Prvi način pokopavanja, ki ga predstavljajo žgani grobovi, je trenutno najbolj raziskan, čeprav število dokumentiranih grobov ni veliko. Ta način sicer pozna posamezne razločke, ki pa so v glavnem omejeni na obliko in urejenost grobnih jam. Te so vkopane v sterilno dolomitno osnovo in so kvadratnega, pravokotnega ali okroglega tlorisa, v profilu pa pravokotne ali lijakaste. Pokrite so s kamnitim pokrovom (apnenec, peščenjak, skrilj) ali so brez njega. V tej skupini sta zanimiva zlasti grobova 5 in 7, pri katerih ugotavljamo največje razlike. Grob 5 (sl. 2 in 3; T. 5: 1—3), ki je najbogatejši, je imel veliko pravokotno grobno jamo, obloženo z manjšimi kamni. Pokrit je bil s težko neobdelano peščenčevo ploščo nepravilne pravokotne oblike, ki je presegala velikost grobne jame. Položena je bila na takratno hodno površino, kar pomeni, da je slonela na sloju takratnega humusa. V grobu je bilo šest posod, od katerih sta dve služili kot žari. Opraviti imamo torej z dvojnimi grobom. Preostale štiri posode so bile uporabljene kot shramba hrane, priložene pokojnikom za popotnico. Na kamnit pokrov je bilo nasute kar precej zemlje in peska, vendar je nasutje gotovo sekundarno, saj so bile tu v 2. svetovni vojni vojaške utrdbe in tudi jalovino iz peskokopa so gotovo odmetali na nižje predele, saj je njegovo teme povsem brez humusa. Iz grobne jame izkopani material so zmetali južno od nje in ga niso več premikali, kar se lepo vidi v profilu (sl. 2; T. 5: 1, 2). To pomeni, da kamnite plošče nad grobom niso zasuli takoj, ko je bil pokop opravljen, zato tudi o gomili, ki naj bi bila tukaj po nekaterih predvidevanjih, ne more biti govora. Skoraj isti način pokopa najdemo tudi pri grobovih 6 in 8, le da sta skromnejša s pridatki in da sta v njiju pokopana le en oziroma dva sežgana pokojnika, zato so tudi dimenzije grobne jame manjše.

Grobni jami grobov 7 in 10, ki sta bila brez kamnitega pokrova, sta bili valjasti in verjetno pokriti z nekim neobstoječim predmetom (lesom?). Zanimivo je, da je bilo v grobu 7 le nekaj fragmentov keramike in zelo malo

sežganih človeških kosti. Grob 10, ki je bil deloma poškodovan ob gradnji velikega stolpa električnega daljnovoda, je vseboval žaro in dva lončka, sežganih kosti pa kljub skrbnim pregledom zasutja nismo ugotovili.

Žganina iz grmade, na kateri so sežgali mrliča, se skoraj redno pojavlja v grobovih. Njenih ostankov nismo ugotovili le v (dvojnem) grobu 9, sicer pa zmeraj. Zato lahko ugotovimo, da so ostanke po sežigu zbrali in jih stresli v grobne jame ali v žaro, kot je to primer pri grobu 8. V grobovih 5 in 7 smo v grobni jami našli le dosti sivega prahu, ki bi lahko bil pepel, v vseh ostalih, razen v grobu 8, pa zelo veliko črnega prahu, s katerim so bile grobne jame v celoti napolnjene. Analizo te črne mase je izdelal dr. Lojze Šercelj in ugotovil, da je v oglelini pravih lesnih ostankov izredno malo, zato to v veliki večini niso ostanki grmade. Znotraj nekoliko večjih koščkov je ponekod ugotovil krvavo rdečo amorfnost snov brez znamenj celične strukture. Ta črna masa je torej najbrž napol zoglenela krvna plazma.

Kamnite plošče, s katerimi so bili pokriti grobovi, so skoraj vedno ležale neposredno na ustjih žar, zato te niso bile zasute z zasipnim materialom. Po običaju so bile na dnu žare sežgane človeške kosti, na njih ali med njimi pa kovinski pridatki, če so jih grobovi sploh vsebovali. Posodice za hrano kot popotnico umrlim so bile vedno postavljene ob žaro. Te so bile polne zasipnega materiala, ker niso bile pokrite. Tudi v žarah, ki so razpadle in zato niso imele direktnega pokrova, je bilo dosti ali celo polno zasipnega gradiva, tj. peska in zemlje.

Izjemna redkost je pokop v dvojnem grobu 9. Pravokotna grobna jama, orientirana v smeri vzhod—zahod, je bila plitvo vkopana v dolomitno osnovo, kot je nasploh običaj za žgane grobove. Pokrita je bila s tremi kamnitimi ploščami, njene stene pa so bile obložene s kamni manjše velikosti, ki so se pozneje zrušili v notranjost grobne jame. Na dnu je ležal slabo ohranjen skelet 15-letnega dekleta,⁶ orientiran po grobni jami s pogledom proti zahodu. Od skeleta so bile deloma ohranjene lobanja, obe ključnici, nadlahtnici in podlahtnici, stegenenici in desna golenica. Vse drugo je v celoti propadlo. Glede na primerno kompaktnost nožnih kosti pogrešamo levo golenico. K nogam skeleta je bila postavljena žara, ki se je pozneje zvrnila na golenico in se razbila. V njej je bilo dosti sežganih človeških kosti brez pridatkov. Na kolena skeleta je bil postavljen bikonični lonec, ki verjetno predstavlja dodatek žari ali pa celo obema, žari in skeletu. Drugih pridatkov grob ni imel. Na eni od nožnih kosti se je trdno držala neka temno rjava masa. Analiza, ki jo je opravil dr. Šercelj, je pokazala, da je ta snov močno prepredena s hifami glive ter da se je gliva verjetno naselila na neki tuji organski podlagi. Med hifami glive je bilo opaziti skupine rdečkastih, najbrž kožnih celic, ugotovil pa je tudi fragment kapilare. Na osnovi tega lahko sklepamo, da gre tu za ostanke živalskega tkiva, najverjetneje usnja, ki je zaradi vsebnosti taninov najodpornjše proti organskemu in mikrobiološkemu razpadu. Ob skeletu je torej ležal še nek predmet iz usnja, v katerem je bilo shranjenega nekaj hitro minljivega, mogoče celo hrana za popotnico.

Kraja, kjer naj bi sežigali umrle, nismo mogli zanesljivo določiti. Sonda 18, ki smo jo zakoličili na samem vrhu dolomitnega zahodnega grebena Molnika, je sicer odkrila tanko plast črne zemlje, v kateri je bilo razmeroma dosti koščkov prazgodovinske keramike, ki bi lahko predstavljali posode, uničene

na ustrini ob pogrebnih obredih. Taki ostanki se redno pojavljajo ob grobnih parcelah, kar pomeni, da lahko predstavljajo dele posodja, v katerem je bila hrana, namenjena umrlemu še po končanem pokopu. Popolnoma jasno je namreč, da pokojnikov na mestu pokopa niso sežigali. V kolikor pa tu ni bila ustrina, moramo v bližini vsekakor pričakovati žgane grobove. Po današnjem smiselnem razporedu bi izpostavljenost prostora bolj ustrezala slovesnostim ob kulturnih obredih kot prostoru za pokopavanje.

Ugotovili smo, da se način pokopavanja drži običajev, ki so bili v navadi na tem področju. Vendar bi ob tem morali sprožiti še nekaj vprašanj, katera se skoraj redno pojavljajo, predvsem, kje so ležali grobovi in kako so bili, če so sploh bili, označeni.

Glede na dejstvo, da je skoraj celotno molniško področje zelo strmo in s tem neprimerno za gradnjo grobnic in pokopavanje sploh, so grobovi le tam, kjer je bilo kaj primernega prostora. Ugotovimo lahko, da je pod strminami, kakršna je npr. Roje, veliko primernih predelov za pokopališče. Vendar pa najdemo žgane grobove po vsem grebenu od Roj pa skoraj do samega vrha Molnika. Ta greben je tudi najbolj položen in je s severozahodne strani edini dostop do vrha Molnika, to je do prazgodovinske naselbine. Grobovi so torej ležali ob poti, ki je s te strani vodila na gradišče. Očitno so namenoma postavljeni na predele, kjer je potekal vsakdanji promet in so bili »na očeh« mimoidočim. Ta navada je sicer običajna zlasti v poznejšem rimskem času. Iz navedenega lahko domnevamo, da so bili grobovi na nek način označeni oz. njihov položaj zaznamovan. Po današnjih spoznanjih nimamo drugih označitev razen »gomilic« (majhno nasutje zemlje ali kamenja nad grob) in kamnitih pokrovov nad grobovi, ki so danes skriti tik pod površjem. To, da gomilice označujejo grob, je nedvomno, toda kaj predstavljajo kamnite plošče? Profil groba 5 z Molnika (sl. 2; T. 5: 1—3) nam jasno kaže, da je bila plošča položena na takratno hodno površino in da iz grobne jame izkopanega materiala niso zmetali nazaj na ploščo. To pomeni, da je plošča predstavljala viden znak oz. označitev groba. Velike in razmeroma težke kamnite plošče so bile najbrž povsod na površini vidne oznake grobov, vendar pa pozneje zasute in zaraščene. Isto bi lahko veljalo tudi za grobove brez kamnitega pokrova. Pokriti so bili lahko z nekim neobstoječim predmetom (les?), ki je bil takrat viden tako kot kamnita plošča, je pa z leti propadel. (Gomilice nad grobovi zelo težko ugotovimo, z gotovostjo npr. le v Dobovi — tudi ledinsko ime parcele je Na gomilicah).

Z antropološkimi analizami vedno pogosteje ugotavljamo, da sta v eni žari v grobu lahko pokopana kar dva sežgana pokojnika. Kako je prišlo do dvojnih pokopov, je danes še težko ugotavljati. Mar sta oba pokopana vedno umrla istočasno in bila istočasno tudi sežgana in pokopana? Ali so hranili žaro z enim umrlim toliko časa, da je umrl še drugi, ki je hotel biti pokopan skupaj s prvim, in ju šele nato zakopali? Ali so lahko grob z žaro z ostanki umrlega odprli in v žaro stresli še kosti kasneje umrlega človeka? Vprašanj je dosti, mogoče tudi rešitev več. V prihodnosti bo gotovo mogoče odgovoriti tudi na taka in podobna vprašanja.

Že v uvodu smo omenili, da je na zahodnem, peščenčevem delu pobočja Molnika skupina gomilam podobnih tvorb. Ker je takih oblik več predvsem na dolomitnem področju, za te pa vemo, da niso gomile z grobovi, smo že

leta 1981 skušali ugotoviti, ali gre tu za naravne ali umetne tvorbe. Zato smo v eni od takih kop izkopali manjšo sondo ter na globinah 0,80 in 1,00 m odkrili po en fragment prazgodovinske keramike. To nam je bil jasen napotek, da gre tu za umetne tvorbe, to se pravi za pokope v gomilah oziroma za gomilno grobišče.

Opis grobov

Grob 1 (sl. 1). V bel dolomitni pesek vkopana valjasta grobna jama je bila v celoti zasuta s črnim prahom, med katerim je bilo dosti zasipne zemlje. Med žganino smo poleg drobcov sežganih človeških kosti našli le:

Fragment največjega oboda skodele (P 1348) z ohranjenim nastavkom za ročaj iz sivočrno žgane prečiščene gline. Keramika je trdna, površina je skrbno zglajena. Velikost 5×2 cm (T. 1: 3).

Dva fragmenta uvihanega ustja najbrž različnih skodel (P 1394) iz rjavočrno do rdečkasto žgane gline. Površina dobro obdelana. Eden od fragmentov je na največjem obodu rahlo profiliran. Velikost $3,7 \times 3,7$ in $4,5 \times 4$ cm (T. 1: 1, 2).

Fragment trakastega ročaja (P 1350) iz rjavo žgane prečiščene gline. Površina je razmeroma groba. Velikost $3,6 \times 2,8$ cm (T. 1: 4).

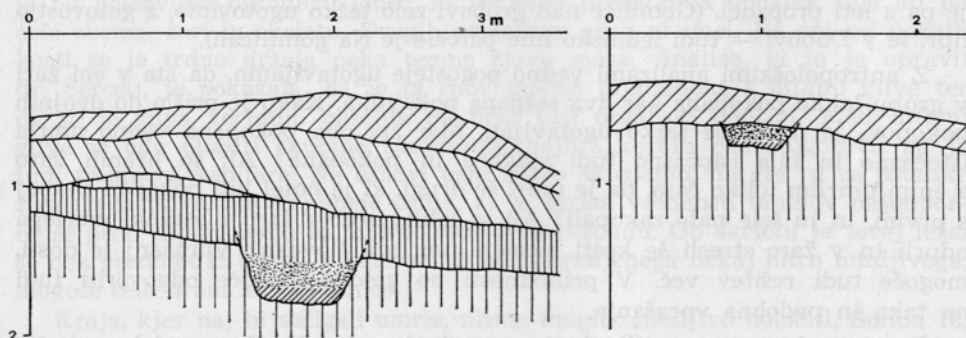
Štirinajst fragmentov ostenja najmanj treh različnih posod (P 1351) iz rdečkasto do črno žgane grobe gline. Površina ni posebej glajena. Velikost od $5,5 \times 4,8$ do $2 \times 1,5$ cm.

Fragment dna in ostenja velike posode (P 1452) debelih sten iz gline, pomešane z drobnimi zrnci peska. Dobro zglajena površina je temno rjavo žgana in nekoliko porozna. Velikost $4,2 \times 3,2$ cm.

Grob 2 (sl. 1). Grob je bil skoraj v celoti porušen. Od valjaste grobne jame je ostala le vzhodna stena, na kateri je bilo še nekaj črnega prahu. Od grobnih pridatkov je ostalo le:

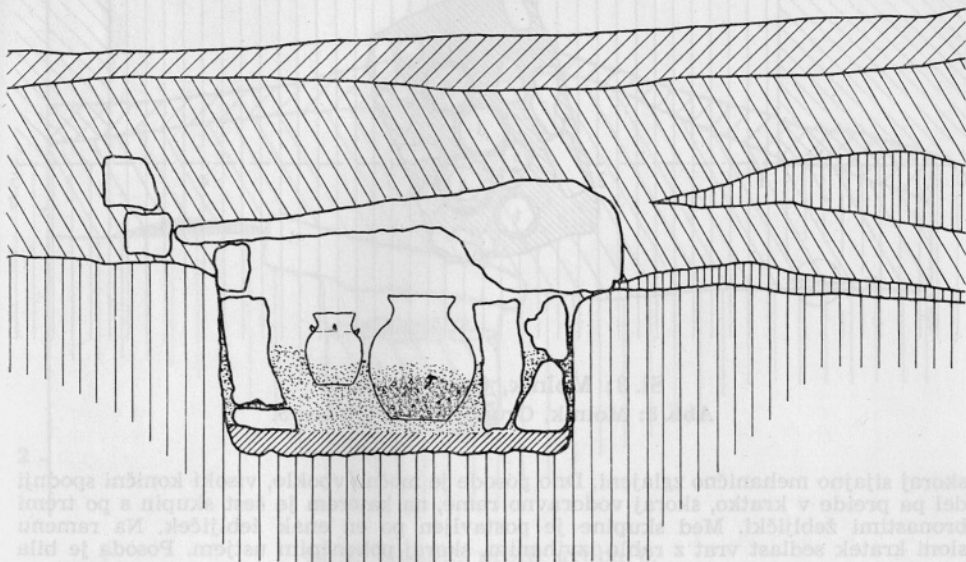
Fragment pokončnega ustja večje posode (P 1353) iz temno rjavo žgane neprečiščene gline. Porozno ostenje je razpokano in le slabo zglajeno. Velikost $4,2 \times 3,2$ cm (T. 2: 8).

Šest fragmentov vsaj treh različnih posod (P 1354) iz rjavo žgane slabo prečiščene gline. Glini so primešana tudi večja zrna peska, površina pa je porozna. Na treh kosih je opaziti sledove črnega smolnatega premaza. Velikost od $4,2 \times 3,3$ do $2,5 \times 2$ cm.

Sl. 1: Molnik, profil groba 1 in groba 2.

Abb. 1: Molnik, Profil der Gräber 1 und 2.

Sl. 2: Molnik, profil groba 5.

Abb. 2: Molnik, Profil des Grabes 5.

Grob 3. Na manjšem prostoru smo našli nekaj kosov keramike, kar je v močno načetih in deloma premetanih slojih nakazovalo, da je bil grob tu ali v bližini. Od njega je ostalo le:

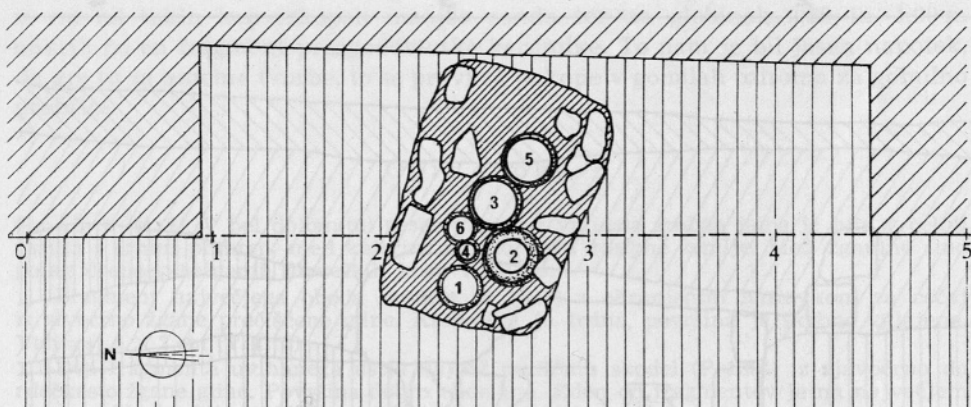
Fragment dna s koničnim spodnjim delom posode (P 1355) iz črno žgane z drobnimi belimi zrcni peska pomešane gline. Površina, ki je bila slabo zglačena, je precej poškodovana. Velikost $4,3 \times 3,2$ cm.

Štirje manjši fragmenti vsaj dveh različnih posod (P 1356) iz rjavo žgane slabo prečiščene gline. Porozna površina je bila le slabo mehanično obdelana. Velikost od $3,3 \times 2,8$ do $2,1 \times 1,4$ cm.

Grob 4. Situacija je bila popolnoma ista kot pri grobu 3, kar pomeni, da imamo verjetno opravka le z ostanki groba ali morda celo z gradivom, ki je ostalo po opravljenih pogrebnih obredih. Tako domnevni grob predstavlja le šestnajst fragmentov večje posode (P 1357) iz prečiščene s peskom pomešane gline. Črna zunanost in rdeča notranost sta bili skrbno obdelani, notranost pa nosi še sledove rjavega premaza. Na enem fragmentu je ohranjena od strani stisnjena bradavica. Velikost od 4×4 do $1,5 \times 1,5$ cm (T. 2: 7).

Grob 5 (sl. 2 in 3; T. 5: 1—3). V dolomitni pesek vkopana pravokotna grobna jama je bila 140 cm dolga, 100 cm široka in 50 cm globoka. Obložena je bila s kamni različnih velikosti, tako da se je njena prostornina znatno zmanjšala. V grobno jamo, ki je bila pokrita s kamnito ploščo, so postavili po njeni vzdolžni osi keramične posode po naslednjem zaporedju od vzhoda proti zahodu:

1. Precej poškodovana situlasta žara (P 1360) iz rjavočrno žgane z drobnimi zrcni peska pomešane gline. Danes deloma zasigana zunanost in notranost sta bili odlično,

Sl. 3: Molnik, tloris groba 5.

Abb. 3: Molnik, Grundriss des Grabes 5.

skoraj sijajno mehanično zglačeni. Dno posode je močno vboklo, visoki konični spodnji del pa preide v kratko, skoraj vodoravno rame, na katerem je šest skupin s po tremi bronastimi žeblički. Med skupine je postavljen po en enak žebliček. Na ramenu sloni kratek sedlast vrat z rahlo izvihanim, skoraj pokončnim ustjem. Posoda je bila neenakomerno žgana, tako da si sledijo temne in svetlejšje lise. Premer dna 12 cm, največjega oboda 24,7 cm in ustja 22,2 cm; višina 26,4 cm (T. 2: 1).

V sicer razbiti žari je bilo polno sežganih človeških kosti, med njimi pa:

Vozlasta fibula (P 1361) z desetimi bronastimi vozli na loku ter dvema sploščena nima vozlasta ob peresovinah. Jedro loka, peresovini in antropomorfna noga so železni, močno zarjaveli in imajo le malo ohranjenega jedra. Manjkata peresovina pri nogi ter del igle med nogo in njeno peresovino. Na nogo fibule je poleg njene peresovine prirjavel še bronast obroček elipsastega prečnega preseka, ki je v nasprotju z železnimi deli fibule zelo dobro ohranjen. Premer fibule je 9 cm, višina loka 7,8 cm in višina noge 4,3 cm. Premer obročka 3,4 cm (T. 1: 5).

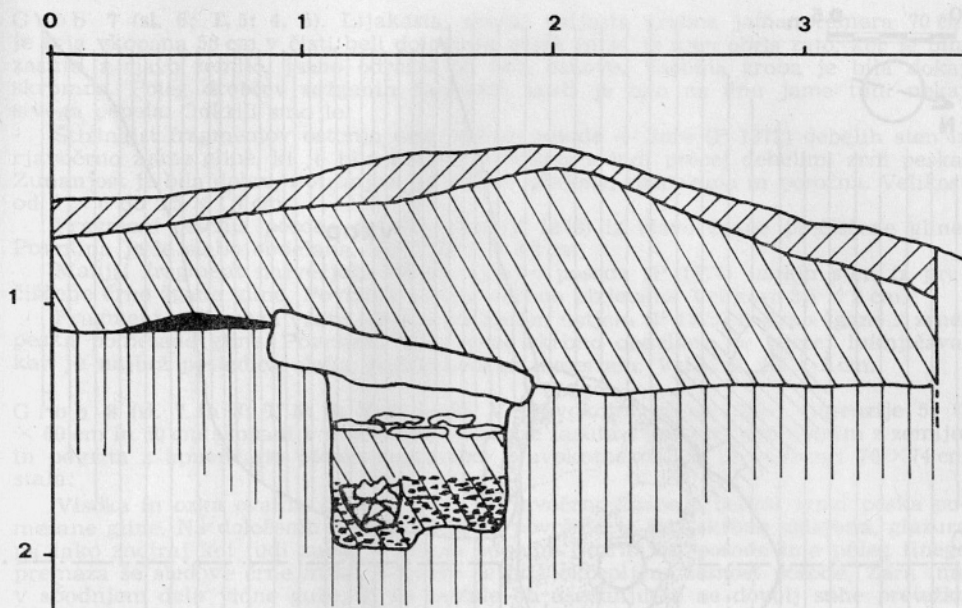
Dva fragmenta močno zarjavele železne zapestnice (P 1362), ki je bila verjetno okroglega prečnega preseka. Premer 6,6 cm (T. 1: 5).

Kos svinčenega ploščatega in polkrožno zavitega predmeta (P 1363). Zgornji rob je zaobljen kot ustje posode, spodnji pa ima po vsej dolžini utor. Izgleda, da predstavlja ta kos sestavni del nekega lesenega predmeta — mogoče posode? Z utorom je bil najbrž nataknen na leseno osnovo. Dolžina 10,5 cm, širina 1,7 cm, debelina do 0,4 cm (T. 1: 7).

2. Kroglasta posoda (P 1367) na konični nogi iz rjavočrno žgane z zrnci peska pomešane gline. Dobro zglačena površina, predvsem noga ima vidne sledove grafitnega premaza. Vrat posode je kratek, sedlast, ustje pa močno izvihano. Površina je bila močno zasigana, siga pa v luskah odpada od gladke površine. Premer noge 11,7 cm, največjega oboda 24,7 cm in ustja 21,2 cm; višina pa je 24 cm (T. 1: 8).

3. Ovalna žara (P 1358) iz črnorjavo žgane prečiščene z zrnci peska pomešane gline. Skrbno obdelana zunanost ima močne sledove mehaničnega glajenja. Notranost je odlično zglačena in je tesnjena s črnim premazom. Notranost in zunanost sta precej zasigani. Dno posode je ravno, največji obod zaobljen, neizrazito rame preide v sedlast vrat z rahlo izvihanim ustjem. Na poškodovanem ustju so sledovi dopolnitev manjkajočih delov s smolnato maso. Premer dna 14 cm, največjega oboda 32,2 cm, ustja 20,8 cm, višina pa je 35,2 cm (T. 1: 10).

Na dnu žare je bilo dosti sežganih človeških kosti, na njih pa je ležala odlično ohranjena bronasta igla (P 1359) z veliko čebulasto glavico. Dolžina 12,7 cm, premer glavnice 1,2 cm (T. 1: 6).

Sl. 4: Molnik, profil groba 6.

Abb. 4: Molnik, Profil des Grabes 6.

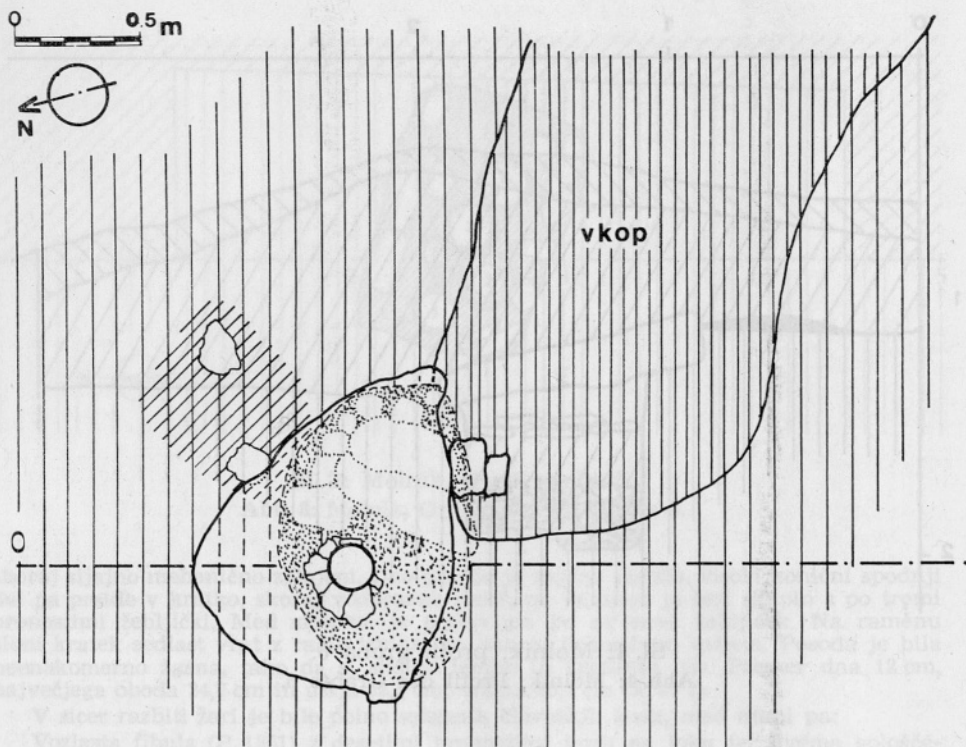
4. Ob žari je skoraj v višini njenega ustja stal ovalni lonček (P 1366) iz rjavočrno žgane s peskom pomešane gline. Površina je razmeroma skrbno zglajena. Dno posode je skoraj ravno, na neizrazitem ramenu, ki je z nizkim grebenom ločeno od kratkega sedlastega vratu z izvihanim ustjem, pa so v neenakomernih razdaljah postavljene štiri skoraj navpične, dolge konične bradavice. Prostor ob bradavicah in vmesni prostor med njimi sta okrašena s po tremi polkrožnimi kanelurami, ki so bile rahlo vtisnjene v še vlažno ostenje posode. Premer dna 8,4 cm, največjega oboda 17,5 cm in ustja 12,8 cm; višina 19 cm (T. 1: 9).

5. Pod lončkom P 1366 je tik ob njem, na dnu grobne jame stal bikonični lonček (P 1365) iz dobro prečiščene s peskom pomešane gline s sijajno, črno zglajeno površino. Dno posode je vboklo, zaobljeni največji obod pa preide v kratko, dvakrat profilirano rame, ki je z ostrim in globokim kanalom ločeno od visokega sedlastega vratu z izvihanim ustjem. Na največjem obodu so v neenakih razdaljah vtisnjeni štiri široki krožni kanali z buncico v sredini. Rob ustja je okrašen s pokončnimi in zvrnjenimi zarezi v obliki črke V, prostor med njimi pa je izpolnjen s stranici V vzporednimi globokimi zarezi. Premer dna 7 cm, največjega oboda 18,5 cm in ustja 12,8 cm; višina 19 cm (T. 2: 3).

6. Ob zahodnem robu grobne jame je v višini ustja žare P 1358 stala še s kamnito ploščico podložena velika skodela (P 1364) iz rjavočrno žgane s peskom pomešane gline. Dobro zglajena površina je na nekaterih mestih zasigana. Dno je rahlo vboklo, pod uvihanim ustjem pa so radialno postavljene tri bradavice, od katerih je ena od strani stisnjena in vodoravno prebodena. Premer dna 8,5 cm, največjega oboda 23 cm in ustja 21 cm; višina 8,7 cm (T. 2: 2).

V skodeli smo našli še tri fragmente najbrž treh različnih posod. En fragment predstavlja ustje, drugi nosi plastično bradavico, tretji pa pripada ostenju posode.

Pri odkrivanju groba smo v nasutju našli še osemnajst fragmentov najmanj treh različnih posod (P 1368) iz rdečkasto do črno žgane gline, ki ni bila posebej pripravljena in očiščena. V glini je bilo že po običaju dosti zrnca peska. Površina posod

Sl. 5: Molnik, tloris groba 6.

Abb. 5: Molnik, Grundriss des Grabes 6.

je bila le slabo mehanično zglajena. Na posameznih kosih so vidni sledovi temno rjavega premaza. Velikost od $5,5 \times 3$ do $1,5 \times 1$ cm.

Grob 6 (sl. 4 in 5). Ob grobu je bila vkopana globoka jama, iz katere so med drugo svetovno vojno pridobivali zelo droben pesek za pomivanje posode. Izkop peska tik ob grobu je prizadel grobno konstrukcijo, saj je bil njen južni predel močno načet, tako da je celo kamnita plošča, s katero je bil grob pokrit, zdrsnila proti vkopu. S tem pa se je porušil ves južni del grobne jame. Na manjšem prostoru smo tako našli neurejene kamnite dele grobne konstrukcije. Prizadeti so bili tudi predmeti v grobu, ki so bili v celoti zasuti s črnim prahom. Sežgane človeške kosti, ki so bile prvotno gotovo v žari, so bile razmetane po širšem izkopnem področju. Tako predstavljajo grob poleg grobne konstrukcije, žganine in sežganih človeških kosti le:

Močno fragmentirana, danes le deloma obnovljena velika žara (P 1369) tenkih sten iz prečiščene s peskom pomešane gline. Črno žgana površina je odlično mehanično zglajena. Dno žare je ravno, konični spodnji del pa preide preko zaobljenega največjega oboda v izrazito rame, na katerem sloni visok koničen vrat s skoraj pokončnim ustjem. Premer dna 15 cm, največjega oboda pa 35 cm; ohranjena višina 37 cm (T. 2: 6).

Dno žare je stalo na okroglem bronastem obročku (P 1370) neenakomerne debeline. Elipsast prečni presek prehaja v tanjši del, ki je na enem mestu skoraj okroglastega preseka. Premer 3,8 cm, debelina do 0,6 cm (T. 2: 4).

Pri odkopu groba smo našli še fragment posode (P 1371) iz rdečkasto žgane z debelimi zrni peska pomešane gline. Površina je groba. Velikost $3 \times 2,5$ cm (T. 2: 5).

Grob 7 (sl. 6; T. 5: 4, 5). Lijakasta, skoraj valjasta grobna jama premera 70 cm je bila vkopana 50 cm v čisti beli dolomitni pesek in se je njen obris zato, ker je bila zasuta z rjavo zemljo, jasno odražal od bele osnove. Vsebina groba je bila dokaj skromna. Poleg drobcev sežganih človeških kosti je bilo na dnu jame tudi nekaj sivega pepela. Odkrili smo le:

Štirinajst fragmentov ostenja neke velike posode — žare (P 1372) debelih sten iz rjavočrno žgane gline, ki je bila močno pomešana s tudi precej debelimi zrni peska. Zunanost je bila dobro, notranost pa slabše zglijena, razpokana in porozna. Velikost od 8×6 do $2,5 \times 1,7$ cm.

Fragment ostenja posode debelih sten (P 1373) iz rjavo žgane prečiščene gline. Površina je le slabo obdelana. Velikost $5 \times 3,2$ cm.

Manjši fragment največjega oboda manjše posode (P 1374) tankih sten iz prečiščene črno žgane gline. Površina je bila skrbno obdelana. Velikost $2,5 \times 2$ cm.

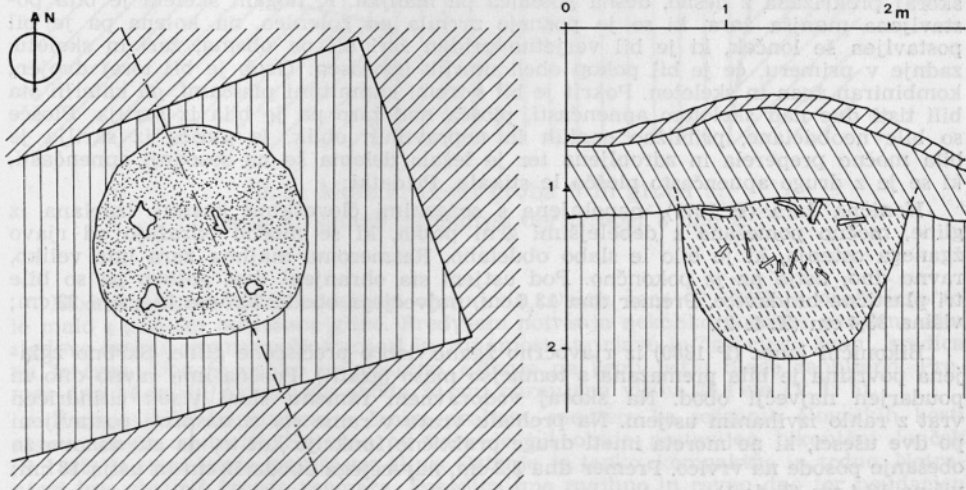
Fragment sedlastega vratu lonca z izvihanim ustjem (P 1375) iz črno žgane z zrnci peska pomešane gline. Površina, ki je sicer skrbno obdelana, je precej luknjičava, kar je najbrž posledica slabo pripravljenega materiala. Velikost $2,2 \times 2$ cm.

Grob 8 (sl. 7 in 8; T. 5: 6; T. 6: 1—3). V pravokotni grobni jami dimenzije 50×60 cm in 50 cm skopani v dolomitno osnovo je zasuta s peskom, pomešanim z zemljo, in pokrita z apnenčasto ploščo nepravilne pravokotne oblike in velikosti 70×74 cm stala:

Visoka in ozka ovalna žara (P 1376) iz rjavočrno žgane z belimi zrnci peska pomešane gline. Na določenih mestih zasigana površina je bila skrbno zglijena, glazura pa tako znotraj kot tudi zunaj v luskah odpada. Notranost posode ima poleg finega premaza še sledove črne mase, s katero je bila okrepljena tesnost posode. Žara ima v spodnjem delu vidne gube, ki so nastale ob usedanju še ne dovolj suhe pretežke posode. Dno žare je ravno, vrat kratek in sedlast, ustje pa izvihano. Premer dna 15,4 cm, največjega oboda 33,4 cm in ustja 23,3 cm; višina 52 cm (T. 3: 3).

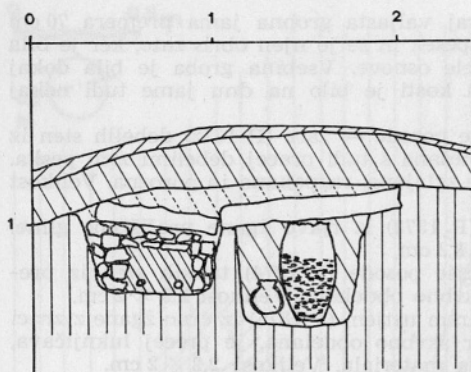
Na dno žare je bilo nasutega nekaj črnega prahu, na njem pa je bilo veliko sežganih človeških kosti, med katerimi smo našli še:

Nasilno zlomljeno in zvito bronasto zapestnico (P 1378) iz ozke in tanke pločevine. En ohranjen koničast konec kaže, da je bila zapestnica nesklenjena s presegaajočima

Sl. 6: Molnik, tloris in profil groba 7.

Abb. 6: Molnik, Grundriss und Profil des Grabes 7.

Sl. 7: Molnik, profil groba 8 in groba 9.

Abb. 7: Molnik, Profil der Gräber 8 und 9.

koncema. Vzdolž obeh robov se vlečeta kaneluri, ki izoblikujeta ob straneh in po sredini nizek greben. Dolžina fragmentov od 6,5 do 1,3 cm. Širina 0,35, debelina 0,10 cm (T. 3: 1).

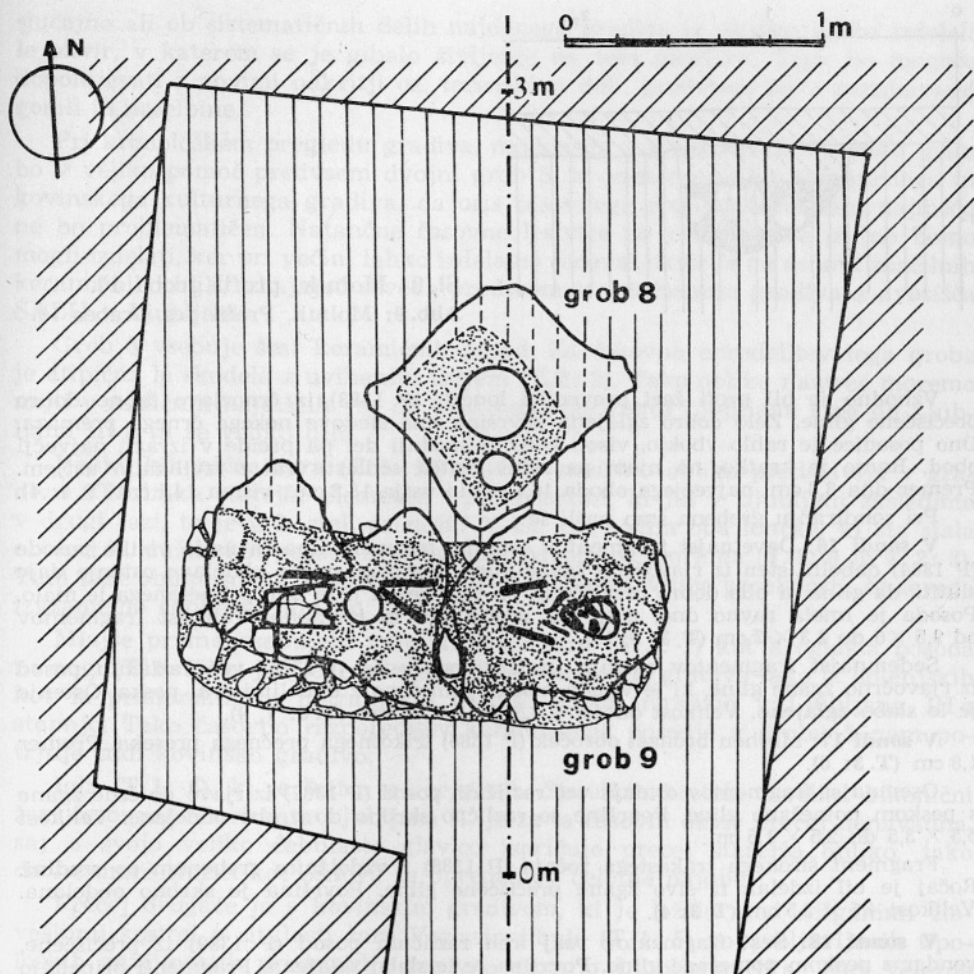
Na dnu grobne jame je stal južno ob žari še asimetričen kroglast lonček (P 1377), neskrbno izdelan, debelih neenakomernih sten in iz skoraj enakega materiala kot žara (P 1376), le da je glini dodanega nekaj več belega peska, verjetno kar dolomitnega. Rjavočrna površina je le slabo obdelana. Dno posode je vboklo, vrat kratak in sedlast, ustje pa izvihano. Premer dna 7,5 cm, največjega oboda 16,6 cm in ustja 11,2 cm; višina 13 cm (T. 3: 2).

Grob 9 (sl. 7 in 8; T. 5: 6; T. 6: 1—3). Grobna jama pravokotne oblike je bila 1,90 m dolga in 0,70 m široka. Vkopana je bila le 0,40 m globoko v dolomitno osnovo. V celoti je bila obložena z manjšimi kamni, pa tudi po skeletu je bilo nasutega polno drobirja, ki pa se je lahko vsul nanj tudi s strani. Usmerjena je bila od vzhoda proti zahodu, odklon je le 10°. Na dnu jame je ležal slabo ohranjen skelet z glavo ob vzhodni strani, torej s pogledom proti zahodu. Leva stegenica je premaknjena tako, da je skoraj prekržana z desno, desna golenica pa manjka. K nogam skeleta je bila postavljena manjša žara, ki se je pozneje zvrnila na golenico, na kolena pa je bil postavljen še lonček, ki je bil verjetno pridan žari ali pa obema, žari in skeletu, zadnje v primeru, če je bil pokop obeh umrlih istočasen. Grob je bil torej dvojen, kombiniran žgan in skeleten. Pokrit je bil s tremi kamnitimi ploščami, od katerih sta bili tisti dve nad skeletom apnenčasti, plošča nad žaro pa je bila iz skrilja. Plošče so bile neobdelane, približno enakih in nepravilnih oblik, le plošča iz skrilja je bila močno preperela in zdrobljena ter je ležala deloma še na sosednji apnenčasti, ki se je z drugo apnenčasto ploščo le stikala. Pridatki:

Konična žara (P 1379), napolnjena s sežganimi človeškimi kostmi, izdelana iz gline, močno pomešane z debelejšimi zrni peska, ki se močno odražajo od rjavo žganega ostenja, ki je bilo le slabo obdelano. Razmeroma majhna žara ima veliko, ravno dno, ustje pa je pokončno. Pod ustjem sta ohranjeni dve, gotovo pa so bile tri plastične bradavice. Premer dna 13,6 cm, največjega oboda 22,7 cm in ustja 22 cm; višina 33,4 cm (T. 4: 2).

Bikonični lonec (P 1380) iz rjavočrno žgane dobro prečiščene gline. Skrbno zgledjena površina je bila premazana s temnejšo maso (grafit). Posoda ima ravno dno in poudarjen največji obod. Na skoraj vodoravnem ramenu sloni visok cilindričen vrat z rahlo izvihanim ustjem. Na prehodu vratu v rame sta si nasproti postavljeni po dve ušesci, ki ne moreta imeti druge praktične funkcije kot to, da sta osnova za obešanje posode na vrstico. Premer dna 8,2 cm, največjega oboda 19 cm in ustja 13 cm; višina 18,4 cm (T. 4: 1).

Grob 10 (sl. 9; T. 6: 4—6). Pod masivno železno konstrukcijo daljnovođa je v napol uničeni valjasti grobni jami in zasuta s črnim prahom stala:

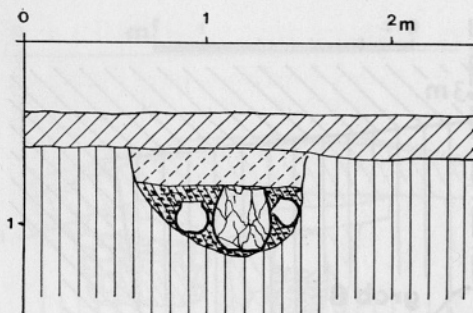

Sl. 8: Molnik, tloris groba 8 in groba 9.

Abb. 8: Molnik, Grundriss der Gräber 8 und 9.

Močno poškodovana, le deloma ohranjena ovalna žara (P 1381) iz prečiščene in le malo s peskom pomešane gline. Predvsem notranja nekoliko porozna površina ima sledove črnega premaza. Notranjost in zunanost sta rjavo in črnorjavo žgani, sredica pa je črna. Dno je veliko in masivno, ostenje pa proti ustju blago zaobljeno. Premer dna 14 cm in največjega oboda 30 cm; ohranjena višina 26,4 cm (T. 4: 5).

Žara je bila napolnjena s črnim prahom, medtem ko sežganih človeških kosti nismo mogli ugotoviti. Severno od žare je bil obnjo postavljen bikonični lonček (P 1382) iz črno žgane prečiščene gline. Ostenje je tenko, kompaktno in trdno. Notranjost ima sledove črnega premaza. Posodica ima majhno in ravno dno ter poudarjen največji obod. Kratek, sedlast vrat z izvihanim ustjem je z grebenom ločen od sicer neizrazitega in kratkega ramena. Premer dna 6,6 cm, največjega oboda 16,3 cm in ustja 12,1 cm; višina 11,4 cm (T. 4: 3).

Sl. 9: Molnik, profil groba 10.

Abb. 9: Molnik, Profil des Grabes 10.

Vzhodno je bil proti žari prevrnjen lonček (P 1383) iz črnorjavo žgane dobro prečiščene gline. Zelo dobro zglajena površina ima sledove nekega črnega premaza. Dno posodice je rahlo vboklo, visok konični spodnji del pa preide v izrazit največji obod. Rame je kratko, na njem pa sloni kratek sedlast vrat z izvihanim ustjem. Premer dna 8,3 cm, največjega oboda 16,1 cm in ustja 13,2 cm; višina 14,1 cm (T. 4: 4).

Pri sondiranju grebena smo našli še:

V sondi 16: Devetnajst fragmentov ostenja, fragment dna in ustja velike posode (P 1384) debelih sten iz rjavočrno žgane gline. Porozno, dobro obdelano ostenje daje slutiti, da glina ni bila dobro prečiščena, pa tudi peska ji je bilo primešanega le malo. Posoda je imela ravno dno, ustje pa profilirano in izvihano. Velikost fragmentov od $9,5 \times 6$ do $2,3 \times 2$ cm (T. 3: 8, 10).

Sedemnajst fragmentov ostenja in fragment ustja (P 1385) več različnih posod iz rjavočrno žgane gline, ki je včasih močno pomešana z debelimi zrni peska. Ostenje je le slabo zglajeno. Velikost od $4,5 \times 3,5$ do $1,5 \times 1$ cm (T. 3: 7, 9).

V sondi 17: Majhen bronast obroček (P 1386) trikotnega prečnega preseka. Premer 1,8 cm (T. 3: 6).

Osemnajst fragmentov ostenja več različnih posod (P 1387) iz rjavo do črno žgane s peskom pomešane gline. Površine so različno skrbno do grobo obdelane. Velikost $5,5 \times 3,5$ do $2,5 \times 1,5$ cm.

Fragment širokega trakastega ročaja (P 1388) z vzdolžnim grebenom po sredini. Ročaj je bil izdelan iz sivo žgane prečiščene gline. Površina je skrbno obdelana. Velikost $4,5 \times 3,5$ cm (T. 3: 4).

V sondi 18: Šest fragmentov vsaj treh različnih posod (P 1389) iz prečiščene, vendar s peskom pomešane gline. Površina je le slabo zglajena. Fragmenti pripadajo večinoma ostenju posod, en fragment pa ustju. Velikost 5×4 do $2,5 \times 1,7$ cm.

V sondi 19: V nasutju gomile I tri kose ostenja najbrž treh različnih posod (P 1390) prazgodovinskega porekla iz rjavočrno žgane prečiščene gline. Površina je skrbno obdelana. Velikost od $5,5 \times 5,5$ do $2,7 \times 2,5$ cm.

KRONOLOGIJA

Časovno in kulturno razlago gradiva iz molniškega žganega grobišča lahko opremo na primerno raziskano in obdelano grobišče na dvorišču SAZU v Ljubljani.⁷ Le-to nam bo dajalo osnovne smernice pri kulturnih in materialnih posebnostih Molnika, saj sta tako ljubljanska kot molniška naselbina istočasno živeli v zaključenem krogu ljubljanske kotline. Molnik je le okoli 10 km oddaljen od Ljubljane. Ob tem pa je treba povedati, da področje Molnika ni dovolj raziskano, zato bomo pri obravnavi enajstih odkritih grobov in ostalega,

slučajno ali ob sistematičnih delih najdenega gradiva iz okolice lahko izdelali le okvir, v katerem se je gibalo življenje na tem prostoru. Tega bo mogoče dopolnjevati z novimi odkritji oz. terenskimi deli, predvsem pa z raziskavami gomil in naselbine.

Pri kronološkem pregledu gradiva, najdenega v grobovih na Molniku, nam bo v veliko pomoč predvsem dvojni grob 5, ki vsebuje toliko keramičnega in kovinskega kulturnega gradiva, da oris časovnega dogajanja na tem najdišču ne bo problematičen. Natančne časovne lestvice za vse grobove pa ne bomo mogli izdelati, ker pri večini lahko izdelamo časovni okvir le na osnovi značilnih keramičnih oblik, izhajajoč seveda predvsem iz istočasnega gradiva z dvorišča SAZU v Ljubljani.

Grob 5 vsebuje šest keramičnih posod. Za časovno opredelitev tega groba je atipična le skodela z uvihanim ustjem (T. 2: 2). Tako obliko namreč moremo najti v različnih najdiščih vse od časovnega horizonta Ljubljana I pa do Ljubljana III b in še veliko dlje.

Velika bikonična žara (T. 1: 10) s svojo značilno obliko predstavlja v gradivu z Molnika starejše elemente s posebnostmi, ki jih v Ljubljani zasledimo v drugi fazi, to je v 8. stol. pr. n. št.⁸ V isti čas sodita oba lončka, ki sta stala ob žari in služila kot posodi za hrano kot popotnica umrlima (T. 1: 9 in T. 2: 3). Tudi take oblike so v Ljubljani pogoste in ne predstavljajo posebnosti, če seveda izvezamo čepke na lončku (T. 1: 9).

Mlajše prvine vsebujeta tako situlasta žara (T. 2: 1) kot kroglasta posoda na nogi (T. 1: 8), ki ju glede na starejše železnodobno gradivo tako iz dolenskih kot iz primorskih in notranjskih najdišč lahko uvrstimo v Ljubljana III a stopnjo. Tako časovno razporeditev keramičnega posodja v grobu 5 nam potrjuje tudi kovinsko gradivo.

Igla (T. 1: 6), ki je ležala na sežganih človeških kosteh v veliki bikonični žari časovnega horizonta Ljubljana II, je za ta časovni okvir precej nenavadna, saj s svojo veliko čebulasto glavico izpričuje precej starejšo obliko, tako da ne more služiti kot osnova za opredelitev celotne najdbe.

Precej drugače je s kovinskim gradivom, ki je ležalo med sežganimi človeškimi kostmi v situlasti žari. Vozlasta fibula (T. 1: 5) po uveljavljenih tipoloških značilnostih predstavlja časovno stopnjo Ljubljana III a. Tudi železna zapestnica bi še lahko sodila v tak ovir, saj uporabljajo železo za okras najbolj intenzivno v stopnji Ljubljana II, v zmanjšanem obsegu še v horizontu Ljubljana III, medtem ko pozneje taki izdelki skoraj v celoti izginejo. Nadomesti jih primernejši in ponovno modni bron. Bronast obroček, ki se je prirjavil na antropomorfno nogo fibule, je časovno atipičen prav tako kot kos svinčene pločevine (T. 1: 7).

Iz navedenega je razvidno, da smo v grobu 5 našli predmete, ki bi jih lahko uvrstili v 8. stol. pr. n. št. Vendar je med njimi več takih, ki kažejo jasne elemente mlajšega 7. stol. Take primere lahko najdemo tudi v drugih najdiščih tega časa, zato ne predstavljajo izrazite posebnosti, so pa pomembni ne samo s časovnega, ampak tudi s kulturnega gledišča. Pri časovnem opredeljevanju moramo upoštevati predvsem mlajše elemente. Če bi torej hoteli postaviti nek natančnejši čas, kdaj sta pokopana pokojnika iz groba 5 umrla, bi se morali odločiti za Ljubljana III a stopnjo, tj. prvo polovico 7. stol. pr. n. št. Ker pa

ne smemo pozabiti tudi na starejše prvine (zlasti v keramiki), bi lahko zaključili, da so pokop opravili okoli leta 700 pr. n. št.

S tem je časovni okvir, v katerem naj bi potekalo življenje na prazgodovinskem Molniku, ugotovljen in utemeljen. Jasno pa je, da je to le osnova, preko katere bomo morali v preostalem grobnem inventarju iskati tiste prvine, ki nam bodo ta okvir razširile tako v starejše kot v mlajše časovne in kulturne horizonte. Gradiva, na podlagi katerega bi naše ugotovitve lahko razširili, je razmeroma malo, pa še to je v glavnem omejeno le na oblike keramičnega posodja, ki izražajo širok razpon tradicionalnosti. Zato nam tudi nekaj kovinskih predmetov, ki so bili najdeni skupaj s keramičnim grobnim inventarjem, ne more služiti kot dokazno gradivo. Kljub vsemu pa so določene oblike posodja za določen čas lahko toliko značilne, da se jih moremo poslužiti kot vodilo za časovno in kulturno opredeljevanje.

D. Vuga je grob I z Molnika (T. 7: 1—3) predvsem zaradi značilnosti oblik keramičnega posodja uvrstil »vsaj v stopnjo Ljubljana II b«, ⁹ kar pomeni, da bi utegnil biti še starejši. Če pa primerjamo žaro iz tega groba z nekaterimi iz grobišča na dvorišču SAZU v Ljubljani, predvsem z žaro iz groba 216, ¹⁰ vidimo, da sta skoraj povsem enaki, če izvzamemo posamezne, manj pomembne detajle. Ob tem pa opazimo, da so v grobu 216 v Ljubljani tudi kovinski in keramični pridatki, ki izpričujejo mlajši, tj. Ljubljana III a časovni okvir. Tako tudi v tem primeru verjetno ne moremo razpravljati o možni uvrstitvi nad čas Ljubljana II b, kar pa je seveda ugotovil že D. Vuga, vendar le na osnovi keramičnih oblik, v katerih pa so pogosto tudi v mlajšem času izražene stare tradicije.

Močno poškodovani grob 6 z Molnika (T. 2: 6) ni zanimiv le zaradi značilne oblike žare, ampak tudi zaradi njene skrbne obdelave, odličnega žganja in poznane ljubljanske strukture gline, iz katere je izdelana. Posoda je bikonična in ima visok konični vrat, kar je predvsem v ljubljanskem kulturnem gradivu značilno za precej ozek čas horizonta Ljubljana II ali celo za Ljubljana II a okvir. To pomeni, da so verjetno pokopali pokojnika še v 1. polovici 8. stol. pr. n. št. Ker v tem primeru razen atipičnega bronastega obročka nimamo drugega spremljajočega gradiva, starejših elementov pa razen v keramiki nimamo, bi taka oblika žare lahko predstavljala tudi sediment preteklosti. Kljub vsem pomislekom pa ne moremo mimo tipoloških značilnosti, zato moramo ta grob uvrstiti med starejše z Molnika, to je vsaj v Ljubljana II b, verjetno pa celo v 1. polovico 8. stol. pr. n. št., tj. v Ljubljana II a. Za časovno opredelitev grobov, odkritih na molniškem grobišču, nam tako ostanejo še grobovi 8, 9 in 10 (T. 3: 1—3 in T. 4: 1—5). Vsi trije v glavnem vsebujejo le keramične posode, če izvzamemo zlomljeno bronasto zapestnico v grobu 8 (T. 3: 1). Žari iz groba 9 in 10 sta si po obliki skoraj enaki, le velikost in sestava gline sta različni. Kovinskih pridatkov nima ne eden ne drugi. Po oblikah žar glede na vzporednice v Ljubljani, ¹¹ sklepamo, da spadajo v stopnjo Ljubljana III. Za tako datacijo govorita tudi lončka iz groba 10, ki imata značilne poteze tega obdobja. Nekoliko drugače pa je s posodo, najdeno na skeletu ob žari v grobu 9. Ta ima povsem svojsko, starinsko obliko, izvirajočo še iz bronaste dobe, vendar pri časovni opredelitvi najdb zaradi značilne oblike žare in tudi zaradi nesežganega pokopa v istem grobu ne bo mogla uveljaviti svojih starih elementov pri določanju časa pokopa nobenega od navedenih grobov. Po-

soda torej predstavlja le izdelek s starimi tradicijami ali mogoče celo predmet, ki je dolgo ostal v družinski lasti. Oba grobova moremo po dosedanjih ugotovitvah uvrstiti v časovni razpon 7. stol. pr. n. št., verjetno celo v starejšo polovico. Skoraj enak primer imamo pri grobu 8, v čigar žari so shranjene kosti vsaj dveh umrlih, tj. moškega in ženske v starosti od 20 do 30 let. Grob je ležal tik ob grobu 9 in oba skupaj z vsemi štirimi pokopanimi verjetno predstavljata eno družino. Zategadelj med njimi ne more biti bistvene časovne razlike, posebej še, če upoštevamo, da je bila maksimalna starost pokopanih v teh dveh grobovih 30 let. Oblika žare bi sicer glede na primerjalno gradivo iz Ljubljane¹² lahko predstavljala še značilnosti stopnje Ljubljana II b, vendar smo na Molniku ugotovili že toliko starejših form, ki trajajo tudi v mlajšem obdobju, da tudi pri tem grobu ne bo napake, če ga uvrstimo v obdobje stopnje Ljubljana III a oz. v 1. polovico 7. stol.

Kronološki pregled prazgodovinskega gradiva z Molnika nam pove, da so to področje prvič poselili v 8. stol. pr. n. št. po vsej verjetnosti v obdobju Ljubljana II a oz. v 1. polovici 8. stol. Glede na razmere v ljubljanskem prostoru v tem času ugotavljamo, da se je poselitev začela tedaj, ko ljubljansko naselje začne izgubljati svoj dominantni položaj oz. ekonomsko podlago in zaledje. Ugotovimo lahko še, da se je način kultnih obredov, izražen z načinom pokopa, dokaj hitro končal, saj mu ne moremo slediti dosti dlje kot dobrih 100 let, to se pravi le nekaj generacij. Vendar pa: kaj bo o tem povedalo utrjeno naselje in kaj bodo pokazale najdbe v gomilah? Taka in podobna vprašanja moramo prepustiti času in prizadevanjem za nadaljnja raziskovanja.

ZAKLJUČEK

Na osnovi dosedanjih izsledkov ne moremo izdelati dobrih in dokončnih zaključkov o prazgodovinskem življenju na Molniku. Da bi bilo to mogoče, bo potrebno vsaj deloma raziskati naselbino in gomilna grobišča pa tudi tiste izredne plane skeletne grobove, ki se sporadično pojavljajo tako na zahodnem pobočju med žganimi grobovi (grob 9) kot (sicer v porušenem stanju, dokumentiral V. Šribar) na severnem pobočju Molnika.¹³ Veliko vprašanj brez ustrezne materialne podlage najbrž ne bo mogoče rešiti, že zdaj pa poznamo nekatere elemente, ki zagotavljajo, da bo to najdišče postalo posebej pomembno zlasti glede kultnih običajev pri pogrebnih obredih. Ugotovimo namreč lahko, da imamo opraviti s tremi načini pokopa umrlih, kar smo že omenili. V tem dejstvu bomo skušali poiskati elemente, ki nam bodo govorili o odnosih med tistimi, ki so tako različne običaje izrazili prav z načinom pokopa svojih umrlih.

Da bi mogli poseči v bistvo vprašanj doslej odkritih značilnosti na enem najdišču, ki ga v tem primeru predstavlja Molnik, se moramo ozreti na že obdelane posebnosti tistih najdišč v Sloveniji, ki so S. Gabrovcu nudile elemente za izdelavo tako problematičnih začetkov »halštatske« kulture v Sloveniji.¹⁴ Ugotovil je šest regionalnih kulturnih skupin, ki so omejene na določene predele Slovenije in imajo vsaka zase posebnosti tako v materialni kot v duhovni kulturi.

Če bi hoteli strniti dosedanje rezultate le v kulturnih značilnostih posameznih slovenskih regij od 13. stol. pa do 4. stol. pr. n. št., bi lahko ugotovili tri osnovne

značilnosti pokopavanja umrlih v določenih omejenih geografskih predelih. Prvo skupino predstavljajo Štajerska, Gorenjska in Primorska, kjer najdemo v glavnem enoten način pokopa z žganimi planimi grobovi. Posebnost v teh regijah predstavljajo grobovi v gomilah, ki pa so tudi zmeraj žgani. Druga skupina s planimi žganimi grobovi, rodovnimi in družinskimi gomilami s skeletnimi grobovi ter sicer trenutno raritetno posebnostjo žganih grobov v gomilah je osredotočena na klasično »halštatsko« področje Zasavja, Dolenjske in Bele Krajine. Tretjo skupino s planimi skeletnimi, planimi žganimi grobovi in pokopi v gomilah pa ugotavljamo na sicer prostrani Notranjski.¹⁵ Iz navedenih podatkov lahko povzamemo, da je običaj sežiganja umrlih razširjen po celem slovenskem prostoru, vendar ne povsod enako dolgo. V prvi in tretji pokrajinski skupini sledimo žganemu načinu pokopa skozi vso starejšo železno dobo, medtem ko v naši drugi regiji s tem načinom prenehajo ob koncu 8. in v 7. stol. pr. n. št., nadomesti pa ga pokop trupla (navadno v gomili pod vplivom kulturnih elementov z juga). Skeletni pokopi se v mlajših obdobjih uveljavljajo tudi v notranjski skupini, vendar jim skoraj redno sledi žgan pokop.

S kratkim uvodom v zaključek smo hoteli le pokazati, kako problematično je postalo najdišče na Molniku, takoj ko smo ugotovili tri načine pokopa umrlih na istem mestu in zelo verjetno tudi istočasno. Seveda moramo pri tem začasno pustiti odprto vprašanje pokopov v gomilah, saj še ni jasno, kakšni so pokopi v njih, namreč ali so žgani ali skeletni ali oboji hkrati. Trenutno torej razpolagamo z dokaj skromnimi podatki o načinu pokopa, ki je sicer značilen za Dolenjsko in njeno soseščino v razviti starejši železni dobi. Malo vemo tudi o Molniku oz. o kulturnih elementih, ki so prispeli v omenjene predele z balkanskega juga, še bolje, o prvinah, ki so lastnina področij, poseljenih z Iliri in Japodi. Vse to pa pomeni, da bomo morali na Molniku iskati in ugotavljati mešanico kultov domorodnega prebivalstva, tj. nosilcev KŽG, ki so se glede na enako materialno kulturo v 8. stol. pr. n. št. priselili sem iz močne ljubljanske naselbine, in kulturnih posebnosti, značilnih tako za Ilire kot Japode. To pa nazadnje pomeni, da je naselbina zrasla s skupnimi silami ljudi, ki so tu prej živeli, in tistih, ki so se sem priselili ob koncu 8. stol. Ta zaključek je pomemben zategadelj, ker prav v tem času v starih naselbinskih centrih KŽG ali povsem na novo rastejo velika starejša železnodobna naselja južno in vzhodno od mejnega ljubljanskega kulturnega območja, naselja kot so npr. Vače, Magdalenska gora, Stična, Novo mesto itd., kar pomeni, da molniško naselbino uvrščamo v sklop tako imenovanih halštatskih naselij, kakršna najdemo na Dolenjskem, v Zasavju in v Beli Krajini. Molnik je torej le ena od številnih postojank tega časa v slovenskem prostoru. Nastala je ob potrebah in zahtevah domorodnega in priseljenega ljudstva. Prav zato ni čudno, če na grobišču najdemo združene tako različne kultne elemente.

Že na začetku naših razmišljanj smo rekli, da imamo še vse premalo elementov za globlje domneve o kulturnih, gospodarskih in družbenih razmerah na molniški naselbini in ob njej v tako problematičnem prehodu iz 8. v 7. stol. pr. n. št. Ob celotnem izkopenem grobišču bomo ponovno morali načeti vedno aktualno vprašanje etnične pripadnosti tistih, ki so tukaj živeli in umirali. Vprašanje pa bo rešljivo le s sistematičnim delom v širšem geografskem krogu, tj. v celotnem prostoru, ki ga poskušamo obvladovati.

Ob koncu naj povemo še to, da smo leta 1982 raziskali eno od številnih gomil iz skupine, ki leži na severozahodnem pobočju Molnika, torej na grebenu, kjer najdemo tudi žgane grobove. Gradivo še ni obdelano, zato lahko navedemo le nekaj informativnih podatkov.

Raziskali smo gomilo s premerom 8 m in višino (do raščenega terena) okoli 2,5 m. V njej smo odkrili skeletne grobove, od katerih je bil eden celo vkopan v raščen teren. Vsi skeletni grobovi so mlajši (4. in 5. stol. pr. n. št.). V nasutju gomile smo našli veliko fragmentov prazgodovinske keramike, ki gotovo pripada inventarju starejših žganih grobov. Sem so prišli z materialom za nasutje gomile ali pa ob urejanju platoja za gomilo, saj smo pod njo odkrili en domala uničen žgan grob ter en v celoti ohranjen žgan grob, ki je bil vkopan tako globoko, da ga planiranje ni moglo prizadeti. Po prvih ocenah spadajo žgani grobovi v časovni horizont Ljubljana II b, zato z gomilo gotovo ne morejo imeti nobene zveze. Prostor za izgradnjo gomile je bil gotovo slučajno izbran tam, kjer so že bili dosti starejši plani žgani grobovi.

¹ V. Stare, *Varstvo spomenikov* 9, 1962 do 1964, 182.

² J. Puš, *Varstvo spomenikov* 23, 1981, 227.

³ Po poročilu D. Vuge, delavca Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov SRS, so dali podlago za nadaljnje raziskave domačini Miha Frkalj, Orle 5 in družina Mlakar, Orle 22. O najdbah v peskokopu še iz leta 1935 vedo marsikaj tudi Jarčevi iz Orel. Vsem se tu moramo zahvaliti za podatke in material, ki so ga ponudili v obdelavo D. Vugi.

⁴ D. Vuga, *Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega barja*, *Situla* 20/21, 1980, 199 ss.

⁵ Poleg enega iz naših izkopavanj poznamo še več planih skeletnih grobov na severnem pobočju Molnika, ki jih je V. Šribar, *Varstvo spomenikov* 12, 1969, 83, prikazal kot pokope v gomili. Raziskave v poznejših letih so pokazale, da tu ne gre za gomilno grobišče. Raziskali smo dve taki »gomili« in ugotovili, da so to naravne tvorbe. Ker tudi med grobovi, razen okolišnje ilovice, ni bilo drugega zasutja, je jasno, da gre za plane pokope.

⁶ Analize izdelala T. Tomazzo-Ravnik.

⁷ F. Stare, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*, Dela 1. razr. SAZU (1954). V. Stare, *Varstvo spomenikov* 8, 1960—61 (1962) 272, 273; I. Puš, *Žarnogrobščina nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*. Razprave 1. razr. SAZU 7/1 (1971); (odslej I. Puš, *Ljubljana I*); S. Gabrovec, *Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji*, AV 24 (1973) 338 ss. I. Puš, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*. Razprave 1. razr. SAZU 13/2 (1982); (odslej I. Puš, *Ljubljana II*).

⁸ Primerjav z ljubljanskim grobiščem je veliko. Za ilustracijo glej le I. Puš, *Ljubljana II*, T. 1: 9; T. 6: 1; in I. Puš, *Ljubljana I*, T. 9: 5; T. 14: 9; T. 15: 10 itd.

⁹ D. Vuga l. c., 200.

¹⁰ I. Puš, *Ljubljana I*, T. 40: 10—13.

¹¹ I. Puš, *Ljubljana II*, T. 1: 1, 2; T. 4: 1; T. 10: 3.

¹² I. Puš, *Ljubljana I*, T. 4: 5; T. 19: 7 itd.

¹³ Glej op. 5.

¹⁴ S. Gabrovec, *Halštatska kultura v Sloveniji*, AV 15—16 (1964—1965) 25.

¹⁵ M. Urleb, *Križna gora pri Ložu*, Katalogi in monografije 11, Ljubljana 1974, 14 ss.

DAS VORGESCHICHTLICHE MOLNIK

Zusammenfassung

Den vorgeschichtlichen Fundort, in dessen Rahmen eine befestigte Höhensiedlung sowie eine Nekropole mit Hügelgräbern und mit flachen Gräbern gehören, haben wir bisher Orle genannt, doch nur deswegen, weil diese Siedlung in nächster Nähe des Fundortes liegt. Von nun an wollen wir ihn jedoch wegen der exponierten Anhöhe Molnik einfach danach benennen.

Augenblicklich sind aus diesem Fundort zumeist vorgeschichtliche Funde bekannt, doch verfügen wir gleichfalls über Angaben von Gegenständen antiker Herkunft.¹ Dieser Bereich war auch damals besiedelt, wir haben ja in der vorgeschichtlichen Siedlung Molnik eine spätantike Gürtelschnalle entdeckt und auch der benachbarte Hügel Mareček weist auf die Besiedlung in der Vorgeschichte und in den folgenden Zeiträumen hin.²

Die ganze Anhöhe Molnik ist mit Mischwald bewachsen, üppiger auf dem Gipfel und jenen Abhängen, deren Erdschichten aus Sandstein bestehen, und spärlicher dort, wo die Grundlage der Schichten Dolomitsand bildet. Infolge dieser Bodenzusammensetzung ist der Gipfel des Hügels kuppenartig und starr, wogegen die Dolomitböschungen wegen der Labilität der Schichten stark bewegt und zerfurcht sind. Hier gibt es auch zahlreiche Sandgruben, in denen die ersten Funde geborgen wurden.⁴

Mit Schutzgrabungen begannen wir im Jahr 1980 und setzten sie im Jahr 1981 fort. Im selben Jahr wurde mit Sondagen auch der Nordwestkamm des Molnik erforscht. Im Laufe dieser Aktionen wurden insgesamt 11 Gräber freigelegt, in denen 14 Verstorbene bestattet waren, denn die Gräber 5, 8 und 9 sind Doppelgräber. Von der Gesamtzahl sind 13 Brandbestattungen, während ein Toter in Grab 9 nicht verbrannt worden ist.

In der vorgeschichtlichen Nekropole Molnik kann ausserordentliche Mannigfaltigkeit in der Bestattungsweise der Verstorbenen festgestellt werden, es finden sich nämlich sowohl flache Brand- als auch flache Skelettgräber,⁵ ein gemeinsames flaches Brand- und Skelettgrab und überdies Bestattungen in Familienhügelgräbern. Die erstangeführte Bestattungsweise ist augenblicklich am besten erforscht, wenn die Zahl der dokumentierten Gräber auch nicht gross ist. Die Grabgruben sind in die Dolomitgrundlage eingetieft und sind dem Grundriss nach quadratisch, rechteckig oder rund, im Profil dagegen rechteckig oder trichterförmig. Sie sind mit Steinplatten überdeckt oder sie sind ohne Deckel, insofern solche Gräber nicht mit verweslichem Material (Holz, Haut) bedeckt waren. Mitunter sind die Grabgruben mit kleineren Steinen ausgekleidet, fast immer aber mit Asche oder Leichenbrand zugeschüttet. Die verkohlten Menschenknochen befinden sich in Urnen, kleine Gefässe für die als Wegzehrung des Toten dienende Nahrung aber daneben. Die Schmuckgegenstände liegen in der Urne entweder auf den verbrannten Menschenknochen oder zwischen ihnen. Demnach weicht die Bestattungsweise nicht von der in dieser Zeit und diesem Raum üblichen ab. Eine Ausnahme sind indessen die flachen Skelettgräber, was uns überrascht, obgleich solche Bestattungen auch in Hügelgräbern erwiesen sind.

Bei der chronologischen Übersicht des Fundmaterials in den Gräbern auf dem Molnik wird uns das Doppelgrab 5 eine Stütze sein. Es enthält soviel keramisches und Metallmaterial, dass uns der Einblick in das zeitliche Geschehen nicht problematisch sein wird. Eine genauere chronologische Einordnung aller Gräber wird sich nicht durchführen lassen, da bei den meisten der Zeitrahmen nur auf Grund typischer Keramikformen aufgestellt werden kann, wobei wir uns allerdings auf das gleichzeitige Fundgut aus der Urnennekropole im Hof der SAZU (Slowenische Akademie der Wissenschaften und Künste) in Ljubljana stützen werden.

Grab 5 enthält sechs Keramikgefässe, deren Formen sowohl für die Phase Ljubljana II b als auch für Ljubljana III a charakteristisch sind, d. h. für die Zeitspanne der zweiten Hälfte des 8. und der ersten Hälfte des 7. Jahrhunderts v. u. Z. Das Metallmaterial aus diesem Grab ist, ausser den atypischen Exemplaren, eher für die Stufe Ljubljana III a kennzeichnend, vor allem die Knotenfibel. Dieser Situation wegen haben wir das Grab ganz an den Beginn der Stufe Ljubljana III a gesetzt, d. h. ins Jahr 700 v. u. Z. Damit ist der Rahmen, innerhalb dessen sich das Leben

auf dem Molnik abspielte, begründet. Im Inventar der übrigen Gräber werden wir hingegen Elemente suchen müssen, die den Beginn der Besiedlung dieses Raumes, wie auch ihre Dauer aufzeigen werden.

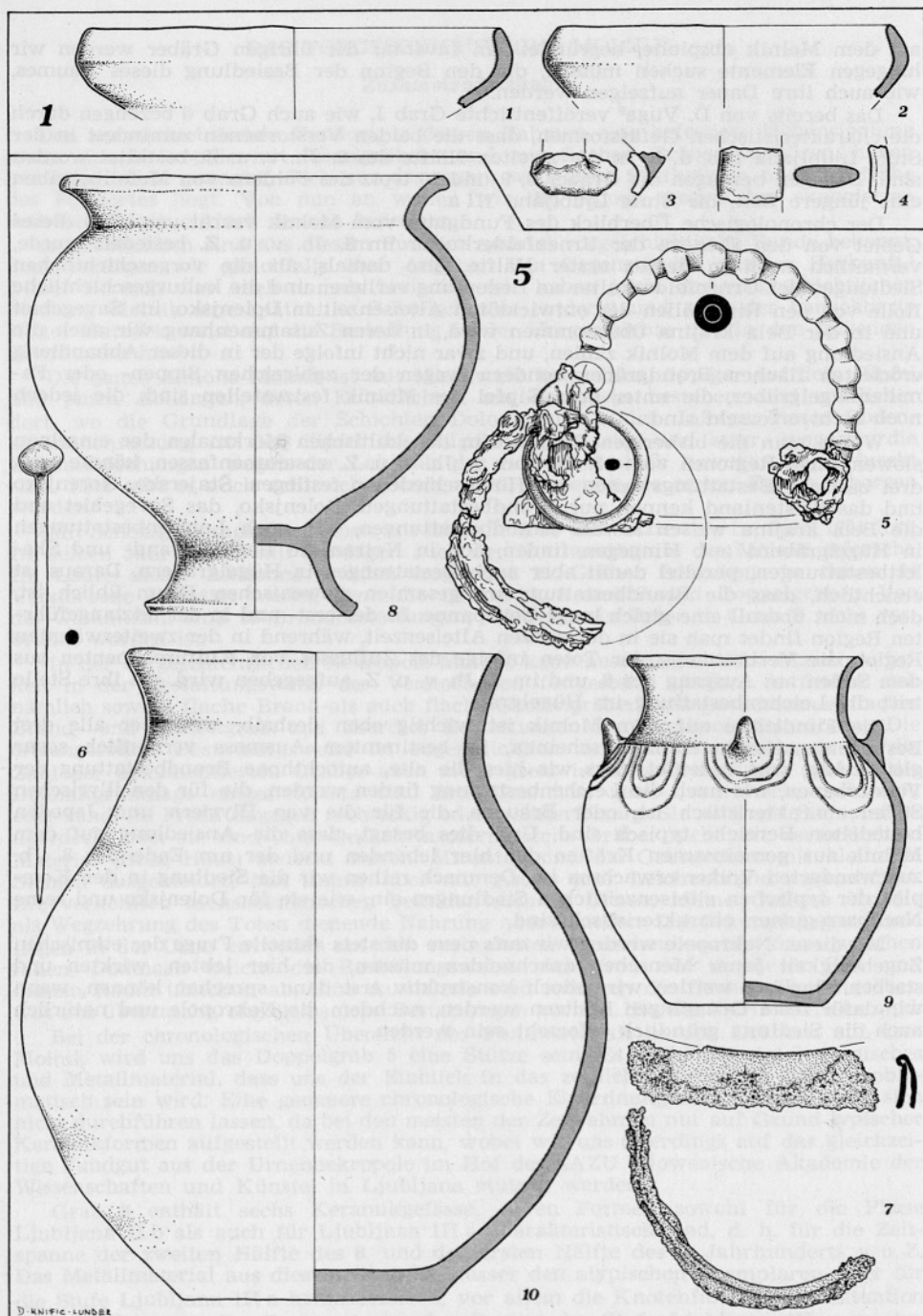
Das bereits von D. Vuga⁹ veröffentlichte Grab I, wie auch Grab 6 bezeugen durch die charakteristischen Gefäßformen, dass die beiden Verstorbenen zumindest in der Stufe Ljubljana II b, d. h. in der zweiten Hälfte des 8. Jh. v. u. Z. bestattet worden sind. Dagegen bezeugen die Gräber 8, 9 und 10 trotz des Fehlens von Metallbeigaben eine jüngere Zeit, die Stufe Ljubljana III a.

Der chronologische Überblick des Fundgutes vom Molnik verrät uns, dass dieses Gebiet von den Trägern der Urnenfelderkultur im 8. Jh. v. u. Z. besiedelt wurde, vermutlich noch in dessen erster Hälfte, also damals, als die vorgeschichtlichen Siedlungen der Urnenfelderkultur an Bedeutung verlieren und die kulturgeschichtliche Rolle von den Ringwällen der entwickelten Alteisenzeit in Dolenjsko, im Savegebiet und in der Bela krajina übernommen wird, in deren Zusammenhang wir auch die Ansiedlung auf dem Molnik zählen, und zwar nicht infolge der in dieser Abhandlung erörterten flachen Brandgräber, sondern wegen der zahlreichen Sippen- oder Familienhügelgräber, die unter dem Gipfel des Molnik festzustellen sind, die jedoch noch nicht erforscht sind.

Wollte man die bisherigen Resultate in den kultischen Merkmalen der einzelnen slowenischen Regionen vom 13. bis zum 4. Jh. v. u. Z. zusammenfassen, könnte man drei basische Bestattungsweisen der Hingeschiedenen festlegen. Štajersko, Gorenjsko und das Küstenland kennen nur Brandbestattungen. Dolenjsko, das Savegebiet und die Bela krajina weisen sowohl Brandbestattungen, wie auch Leichenbestattungen in Hügelgräbern auf. Hingegen finden sich in Notranjsko flache Brand- und Skelettbestattungen, parallel damit aber auch Bestattungen in Hügelgräbern. Daraus ist ersichtlich, dass die Brandbestattung im gesamten slowenischen Raum üblich ist, doch nicht überall eine gleich lange Zeitspanne. In der erst- und in der letztangeführten Region findet man sie in der ganzen Alteisenzeit, während in der zweiterwähnten Region die Verbrennung der Toten infolge des Zuflusses von Kulturelementen aus dem Süden am Ausgang des 8. und im 7. Jh. v. u. Z. aufgegeben wird. An ihre Stelle tritt die Leichenbestattung im Hügelgrab.

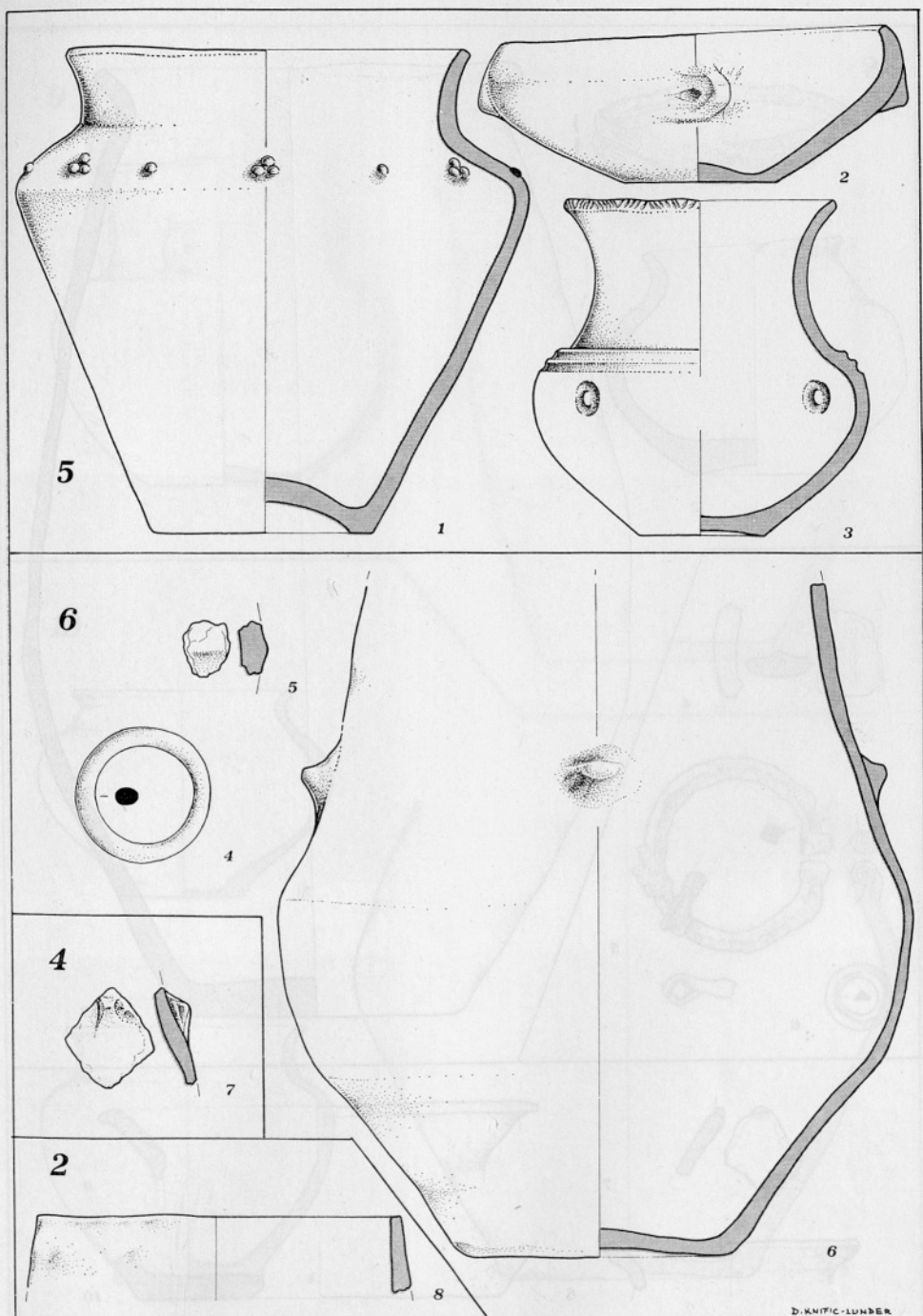
Die Fundstätte auf dem Molnik ist wichtig eben deshalb, weil hier alle drei Bestattungsweisen vereint erscheinen, in bestimmtem Ausmass vermutlich sogar gleichzeitig, was bedeutet, dass wir hier die alte, autochthone Brandbestattung der Verstorbenen, wie auch die Leichenbestattung finden werden, die für den illyrischen Süden charakteristisch ist, oder Bräuche, die für die von Illyriern und Japoden besiedelten Bereiche typisch sind. Und dies besagt, dass die Ansiedlung auf dem Molnik aus gemeinsamen Kräften der hier lebenden und der am Ende des 8. Jh. zugewanderten Völker erwachsen ist. Demnach reihen wir die Siedlung in den Komplex der typischen alteisenzeitlichen Siedlungen ein, wie sie für Dolenjsko und seine Nachbarregionen charakteristisch sind.

Mit dieser Nekropole werden wir aufs neue die stets aktuelle Frage der ethnischen Zugehörigkeit jener Menschen anschneiden müssen, die hier lebten, wirkten und starben. Darüber werden wir jedoch konstruktiv erst dann sprechen können, wenn wir dafür feste Grundlagen besitzen werden, nachdem die Nekropole und natürlich auch die Siedlung gründlich erforscht sein werden.

T. 1: 1—4, 8—10 = 1 : 4; 5—7 = 1 : 2.

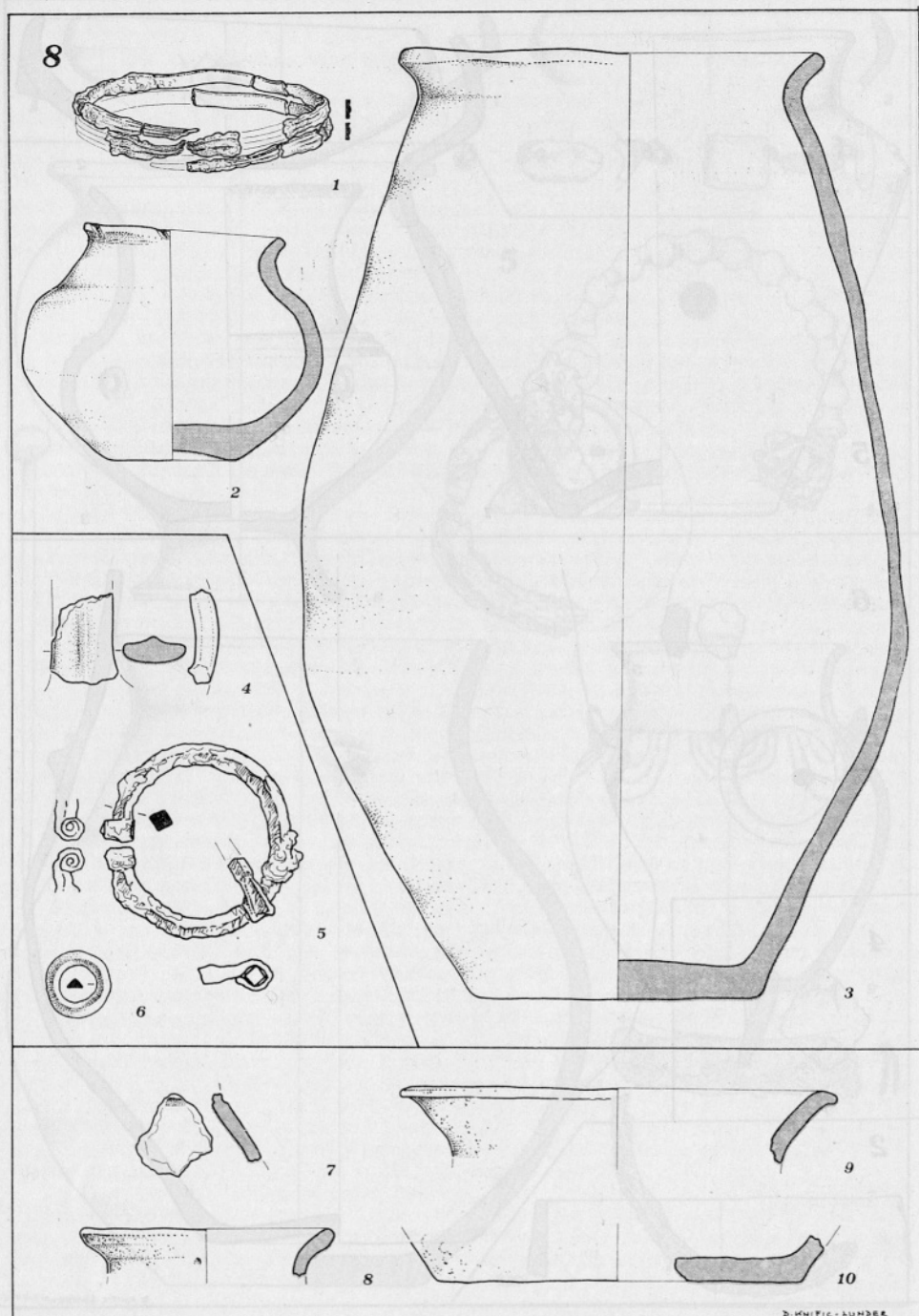
Taf. 1: 1—4, 8—10 = 1 : 4, 5—7 = 1 : 2.

D. KNITIC-LUNBER

T. 2: 1—3, 5—8 = 1 : 4; 4 = 1 : 2.

Taf. 2: 1—3, 5—8 = 1 : 4, 4 = 1 : 2.

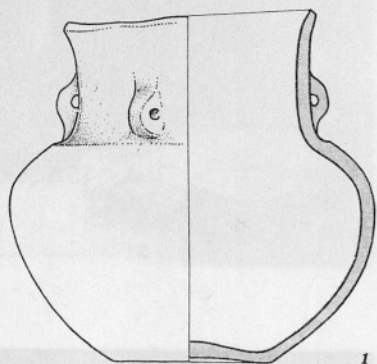

D. WHITFIELD - LUNDE

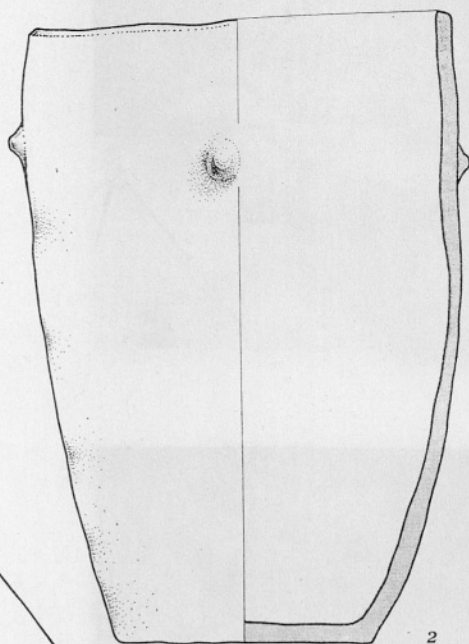
T. 3: 2—4, 7—10 = 1 : 4; 5, 6 = 1 : 2.

Taf. 3: 2—4, 7—10 = 1 : 4; 5, 6 = 1 : 2.

9

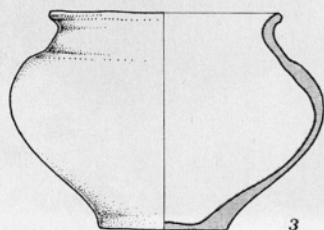

1

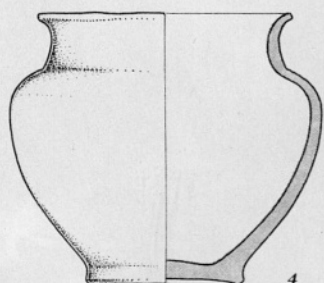

2

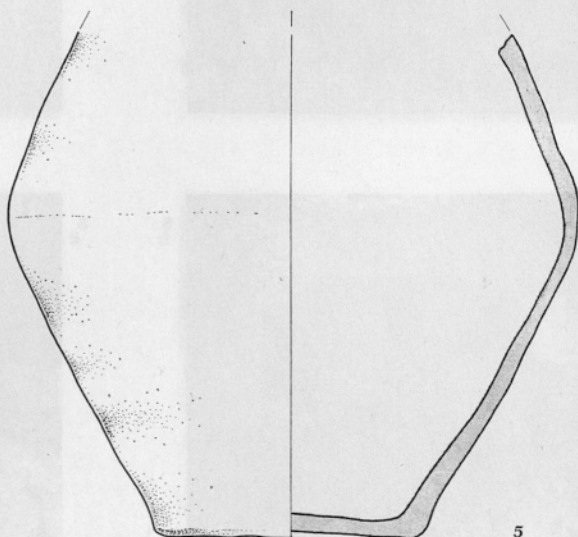
10

3

4

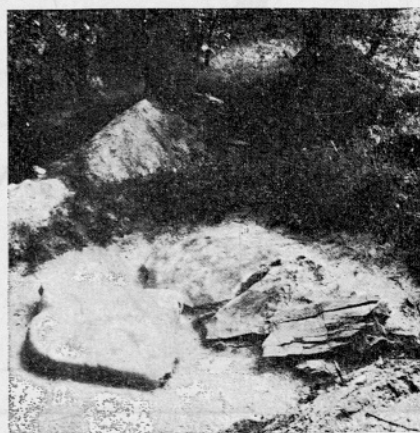
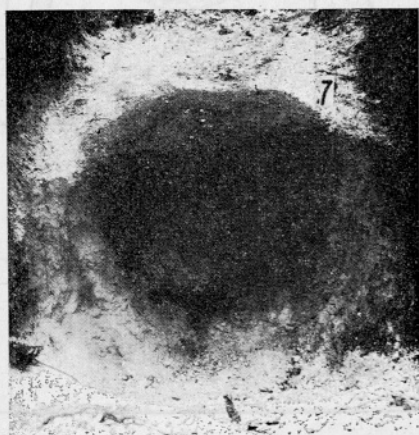
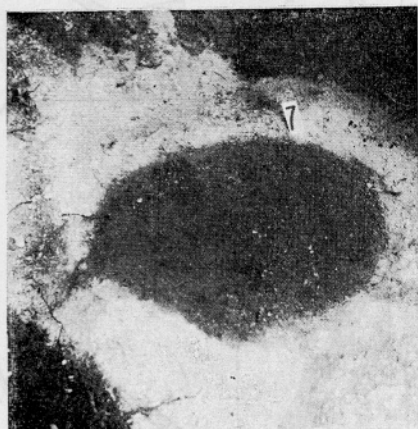

5

» KNI'FIC - LUNDEA

T. 4: 1—5 = 1 : 4.

Taf. 4: 1—5 = 1 : 4.

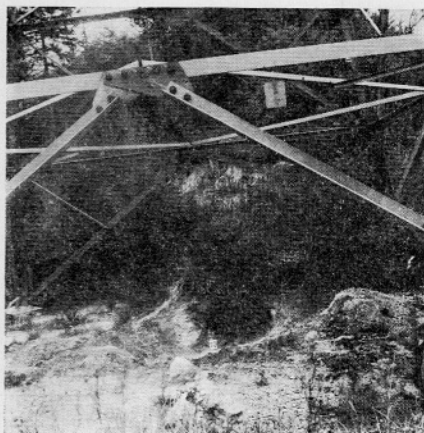
1

2

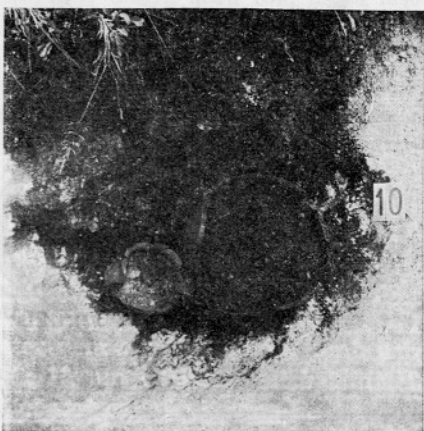
3

4

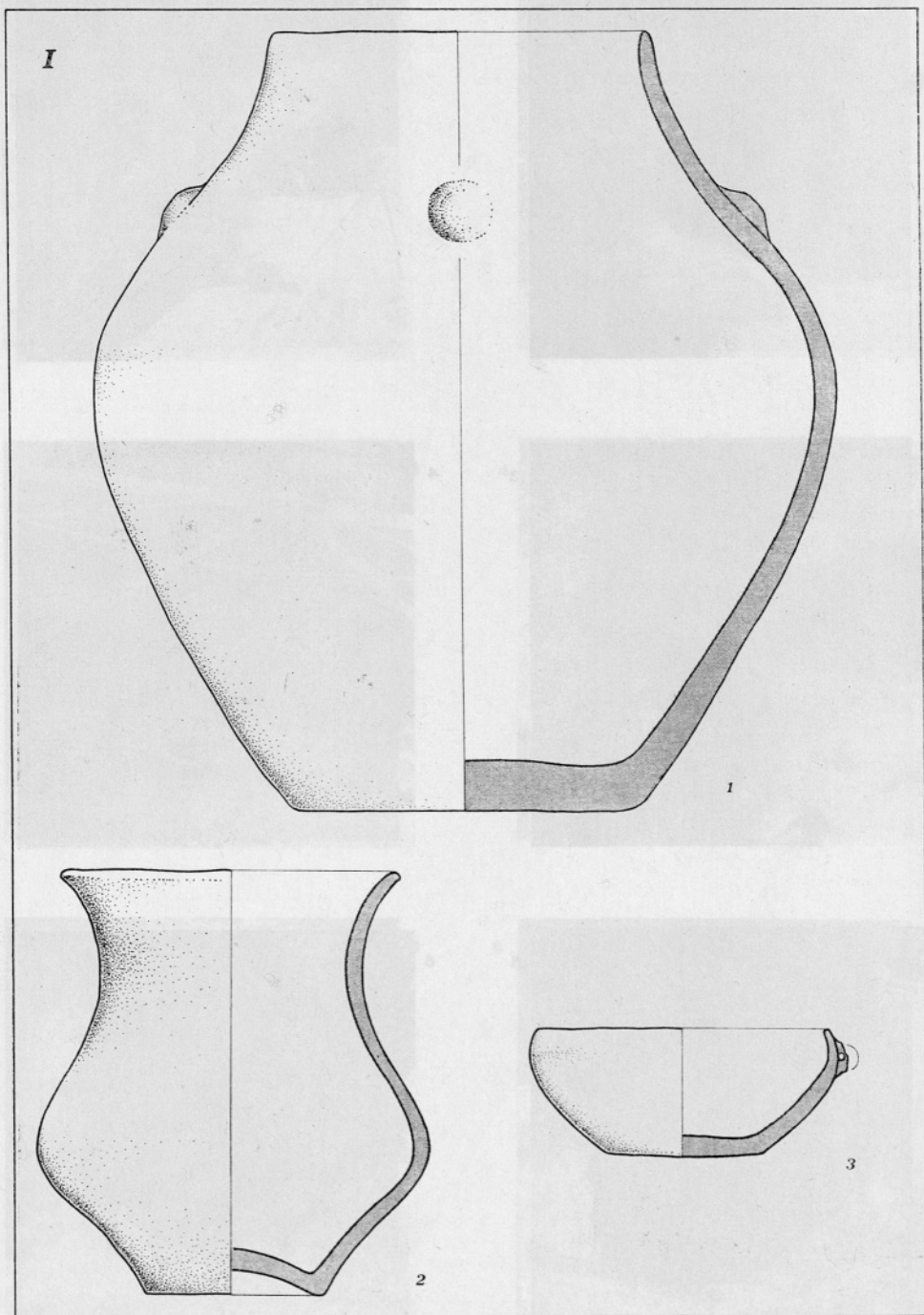

5

6

T. 6
Taf. 6

T. 7: 1—3 = 1 : 2.

Taf. 7

ANTROPOLOŠKO POROČILO Z GROBIŠČA MOLNIK

TATJANA TOMAZO-RAVNIK

Biotehniška fakulteta Ljubljana

V obdelavo smo dobili kosti iz žganih grobov in kosti skeletnega pokopa. Ob pregledu smo lahko ločili naslednje enote za obdelavo:

grob 5 — žgan grob, velika žara
grob 5 — žgan grob, situlasta žara
grob 6 — žgan grob
grob 7 — žgan grob
grob 8 — žgan grob
grob 9 — skeletni grob
grob 9 — žgan grob

Vsako grobno enoto smo obravnavali ločeno. Sortirali smo kostne delčke po posameznih anatomskih skupinah ter skušali dobiti na podlagi analize vsake od teh skupin čimveč podatkov tako o spolu, starosti in številu oseb v žari. Vsebinsko vsake žare smo tudi stehtali.

Rezultati

Grob 5. Velika žara; ženska, maturus I.

Teža žganine je 752,3 g.

Fragmenti lobanje: ohranjenih je 52 fragmentov lobanje velikosti od 1 cm²—3 cm². Od važnejših delčkov so se ohranili: processus zygomaticus s širino 0,9 mm, en fragment corpus mandibule gracilnega izgleda, levi in desni processus muscularis, en fragment pars petrosa, fragment os frontale, ki kaže srednje izražen arcus superciliaris, fragment os occipitale s srednje izraženo linio nuchale. Stanje zaraščenosti šivov kaže na začetek maturusa.

Fragmenti trupa: ohranjenih je le par delčkov reber in del arcus ventralisa prvega vratnega vretenca.

Fragmenti rok: od važnejših delčkov se je ohranil proximalni del radiusa s premerom caputa 19,0 mm, en manjši delček trochlee humeri in več prstnih členov. Seveda se je ohranilo še večje število delčkov corpusov dolgih kosti rok, ki pa niso določljivi.

Fragmenti nog: več manjših od 1 cm—3 cm delov femurja in tibie.

Na osnovi ohranjenih delčkov, ki so pri obdelavi žganega kostnega materiala važni za določitev spola in starosti lahko zaključimo, da je žganina pripadala osebi ženskega spola (lična kost, spodnja čeljust, koželjnica) umrli v zgodnjem maturusu.

Grob 5. Situlasta žara; ? moški, maturus.

Teža žganine je 473,2 g.

Fragmenti lobanje: ohranjenih je 30 fragmentov lobanje od 1 cm²—5 cm². Ohranjeni sta obe pars petrosi. Šivi na notranji strani lobanjskih kosti so že precej obliterirali. Ohranil se je del mandibule z atrofijo. Kosti lobanjskega krova so zelo debele npr. os parietale — 0,8 mm.

Fragmenti trupa: izločili smo le en fragment vretenca.

Fragmenti rok in nog: številni nedoločljivi delčki corpusov dolgih kosti od 0,5 cm—4 cm.

Po stanju zaraščenosti šivov lahko določimo starost maturus, za določitev spola pa ni dovolj oprijemljivih dokazov. Debelina lobanjskih kosti je relativno velika in kaže na robustno lobanjo moškega spola, vendar za potrditev tega nimamo nobenega drugega delčka niti med fragmenti lobanje niti med fragmenti postkranialnega dela skeleta.

Grob 6. Spol nedoločljiv, adultus.

Teža žganine je 57,6 g.

Fragmenti lobanje: trije majhni delčki srednje debeline.

Fragmenti trupa: ni.

Fragmenti rok in nog: zelo majhni in maloštevilni delčki corpusov in en delček proximalnega dela radiusa.

Skelet je glede na zaraščeno epifizo radiusa pripadal odrasli osebi, spol pa je nedoločljiv.

Grob 7. Spol nedoločljiv, adultus.

Žgan pokop.

Kosti so zelo slabo ohranjene. Ohranili so se le delčki postkranialnega dela in sicer dva fragmenta corpusa femurja in par fragmentov ostalih cevastih kosti. Glede na ohranjen distalni del prstnega člena lahko sklepamo, da je bila oseba odrasla, spol pa je nedoločljiv.

Grob 8. Moški, adultus in ženska, adultus.

Teža žganine je 1263,0 g.

Fragmenti lobanje: ohranilo se je 70 delčkov lobanjskega krova in obraznega dela od 1 cm²—4 cm². Vsi šivi so še dobro vidni in odprti. Od značilnejših fragmentov naj omenimo en večji fragment desnega dela maxille brez zob, dva fragmenta mandibule, dva fragmenta pars petrosus različnih velikosti, en fragment processus zygomaticus s širino 0,8 mm, en fragment os frontale z okroglim profilom margo orbitalis ter 6 zobnih korenin.

Fragmenti trupa: nekaj delčkov reber, en fragment gracilnega dens axisa, 7 fragmentov corpusov vretenec, dva fragmenta ala ossis ilii, od tega eden zelo ro-busten.

Fragmenti rok: več fragmentov corpusov dolgih kosti, 6 fragmentov prstnih členov, 3 fragmenti caput humeri, en fragment trochlee humeri ter dva fragmenta proximalnega dela radiusa eden s širino colluma 16,0 mm drugi pa s širino colluma 12,0 mm.

Fragmenti nog: večje število fragmentov corpusov dolgih kosti od 1 cm—6 cm ter dva fragmenta distalnega dela femurja.

Ob natančnem pregledu smo ugotovili, da sta bila shranjena v grobno žaro št. 8 najmanj dva skeleta. Dokaz za to sta nam različni dimenziji in obliki proksimalnih delov radiusa, razlike v os frontale in os zygomaticum, trije delčki caput humeri ter dve različni obliki pars petrosus. Po stanju zaraščenosti šivov sta bila oba skeleta starosti adultus, od tega je eden moškega eden pa ženskega spola.

Grob 9. Ženska, ca. 15 let.

Skeletni pokop.

Ohranili so se fragmenti lobanje in postkranialnega dela skeleta.

Lobanja: Zgornja čeljust se je ohranila v fragmentih. Od zob sta ohranjena oba druga premolarja, oba prva in oba druga molarja ter en canin. V fragmentu spodnje čeljusti pa so ohranjeni na levi strani vsi stalni zobje z tretjim molarjem v prodoru, na desni pa oba inciziva, canin ter vsi molarji od tega zadnji v prodoru.

Ohranili so se še fragmenti čelnice, temenice, zatilnice, zagozdnice in senčnice. Glede na stanje zobovja lahko sklepamo, da je oseba umrla v starosti približno 15 let, ker pa so lobanjske kosti izredno gracilne je verjetno skelet pripadal ženskemu spolu.

Postkranium: ohranili so se deli atlasa, axisa, zelo gracilni leva in desna ključnica ter fragmenti corpusov levega in desnega femurja, tibie in humerusa. Izgled postkranialnega dela skeleta kaže na ženski spol, saj so kosti ne glede na nizko starost zelo gracilne.

Grob 9. Otrok, infans II.

Teža žganine 469,4 g.

Fragmenti lobanje: 4 fragmenti korenin stalnih zob, od tega en zgornji molar, 26 fragmentov lobanje, pri katerih so šivi še vsi odprti, fragmenti pa so zelo tanki.

Fragmenti trupa: en fragment vretenca.

Fragmenti rok in nog: nekaj fragmentov corpusov dolgih kosti ter en fragment proximalnega dela femurja.

Glede na stanje zobovja, debelino lobanjskih in cevastih kosti lahko sklepamo, da je bil v žaro shranjen skelet otroka v starosti infans II (7—14 let).

Z a k l j u č k i

Od skupno sedmih grobnih enot je pet grobov vsebovalo žgane kostne ostanke, dva pa sta bila skeletna.

Spol smo lahko določili v petih primerih. Ženski grobovi so: grob 5 (velika žara), grob 8 in grob 9 (skeletni), moški so: grob 8 in morda grob 5 (situlasta žara), žgani grob 9 pa je otroški. Grobova 6 in 7 sta po spolu nedoločljiva, saj je tudi teža žganine zelo nizka. V grobu 8 smo našli ostanke dveh skeletov: moškega in ženskega oba odrasla. Tudi teža žganine tega groba je nakazovala na to, saj je prav v tem grobu največja — 1263 g. Pri ostalih se giblje od 57,6 g do 752,3 g.

ANTHROPOLOGISCHER BERICHT AUS DER NEKROPOLE MOLNIK

Zusammenfassung

Zur Bearbeitung haben wir sieben Grabverbände erhalten. Fünf Gräber enthielten verbrannte Knochenreste, eines war aber ein Skelettgrab. Nach detailliertem Sortieren der einzelnen Einheiten hinsichtlich der anatomischen Zugehörigkeit zu einem bestimmten Skeletteil suchten wir Geschlecht, Alter und Personenzahl im einzelnen Grab bzw. in der einzelnen Urne zu bestimmen.

Das Geschlecht konnten wir in fünf Fällen bestimmen. Frauengräber sind: Grab 5 (grosse Urne), Grab 8 und Grab 9 (Skelettbestattung), Männergräber sind Grab 8 und vielleicht Grab 5 (situlenartige Urne), während das Brandgrab 9 eine Kinderbestattung ist. Hingegen sind die Gräber 6 und 7 nach dem Geschlecht unbestimmbar, denn auch das Gewicht des Leichenbrandes ist sehr gering. In Grab 8 wurden die Überreste zweier Skelette gefunden: eines Männer- und eines Frauenskeletts, beide von Erwachsenen. Auch das Gewicht des Leichenbrandes aus diesem Grab wies darauf hin, es war nämlich gerade in diesem Grab am grössten — 1263 Gramm. Bei den übrigen Brandgräbern bewegt sich das Gewicht zwischen 57,6 gr und 752,3 Gramm.

ANTIČNA STAVBA PRI BISTRICI PRI TRZICU

MILAN SAGADIN

Zavod za spomeniško varstvo, Kranj

RIMSKA DOBA Roman Period

1. aprila 1981 je študent arheologije Dražko Jozipovič iz Kranja obvestil Zavod za spomeniško varstvo v Kranju, da je pri svojem terenskem obhodu v okolici Trzica na gradnjsko stanovanjskem naselju B-7 na Pavilnovem travniku pri Bistrici v izkopu B-7 našel rimsko keramiko. Še isti dan je bil izvršen terenski pregled in opredeljena območja za raziskave. V okviru tega projekta je bil izdelan profil grafičnega načrta, ki prikazuje območje raziskave. Ker so bili ostanki arheološkega materiala v območju, ki je bilo namenjeno za komunalnega urejanja, gradnja je bila ustavljena, se je začela arheološka raziskava v Kranju takoj lotiti izkopavanja, ki jih je vodil avtor članka, sodelovala pa sta poleg ostalih delavcev še arheolog Janez Metelc in štud. arheol. Jana Horvat. Izkopavanja sta trajala od 18. 3. 1981 do 12. 8. 1981. Najdbe hrani Trziški muzej.

Pavilnov travnik leži na nekaterih terasah izravnanim pobočjem hriba Ročevnica nad Bistrico pri Trzici, ki je nekatera odprtost proti slovenski visoki terasi nad Trzico-Bistrico. Ob severovzhodnem vrhu Ročevnice teče potok Blajnica, ob jugozahodnem pa potok Dunajščica (sl. 1).

Sl. 1: Katastrska skica z vrisanim položajem najdišča ter situacijski načrt sond 1 in 2.

Fig. 1: The cadastral map with inserted plan of the site and the situation of the probe digging 1 and 2.

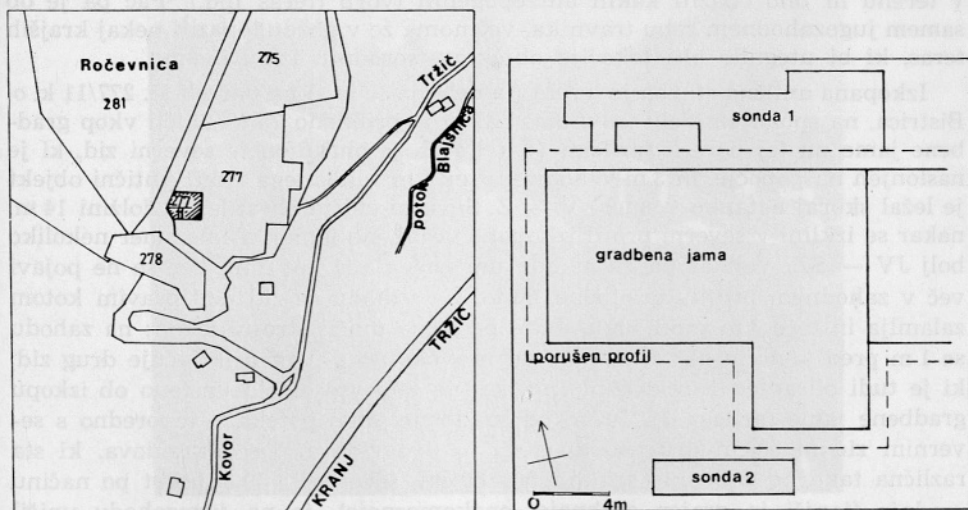
ANTIČNA STAVBA PRI BISTRICI PRI TRŽIČU

MILAN SAGADIN

Zavod za spomeniško varstvo, Kranj

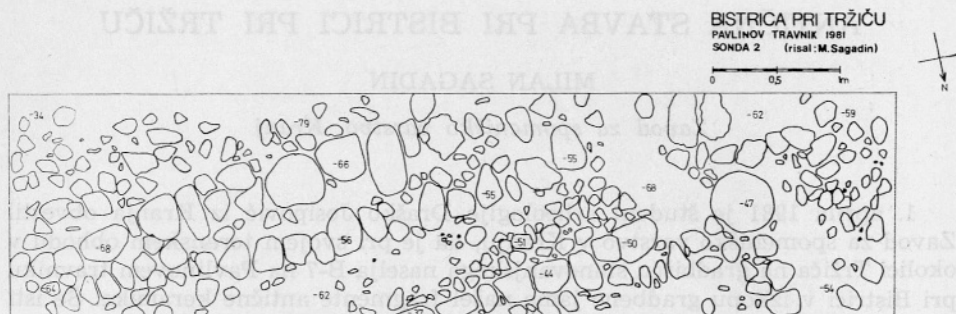
1. aprila 1981 je študent arheologije Draško Josipović iz Kranja obvestil Zavod za spomeniško varstvo v Kranju, da je pri svojem terenskem obhodu v okolici Tržiča na gradbišču stanovanjskega naselja B-7 na Pavlinovem travniku pri Bistrici v izkopu gradbene jame našel fragmente antične keramike. Še isti dan je bil izvršen terenski ogled, ki je v celoti potrdil sporočilo. V severnem in južnem profilu gradbene jame je bilo opaziti tudi ruševine zidov. Ker so bili ostanki arheološkega objekta zaradi nadaljnjega komunalnega urejanja gradbišča ogroženi, se je Zavod za spomeniško varstvo v Kranju takoj lotil zaščitnih izkopavanj, ki jih je vodil avtor članka, sodelovala pa sta poleg ostalih delavcev še arheolog Janez Meterc in štud. arheol. Jana Horvat. Izkopavanja sta finansirala IS SO Tržič in Kulturna skupnost Tržič, trajala pa so od 20. 4. do 19. 6. 1981. Najdbe hrani Tržiški muzej.

Pavlinov travnik leži na nekoliko terasasto izravnanim jugovzhodnem pobočju hriba Ročevnica nad Bistrico pri Tržiču, ki je nekakšen odrastek pleistocenske visoke terase nad Tržiško Bistrico. Ob severovzhodnem vznožju Ročevnice teče potok Blajšnica, ob jugozahodnem pa potok Dunajščica¹ (sl. 1).

Sl. 1: Katastrska skica z vrisanim položajem najdišča ter situacijski načrt sond 1 in 2.

Fig. 1: The cadastral map with inserted plan of the site and the situation of the probe digging 1 and 2.

Sl. 2: Sonda 2 — tloris.

Fig. 2: The probe digging 2 — the ground plan.

Ime domala usahlega potoka Dunajščica je znano le še redkim domačinom, zasledili pa smo tudi ledinsko ime Dunajca za travnat pomol med vznožjem Ročevnice in novo avtomobilsko cesto. Pavlinov travnik kljub bližini potoka z značilnim imenom doslej v arheološki literaturi ni bil omenjan, razen če ni treba rimskih zidov, ki jih v bližini Kovorja omenja *Krajevni leksikon Dravske banovine* (in po njem *Arheološka najdišča Slovenije*),² iskati prav tu. Pač pa se omenja najdba antične fibule v Ročevnici.³ Sam Pavlinov travnik ima ugodno prisojno lego in po izjavah domačinov ni bil nikoli pogozden. Kolikor je bilo zaradi obsežnih zemeljskih gradbenih del še moč slediti prvotno konfiguracijo, v terenu ni bilo opaziti kakih antropogenih tvorb (teras ipd.). Pač pa je ob samem jugozahodnem robu travnika, večinoma že v gozdu, opaziti nekaj krajših teras, ki bi utegnile biti lokacije objektov, sorodnih izkopanemu.

Izkopana antična stavba je ležala (in deloma še leži) na parceli št. 277/11 k. o. Bistrica, na spodnjem delu travnika. Žal jo je približno 75 % uničil vkop gradbene jame na tej parceli (**priloga 1**), tako da je ohranjen le severni zid, ki je naslonjen na pobočje, in 3 m vzhodnega ter 1 m zahodnega zidu. Antični objekt je ležal skoraj natanko v smeri V — Z. Severni zid je ohranjen v dolžini 14 m, nakar se izklini v severni profil izkopane gradbene jame, ki ima smer nekoliko bolj JV — SZ. Vendar pa ga ni bilo uničenega več kot 2 m, ker se ne pojavi več v zahodnem profilu gradbene jame. Na vzhodu se zid pod pravim kotom zalamlja in teče 3 m proti jugu, dalje pa ga je uničil strojni izkop; na zahodu se 1 m pred koncem na ta severni zid pravokotno z juga priključuje drug zid, ki je tudi ohranjen le v dolžini 1 m, ker je bilo vse ostalo uničeno ob izkopu gradbene jame (**priloga 1**). Južno od gradbene jame potekata vzporedno s severnim zidom 50 cm drug od drugega še dva zidova. Ta dva zidova, ki sta različna tako po debelini (južnejši 90—60 cm, severnejši 50 cm) kot po načinu gradnje (tanjši je grajen skrbneje, enakomerneje), je na jugozahodu uničil vkop ceste med parcelama 277/11 in 277/17, na severovzhodu pa gradbena jama, tako da se ju da slediti le v dolžini 12 m. Z ostanki objekta severno od gradbene jame bi ju neposredno težko povezovali, ker sta na ca. 1 m nižjem nivoju (sl. 2 in 4).

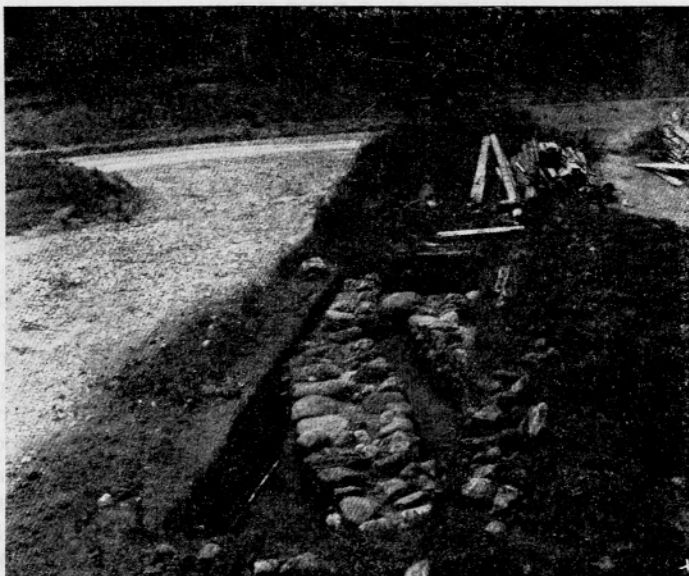
OPIS OBJEKTA

Severni zid antičnega objekta je debel do 70 cm in grajen iz večjega, oblega neobdelanega kamnja, vezanega s šibko malto. Spodnja vrsta kamnov je pomaknjena do 8 cm navzven in predstavlja zidni podstavek. Notranja fronta zidu je skrbno izdelana; dosledno je upoštevana vezava, ni pa opaziti sledov ometa. Pač pa ni izdelana zunanja fronta, kajti mrtva zemlja je segala vse do zidu, ki je bil očitno prislonjen ob sam profil izkopane terase in tako do ohranjene višine (80 cm) z zunanje strani sploh ni bil viden. Vzhodni in zahodni zid sta tanjša (do 50 cm), grajena iz dveh skrbno zloženih vrst kamnja z izdelano notranjo in zunanjo fronto. Zahodni zid se na severnega samo naslanja, z njim ni organsko vezan in je služil verjetno le kot predelni zid. Na severnem zidu je opaziti očitno neenotno gradnjo. 2,5 m dolg del na vzhodni strani (torej v severovzhodnem vogalu stavbe) je brez zidnega podstavka, zid pa je tanjši (50 cm), slabše ohranjen in zaradi pritiska pobočja za njim močno nagnjen. V tem delu je tudi ca. 1 m široka vrzel, kjer je ohranjena le spodnja vrsta kamnov, ki pa je v nivoju druge vrste v zidu zahodneje od tod. Tudi nivo tal, ki so v celotni notranjosti iz phane ilovice, je v tem vzhodnem delu za ca. 40 cm višji (**priloga 2**). V tem vogalu stavbe je bila tudi vkopana shrambena jama pravilne ovalne oblike (zgornja premera 100 in 90 cm, spodnja 94 in 84 cm), v katero je bila — sodeč po ostankih zoglenelih vejic — vstavljena

Sl. 3: Severni profil gradbene jame pred pričetkom izkopavanja. Vidni so ostanki zidu.

Fig. 3: The northern profile of the excavated pit for the construction of the new building before the beginning of the excavation work. Visible are the remains of the wall.

Sl. 4: Sonda 2 z dvema vzporednima zidovima.

Fig. 4: Probe digging No.2 with two parallel walls.

košara in ob straneh zaphana z ilovico, ki se je ob izkopavanju lepo odluščila od stene jame. V jami sta bila najdena železna noža in nekaj atipičnih keramičnih fragmentov, ob njenem južnem robu pa je bil prostor ($0,25\text{ m}^2$) večje koncentracije oglja, lapornih plošč, pečene ilovice in kamnov. Tu je bil najden tudi glinen svitek. Po vsem sodeč je bilo tu — vsaj nekaj časa — ognjišče. Ves ta vzhodni del stavbe je imel torej neko posebno funkcijo, čeprav ni ostankov, ki bi govorili za to, da je bil s kako pregrado ločen od ostalega prostora. Morda je bil celo kasneje prizidan ali dograjen ob kaki adaptaciji, vendar najdb iz tega in ostalega dela ni moč kronološko ločiti niti ni kakih stratigrafskih razlik, tako da gre očitno za kontinuiran obstoj stavbe. Sredi hodne površine je bilo opaziti vdolbino s temnejšo zemljo, verjetno stojišče lesenega opornika. Podobna sled je bila najdena še zunaj stavbe (vzhodno) in tik ob zunanjem robu severnega zidu.

Če si torej skušamo vsaj približno rekonstruirati odkriti objekt, lahko ugotovimo, da je stal na terasi, vkopani v pobočje z ugodno prisojno lego. Zadnji, tj. severni zid stavbe je služil obenem kot podporni zid višje ležečega pobočja in neke vrste drenaža, zato je bil debelejši vsaj v tistem delu, ki je bil z zunanje strani skrit v zemlji. Terasa je bila proti vzhodu daljša kot stavba, kar dokazuje lega ruševin na zunanji strani vzhodnega zidu. Ruševine so se namreč razsule le do vsega terase v pobočje, ki nadaljuje linijo severnega zidu. Glavni prostor je v smeri vzhod—zahod meril znotraj $10,5\text{ m}$, dimenzije v smeri sever—jug pa lahko le domnevamo. Glede na to, da je gradbena jama široka 9 m (skupaj s poružitvami profilov 11 m), in da je bilo v njenem južnem profilu

Sl. 5: Sonda 1 — ostanki stavbe od vzhoda. Spredaj ostanki ruševin, ki so se ob severnem robu zaključevale v ravni črti.

Fig. 5: Probe digging No. 1.: the remains of the wall from the east. In front are the remains of the ruin which at the northern edge ended in a straight line.

zaslediti ruševine stavbe v taki koncentraciji kot ca. 4 m od vzhodne stene, bi lahko domnevali, da je bila stavba široka ca. 8 m. Sodeč po množini ruševin je bila zidana v celoti in ne le v temeljih. Celotna dolžina stavbe ni mogla presegati 15—16 m, ker se severni zid v zahodnem profilu gradbene jame ne pojavi, pa tudi debelina kulturne plasti v tem profilu je le še 40 cm in ne več 2 m, kot na območju terase, na kateri je stavba stala. Poleg tega pa severni profil gradbene jame v nivoju mrtve zemlje dokaj jasno kaže, kje bi lahko temeljil zunanji zahodni prečni zid. Pri taki rekonstrukciji mer pa nastane v zahodnem delu stavbe nenavadno ozek prostor, katerega funkcija ni jasna. Kljub vsemu lahko ugotovimo, da notranjost ni bila kaj dosti razčlenjena, da imamo opraviti verjetno z enotno stavbo, razdeljeno v dva prostora. Vhod je bil z juga ali vzhoda, kajti severni profil gradbene jame kaže, da ob zahodni strani stavbe ni bilo prostora. Vrzeli v vzhodnem delu severnega zidu ima sicer dimenzije vhoda, vendar je zid prislonjen neposredno na vsek terase in zato v višini vrzeli sploh nedostopen. Zidova v sondi južno od gradbene jame

Sl. 6: Sonda 1 — notranjost stavbe z obrisom shrambene jame in ognjiščem pred njo.

Fig. 6: Probe digging No. 1.: The interior of the building with the outline of a storage cave, and with the fireplace in front of it.

(sl. 2) sta sicer vzporedna z obravnavanim objektom, vendar ju ne moremo povezovati z njim tudi zato, ker bi se sicer vezni zid moral s svojim presekom pokazati v južnem profilu gradbene jame, tam pa so se nakazovali le skromni ostanki ruševin z drobcu malte. Verjetno pripadata kakemu drugemu objektu, ki je bil z vkopi gradbenih jam in ceste uničen še v večji meri kot izkopani.

KATALOG

Sonda 1 — severno od gradbene jame

1. Bronast ključ z dolgim, ploščatim ročajem, ki se končuje z zanko, stebлом kvadratnega preseka in pravokotno zapognjeno brado s tremi zobci. Ročaj je okrašen s snopi vzporednih graviranih linij. Dolž. ključa 8,1 cm, šir. ročaja 1,5 cm, deb. 0,5—0,6 cm, dolž. brade 2 cm, šir. 1,1 cm (T. 1: 8).

2. Bronasta ločna fibula s samostrelno peresovino in visoko nogo, ki se končuje z dvakrat profiliranim gumbom. Na loku dvojna svitkasta odebelitev. Lok se proti

- peresovini širi in debeli. Dolž. fibule 4,5 cm, višina noge 1,2 cm, dolž. igle 3,5 cm (T. 1: 2).
3. Enorezen železen nož z rezilom v obliki blagega S. Platnice ročaja so koščene, pritrjene s tremi železnimi zakovicami. Del rezila in zaključek ročaja sta fragmentirana. Dolž. noža 25,5 cm, dolž. ročaja 9,5 cm, šir. rezila 2,9 cm, deb. 0,8 cm (T. 1: 4).
4. Železen ukrivljen nož, najden tako kot prejšnji v shrambeni jami, rezilo je enorezno, nasaditev trnasta, vendar ročaj ni ohranjen. Dolž. rezila 11,5 cm, dolž. trna 1,5 cm, šir. rezila 1,7 cm, deb. 0,4 cm (T. 1: 6).
5. Fragment rezila prav takega noža z nekoliko poškodovano konico. Dolž. rezila 6 cm, šir. 1,9 cm, deb. 0,4 cm (T. 1: 3).
6. Fragmentiran železen žebelj (ali stilos?), močno patiniran, okroglega preseka, ki proti konici preide v pravokotnega. Dolž. 10 cm, premer 0,5 cm (T. 2: 11).
7. Pravokoten fragment železnega okova, ki ima na izbočenem vzdolžnem grebenu močno patinirane ostanke železne zakovice. Velikost $3,9 \times 4$ cm, deb. 0,2 cm (T. 1: 5).
8. Fragmentiran železen žebelj pravokotnega preseka s polkrožno glavico. Dolž. 6,7 cm, premer 0,7 cm (T. 2: 13).
9. Fragmentiran železen žebelj nepravilno okroglega preseka z enostransko kladi-vasto glavico. Dolž. 4 cm, deb. 0,6 cm (T. 2: 10).
10. Železen žebelj kvadratnega preseka z dvostransko kladi-vasto glavico. Dolž. 7,4 cm, deb. 0,4 cm (T. 2: 7).
11. Polkrožna železna glavica zakovice (ali žeblja), premer 1,7 cm, višina 1,5 cm (T. 2: 9).
12. Fragmentiran železen žebelj brez glavice, nepravilno okroglega preseka (najden v shrambeni jami), dolž. 7,4 cm, premer 0,6 cm (T. 2: 6).
13. Polkrožna glavica bronaste zakovice, premer 1,7 cm, višina 1 cm (T. 2: 12).
14. Del železnega žeblja okroglega preseka (0,7 cm) s polkrožno glavico, dolž. 4,2 cm (T. 2: 14).
15. Del ostenja in dna krožnika iz dobro prečiščene, rumenordeče in mestoma črno žgane ilovice, ustje je poševno prirezano. Premer 21 cm, višina 4,2 cm (T. 3: 1).
16. Del ustja in ostenja krožnika ali skodele iz dobro prečiščene, črno žgane gline. Ustje je zadelbeljeno in rahlo nagnjeno navznoter. Premer posode ob ustju 22 cm, višina fragmenta 4,1 cm (T. 3: 3).
17. Del ustja in ostenja konične posode (skodele) iz porozne, sivo žgane gline. Ustje je ravno odrezano in rahlo zavihano navznoter. Premer posode ca. 18 cm, velikost ohranjenega fragmenta $4,7 \times 2,5$ cm (T. 4: 1).
18. Trikoten del ostenja (največja periferija) večjega lonca iz porozne, črno žgane gline. Premer lonca 17,8 cm, velikost fragmenta $7 \times 8 \times 10$ cm, deb. 0,4–0,6 cm. Posoda je okrašena z rahlimi vodoravnimi kanelurami (vrezi), ki jih tu in tam seka snop navpičnih (metličnen) (T. 3: 4).
19. Del ostenja keramične posode iz porozne, rdečerjavo žgane gline z metličastim ornamentom, velikost $5 \times 4,3$ cm, deb. 0,6 cm (T. 4: 9).
20. Fragment dna keramične posode iz porozne, sivorjavo pečene gline, premer dna po rekonstrukciji 6 cm, višina fragmenta 2,3 cm, deb. 0,5–0,7 cm (T. 4: 10).
21. Fragment ostenja z nastavkom vdetega ročaja keramične posode iz slabo prečiščene, nekoliko porozne, rumenordeče pečene gline. Velikost fragmenta $3,4 \times 4$ cm, deb. 0,4 cm, ohranjenega ročaja ca. 1 cm (T. 4: 2).
22. Fragmentiran svitek iz dobro prečiščene, na površini rdeče, v notranjosti črno žgane gline nepravilne krožne oblike (premer 9,2 cm), presek je nepravilno okrogel (po rekonstrukciji ca. 3 cm) (T. 4: 6).
23. Del ostenja in dna keramične posode iz rumenorjavo do sivo žgane slabo prečiščene gline. Premer dna po rekonstrukciji ca. 10 cm, velikost fragmenta $5 \times 2,5$ cm, deb. 0,6 cm (T. 4: 7).
24. Trikoten fragment ustja posode iz terre sigillate. Ustje je zaobljeno, znotraj in zunaj obrobjeno z vrezano linijo. Velikost fragmenta $2,5 \times 3 \times 3,3$ cm, deb. 0,4–0,6 cm (T. 2: 2).
25. Fragment ustja keramičnega vrča iz dobro prečiščene, rumeno žgane ilovice. Ustje je vodoravno izvihano, takoj izpod ustja je izhajal ročaj, ki pa je odbit. Premer ustja (po rekonstrukciji) 7 cm, višina fragmenta 3,5 cm, širina ročaja 3,4 cm (T. 4: 4).

26. Fragment ustja keramične posode iz dobro prečiščene, črno žgane gline, ki je na zunanosti rdeče barvana. Ustje je na zunanji strani zadebeljeno, proti vrhu pa zoženo. Velikost fragmenta $2,5 \times 3$ cm, največja debelina 1,2 cm (T. 4: 8).
27. Železen fragment — morda okov pasne spona —, ki pa je do nespoznavnosti patiniran. Na enem od robov je zaobljeno odebeljen (ovoj okrog osi spona?), na njem pa se kažejo tudi odebelitve, ki bi lahko bile ostanek trna pasne spona. Velikost $3 \times 3,5$ cm (T. 1: 7).
28. Fragment ročaja iz dobro prečiščene, črno žgane gline. Velikost $3,1 \times 3,6$ cm, deb. 1 cm (T. 2: 3).
29. Dva fragmenta svitka iz dobro prečiščene, rdeče žgane gline. Premer (po rekonstrukciji) ca. 13 cm, presek pa je ploščato ovalen (5×2 cm) (T. 2: 4).
30. Okrogla bikonična jagoda iz temno modrega stekla s predrtino v sredini. Premer 0,6 cm, višina 0,4 cm (T. 1: 1).
31. Del ostenja keramične posode iz slabo prečiščene, črno žgane gline. Na notranji strani se kažejo sledovi obdelave na lončarskem kolesu. Velikost $6,4 \times 5,2$ cm, deb. 0,4 cm (T. 2: 5).

Sonda 2 — južno od gradbene jame.

1. Železen žebelj kvadratnega preseka s kroglasto glavico, dolž. 6 cm, presek 0,4 cm (T. 2: 8).
2. Del ostenja in dna krožnika iz dobro prečiščene, črno žgane ilovice, ustje je zaobljeno. Premer krožnika 23,8 cm, višina 3,6 cm (T. 3: 2).
3. Trikoten del ostenja, ki verjetno pripada pokrovki. Izdelan iz rumeno do črno žgane ilovice, mešane s peskom. Velikost fragmenta $7,5 \times 4,5 \times 6,5$ cm. Premer do 17,5 cm, deb. 0,7 cm. (T. 3: 5).
4. Fragment ustja in ostenja kroglastega keramičnega lončka iz slabo prečiščene, sivo žgane gline. Velikost fragmenta $5 \times 4,5$ cm, deb. 0,2—0,5 cm. Premer ustja po rekonstrukciji 8 cm. Ustje je izvihano. (T. 4: 5).
5. Fragment ustja keramične posode iz slabo prečiščene, črno žgane gline. Ustje je močno izvihano. Velikost fragmenta 4×2 cm, deb. 0,2—0,3 cm. Premer ustja po rekonstrukciji 12 cm. (T. 4: 3).
6. Fragment ostenja keramične posode iz slabo prečiščene, črno-ordeče žgane porozne gline. Faktura je izredno groba, zunanost hrapava, barbotinizirana. Velikost fragmenta $7,5 \times 8$ cm, deb. 1,3 cm (T. 2: 1).

INTERPRETACIJA NAJDB

Vse najdbe so ležale na hodni površini, tako v sondi 1 kot v sondi 2. Od značilnih fragmentov keramike naj najprej omenimo 3 fragmente krožnikov (T. 3: 1—3). Vsi spadajo med krožnike z uvihanim ustjem in so najbližje tipom, ki jih L. Plesničar-Gec uvršča v konec 1. in na prehod iz 1. v 2. stoletje,⁴ O. Brukner pa v čas od 1. do 4. stoletja.⁵ Pojavljajo se še v Ptuj,⁶ na Svinji gorici,⁷ relativno redko na Dolenjskem,⁸ sicer pa je ta tip posode zelo pogost. Fragment lonca (T. 3: 4), okrašen z rahlimi vodoravnimi vrezi, ki jih sekajo snopi navpičnih (metličenje), lahko postavimo v čas od leta 100 do 150 n. št.⁹ Od sorodno oblikovanih iz 1. stol. se razlikuje po specifični kombinaciji vodoravnega in navpičnega metličenja, od podobno ornamentiranih v 3. stol. pa po bolj kroglasti obliki. Tak lonec je bil najden npr. še v Šempetru skupaj z Domicijanovim novcem¹⁰ in v Neviodunu.¹¹ Bruknerjeva ga uvršča v 1. stol. (tip 9),¹² Schörgendorfer¹³ pa podoben tip urne (njegov tip 373) izvaja še iz latenske tradicije in datira na prehod med 1. in 2. stol., podobno ornamentiran tip 430 pa v 1. in prvo pol. 2. stol. Za keramičen fragment na T. 3: 5 bi lahko z veliko verjetnostjo trdili, da je pripadal pokrovu. Podoben tip pokrova iz

Sirmija datira Bruknerjeva (tip 2) v 2. pol. 1. stol. in 1. pol. 2. stol., naš fragment pa ima tudi elemente tipov 3 in 3a, ki sta datirana v 2. in začetek 3. stoletja.¹⁴ Tudi v grobovih severnega emonskega grobišča so najdeni 4 podobni pokrovi, v vseh štirih primerih skupaj z inventarjem iz 1. do 2. stoletja.¹⁵ Schörgendorfer prinaša take pokrove v kompletih s skodelami na treh širokih nogah (njegovi tipi 127, 128, 130, 131), ki jih datira v 1. in začetek 2. stoletja (polkrožne skodele na treh nogah izvaja iz latenske tradicije), za same pokrove pa postavlja časovni okvir 1. stoletja, v 2. stol. pa čas do markomanskih vojn.¹⁶ Fragmentu keramičnega lončka (T. 4: 5 — temu bi lahko pridružili še fragment ustja T. 4: 3) je pri Bruknerjevi še najbližje tip 4 (od 2. pol. 1. stol. do konca 3. stol.).¹⁷ V Intercisi se podobni lončki pojavljajo od 2. do 4. stol.,¹⁸ na Koroškem pa v 2. stol.¹⁹ Seveda gre za dosti splošno obliko kuhinjske keramike, tako da datacija ne more biti ožja. Od tipičnih keramičnih najdb ostane še fragment ustja rumeno žganega vrča (T. 4: 4). Kljub skromnosti fragmenta je opaziti, da je ustje vodoravno izvihano in da je takoj izpod ustja izhajal ročaj. Podoben vrč je bil najden dokaj blizu našega najdišča, namreč v rimski vili v Rodinah, kjer je datiran v 2. stoletje.²⁰ Vendar pa je treba poudariti, da bi naš fragment še z večjo gotovostjo lahko primerjali s Schörgendorferjevim tipom 481, 490, 498 ali sorodnim, ki pa so datirani v sredino 1. stoletja. Sicer pa so enoročajni vrči z izlivom dokaj pogosti, pa tudi precej dolgo v uporabi. Bruknerjeva jih postavlja od 2. pol. 1. stoletja do 3. stoletja,²¹ v Emoni se pojavljajo v 1. stoletju in v 1. pol. 2. stoletja,²² v Šempetru istočasno kot v Emoni²³ itd.

Od drobnih kovinskih najdb naj omenimo najprej bronasto ločno fibulo s samostrelno peresovino in gumbom na loku. Je precej pogosta, datirana pa v glavnem v 1.²⁴ ali v 1. in 2. stoletje.²⁵ Pri nas se pojavlja v sklopih, ki sodijo predvsem v 1. stoletje (2. polovica), deloma tudi še v 2. stoletje (1. polovica).²⁶ Velik železen nož z ročajem, obloženim s koščenima lamelama, in rezilom v obliki blagega S, bi lahko prištevali k orožju. Več takih nožev je bilo najdenih v letih 1978/79 v bogatih zgodnjeantičnih grobovih na Svinji gorici,²⁷ ki so datirani v 1. in 2. stoletje. Čeprav so taki noži dokaj pogosti, pa so v grobnih celotah redko ohranjeni. Podoben primerek je v grobu 486 iz Emone,²⁸ ki je s keramiko datiran na prehod med 1. in 2. stoletjem. Na Verdu pri Vrhniki je bil podoben nož najden v žganem grobu brez kakršnih kronološko oprijemljivejših spremljajočih pridakov, zato je bil datiran široko v prvi dve stoletji n. št.²⁹ Opozoriti pa je treba, da zaključek ročaja našega noža ni ohranjen, saj so očitni sledovi loma. Če predpostavljamo, da se je nož zaključeval z železno zanko, potem ima paralele v grobu 34 s Svinje gorice (glej op. 27) in deloma tudi v grobu 624 iz Emone,³⁰ ki ju oba lahko datiramo v 1. stoletje. V tem primeru bi lahko našo najdbo vključili v vrsto nožev z zankastim zaključkom, ki nadaljujejo tradicijo latenskih nožev še do 1. polovice 2. stoletja.³¹ Za to bi govorila tudi sorodna oblika srednjelatenskih nožev, npr. iz Mokronoga ali Vinice,³² zlasti pa noža, najdena v strugi Ljubljani, za katera Gabrovec domneva, da sta že rimskodobna, izvaja pa ju iz latenskega bojnega noža.³⁴ Verjetno lahko to obliko ne glede na zaključek ročaja iščemo v latenski tradiciji in na ta način razvoj noža, kot ga je nakazal Petru (glej op. 31), še nekoliko dopolnimo. V shrambeni jami je bil poleg večjega najden še manjši nož s srpasto zavitim rezilom (T. 1: 6), fragment rezila takega noža pa je bil najden še na hodni površini izkopane stavbe (T. 1: 3). Tudi za to orodje

imamo paralele v neposredni okolici, namreč v grobu 1 iz Bobovka³⁵ in v rimski vili v Rodinah.³⁶ Datacija v prvi dve stoletji n. št. je sicer precej ohlapna, vendar bi jo za tako splošno uporaben predmet težko še zožili. Končno naj od pomembnejših najdb omenimo še bronast ključ, najden v severnem profilu gradbene jame, v notranjosti stavbe na globini hodne površine (T. 1: 8). Ključ pripada zelo razširjenemu tipu rimskega pomičnega ključa (za razliko od drugega, vrtilnega tipa, ki je sicer v prvih stoletjih istočasno v uporabi),³⁷ ki je tudi pri nas precej pogost (vendar železen!) zlasti med naselbinskimi najdbami. Redke grobne celote, v katerih je bil doslej najden, pa sodijo v čas od 1. do 3. stoletja, če upoštevamo še zgodnesrednjeveške primerke iz grobišča ob Savi v Kranju (ki se tipološko skoraj ne razlikujejo od antičnih), pa še celo do 6. stoletja.³⁸ Pogostejši so sicer v grobovih 1. in 2. stoletja, poleg tega pa bi glede na prva groba opažanja lahko rekli, da imajo zgodnejši ključ (tako kot naš) nekoliko daljši vrat kot poznejši.

SKLEP

Na podlagi tipološko-kronološke analize pomembnejših najdb lahko torej zaključimo, da odkopani objekt na Pavlinovem travniku sodi v konec prvega ali v začetek drugega stoletja n. št. Z veliko verjetnostjo lahko trdimo (glej op. 3), da objekt ni bil osamljen in da je morda šlo za manjšo naselbino. Sodeč po drobnih najdbah je bila stavba bivalnega značaja, čeprav je sama gradnja izredno preprosta in izpričuje zelo nizko stanovanjsko kulturo. Rimsko gradbeništvo se kaže pravzaprav le v uporabi malte pri vezavi zidov (severni zid ima celo v tem pogledu veliko skupnega s prazgodovinskimi suhimi zidovi), v izolaciji ali ogrevanju stavbe ni opaziti pridobitev antike. Steptana ilovnata tla, preprosto ognjišče in v zemljo vkopana shrambena jama nakazujejo povsem prazgodovinsko bivalno kulturo. V kolikor je prvotni tloris, ki smo ga skušali rekonstruirati v uvodnem opisu zidovja, pravilen, smemo trditi, da je tudi sama zasnova tlorisa stavbe še povsem prazgodovinska. Pri tem mislimo na tip enotne, četverokotno zasnovane lupine, ki je znotraj razdeljena v manjše število prostorov. Gre torej za nekakšno razstavljanje enote, za analizo.³⁹ Nasprotno pa pri stavbah, ki nastajajo pri nas kot rezultat vplivov antične kulture (zlasti pri podeželskih vilah), opažamo sintezo posameznih prostorskih enot, katere rezultat je bolj zapleten tloris, ki ni več podrejen enotni zunanji lupini, pač pa funkcionalnemu povezovanju samostojnih prostorov, predvsem glede na njihov namen.⁴⁰ Seveda to zadnje lahko trdimo predvsem za luksuzne podeželske stavbe (v mestih so še druge omejitve), medtem ko preprostejše stavbe pogosto še vedno ohranjajo enostavne, v sebi zaključene tlorise,⁴¹ tako da tipološka delitev v tem obdobju ni več le kronološka, ampak tudi socialna. Kljub temu lahko npr. zlasti na Mostu na Soči jasno opazimo razliko med obema tipoma, ki tu nastopata drug ob drugem.⁴² Stavba s Pavlinovega travnika ima mnogo skupnega predvsem s tlorisi antičnih objektov na Dolenjskem (glej op. 41), tudi v povsem tehničnih pogledih (mnogokrat se pojavljajo tla iz steptane ilovice, na Dolenjskem se celo še pojavljajo suhi zidovi, lesena gradnja ipd.) in nedvomno bo tudi tu držala Petrujeva ugotovitev, da je »... ob robu mesta žitje prebivalstva še čisto prazgodovinsko«.⁴³ Tudi govorica drobnih najdb

je glede tega dokaj jasna: rimska kultura (npr. bronast ključ, fibula, fragment terre sigillate, zidanje z malto) je le kot tanka plast prekrila siceršnje materialno (in duhovno?) kulturo staroselskega prebivalstva, ki je živelo na še povsem prazgodovinskih osnovah (bojni nož, metličast ornament na keramiki, glinast svitek, shrambena jama, bivalna kultura ipd.). Če lahko v vili rustiki v Rodinah gledamo predvsem import antične kulture, pa se kaže na Pavlinovem travniku le njen vpliv.

Obraunavana najdba je tudi dodatna podkrepitev misli o rimski cesti, ki je tu mimo vodila preko Ljubelja na Koroško, misli torej, ki materialno sicer še ni dokazana, ki pa jo najdbe vse bolj potrjujejo.⁴⁴

¹ P. Oblak, Morfogenez dna Ljubljanske kotline, *Geografski zbornik* 1 (1952) 121 sl. Omemba potoka Dunajščica na str. 136 in 151. S. Ilesič, Terase na Gorenjski ravnini, *Geografski vestnik* 11 (1935) 132—167. Potok Dunajščica omejen na str. 144 in 146.

² *Krajevni leksikon Dravske banovine* (1937) 238. *Arheološka najdišča Slovenije* (Ljubljana 1975) 173.

³ *Varstvo spomenikov* 9 (1962/64—1965) 196 — A. V(alič), Ročevnica v Bistrici pri Trzliču, T. 7: 10.

⁴ L. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Dissertationes et monographiae 20 (Ljubljana 1977) 55, T. 7, sl. 26, 27.

⁵ O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Dissertationes et monographiae 24 (Beograd 1981) 39, kronološka tabela str. 153, T. 65: 1, 2, 6.

⁶ I. Mikl-Curk, *Poetovio* 1, Katalogi in monografije 13 (Ljubljana 1976) T. 13: 15, 17, 18.

⁷ M. Urleb, Cerknica in okolica v davnini, *Notranjski listi* 2 (Cerknica 1981) 179 sl. T. 2.

⁸ S. Petru-P. Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem)*, Katalogi in monografije 15 (Ljubljana 1978) T. 36: 27, 28.

⁹ L. Plesničar, o. c. 38, T. 4: 11.

¹⁰ V. Kolšek, *Vzhodni del antične nekropole v Sempetru*, Katalogi in monografije 14 (Ljubljana 1977) T. 18: gr. 36, 21.

¹¹ S. Petru-P. Petru, o. c. T. 45: 3, 10.

¹² O. Brukner, o. c., kronološka tabela str. 159, T. 112: 36.

¹³ A. Schörgendorfer, *Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer*, *Sonderschrift des arch. Inst.* 13 (1942) Taf. 30: 373, Taf. 34: 430; *Textband* 153, 157.

¹⁴ O. Brukner, o. c., tabela na str. 161, T. 129: 5, 8, 9.

¹⁵ L. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monografije 8

(Ljubljana 1972) T. 94: 14; T. 130: 6; T. 17: 21; T. 121: 12.

¹⁶ A. Schörgendorfer, o. c., Tafel 9: 127, 128, 130, 131; Tafel 10: 149.

¹⁷ O. Brukner, o. c., 159, tudi tip T. 110: 17.

¹⁸ M. Alföldi, *Intercisa* 2, Arch. Hungarica, n. s. 36 (1957) T. 13: 2—4; T. 14: 4; T. 15: 6—8.

¹⁹ A. Schörgendorfer, o. c., Tafel 15: 210; *Textband* 138.

²⁰ A. Valič-S. Petru, Antični stavbni kompleks na Rodinah, *Arheološki vestnik* 15/16 (1964/65) 321—339, T. 3: 3.

²¹ O. Brukner, o. c., 164, tip 48.

²² L. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Diss. et mon. 20 (Ljubljana 1977) T. 11. S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7 (Ljubljana 1972) T. 38: 6; T. 44: 14, 15.

²³ V. Kolšek, o. c., T. 5: 4; T. 16: 2.

²⁴ E. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Diss. Pann. 2/19 (1942) T. 4: 9 — skupina fibul z 1 gumbom.

²⁵ I. Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln*, Diss. Pann. 2/4 (1937) T. 5: 45—48 — njena 8. grupa.

O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte* (Stockholm 1923) T. 4: 69 — ta tip razširjen zlasti v obdonavskih provincah, razvije se iz tipa T. 4: 68, ki časovno sodi med latensko in rimsko obdobje.

²⁶ M. Urleb, o. c. 186, grob 27. P. Petru, *Rimski grobovi iz Dobove, Ribnice in Petrušnje vasi (Razprave SAZU 6, 1969)* 5, T. 3: 3, 4; T. 1: 5, 6; T. 10: 10. S. Petru, o. c., T. 37: 10; T. 61: 7. V. Kolšek, o. c., T. 6: 26; T. 8: 6, 9, 11. L. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monografije 8 (Ljubljana 1972) T. 29: 13, 14; T. 91: 3.

²⁷ M. Urleb, o. c., 183, T. 4 (grob 10) ter še grobovi 1, 4, 8, 11, 17, 18, 22, 24, 28,

30, 33 (*Arh. vestnik* 34, 1983, 298 sl.) — zahvaljujem se avtorici, da mi je dovolila vpogled v material.

²⁸ S. Petru, o. c., T. 32: 8.

²⁹ P. Petru-V. Šribar, Nove najdbe, *Arheološki vestnik* 7/3 (1956) 297, T. 1: 6.

³⁰ S. Petru, o. c., T. 40: 14.

³¹ P. Petru, Latenoidni, enorezni noži iz rimske nekropole v Bobovku pri Kranju, *Vesnik vojnog muzeja u Beogradu* 5/2 (1958) 263 sl.

³² S. Gabrovec, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji, *Arh. vestnik* 17 (1966) 169 do 243, T. 10: 9; T. 8: 3; T. 20: 3, 4.

³³ S. Gabrovec, Latensko obdobje na Gorenjskem, *Arh. vestnik* 17 (1966) 243 do 271, T. 8: 5, 6.

³⁴ *Ibid.* 256.

³⁵ P. Petru-A. Valič, Drugo začasno poročilo o izkopavanjih v Bobovku pri Kranju, *Arheološki vestnik* 9—10/2 (1958/59) 133 sl., T. 4: 2.

³⁶ A. Valič-S. Petru, o. c., T. 4: 3.

³⁷ Delitev na ta dva tipa povzeta po H. Pankofer (tekst E. Pfeiffer-Belli), *Schlüssel und Schloss* (München 1973).

³⁸ S. Petru, o. c. T. 9: 6; T. 19: 32; T. 20: 27; T. 38: 27. L. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monografije 8 (Ljubljana 1972) T. 52: 14; T. 62: 10.

³⁹ Glej tlorise prazgodovinskih stavb pri nas, npr. D. Svoljšak, Prazgodovinska naselbina na Mostu na Soči, *Situla* 20/21 (Gabrovčev zbornik, Ljubljana 1980) 187 sl., sl. 1—4. *Varstvo spomenikov* 23 (1981)

— J. D(ular), Podzemelj, 213, sl. 23. *Varstvo spomenikov* 7 (1958/59) — L. B(olta), Rifnik, 297. W. Schmid, Vače, prazgodovinska naselbina, *Glasnik muz. društva za Slov.* (1939) 96 sl., risbe hiš na str. 99, 100, 103. Isti, Die Ringwälle des Bacherngebiets, *Mitt. d. Prähist. Komm.* 2, 3 (1915) 229 sl., Abb. 13—16, 20, 29, 33, 34, 36—39, 42—44.

⁴⁰ A. Valič-S. Petru, o. c. P. Petru, Rimska utrjena vila v Starem trgu pri Ložu, *Arheološki vestnik* 20 (1969) 115 sl., sl. 1. F. Lörger, Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah, *Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN)* 29, 3—4 (1934) 147 sl. Isti, Poročilo o izkopavanju rimske naselbine na Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah, *ČZN* 31, 2 (1936) 77 sl. Isti, Rimska vila na Rožnem griču (Sevcih) pri Celju, *ČZN* 30, 1—2 (1935) 67 sl.

⁴¹ P. Petru, Podoba antičnega podeželja na Dolenjskem in v Spodnjem Posavju v luči najdb na avtomobilski cesti, *Dolenjski zbornik* 1 (1961) 193 sl. (dalje: P. Petru, Podoba podeželja ...).

⁴² D. Svoljšak, o. c., priloga 1.

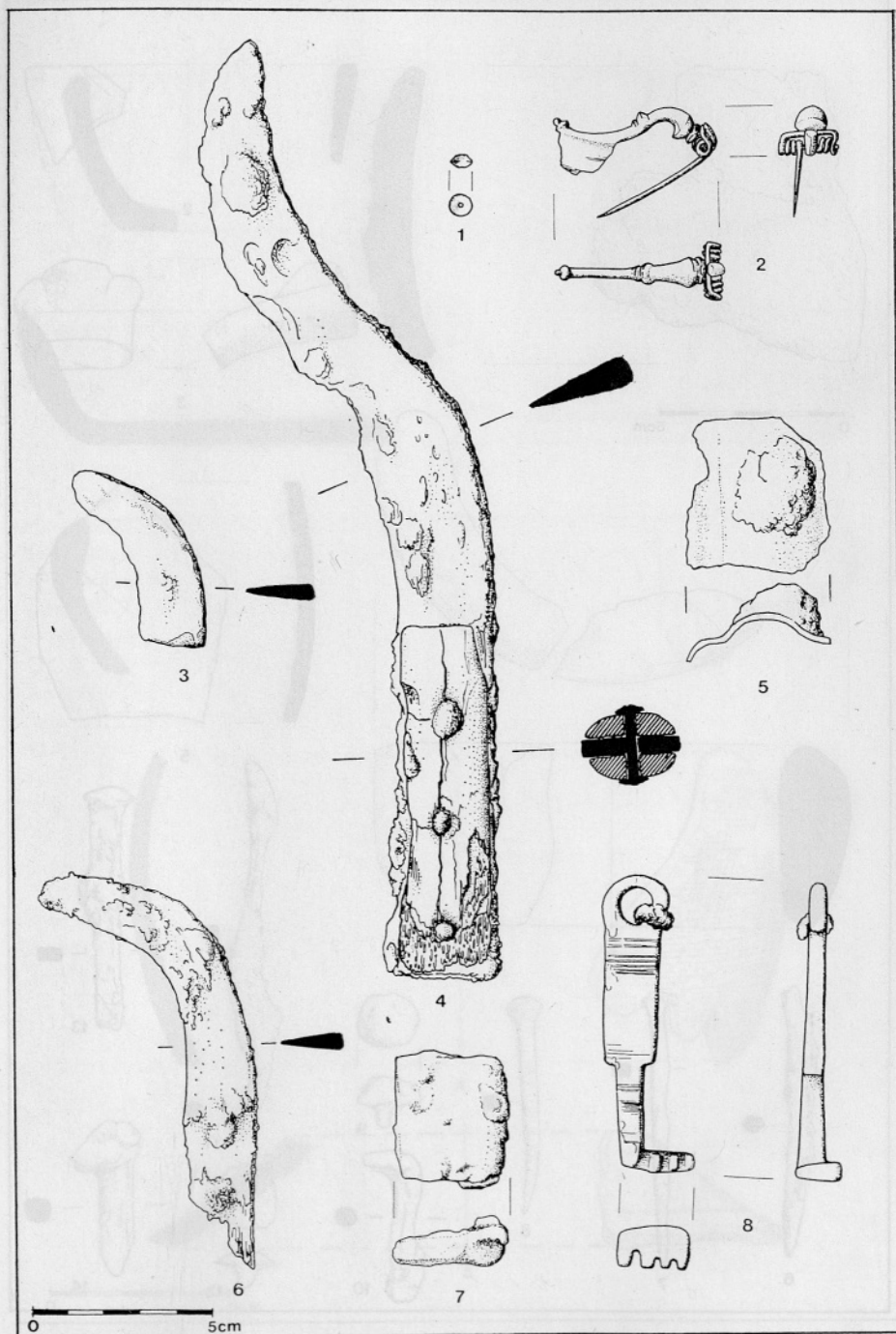
⁴³ P. Petru, Podoba podeželja ... 193.

⁴⁴ Bistrica se omenja že v 11. stol. (1058—1063), o tem V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič* (Tržič, 1936) 85. O cesti W. Schmid, Der Loibelpass, *Carniola* (1909) 156—157. S. Rakovec, O nastanku in legi Tržiča, *Gorenjska revija za kulturo* 4—6 (1957/58) 237—239.

THE ROMAN BUILDING AT BISTRICA NEAR TRŽIČ

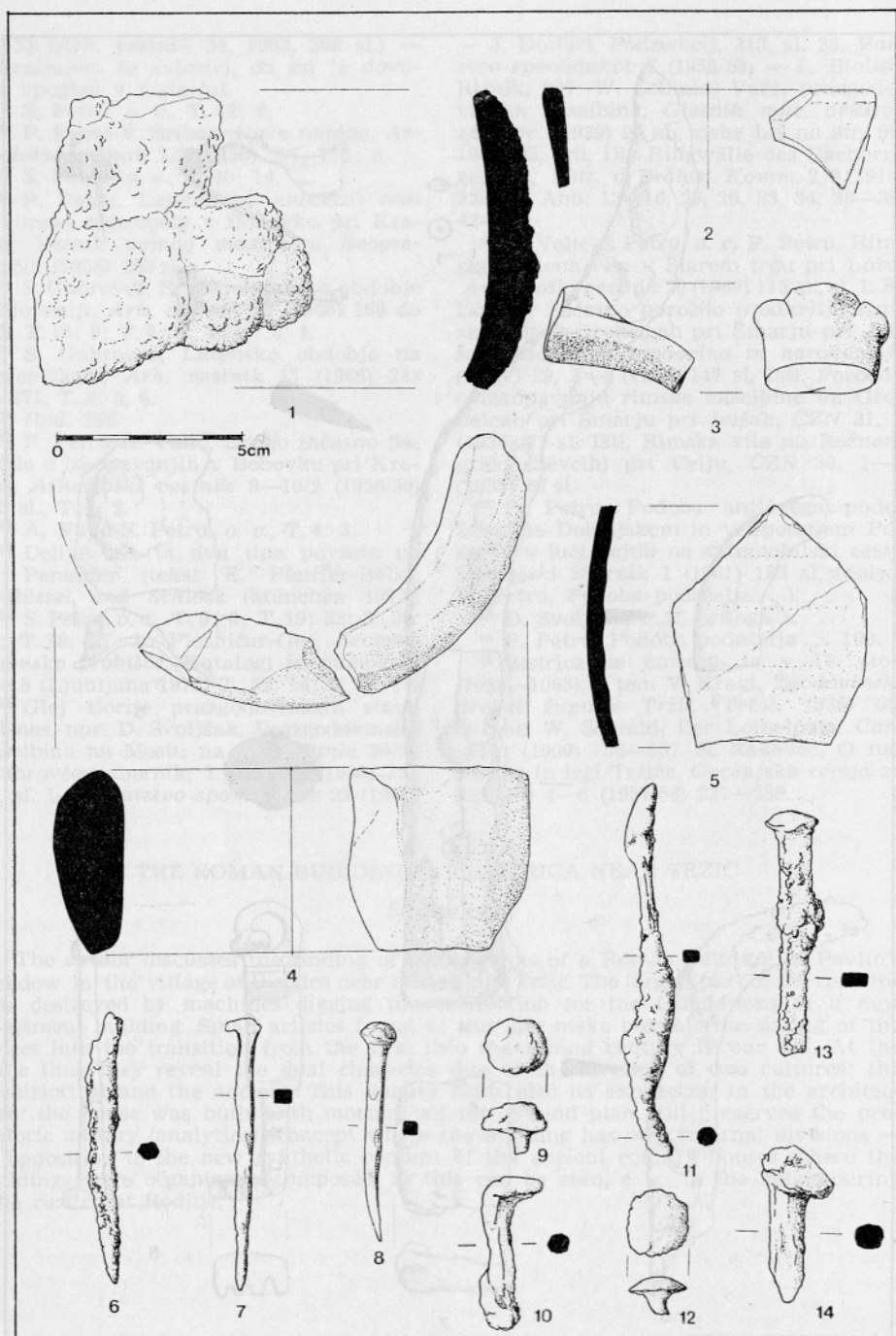
Summary

The author discusses the finding of the remains of a Roman building in Pavlin's meadow in the village of Bistrica near the town of Tržič. The largest part of the remains was destroyed by machines digging the excavation for the foundations of a new apartment building. Small articles found at this site make possible the dating of the object into the transition from the first into the second century of our era. At the same time they reveal the dual character due to the meeting of two cultures: the prehistorical and the ancient. This duality finds also its expression in the architecture: the house was built with mortar, yet the ground plan still preserves the prehistoric unitary (analytical) concept where the building has only internal divisions — in opposition to the new synthetic concept of the ancient country houses where the buildings were organically composed, as this can be seen, e. g., in the neighbouring villa rustica at Rodine.

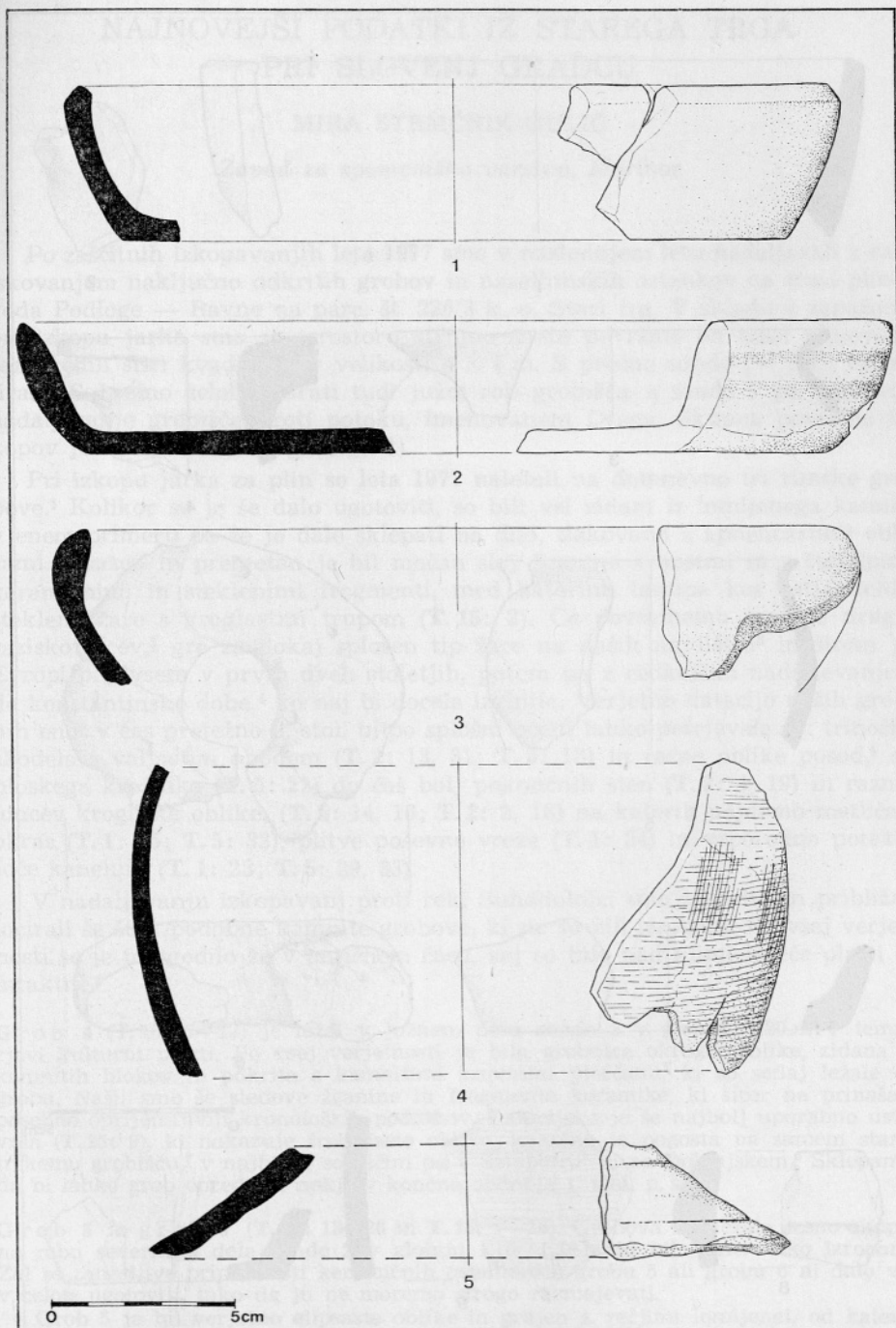
T. 1: Bistrica pri Tržiču, drobne najdbe; 1 steklo, 2, 8 bron, 3—7 železo.

Pl. 1: Bistrica near the town of Tržič, minor findings: 1: glass; 2, 8: bronze; 3—7: iron.

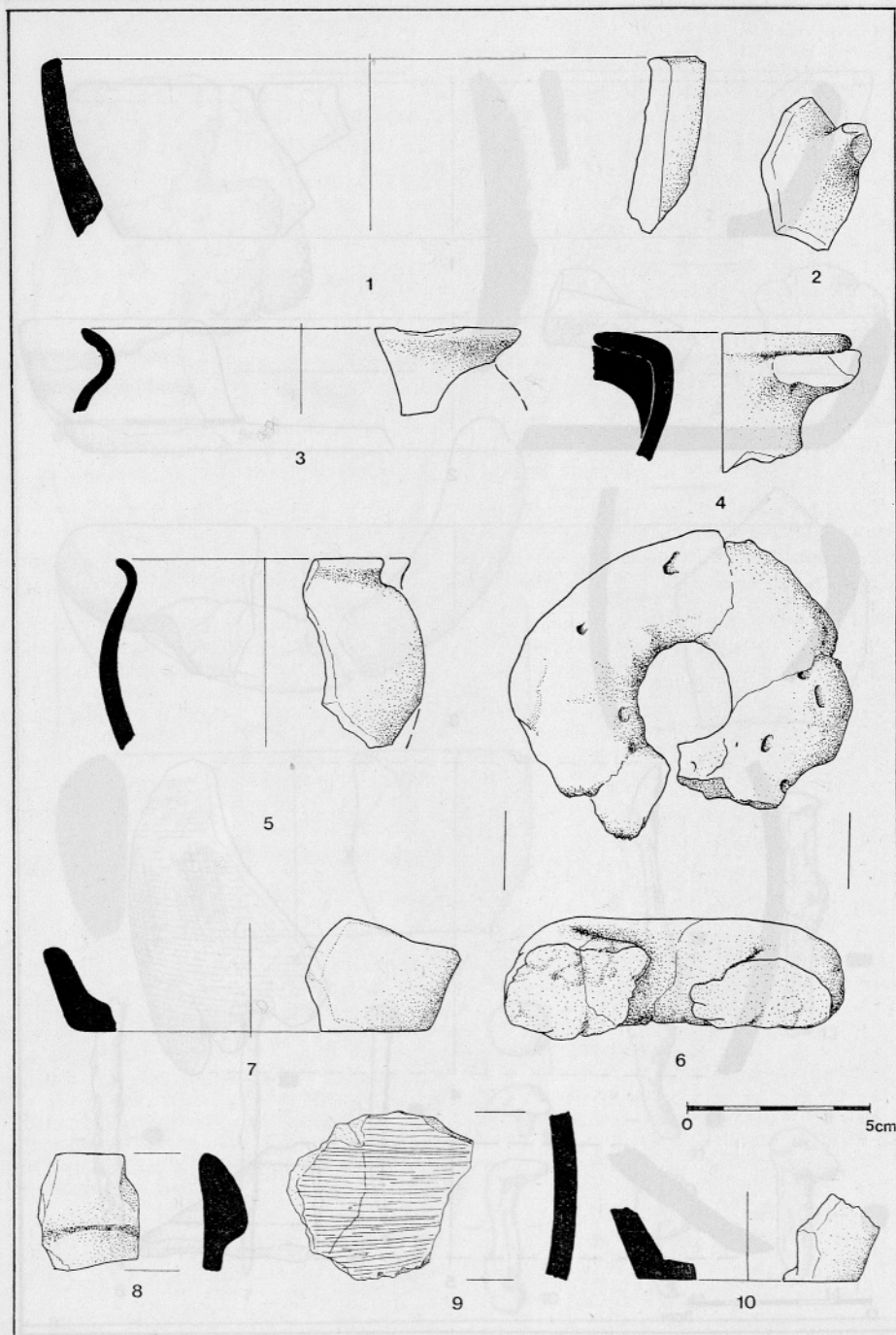
T. 2: Bistrica pri Trziču, drobne najdbe; 1—5 keramika, 12 bron, 6—10, 13, 14 železo.

Pl. 2: Bistrica near Trzič, minor findings: 1—5: ceramics; 12: bronze; 6—10, 13, 14: iron.

T. 3: Bistrica pri Tržiču, drobne najdbe; 1—5 keramika.

Pl. 3: Bistrica near Tržič, minor findings: 1—5: ceramics.

T. 4: Bistrica pri Tržiču, drobne najdbe; 1—10 keramika.

Pl. 4: Bistrica near Tržič, minor findings; 1—10: ceramics.

NAJNOVEJŠI PODATKI IZ STAREGA TRGA PRI SLOVENJ GRADCU

MIRA STRMČNIK-GULIČ

Zavod za spomeniško varstvo, Maribor

Po zaščitnih izkopavanjih leta 1977 smo v naslednjem letu nadaljevali z raziskovanjem naključno odkritih grobov in naselbinskih ostankov na trasi plinovoda Podloge — Ravne na parc. št. 226/3 k. o. Stari trg. V skladu z zapažanji pri izkopu jarka smo na prostoru strojno snete površine ob trasi plinovoda razporedili štiri kvadrante v velikosti 4×4 m. S prečno sondo (= S 2), orientirano S-J, smo želeli locirati tudi južni rob grobišča, s sondo 1 pa ugotoviti nadaljevanje grobišča proti potoku, imenovanem Draga. Skupna površina izkopov je znašala 200 m² (priloga 1).

Pri izkopu jarka za plin so leta 1977 naleteli na domnevno tri rimske grobove.¹ Kolikor se je še dalo ugotoviti, so bili vsi zidani iz lomljenega kamna, v enem primeru pa se je dalo sklepati na dno, tlakovano z apnenčastimi oblicami. Opazen in premetan je bil močan sloj žganine s kostmi in s številnimi keramičnimi in steklenimi fragmenti, med katerimi izstopa kos ustja velike steklene žare s kroglastim trupom (T. 15: 2). Če povzamemo mnenje drugih raziskovalcev,² gre za dokaj splošen tip žare na naših najdiščih³ in širom po Evropi predvsem v prvih dveh stoletjih, potem pa z redkejšim nadaljevanjem do konstantinske dobe,⁴ ko naj bi docela izginile. Verjetno datacijo naših grobnih enot v čas pretežno 2. stol. bi po splošni oceni lahko potrjevale še: trinožna skodela z valjastim obodom (T. 2: 13, 31; T. 5: 13) in razne oblike posod,⁵ od ploskega krožnika (T. 5: 22) do čaš bolj pokončnih sten (T. 2: 4, 19) in raznih loncev kroglaste oblike, (T. 5: 14, 16; T. 2: 2, 18) na katerih najdemo metličast okras (T. 1: 25; T. 5: 32), plitve poševne vreze (T. 1: 24) in vzporedno poteka-joče kanelure (T. 1: 23; T. 5: 29, 33).

V nadaljevanju izkopavanj proti reki Suhadolnici smo zasledili in približno locirali še štiri podobne kamnite grobove, ki pa so bili izropani. Po vsej verjetnosti se je to zgodilo že v antičnem času, saj so bile nad njimi ležeče plasti še intaktne.⁶

Grob 4 (T. 15: 7—12) je ležal v južnem delu sonde 2 v globini 1,20 m v temno rjavi kulturni plasti. Po vsej verjetnosti je bila grobnica okrogle oblike, zidana iz kamnitih blokov in pokrita s kamnitimi krovnimi ploščami, ki so sedaj ležale ob grobu. Našli smo še sledove žganine in fragmente keramike, ki sicer ne prinašajo posebno oprijemljivih kronoloških podatkov. Datacijsko je še najbolj uporabno ustje vrča (T. 15: 9), ki nakazuje trebušasto obliko, kakršna je pogosta na samem starotrškem grobišču,⁷ v najbližji soseščini pa v Šempetru⁸ in na Dolenjskem.⁹ Sklepamo, da bi lahko grob opredelili nekje v končna obdobja 1. stol. n. št.

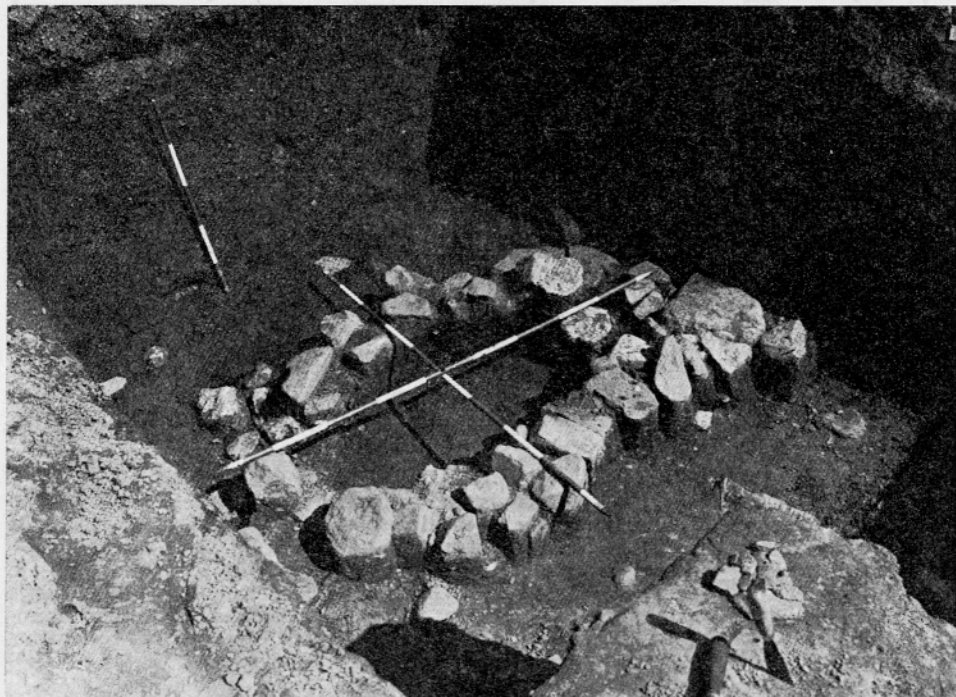
Grob 5 in grob 6 (T. 15: 13—26 in T. 16: 1—16). Grobova sta ležala tesno skupaj na robu severnega dela sonde 2 v globini 1,10—1,20 m in bila prav tako izropana. Žal se zanesljive pripadnosti keramičnih ostankov h grobu 5 ali grobu 6 ni dalo več v celoti ugotoviti, tako da ju ne moremo strogo razmejevati.

Grob 5 je bil verjetno elipsaste oblike in grajen z večjimi lomljenci, od katerih je bilo nekaj obdelanih. Dno je bilo s ploščatimi manjšimi prodniki tlakovano do

20 cm visoko. Okrog razmetanega kamnja so ležali odlomki raznih tipov rimskih posod, med katerimi bi lahko po sami legi dokaj zanesljivo opredelili h grobu 5 biko- nično oblikovano čašo (T. 16: 5), ki ji najdemo najboljšo analogijo na Drnovem v pre- hodnem obdobju in pretežno v 2. stoletju.¹⁰

Grob 6 je bil prav tako elipsaste oblike (sl. 1) v vel. ca. $1,50 \times 1$ m. Grajen je bil iz večjih lomljenih kamnov, med katerimi je ležal odlomek peščenca z napisom A T E R · C. Črke so visoke 5 cm in široke do 4,5 cm. Na vrhnji strani nad napisom je v kamen vklesan plitev žleb. Kamen je sedaj ležal v drugotni legi in izgleda, da je prvotni nagrobnik sedaj služil kot del arhitektonskega člena (sl. 2). Inventar groba je bil izropan, tako da smo našli le še nekaj fragmentov keramike, kar znatno otežuje datacijo. Edini zanesljivi opori sta odlomka dveh trebušasto ovalnih loncev (T. 16: 3, 16). Gre za posodi z visokim narebrenim koničnim vratom z izvihanim ustjem in okrasom v kombinaciji vrezov in vtisov na ramenu. Po osnovni obliki in ornamentu predstavljata specifični keramični pridelek v šempetrskih grobnicah v 1. in 2. stol.,¹¹ inaiče pa so znane tudi iz samega Starega trga, kjer se prav tako ohranijo še v 2. stol.¹² Ta zvrst priljubljenega posodja je domačega izvora, vendar z latenskodobno tradicijo. Svojtven primerek na našem grobišču je odlomek koščenega obeska, ki pa je žal premalo ohranjen, da bi mu lahko našli analogne primerke. Izven groba je ležala še trinožna skodela (T. 15: 23), ki predstavlja pogost keramični pridelek pred- vsem na področju Norika v 1. in 2. stol.,¹³ medtem ko je v Panoniji manj pogosta.¹⁴

Grob 7 (T. 7: 5—24) je ležal v jugozahodnem vogalu kvadranta II v globini 1,10 m, tj. v neposredni bližini grobov, ki jih je uničila gradnja plinovoda. Grob kot celota

Sl. 1: Stari trg, ostanek izropanega groba št. 6. Ob njem je ležal grob št. 5 (glej izris na T. 16).

Abb. 1: Stari trg, Reste des geplünderten Grabes Nr. 6. Daneben lag Grab Nr. 5 (siehe die Zeichnung auf Taf. 16).

Sl. 2: Stari trg, odlomek nagrobnika
z napisom —] A T E R . C [—

Abb. 2: Stari trg, Teil eines Grabmals.

je bil močno poškodovan, tako da se ni dalo ugotoviti niti točne pripadnosti keramičnih grobnih pridatkov niti grobne konstrukcije. Po razmetanem kamenju sodeč je bil grajen podobno kot ostali, le manjših dimenzij. Tipološki sestav odlomkov keramičnih posod je precej raznovrsten, prav gotovo pa vseh kosov ne moremo pripisovati h grobu, čeprav so ležali ob njem.¹⁵ Zanesljivo grobno pripadnost lahko pripisujemo vazi, okrašeni s pokončnimi bradavicami (**T. 7:** 13), kakršna je bila že najdena v Starem trgu (grob 1 na trasi plinovoda l. 1977) — z datacijsko podlago Hadrijanovega novca.¹⁶

Grobovi, čeprav uničeni, se po svoji obliki in gradnji uvrščajo med vodilno Winklerjevo skupino bogatih grobnic, izkopanih leta 1911 in 1912, katerih obseg smo z izkopavanji l. 1977 delno dopolnili. Dosedanji skupni izsledki omogočajo predvidevati obsežen razpon grobišča in gosto poselitev v obdobju prvih dveh stoletij, nekako do vdora Markomanov.

NASELBINSKA KERAMIKA

Presenetljiva je bila ugotovitev, da smo v plasteh nad grobovi odkrili rahle ruševinske ostanke in številne odlomke grobe hišne lončenine, po vsej verjetnosti domače izdelave. Zaradi praznine v proučevanju te zvrsti smo zavestno ves material tabelarno prikazali z navedenimi globinami, čeprav ne morejo nuditi zanesljive stratigrafske izpovednosti.

Naše posode so bile v glavnem izdelane iz izrazito peščene gline, pri čemer so večinoma mešane z drobnimi kremenčevimi zrci in apnencem, ki se je v precejšnji meri stalil ob žganju gline. Sljude je manj, največkrat pa je zastopana v prahu ali drobnih zrcih; drugih primesi ni bilo zaslediti, le nekaj zdobljenih žganih ilovnatih drobcev opeke ali keramike. Barvanih primerkov je izredno malo, prav tako tudi uvoženega posodja.

Zastopane so različne vrste posodja, največ pa je ostankov loncev. Med najdbami ni bilo celih primerkov, pač pa nekaj kosov njihovih obodov, zato pa več različnih ustij in dnov. Izrazito velikih shrambenih loncev je številčno malo. Največ je običajnih kuhinjskih loncev srednje velikosti, vendar se v zanesljivo

oceno velikosti ne moremo spuščati. Prednjačijo tudi male posode oz. čaše in pokrovi.

Po fragmentih vrhnjih zaključkov ustij loncev najdemo še največ oblikovnih podobnosti z nekaterimi primerki iz najdišč ob južnem Pohorju.¹⁷ Posebna vrsta so lonci s poševno izvihanim robom z oblim ali oglatim zaključkom (npr. **T. 4:** 2, 3) in podobni s profiliranim robom (**T. 4:** 5, 25), številčno in v oblikovnih iničah pa so najpogostejši taki z odebeljenim in izvihanim ustjem (**T. 2:** 30, 37; **3:** 30; **7:** 30; **8:** 7 idr.). Oblikovno in po tehnični izvedbi podobne primerke največkrat srečamo v seliščnih ostankih v Sp. Grušovju iz časa 3.—4. stol.¹⁸ Oblika loncev je običajna, v razponu od nepoudarjenih obodov do izrazitih jajčastih oz. trebušastih loncev. Navzven nagnjena ustja v ostrem pregibu z ramenom navadno govorijo za obod trebušastega oz. jajčasto ovalnega profila, pri čemer se lahko zanašamo na številne primerjave z ohranjenimi oz. znanimi lonci iz sosednjih najdišč.¹⁹ Ramena loncev so različnih naklonov in prehajajo največkrat v nižji, sedlasto vbokel različno profiliran vrat. Spodnji del trupa je velikokrat rahlo vbokel, s poudarjenim dnem (npr. **T. 6:** 30—32; **8:** 16, 23). Nekaj primerkov loncev manjših dimenzij je strmo nagnjenih sten in jih je že težko ločiti od ostalega posodja. Po intenziteti žganja gline najdemo različne nianse neenakomernega žganja od rjavih, svetlo in temno sivih do rdečerjavih barv.

Po oblikah robov ustij smo jih v grobem skušali razporediti v več skupin z več različicami, ki pa ne odražajo tudi kronološkega zaporedja ali tipološkega razvoja. Največji del kulturne plasti je namreč imel tako premešan ruševinski material, da se nismo mogli zanašati niti na horizontalno niti na vertikalno stratigrafijo. Ugotovili smo zelo močno stanjšanje kulturne plasti od zahoda oz. ZSZ proti vzhodu oz. VJV, tako da so globine izkopov znašale različno (od 0,90—1,75 m) in so dokaj razgibane. Pod povprečno debelo oranico sledi plast svetlorjave ilovice, mešane s peskom in mivko, ležečo na peščeni plasti, pod njo pa je temno rjava kulturna plast, ki leži na čisti rumeni ilovici neravnih površin v kvadrantu 1 in 2 v globini 1 m, na peščeni naplavni plasti v kvadrantu 3 pa že v globini 1,25 m. Ista plast je v kvadrantu 4 že 10 cm globlja, čeprav smo izkop locirali le nekoliko vstran (**priloga 2**).

Na globini med 80—100 cm smo zasledili najbolj običajne oblike loncev z navzven izvihanim ustjem z vrsto različic: tako so lahko robovi odebeljeni v eno ali obe strani (npr. **T. 2:** 8, 37, 39, 40) ali imajo različno oblikovane zožene in profilirane vrhe (**T. 3:** 9, 11, 13; **6:** 8, 9, 12, 13 idr.), predvsem pa so močno zastopani taki, ki imajo notranjo stran sedlasto upognjeno (**T. 2:** 5; **4:** 4). Med temi profili najdemo nekaj tipoloških različic, ki nakazujejo pestrost oblikovanja takih posod. Mogoče predstavljajo določeno stopnjo v oblikovnem razvoju sedlasto upognjenih ustij. Gre v glavnem za svetlo do temno sivo trdno žgane kose s hrapavo površino in s primesjo apnenca in kremenca. Ornamentika je zastopana le s plitvimi vrezi in nabrazdanimi črtami, vtisi in vrezanimi pokončnimi žlebičastimi črtami (**T. 3:** 28). Premer loncev znaša približno od 16 do 32 cm; večji so redkejši.

Poleg loncev so najboljše zastopane še sklede in skodele, ki so sočasne loncem (konec 3. in v času 4. stol.), kamor jih najboljše opredeljuje novc cesarja Valensa (364—378) iz kvadranta 4. Med najmlajše najdbe na našem izkopišču spada novc Honoriusa (408—423), ki je ležal tik nad plastjo valo-

vite rumene ilovice v glob. 90 cm v kvadrantu 2, skupaj z ustji, ki so znana že iz globljih stratumov.²⁰ Tako se srečamo z ustji posod z oblim robom (T. 7: 28, 29) ali izvihanim, vidno odebeljenim robom (T. 7: 31, 33). Časovno ga dopolnjujeta enoročajni vrč z zelo pusto površino (T. 7: 34)²¹ in lonec z okrasom valovnice (T. 3: 27) iz sosednjega kv. 1. V naslednjem stratumu (v glob. med 100—120 cm), je razmeroma malo gradiva (T. 4: 23—35; 8 in 9 večinoma na glob. 110 cm; 10: 1—12; 14: 3, 5, 7, 34—38). Po obliki in svoji izpovedni vrednosti nas pritegne zlasti skleda s temno sivim premazom (T. 8: 2), ki ima na dnu okras, narejen s koleščkom. To pa predstavlja okrasni element, značilen za začetek 3. stol.²² Oblikovne inačice najdemo med naselbinsko²³ in grobno keramiko na Ptuj, kjer je v dveh primerih služila kot žara. Datacijo pa še najbolj dopolnjuje odlomek terre sigillate (T. 10: 7) iz westerndorfske delavnice oblike Drag 37 iz začetka 3. stol.²⁵

Drugačna pa je situacija v kvadrantu 4, v sondi 1 in sondi 2, kjer smo v sondi 1 na globini od 115—130 cm našli najbolj razgibana ustja posod (T. 13: 4—22; 37—40, 44, 45 v sondi 2 in na T. 14: 1—8, 17). Na tem nivoju je bil v sondi 1 najden novec Gallienusa (259—318), v sondi 2 pa novec Aurelianususa (270—275), pri katerem pa že moramo upoštevati padec plasti. Brez poglobljanja v detajle sodimo, da lončenina verjetno ni sočasna z ohranjenima novcema, kar pa je zaradi same fragmentarne ohranjenosti težko zagotovo trditi, saj o obliki posod lahko le sklepamo. Še najbolj tipični sta črepinji trinožne skleda (T. 13: 9) in kroglaste vaze (T. 13: 37), po ornamentu pa vtisnjeni kvadratki v kombinaciji glavničastih črt vodoravne izvedbe (T. 13: 4, 38), ki nakazuje kroglasto formo posode.²⁶

V kvadrantu 4 najdemo ta najstarejši material že na globini od 140—160 cm (tu in tam gre tudi do 170 cm). Predvsem moremo govoriti o lončenini z ozkim izvihanim robom, ki je ali ravno odrezan in odebeljen v eno stran (T. 11: 9; 12: 14—16) ali sedlasto z ovalno ali ravno odrezanim robom (T. 12: 5, 7—9, 18). Številni kosi dnov in rahlo vboklih spodnjih delov loncev številčno dopolnjujejo to zvrst posodja. Posebnost pa predstavlja del noge uvožene terre sigillate oblike Drag 37 (Rheinzabern) iz časa poznih Antoninov.²⁷

Med številnimi odlomki lončenine smo naleteli še na par kosov stekla in na netipične ostanke železnih predmetov (žebli, noži). Pač pa je vmes na različnih mestih ležalo več kosov železne žlindre, od katerih jih je bilo nekaj prav velikih. Mogoče bi lahko sklepali na kovaško obrt, za kar pa seveda nimamo dovolj trdnih opor.

S poskusom obravnave izkopanega gradiva smo spoznali, da so številni fragmentarno ohranjeni keramični primerki po vsej verjetnosti proizvod lokalnih lončarskih delavnic. Pri tem se opiramo na dejstvo, »da je slabša, s peskom mešana keamika malone vedno lokalni proizvod«.²⁸ Tako lahko pričakujemo lončarske peči prav nekje v bližnji naselbini. Naša keramika je predstavnik splošnih tehnoloških lastnosti žganja grobe hišne lončenine. S številnimi različicami v oblikovanju profilov najdemo sorodne primerke predvsem med lončenino iz najdišč ob južnem Pohorju.

Seveda zaradi mlajšega značaja naselbine zgodnjeantičnih kosov ne zasledimo. Tedaj je bila naselitev skoncentrirana na prostoru današnjega Starega trga (Colatio). V srednjeantičnih plasteh srečamo razgibane profilacije ustij z navzven nagnjenim robom z blagimi prehodi. V ornamentiki prevladujejo

metličast okras oz. nabrazdane in glavničaste črte predvsem v kombinaciji vodoravnih in pokončnih potez, pri čemer pa že prevladuje (v skladu s formo posode) tendenca vodoravne izvedbe (**T. 6:** 19, 20, 34). Po številu tipov posod prednjačijo lonci in lončki, nato skleda in skodele, pokrovov, krožnikov in ostalega kuhinjskega posodja pa je znatno manj.

V mlajši plasti poznorimskega časa prevladujejo močno izvihana, razpognjena in profilirana ustja posod ter trdne puste površine. Okras se omejuje le na skromne plitve vreze, v dveh primerih pa smo zasledili valovnico.

Zaključimo lahko z domnevo, da trajanje naselbine na tem delu pripisujemo pomarkomanskemu obdobju z nadaljevanjem v prva desetletja 5. stol., vendar s poudarkom od 3. pa do srede 4. stoletja. Odprto ostaja vprašanje, zakaj so se naseljevali stran od centralne naselbine, vendar na prostoru zgodnjeantične nekropole. Mogoče so zaradi krize v času naseljevanja razkopavali grobove svojih bogatih prednikov iz obdobja močnega razvoja na področju Norika.

KATALOG

Kvadrant 1 — v premešani plasti

1. Fragment pokrova iz sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 1:** 1.
2. Fragment zgornjega dela lonca iz sivo žgane drobno peščene gline. **T. 1:** 2.
3. Od rje poškodovani železni žebelj. **T. 1:** 3.
4. Kos posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 1:** 4.
5. Fragment oboda svetlo zelene steklene posode. **T. 1:** 5.
6. Kos svetlo zelene steklene posode. **T. 1:** 6.
7. Kos svetlo zelene steklene posode. **T. 1:** 7.
8. Del ramena posode z vrezanimi pokončnimi črtami iz temno sivo žgane gline. **T. 1:** 8.
9. Zgornji del lonca iz neenakomerno od rjave do temno sive žgane gline, mešane z apnenčevimi zrnci. **T. 1:** 9.
10. Spodnji del lonca grobih sten iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 1:** 10.
11. Kos velike svetlo zelene steklene posode. **T. 1:** 11.
12. Kos rjavordeče žgane posode. Glina vsebuje večjo količino sljude in peska. **T. 1:** 12.
13. Poškodovano dno lonca iz temno sivo žgane gline, močno mešane z apnenčevimi zrnci. **T. 1:** 13.
14. Del pokrova iz rdečerjavo žgane dobro prečiščene gline. **T. 1:** 14.
15. Gumb pokrova iz temno sivo žgane gline. **T. 1:** 15.
16. Kos lonca debelih sten iz črno žgane gline, močno mešane s kremenčevim peskom. **T. 1:** 16.
17. Fragment spodnjega dela lonca iz rjavo žgane gline luknjičavih sten. **T. 1:** 17.
18. Fragment spodnjega dela lonca iz sivo žgane gline. **T. 1:** 18.
19. Fragment spodnjega dela lončka iz rjavo žgane prečiščene gline z rdečim premazom. **T. 1:** 19.
20. Kos ročaja iz sivo žgane gline. **T. 1:** 20.
21. Fragmenta lončka iz svetlo rjavo žgane prečiščene gline. **T. 1:** 21.
22. Kos dna posode iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 1:** 22.
23. Fragment stene lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s sljudo in kremenčevim peskom. Okrašen je bil s horizontalnimi kanelurami. **T. 1:** 23.
24. Fragment lonca iz neenakomerno sivorjavo žgane gline. Okrašen je bil s poševnimi plitvimi vrezji, potekajočimi med horizontalnimi žlebiči. **T. 1:** 24.
25. Kos lonca iz sivorjavo žgane gline, okrašen z metličastim ornamentom. **T. 1:** 25.

Kvadrant 1 (dalje)

1. Fragment lonca z izvihanim in odebeljenim ustjem iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrcni. **T. 2: 1.**
2. Fragment zgornjega dela lonca z močno izvihanim ustjem iz sivo žgane peščene gline. **T. 2: 2.**
3. Kos lončka z močno izvihanim ustjem iz svetlo rjavo žgane peščene gline. **T. 2: 3.**
4. Kos odebeljenega ustja lončka iz sivo žgane gline. **T. 2: 4.**
5. Fragment izvihanega in odebeljenega ustja lonca iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 2: 5.**
6. Fragment ustja lonca iz sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 2: 6.**
7. Košček odebeljenega ustja lončka iz sivo žgane gline, mešane z apnenim peskom. **T. 2: 7.**
8. Kos odebeljenega ustja lonca iz temno sivo žgane gline, mešane z apnenimi zrcni. **T. 2: 8.**
9. Kos horizontalno izvihanega ustja lonca iz enakomerno sivo žgane prečiščene gline. **T. 2: 9.**
10. Del ustja lončka iz svetlo sivo žgane gline. **T. 2: 10.**
11. Del odebeljenega ustja lončka iz sivorjave žgane gline. **T. 2: 11.**
12. Del izvihanega ustja lončka iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 2: 12.**
13. Fragment zgornjega dela trinožnika z valjastim obodom iz temno sivo žgane prečiščene gline. **T. 2: 13.**
14. Kos lonca z narebrenim vratom, ki prehaja v izvihano ustje. Narejen je bil iz svetlo rjave gline, močno mešane s peskom. **T. 2: 14.**
15. Kos ustja večje posode iz dobro prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 2: 15.**
16. Fragment ustja lonca iz sivorjavo žgane gline, mešane s peskom. **T. 2: 16.**
17. Košček ustja lonca iz svetlo rjavo žgane gline. **T. 2: 17.**
18. Fragment zgornjega dela posode iz prečiščene rdečerjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 2: 18.**
19. Del odebeljenega ustja lončka iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 2: 19.**
20. Fragment pokrova iz temno sivo žgane gline. **T. 2: 20.**
21. Del vratu lonca iz sivorjavo žgane gline. **T. 2: 21.**
22. Fragment ustja sklede z uvihanim robom iz rjavosivo žgane gline, mešane z drobcu opeke. **T. 2: 22.**
23. Fragment narebrenega zgornjega dela trinožnika iz neenakomerno rjavosivo žgane gline. **T. 2: 23.**
24. Fragment skodele z uvihanim robom iz sivo žgane gline. **T. 2: 24.**
25. Kos zgornjega dela sklede iz rjavordeče žgane gline z rdečim premazom. **T. 2: 25.**
26. Kos ramena kroglastega lončka iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 2: 26.**

Kvadrant 1 — globina 0,60 m

27. Kos sklede iz prečiščene žgane gline. **T. 2: 27.**
28. Kos izvihanega ustja lonca iz temno sivo žgane gline, mešane z apnencem. **T. 2: 28.**
29. Kos izvihanega ustja lonca iz črno žgane gline, mešane z apnenčevim peskom. **T. 2: 29.**
30. Kos izvihanega ustja lonca iz črno žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 2: 30.**
31. Kos izvihanega ustja trinožnika z valjastim obodom iz temno sivo žgane gline. **T. 2: 31.**
32. Fragment zgornjega dela lončka iz rjavordeče žgane prečiščene gline. **T. 2: 32.**
33. Del ročaja iz prečiščene rdeče gline. **T. 2: 33.**
34. Del zgornjega dela kroglastega lončka iz rjavordeče žgane prečiščene gline. **T. 2: 34.**
35. Del spodnjega dela lonca iz neenakomerno sivo žgane gline, mešane z redkim peskom. **T. 2: 35.**

Kvadrant 1 — globina 0,70—0,85 m

36. Del zgornjega dela lonca z izvihanim in odebeljenim ustjem iz črno žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 2:** 36.
37. Del odebeljenega in izvihanega ustja lonca iz svetlo sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 2:** 37.
38. Fragment izvihanega ustja lonca iz sivorjavo žgane gline, močno mešane s peskom. **T. 2:** 38.
39. Kos izvihanega in rahlo odebeljenega ustja lonca iz temno sivo žgane gline, mešane z apnenčevim peskom. **T. 2:** 39.
40. Kos trikotno odebeljenega in navzven nagnjenega ustja lonca iz rjavo žgane gline, mešane s kremenčevimi in apnenčevimi zrcni. **T. 2:** 40.
41. Fragment zgornjega dela posode iz rjavordeče žgane prečiščene gline. **T. 2:** 41.
42. Fragment dna lonca iz sivorjavo žgane gline luknjičavih sten. **T. 2:** 42.
43. Kos pokrova iz rjavordeče prečiščene gline, okrašene s plitvimi vrezi. **T. 2:** 43.
44. Kos ustja lončka iz sivorjavo žgane gline, mešane s peskom. **T. 2:** 44.
45. Del lonca grobih sten iz svetlo rjavo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 2:** 45.
46. Fragment spodnjega dela lončka iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 2:** 46.
47. Odlomek posode debelih sten iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 2:** 47.
48. Del pokrova iz rjavordeče žgane pečene gline. **T. 2:** 48.
49. Poškodovani gumb pokrova iz rdeče žgane prečiščene gline. **T. 2:** 49.
50. Kos posode iz prečiščene enakomerno žgane sive gline. **T. 2:** 50.

Kvadrant 1 — globina 0,80 m

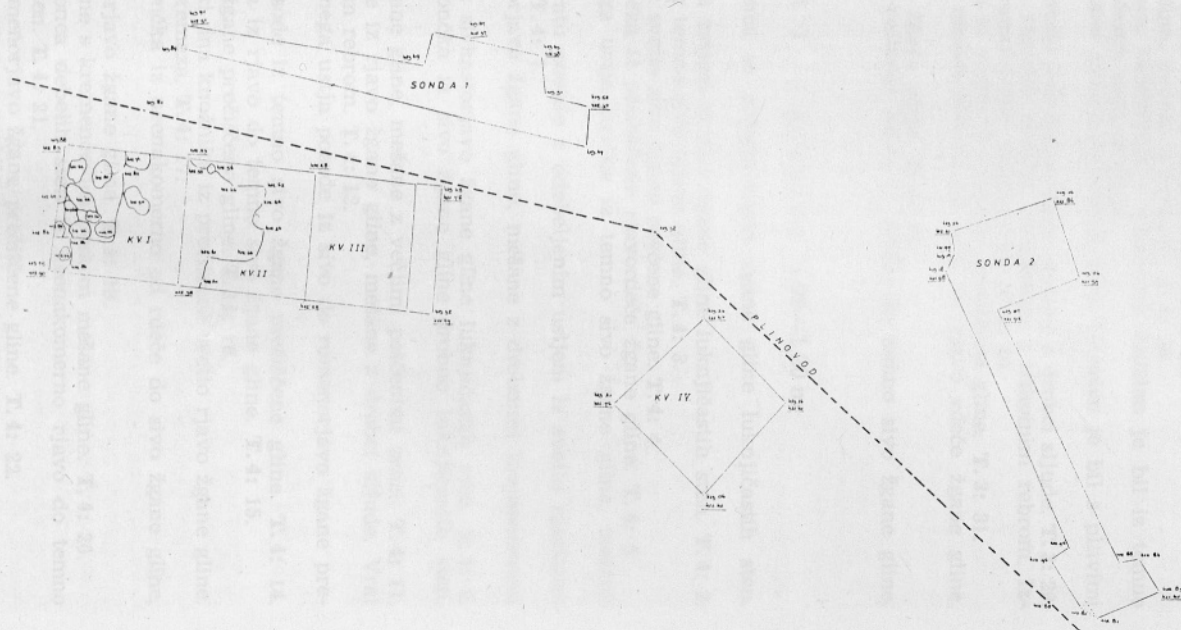
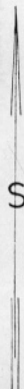
1. Kos svinca. **T. 3:** 1.
2. Del spodnjega dela lončka iz temno rjavo žgane gline. Dobro so vidni sledovi rdečega premaza. **T. 3:** 2.
3. Fragment kroglastega lončka iz fine prečiščene rjave gline z okraskom kolesčka. **T. 3:** 3.
4. Del pokrova iz prečiščene sivorjavo žgane gline. **T. 3:** 4.
5. Del dna posode iz rjavo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 3:** 5.
6. Odlomek večje posode iz fino prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 3:** 6.
7. Kos odebeljenega ustja posode iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 3:** 7.
8. Kos svetlo zelenega stekla. **T. 3:** 8.

Kvadrant 1 — globina 0,90 m

9. Del izvihanega ustja lončka iz sivo žgane gline, mešane s sljudo. **T. 3:** 9.
10. Kos usločenega vratu lonca z izvihanim in odebeljenim ustjem iz sivo žgane in s peskom mešane gline. **T. 3:** 10.
11. Del izvihanega in odebeljenega ustja večjega lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrcni. **T. 3:** 11.
12. Kos izvihanega ustja lonca iz svetlo sivo žgane gline luknjičavih sten. **T. 3:** 12.
13. Kos lončka iz temno sivo žgane pečene gline. **T. 3:** 13.
14. Fragment posode iz dobro prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 3:** 14.
15. Kos vratu posode iz rjavo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 3:** 15.
16. Kos keramične posode iz rdeče žgane gline. **T. 3:** 16.
17. Fragment lončka tenkih sten iz fino prečiščene rjavo žgane gline. **T. 3:** 17.
18. Del oboda ploskega krožnika iz svetlo rjavo žgane gline. Ohranjeni so sledovi rdečega premaza. **T. 3:** 18.
19. Del zgornjega dela lonca z izvihanim in odsekanim ustjem iz temno sivo žgane močno pečene gline. **T. 3:** 19.

Kvadrant 1 — globina 0,90—1,00 m

20. Kos odebelitve steklene posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 3:** 20.
21. Fragment svetlo zelene steklene posodice. **T. 3:** 21.
22. Fragment svetlo zelene steklene posode. **T. 3:** 22.

$M = 1:100$

Priloga 1: Stari trg, situacijski načrt izkopov z višinskimi točkami.
Beilage 1: Stari trg, Situationsplan der Ausgrabungen mit Höhenpunkten.

23. Odlomek ročaja iz sivo žgane gline. **T. 3:** 23.
24. Fragment oljenke iz sivo žgane gline s temno sivim premazom. **T. 3:** 24.
25. Kos pokrova iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 3:** 25.
26. Kos posode iz sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 3:** 26.
27. Zgornji del kroglastega lonca, okrašenega z valovnico. Izdelan je bil iz temno sivo žgane gline drobno luknjičastih sten. **T. 3:** 27.
28. Fragment lonca iz rjavo žgane gline luknjičastih sten. Okrašen je bil s plitvimi pokončnimi žlebički. **T. 3:** 28.
29. Fragment ramena lonca iz svetlo sivo žgane gline, mešane z drobci sljude. **T. 3:** 29.
30. Del zgornjega dela lonca z visokim vratom, okrašenim s trikotnim rebrom. Izdelan je bil iz fino prečiščene rumenorjavo žgane gline. **T. 3:** 30.
31. Del izvihanega ustja posode iz svetlo sivo žgane prečiščene gline. **T. 3:** 31.
32. Del pokrova iz prečiščene neenakomerno od sivo do rjavo rdeče žgane gline. **T. 3:** 32.
33. Del dna lonca iz sivorjavo žgane gline. **T. 3:** 33.
34. V dva dela zlomljen obod velikega lonca iz svetlo do temno sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 3:** 34.

Kvadrant 1 — globina 1,00—1,20 m

1. Odlomek zgornjega dela lonca iz sivorjavkasto žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 1.
2. Del lonca z močno izvihanim ustjem iz sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 2.
3. Del izvihanega ustja lonca iz temno sivo žgane gline. **T. 4:** 3.
4. Del izvihanega ustja lonca iz svetlo sivo žgane pečene gline. **T. 4:** 4.
5. Odlomek zgornjega dela lončka iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 4:** 5.
6. Del izvihanega in odrezanega ustja lončka iz temno sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 4:** 6.
7. Del sedlasto upognjenega vratu posode z odebeljenim ustjem iz svetlo rjavkasto žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 7.
8. Fragment roba lonca iz sivorjavo žgane gline, mešane z drobnimi kremenčevimi zrnci. **T. 4:** 8.
9. Del spodnjega dela lonca iz sivkastorjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 9.
10. Odlomek spodnjega dela lončka iz sivo žgane gline drobno luknjičastih sten. **T. 4:** 10.
11. Del dna lončka iz rjavo žgane gline, mešane z večjimi peščenimi zrnci. **T. 4:** 11.
12. Del izvihanega ustja posode iz rjavo žgane gline, mešane z drobci sljude. Vrat je bil poudarjen s horizontalnim rebrom. **T. 4:** 12.
13. Kos odebeljenega in izvihanega ustja posode iz sivo do rumenorjavo žgane prečiščene gline. **T. 4:** 13.
14. Kos odebeljenega ustja posode iz temno sivo žgane prečiščene gline. **T. 4:** 14.
15. Del izvihanega ustja lončka iz rjavo do temno sivo žgane gline. **T. 4:** 15.
16. Del pokrova iz sivorjavo žgane prečiščene gline. **T. 4:** 16.
17. V dva dela zlomljeni ostanki dna knožnika iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. Ohranjeni so ostanki rdečega premaza. **T. 4:** 17.
18. Odlomek spodnjega dela lončka iz neenakomerno od rdeče do sivo žgane gline, mešane s sljudo. **T. 4:** 18.
19. Del dna lončka iz pečene rjavo žgane gline. **T. 4:** 19.
20. Kos dna lončka iz sivo žgane s kremenčevim peskom mešane gline. **T. 4:** 20.
21. Odlomek spodnjega dela lonca debelih sten iz neenakomerno rjavo do temno sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 21.
22. Fragment dna posode iz rumenorjavo žgane prečiščene gline. **T. 4:** 22.
23. Odlomek lončka iz prečiščene rumenorjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 4:** 23.
24. Del izvihanega in odlomljenega ustja lončka iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 4:** 24.
25. Del izvihanega ustja lonca iz neenakomerno od sivo do rjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 25.

26. Del odebeljenega ustja lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 4:** 26.
27. Del ustja lonca iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 4:** 27.
28. Dva fragmenta lonca z ostrim prehodom v kroglast trup iz rjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 28.
29. Fragment močno izvihanega ustja posode iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 4:** 29.
30. Odlomek vratu lončka tankih sten iz prečiščene in s sljudo mešane rjavo žgane gline. **T. 4:** 30.
31. Fragment lončka z izvihanim nizkim ustjem iz prečiščene svetlo sivo žgane gline. **T. 4:** 31.
32. Del spodnjega dela lonca debelih sten iz rjavordeče žgane gline luknjičastih sten in z močno porozno razpokano zunanjo površino. **T. 4:** 32.
33. Fragment sklede z uvihanim ustjem iz neenakomerno sivo rjavo žgane gline drobno luknjičastih sten. **T. 4:** 33.
34. Fragment spodnjega dela lonca iz rjavordeče žgane gline luknjičaste površine. Tik nad dnom je bil okrašen s plitvimi vdolbinami. **T. 4:** 34.
35. Fragment sklede z izvihanim ustjem iz neenakomerno od sivo do rjavkasto žgane dobro prečiščene gline. **T. 4:** 35.

Kvadrant 1—2 — globina 0,90—1,00 m

36. Del močno izvihanega ustja kroglastega lončka iz temno sivo žgane s peščenčevimi drobci mešane gline. **T. 4:** 36.
37. Fragment lonca debelih sten iz sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 4:** 37.
38. Fragment oboda krožnika iz prečiščene rjavordeče žgane gline z rdečim premazom. **T. 4:** 38.
39. Del narebrenega oboda lončka tankih sten z temno sivo žgane gline mešane s peščenimi drobci. **T. 4:** 39.
40. Del oboda posode ravnih sten s premerom pribl. 16 cm iz prečiščene rumeno-rjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 4:** 40.
41. Fragment spodnjega dela lonca debelih sten iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 4:** 41.
42. Del dna sklede s prstanasto nogo iz prečiščene rdečkasto žgane gline. **T. 4:** 42.
43. Odlomek oboda posodice iz prečiščene svetlo sivo žgane gline s temno sivim premazom. **T. 4:** 43.
44. Fragment posode iz prečiščene rumenorjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 4:** 44.

Kvadrant 1—2 — globina do 0,30 m (v premešani plasti)

45. Fragment oboda posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 4:** 45.
46. Fragment oboda posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 4:** 46.
1. Fragment oboda posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 5:** 1.
2. Fragment oboda posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 5:** 2.
3. Del ramena lonca iz sivo žgane peščene gline. **T. 5:** 3.
4. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 5:** 4.
5. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 5:** 5.
6. Fragment vratu svetlo zelene stekleničke. **T. 5:** 6.
7. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla. Na površini se poznajo raze ostre konice. **T. 5:** 7.
8. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla. Na površini se poznajo raze ostre konice. **T. 5:** 8.
9. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla nekoliko debelejših sten. **T. 5:** 9.
10. Košček modrikaste steklene posode. **T. 5:** 10.
11. Fragment posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 5:** 11.
12. Fragmentiran in od rje močno poškodovan železni nož. **T. 5:** 12.

13. Del ovalno oblikovanega oboda trinožnika iz sivo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. **T. 5: 13.**
14. Fragment zgornjega dela lonca iz neenakomerno od rjavo do temno sivo žgane peščene gline. **T. 5: 14.**
15. Del lijakasto oblikovanega vratu posode iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi prahom. **T. 5: 15.**
16. Kos spodnjega dela lonca izredno debelih sten iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 5: 16.**
17. Del pokrova iz prečiščene temno sivo žgane gline. **T. 5: 17.**
18. Fragment navzven nagnjenega ustja posode iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 5: 18.**
19. Del izvihanega in usločeno oblikovanega ustja lonca iz sivorjave peščene gline. **T. 5: 19.**
20. Del ustja kroglastega lonca iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 5: 20.**
21. Fragment usločenega ustja posode iz sivo žgane gline. **T. 5: 21.**
22. Fragment oboda krožnika iz temno sivo žgane prečiščene gline. **T. 5: 22.**
23. Fragment lonca iz rjavo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 5: 23.**
24. Del dna lončka iz sivo žgane gline poroznih sten. **T. 5: 24.**
25. Kos dna lončka iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 5: 25.**
26. Del izvihanega ustja posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 5: 26.**
27. Del ramena lončka iz rjavorumeno žgane prečiščene gline z rdečim premazom. **T. 5: 27.**
28. Del ramena lončka iz rjavo žgane prečiščene gline z rdečim premazom. **T. 5: 28.**
29. Del izvihanega in usločenega ustja posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 5: 29.**
30. Del ročaja vrča z enim ročajem iz sivo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. **T. 5: 30.**
31. Odlomek posode s kratkimi poševnimi vrezi iz sivo žgane peščene gline. **T. 5: 31.**
32. Kos oboda lonca, okrašenega s horizontalnimi glavničastimi črtami, iz temno sivo žgane gline. **T. 5: 32.**
33. Fragment narebrenega vratu lonca iz rdeče žgane prečiščene gline. **T. 5: 33.**

Kvadrant na meji med 1—2, globina 0,70—0,80 m

1. Fragment ravne stene posode z odebeljenim robom iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 6: 1.**
2. Del ustja lonca debelih sten z luknjičasto površino. **T. 6: 2.**
3. Del usločenega in odebeljenega roba lonca iz rjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 6: 3.**
4. Del roba sklede iz prečiščene sivo do rjavo žgane gline. **T. 6: 4.**
5. Del odebeljenega roba grafitne keramike. **T. 6: 5.**
6. Del roba z vdolbljeno črto iz temno sivo žgane gline, mešane s sljudo. **T. 6: 6.**
7. Horizontalno izvihan rob posode iz prečiščene rumenorjavo žgane gline. Ohranjeni so sledovi rdečega premaza. **T. 6: 7.**
8. Del stene z izvihanim in vboklim ustjem iz neenakomerno od sivo do rjavo žgane gline, mešane s sljudo. **T. 6: 8.**
9. Del stene lonca z izvihanim in usločenim ustjem iz sivo žgane gline s hrapavo površino. **T. 6: 9.**
10. Del vratu lonca z izvihanim ustjem iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 6: 10.**
11. Del stene in izvihanega ustja lonca iz zmerno peščene gline. **T. 6: 11.**
12. Del stene in izvihanega ustja posode iz prečiščene rumeno rjavo žgane gline. **T. 6: 12.**
13. Del roba posode strmih sten iz prečiščene sivorjavo žgane gline. **T. 6: 13.**
14. Del pokrova iz peščene rjavo žgane gline. **T. 6: 14.**
15. Odlomek noge trinožnika iz peščene rjavordeče žgane gline. **T. 6: 15.**
16. Fragment stene lonca z vtisnjenim ornamentom iz sivo žgane gline. **T. 6: 16.**
17. Del uvihanega roba sklede iz prečiščene rjavorumeno žgane gline. **T. 6: 17.**
18. Del narebrenega oboda večje sklede iz črno žgane prečiščene gline. **T. 6: 18.**
19. Fragment trupa temno sivo žgane gline, okrašene z metličnim ornamentom. **T. 6: 19.**

20. Fragment lonca iz sivo žgane s kremenčevimi drobci mešane gline. **T. 6: 20.**
21. Dva kosa gubanice iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 6: 21.**
22. Del rahlo vboklega dna in stene iz temno sivo žgane gline luknjičastih gladkih sten. **T. 6: 22.**
23. Del oboda lonca iz pečene svetlo sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 6: 23.**
24. Del stene posode iz rumenorjavo žgane prečiščene gline. **T. 6: 24.**
25. Del dna in stene posode iz pečene sivorjavo žgane gline. **T. 6: 25.**
26. Del oboda lonca z metličnim ornamentom iz sivo žgane gline. **T. 6: 26.**
27. Del dna posode iz sivo žgane pečene gline. **T. 6: 27.**
28. Del stene posode iz pečene sivo žgane gline. **T. 6: 28.**
29. Del stene lonca iz sivo žgane pečene gline. **T. 6: 29.**
30. Del dna lonca iz temno sivo žgane gline s hrapavo površino. **T. 6: 30.**
31. Del dna in stene lonca iz sivo žgane pečene gline. **T. 6: 31.**
32. Del dna in stene lonca iz močno pečene sivorjavo žgane gline s hrapavo površino. **T. 6: 32.**
33. Del dna in stene lonca iz rjavkasto žgane gline izglajenih in luknjičastih sten. **T. 6: 33.**
34. Del dna in stene lonca iz pečene sivo žgane gline s hrapavo površino. **T. 6: 34.**
35. Spodnji del gubanice iz prečiščene temno sivo žgane gline. **T. 6: 35.**
36. Del stene lonca iz pečene rjavo žgane gline z izglajeno površino. **T. 6: 36.**

1. Fragment lonca z nizkim sedlasto vboklim vratom z odebeljenim izvihanim ustjem iz sivo žgane pečene gline s hrapavo površino. **T. 7: 1.**
2. Del vratu in odebeljenega ustja lonca s hrapavo površino iz sivo žgane rahlo pečene gline. **T. 7: 2.**
3. Del vratu in ustja lonca iz sivo žgane gline z luknjičasto površino. **T. 7: 3.**
4. Fragment ustja lonca iz slabo prečiščene sivo žgane gline. Notranja stena je bila izglajena, zunanja je hrapava. **T. 7: 4.**

Verjetna pripadnost h grobu 7

5. Fragmenti ustja lonca iz pečene črno žgane gline z izglajeno notranjo in zunanjo površino. **T. 7: 5.**
6. Del oboda sklede iz prečiščene rjavo žgane gline. **T. 7: 6.**
7. Del pokrova iz prečiščene in z drobci opeke mešane sivo rjavo žgane gline. **T. 7: 7.**
8. Del konično oblikovanega vratn posode z odebljenim ustjem iz prečiščene rumeno-rdeče žgane gline. **T. 7: 8.**
9. Del stene posode z uvihanim ustjem iz temno sivo žgane pečene gline s hrapavo površino. **T. 7: 9.**
10. Del tanke stene posodice z odebeljenim ustjem iz rumeno žgane prečiščene gline. **T. 7: 10.**
11. Del stene in ustja posode iz sivorjavo žgane pečene gline z močno luknjičasto strukturo. Površina je bila izglajena. **T. 7: 11.**
12. Fragmenti lonca tenkih sten iz drobno pečene črno žgane gline s hrapavim površjem. **T. 7: 12.**
13. Fragmentirana vazasta posoda iz sivo žgane gline mešane s peskom. Med horizontalnimi kanelurami je bila okrašena z bunkicami v pokončnih linijah. **T. 7: 13.**
14. Fragmentirana oljenka iz rdeče žgane gline. **T. 7: 14.**
15. Del stene posode iz črno žgane gline z vtisnjenim okraskom. Površina je bila zglajena do leska. **T. 7: 15.**
16. Del stene posodice iz drobno pečene črno žgane gline. **T. 7: 16.**
17. Del ramena posode iz prečiščene sivo žgane gline s črnim premazom. **T. 7: 17.**
18. Del dna krožnika iz rumenordeče žgane prečiščene gline z rdečim premazom. **T. 7: 18.**
19. Del pokrova iz rjavo žgane prečiščene gline. **T. 7: 19.**
20. Del dna lonca iz rahlo pečene sivorjavo žgane gline. **T. 7: 20.**
21. Del pokrova iz neenakomerno od rjavo do temno sivo žgane pečene gline s primesjo sljude. **T. 7: 21.**

22. Dno lonca iz sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrci. Površina je bila delno izgajena. **T. 7: 22.**
23. Del dna posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 7: 23.**
24. Fragmenti spodnjega dela večjega lonca iz neenakomerno od rjavo do temno sivo žgane pečene gline z izgajeno površino. **T. 7: 24.**

Kvadrant 2 — globina 0,80 m

25. Neobdelana fibula iz medenine. **T. 7: 25.**
26. Poškodovan bronasti novc. **T. 7: 26.**
27. Od rje poškodovan fragment železa. **T. 7: 27.**

Kvadrant 2 — globina 90—105 cm

28. Del roba posode iz rdeče žgane gline, mešane s sljudo. **T. 7: 28.**
29. Del stene in ustja lonca iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 7: 29.**
30. Del profiliranega izvihanega ustja posodice iz črno žgane pečene gline. **T. 7: 30.**
31. Del stene in ustja posode iz sivo žgane pečene gline s hrapavo površino. **T. 7: 31.**
32. Del pokrova iz prečiščene sivorjavo žgane gline. **T. 7: 32.**
33. Del roba posode iz pečene črno žgane gline. **T. 7: 33.**
34. Del profiliranega ročaja vrča z enim ročajem iz sivo žgane močno pečene gline. **T. 7: 34.**
35. Poškodovan bronasti novc, Honorius (408—423), **T. 7: 35.²⁹**
36. Del stene in roba posode iz temno sivo žgane pečene gline s porozno površino. **T. 7: 36.**

Kvadrant 2 — globina 95—110 cm

1. Del pokrova iz neenakomerno od svetlo do temno sivo žgane prečiščene gline. **T. 8: 1.**
2. Fragmentirana, sedaj obnovljena skleda z izvihanim robom in prstanasto nogo iz sivo žgane pečene gline. Nad dnom je okrašena s koleščki. Premer ustja 18,8 cm. **T. 8: 2.**
3. Del pokrova iz sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 8: 3.**
4. Del izvihanega ustja posode iz rdeče žgane gline, mešane s peskom. **T. 8: 4.**
5. Del oboda posode iz črno žgane pečene gline. **T. 8: 5.**
6. Odlomek ročaja amfore iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 8: 6.**
7. Del ustja lonca iz rjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 8: 7.**
8. Fragmenti stene in ustja skleda iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 8: 8.**
9. Del odebeljenega in vbočenega ustja lonca iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 8: 9.**
10. Del stene in ustja lonca iz temno sivo žgane pečene gline. **T. 8: 10.**
11. Del roba lonca tenkih sten iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 8: 11.**
12. Del sedlasto vboklega vratu in uvihanega roba lonca iz pečene sivo žgane gline. **T. 8: 12.**
13. Del stene in roba lončka iz sivo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. **T. 8: 13.**
14. Del stene in profiliranega roba posode iz rjavo žgane gline z močno primesjo kremenčevega peska. **T. 8: 14.**
15. Del stene skleda s klekastim pregibom oboda iz neenakomerno rjavosivo žgane pečene gline. **T. 8: 15.**
16. Del dna in stene lonca iz sivorjavo žgane pečene gline luknjičastih sten. **T. 8: 16.**
17. Del roba lončka iz temno sivo žgane pečene gline z izgajeno površino. **T. 8: 17.**
18. Del dna ploščatega krožnika iz prečiščene rumenorjavo žgane gline. **T. 8: 18.**
19. Dno lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrci. **T. 8: 19.**
20. Del spodnjega dela lonca iz svetlo sivo žgane pečene gline, mešane s sljudo. **T. 8: 20.**
21. Fragmentirano dno krožnika iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 8: 21.**
22. Del spodnjega dela lonca iz sivorjavo žgane gline, mešane z večjimi kremenčevimi zrci. **T. 8: 22.**

23. Odlomek sprednjega dela lonca iz pečene rumenorjave žgane gline. T. 8: 23.
24. Dobro ohranjen železni žebelj. T. 8: 24.
25. Fragment železa z zakovico. T. 8: 25.
26. Fragment železa. T. 8: 26.
27. Fragment uvihane bronaste pločevine. T. 8: 27.
28. Kos oboda posode iz dobro prečiščene sivo žgane gline. T. 8: 28.
29. Kos oboda lončka iz prečiščene rumenorjavo žgane gline z rdečim premazom. T. 8: 35.
30. Del prstanaste noge sklede iz pečene temno sivo žgane gline. T. 8: 30.
31. Fragment svetlo zelenega stekla. T. 8: 31.
32. Kos oboda terre sigillate. T. 8: 32.
33. Fragment svetlo zelene steklene posode. T. 8: 33.

Kvadrant 2 — globina 1,20 m

34. Del ramena posode iz pečene temno sivo žgane gline. T. 8: 34.
35. Del posode z napisom iz rumenorjavo žgane prečiščene gline z rdečim premazom. T. 8: 35.
36. Del stene in izvihanega ustja iz sivo žgane pečene gline. T. 8: 36.
37. Odlomek spodnjega dela lonca debelih sten iz sivo žgane pečene gline s hrapavo površino. T. 8: 37.
38. Del dna in stene lonca iz sivo žgane gline luknjičastih sten. T. 8: 38.
1. Fragment lonca iz neenakomerno sivorjavo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. Na notranji strani je bila okrašena s poševnimi žlebiči. T. 9: 1.

Kvadrant 3 — globina 70—110 cm

2. Fragment oboda krožnika iz prečiščene rjavo žgane gline. T. 9: 2.
3. Del stene in rahlo navzven nagnjenega ustja iz sivo žgane pečene gline. T. 9: 3.
4. Del izvihanega ustja posode iz rjavo žgane gline luknjičastih sten. T. 9: 4.
5. Del ustja lonca iz sivorjavo žgane pečene gline s hrapavo površino. T. 9: 5.
6. Del izvihanega in vbočenega ustja iz sivo žgane drobno pečene gline. T. 9: 6.
7. Fragmenti globoke sklede s kolenčastim pregibom iz sivo žgane gline luknjičaste strukture. T. 9: 7.
8. Del posodice (ornamentirane z vbodi) iz rumeno žgane pečene gline z rdečim premazom. T. 9: 8.
9. Del roba pokrova iz sivorjavo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. T. 9: 9.
10. Fragmentirana posoda ravnih poševnih sten iz prečiščene rumenorjavo žgane gline s temno rdečim premazom, premer ustja 19,2 cm. T. 9: 10 (globina 1,20 m v kvadrantu II).
11. Del stene in roba lonca iz pečene gline luknjičastih sten. T. 9: 11.
12. Del uvihanega oboda sklede iz sivo žgane prečiščene gline, mešane s praškasto sljudo. T. 9: 12.
13. Del uvihanega roba sklede iz prečiščene temno sivo žgane gline. T. 9: 13.
14. Del oboda krožnika iz sivorjavo žgane prečiščene gline. T. 9: 14.
15. Del oboda krožnika iz rumenorjavo žgane gline. T. 9: 15.

Kvadrant 3 — verjetna pripadnost k uničenemu grobu 1

16. Del dna in stene lonca iz drobno pečene temno sivo žgane gline. T. 9: 16.
17. Del dna in stene lončka iz pečene sivo žgane gline. T. 9: 17.
18. Del oboda krožnika iz sivo-rumeno žgane prečiščene gline. T. 9: 18.
19. Del ustja posode iz sivorjavo žgane pečene gline. T. 9: 19.
20. Del ustja posode iz močno pečene svetlo rjavo žgane gline s hrapavo površino. T. 9: 20.

21. Od rje poškodovan železni žebelj. **T. 9:** 21.
22. Od rje poškodovan železni žebelj. **T. 9:** 22.
23. Del bronaste pločevine. **T. 9:** 23.
24. Del stene lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 9:** 24.

Kvadrant 3 — globina 100—110 cm

25. Del oboda krožnika iz rumenorjavo žgane gline. **T. 9:** 25.
26. Del oboda krožnika iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 9:** 26.
27. Del narebrene stene posode z izvihanim robom iz sivo žgane gline, mešane z grobimi kremenčevimi zrnici in luknjičavih sten. **T. 9:** 27.
28. Del stene in odebeljenega ustja lonca iz rjavo žgane gline, luknjičanih sten in z izglačeno zunanjo površino. **T. 9:** 28.
29. Del stene in izvihanega roba posode iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 9:** 29.
30. Del stene in roba lonca iz peščene temno sivo žgane gline. **T. 9:** 30.
31. Del sedlasto vboklega vratu lonca z izvihanim ustjem iz rjavo žgane gline luknjičavih sten. **T. 9:** 31.
32. Del izvihanega ustja čaše iz prečiščene rumenorjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 9:** 32.
33. Del izvihanega roba globoke skleda iz prečiščene gline, mešane s praškasto sljudo. **T. 9:** 33.
34. Del stene horizontalno izvihanega roba čaše iz temno sivo žgane gline. **T. 9:** 34.
35. Del stene in izvihanega ustja čaše z rebrom — poudarjenim prehodom iz vratu na rame. Narejena je bila iz rjavo žgane gline s hrapavo površino. **T. 9:** 35.
36. Del trikotno odebeljenega ustja posode iz sivorjavo žgane peščene gline s hrapavo površino. **T. 9:** 36.
37. Del stene in izvihanega ustja lonca iz temno sivo žgane peščene gline z izglačeno površino. **T. 9:** 37.
38. Del stene in kroglasto odebeljenega roba lonca iz peščene sivo žgane gline. **T. 9:** 38.
39. Del izvihanega roba lončka iz peščene sivorjavo žgane gline. **T. 9:** 39.
40. Del stene in izvihanega ustja lonca iz sivorjavo žgane drobno peščene gline, mešane s sljudo. **T. 9:** 40.
41. Del izvihanega in vbočenega ustja lonca iz sivorjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 9:** 41.
42. Del izvihanega ustja posode iz rjavo žgane drobno peščene gline z izglačeno površino. **T. 9:** 42.
43. Del izvihanega ustja lonca iz sivorjavo žgane s kremenčevimi drobci mešane gline z izglačeno površino. **T. 9:** 43.
44. Del odebeljenega in izvihanega ustja lonca iz močno porozne rjavordeče žgane gline. **T. 9:** 44.
45. Del izvihanega in vdolbljenega ustja lonca iz temno sivo žgane peščene gline s primesjo sljude. **T. 9:** 45.
46. Del stene z izvihanim robom posodice iz črno žgane gline luknjičastih sten. **T. 9:** 46.
47. Del stene in izvihanega ter vboklega ustja lonca iz sivo rjavo žgane peščene gline. **T. 9:** 47.
48. Del stene in izvihanega ustja lonca grobih sten iz peščene rjavo žgane gline. **T. 9:** 48.
49. Del nagnjenega in odebeljenega ustja posode iz črno žgane rahlo peščene gline z izglačeno površino. **T. 9:** 49.
50. Del stene z izvihanim robom iz sivo žgane gline z rahlo hrapavo površino. **T. 9:** 50.
51. Del stene in odebeljenega ustja iz rjavo žgane peščene gline z izglačeno površino. **T. 9:** 51.
52. Del izvihanega roba posode iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 9:** 52.
1. Del dna in stene lonca iz sivo žgane peščne gline. **T. 10:** 1.
2. Del gumba pokrova iz rjavo žgane gline s primesjo peščenih drobcev. **T. 10:** 2.
3. Del oboda lonca. Okrašen je bil z metličnim ornamentom iz sivo rjavkasto žgane peščene gline. **T. 10:** 3.
4. Del oboda lonca iz črno žgane peščene gline. Ohranjeni so sledovi okrasa plitvih posevnih žlebičev. **T. 10:** 4.

5. Del prstenastega dna in stene skodele iz sivorjavo žgane prečiščene gline. **T. 10: 5.**
6. Del dna in vrčka iz rumenorjavo žgane prečiščene gline. **T. 10: 6.**
7. Fragment terre sigillate Drag 37 (Westerndorf). **T. 10: 7.**
8. Del dna in stene velikega lonca debelih sten iz peščene sivorjavo žgane gline z izglajeno površino. **T. 10: 8.**
9. Del stene skodele s trikotnim robom na ramenu iz rjavo rdeče žgane prečiščene gline z rdečim premazom. Rob je izrazit in koničasto oblikovan. **T. 10: 9.**
10. Del pokrova ročne izdelave iz sivorjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 10: 10.**
11. Del ramena kroglaste posode iz rumeno žgane prečiščene gline. Ohranjeni so sledovi horizontalnih kanelur na ramenu. **T. 10: 11.**
12. Del ramena čaše iz prečiščene rumeno žgane gline z rdečim premazom. **T. 10: 12.**

Kvadrant 4 — globina 65—80 cm

13. Fragmenti oboda lonca tanjših sten iz sivorjavo žgane gline, mešane z večjimi kremenčevimi zrci. Ohranjeni so sledovi metličnega ornamenta. **T. 10: 13.**
14. Del stene posode iz rjavkasto žgane peščene gline. **T. 10: 14.**
15. Del ravnega roba posode iz svetlo rjavo žgane peščene gline luknjičastih sten. **T. 10: 15.**
16. Del močno izvihanega roba sklede iz dobro prečiščene temno sivo žgane gline. **T. 10: 16.**
17. Del navzven nagnjenega in vbočenega ustja lonca iz sivo žgane peščene gline. **T. 10: 17.**
18. Del navzven nagnjenega ustja lončka iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 10: 18.**
19. Fragmenti stene in profiliranega roba čaše iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 10: 19.**
20. Del roba vrčka iz prečiščene rumenordeče žgane gline. **T. 10: 20.**
21. Del vratu in roba čaše tenkih sten iz sivo žgane peščene gline. **T. 10: 21.**
22. Del močno izvihanega ustja lonca iz prečiščene temno sivo žgane gline s primesjo praškaste sljude. **T. 10: 22.**
23. Del oboda krožnika iz rumeno žgane prečiščene gline. **T. 10: 23.**
24. Del vratu in ramena lonca iz temno sivo žgane peščene gline z izglajeno površino. **T. 10: 24.**
25. Del dna in stene iz sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrci in z izglajeno površino. **T. 10: 25.**
26. Fragmentirano dno lonca iz rjavo žgane peščene gline z izglajeno površino. **T. 10: 26.**
27. Del stene in roba sklede (verjetno trinožne) iz peščene črno žgane gline. **T. 10: 27.**
28. Kos spodnjega dela lonca iz neenakomerno sivorjavo žgane peščene gline. **T. 10: 28.**
29. Del ramena kroglaste posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 10: 29.**
30. Bronast novc (Valens — 346-378). **T. 10: 30.**
31. Poškodovano dno večjega lonca iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 10: 31.**

Kvadrant 4 — globina 140—160 cm

32. Poškodovana noga in dno posode iz terre sigillate Drag. 37. **T. 10: 32.**
33. Del pokrova iz sivorjavo žgane močno peščene gline. **T. 10: 33.**
34. Del pokrova iz prečiščene rumenordeče žgane gline. **T. 10: 34.**
35. Del dna in stene lonca iz svetlo rjavo žgane gline, mešane z drobnim peskom. **T. 10: 35.**
36. Del dna in stene lonca iz sivo žgane peščene gline. **T. 10: 36.**
37. Del dna in stene lonca iz rjavkasto žgane gline z močno primesjo peska. **T. 10: 37.**
38. Del stene lonca iz sivo žgane drobno peščene gline. **T. 10: 38.**
39. Del stene lonca iz sivorjavo žgane izrazito peščene gline. **T. 10: 39.**
40. Del dna in stene lonca iz rjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 10: 40.**
41. Del stene lonca iz črno žgane peščene gline. **T. 10: 41.**
42. Del dna in stene lonca debelih sten iz izrazito peščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 10: 42.**

43. Del stene lonca iz neenakomerno od sive do rjavo žgane gline, mešane s peščenimi drobci in z izglačeno površino. **T. 10: 43.**
44. Del oboda posode iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 10: 44.**
1. Fragmentiran lonec iz sivo žgane peščene gline s hrapavo površino. **T. 11: 1.**
2. Del profiliranega roba čaše ravnih sten iz peščene rjavkasto žgane gline. **T. 11: 2.**
3. Del odebeljenega roba lončka iz drobno peščene gline s hrapavo zunanjo in izglačeno notranjo površino. **T. 11: 3.**
4. Del rahlo vboklega dna lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s kremenčevimi drobci. **T. 11: 4.**
5. Del sedlasto vboklega vratu lonca z izvihanim odebeljenim ustjem iz prečiščene rumenorjavo žgane gline. **T. 11: 5.**
6. Del ravnega roba sklede iz peščene rjavordeče žgane gline. **T. 11: 6.**
7. Dno posode iz sivo žgane peščene gline. **T. 11: 7.**
8. Fragmentirano dno posode iz svetlo sivo žgane gline. **T. 11: 8.**
9. Fragmenti lonca z nizkim izvihanim ustjem iz sivo žgane peščene gline. **T. 11: 9.**
10. Del dna melnice iz prečiščene rumenorjavo žgane gline. **T. 11: 10.**
11. Del profiliranega ročaja iz sivo žgane peščene gline. **T. 11: 11.**
12. Kos melnice iz prečiščene rjavordeče žgane gline s hrapavo notranjostjo. Ponekod so ohranjeni sledovi rdečega premaza. **T. 11: 12.**
13. Del dna in stene posode (gubanka!) iz prečiščene sivo žgane gline s temno sivim premazom. **T. 11: 13.**
14. Del spodnjega dela lonca iz neenakomerno sivorjavo žgane gline s primesjo sljude, peska in drobecv opeke. **T. 11: 14.**
15. Dno in del stene lonca iz rumenorjavo žgane prečiščene gline s sledovi rdečega premaza. **T. 11: 15.**
16. Fragmenti in stene lonca debelih sten iz rjavo žgane gline, mešane z drobnimi kremenčevimi zrnci in drobci opeke. **T. 11: 16.**
17. Poškodovani zgornji del pokrova iz črno žgane nekoliko peščene gline. **T. 11: 17.**
1. Del posode strmih sten z odebeljenim ustjem iz prečiščene rumeno žgane gline z rdečim premazom. **T. 12: 1.**
2. Del stene in izvihanega odebeljenega ustja čaše iz sivo žgane gline, močno mešane s sljudo. **T. 12: 2.**
3. Fragment velikega lonca debelih sten iz temno sivo žgane gline luknjičastih izglajenih sten. **T. 12: 3.**
4. Del stene in močno izvihanega odebeljenega ustja posode iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 12: 4.**
5. Del roba posode iz sivorjavo žgane gline luknjičastih sten z izglačeno površino. **T. 12: 5.**
6. Del roba posode iz temno sivo žgane gline luknjičastih sten z izglačeno površino. **T. 12: 6.**
7. Del stene in izvihanega roba lončka tankih sten iz črno žgane gline. **T. 12: 7.**
8. Del roba posode iz drobno peščene sivo žgane gline. **T. 12: 8.**
9. Del izvihanega roba posode iz prečiščene svetlo sivo žgane gline, mešane s sljudo. **T. 12: 9.**
10. Del navzven nagnjenega ustja posode iz črno žgane peščene gline z izglačeno površino. **T. 12: 10.**
11. Košček terre sigillate **T. 12: 11.**
12. Del odebeljenega in navzven nagnjenega roba posode (lončka) iz temno sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 12: 12.**
13. Del stene in roba lončka z temno sivo žgane peščene gline s hrapavo površino. **T. 12: 13.**
14. Del roba posode iz črno žgane gline luknjičastih sten. **T. 12: 14.**
15. Del močno navzven nagnjenega ustja posode (lonca) iz črno žgane drobno peščene gline z izglačeno površino. **T. 12: 15.**
16. Del stene in navzven nagnjenega odebeljenega ustja lonca iz močno peščene sivo žgane gline s porozno površino. **T. 12: 16.**
17. Del stene in navzven nagnjenega ustja lonca iz rjavo žgane peščene gline. **T. 12: 17.**
18. Del stene in odebeljenega ustja lonca iz svetlo sivo žgane gline, mešane s peščenim prahom. **T. 12: 18.**
19. Del izvihanega ustja lončka iz sivorjavo žgane nekoliko peščene gline. **T. 12: 19.**

20. Del navzven nagnjenega ustja čaše tenkih sten iz prečiščene sivo žgane gline s temnim premazom. **T. 12: 20.**
21. Del narebrenega vratu lonca iz drobno peščene temno sivo žgane gline. **T. 12: 21.**
22. Del oboda krožnika iz sivorjavo žgane gline. **T. 12: 22.**
23. Del oboda krožnika iz rumenordeče žgane gline. **T. 12: 23.**
24. Odlomek oboda krožnika iz prečiščene rumenorjavo žgane gline z rdečim premazom. **T. 12: 24.**
25. Kos navzven nagnjenega roba posode iz prečiščene in z opečnatimi drobci mešane rjavo žgane gline. **T. 12: 25.**
26. Del stene posode iz peščene temno sivo žgane gline z luknjičasto notranjostjo. **T. 12: 26.**
27. Del čaše tenkih sten iz prečiščene sivo žgane gline. Okrašena je s plitvimi vrezi. **T. 12: 27.**
28. Del skodele terre sigillate. **T. 12: 28.**
29. Del pokrova iz prečiščene sivorjavo žgane gline. **T. 12: 29.**
30. Del pokrova iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 12: 30.**
31. Del železnega predmeta. **T. 12: 31.**
32. Del stene kroglastega lonca z narebrenim vratom iz prečiščene rumeno rjavo žgane gline. **T. 12: 32.**
33. Del stene posode iz drobno peščene temno sivo žgane gline. **T. 12: 33.**
34. Del stene posode tankih sten iz prečiščene rumeno žgane gline z rdečkastim premazom. **T. 12: 34.**
35. Del stene posode s kolenčastim pregibom iz sivorjavo žgane gline luknjičastih sten. **T. 12: 35.**
36. Del oboda lonca iz sivo žgane gline luknjičaste površine. **T. 12: 36.**
37. Del stene večjega lonca iz temno sivo žgane peščene gline s hrapavo površino. **T. 12: 37.**
38. Del ramena verjetno vazaste posode z dvema rebroma iz fino prečiščene blede rumeno žgane gline. **T. 12: 38.**
39. Od rje poškodovan žebelj. **T. 12: 39.**
40. Del stene posode s kvadratastimi vrezi iz rjavo žgane peščene gline. **T. 12: 40.**
41. Razlomljena in poškodovana prazgodovinska glinasta utež pravokotne oblike. **T. 12: 41 (globina 1,70 m).**

Sonda 1 — globina 100—120 cm

42. Kos bronaste igle. **T. 12: 42.**
43. Poškodovan železni predmet. **T. 12: 43.**
44. Poškodovan železni žebelj. **T. 12: 44.**
45. Poškodovan bronast novc, Gallienus (359—318). **T. 12: 45.**
46. Fragment brona. **T. 12: 46.**
47. Od rje poškodovano rezilo noža. **T. 12: 47.**
48. Od rje poškodovan in odlomljen železni predmet. **T. 12: 48.**

Sonda 1 — globina 115—130 cm

1. Del stene sklede z odebeljenim izvihanim robom iz sivorjavo žgane gline, mešane s kremenčevimi zrnci. **T. 13: 1.**
2. Del dna in stene velikega lonca iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 13: 2.**
3. Del pokrova iz peščene sivo žgane gline. **T. 13: 3.**
4. Fragmenti lonca iz nekoliko peščene neenakomerno od sivo do rjavo žgane gline. Okrašena je bila z globokimi kvadratastimi vrezi. **T. 13: 4.**
5. Del rahlo profiliranega ročaja iz peščene svetlo sivo žgane gline. **T. 13: 5.**
6. Del stene in horizontalno izvihanega ustja sklede (trinožne) iz prečiščene temno sivo žgane gline. **T. 13: 6.**
7. Del stene in ustja posode iz rumeno žgane prečiščene gline z rdečim premazom. **T. 13: 7.**

8. Del stene in kratkega roba posode iz prečiščene rumeno žgane gline z rdečim premazom. **T. 13: 8.**
9. Fragmenti sklede (trinožne!) iz pečene rdečkasto žgane gline. **T. 13: 9.**
10. Del stene in izvihanega ustja iz črno žgane gline luknjičastih sten. **T. 13: 10.**
11. Del dna in stene posode iz rjavo žgane gline, mešane s kremenčevim peskom. **T. 13: 11.**
12. Del spodnjega dela lonca iz pečene rjavordeče žgane gline. **T. 13: 12.**
13. Del izvihanega in vboklega ustja posode iz pečene črno žgane gline. **T. 13: 13.**
14. Del stene in ustja sklede iz prečiščene rjavkasto žgane gline. **T. 13: 14.**
15. Del sedlasto vboklega vratu in izvihanega ustja lonca iz sivorjavo žgane močno porozne pečene gline. **T. 13: 15.**
16. Del navzven nagnjenega ustja lonca iz prečiščene sivorjavo žgane gline. **T. 13: 16.**
17. Del oboda sklede iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 13: 17.**
18. Del dna in stene lončka iz blede rumeno žgane prečiščene gline. **T. 13: 18.**
19. Del dna in stene lonca iz sivo žgane pečene gline s porozno površino. **T. 13: 19.**
20. Del profiliranega ustja posode iz temno sivo žgane gline luknjičastih sten. **T. 13: 20.**
21. Del navzven nagnjenega ustja posode iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline. **T. 13: 21.**
22. Del stene in izvihanega ustja posodice iz rumenorjavo žgane prečiščene gline. **T. 13: 22.**
23. Del dna in stene lonca iz rjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 13: 23.**
24. Odlomek spodnjega dela lonca iz nekoliko pečene sivo žgane gline. **T. 13: 24.**
25. Del posode iz svetlo zelenega stekla. **T. 13: 25.**
26. Kos modro zelenega stekla. **T. 13: 26.**
27. Del prstanaste noge in stene posode iz prečiščene sivo žgane gline. Na notranji strani je okrašena z vbodi. **T. 13: 27.**
28. Del stene in navzven nagnjenega ustja večjega lonca iz pečene črno žgane gline s plitvimi žlebiči na prehodu iz vratu na rame. **T. 13: 28.**
29. Dno lonca iz sivorjavo žgane gline luknjičastih sten in izglajeno površino. **T. 13: 29.**
30. Kos svetlo zelenega stekla. **T. 13: 30.**
31. Del dna in stene lonca iz temno sivo žgane gline, mešane s peskom. **T. 13: 31.**
32. Del posode z ročajem iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 13: 32.**
33. Del stene in uvihanega ustja krožnika iz rumenorjavo žgane prečiščene gline z glazirano notranjostjo. **T. 13: 33.**

Sonda 2 — globina 0,30 m, v premetani plasti

34. Poškodovan železen žebelj. **T. 13: 34.**
35. Od rje poškodovan železen predmet. **T. 13: 35.**
36. Del konice žablja. **T. 13: 36.**

Sonda 2 — globina 120—140 cm

37. Del ustja in narebrenega ramena vazaste posode iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 13: 37.**
38. Del oboda posode iz sivo žgane pečene gline, okrašene s kvadratastimi vtisi. **T. 13: 38.**
39. Del posode s kolenčastim pregibom iz prečiščene rjavo rdeče žgane gline z rdečim premazom. Okrašena je bila s plitvimi drobnimi vrezi. **T. 13: 39.**
40. Del narebrene stene in odebeljenega roba posode iz pečene črno žgane gline z izglajeno površino. **T. 13: 40.**
41. Del noge in stene posode iz sivorjavo žgane pečene gline. **T. 13: 41.**
42. Del ramena posode z valovnico in kanelurami iz temno sivo žgane prečiščene gline. **T. 13: 42.**
43. Del narebrenega vratu posode iz temno sivo žgane pečene gline. **T. 13: 43.**
44. Kos zgornjega dela čaše, okrašene s plitvimi vrezi iz rjavo rdeče žgane prečiščene gline. **T. 13: 44.**
45. Del dna in stene lonca iz pečene sivo žgane gline. **T. 13: 45.**

Sonda 2 — globina 80—120 cm: fragmenti 3, 5, 7
globina 120—140 cm: ostalo

1. Del stene in odebeljenega ustja posode iz prečiščene rjavo rdeče žgane gline. **T. 14: 1.**
2. Del profiliranega roba posode iz sivorjavo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. **T. 14: 2.**
3. Del stene in izvihanega in vboklega ustja lonca iz temno sivo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 14: 3.**
4. Del širokega in močno navzven položenega roba posode (verjetno velike sklede) iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 14: 4.**
5. Del profilirane stene in odebeljenega roba posode iz sivo žgane peščene gline. **T. 14: 5.**
6. Del dna in stene lonca iz neenakomerno sivorjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 14: 6.**
7. Bronast novc, Aurelianus (270—275). **T. 14: 7.**
8. Del oboda lonca iz močno peščene rjavo žgane gline. **T. 14: 8.**
9. Del oboda krožnika iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 14: 9.**
10. Del stene posode s profiliranim robom iz sivorjavo žgane gline, mešane s kremenčevim prahom. Okrašena je bila z dvojno valovnico. **T. 14: 10.**
11. Del stene in roba čaše iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 14: 11.**
12. Del vratu in roba manjše posode iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 14: 12.**
13. Del izvihanega roba čaše tenkih sten iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 14: 13.**
14. Del odebeljenega ustja posode iz rjavo žgane peščene gline. **T. 14: 14.**
15. Del odebeljenega ustja posode iz črno žgane gline luknjičastih sten. **T. 14: 15.**
16. Del ramena lonca iz rjavo žgane gline, mešane z večjimi kremenčevimi zrci. Površina je zglijena in močno luknjičasta. **T. 14: 16.**
17. Fragmentirano dno in stena lonca iz sivorjavo žgane gline, mešane s peščenim prahom. **T. 14: 17.**

Površinske najdbe

18. Del vratu in navzven nagnjenega vratu posode z rebrom iz sivo žgane peščene gline. **T. 14: 18.**
19. Del oboklega vratu in ustja posode iz svetlo rjavo žgane peščene gline. **T. 14: 19.**
20. Kos modrikastega stekla. **T. 14: 20.**
21. Kos svetlo zelenega stekla. **T. 14: 21.**
22. Del vertikalno oblikovanega ustja posode iz svetlo rjavo žgane gline. **T. 14: 22.**
23. Del dna in stene lonca iz peščene rjavo žgane gline. **T. 14: 23.**
24. Del spodnjega dela lonca iz sivo žgane drobno peščene gline. **T. 14: 24.**
25. Kos svetlo zelenega stekla. **T. 14: 25.**
26. Del ročaja posode iz sivo žgane peščene gline. **T. 14: 26.**
27. Del dna in stene lonca iz peščene sivo žgane gline. **T. 14: 27.**
28. Fragmenti spodnjega dela posode iz prečiščene svetlo sivo žgane gline. Ponekod so ohranjeni sledovi temno sivega premaza. **T. 14: 28.**
29. Del stene posode z metličnim ornamentom iz sivo žgane gline, mešane s peščenim prahom. **T. 14: 29.**
30. Kos spodnjega dela posode iz rjavo žgane gline, mešane s peskom in sljudo. **T. 14: 30.**
31. Del oboda posode iz rjavo žgane prečiščene gline. **T. 14: 31.**
32. Kos spodnjega dela lonca iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 14: 32.**
33. Kos oboda posode (čaše) iz svetlo zelenega stekla. **T. 14: 33.**

Sonda 2 — globina 100—120 cm

34. Del dna in stene posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 14: 34.**
35. Fragmentirano dno lonca iz sivo žgane gline, mešane z večjimi zrci kremenca. **T. 14: 35.**

36. Fragment zgornjega dela ročno izdelanega lonca iz črno žgane gline, mešane s kremenčevimi zrnici. **T. 14: 36.**
37. Del posode iz svetlo rjavo žgane gline, mešane s peščenimi drobci. **T. 14: 37.**
38. Del ramena lonca iz sivo žgane peščene gline. **T. 14: 38.**

Površinske najdbe na prostoru treh uničenih grobov (1—3) na trasi plinovoda

1. Del stene in roba krožnika iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 15: 1.**
2. Fragment večje kroglaste žare iz zelenega stekla z močno izvihanim in povešenim ustjem. **T. 15: 2.**
3. Kos blede zeleno steklene čaše. **T. 15: 3.**
4. Del dna in stene posode iz sivo žgane prečiščene gline. **T. 15: 4.**
5. Kos ročno izdelane prazgodovinske posode iz peščene, sivo rjave žgane gline. **T. 15: 5.**

Sonda 2 — predvidoma h grobu 4

6. Kos okroglega ročaja iz prečiščene svetlo sivo žgane gline. **T. 15: 6.**
7. Del dna sklede z nizko prstenasto nogo iz prečiščene svetlo rjavo žgane gline, mešane s praškasto sljudo. **T. 15: 7.**
8. Del vratu in narebrenega ramena posode iz prečiščene sivo žgane gline. **T. 15: 8.**
9. Del vratu in ustja vrča iz prečiščene blede sivo žgane gline. **T. 15: 9.**
10. Del dna in stene posode iz svetlo sivo žgane gline, mešane s kremenčevim prahom. **T. 15: 10.**
11. Noga in del oboda gubаницe iz prečiščene sivo rjavkasto žgane gline, mešane s praškasto sljudo. **T. 15: 11.**
12. Tloris in presek groba 4. **T. 15: 12.**

Izropani grob 5 in grob 6 (okrog razmetanega kamenja)

13. Del stene posode s kvadratastimi vtisi iz temno sivo žgane peščene gline. **T. 15: 13.**
14. Del stene in odebeljenega roba ovalnega lonca iz rjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 15: 14.**
15. Del sedlasto vboklega vratu in izvihanega profiliranega ustja lonca iz sivorjavo žgane peščene gline. **T. 15: 15.**
16. Del vratu in odebeljenega roba lonca iz rjavo žgane gline, mešane s kremenom in luknjičaste površine. **T. 15: 16.**
17. Del ramena in zaobljenega roba kroglaste posode iz prečiščene rjavordeče žgane gline. **T. 15: 17.**
18. Del navzven nagnjenega ustja posode iz rumenorjavo žgane gline luknjičastih sten in z izgajeno površino. **T. 15: 18.**
19. Del oboda in profiliranega navzven nagnjenega ustja lonca iz rjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 15: 19.**
20. Del oboda in izvihanega ustja lonca iz rjavordeče žgane peščene gline s porozno površino. **T. 15: 20.**
21. Del ramena in močno izvihanega ustja posode iz prečiščene rjavo žgane gline z izgajeno površino. **T. 15: 21.**
22. Del dna in stene posode iz prečiščene temno sivo žgane gline, mešane s praškasto sljudo. **T. 15: 22.**
23. Fragmentirana trinožna skodela z valjastim obodom in poševno izvihanim robom iz temno sivo žgane nekoliko peščene gline z izgajeno površino. **T. 15: 23.**
24. Fragmentiran krožnik z rahlo vboklim dnom rjavkasto žgane gline z izgajeno površino. **T. 15: 24.**
25. Del stene kroglaste sklede (skodele) iz prečiščene sivo žgane gline. Ohranjen je okras plitvih vrezov. **T. 15: 25.**
26. Odlomek ročaja iz temno sivo žgane gline, mešane s peskom in sljudo. **T. 15: 26.**

Verjetna pripadnost h grobu 5

1. Grob 5 in 6 (tloris). **T. 16:** 1.
2. Kos železne nožve konice. **T. 16:** 2.
3. Del drobno narebrenega vratu posode z izvihanim ustjem iz črno žgane gline, mešane s peščenimi drobci in zglajeno površino. **T. 16:** 3.
4. Del ramena večjega lonca iz pečene črno žgane gline s hrapavo površino. **T. 16:** 4.
5. Fragmentirana posoda s kolenčastim pregibom iz sivorjavo žgane prečiščene gline. Pod ustjem in na obodu je bila okrašena s horizontalnimi plitvimi kanelurami. **T. 16:** 5.
6. Del stene in odebeljenega ustja kroglaste sklede iz neenakomerno sivorjavo žgane pečene gline z izglajeno površino. **T. 16:** 6.
7. Del stene pokrova iz nekoliko pečene rjavo žgane gline. **T. 16:** 7.
8. Del gumba in stene pokrova iz prečiščene in s peščenim prahom mešane rjavo žgane gline. **T. 16:** 8.

Na prostoru groba 6

9. Del odebeljenega ustja lončka iz sivo žgane pečene gline. **T. 16:** 9.
10. Del vratu in odebeljenega in vboklega ustja lonca iz sivorjavo žgane gline luknjičaste strukture. **T. 16:** 10.
11. Del izvihane ustja lončka iz pečene sivo žgane gline. **T. 16:** 11.
12. Del ramena čaše iz sivo žgane gline, mešane s peščenim prahom. **T. 16:** 12.
13. Del stene posode iz prečiščene rumenorjavo žgane gline s sivim premazom. **T. 16:** 13.
14. Del obdelanega koščenega premeta (obeska), okrašenga z vdolbljenimi vrezi. **T. 16:** 14.
15. Fragment bronaste pločevine. **T. 16:** 15.
16. Del ramena lonca, okrašenga z vtisnjenimi kvadratastimi vrezi iz temno sivo žgane pečene gline. **T. 16:** 16.

¹ Na tem delu nismo več predvidevali kulturnih sledov, grobov pa zaradi bližajoče se teme in neurja nismo mogli več rešiti. Teren je bil močno razmočen, tako da so se profili sproti usipali in so morali takoj položiti cevi. Zastoji niso bili možni. Grobovi so ležali le na kakšnih petih dolžinskih metrih.

² E. Bonis, *Folia archaeologica* 9, 1957, 79 s, govori za pripadnost severnoitalskim delavnicam.

³ Npr. v grobnici v Miklavžu — S. Pačič, *Arheološki vestnik* 20 (1969) 35 ss, T. 1: 2, s karto razprostranjenosti in podrobno literaturo; na Beletovem vrtu v Novem mestu — T. Knez, *Inventaria Archaeologica, Jugoslavija*, fasc. 27, Y 262: 11, 1981. S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7, 1972, T. 2: 22; 3: 9; 5: 23; 7: 8 idr. Lj. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monografije 8, 1972.

⁴ C. Isings, *Roman glass* (1957) 86 ss. Fremersdorf, *Laureae Aquincenses*, Diss. Pann. Ser. 2, 10 (1938), 170. Morin-Jean,

La verrerie en Gaule sous l'Empire romain (1922—23), 46.

⁵ P. Petru, *Razprave 1. razr. SAZU* 6 rh (1969), 197 ss, s podrobno obdelavo rimske lončenine.

⁶ Grobove smo oštevilčili tekoče od 4—7 z ozirom na prve tri, uničene s plinovodom.

⁷ M. Strmčnik-Gulič, *Arheol. vestnik* 32, (1981), 348 ss, T. 2: 1.

⁸ V. Kolšek, *Vzhodni del antične nekropole v Šempetru*, Katalogi in monografije 14, 1976, T. 7: 13.

⁹ P. Petru, o. c., T. 9: 4.

¹⁰ S. Petru — P. Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem)*, Katalogi in monografije 15, 1978, T. 32: 12.

¹¹ V. Kolšek, o. c., 11 npr. T. 18: 7; 19: 7 idr.

¹² R. Egger, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes* 17, 1914, *Beiblatt*, 61 ss, sl. 28. M. Strmčnik-Gulič, o. c., T. 2: 4, 8.

¹³ Schörgendorfer, *Die römische Keramik der Ostalpenländer*, 1942, 136, T. 10.

¹⁴ B. Vikić-Belančič, *Starinar* NS 13 do 14, 1962—63, 105 s z izčrpnimi paralelami v Panoniji.

¹⁵ Na tem mestu je kasnejša naselitev delno uničila prvotne plasti, tako da leži vmes naselbinska keramika.

¹⁶ M. Strmčnik-Gulič, o. c., T. 16: 4. V. Kolšek, o. c., T. 6: 37.

¹⁷ S. Pahič, *Arheol. vestnik* 30 (1979) 388 ss s procentualnimi izračuni lastnosti grobe hišne lončenine. Tu so mišljena najdišča: Sp. Grušovje, Velenik, najdbe iz treh najdišč ob rimski cesti v Slov. Bistrici, Sp. nova vas, Brinjeva gora, izkop. 1953, Gladomeš, Čadram.

¹⁸ S. Pahič, *Arheol. vestnik* 29 (1978) 202 s.

¹⁹ Preverjanje oblik starotrške keramike je zopet potrdilo, da še nimamo dovolj datacijsko zanesljivih opornih točk o domači lončenini. Izjema — glej cit. 17.

²⁰ To je najznačilnejši primer premešane prvobitne navpične in vodoravne plastovitosti.

²¹ Primerjaj Klára Sz. Póczy, *Inter-cisa* 2, *Archaeologia Hungarica* 36, 1957, 53 ss.

²² S. Petru-P. Petru, o. c., 40, T. 35: 15.

²³ I. Mikl-Curk, *Poetovio* 1, Katalogi in monografije 13, 1976, T. 14: 8.

²⁴ Izkopavanja Zavoda za spomeniško varstvo Maribor l. 1981.

²⁵ Za oceno terre sigillate se zahvaljujem I. Mikl-Curk.

²⁶ I. Mikl-Curk, *Arheološki vestnik* 24 (1975) 883 ss.

²⁷ H. J. Kellner, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 26 (1963) 165 ss.

²⁸ I. Mikl-Curk, *Arheološki vestnik* 24 (1975) 893 s; ista, *Arheološki vestnik* 20 (1969) 127.

²⁹ Za določitev novcev se zahvaljujem P. Kosu.

DIE NEUESTEN DATEN AUS STARI TRG BEI SLOVENJ GRADEC

Zusammenfassung

Nach den Schutzgrabungen im J. 1977 setzten wir im folgenden Jahr unsere Arbeit an den durch Zufall entdeckten Gräbern und Siedlungsresten auf der Trasse der Gasleitung Podloge—Ravne, auf Parz. Nr. 226/3 Kat. Gem. Stari trg fort. In Übereinstimmung mit den Beobachtungen bei der Aushebung des Grabens legten wir an der Trasse der Gasleitung vier Quadranten im Ausmass von 4×4 m an. Wir wünschten auch den Südrand der Nekropole mittels einer Quersonde (= Sonde 2) zu lozieren, mit Sonde 1 aber die Fortsetzung der Nekropole gegen den Bach zu festzustellen. Wir folgten dem Gefälle der Schicht von WNW in Richtung OSO (Beilage 1).

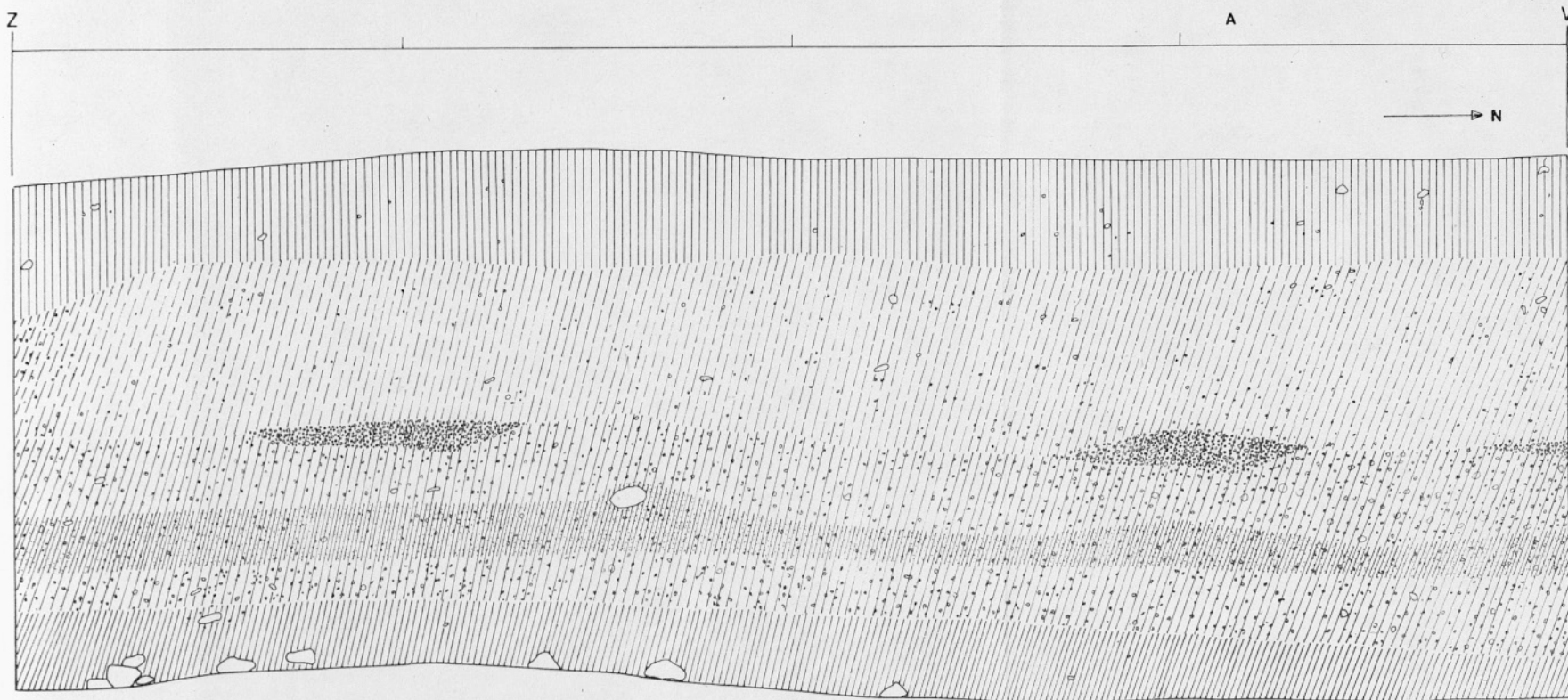
Anlässlich der Aushebung des Grabens für das Gas wurden im J. 1977 vermutlich drei gemauerte Römergräber zerstört, und zwar auf noch nicht evidentierte archäologischem Terrain. Insofern es sich noch feststellen liess, waren alle aus Bruchsandsteinstücken gemauert, während in einem Fall auf eine mit Kalkgeröll gepflasterte Grabsohle geschlossen werden kann. Bei der Fortsetzung der Ausgrabungen entdeckten wir noch vier ähnlich gemauerte Römergräber von runder bzw. ovaler Form. Alle waren höchstwahrscheinlich bereits in antiker Zeit ausgeplündert worden. Nach der Grabarchitektur und den Überresten von Keramikgefässen reihen wir sie in die Zeit des 1. und 2. Jh. u. Z. ein.

Wie aus den Tafeln ersichtlich ist, bilden den Grossteil der antiken Funde Fragmente grober Hauskeramik einheimischer Produktion. Unsere Keramik ist eine Vertreterin der allgemeinen technologischen Brennenverfahren ihrer Art und ist durch die zahlreichen Varianten in der Gestaltung der Profile vor allem mit der Tonware aus den Fundorten am südlichen Pohorje identisch.¹⁷ Die Gefässe sind hauptsächlich aus ausgesprochen sandigem, mit Glimmer und verschiedenen Magerungen vermischem Ton verfertigt. Es überwiegen graubraune Nuancen, weniger vertreten ist die rötliche Farbe.

Unter der Siedlungskeramik finden sich keine frühantiken Exemplare, in den mittelantiken Schichten stösst man dagegen schon auf bewegte Profilationen der Mündungen mit nach aussen geneigtem Rand mit sanften Übergängen. In der Ornamentik überwiegen die Besenstrichverzierung oder Kammstriche vor allem in der Kombination horizontaler und vertikaler Striche, wobei schon im Einklang mit der

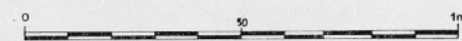
Gefäßform die horizontale Ausführung vorherrschend ist. Der Form nach sind die Töpfe und Töpfchen in der Überzahl, das übrige Küchengehirr ist weniger vertreten. In der jüngsten, durch die Münze des Honorius (408—423) begrenzten Schicht überwiegen stark ausladende, zerdehnte und profilierte Mündungen. Die Verzierungen beschränkt sich auf bescheidene flache Einritzungen und in zwei Fällen tritt die Wellenlinie auf.

Die erörterten typologischen Merkmale der Gefäße ermöglichen einen befriedigenden Einblick in die Töpfertätigkeit der antiken Einwohner von Colatio in der postmarkomannischen Zeitspanne mit der Fortsetzung in die ersten Jahrzehnte des 5. Jh., doch mit Akzent im 3. und bis zur Mitte des 4. Jahrhunderts.

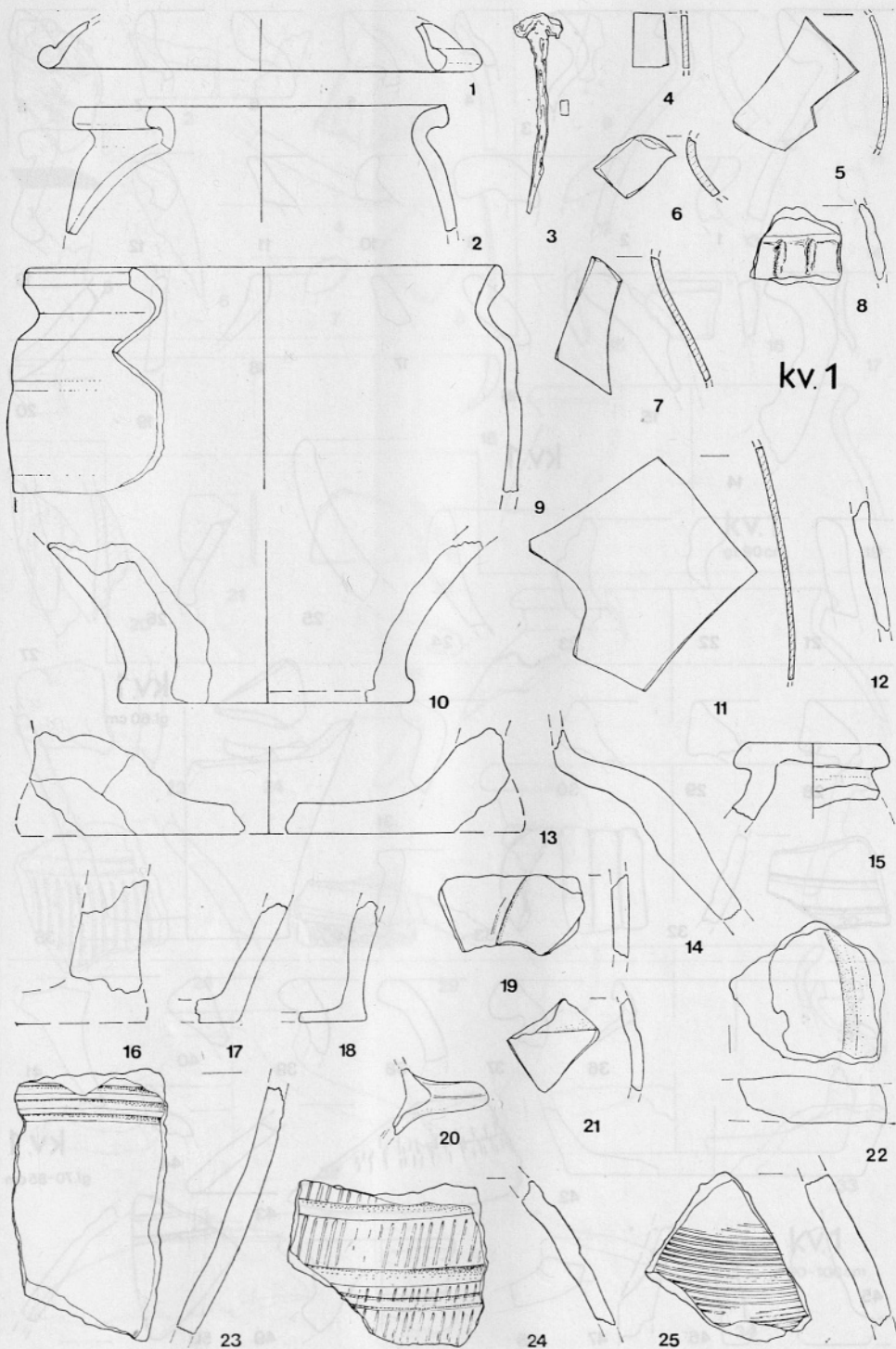
priloga 2

STARI TRG 1978
severni profil risan od zahoda proti vzhodu
KVADRANT 4

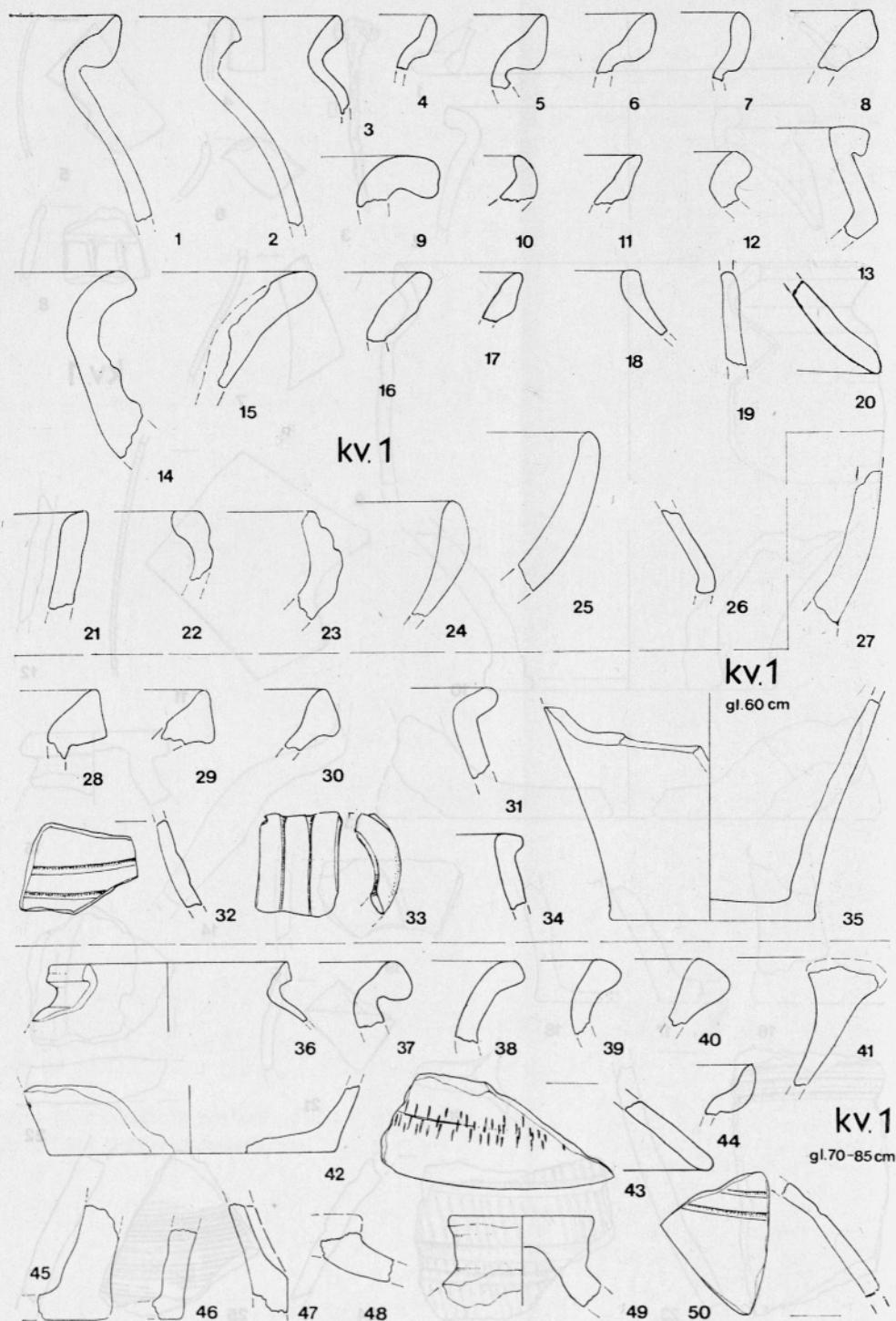
- žganina
- humus
- rjava ilovica s peskom
- siva ilovica s peskom
- temnorjava ilovica
z mivko in peskom
- sivorjava ilovica z mivko
- rumena ilovica
- rjava ilovica z
rumenim peskom
- rumeni pesek
- rumenorjava ilovica z
mivko in peskom

Priloga 2: Stari trg, severni profil kvadranta 4 (od zahoda proti vzhodu).
Beilage 2: Stari trg, Nordprofil des Quadranten 4 (von Westen gegen Osten).

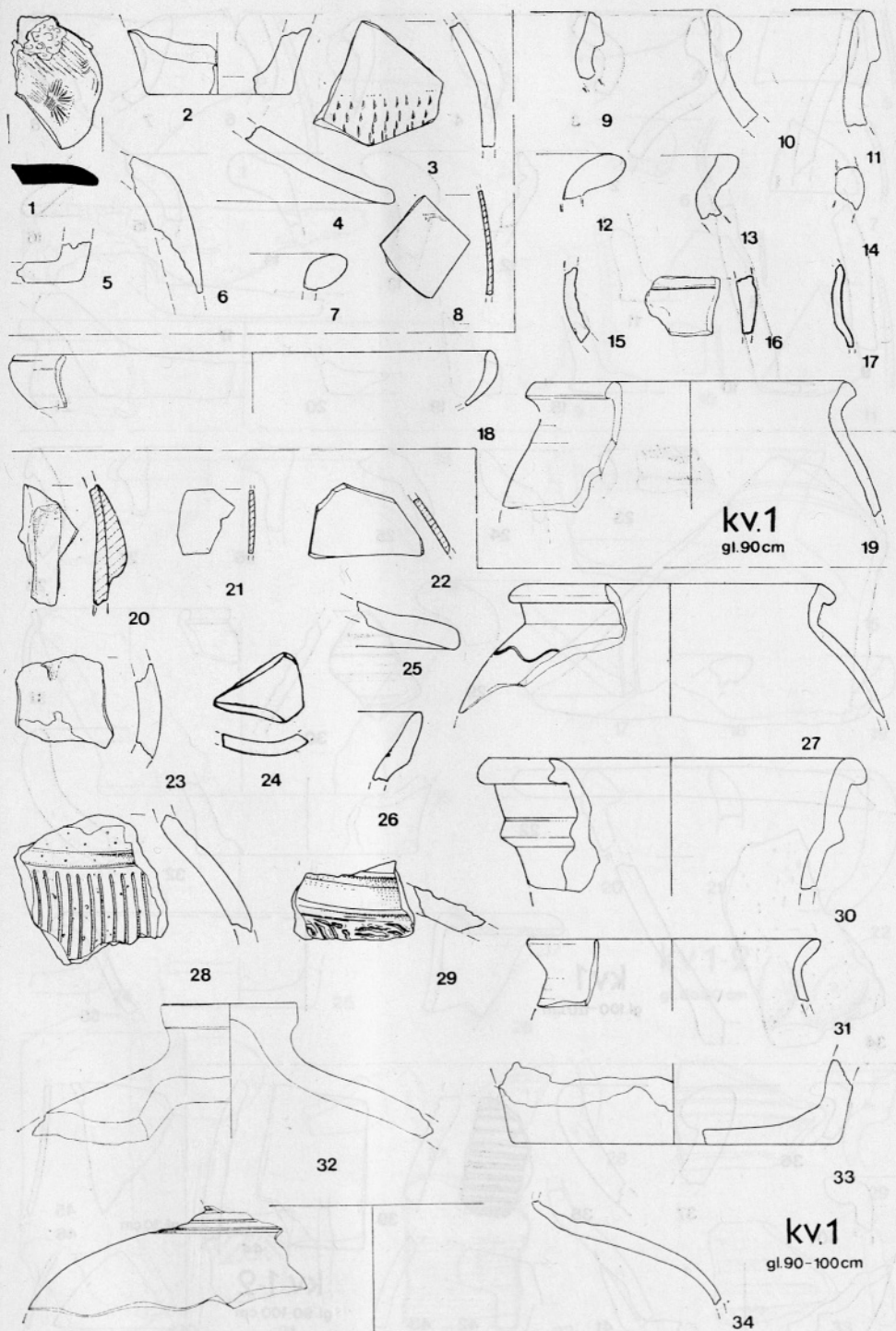

T. 1: Stari trg, vse 1 : 1.

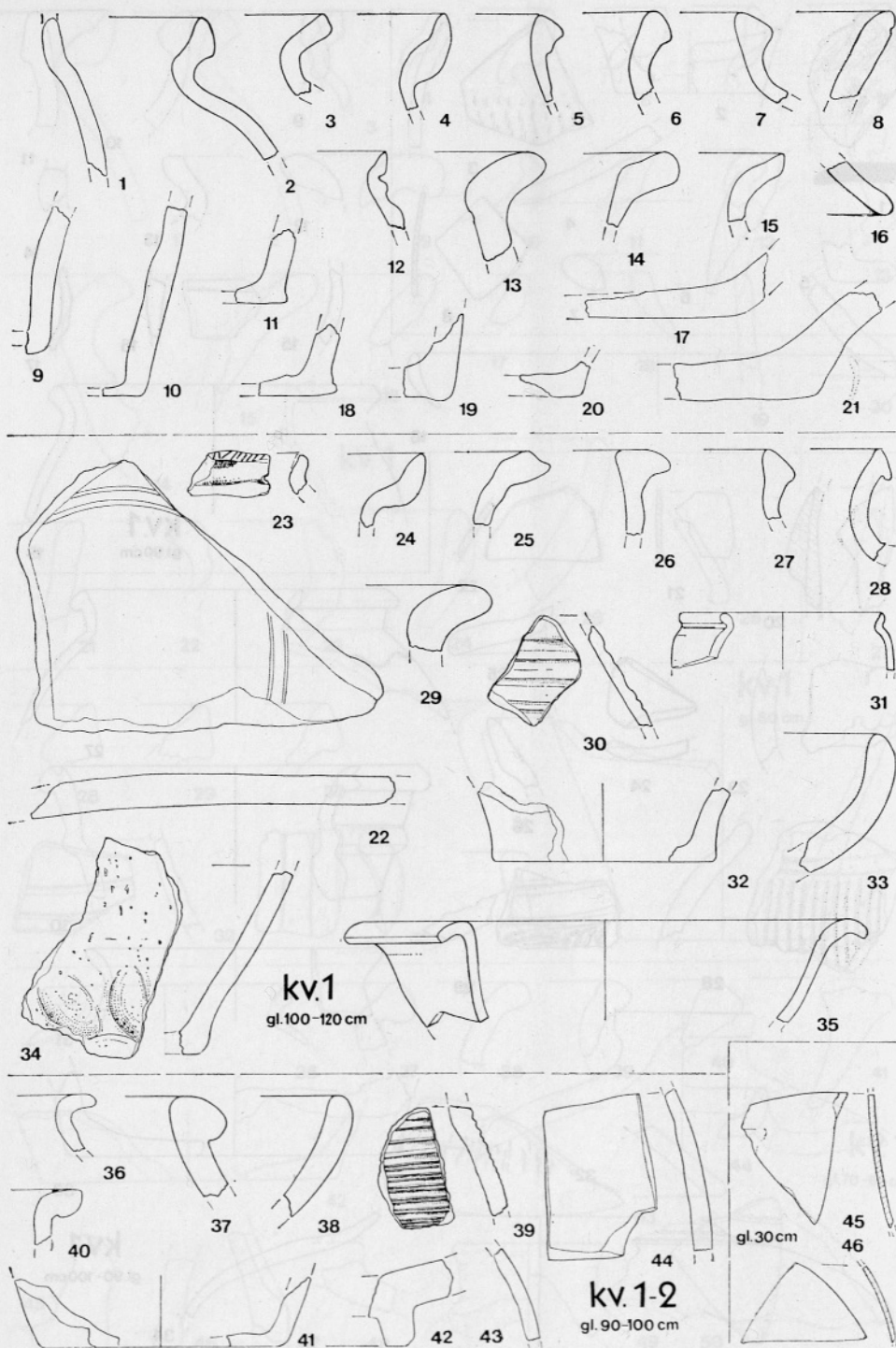
Taf. 1: Stari trg, alles 1 : 1.

T. 2: Stari trg, 36 = 1 : 2. ostalo 1 : 1.
 Taf. 2: Stari trg, 36 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

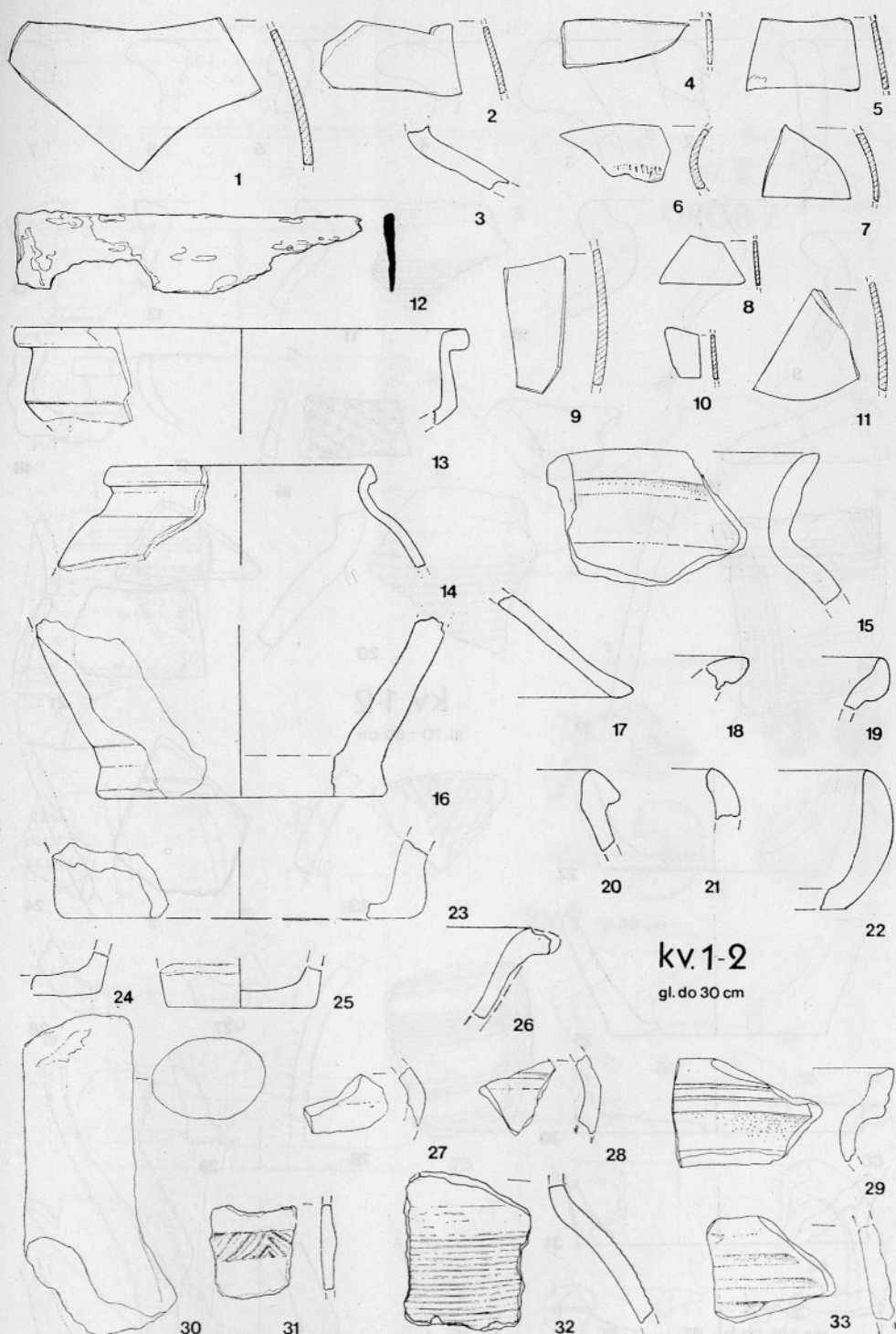

T. 3: Stari trg, 18, 19, 27, 31, 34 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 3: Stari trg, 18, 19, 27, 31, 34 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

T. 4: Stari trg, 31, 32, 35, 41 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.

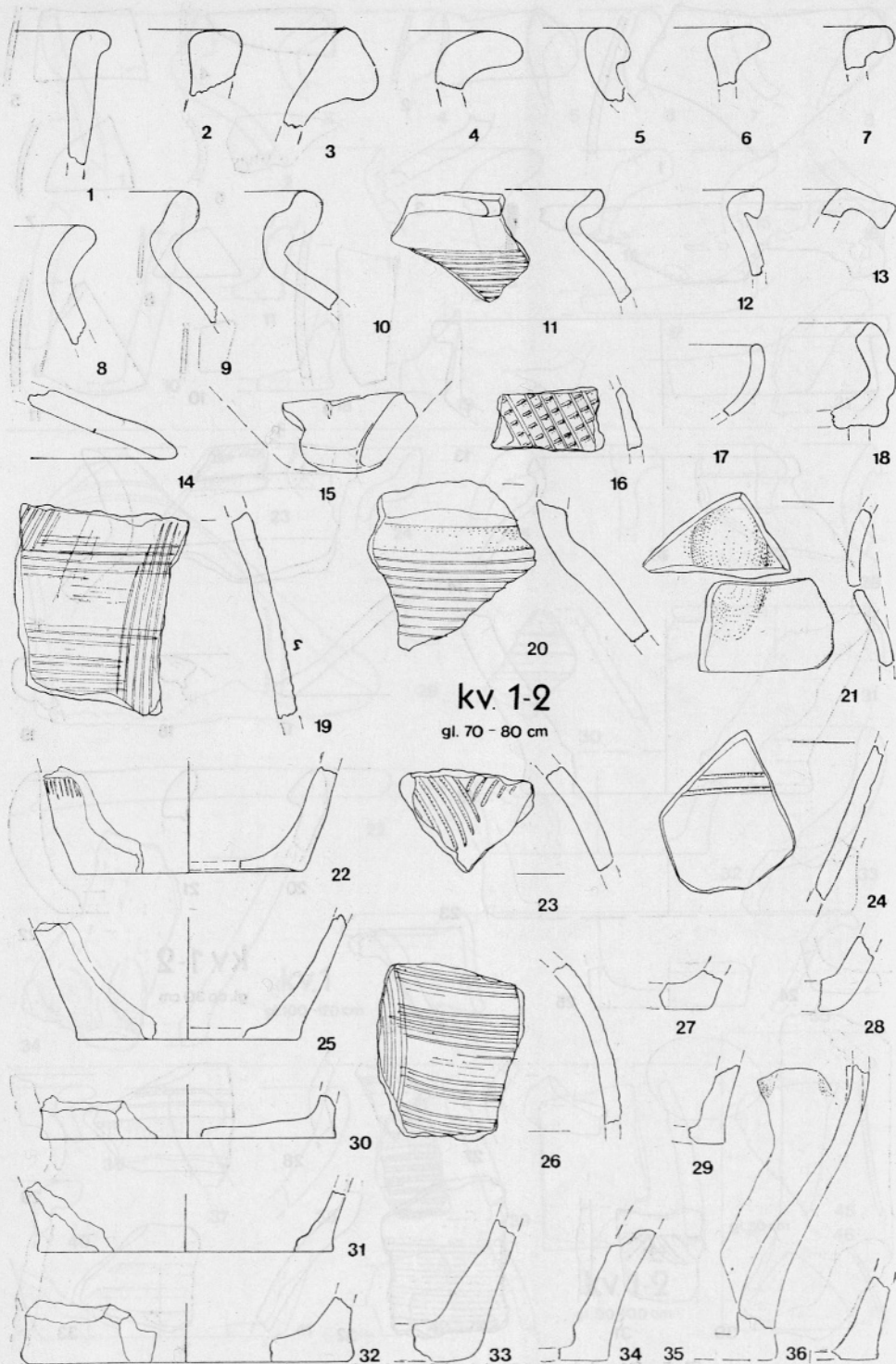
Taf. 4: Stari trg, 31, 32, 35, 41 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

kv.1-2

gl. do 30 cm

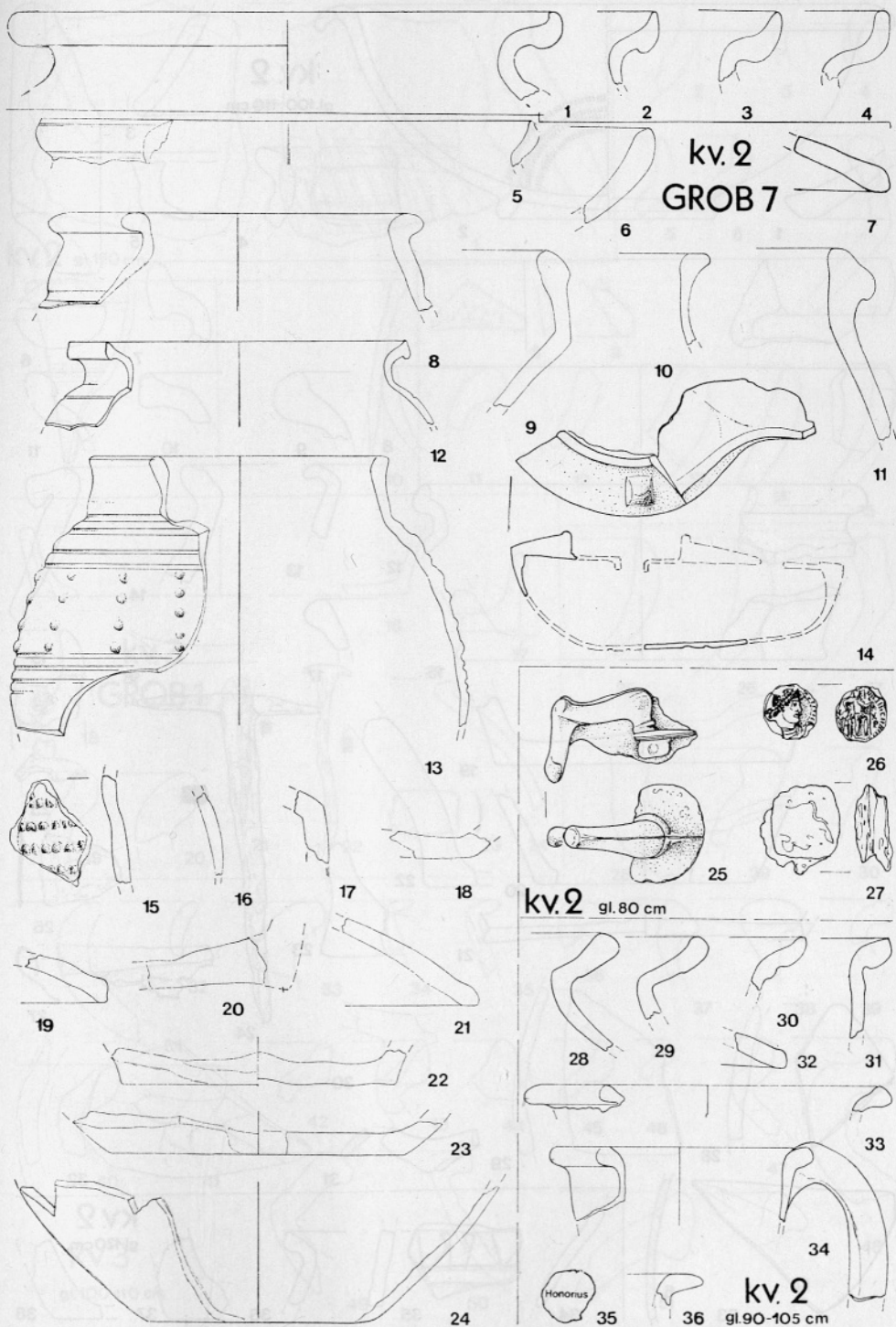
T. 5: Stari trg, 13, 14, 16 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 5: Stari trg, 13, 14, 16 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

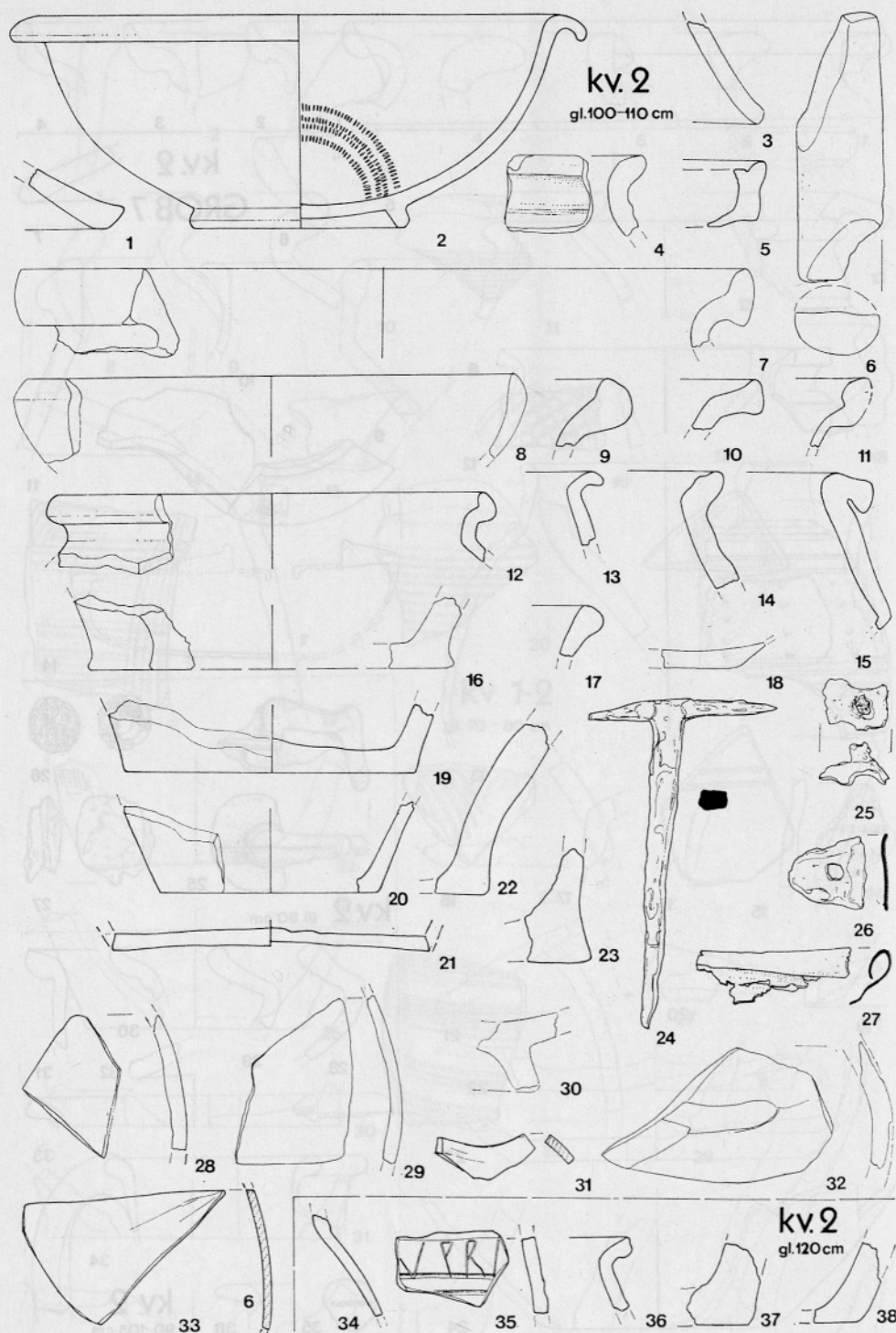
kv. 1-2

gl. 70 - 80 cm

T. 6: Stari trg, 31 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 6: Stari trg, 31 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

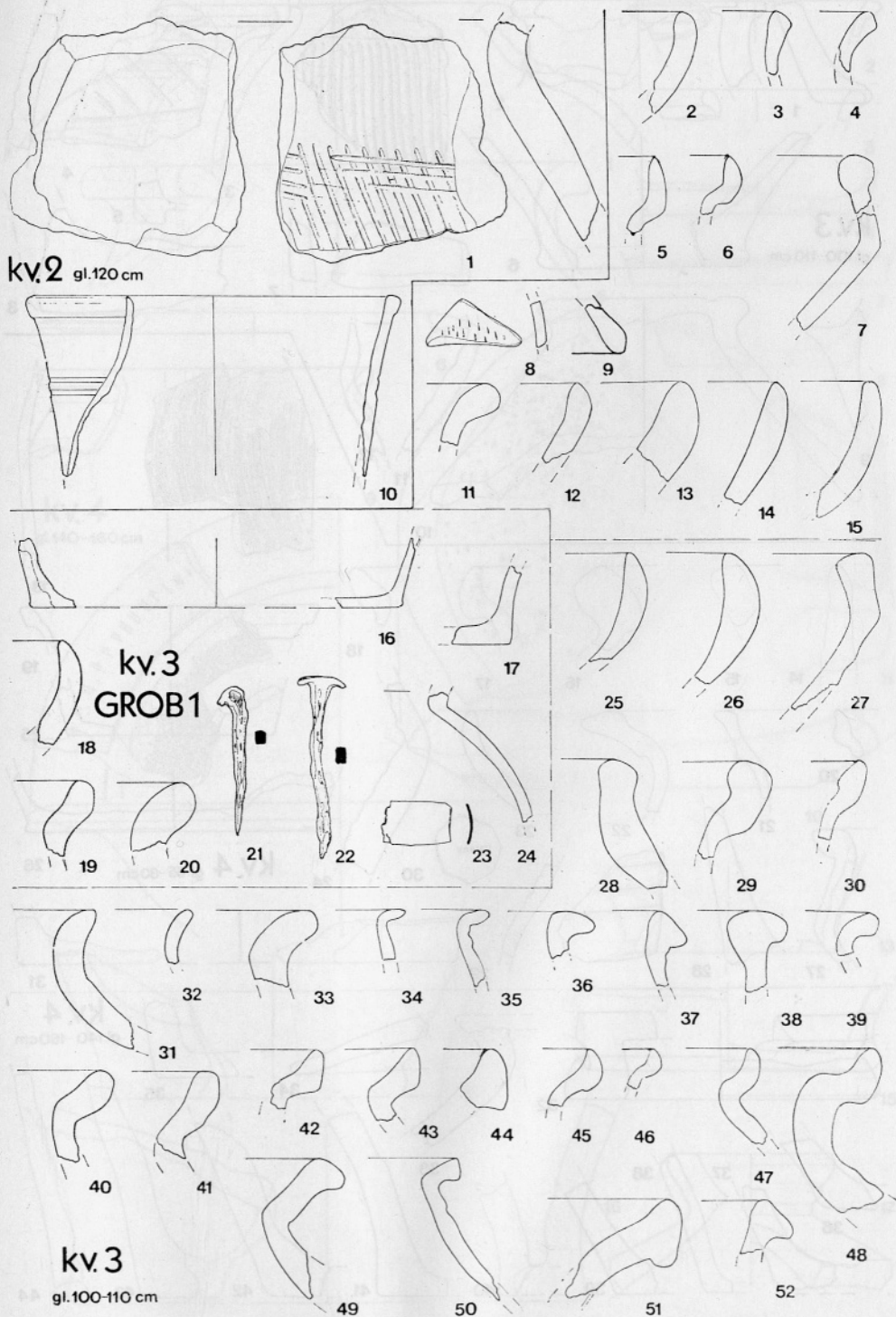

T. 7: Stari trg, 5, 12, 23, 24, 33, 34 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 7: Stari trg, 5, 12, 23, 24, 33, 34 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

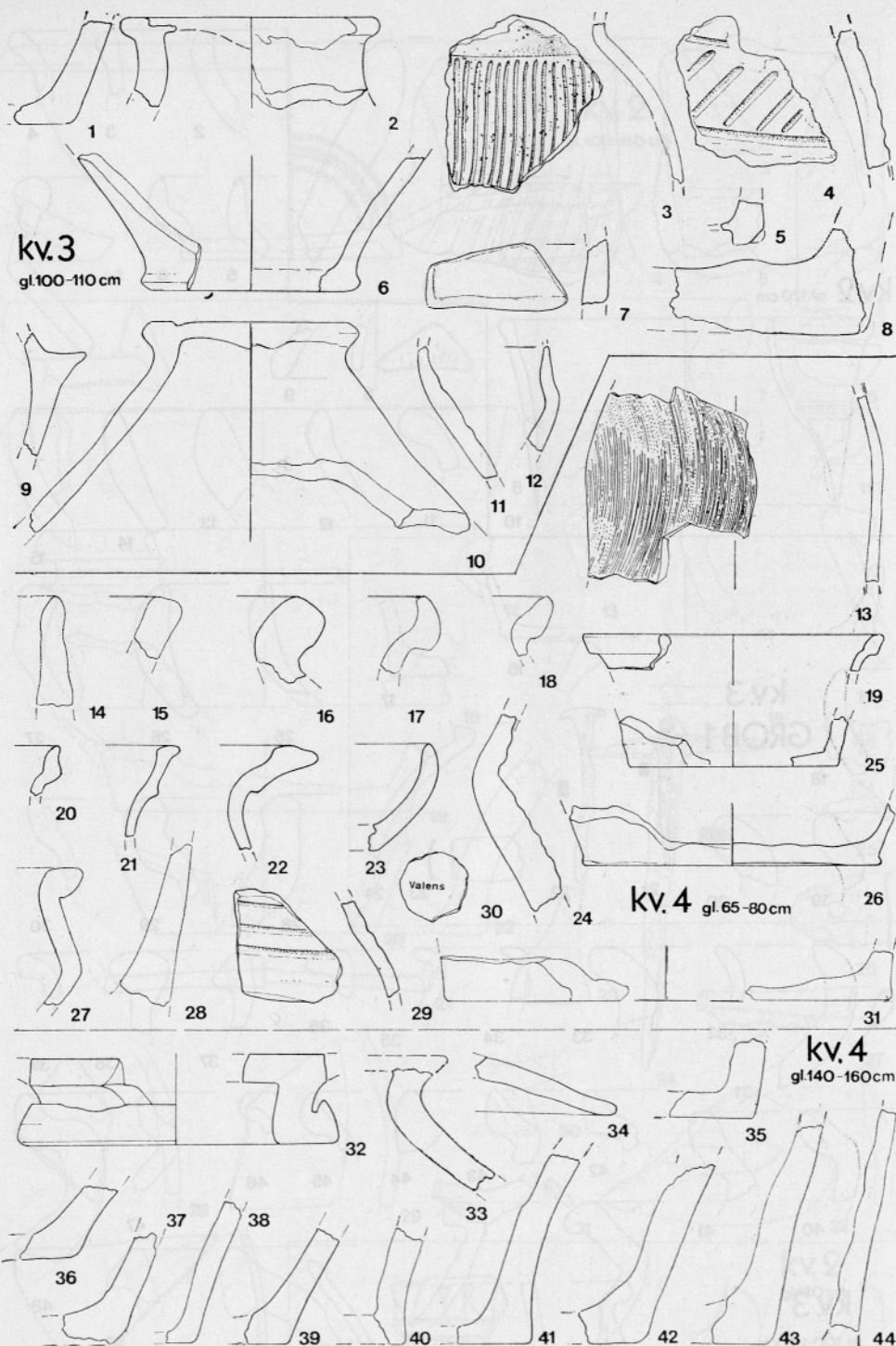

T. 8: Stari trg, 2, 8, 12, 20 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.

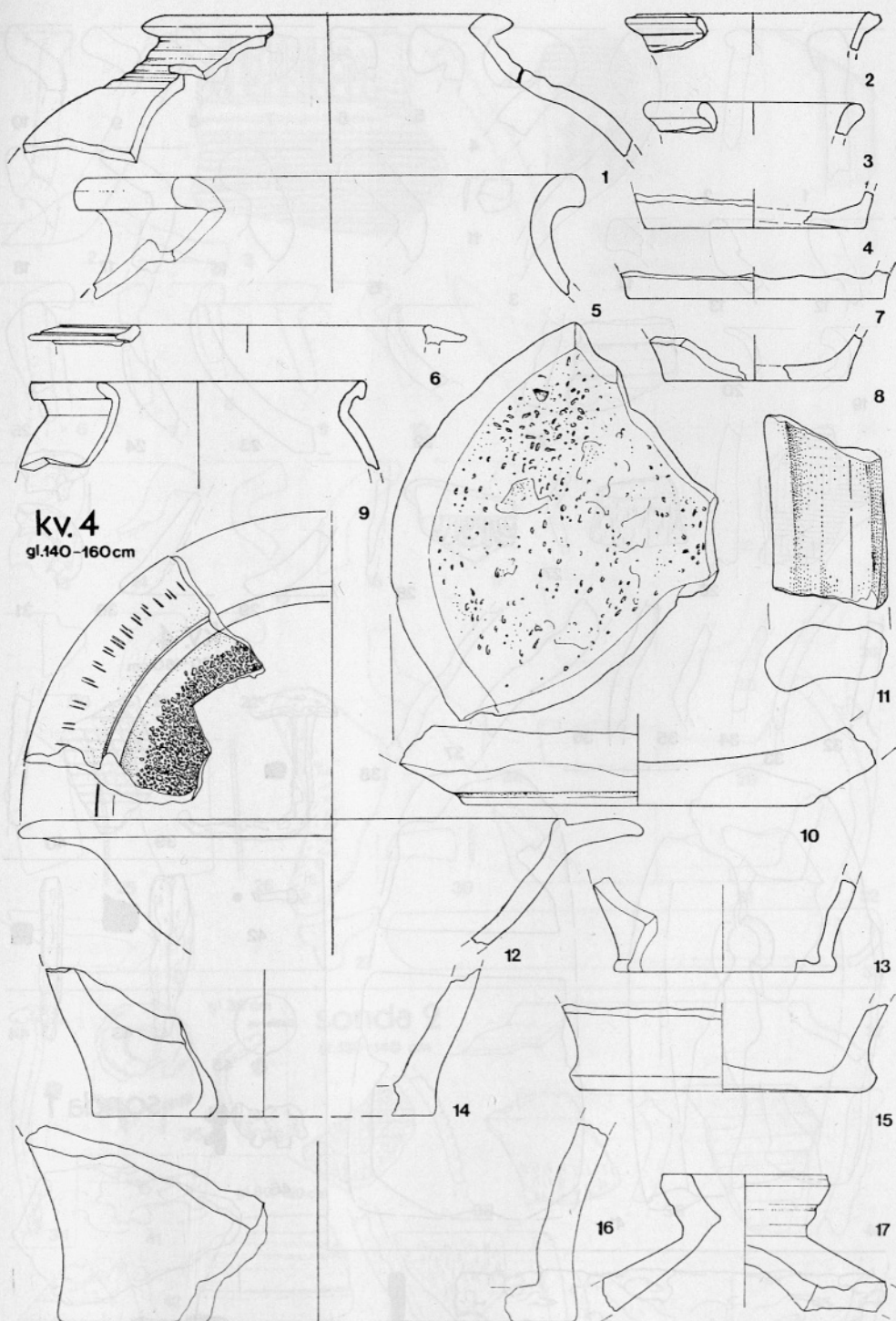
Taf. 8: Stari trg, 2, 8, 12, 20 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

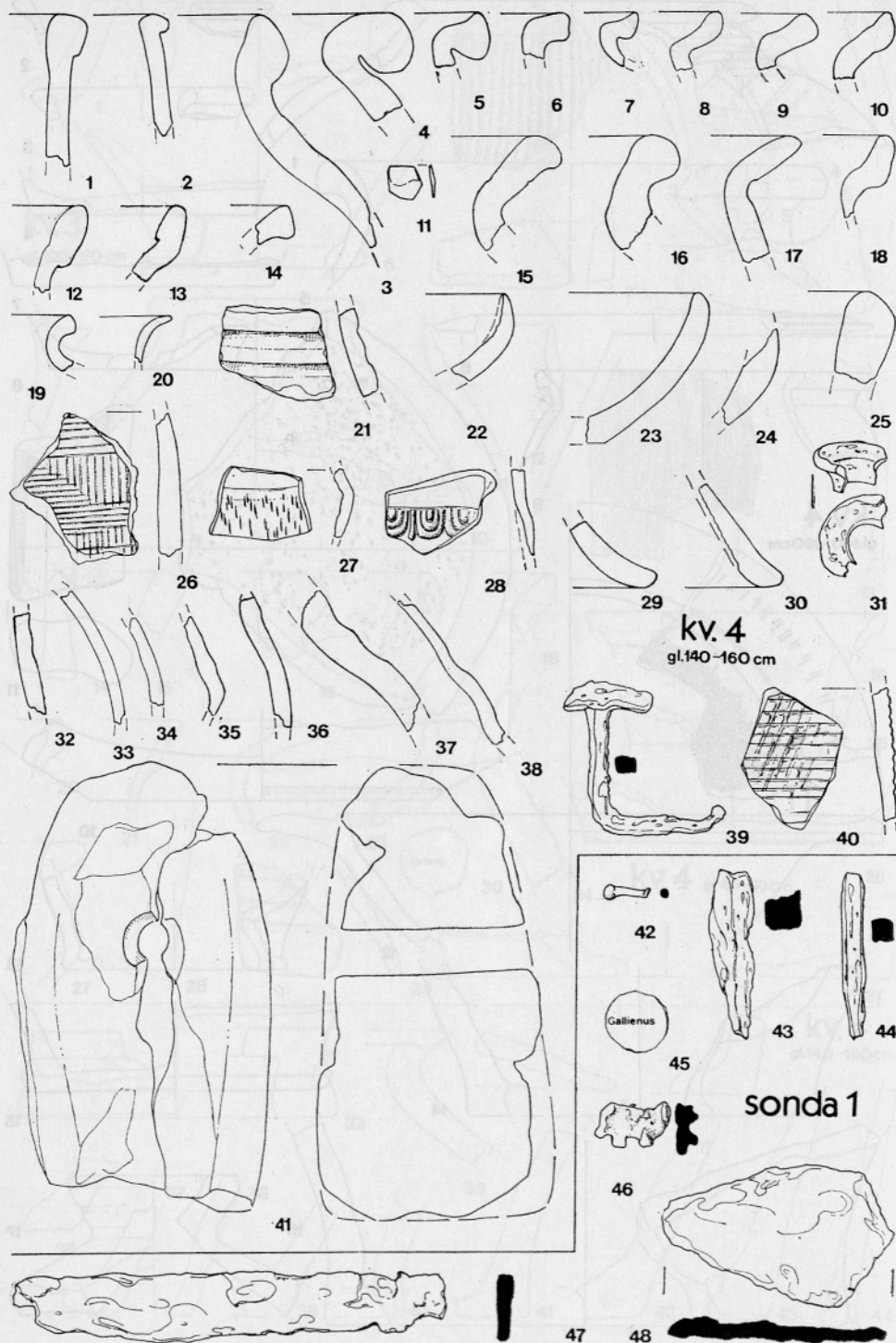
T. 9: Stari trg, 10, 16 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
 Taf. 9: Stari trg, 10, 16 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

T. 10: Stari trg, 13, 19, 25, 26, 31 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 10: Stari trg, 13, 19, 25, 26, 31 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

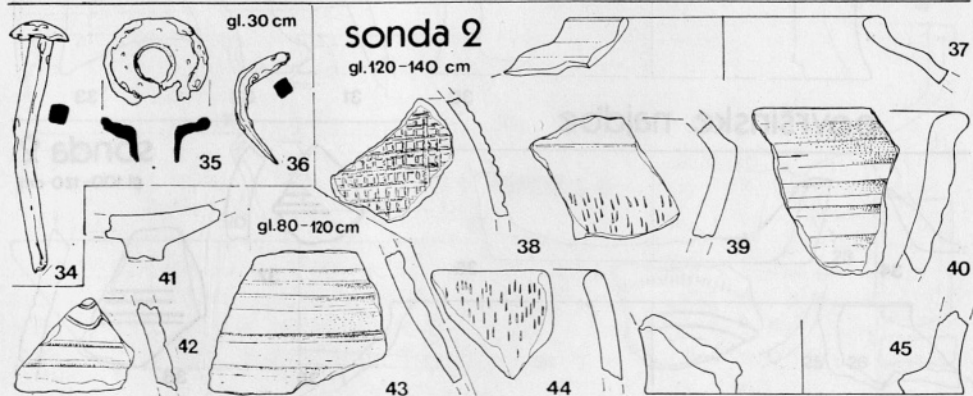
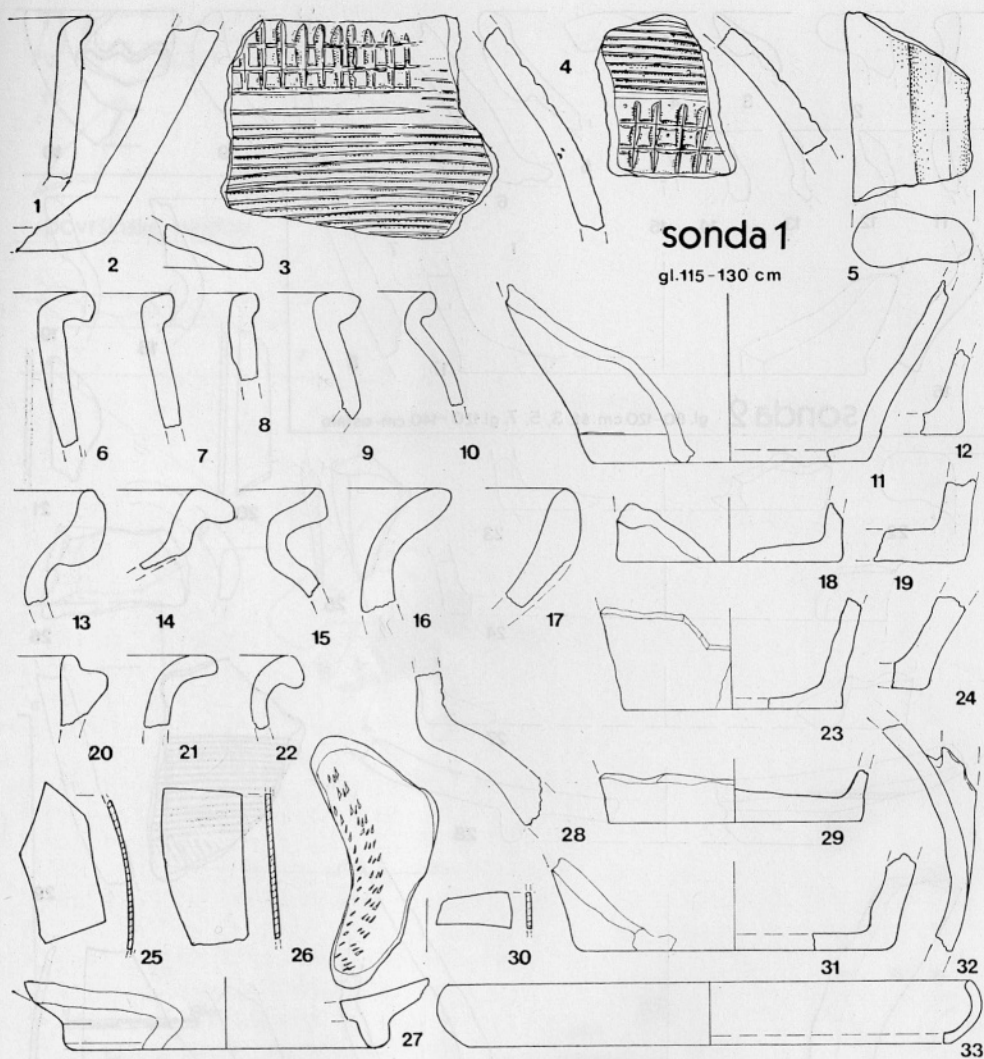

T. 11: Stari trg, 1—4, 6—10, 12 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 11: Stari trg, 1—4, 6—10, 12 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

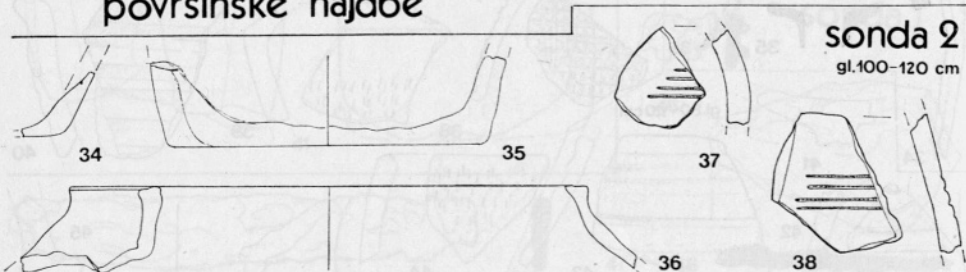
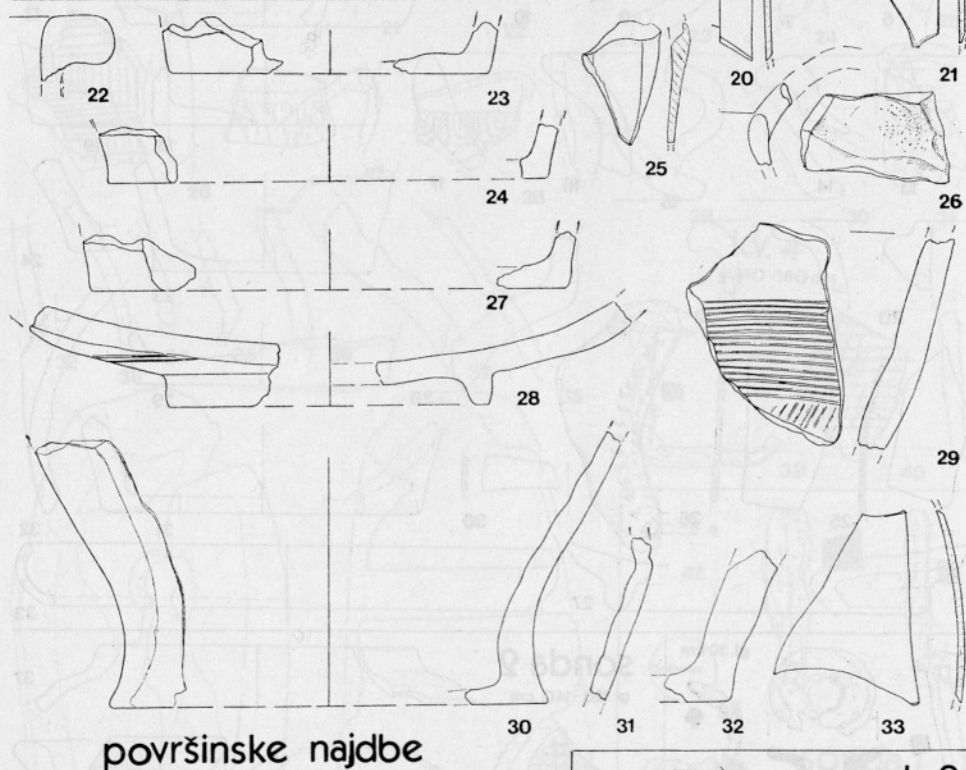
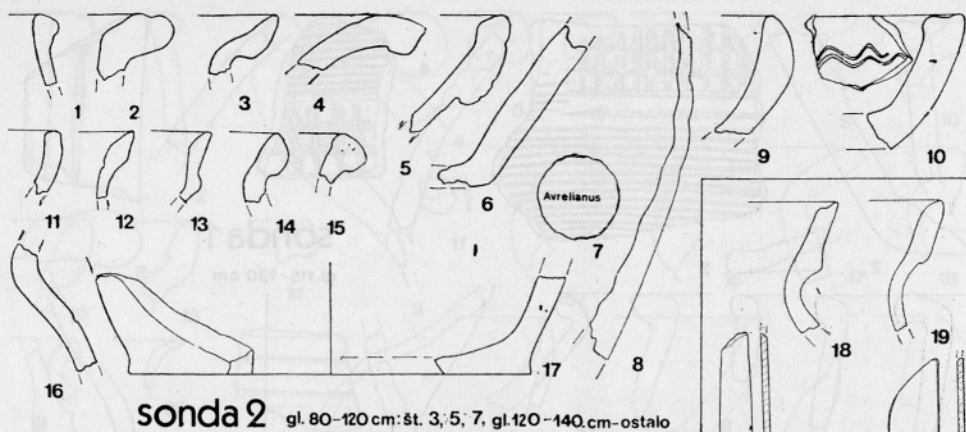

T. 12: Stari trg, vse 1 : 1.

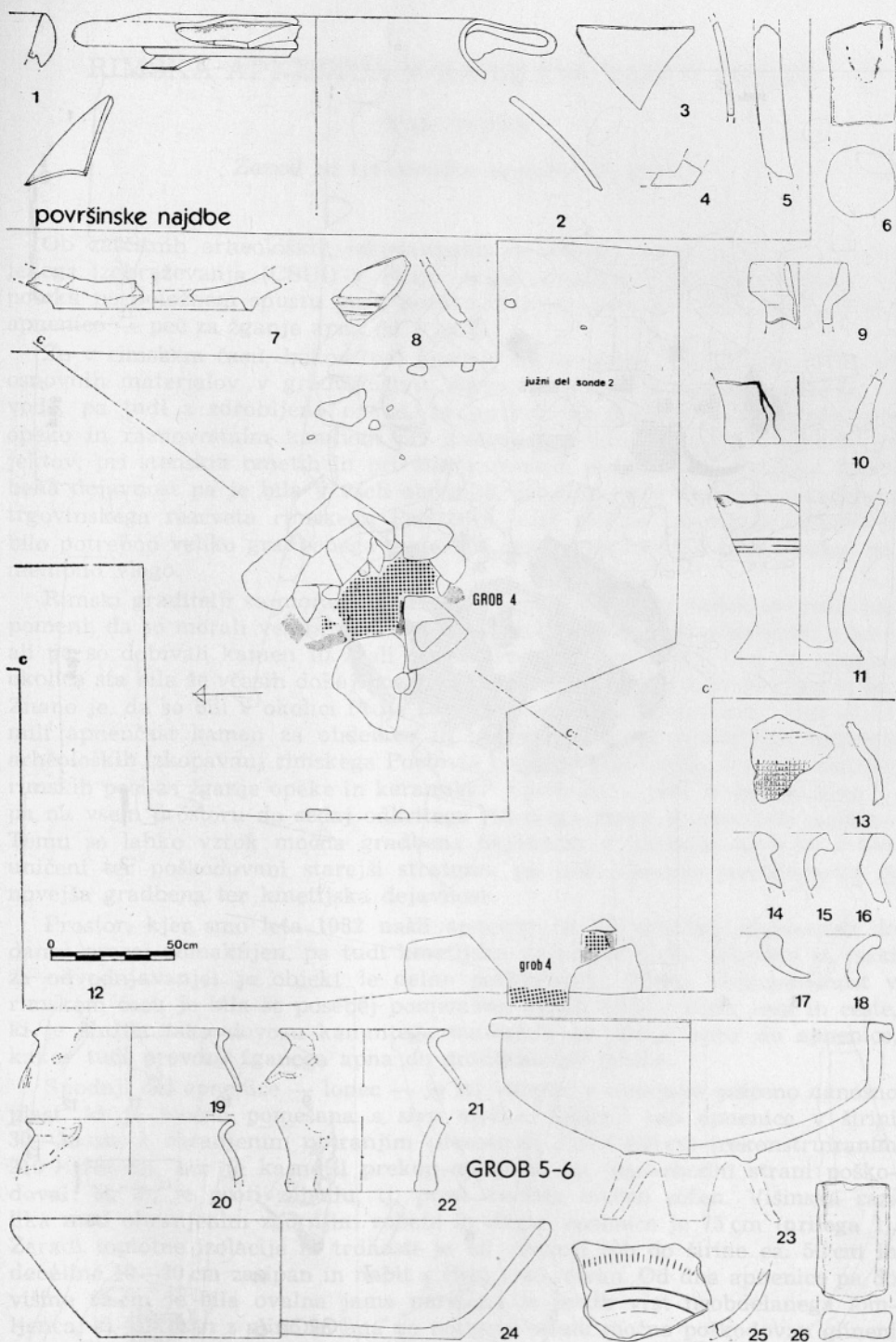
Taf. 12: Stari trg, alles 1 : 1.

T. 13: Stari trg, 23, 29, 33 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 13: Stari trg, 23, 29, 33 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

T. 14: Stari trg, 36 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.
Taf. 14: Stari trg, 36 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

T. 15: Stari trg, 19, 21 = 1 : 2, ostalo 1 : 1.

Taf. 15: Stari trg, 19, 21 = 1 : 2, das Übrige 1 : 1.

T. 16: Stari trg, vse 1 : 1.

Taf. 16: Stari trg, alles 1 : 1.

RIMSKA APNENICA V RABELČJI VASI V PTUJU

IVAN TUŠEK

Zavod za spomeniško varstvo, Maribor

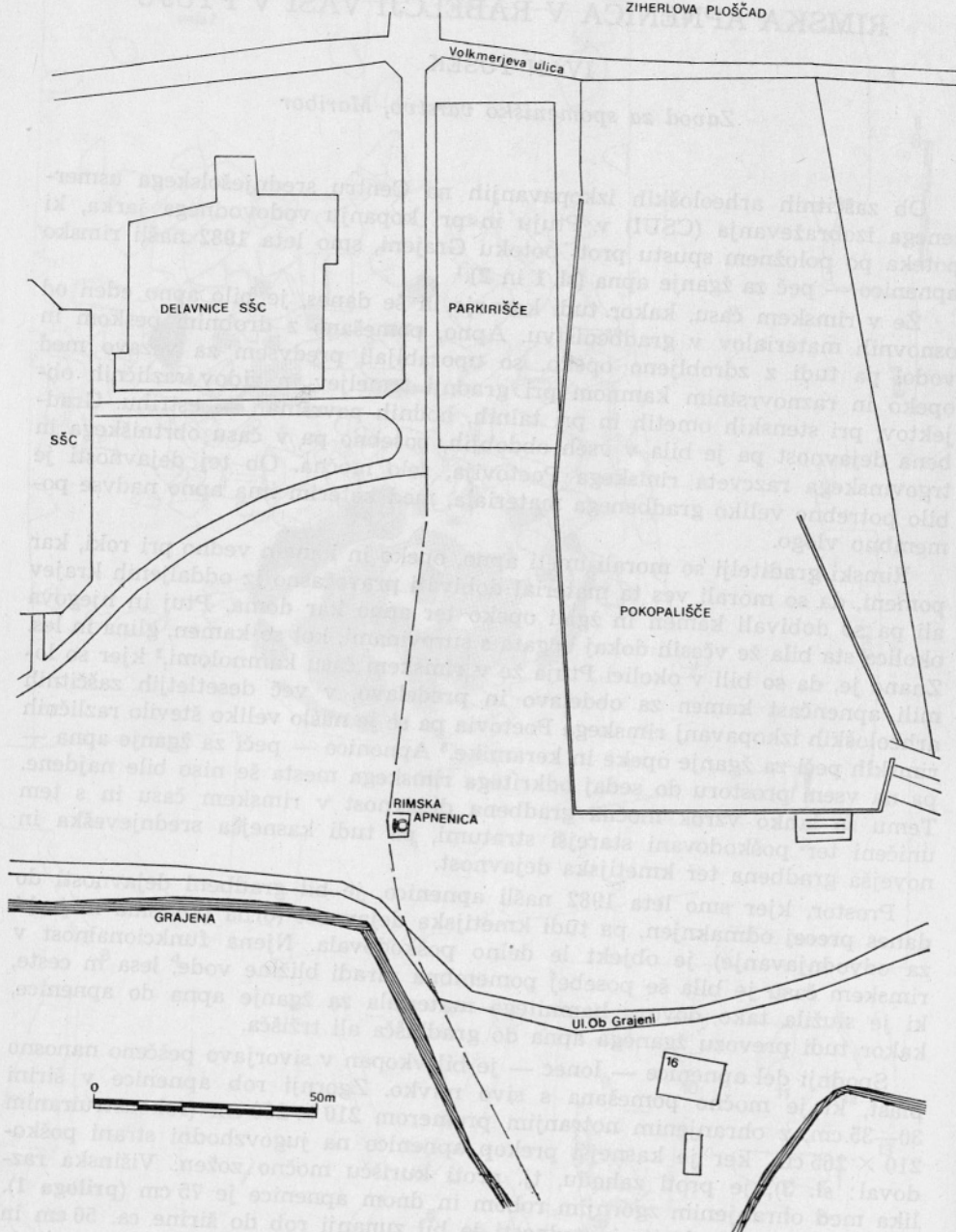
Ob zaščitnih arheoloških izkopavanjih na Centru srednješolskega usmerjenega izobraževanja (CSUI) v Ptuj in pri kopanju vodovodnega jarka, ki poteka po položnem spustu proti potoku Grajeni, smo leta 1982 našli rimsko apnenico — peč za žganje apna (sl. 1 in 2).¹

Že v rimskem času, kakor tudi kasneje in še danes, je bilo apno eden od osnovnih materialov v gradbeništvu. Apno, pomešano z drobnim peskom in vodo, pa tudi z zdrobljeno opeko, so uporabljali predvsem za vezavo med opeko in raznovrstnim kamnom pri gradnji temeljev in zidov različnih objektov, pri stenskih ometih in pri talnih, hodnih površinah — estrihu. Gradbena dejavnost pa je bila v vseh obdobjih, posebno pa v času obrtniškega in trgovinskega razcveta rimskega Poetovija, zelo močna. Ob tej dejavnosti je bilo potrebno veliko gradbenega materiala, med katerim ima apno nadvse pomembno vlogo.

Rimski graditelji so morali imeti apno, opeko in kamen vedno pri roki, kar pomeni, da so morali ves ta material dobivati pravočasno iz oddaljenih krajev ali pa so dobivali kamen in žgali opeko ter apno kar doma. Ptuj in njegova okolica sta bila že včasih dokaj bogata s surovinami, kot so kamen, glina in les. Znano je, da so bili v okolici Ptuja že v rimskem času kamnolomi,² kjer so lomili apnenčast kamen za obdelavo in predelavo, v več desetletjih zaščitnih arheoloških izkopavanj rimskega Poetovia pa se je našlo veliko število različnih rimskih peči za žganje opeke in keramike.³ Apnenice — peči za žganje apna — pa na vsem prostoru do sedaj odkritega rimskega mesta še niso bile najdene. Temu so lahko vzrok močna gradbena dejavnost v rimskem času in s tem uničeni ter poškodovani starejši stratumi, pa tudi kasnejša srednjeveška in novejša gradbena ter kmetijska dejavnost.

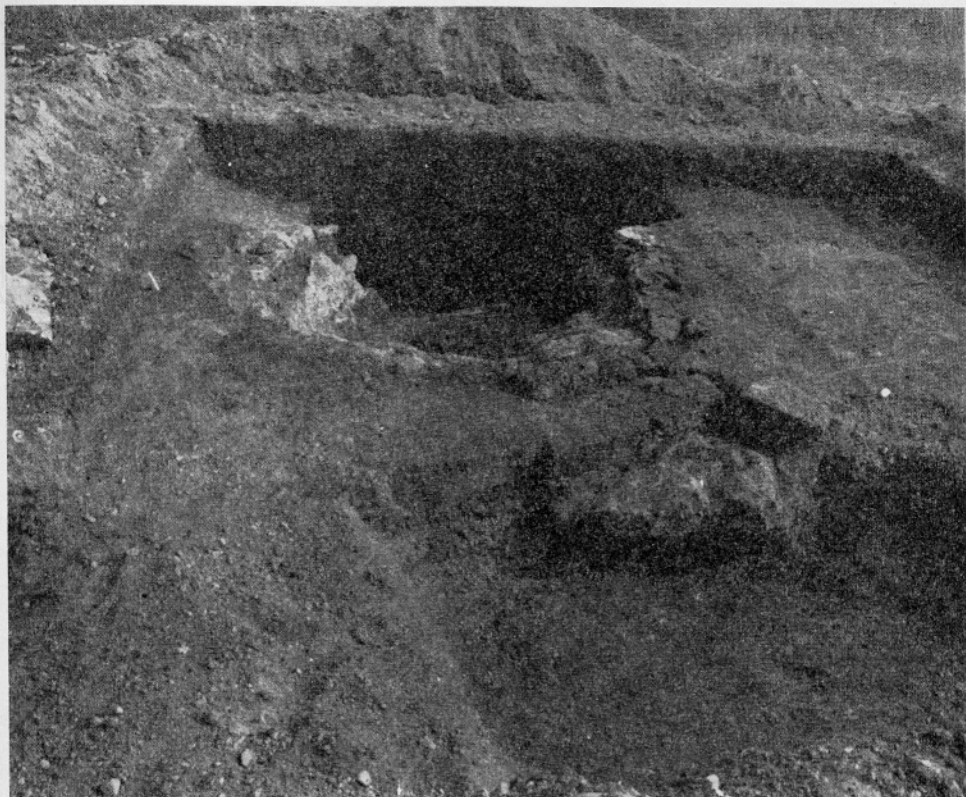
Prostor, kjer smo leta 1982 našli apnenico, je bil gradbeni dejavnosti do danes precej odmaknjen, pa tudi kmetijska dejavnost (orna površina in jarki za odvodnjavanje) je objekt le delno poškodovala. Njena funkcionalnost v rimskem času je bila še posebej pomembna zaradi bližine vode, lesa in ceste, ki je služila tako dovozu kamnitega materiala za žganje apna do apnenice, kakor tudi prevozu žganega apna do gradbišča ali tržišča.

Spodnji del apnenice — lonec — je bil vkopan v sivorjavo peščeno nanosno plast, ki je močno pomešana s sivo mivko. Zgornji rob apnenice v širini 30–35 cm, z ohranjenim notranjim premerom 210 × 230 cm (rekonstruiranim 210 × 265 cm, ker je kasnejši prekop apnenico na jugovzhodni strani poškodoval: sl. 3), je proti zahodu, tj. proti kurišču močno zožen. Višinska razlika med ohranjenim zgornjim robom in dnom apnenice je 75 cm (priloga 1). Zaradi toplotne izolacije in trdnosti je bil zunanji rob do širine ca. 50 cm in debeline 10–20 cm zasipan in nabit s čisto sivo mivko. Od dna apnenice pa do višine 65 cm je bila ovalna jama narejena iz šestih vrst neobdelanega lomljenca, ki je vezan z glino in ima na notranji strani močno poškodovan glineni

Sl. 1: Situacija.

Abb. 1: Die Situation.

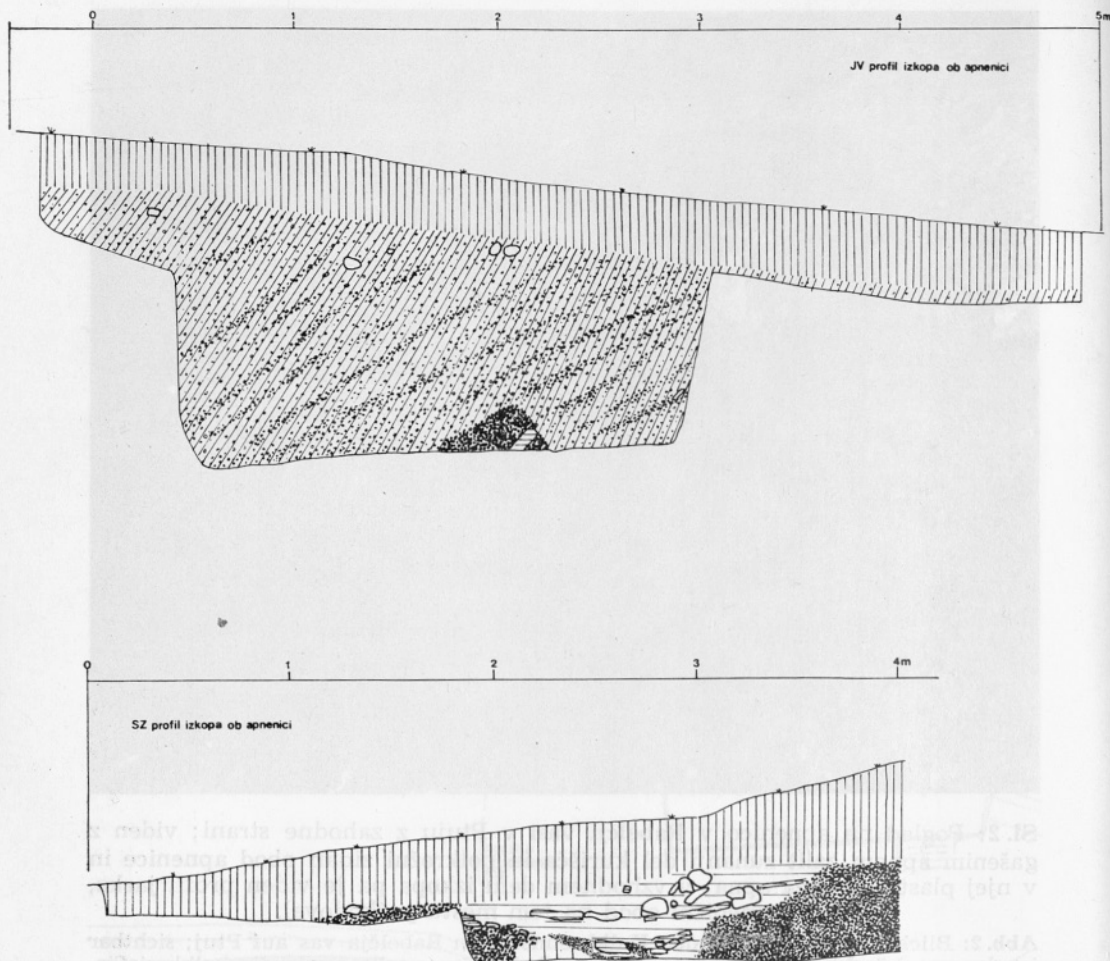

Sl. 2: Pogled na apnenico v Rabelčji vasi v Ptujju z zahodne strani; viden z gašenim apnom zalit zunanji del kurišča in polkrožni zidan obod apnenice in v njej plast gašenega apna; v vzhodnem delu izkopa pa je viden profil jarka, ki je apnenični obod na tem mestu poškodoval.

Abb. 2: Blick von Westen auf den Kalkbrennofen in Rabelčja vas auf Ptuj; sichtbar ist der von Löschkalk überflutete Aussenteil der Feuerstelle sowie die halbkreisförmig gemauerte Peripherie des Ofens und darin eine Löschkalkschicht; im Ostteil des Aushubs ist hingegen das Profil des Grabens sichtbar, durch den die Peripherie des Kalkbrennofens an dieser Stelle beschädigt worden ist.

premaz. Le-ta je bil tako močno poškodovan pri poslednjem žganju apna v peči. Tudi samo dno apnenice je bilo napravljeno iz neobdelanih lomljencev. Do zgornjega roba apnenice so bile še delno ohranjene tri vrste z glino vezane in premazane polomljene rimske opeke različnih dimenzij ($25 \times 28 \times 6$ cm, $28 \times 28 \times 5$ cm) in brez žigov, le na dveh kosih opeke smo našli ohranjene sledove živalskih nog. V teh treh vrstah naložena opeka je bila že v drugotni uporabi, saj je bila v večini primerov že polomljena.

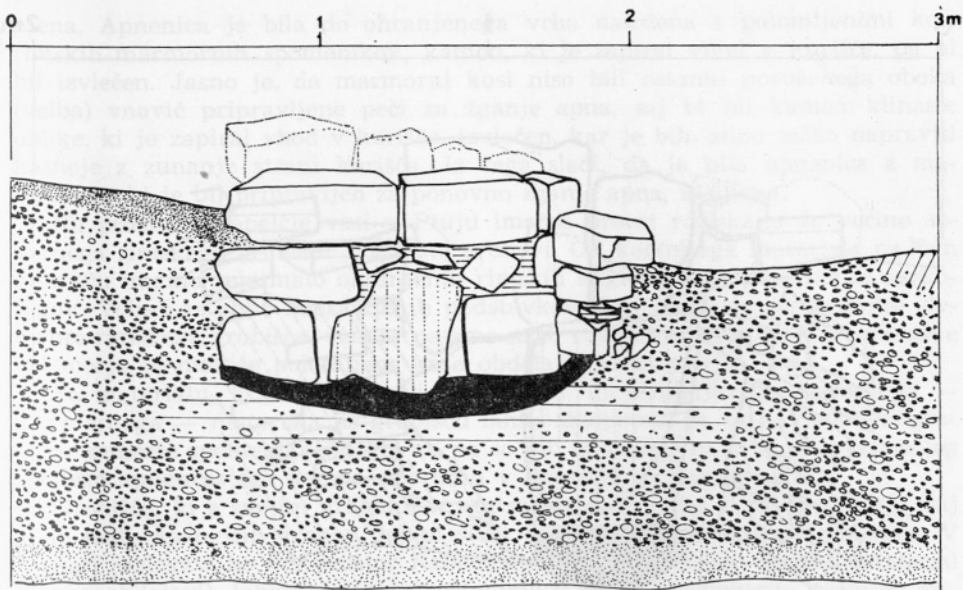
Proti kurišču na zahodni notranji strani apnenice je bila opeka močnejše, sivo ožgana in močno razpokana, pa tudi premaz se je na tem delu le delno

Sl. 3: Jv. in sz. profil izkopa ob apnenici.

Abb. 3: Das südöstliche und nordwestliche Profil der Ausgrabung beim Kalkbrennofen.

ohranil. Opeka na drugi strani, nasproti kurišču, pa je bila le močno temno rdeče ožgana. Nobenega dvoma ni, da je bila močnejša ožganost opeke in so bile večje poškodbe na premazu tam, kjer je bila tudi vročina največja. Kuriščna odprtina v apnenici je bila pravokotne oblike, v velikosti 50×40 cm. Kurišče je bilo zunaj oboda apnenice dodatno obzidano s kamni, vanj pa je bil potisnjen večji peščeni kamen klinaste oblike, ki je kurišče po koncu kurjenja zaprl (sl. 4 in 5). Ob čiščenju na zunanjem delu kurišča smo našli v režah med odprtino kurišča in vanj vstavljenim klinastim kamnom od

Sl. 4: Zunanji jv. profil kurišča.

Abb. 4: Das äussere südöstliche Profil der Feuerstelle.

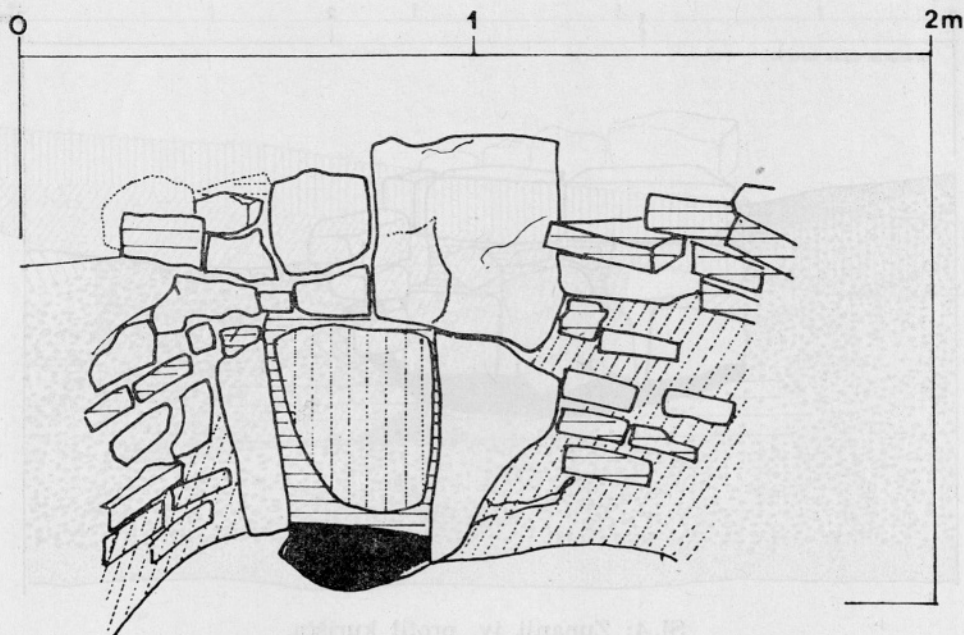
vročine rdeče ožgano glino, kar pomeni, da je bilo kurišče po končanem kurjenju tesno zaprto, vročina v peči pa je še naprej delovala na popolnejše žganje apna.

Ko smo apnenico našli, je bila le-ta do vrha napolnjena s polomljenimi marmornimi kosi rimskih spomenikov, saj so imeli polomljeni marmorni kosi obdelane ravne in profilirane robove. Na samem dnu apnenice pa je bila do 25 cm debela plast čistega gašenega apna, ki je bilo posebno na dnu močno pomešano z ostanki zoglenelega lesa.

V zasipni plasti v apnenici smo našli nekaj fragmentov rimske keramike, od katerih lahko opredelimo le fragment manjše pokrovke, na plasti gašenega apna pa smo našli nečitljiv rimski bronast novец.

Na levi strani pred kuriščem smo pri čiščenju terena okoli apnenice naleteli v rjavi peščeni zemlji na okroglo temnejšo liso, v kateri je bilo poleg peska več večjih kamnov. Domnevamo lahko, da bi nekaj podobnega našli tudi na desni strani pred kuriščem, vendar je sledi le-tega uničil izkop za vodovodni jarek. Te trdne osnove v rjavi peščeni zemlji dajo slutiti na podstavke za lesene stebre, na katere je bil nastavljen nastrešek nad apnenico ali pa vsaj pred kuriščem. Tak nastrešek bi vsaj kurišče in zalogo kurjave varoval pred padavinami.⁴

Za spreminjanje apnenčastih kamnov v žgano apno so bile potrebne temperature do 1200° C.⁵ Žganje apna v takšni apnenici je trajalo 6 do 7 dni,⁶ kurilo pa se je noč in dan tako, da se je lahko ohranjala tako visoka tempe-

Sl. 5: Notranji sz. profil kurišča.

Abb. 5: Das innere nordwestliche Profil der Feuerstelle.

ratura. Po dveh do treh dneh hlajenja⁷ je bilo žgano apno pripravljeno za prevoz na gradbišča ali pa za takojšnjo predelavo.

V Sloveniji je bilo najdenih že več apnenic iz rimskega časa, vendar so vse v večini slabše ohranjene. Znana je najdba rimske apnenice v Zidani Gorici pri Igu,⁸ v Podpeči in drugih vaseh pod Krimom pa se je tradicija apnarske obrti ohranila prav do danes.⁹

Kompleks štirih rimskih apnenih peči, ki so po velikosti podobne apnenici na CSUI v Ptuj, so našli tudi v poznoantični naselbini na Kučarju pri Podzemlju.¹⁰

Bolj oddaljeno paralelo po obliki in velikosti imamo še v rimskih apnenicah iz Iversheima pri Euskirchenu v dolini reke Ren v Nemčiji.¹¹

Močna gradbena dejavnost in materialno zaledje rimskega Poetovia sta bila pomembna dejavnika za razvoj apnarske obrti. V celoti je prostor, kjer leži apnenica v Rabelčji vasi, obrtniško pomemben del Poetovia, mimo pa je vodila tudi ena od glavnih rimskih cest.¹²

V neposredni bližini apnenice smo leta 1979 pri zaščitnem arheološkem izkopavanju na trasi kolektorja ob potoku Grajeni do naselja Bratov Reš naleteli na odsek rimske ceste Poetovio—Savaria in ob njej ležeče ostanke temeljev rimske hiše.

Po tem, da smo našli na dnu apnenice še do 25 cm debelo plast gašenega apna, lahko sklepamo, da apnenica po zadnjem žganju ni bila do konca izpraz-

njena. Apnenica je bila do ohranjenega vrha naložena s polomljenimi kosi rimskih marmornih spomenikov; kamen, ki je zapiral vhod v kurišče, pa ni bil izvlečen. Jasno je, da marmorni kosi niso bili ostanki porušenega oboka (velba) vnovič pripravljene peči za žganje apna, saj bi bil kamen klinaste oblike, ki je zapiral vhod v kurišče, izvlečen, kar je bilo silno težko napraviti kasneje z zunanje strani kurišča. Iz tega sledi, da je bila apnenica z materialom, ki je bil pripravljen za ponovno žganje apna, zasipana.

Na prostoru Rabelčje vasi v Ptuj u imamo precej raziskano že večino severnega rimskega grobišča z več sto grobovi. Od kamnitega materiala na tem grobišču imamo zelo malo ohranjenih rimskih nagrobnikov, pepelnice in sarkofagov. Veliko iz oblic napravljenih podstavkov sicer opozarja na kamnite elemente rimskega grobišča, vendar pa smo našli ravno na teh mestih le odkruške marmorja in manjše polomljene kose obdelanega marmorja.

Po materialu, ki smo ga našli v apnenici, in pomanjkanju kamnitega — marmornega — materiala na grobišču lahko sklepamo, da so po opustitvi grobišča kamnite spomenike razbili, ali pa so bili že razbiti in so kose le-teh poleg ostalega apnenčastega kamna uporabili v apnenici za žganje apna.

Grobišče, ki s svojim grobnim inventarjem sodi v čas 1. do 3. stoletja, saj je le malo kasnejših grobov, lahko služi delno za datacijo same apnenice. V tej fazi raziskav, ko ves prostor Rabelčje vasi še ni precizno datiran (material je še v obdelavi), lahko apnenico postavimo v čas po prenehanju grobišča oziroma v poznoantični čas.

¹ Za pomoč pri težkem terenskem delu se ob tej priliki najlepše zahvaljujem preparatorju Stanku Gojkoviču, za vse izrise pa študentki arheologije Mariji Lubšina-Tušek.

² Stanko Pahič: K predslovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja, Zbornik »Svet med Muro in Dravo«, Maribor 1968, 204 ss.

Stanko Pahič: *ANSI* 1975, 303 (Reberca pri Zg. Kungoti).

³ Zorka Šubic: Kompleks rimskih operskih peči v Ptuj u, *Arh. vestnik* 19, Ljubljana 1968, 445 ss.

Iva Curk: *Rimljani na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1976, 69 ss.

Blagoj Jevremov: *Varstvo spomenikov* 21, Ljubljana 1977, 247 ss.

Blagoj Jevremov: *VS* 22, Ljubljana 1979, 298.

Iva Mikl-Curk: *VS* 22, Ljubljana 1979, 308.

⁴ Ljudmila Bras: Apnenice v Podpeči pod Krimom, *Slovenski etnograf* 30, 1977, Ljubljana 1979, 80.

⁵ *Ibidem*, 82.

⁶ W. Sölter: Die römische Kalkbrennerei, *Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern* 26, Mainz 1974, 175.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Marjan Blažon: Poročilo o zaščitnem sondiranju na osamelcu Zidana Gorica pri Igu, *Arheološka zaščitna raziskovanja na Ljubljanskem barju v letu 1979*, 1, Ljubljana 1980, 38.

⁹ L. Bras: Apnenice v Podpeči pod Krimom, *SE* 1979.

¹⁰ Slavko Ciglenečki: *VS* 23, Ljubljana 1981, 273.

¹¹ W. Sölter: Die römische Kalkbrennerei, *Führer* ..., Mainz 1974.

¹² B. Jevremov: *VS* 22, Ljubljana 1979, 295 ss.

Zusammenfassung

Am Beginn der archäologischen Ausgrabungen im Zentrum der mittleren gezielten Ausbildung (CSUI) auf Ptuj haben wir im Jahr 1982 im sanft gegen den Bach Grajena abfallenden Gelände einen römischen Ofen für das Kalkbrennen gefunden. Der Kalkbrennofen war für die starke Bautätigkeit des römischen Poetovio von grosser Bedeutung.

Der untere Teil des Kalkbrennofens — der Topf, war in eine graubraune Sandschicht eingegraben, die stark mit feinem grauem Sand vermischt war. Der obere, 30—35 cm breite Rand des Ofens mit dem erhaltenen Durchmesser von 210×230 cm wird gegen die Feuerstelle zu erheblich enger. Der Höhenunterschied zwischen dem erhaltenen oberen Rand und der Sohle des Kalkbrennofens beträgt 75 cm. Die ovale Grube des Ofens war aus sechs Reihen unbearbeiteter Bruchsteine erbaut, die mit Ton gebunden waren und an der Innenseite einen stark beschädigten Tonüberstrich aufweisen. Bis zum erhaltenen unteren Rand des Ofens waren zum Teil noch drei mit Ton gebundene und überstrichene Reihen zerbrochener römischer Ziegel unterschiedlicher Dimensionen erhalten. Die Ziegel, Bruchsteine und der Tonüberstrich waren gegen die Feuerstelle zu stärker verbrannt. Die Öffnung der Feuerstelle war von rechteckiger Form, 50×40 cm gross und ausserhalb an der Kalkofenperipherie zusätzlich mit Steinen ummauert. In die Feuerstelle war ein grösserer keilförmiger Sandstein geschoben, der sie nach Beendigung des Heizens dicht verschloss.

Bei der Entdeckung war der Kalkbrennofen bis zum Rand mit zerbrochenen Marmorfragmenten römischer Denkmäler ausgefüllt. Auf der Sohle des Ofens befand sich dagegen eine bis 25 cm mächtige Schicht reinen Löschkalks, vermengt mit verkohlten Holzresten.

Die Schuttschicht im Kalkbrennofen ergab nur einige Fragmente römischer Keramik und eine unentzifferbare römische Bronzemünze.

Aus den zwei runden dunklen Flecken und den Steinen ausserhalb des Ofens könnte man auf Unterlagen für Holzpfeiler schliessen, auf welche die Überdachung des Kalkofens gesetzt war, die für den Schutz der Feuerstelle und des Heizmaterialvorrats vor den Witterungsunbilden dienen sollte.

Ähnliche, doch schlechter erhaltene Kalkbrennöfen aus der Römerzeit sind in Slowenien noch in Zidana Gorica bei Ig und auf Kučar bei Podzemelj entdeckt worden, während sich in Podpeč unter dem Krim die Tradition des Kalkbrennengerbes bis in die Gegenwart erhalten hat. Nach Form und Grösse gibt es noch eine Parallele in den römischen Kalkbrennöfen aus Iversheim bei Euskirchen im Rheintal in Deutschland.

Zwei wichtige Faktoren für die Entwicklung des Kalkbrennens im römischen Poetovio waren die starke Bautätigkeit und das Materialhinterland (Kalkstein und Holz).

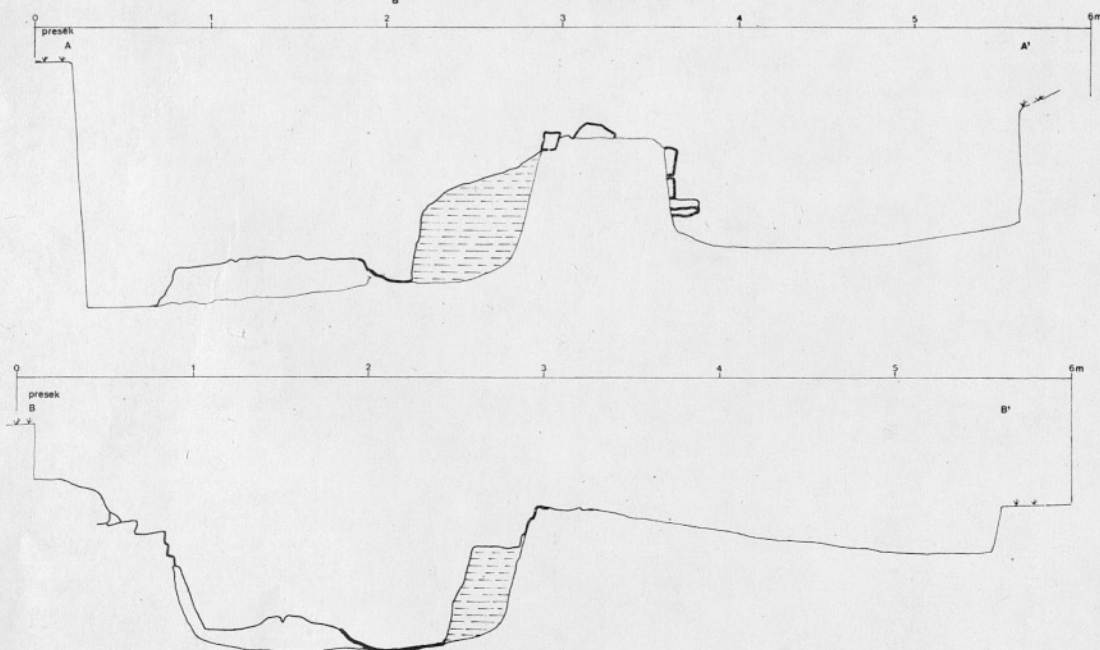
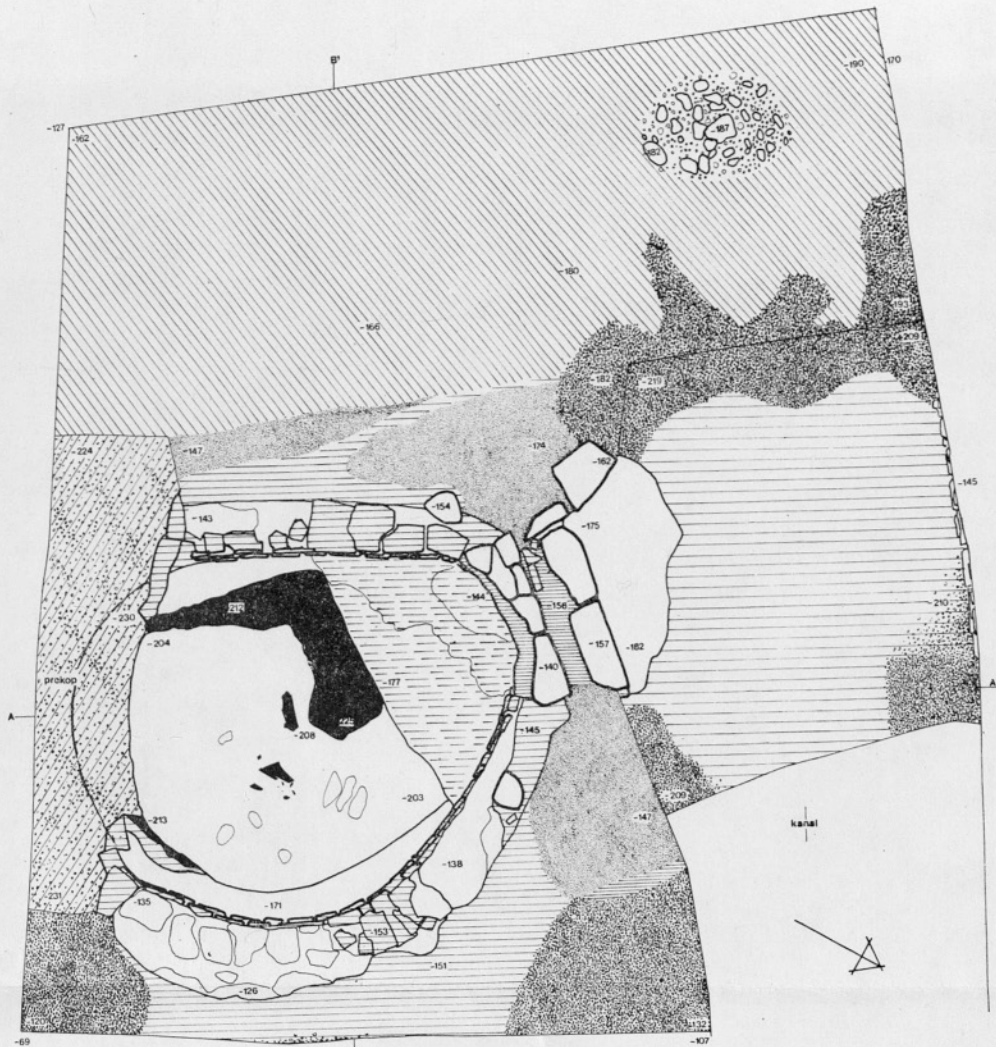
Der Kalkbrennofen liegt in der Nähe einer in der Zeitspanne vom 1.—3. Jh. belegten römischen Nekropole. Das Fehlen von Steinmaterial in dieser Nekropole und die zerbrochenen Marmorstücke römischer Denkmäler im Ofen selbst weisen aber beredt darauf hin, dass das Material für die Herstellung des Kalkes in diesem Ofen nach der Aufgabe der Belegung dieser Nekropole bzw. in spätrömischer Zeit verwendet wurde.

SŠC PTUJ 1982

rimska apnenica
najdena pri kopanju kanala
od parkirišča SŠC proti Grojeni

chorica kultiva Tule

- 1 glinen premaz
- 2 čisto apno
- 3 apno, mešano z drobcji opeke in peska
- 4 opeke in opečnato žgana plast
- 5 rumenorjava ilovica
- 6 rjava ilovica, mešana z drobcji opek in kamenjem
- 7 siva mivka
- 8 pesek
- 9 rjava zemlja, mešana s kamenjem in drobcji opek
- 10 žganina
- 11 humus
- 12 peščeni prekop
- 13 modrosiva ilovica

Priloga 1: Rimska apnenica. Tloris s presekom.

Beilage 1: Der römische Kalkbrennofen. Grundriss mit Profilen.

Legende: 1 Tonüberstrich, 2 reiner Löschkalk, 3 Löschkalk, vermengt mit Ziegelbruchstücken und Sand, 4 Ziegel und ziegelgebrannte Schicht, 5 gelbbrauner Lehm, 6 brauner Lehm, vermengt mit Ziegelbruchstücken und Steinen, 7 grauer Staubsand, 8 Sand, 9 braune Erde, vermengt mit Steinen und Ziegelbruchstücken, 10 Brandschicht, 11 Humus, 12 Sanddurchgraben, 13 blaugrauer Lehm.

RÖMISCHE KLEINFUNDE AUS SISCIA

WALTER LEITNER

Institut für Ur- und Frühgeschichte Universität Innsbruck

Im Jahre 1932 wurde dem Höbarth-Museum der Stadt Horn in Niederösterreich durch ein Legat eine Privatsammlung einverleibt. Es handelt sich dabei um ein ansehnliches Konvolut von vorgeschichtlichen-, klassisch-griechischen- und provinzialrömischen Objekten. Großzügiger Stifter der Sammlung war der Feldmarschall Leutnant Arthur Nowak aus Troppau, dem heutigen Opava in der ČSSR. Wohl bedingt durch länger währende Stationierungen im mittelmeeischen Raum, kam Nowak mit der Antike besonders in Berührung, was auch ausschlaggebend für seine Sammlertätigkeit gewesen sein mag, wenngleich wir nicht genau wissen, in welcher Zeit die Stücke zusammengetragen worden sind.¹

Nowak trägt sich damit in die, bereits auf Tradition beruhende Liste hochrangiger Militärs und Privater ein, die seit Anfang des 19. Jahrhunderts im Zuge ihres Aufenthalts in den jeweiligen Einsatzgebieten Antiquitäten erwarben und diese zu einem späteren Zeitpunkt musealen Institutionen vermachten.

Den Schwerpunkt seiner Sammlung legte Nowak auf die Keramik des ägäischen- und großgriechischen Raumes, wobei kyprischgeometrische-, korinthische und attische- bzw. italische Ware, zum Teil von besonderer Güte vertreten ist.² Die vorgeschichtlichen Sammelobjekte belaufen sich auf Einzelstücke, wobei es fast den Anschein hat, daß es Nowak darauf ankam, von jeder großen vorgeschichtlichen Kulturabfolge einen Vertreter zu haben, finden wir doch darunter Formen aus der Jungsteinzeit, der Bronzezeit und der Eisenzeit.³ Chronologisch den spätesten Abschnitt bilden provinzialrömische Kleinfunde aus der südpannonischen Koloniestadt Siscia. Sie bilden einen zweiten Schwerpunkt innerhalb der Sammlung Nowaks und sollen im Anschluß näher ausgewertet werden.

Durch lange Zeit hindurch war nur ein geringer Teil dieser Sammlungstücke im Höbarth-Museum ausgestellt worden, denn die meisten Exemplare bedurften einer Restaurierung um »vitrinengerecht« präsentiert werden zu können.⁴ Der 60. Todestag Nowaks gab Anlaß, seine wertvolle Hinterlassenschaft entsprechend zu würdigen⁵ und im Rahmen einer kleinen Sonderausstellung auch der Öffentlichkeit zugänglich zu machen.

Die Ausstellung wurde im Herbst 1982 eröffnet und ist auf zwei Jahre geplant.

Einleitung

Der Raum am Schnittpunkt der Flüsse Odra, Kupa und Sava in Kroatien kann auf eine bewegte Siedlungsgeschichte zurückblicken. Archäologische Bodenfunde belegen eine illyrische Siedlung aus der älteren Eisenzeit sowie die darauffolgende keltische Landnahme und Ansässigkeit. Von historischer Wichtigkeit wurde dieses Siedlungszentrum mit der Eroberung durch Octavian

Abb. 1: Siscia mit Kupa. An ihren Ufern erstreckte sich das antike Siscia.
(Foto W. Leitner)

Sl. 1: Siscia s Kolpo. Na njenih bregovih je ležala antična Siscia. (Foto W. Leitner.)

im Jahre 35 v. Ch. Als Ausgangspunkt militärischer Operationen wurde Siscia, das unter den Flaviern das Kolonialrecht erhielt, ein bedeutender strategischer Stützpunkt und war bis in die Spätantike ein wichtiges Handels- und Handwerkerzentrum für Keramik und Bronze sowie berühmte kaiserliche Münzprägestätte. Um 600 n. Ch. von Awaren und Slawen zerstört, wird das heutige Sisak als slawische Stadt mit dem Jahre 822 zum erstenmal erwähnt (**Abb. 1**).

Generell gesehen sagt hier die historische Überlieferung mehr aus, als man sich, auf Grund des enormen Fundinventars, von der archäologischen Interpretation her erwarten kann. Das hat natürlich seine Gründe. Das antike Siscia wurde im Zuge des modernen Stadtbaues förmlich über- und zugebaut. Eine kartographische Darstellung von A. F. Marsigli aus dem Jahre 1726 zeigt noch die Umrisse der römischen Siedlung, während auf dem Stadtplan des 19. Jahrhunderts nur noch wenige Spuren der Befestigungsanlage und des Stadtgrabens aufgezeichnet werden. Wenn man von flüchtig angestellten, jedoch wissenschaftlich ergebnislosen Sondierungen in der Mitte des 19. Jahrhunderts absieht, wurden erstmals in den frühen 50er Jahren des 20. Jh. in Zusammenarbeit von Museum und Denkmalamt in Zagreb systematische Grabungen durchgeführt. Bis dahin war Siscia ein ergiebiger Leseplatz für zahlreiche Kleinfunde und Spolien. Wenngleich die Ausgrabungen auf Grund des durch Überbauung gestörten Terrains keinen stratigraphischen Aufschluß erbrachten, trugen sie doch dazu bei, das topographische Bild der antiken Stadt abzurunden.⁶

Was die gesammelten Objekte Nowaks betrifft, geht aus einer kurzen Notiz auf einem Inventarkärtchen hervor, daß es sich hierbei um Grabfunde han-

delte, die er im Jahre 1893 erstanden hatte. Da weitere Fundumstände nicht angeführt sind, werden in der Folge die Stücke als typologische Gruppen ausgewertet.⁷

Mangels besagter Fundzusammenhänge wird auch das an die über 30 000 Fundeinheiten zählende Rieseninventar Siscias von zuständiger Stelle in typologisch gleichartige Komplexe aufgeteilt und bearbeitet.⁸

Fibeln

Die Fibeln und Fibelfragmente umfassen 13 Stück. Darunter sind 3 Ringfibeln (**Taf. 1:** 1—3), eine profilierte Fibel (**Taf. 1:** 4), drei Zwiebelknopffibeln (**Taf. 1:** 8 u. **Taf. 2:** 1 u. 3), eine gestreckte Scharnierfibel (**Taf. 2:** 6), eine Fibel mit umgeschlagenem Fuß (**Taf. 2:** 2) sowie vier Fibelfragmente (**Taf. 1:** 5—7 u. 9).

Die antiken Fibeln von Siscia hat R. Košćević monographisch behandelt (s. Anmerk. 8). Laut Inventarbestand führt sie 779 Fibeln in ihrem Katalog an; davon sind 278 zeichnerisch, 143 photographisch dokumentiert. Typologisch unterteilt sie das Konvolut in 24 Gruppen, wobei die kräftig profilierten Fibeln mengenmäßig fast zwei Drittel der Gesamtanzahl darstellen, gefolgt von den Aucissa- und Zwiebelknopffibeln. Mit der Datierung der Zwiebelknopffibeln in die Zeit von 280—450 n. Ch. ist eine zeitlich scharfe Eingrenzung gegeben. Wenngleich dieser Typus sporadisch auch in Frauengräbern auftritt, kann an seiner Zuordnung als ausschließliche Männerfibel nicht gezweifelt werden. Die entsprechenden Fibeln aus der Sammlung Nowak sind an der Fußoberseite in einem Falle mit Kreisgruben, sonst mit Kreisaugengruppen verziert. Von letzteren schreibt Košćević, daß sie besonders für den pannonischen Raum charakteristisch sind, was nicht unbedingt seine Richtigkeit hat, wie aus dem häufigen Auftreten dieser Verzierungsart auch in den militärisch kontrollierten Grenzgebieten an Oberdonau und Rhein zu ersehen ist.⁹

Einen früheren Typus (1.—3. Jh. n. Ch.) stellt die kräftig profilierte Fibel mit Stützplatte dar (**Taf. 1:** 4). Da sie einen geschlossenen Nadelhalter aufweist, fällt sie in die spätere Phase dieses Zeitabschnittes. Sie stellt einen weit verbreiteten Typus dar, der, abgesehen von seiner engeren Heimat im Ostalpenraum, in fast allen Provinzen und auch außerhalb des römischen Imperiums getragen wurde.¹⁰

Einen raren Typus für Siscia haben wir in der Fibel mit umgeschlagenem Fuß (**Taf. 2:** 2). Von dieser Art führt Košćević nur vier Exemplare an. Trotz des fragmentarischen Charakters glaube ich darin ein zweigliedriges Stück zu erkennen. Diese Form steht quantitativ weit hinter den eingliedrigen Arten zurück, wovon sie sich ableiten und deren Hauptverbreitungsgebiet in Ost- und Nordosteuropa liegt und wo sie im 3. u. 4. Jh. n. Ch. am stärksten auftreten. Vereinzelt nur kommen sie in den östlichen provincialrömischen Ländern vor. Die Exemplare aus Siscia würden diesbezüglich die bis jetzt südlichsten Ausläufer darstellen.¹¹

Um eine Art gestreckte Scharnierfibel ohne profilierten Bügel handelt es sich bei dem Exemplar auf **Taf. 2:** 6. Dieser provincialrömische Typus wurde besonders im 1. Jh. n. Ch. getragen. Im Fibelinventar von Siscia ist nach Košćević diese Form nicht vertreten.¹²

Ein weiterer, sehr verbreiteter Fibeltypus, der bei Košćević nicht verzeichnet ist, ist die Ringfibel, während in der Sammlung Nowak drei Exemplare aufscheinen (**Taf. 1: 1—3**). Das dürfte damit zusammenhängen, daß dieses Objekt nicht immer als Fibel klassifiziert wird sondern häufig in die Kategorie Schnallen eingereiht wird. Dies kann man vielleicht mit Vorbehalt bei den Ringfibeln mit geschlossenem Ring erwägen, wohl aber in keinem Fall bei der Variante mit offenem Ring.¹³ Als Nachfolger der Omegafibeln kann man die frühesten Formen schon im 2. Jh. n. Ch. ansetzen und bis ins 4. Jh. n. Ch. verfolgen, wobei Varianten im Querschnitt, in der Verzierung und auch des Materials in zeitlicher Hinsicht keine Verschiebungen bewirken.¹⁴

Kosmetische und medizinische Geräte

Zu den kosmetischen, aber sicherlich auch im medizinischen Sektor angewandten Geräten zählen wir die Objekte auf **Taf. 3: 1—6 u. 10—11**. Es handelt sich dabei fast ausschließlich um Sonden, wobei die sog. Ohrsonde viermal (**Taf. 3: 1—4**), die Löffelsonde einmal vertreten ist (**Taf. 3: 5**). Diese Instrumente sind aus Legionslagern, Siedlungen und auch Ärtzegräbern aus früh-mittel- und spätrömischer Zeit hinlänglich bekannt.¹⁵ Dies gilt auch für die Pinzette auf **Taf. 3: 6** und den Kosmetikspatel auf **Taf. 3: 11**, der zum Scheitelziehen und Auftragen von Duftstoffen verwendet wurde. Feinvarianten innerhalb dieser Typen dürften für Datierungsfragen nicht besonders empfindlich sein. Für den Typus des Kosmetikspatels aus Bein allerdings ist laut A. Dular eine Zuordnung dieser Geräte ab dem 2. Jahrhundert nicht mehr vertretbar.¹⁶ Aufschlußreichere Aussagen zu diesem Thema können wir uns von Z. Gregel erwarten, der die kosmetischen und medizinischen Geräte von Siscia monographisch bearbeitet (s. Anmerk. 8).

Schmuck und Toilettenartikel

Die Schmuckgegenstände der Sammlung setzen sich zusammen aus zwei Ohringen, zwei Ringperlen, drei Fingerringen, einem Siegelring, einem Ketten mit Glasperlen und einer Haarnadel (**Taf. 5: 1—9 u. 21**). Bei den Ohringen auf **Taf. 5: 1—2** dürfte es sich wohl um ein Paar gehandelt haben. Die einfache Schleifenendenkonstruktion der Ringe finden wir in der gesamten römischen Kaiserzeit und auch im frühen Mittelalter; der Anhänger in Form einer kegelförmigen Blechhülse mit Glasperlenabschluß weist in diesem Fall in spätantike Zeit.¹⁷

Unter den Ringperlen befinden sich eine etwas unregelmäßig facettierte Bernsteinperle (**Taf. 5: 3**) und eine schräg gerippte Perle aus weißlicher poröser Glasmasse (**Taf. 5: 4**). Schmuck war bereits in der Antike Modeschwankungen unterworfen, so wurden derartige Perlen besonders häufig in der frühromischen Zeit getragen, aber auch wieder zu späteren Zeitabschnitten der Antike.¹⁸

Die Fingerringe mit überlappenden Enden und doppelter Schleifenwindung (**Taf. 5: 6—8**) sind ein weitverbreiteter Typus der bereits seit dem 3. Jahr-

hundert v. Ch. auftritt und bis in die Spätantike reicht. Der Ring mit rhombischem Querschnitt taucht erst ab der 1. Hälfte des 1. Jahrhunderts auf.¹⁹

Ein Datierungskriterium für den Siegelring auf **Taf. 5: 9** ist seine schmal-ovale Form, die für das 1. Jh. n. Ch. typisch ist.²⁰

Das feingliedrige Kettchen (wohl Teil einer Halskette) auf **Taf. 5: 5** ist zeitlich auf Grund seiner scharfkantig facettierten blauen Stabperlen erst ab dem späten 2. Jahrhundert n. Ch. einzuordnen.²¹

Taf. 5: 21 zeigt das Fragment einer bronzenen Haarnadel mit halbkugeligem Kopf und man wird dieses Stück trotz seiner Schlichtheit zu den Schmuckgegenständen im weiteren Sinne zählen müssen. Haarnadeln aus römischer Zeit sind sehr formenvielfältig und in großer Anzahl nicht nur als Bodenfund sondern auch von Darstellungen in Plastik und Malerei her belegt.²²

Zu den Toilettenartikeln zählen drei Spiegelfragmente (**Taf. 2: 4—5 u. 7**) und drei Exemplare von einem messerartigen Feinbesteck (**Taf. 8: 2—4**). Bei den Spiegeln handelt es sich um Bruchstücke von Griffspiegeln, die in zwei Fällen eine perforierte Randzone aufweisen. Die Spiegelteile sind aus sehr harter Bronze gegossen und gut poliert. Die Rückseite ist jeweils mit konzentrisch verlaufenden, feinen Rillen verziert, die die Oberfläche in unterschiedliche Zonen aufgliedern. Die Perforation erfolgte durch jeweiliges Anbohren an Vorder- und Rückseite und ist somit im Schnitt doppelkonisch. Zeitlich sind diese Spiegel in das 1. Jahrhundert n. Ch. zu setzen. Das Stück auf **Taf. 2: 7** reicht bis in die Mitte des 2. Jahrhunderts; Datierungskriterium dafür ist der weiter nach innen gerückte periphere Lochkreis.²³

Bei den messerartigen Geräten auf **Taf. 8: 2—4** ist es schwierig, eine nähere Typenbezeichnung zu nennen. Ich sage Messer, weil auf **Taf. 8: 2 u. 3** trotz fragmentarischen Zustandes eine Klinge mit Schneide zu erkennen ist, und obwohl bei dem Exemplar auf **Taf. 8: 4** nur mehr der Griff vorhanden ist, ist auf Grund der großen Ähnlichkeit zum Gerät auf **Taf. 8: 3** der Umstand wohl vorgegeben, daß hier ebenfalls ein Klingenfortsatz bestand. Für alle drei Stücke trifft zu, daß sie als ausgesprochenes Arbeitsgerät zum Schneiden wohl zu wenig robust sind. Der jeweils ringförmige, zierliche, mitunter kunstvoll geformte Griffabschluß spricht auch gegen eine Verwendung als herkömmliches Schneidewerkzeug; zudem ist bei dem Gerät auf **Taf. 8: 2** gar kein eigentlicher Griff ausgebildet, sondern die eher stumpfe Klinge setzt ab und geht direkt in einen offenen bandförmigen Ringabschluß über. Meine Überlegung geht dahin, daß diese Objekte zum persönlichen Gebrauch, am Gürtel aufgehängt, mit sich herumgetragen wurden. Inwieweit diese zu feineren Arbeiten verschiedener Natur oder auch zur Körperpflege gebraucht wurden, ist schwer zu sagen. Eigenartigerweise fehlt es auch an dementsprechenden Vergleichsfunden.

Schreibgeräte (Stili)

Der Stilus ist sechsmal vertreten (**Taf. 4: 1—6**). Mit Ausnahme von dem tordierten Exemplar (**Taf. 4: 1**) ist der Schaft jeweils rundstabig. Das Schreibende von dem Stilus auf **Taf. 4: 2** ist besonders gut herausgeformt; das untere Schaftende erfährt hier eine Verstärkung mit langer, fein herausgezogener

Spitze. Die Streichplättchen sind in vier Fällen vierkantig abgesetzt, sonst einfach flach vom Schaftende herausgezogen und zeigen rechteckige, trapezoide und sanduhrähnliche Formen. Alle Geräte sind aus Eisen. Der Stilus als Schreibstandardgerät aus Holz, Metall oder Bein war während der ganzen römischen Epoche gebräuchlich und kaum größeren Formänderungen unterworfen.²⁴

Gürtelgarnituren

Von den vielfältigen Teilen des Gürtelzubehörs sind die bronzenen Schnallen am zahlreichsten vertreten (**Taf. 6: 1—6**). Die meisten sind nur fragmentarisch erhalten. Wir unterscheiden Riemenschnallen mit ovalem oder halbkreisförmigem Bügel und viereckigem oder ovalem Beschlag. Der Dorn ist an seinem Ansatz jeweils facettiert. Der Querschnitt des Bügels ist rund, oval, halbkreisförmig oder auch mehrfach profiliert. Bei den Schnallen mit erhaltenem Beschlag kann man auf eine Riemenstärke zwischen 3 und 4 Millimeter schließen. Bei den genannten Stücken handelt es sich um spätantike Formen des 4. und 5. Jh. n. Ch., wobei man feststellen kann, daß die Riemenschnallen mit rechteckigem Beschlag diesen Typus einleiten.²⁵ Die Stücke auf **Taf. 6: 8** und **11** aus Eisen können für eine chronologische und typologische Bewertung nicht herangezogen werden; sie könnten auch als einfache Kettenglieder gebraucht worden sein. Diese Umstände gelten auch für das u-förmig gegossene Bronzeband mit abgebrochenen Enden, dessen Einkerbung am inneren Bogen teil nicht unbedingt die Einraststelle eines Schnallendorns sein muß (**Taf. 6: 12**).

Zu den übrigen Objekten des Gürtelzubehörs gehört eine geschlitzte Röhrenhülle aus Eisen (**Taf. 6: 7**), die wohl Teil eines späten Militärgürtels war,²⁶ eine frühromische Cingulumplatte (**Taf. 6: 13**) mit Buckelzentrum und Pseudoscharnier²⁷ und ein Riemenbeschlag mit lanzettförmigem Anhänger (**Taf. 6: 9**). Nicht sicher einer Gürtelgarnitur zuzuordnen sind die beschlagartigen Stücke auf **Taf. 6: 10** und **14**.

Hier herein nehme ich noch die beiden Objekte auf **Taf. 7: 5** und **Taf. 10: 3**. Deren fragmentarischer Zustand läßt eine genauere typologische Einstufung nicht zu, jedoch kommen sie ihrer Form nach Band- oder Riemendurchlässen an Rüstungen sehr nahe, wenngleich bei dem Stück auf **Taf. 7: 5** die täuschende Ähnlichkeit mit einem Drehschlüsselgriff gegeben ist.

Schlüssel und Schloßteile

Diese Gruppe umfaßt bronzene sowie eiserne Schlüsselgriffe und Sperrstifte, ein Schlüsselschild und den Griffteil eines Kästchenbeschlags (**Taf. 7: 1—4** u. **6—13; Taf. 8: 6**). Außer bei den zwei Drehschlüsseln auf **Taf. 7: 3—4** handelt es sich bei den übrigen Objekten um Elemente von Schiebeschlossern. Die Schlüsselgriffe sind kurz und haben alle einen Ringabschluß als Aufhängevorrichtung. Der Bartstift setzt sich jeweils deutlich vom eigentlichen Griffteil ab und ist am Exemplar auf **Taf. 7: 1** mit Linien- und Kerbzier versehen. In einem Fall ist der entsprechende Sperrstift zum Schlüssel vorhanden (**Taf. 7: 11** u. **13**). Die Sperrstifte zeigen runde, ovale, dreieckige, rechteckig schräg unter-

teilte Aussparungen. Das Schlüsselschild auf **Taf. 8: 6** zeigt im Zentrum die entsprechend notwendige winkelige Aussparung für den obengenannten Schlüsseltypus. Drehschlösser wie auch Schiebeschlösser sind typisch römische Sperrvorrichtungen und finden sich während der ganzen Epoche. Zum Unterschied vom Schiebeschloß, das mit dem Abgang der Römer verschwindet, entwickelt sich das Drehschloß bis in unsere Zeit herauf weiter. Die Arbeit von H. Jacobi über die Entwicklung der Schloß- und Schlüsselformen von vorgeschichtlicher Zeit bis ins frühe Mittelalter hat nach wie vor seine wissenschaftliche Gültigkeit und wurde hier zugrunde genommen.²⁸

Plastik

Die plastischen Formen umfassen zum einen eine Gruppe von Teilen einer Großplastik und zweier Kleinplastiken menschlicher Art (**Taf. 4: 7—9**). Sie stellen zwei angewinkelte Arme und ein Fingerglied dar. Die Stücke sind aus Bronze, die eigentlich nur halbplastisch gearbeitet sind (**Taf. 8: 8—9**). Das

Die andere Gruppe besteht aus zwei kleinen menschlichen Büsten aus Bronze, die eigentlich nur halbplastisch gearbeitet sind (**Taf. 8: 8—9**). Das Stück auf **Taf. 8: 8** stellt einen männlichen Kopf dar, dessen Kopfbedeckung an eine phrygische Mütze erinnert. Seine Gesichtspartie ist mit eigentümlichen Nasen- und Wangenschutzklappen verdeckt und seitlich sind jeweils Haarlinien eingeritzt. Das Fehlen einer Aufhängöse, sowie die glatte Rückseite bestärken die Annahme, daß es sich hier um einen Beschlag handelt, der auf Schild, Helm, Zierscheiben, Rüstung, aber auch Möbelstücken durch Auflöten angebracht wurde.

Bei der anderen halbplastischen Form ist das Geschlecht nicht unbedingt bestimmbar (**Taf. 8: 9**). Die Gesichtszüge sind stark verwaschen. Eingravierte Haarlinien an der linken Kopfseite und Gewandfalten an der Brust sind noch zu erkennen. Ausschlaggebend für die Annahme, daß es sich hierbei um das Gewicht einer kleinen Schubwaage handelt, ist die ovale Aussparung an der Rückseite, die für den Einsatz eines Bleigewichtes bestimmt war, sowie die, allerdings nur noch im Ansatz erhaltene, ringförmige Aufhängöse am Kopf.²⁹

Beschläge und Anhänger

Zu dieser Gruppe zählen eine größere Anzahl meist stark fragmentierter und nicht immer zweckbestimmter Kleinobjekte aus Bronze. In die Kategorie Anhänger kann man eigentlich nur die perforierte Radscheibe (**Taf. 5: 15**) und die Buckelscheibe mit bandförmigem Haken (**Taf. 5: 17**) nehmen. Bei den übrigen Funden, die wohl als Beschläge Verwendung gefunden haben, sind in erster Linie Ziernägel, Zierknöpfe und Zierscheiben zu nennen (**Taf. 5: 11—13, 18—20, 22—24; Taf. 9: 7**). Bandförmige Zierbeschläge stellen die Stücke auf **Taf. 5: 10** und **Taf. 8: 5** dar. Bei der glockenförmig gegossenen Form auf **Taf. 5: 14** könnte es sich um einen Stockendbeschlag handeln. Besonders fein ausgearbeitet ist der länglich herzförmige Zierbeschlag auf **Taf. 9: 10**. An seiner Rückseite ist die Spur einer Anlötstelle zu erkennen. Für die Objekte

auf **Taf. 10:** 1—2 in Form eines feinen Bronzestiftes mit aufgestecktem Sternchen und eines massiv gegossenen tonnenförmigen Beschlags muß der Verwendungszweck dahingestellt bleiben.

Werkzeuge, Kleingeräte und verschiedene Bestandteile

Zum Schluß seien hier noch eine Anzahl von Kleinobjekten aus Bronze und Eisen aufgezählt, die in die Kategorie Werkzeuge, Kleingeräte, verschiedene Bestandteile, Zubehör usw. gehören und die sich in jeder römischen Niederlassung sehr häufig finden, jedoch für eine chronologische Bewertung nicht herangezogen werden können.

Werkzeuge: Dazu gehören ein Messer (**Taf. 8:** 1), ein Pfriem (**Taf. 3:** 12), ein Stecheisen (**Taf. 3:** 13), ein Meißel (**Taf. 3:** 15) und eine Hakentülle (**Taf. 3:** 14). Pfriem, Stecheisen und Meißel kennen wir in dieser Form schon aus der La Tène Zeit;³⁰ bei der Hakentülle ist schwer zu erkennen, ob die Spitze intentionell aufgebogen wurde, oder ob sie sich lediglich verbogen hat; sollte letzteres zutreffen, kann man den Gegenstand als Lanzenschuh sehen. **Kleingeräte:** Hier herein gehören Nadel (**Taf. 3:** 7—8), Löffel (**Taf. 3:** 9), der Balken einer Feinwaage (**Taf. 9:** 1), (s. Anmerk. 29), ein Angelhaken (**Taf. 9:** 6), zwei Schleuderkugeln aus Blei (**Taf. 9:** 2—3), Zwingen (**Taf. 9:** 8—9), eine kleine Büchse (**Taf. 9:** 4), Nägel (**Taf. 11:** 8, 11—12; **Taf. 12:** 1—5) und eine sog. Fußangel (**Taf. 9:** 11).³¹

Bestandteile und Zubehör: Diese Objekte sind fast alle nur als Bruchstücke oder Teile vom Ganzen erhalten. Dazu gehören verschiedene Scheiben (**Taf. 10:** 7—8, 13; **Taf. 11:** 3), ein Durchlaß für feine Riemen (**Taf. 10:** 6), Bänder (**Taf. 9:** 5; **Taf. 10:** 5; **Taf. 11:** 5—7, 9), Ringe und Kettenglieder (**Taf. 10:** 9—12, 14—15; **Taf. 11:** 2, 4).

Inventar zu den römischen Kleinfunden aus Siscia aus der Sammlung Nowak

Es wird in der Folge verzichtet, den einzelnen Fundstücken eine Inventarnummer beizugeben. Nowak hat seine Sammlungsobjekte zwar numerisch gemerkt, doch war dies mehr zum Zwecke der eigenen Ordnung und Übersicht.

Wie bereits erwähnt, sammelte Nowak aus Neigung zum »Alten« und seine erstandenen Stücke weisen eine dementsprechende zeitliche wie auch typologische Streuung auf, die vom Neolithikum bis zur Spätantike reicht. Ein besonderer Schwerpunkt kommt dabei der Keramik des großgriechischen Raumes sowie römischen Kleinfunden zugute, was letzten Endes wohl mit seiner Stationierung als Militär im Adriaraum in Verbindung gebracht werden kann.

Ungeachtet einer herkömmlichen Inventarisierungsmethode versah Nowak alle Stücke mit einer fortlaufenden Nummer. Bei den römischen Kleinfunden allerdings wendete er folgende Methode an. Er heftete die Objekte mittels einer Schnur an starke Kartontafeln (ca. 30 × 20 cm), wobei diesen eine Sammelnummer verliehen wurde; die angebrachten Stücke (oft bis zu 20 an der Zahl) erhielten eine Unterzahl (z. B. 412,8 usw.). Inwieweit die Sammlung zur

Gänze dem Höbarth-Museum übergeben wurde, Teile einbehalten wurden oder auch verloren gegangen sind, läßt sich kaum überprüfen. Die Nummernreihe ist jedenfalls keinesfalls lückenlos. Dem höchsten vorhandenen Nummernstand zufolge nähert sich die Zahl der Objekte auf 600, wobei die römischen Kleinfunde aus Siscia rund 140 Stück ausmachen.

Alle hier dokumentierten Funde werden im Höbarth-Museum der Stadt Horn in Niederösterreich aufbewahrt.

Alle Zeichnungen sind im Maßstab 1 : 1 vom Verfasser angefertigt.

Taf. 1

1. Ringfibel mit bandförmig aufgerollten Enden. Eisen. Dm. ca. 4 cm.
2. Ringfibel mit gekerbtem Außenrahmen und bandförmig aufgerollten Enden. Bronze. Dm. ca. 2,2 cm.
3. Ringfibel mit bandförmig aufgerollten Enden. Bronze. Dm. ca. 3,5 cm.
4. Profilierte Fibel mit Stützplatte und zweigliedriger Spiralkonstruktion mit oberer Sehne. Geschlossener Nadelhalter und Fußknopf. Nadel fehlt. Bronze. L 6,4 cm.
5. Fibelfragment. Erhalten ist der hochgewölbte Bügel mit triangulärem Querschnitt. Bronze. L 3,4 cm.
6. Fibelfragment. Erhalten ist die Nadel und ein Teil der Spirale. Bronze. L 5,6 cm.
7. Fibelfragment. Erhalten ist der Fibelkopf mit länglich rechteckiger Stützplatte und Spiralkonstruktion bei oben verlaufender Sehne. Bronze. L 3,1 cm.
8. Zwiebelknopffibel mit ausgeprägten Endknöpfen. Der Bügelgrat ist mit eingekerbten Dreiecken verziert. Der Fuß ist scheidenförmig gebildet, seine Längskanten sind gekerbt und seine Oberseite mit kreisrunden Vertiefungen verziert. Die Nadel fehlt. Bronze. L 6,8 cm.
9. Fibelfragment. Erhalten ist der Fibelfuß mit profiliertem Fußknopf und geschlossenem Nadelhalter. Bronze. L 2,9 cm.

Taf. 2

1. Zwiebelknopffibel mit feinen Einkerbungen und linearen Gravuren am Bügelgrat. Der Fuß ist scheidenförmig gebildet, seine Oberfläche ist gegliedert und mit Kreisangruppen verziert. Die Nadel sowie ein Endknopf fehlen. Bronze. L 6,2 cm.
2. Fibel mit umgeschlagenem Fuß. Der gewölbte Bügel ist bandförmig. Der zurückgeschlagene Fuß bildet einen offenen Nadelhalter und ist spiralartig um den Bügelansatz gewunden. Kopf und Nadel fehlen. Bronze. L 6,9 cm.
3. Zwiebelknopffibel mit verwaschenen Einkerbungen und linearen Gravuren am Bügelgrat. Der Fuß ist scheidenförmig gebildet, seine Oberfläche ist gegliedert und mit Kreisangruppen und feinen dreieckigen Einkerbungen verziert. Die Nadel sowie ein Endknopf fehlen. Bronze. L 6,2 cm.
4. Fragment von einem Griffspiegel mit perforierter Randzone. Die Oberfläche ist mit eingravierten, konzentrisch verlaufenden Linien verziert. Bronze mit Silberlegierung. Dm. 20 cm.
5. Fragment von einem Griffspiegel. Ein eingraviertes dreifaches Linienband säumt die Randzone. Bronze. Dm. 10 cm.
6. Gestreckte Scharnierfibel mit abgesetztem Kopf, profiliertem Fußknopf und durchloctem Nadelhalter. Verwaschene Zick-Zack Gravur am Bügelgrat. Nadel fehlt. Bronze. L 6,5 cm.
7. Fragment von einem Griffspiegel mit perforierter Randzone. Die Oberfläche ist mit eingravierten, konzentrisch verlaufenden Linien verziert. Bronze. Dm. 14 cm.

* Abkürzungen: L = Länge; Dm. = Durchmesser; Taf. (T.) = Tafel.

Taf. 3

1. Ohrsonde mit scheibenförmigem Spatelende. Der Schaft ist im Querschnitt achteckig. Bronze. L 17,5 cm.
2. Ohrsonde mit scheibenförmigem Spatelende. Bronze. L 12,3 cm.
3. Ohrsonde mit scheibenförmigem Spatelende. Spitze abgebrochen. Bronze. L 9,2 cm.
4. Ohrsonde mit scheibenförmigem Spatelende. Bronze. L 7,6 cm.
5. Löffelsonde. Der Schaft ist im Querschnitt achteckig und zeigt eine feinprofilierter Verdickung im oberen Drittel. Bronze. L 11,3 cm.
6. Pinzette mit kugelig profiliertem Griff und abgeschrägten Enden. Bronze. L 6,2 cm.
7. Nähnadel mit plattem Kopf und rechteckig ausgestanzter Öse. Spitze abgebrochen. Bronze. L 7,2 cm.
8. Nähnadel mit plattem Kopf und rechteckig ausgestanzter Öse. Bronze. L 16,6 cm.
9. Fragment von einem Löffel mit stark abgewinkeltem Löffelende. Der Stil ist abgebrochen. Eisen. L 4,5 cm.
10. Längliches Fragment von einem Stäbchen. Bein. L 5,1 cm.
11. Fragment von einer Nadel mit löffelartigem Ende. Bein. L 7,7 cm.
12. Pfriem mit vierkantigem Querschnitt. Eisen. L 6 cm.
13. Stecheisen mit Absatz. Vierkantiger Querschnitt. Eisen. L 7,2 cm.
14. Hakentülle mit Nietloch. Eisen. L 6,3 cm.
15. Meißel. Achtkantiger Querschnitt. Spitze umgebogen. Bronze. L 6,5 cm.

Taf. 4

1. Stilus mit tordiertem Schaft und herausgezogenem Streichplättchen. Spitze abgebrochen. Eisen. L 13,8 cm.
2. Stilus mit verstärkter Spitze und kantig abgesetztem Streichplättchen. Eisen L 14,2 cm.
3. Stilus mit kantig abgesetztem Streichplättchen. Am Schaft gebrochen. Eisen L 8,2 cm.
4. Stilus mit kantig abgesetztem Streichplättchen. Am Schaft gebrochen. Eisen L 9 cm.
5. Stilus mit herausgezogenem Streichplättchen. Eisen. L 13,7 cm.
6. Stilus mit kantig abgesetztem Streichplättchen. Eisen. L 11,1 cm.
7. Angewinkelter, massiv gegossener Arm einer Kleinplastik. Bronze. L 3,4 cm.
8. Massiv gegossener Finger einer Großplastik. Bronze. L 7,9 cm.
9. Angewinkelter, massiv gegossener Arm einer Kleinplastik. Bronze. L 7,4 cm.

Taf. 5

1. Ohrring mit Schleifenende und kegelförmigem Anhänger, bestehen aus Blechhülse und blauer Glasperle. Bronze. Dm. 1,7 cm. L 3,6 cm.
2. Ohrring mit Schleifenende. Bronze. Dm. 1,7 cm.
3. Bernsteinperle mit zentraler Perforation. Unregelmäßig facettiert. Dm. 1,9 cm.
4. Ringperle aus weißlicher Glaspaste. Schräg gerippt. Dm. 1,5 cm.
5. Kettchen aus Golddraht mit fein facettierten, länglichen Perlen aus blauem Glas. L 5 cm.
6. Ringlein mit doppelter Schleifenwindung. Im Querschnitt rundoval. Bronze. Dm. 1 cm.
7. Ring mit doppelter Schleifenwindung. Im Querschnitt rund. Bronze. Dm. 1,5 cm.
8. Ring mit doppelter Schleifenwindung. Im Querschnitt fünfeckig. Blei. Dm. 1,2 cm.
9. Siegelring mit ovaler Fassung. Siegelstein herausgebrochen. Eisen. L 2,4 cm.
10. Längliches Zierblech mit zwei gerippten Pommeln. Die Randzonen sind in Treibtechnik verziert. Bronze. L 2,1 cm.
11. Zierknopf mit pilzförmigem Kopf und kurzem Stachel. Bronze. Dm. 0,6 cm.
12. Zierknopf mit pilzförmigem Kopf und kurzem Nietstift. Bronze. Dm. 0,9 cm.
13. Zierknopf mit scheibenförmigem Kopf und kurzem Stachel. Bronze. Dm. 1,1 cm.
14. Glockenförmiger Stockbeschlag. Gegossen. Dornfortsatz abgebrochen. Bronze. Dm. 3,1 cm.

15. Radförmiger Anhänger, vierfach perforiert. Bronze mit Bleiüberzug. Dm. 2,2 cm.
16. Fragment einer fein tordierten Nadel. Bronze. L 2,2 cm.
17. Scheibenförmiger Anhänger mit zentralem Buckel und bandförmigem Haken. Bronze. L 2,5 cm.
18. Helmförmiger Zierbeschlag. Massiv gegossen. Nietstift abgebrochen. Bronze. Dm. 1,7 cm.
19. Zierknopf mit abgesetztem Pilzkopf und abgeschrägten Rändern. Kurzer Nietstift. Bronze. Dm. 1,5 cm.
20. Zierknopf mit flach abgesetztem Pilzkopf und aufgekantetem Rand. Kurzer Nietstift. Stark verdrückt. Bronze. Dm. 1,3 cm.
21. Gewandnadel mit hohem Pilzkopf. Am Schaft abgebrochen. Bronze. L 4,1 cm.
22. Scheibenförmiger Beschlag mit zentralem Stachel. Bronze. Dm. 2,8 cm.
23. Scheibenförmig gewölbter Beschlag mit zentralem Dornansatz an der Innenseite. Bronze. Dm. 2,4 cm.
24. Leicht gewölbte Scheibe. Bronze. Dm. 3,4 cm.

Taf. 6

1. Riemenschnalle mit ovalem Bügel, facettiertem Dorn und viereckigem Beschlag. Fein eingravierte Rahmenlinie an der Oberseite des Beschlags. Zwei Nietlöcher. Bronze. L 2,8 cm.
2. Riemenschnalle mit halbkreisförmigem Bügel und facettiertem Dorn. Bronze. L 3 cm.
3. Riemenschnalle mit halbkreisförmigem Bügel, facettiertem Dorn und viereckigem Beschlag. Lineare Gravuren und schräg gekerbte Ränder an der Oberseite des Beschlags. Zwei Nietlöcher mit Nietstiften. Bronze. L 3,8 cm.
4. Riemenschnalle mit halbkreisförmigem Bügel und facettiertem Dorn. Bronze. L 3 cm.
5. Riemenschnalle mit ovalem, leicht eingesatteltem Bügel und abgesetzter Scharnierachse. Facettierter Dorn. Bronze. L 3,8 cm.
6. Riemenschnalle mit halbkreisförmigem Bügel, facettiertem Dorn und ovalem Beschlag. Zwei Nietlöcher mit Nietstiften. Bronze. L 5,4 cm.
7. Offene Röhrenhülse. Eisen. L 7,8 cm.
8. Riemenschnalle mit rechteckigem Bügel und Dorn. Eisen. L 4,7 cm.
9. Lanzettförmiger Riemenanhänger mit länglich rechteckigem Beschlag. Die Ränder des Anhängers sind abgeschrägt, die obere Schmalseite des Beschlags fein gezähnt. Ein Nietloch mit Nietstift. Bronze. L 4,9 cm.
10. Länglicher Beschlag mit gegliedertem Mittelteil. An den Enden je eine Kegelniete. Bronze. L 3,2 cm.
11. Riemenschnalle mit ovalem Bügel. Eisen. L 3,4 cm.
12. U-förmiges Band. Gegossen. An beiden Enden abgebrochen. Flache Randeinkerbung an der inneren Kehlung. Bronze. L 5,5 cm.
13. Fragmentierte Cingulumplatte mit Pseudoscharnierachse und zwei Nietlöchern. Zentraler Buckel mit Perforation. Bronze. L 4,2 cm.
14. Sanduhrförmiger Beschlag mit bandförmigem Haken und profiliertem Rahmen. Vier Nietlöcher. Bronze. L 6,7 cm.

Taf. 7

1. Schlüsselgriff mit Ringabschluß. Eingravierte Linien und Kerben am Stiftansatz. Bart abgebrochen. Bronze. L 5,5 cm.
2. Schlüsselgriff mit Ringabschluß. Bart abgebrochen. Bronze. L 4,6 cm.
3. Fragmentierter Schlüssel mit abgesetztem Ringgriff. Bart mit zwei Zinken. Bronze. L 4,7 cm.
4. Schlüsselgriff mit Ringabschluß. Bronze. L 3,5 cm.
5. Rüstungsteil. Bronze. L 2,5 cm.
6. Sperrstift von Schiebeschloß mit sieben rundlichen Aussparungen. Bronze. L 4,1 cm.
7. Sperrstift von Schiebeschloß mit acht dreieckigen Aussparungen. Bronze. L 5,2 cm.
8. Sperrstift von Schiebeschloß mit fünf viereckigen Aussparungen. Bronze. L 4,9 cm.

9. Griffteil von einem Kästchenbeschlag mit durchbrochener Platte und abgeschrägten Rändern. Bronze. L 3 cm.
10. Sperrstift von Schiebeschloß mit fünf rundlichen Aussparungen. Bronze. L 7,2 cm.
11. Sperrstift von Schiebeschloß mit schräg unterteilter, rechteckiger Aussparung. Eisen. L 6,5 cm.
12. Schlüsselgriff mit ringförmigem Abschluß. Bart abgebrochen. Eisen. L 6,5 cm.
13. Schlüssel mit Ringgriff und abgesetztem Bartteil. Eisen. L 7,5 cm.

Taf. 8

1. Griffdornmesser. Rücken und Schneide verlaufen geradlinig. Die Spitze ist leicht abfallend. Eisen. L 14 cm.
2. Feines Messer mit geradlinig verlaufendem Rücken und bandförmigem offenem Ringabschluß. Spitze umgebogen. Eisen. L 7,4 cm.
3. Länglicher Messergriff, im Querschnitt rhombisch. Griffabschluß in Form einer Hausfassade mit Satteldach. Der Klingenansatz ist zum Griff hin fein abgesetzt. Klinge abgebrochen. Eisen. L 7,2 cm.
4. Länglicher Griff mit Ringabschluß, im Querschnitt achtkantig. Am Griffansatz abgebrochen. Eisen. L 6,5 cm.
5. Zierband. Die Oberfläche ist partiell mit Kreisaugen, Punkten und Ritzlinien verziert. Bronze. L 9 cm.
6. Rundes Schlüsselschild mit gepunztem Perlrand und konzentrisch gerippter Oberfläche. Bronze. Dm. 7 cm.
7. Fragment von einem massiv gegossenen Stab. Bronze. L 3,9 cm.
8. Beschlag in Form einer männlichen Büste mit Helmkappe und Visier. Massiv gegossen. Bronze-Blei-Legierung. L 3,6 cm.
9. Anhänger in Form einer weiblichen Büste mit ausgebrochener ringförmiger Aufhängung am Kopf. An der Rückseite ovale Aussparung. Bronze. L 2,8 cm.

Taf. 9

1. Balken einer kleinen Feinwaage mit Ösenaufhängung. Bronze. L 9,8 cm.
2. Spitzovale Schleuderkugel. Blei. L 4,5 cm.
3. Spitzovale Schleuderkugel. Blei. L 4,6 cm.
4. Zylinderförmige Büchse. Bronze. Dm. 3 cm. L 4,5 cm.
5. Bandförmiger Ring. Leicht konisch gearbeitet. Eisen. L 2,7 cm.
6. Angelhaken mit scheibenförmig plattgeschlagenem Ende und einflügeligem Widerhaken an der Spitze. Im Querschnitt vierkantig. Bronze. L 2,5 cm.
7. Oval gewölbter Beschlag. Partiiell ausgebrochen. Bronze. L 4,8 cm.
8. Ring mit eingehängter Zwinge. Eisen. L 9,3 cm. Dm. 3,5 cm.
9. Kleine Zwinge. Bronze. L 3,8 cm.
10. Länglich herzförmiger Zierbeschlag. Bronze. L 3,4 cm.
11. Fußangel. Dornfortsätze nur partiell erhalten. Bronze. L 5 cm.

Taf. 10

1. Länglicher Stift mit aufgestecktem sternartigem Plättchen. Bronze. L 3,8 cm.
2. Kleiner tonnenförmiger Beschlag mit gerippter Oberseite. Bronze. L 1,9 cm.
3. Hufeisenförmig gebogener Stift mit abgesetzten pufferartigen Fortsätzen. Eingravierte palmettenartige Verzierung am Bogenteil. Bronze. L 2,7 cm.
4. Tordierte Drahtschlaufe mit offenen Enden. Bronze. L 4,1 cm.
5. Rechteckig geformtes, offenes Band. Bronze. L 1,9 cm.
6. Bandringförmiger Riemendurchlaß. Bronze. Dm. 1 cm.
7. Scheibenring. Eine Reihe kreisförmiger Vertiefungen säumen die Randzone. Eisen. Dm. 3,7 cm.
8. Scheibenring mit gezähntem Rand und rechteckigem Durchlaß im Zentrum. Leicht konisch gearbeitet. Eisen. Dm. 2,5 cm.

9. Ring. Eisen. Dm. 3 cm.
10. Ringfragment. Eisen. Dm. ca. 3 cm.
11. Ringfragment. Eisen. Dm. 1,3 cm.
12. Ringfragment. Eisen. Dm. 1,3 cm.
13. Breiter Scheibenring. Eisen. Dm. 5,7 cm.
14. Gliederkettchen, bestehend aus Achterschleifen. Bronze. L 6,6 cm.
15. Gliederkette. Eisen. L ca. 10 cm.

Taf. 11

1. Fragment von einem Stift mit tordiertem Ansatz. Bronze. L 3,5 cm.
2. Ringfragment. Eisen. Dm. ca. 4,5 cm.
3. Scheibe mit zentralem Dornfortsatz an der Innenseite. Bronze. Dm. 3,6 cm.
4. Kettenglied? Eisen. L 4,5 cm.
5. Bandfragment mit eingebogenen Enden. Eisen. L 6,4 cm.
6. U-förmig gebogenes Band mit plattgeschlagenen Enden. Eisen. L 5,4 cm.
7. Gewölbtes Band. Bronze. L 4,4 cm.
8. Nagel mit flachem Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Spitze abgebrochen. Eisen. L 6 cm.
9. Aufgebogenes Band. Eisen. L 5,2 cm.
10. Hakenförmige Attasche mit profiliertem Knopfabschluß. Das andere Ende ist plattgeschlagen und zeigt den Ansatz eines Nietloches. Vierkantiger Querschnitt. Eisen. L 4,2 cm.
11. Nagel mit flachem Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Spitze abgebrochen. Eisen. L 4,5 cm.
12. Nagel mit kegelförmigem Kopf und vierkantigem Schaft. Bronze. L 10,5 cm.

Taf. 12

1. Nagel mit pilzförmigem Kopf und vierkantigem Schaft. Eisen. L 10 cm.
2. Nagel mit flachem Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Eisen. L 9,5 cm.
3. Nagel mit flachem Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Spitze abgebrochen. Eisen. L 9,6 cm.
4. Nagel mit flachem Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Eisen. L 9 cm.
5. Nagel mit Pilzkopf und vierkantigem Schaft. Eisen. L 9,3 cm.

¹ Höchstwahrscheinlich zur Wende des 19. Jahrhunderts, als A. Nowak in Dalmatien stationiert war.

² Die Publikation dieses keramischen Konvolutes übernahm Univ. Doz. Dr. Fritz Krinzingner vom Archäologischen Institut der Universität Innsbruck.

³ Die vorgeschichtlichen Einzelstücke werden an anderer Stelle durch den Verfasser publiziert.

⁴ An dieser Stelle gebührt mein aufrichtigster Dank dem Direktor des Höbarth-Museums Oberstudienrat Dr. Ingo Prihoda, der die Sammlung zur Bearbeitung und Restaurierung freigab und in allen organisatorischen Fragen große Unterstützung leistete.

Die Restaurierung der Funde übernahm das Institut für Ur- und Frühgeschichte und Klassische Archäologie in Innsbruck. Ich danke an dieser Stelle in erster Li-

nie den Herren Restauratoren Peter Larcher und Gerhard Tomedi, sowie allen Studentinnen und Studenten, die in vorbildlicher Weise an den Arbeiten beteiligt waren.

⁵ I. Prihoda, *Josef Höbarth — Gedenkschrift zu seinem 30. Todestag*. Horn 1982.

⁶ In Zusammenhang mit diesem kurzen Überblick zur Siedlungsgeschichte Siscias verweise ich auf die dazu bestehende wichtigste Literatur: J. Šašel, *Siscia. R. E. Suppl.* 14. 702—741 (1974); A. Faber, *Grada za topografiju antičkog Siska. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6—7, 1972—1973, 133—162; S. Vrbanović, *Prilog proučavanju topografije Siscije. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 6, 1981, 187—200; M. Zaninović, *Siscia u svojim natpisima. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 6, 1981, 201—208; G. Veith, *Die Feldzüge des C. Ju-*

lius Cäsar Octavianus in Illyrien. Schriften der Balkankommission, Antiq. Abt. 8, 1914, 51 ff.; V. Hoffiller, Antike Bronzegefäße aus Sissek. *Jahreshefte des österr. Archäolog. Inst.* 11, 1908, Beiblatt 117—134; A. F. Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus* 2 (1726) 47; A. Alföldi, Vorarbeiten zu einem Corpus der in Siscia geprägten Römermünzen. *Numismatikai Közöny* 26—27 (1928—29) 14 ff.; 34—35 (1935—36) 3 ff.; 38—39 (1939—40) 7 ff.; 36—37 (1937—38) 3 ff.; Ders., *Blätter für Münzfreunde* 58, 1923, 9 ff., 314 ff., 351 ff.

⁷ Der Umstand, daß die Funde als Einzelstücke zusammengetragen wurden, bringt mit sich, daß sie als solche nicht nach der ganzen umfangreich bestehenden Literatur abgehandelt werden. Es wird vielmehr auf zusammenfassende Werke verwiesen, in denen die weiteren Literaturangaben zu finden sind.

⁸ Bisher erschienen: R. Košević, *Antičke fibule s područja Siska*. Zagreb 1980; Z. Gregl, Rimski medicinski instrumenti iz Hrvatske I. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. Serie, no. 15, 1982, 175 ff.; Ders., Die Sonde mit »Carranti« — Inschrift aus Siscia. *Arch. Korrb.* 13/2, 1983, 241 ff.

⁹ W. Jobst, *Die römischen Fibeln aus Lauriacum*. Forschungen in Lauriacum 10, 1975, 91—106; R. Košević, *Fibule* 1980, 34 f. (s. Anm. 8); E. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*. Dissertationes Pannonicae, Ser. 2, No. 19, 1942, 146 ff.; I. Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*. Dissertationes Pannonicae, Ser. 2, No. 4, 1937, 125 ff.

¹⁰ R. Košević, *Fibule* 1980, 20 ff. (s. Anm. 8); W. Jobst, *Lauriacum* 10, 1975, 30 ff. (s. Anm. 9).

¹¹ R. Košević, *Fibule* 1980, 21 ff. (s. Anm. 8); W. Jobst, *Lauriacum* 10, 1975, 77 ff. (s. Anm. 9); J. Szydlowski, Die eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuß in Österreich im Rahmen ihres Vorkommens in Mitteleuropa. *Arch. Austriaca* 63, 1979, 21 ff.

¹² W. Jobst, *Lauriacum* 10, 1975, 27 ff. (s. Anm. 9).

¹³ M. Sagadin, Antične pasne sponse in garniture v Sloveniji, *Arheološki vestnik* 30, 1979, 294 ff., Taf. 5—7.

¹⁴ W. Jobst, *Lauriacum* 10, 1975, 125 ff. (s. Anm. 9).

¹⁵ N. Walke, *Das römische Donaukastell Straubing-Sorviodurum*. Limesforschun-

gen 3, 1965, 57 ff.; G. Ulbert, *Die römischen Donaukastelle Aislingen und Burg-höfe*. Limesforschungen 1, 1959, Taf. 24; J. Como, Das Grab eines römischen Arztes in Bingen. *Germania* 9, 1925, 152 ff.

¹⁶ A. Dular, Rimske koščene igle iz Slovenije. *Arheološki vestnik* 30, 1979, 278 ff., Taf. 3.

¹⁷ K. Mihovilić, Prstenje i naušnice rimskog doba Slovenije. *Arheološki vestnik* 30, 1979, 223 ff., Taf. 3; A. Böhme, Schmuck der römischen Frau. *Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschlands* 11, 1974, 8 ff.

¹⁸ V. Bertoneclj-Kučar, Nakit iz stekla in jantarja. *Arheološki vestnik* 30, 1979, 254 ff., Taf. 5.

¹⁹ K. Mihovilić, 1979, 223 ff., Taf. 1. (s. Anm. 17).

²⁰ Dies., 1979, 223 ff., Taf. 1.

²¹ V. Bertoneclj-Kučar, a. a. O., Taf. 5. (s. Anm. 18); A. Böhme, a. a. O., 11 ff., Abb. 8.

²² N. Walke, *Straubing* 1965, 54 f., Taf. 102 unten (s. Anm. 15).

²³ K. Roth-Rubi, Zur Typologie römischer Griffspiegel. *Bull. Mus. Roy. Bruxelles* Ser. 6, 46, 1974, 31 ff.

²⁴ N. Walke, *Straubing* 1965, Taf. 112. (s. Anm. 15); Gaerte, *RE* 3 A, 2533.

²⁵ M. Sagadin, 1979, 294 ff., Taf. 11. (s. Anm. 13); E. Keller, *Die spätromischen Grabfunde in Südbayern* 8, 1971, 60 ff.

²⁶ E. Keller, a. a. O., 67 ff.

²⁷ G. Ulbert, *Das frühromische Kastell Rheingönheim*. Limesforschungen 9, 1969, Taf. 32, 5.

²⁸ H. Jacobi, Der keltische Schlüssel und der Schlüssel der Penelope, ein Beitrag zur Geschichte des antiken Verschlusses. *Schuhmacher-Festschrift* (1930) 213 ff.

²⁹ E. Walde, Eine römische Waage und einige Gewichte aus Tirol und dem Trentino. *Veröffentl. des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum* 60, 1980, 199 ff.; P. Petru, Das römische Büstengewicht der Schnellwaage aus Vranje bei Sevnica. *Schild von Steier (Festschrift Modrijan)* 15/16, 1978—79, 171 ff.; O. Paret, Von römischen Schnellwaagen und Gewichten. *Saalburg Jahrbuch* 9, 1939, 73 ff.

³⁰ G. Jacobi, *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching*. Ausgrabungen von Manching 5, 1974.

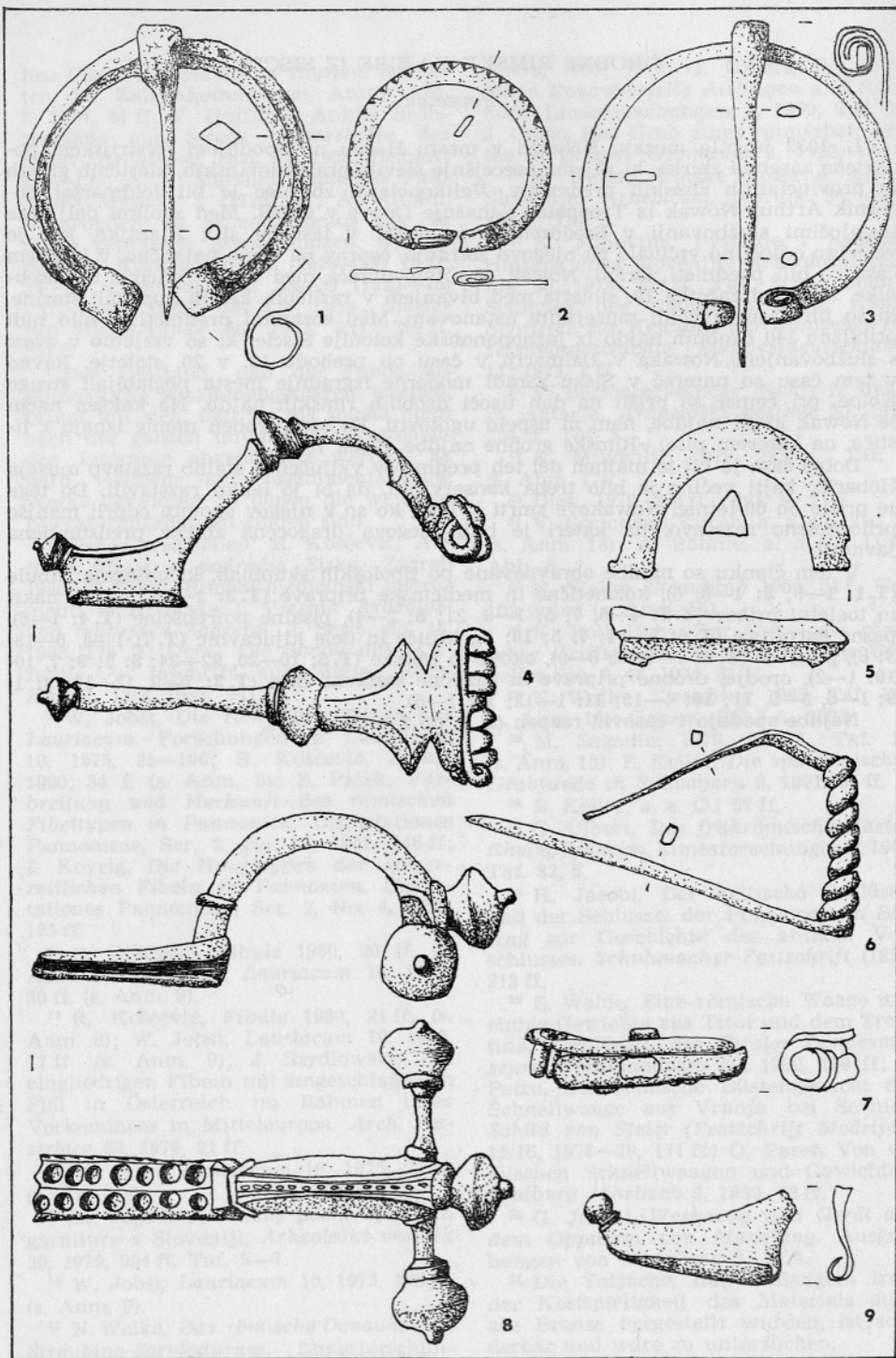
³¹ Die Tatsache, daß Fußangeln trotz der Kostspieligkeit des Materials auch aus Bronze hergestellt wurden, ist sonderbar und wäre zu untersuchen.

L. 1932 je bila muzeju Höbarth v mestu Hornu na Spodnjem Avstrijskem podarjena zasebna zbirka, ki zajema precejšnje število prazgodovinskih, klasičnih grških in provincialnih rimskih predmetov. Velikopotezni zbiralec je bil feldmaršal poročnik Arthur Nowak iz Troppaua, današnje Opave v ČSSR. Med svojimi dalj časa trajajočimi službovanji v Sredozemlju je prišel v tesnejši stik z antiko, kar je verjetno odločilno vplivalo na njegovo zbiranje, čeprav ne vemo natančno, v katerem času so bili predmeti zbrani. Nowak se s tem uvršča med visoke oficirje in zasebnike, ki so od začetka 19. stoletja med bivanjem v različnih krajih kupovali starine, ki so jih kasneje volili muzejskim ustanovam. Med zbranimi predmeti je bilo tudi približno 140 drobnih najdb iz južnopanonske kolonije Siscie, ki so verjetno v zvezi s službovanjem Nowaka v Dalmaciji v času ob prehodu 19. v 20. stoletje. Ravno v tem času so namreč v Sisku zaradi moderne izgradnje mesta poglobljali strugo Kolpe, pri čemer so prišli na dan tisoči drobnih rimskih najdb. Na kakšen način je Nowak kupil najdbe, nam ni uspelo ugotoviti. En sam droben namig izhaja z lističa, na katerem piše: »Rimske grobne najdbe, Sisak 1893«.

Dolgo časa je bil le majhen del teh predmetov vključen v stalno razstavo muzeja Höbarth, kajti večino je bilo treba konservirati, da bi jo lahko razstavili. Do tega je prišlo ob 60-letnici Nowakove smrti l. 1982, ko so v njegov spomin odprli manjšo priložnostno razstavo, na kateri je bila njegova dragocena zbirka predstavljena javnosti.

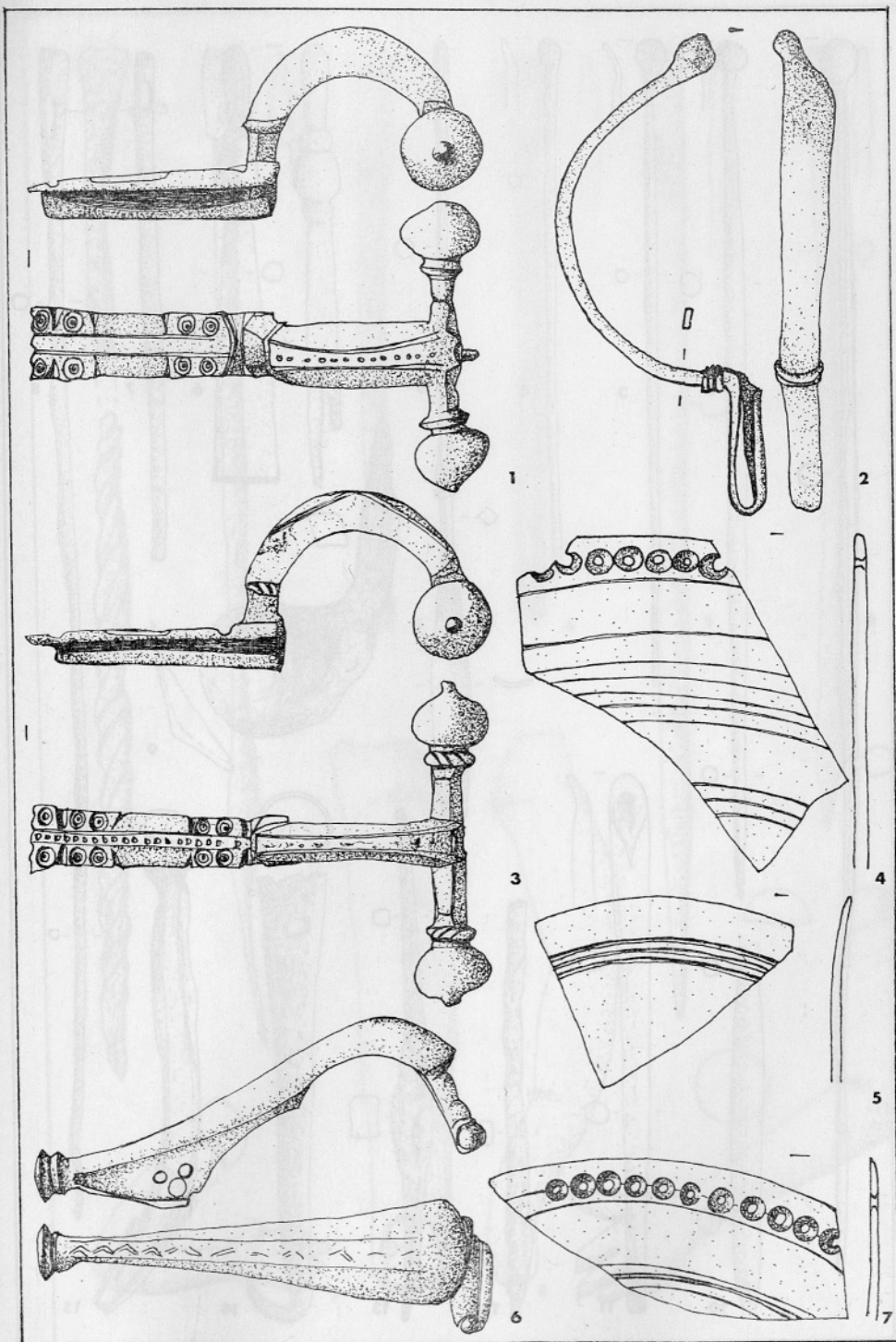
V tem članku so najdbe obravnavane po tipoloških skupinah, ki obsegajo: fibule (T. 1: 1—9; 2: 1—3, 6), kozmetične in medicinske priprave (T. 3: 1—6, 10—11), nakit in toaletni pribor (T. 2: 4—5, 7; 5: 1—9, 21; 8: 2—4), pisalne potrebščine (T. 4: 1—6), pasne garniture (T. 6: 1—14; 7: 5; 10: 3), ključe in dele ključavnic (T. 7: 1—4, 6—13; 8: 6), plastiko (T. 4: 7—9; 8: 8—9), okove in obeske (T. 5: 10—20, 22—24; 8: 5; 9: 7, 10; 10: 1—2), orodje, drobne priprave in različne sestavne dele (T. 3: 7—9, 12—15; 8: 1; 9: 1—6, 8—9, 11; 10: 4—15; 11: 1—12; 12: 1—5).

Najdbe spadajo v časovni razpon od 1. do 5. stoletja n. š.

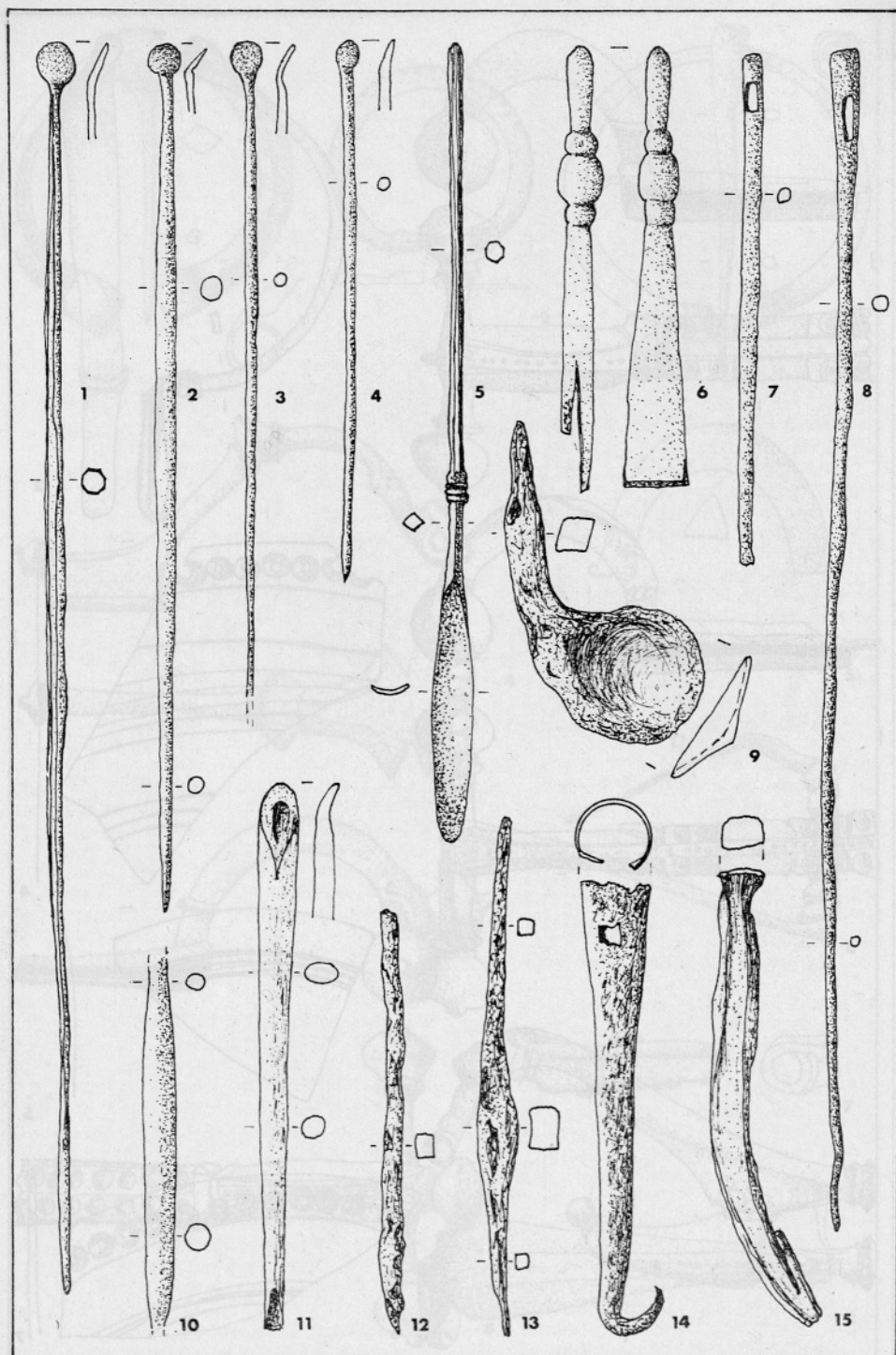
Taf. 1: Siscia. 1 Eisen. 2—9 Bronze. M 1 : 1.

T. 1: Siscia. 1 železo. 2—9 bron. M 1 : 1.

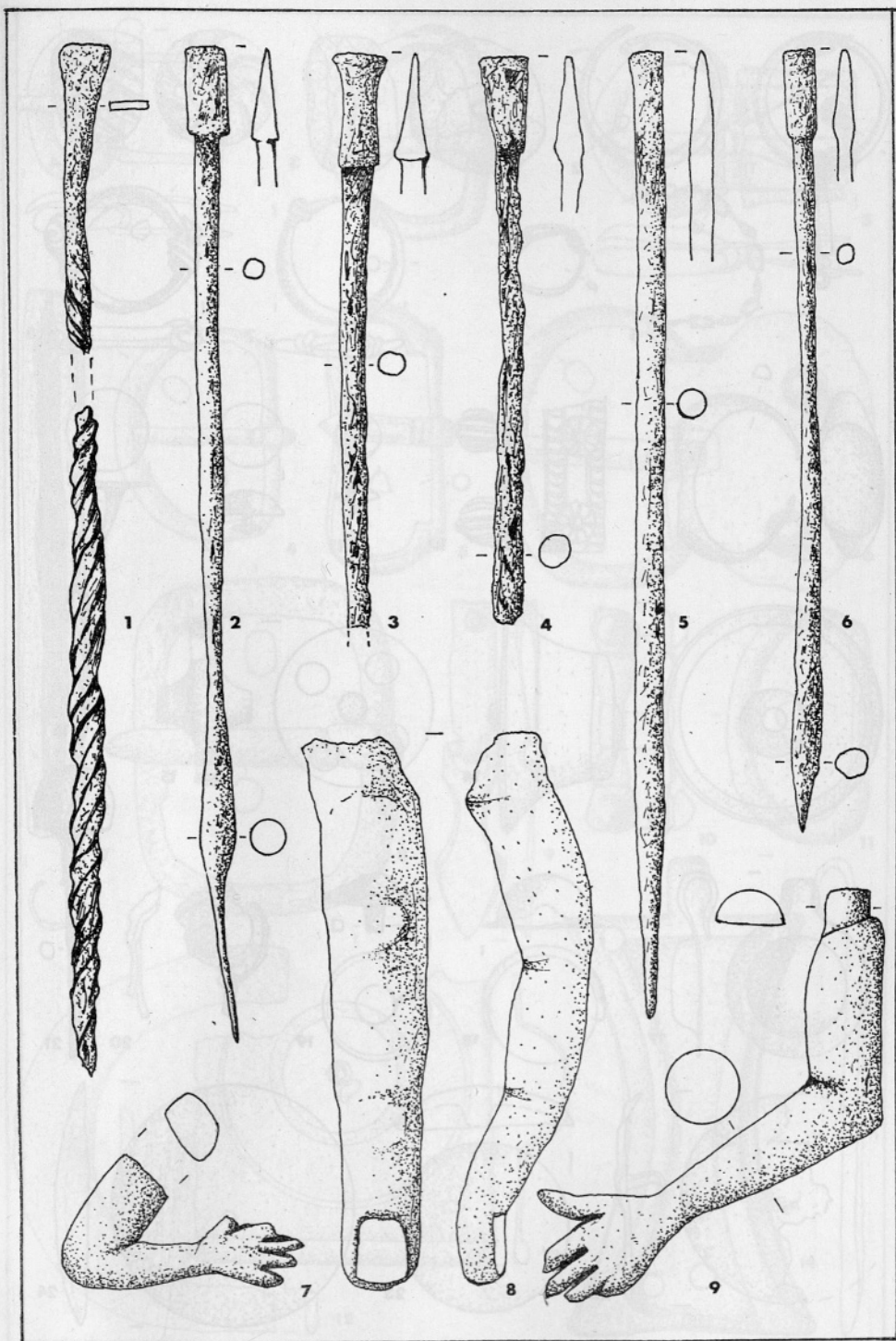

Taf. 2: Siscia. 1—7 Bronze. M 1 : 1.

T. 2: Siscia. 1—7 bron. M 1 : 1.

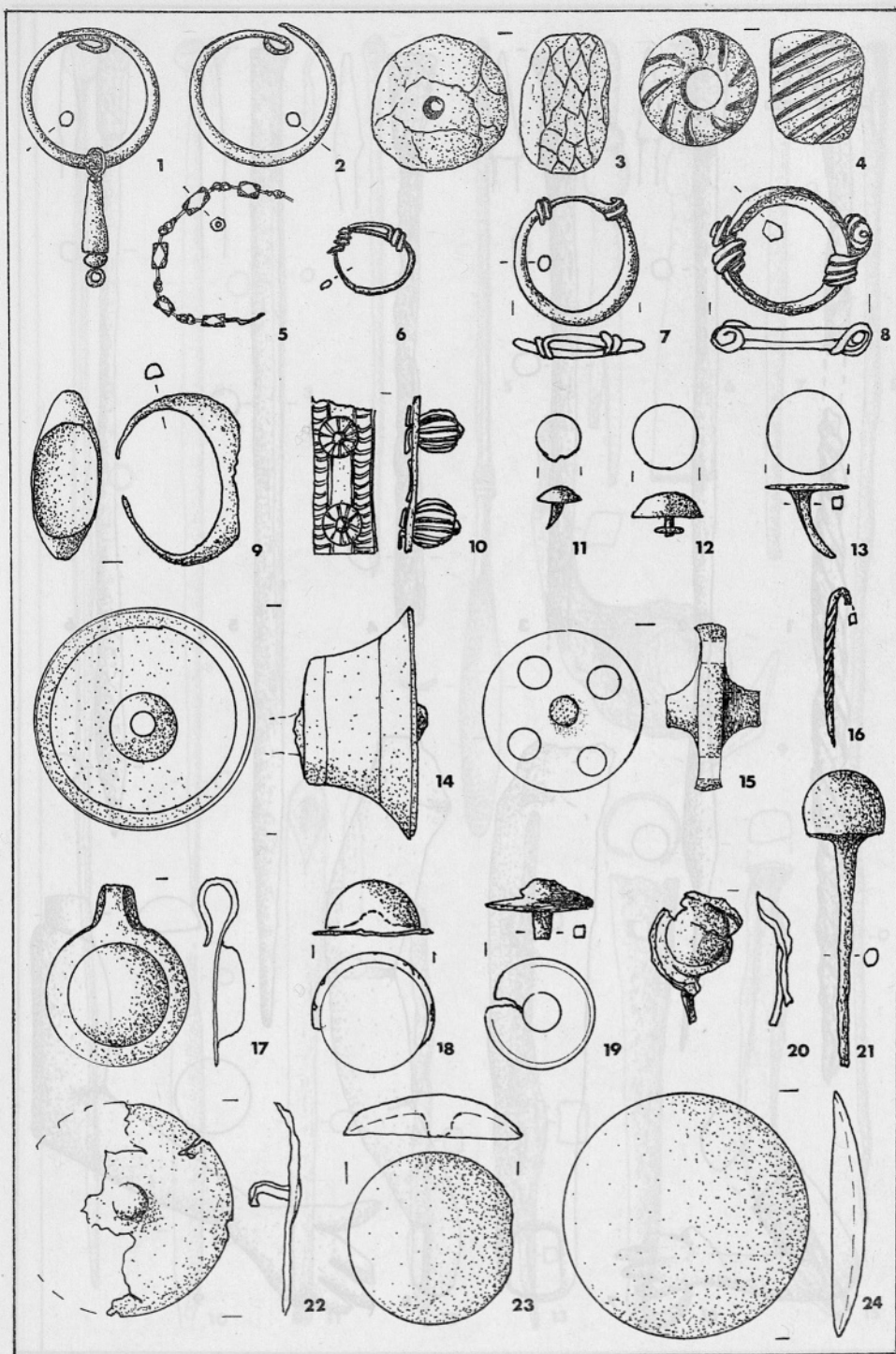

Taf. 3: Siscia. 1—8, 15 Bronze. 9, 12—14 Eisen. 10—11 Bein. M 1 : 1.
 T. 3: Siscia. 1—8, 15 bron. 9, 12—14 železo. 10—11 kost. M 1 : 1.

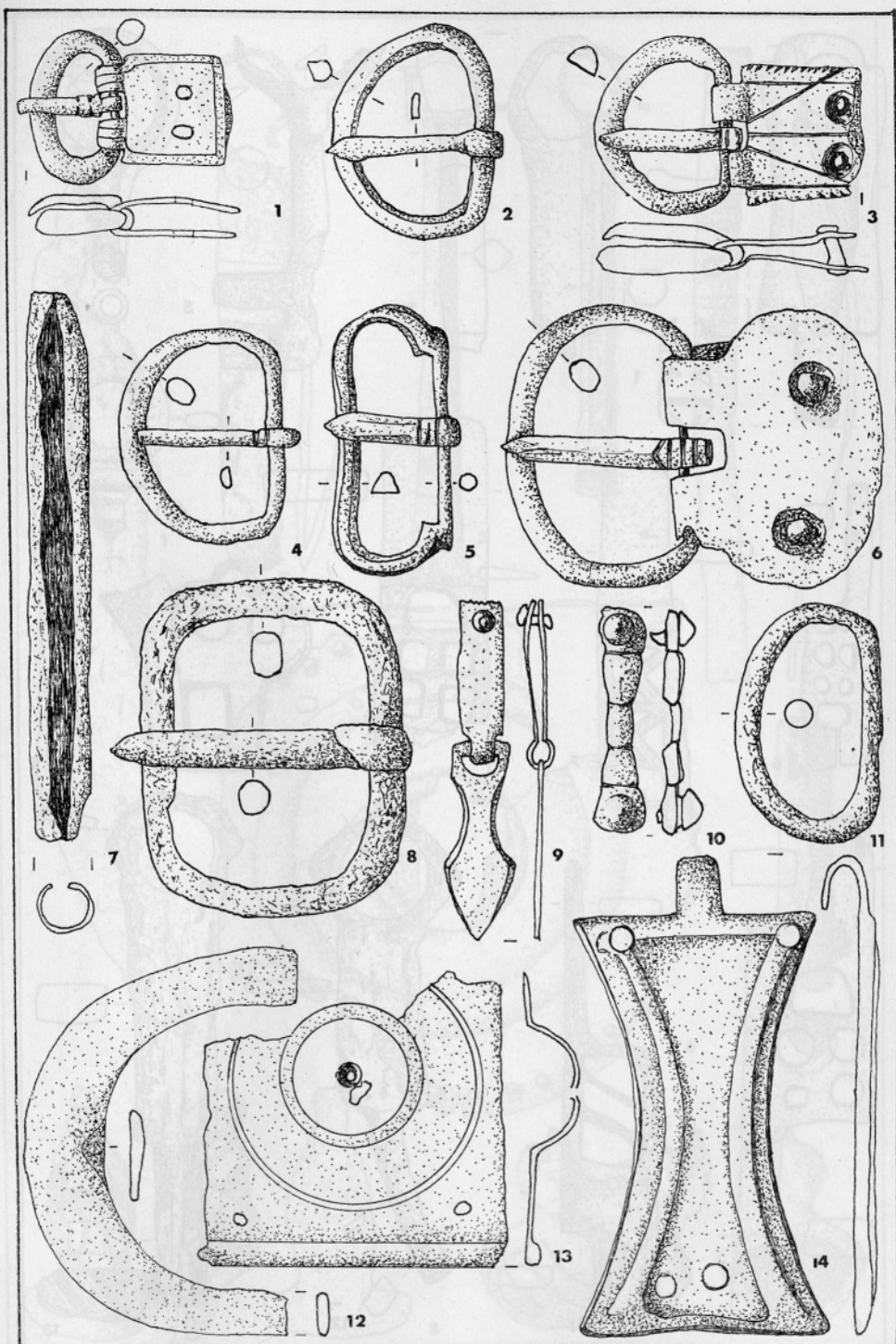
Taf. 4: Siscia. 1—6 Eisen. 7—9 Bronze. M 1 : 1.

T. 4: Siscia. 1—6 železo. 7—9 bron. M 1 : 1.

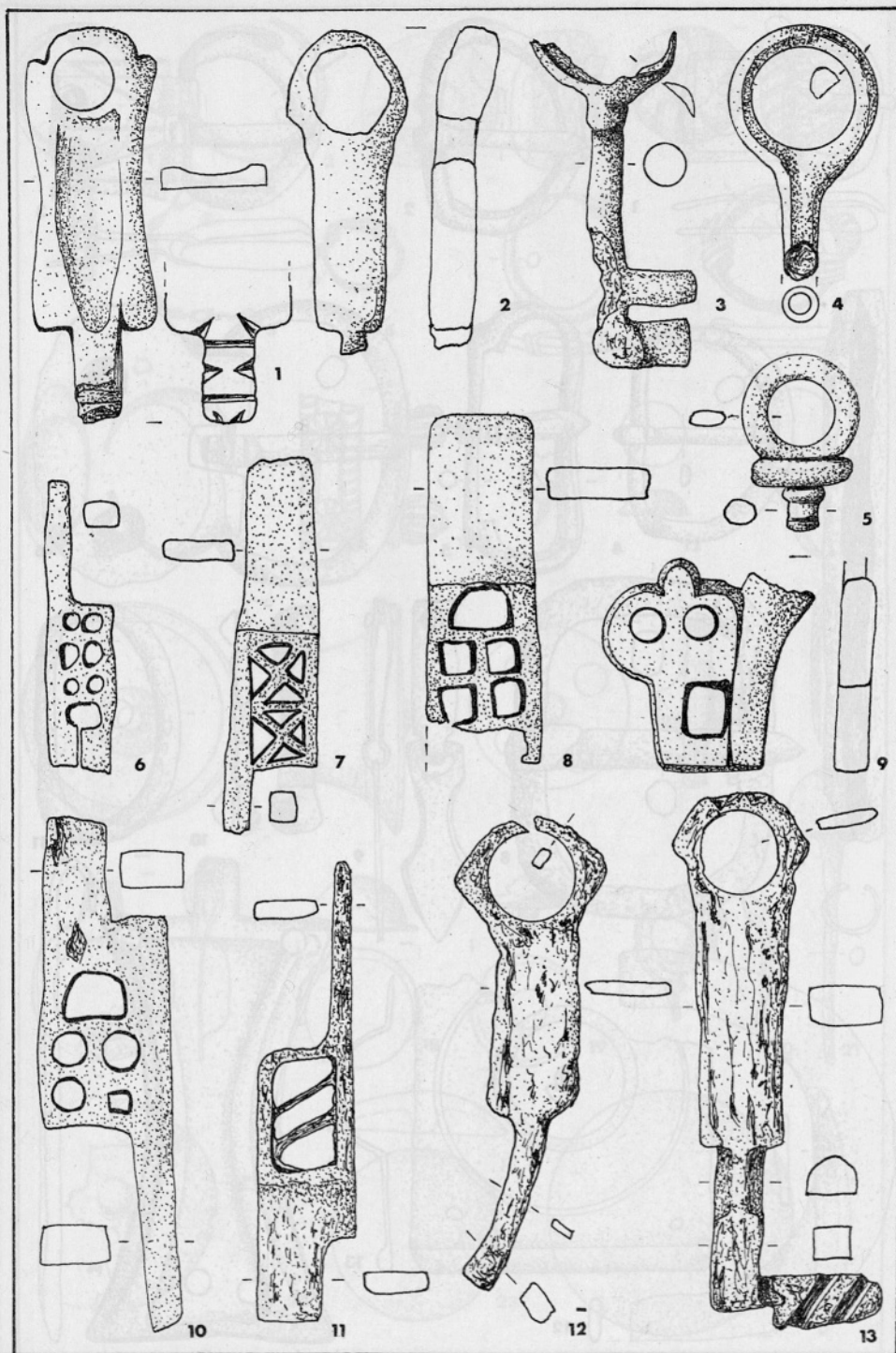
Taf. 5: Siscia. 1, 2, 6, 7, 10—14, 16—24 Bronze. 9, 15 Eisen. 3 Bernstein.
4—5 Glas. 8 Blei. M 1 : 1.

T. 5: Siscia. 1, 2, 6, 7, 10—14, 16—24 bron. 9, 15 železo. 3 jantar. 4—5 steklo. 8 svinec.
M 1 : 1.

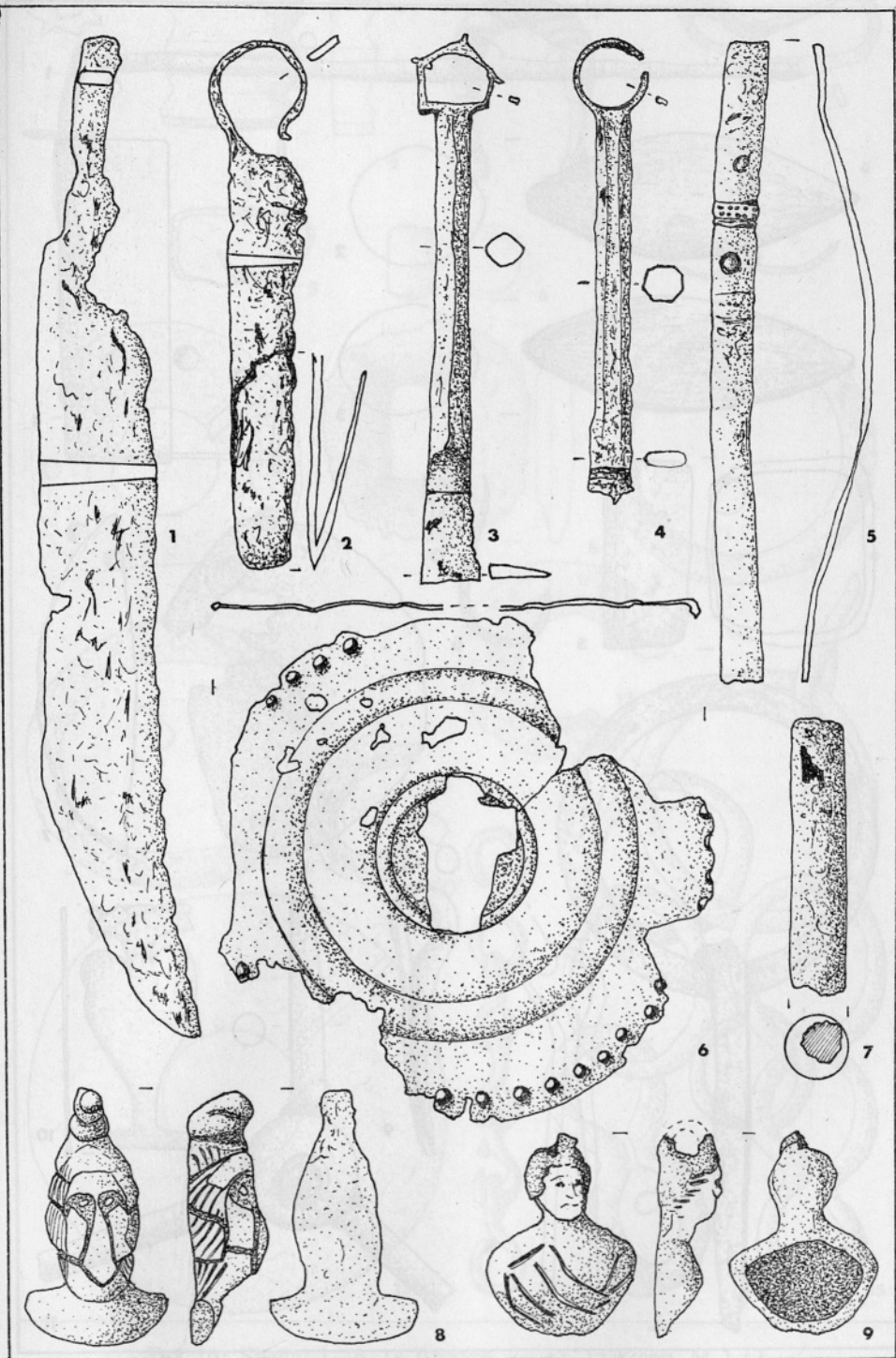
Taf. 6: Siscia. 1—6, 9, 10, 12—14 Bronze. 7—8, 11 Eisen. M 1 : 1.

T. 6: Siscia. 1—6, 9, 10, 12—14 bron. 7—8, 11 železo. M 1 : 1.

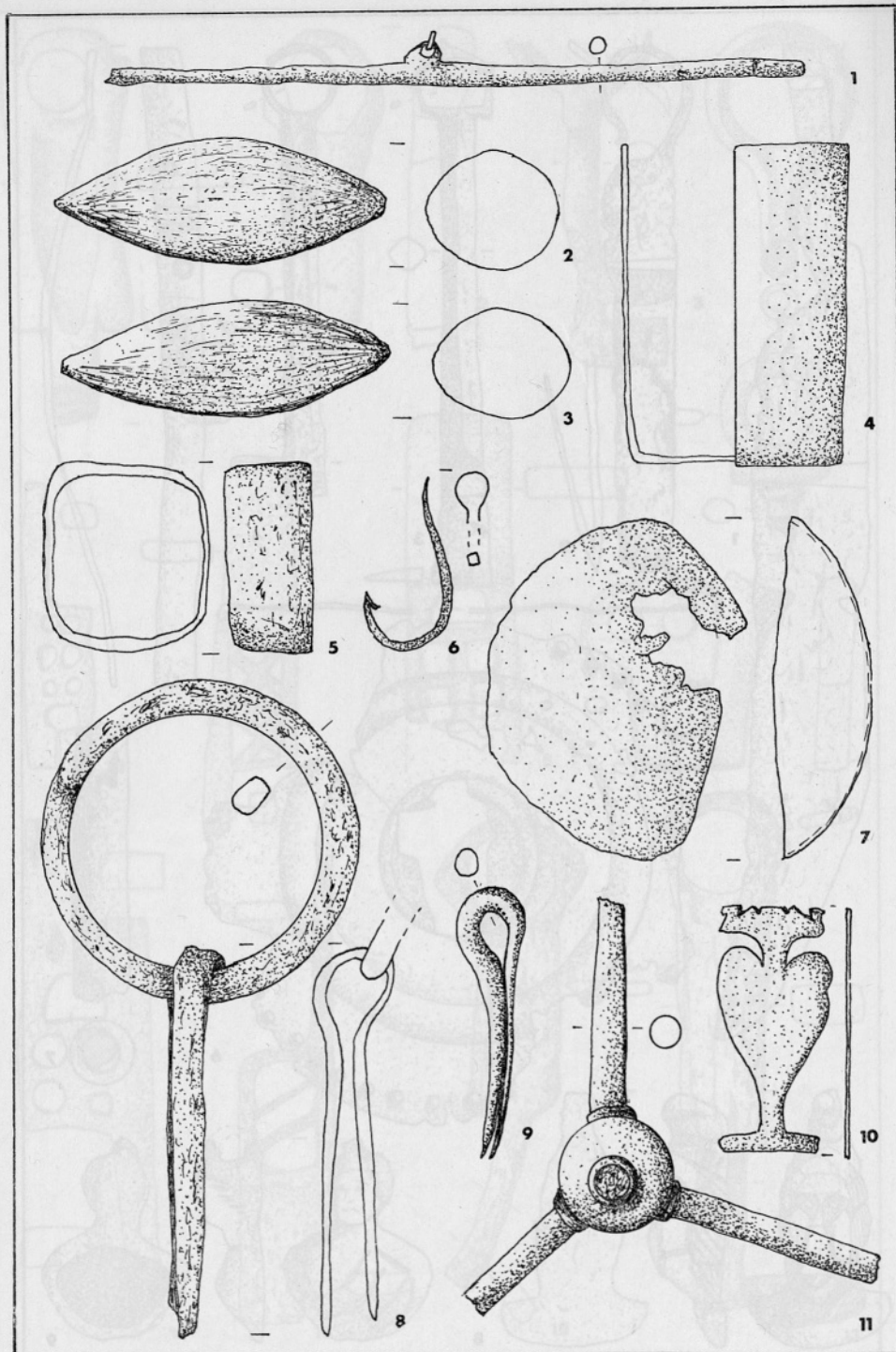
Taf. 7: Siscia, 1—10 Bronze. 11—13 Eisen. M 1 : 1.

T. 7: Siscia. 1—10 bron. 11—13 železo. M 1 : 1.

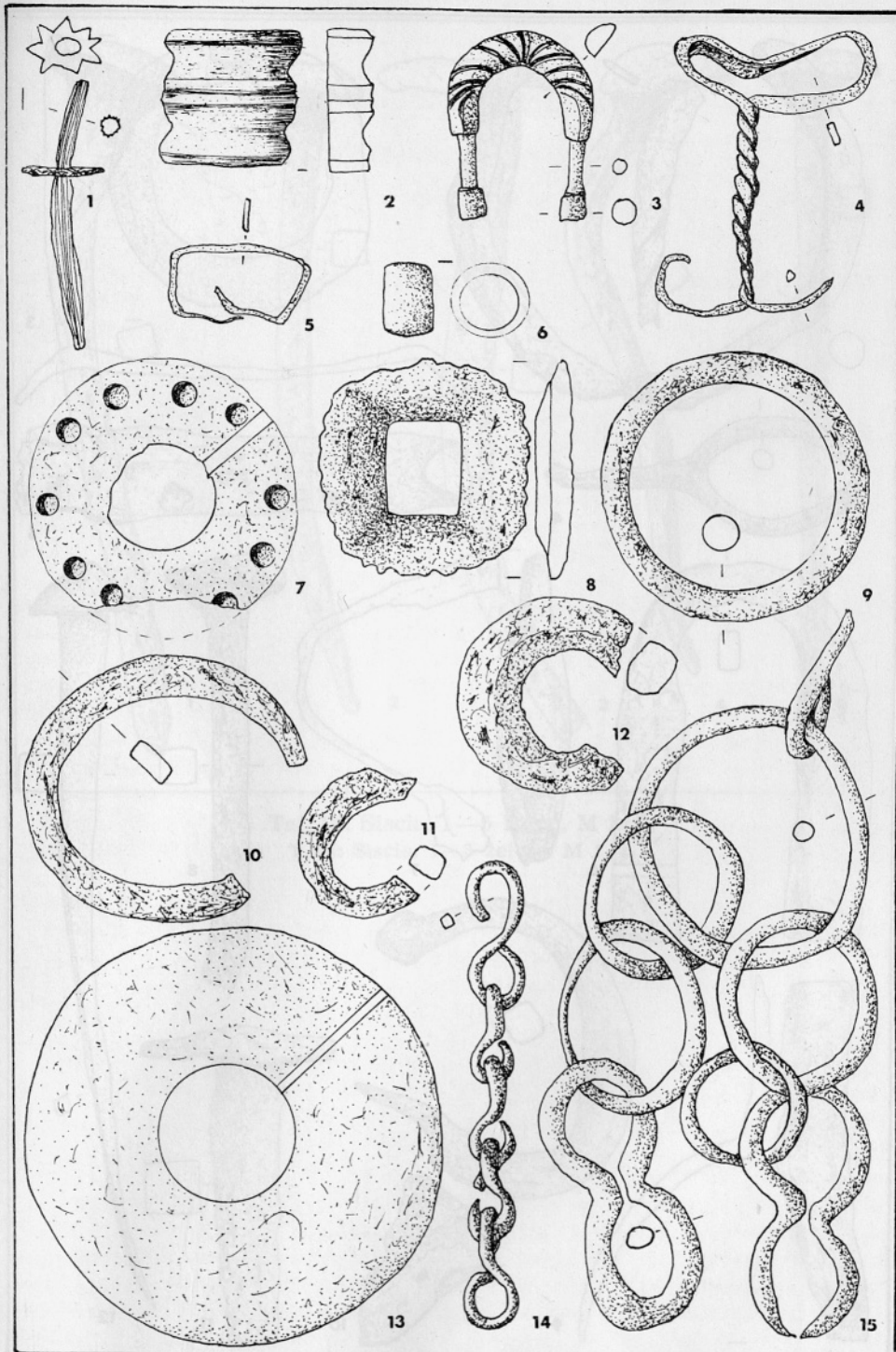
Taf. 8: Siscia. 1—4 Eisen. 5—9 Bronze. M 1 : 1.

T. 8: Siscia. 1—4 železo. 5—9 bron. M 1 : 1.

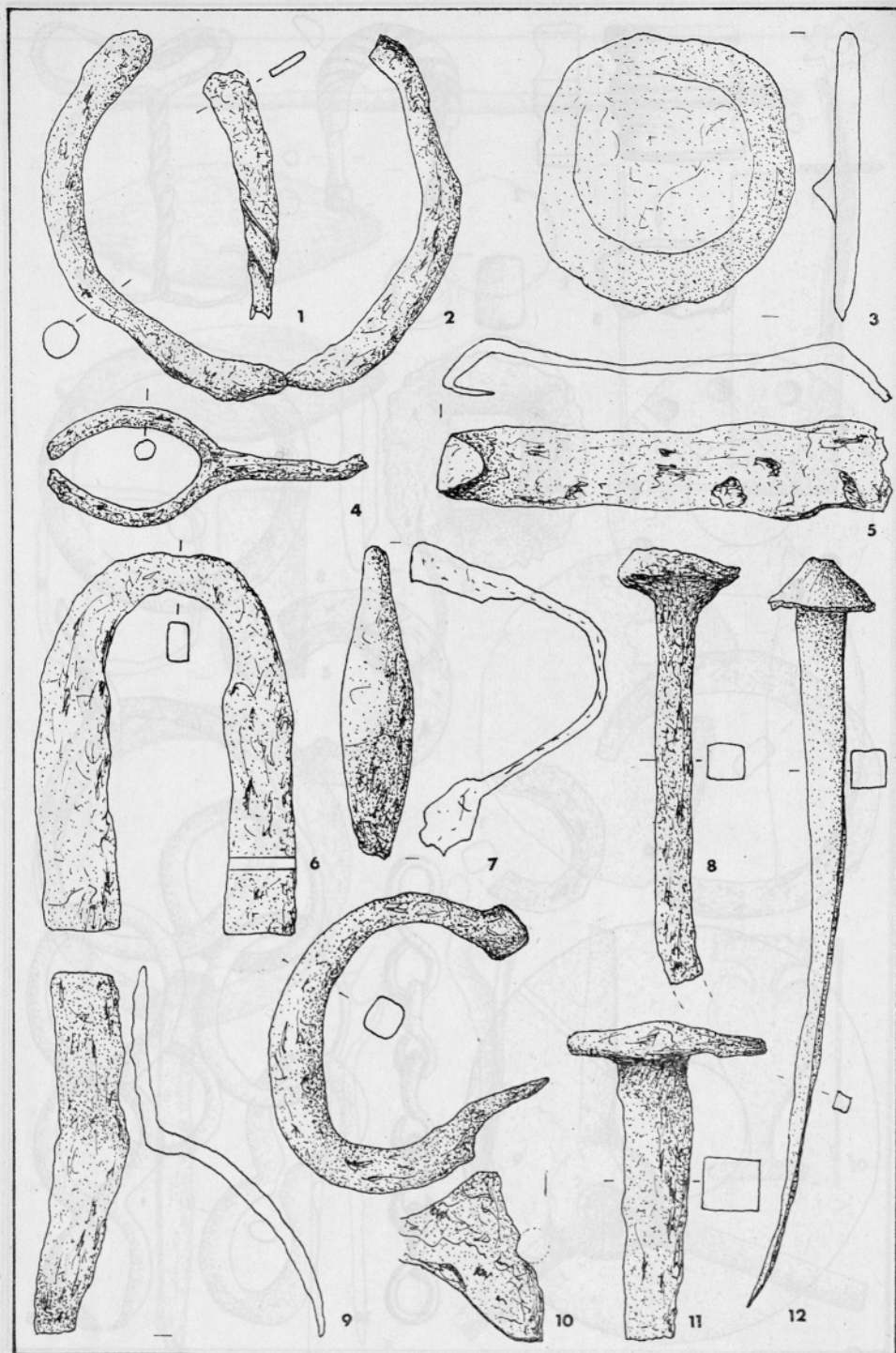
Taf. 9: Siscia. 1, 4, 6, 7, 10, 11 Bronze. 5, 8—9 Eisen. 2—3 Blei. M 1 : 1.

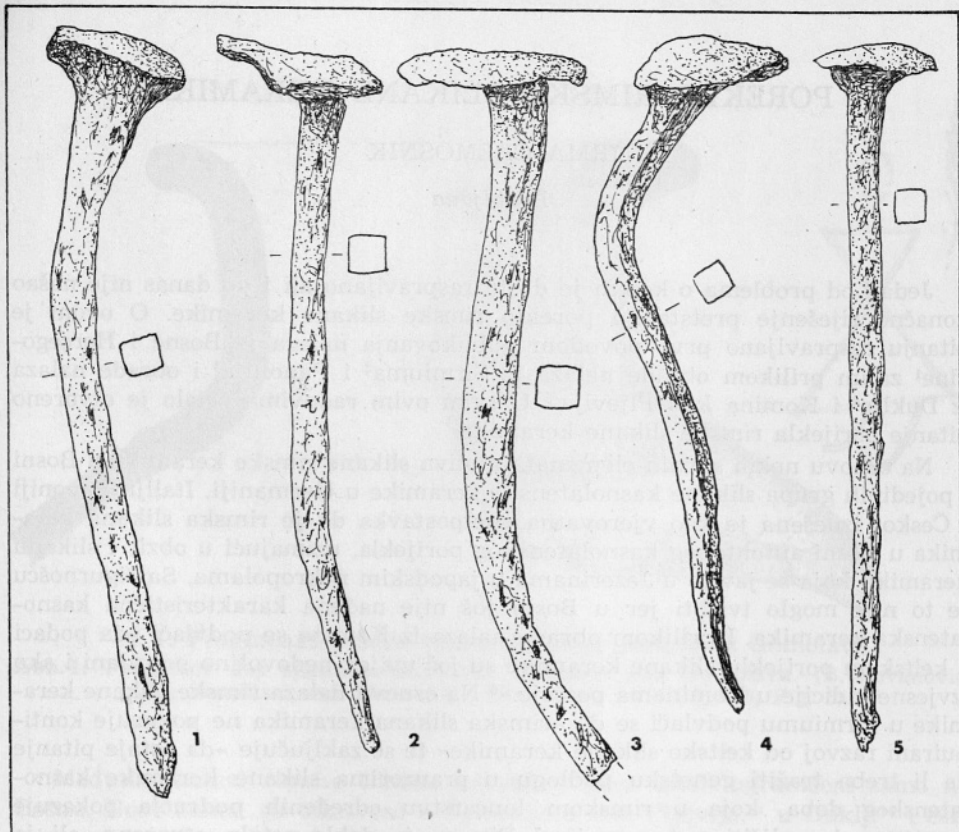
T. 9: Siscia. 1, 4, 6, 7, 10, 11 bron. 5, 8—9 železo. 2—3 svinec. M 1 : 1.

Taf. 10: Siscia. 1—6, 14 Bronze. 7—13, 15 Eisen. M 1 : 1.

T. 10: Siscia. 1—6, 14 bron. 7—13, 15 železo. M 1 : 1.

Taf. 12: Siscia. 1—5 Eisen. M 1 : 1.

T. 12: Siscia. 1—5 železo. M 1 : 1.

POREKLO RIMSKE SLIKANE KERAMIKE

IRMA ČREMOŠNIK

Ljubljana

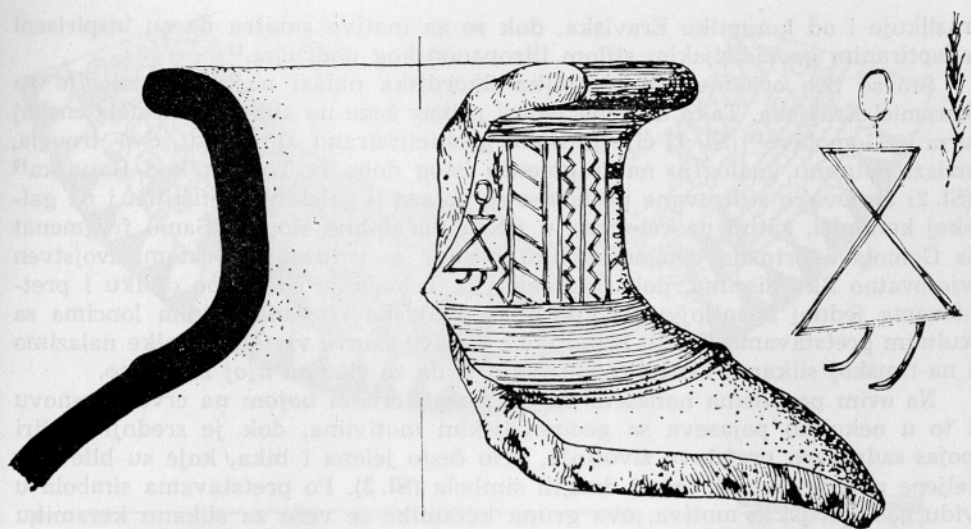
Jedan od problema o kojem je dosta raspravljano ali i do danas nije našao konačno riješenje pretstavlja poreklo rimske slikane keramike. O ovom je pitanju raspravljano prvo povodom publikovanja nalaza iz Bosne i Hercegovine¹ zatim prilikom obrade nalaza iz Sirmiuma² i Panonije³ i obrade nalaza iz Duklje⁴ i Komina kod Pljevlja.⁵ U svim ovim radovima ostalo je otvoreno pitanje porijekla rimske slikane keramike.

Na osnovu nekih sličnih elemenata motiva slikane rimske keramike u Bosni i pojedinih grupa slikane kasnolatske keramike u Germaniji, Italiji, Panoniji i Českoj iznešena je kao vjerovatna pretpostavka da je rimska slikana keramika u Bosni autohtonog kasnolatskog porijekla, uzimajući u obzir i slikanu keramiku koja se javlja u Jezerinama u japodskim nekropolama. Sa sigurnošću se to nije moglo tvrditi jer u Bosni još nije nađena karakteristična kasnolatska keramika. I prilikom obrade nalaza iz Komina se podvlači »da podaci o keltskom porijeklu slikane keramike su još uvijek nedovoljno pouzdani i ako izvjesne indicije u Kominama postoje.«⁶ Na osnovu nalaza rimske slikane keramike u Sirmiumu podvlači se da »rimska slikana keramika ne pokazuje kontinuirani razvoj od keltske slikane keramike« te se zaključuje »da ostaje pitanje da li treba tražiti genetsku podlogu u prauzorima slikane keramike kasnolatskog doba, koja u rimskom lončarstvu određenih područja pokazuje specifičan i različiti put razvoja.«⁷ Pitanje je dakle ostalo otvoreno, ali je već prilikom obrade nalaza u Bosni s pravom zaključeno, »da tek brojniji i sistematski ispitani nalazi iz rimskog doba, kao i nova sistematska istraživanja latenskih nalazišta mogu unijeti više svjetla u ovaj problem.«⁸

Danas na osnovu novih istraživanja nalazišta iz latenskog doba i novih nalaza slikane rimske keramike jasnije se mogu sagledati uticaji pod kojima je slikana keramika nastala. Prvo o novim rezultatima istraživanja u Bosni.

U Bosni do sada nije otkriveno neko veće nalazište sa latenskom keramikom. Možemo zabilježiti samo slučajni nalaz ostataka latenske nastambe u Jazbinama⁹ kod Bijeljine, koja je otkrivena prilikom istraživanja slavenskog naselja, i nalaz ostataka keramičke peći u Bilimištu kod Zenice.¹⁰ Tu uz latensku sivu keramiku nije nađena latenska slikana keramika.

Što se tiče nalaza slikane keramike iz japodskih grobova iz nekropola u dolini Une, za koju se je pretpostavljalo da su degenerisani kasni izdanci latenske keramike,¹¹ ustanovljeno je na osnovu nove sistematske obrade nalaza¹² da se ona već javlja između 350 i 250 godine pre n. e., dakle da je mnogo ranija. Zatim se podvlači da su njeni oblici autohtoni ne latenski a ornamentika je originalna po svojim motivima, za sada zastupljenim samo u Jezerinama i Ribiću. Ova čisto lokalna keramika nam dakle ne može poslužiti kao uzor iz latenskog doba. Prema tome na osnovu današnjih nalaza latenskog doba u Bosni, otpada naša ranija pretpostavka, da je rimska slikana keramika u Bosni potekla iz autohtonih kasnolatskih izvora.

Sl. 1: Fragment posude kasnolatenskog perioda iz Gomolave.

Abb. 1: Fragment des spätlatènezeitlichen Gefäßes aus Gomolava. (B. Jovanović, *The Scordisci and Their Art*, *Alba Regia* 14, 1975, 168, Fig. 3).

Međutim nalazi rimske slikane keramike nisu ostali ograničeni samo na Bosnu. Novi nalazi su otkriveni u Kominama kod Pljevlja,¹³ u Duklji¹⁴ i Sirmiumu,¹⁵ sa geometrijskim motivima jedino dva primjerka iz Sirmiuma imaju i likovni motiv jelena. I sjevernije u Panoniji je nađen jedan lončić sličnog geometrijskog jednostavnog ukrasa kao na lončiću iz Delilovca (Bosna), u groblju u Kesteliju sa novcem cara Konstantina.¹⁶ Stoga treba vidjeti da li nam predrimski nalazi ovih krajeva daju kakve analogije.

U južnom dijelu rimske provincije Panonije, današnjem Srijemu, a nekađšnjem području keltskog plemena Skordiska, otkriveno je više nalazišta iz doba latena, na kojima je nađena i slikana keramika (Gomolava, Židovar, Rospi Čuprija) sa geometrijskim motivima nanešenim na crvenkastoj ili narančastoj osnovi, a ista tehnika slikanja zastupljena je i kod Eraviska, sjevernih susjeda Skordiska. Isti motivi u jednostavnijim kombinacijama javljaju se i na istodobnoj sivoj keramici uglačani i kod Skordiska i Eraviska. Da pomenemo odmah da se pojedini od ovih motiva u novim kombinacijama i jednostavnijoj tehnici javljaju i na slikanoj rimskoj keramici.

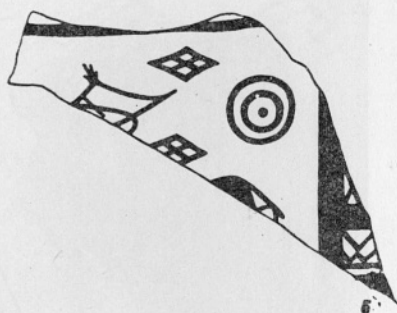
Na osnovu osobito keramičkih kao i drugih nalaza kod Skordiska zaključuje se da Skordisci miješajući se sa ilirskim, panonskim i dačkim starosjediocima unose u kasnolatensku kulturu ovih predjela iliro-panonsku komponentu u zapadnim i dako-tračku u istočnim oblastima stvarajući jednu posebnu kulturu dunavskog bazena. Tako keramika Skordiska nema bliže analogije sa kasnolatenskom centralne i zapadne Evrope, a po obliku posuda (osobito karakterističnim peharom sa dve drške koji su preuzeli od Ilira) se

razlikuje i od keramike Eraviska, dok se za motive smatra da su inspirisani adaptiranim geometrijskim stilom ili ropanonskog područja.¹⁷

Što se tiče ornamenata keramika Skordiska nalazi najbliže analogije na keramici Eraviska. Tako do sada jedini prikaz žene na slikanoj kasnolatskoj urni iz Gomolave¹⁸ (Sl. 1) čije je tijelo geometrizirano u obliku dva trougla, nalazi potpunu analogiju na fragmentu istog doba iz Tokoda kod Eraviska¹⁹ (Sl. 2: 5). Ovako stilizovane pretstave se nalaze u galskim svetištima i na galskoj keramici, zatim na crtežima u pećinama doline Rone.²⁰ Samo fragmenat iz Gomolave pripada drugom obliku posude sa izduženim vratom, svojstven vjerovatno Skordiscima, dok fragmenat iz Tokoda je sličan po obliku i pretstavama jednoj kasnijoj vrsti keramike Eraviska i to bikoničnim loncima sa kulturnim pretstavama (Sl. 3). Kako neke motive sa ove vrste keramike nalazimo i na rimskoj slikanoj keramici potrebno je da se više na njoj zadržimo.

Na ovim posudama nanešeni su ornamentima crnom bojom na crvenu osnovu i to u nekoliko pojaseva sa geometrijskim motivima, dok je srednji najširi pojas sadržavao pretstave životinja, vrlo često jelena i bika, koje su bile odjeljene pretstavama drveća i drugih simbola (Sl. 2). Po pretstavama simbola u vidu geometrijskih motiva, ova grupa keramike se veže za slikanu keramiku i sivu keramiku sa uglačanim ornamentima koje pokazuju iste motive. Prema tome ova vrsta keramike je samo nešto kasnija varijanta produkata Eraviska, jer se nastavlja na kasnolatsku slikanu keramiku (datiranu od 50 pre n. e. do 50 g. n. e.). Ona se javlja dakle već u rimsko doba u prvom vijeku n. e. i izrađuje se sve do polovine II vijeka. Svi crteži na pojedinim primjerima i ako imaju slične prikaze razlikuju se među sobom, te je očito da ti primjeri nisu masovna industrijska roba nego individualni produkti, što se vidi i po različitoj kvaliteti crteža. Za posude iz Nagyvenyima (Sl. 3) i Lovasberénya (Sl. 2: 4) se ističe da su to radovi najboljih majstora dok su crteži na fragmentima iz Aquincuma (Sl. 2: 2, 3) manje sigurni a životinje loše prikazane.²¹ Kako je ova vrsta posuda nađena većinom u grobovima smatra se da su služile u pogrebnom kultu. Istraživanja su pokazala da su i veće radionice izrađivale ove vaze za kupce koji su još održavali autohtone tradicije.²² Jer sve ove pretstave koje se javljaju na ovim kulturnim posudama kao krug, krug sa zrakama, točak, spirale predstavljaju solarne simbole i uz htonskog jelena i bika sa rogovima koji se završavaju kuglama pojavljuju se uz Teutatesa i druga keltska božanstva. Prema tome su ove posude vezane za kult Kelta²³ koji su živjeli na području Eraviska, čija etnička pripadnost je još sporna. Tim keltskim naseljima pripadaju i lokaliteti Gellérthegey i Tabán (Budimpešta). Još u III vijeku n. e. u Gellérthegey je nađena rimska ara posvećena Jupiteru sa nadimkom keltskog boga Teutatesa, što svjedoči da su se ovdje još do u kasno doba antike održali keltski kultovi.²⁴

Na brojnom keramičkom materijalu iz ovih naselja kao i na spomenutim posudama sa kulturnim pretstavama nalazimo analogije svim pojedinim motivima rimske slikane keramike samo u nešto drugačijoj konstelaciji. Spomenuli smo već da se i na posudama Skordiska nalaze isti ti motivi, samo su nalazi Skordiska za sada još malobrojni te nam ne mogu pružiti sve analogije. Rimska slikana keramika je prema tome preuzela pojedine motive sa slikane kulturne i sive keramike sa uglačanim ornamentima kasnolatskog perioda koja se je održala do polovine prvog vijeka n. e. a negdje i do kraja I vijeka (sl. 4).

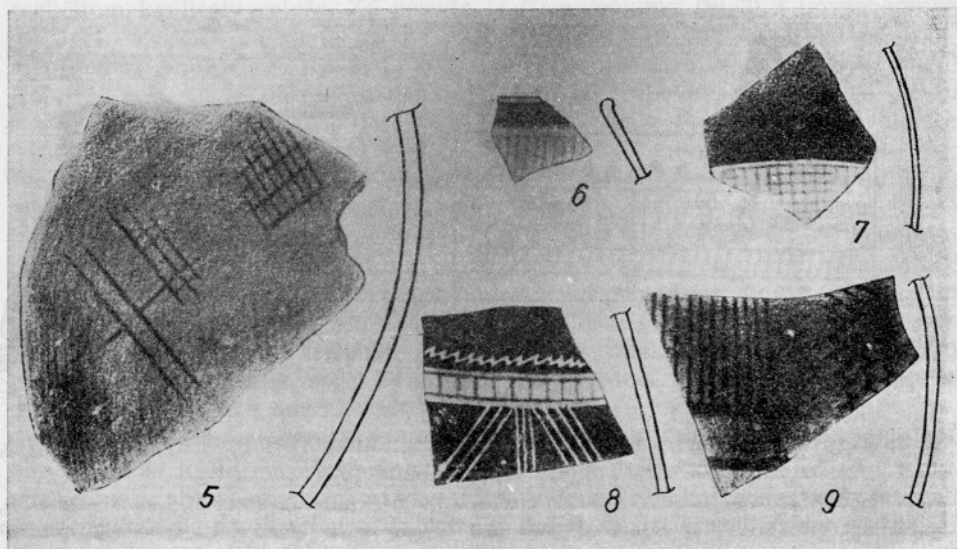
Sl. 2: Figuralni motivi na posudama iz Aquincuma (2 i 3), Lovasberénya (4), Tokoda (5) i Tabána (6).

Abb. 2: Die figuralen Motive auf den Gefäßen von Aquincum (2 u. 3), Lovasberény (4), Tokod (5) und Tabán (6). (É. B. Bónis, Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest, Arch. Hung. 47, 1969, Abb. 105).

Sl. 3: Posuda iz Nagyvenyima.

Abb. 3: Das Gefäss aus Nagyvenyim.
(E. B. Vágó, *Alba Regia* 1, 1960, 55, Abb. 7.)

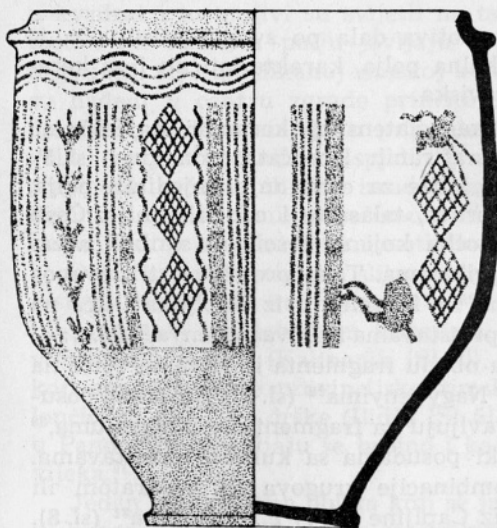

Sl. 4: Ornamenti slikane keramike kasnolatenskog perioda iz Gellérthegeya.

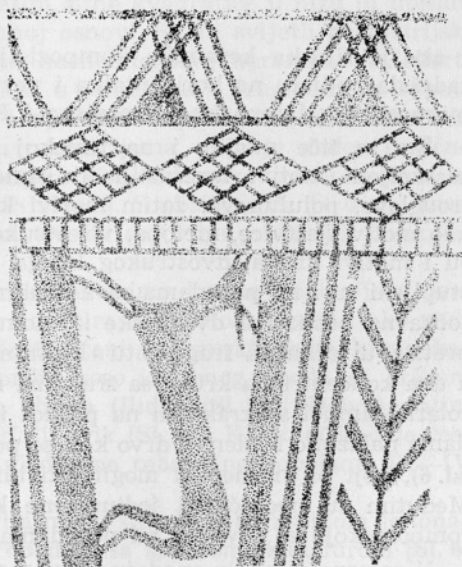
Abb. 4: Ornamente der spätlatènezeitlichen Keramik aus Gellérthegey. (É. B. Bónis, *Arch. Hung.* 47, 25: 5—9.)

Sl. 5: Fragmentat sa mrežastim rombo-
vima sa Ilidže.

Abb. 5: Das Fragment mit gegitterten
Rhomben aus Ilidža.

1

2

Sl. 6: Keramika iz Sirmiuma sa pretstavom jelena i drveta.

Abb. 6: Die Keramik aus Sirmium mit der Darstellung des Hirsches und des Baumes.
(O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*,
Beograd 1981, Tab. 54: 1 i 2.)

Sl. 7: Pehar iz Čapljinë.
Abb. 7: Der Becher aus Čapljinë.

Sl. 8: Pehar iz Kalinovik.
Abb. 8: Der Becher aus Kalinovik.

I ako je rimska keramika kompoziciju motiva dala po svom ukusu, ona je zadržala podjelu na horizontalna i vertikalna polja, karakterističnu i za keramiku kasnog latena kod Skordiska i Eraviska.

Što se tiče motiva i na rimskoj i kasnolatskoj keramici najčešće su zastupljeni motivi mrežastih ili samo šrafiranih kvadrata, rombova (sl. 5), trouglova, polulukova, zatim motivi koji služe za odvajanje pojedinih polja, kao motiv ljestvice, metopa, višestruke prave, talasaste i cik-cak linije. Česti su i motivi kruga, dvostrukog kruga i točka koji su i solarni simboli a zastupljeni su i na posudama sa kulturnim prikazima. Tako pretstave stilizovanog točka na posudi sa dve drške iz Komina²⁵ i fragmentu iz Žabljaka²⁶ liče na pretstavu točka na fragmentu s kulturnim pretstavama iz Lovasberénya,²⁷ (sl. 2: 4) a dva koncentrična kruga sa zrakama na obodu fragmenta iz Komina²⁸ liče na solarni simbol sa zrakama na posudi iz Nagyvenyima²⁹ (sl. 3). Na istim posudama nalazimo i jelena i drvo koji se pojavljuju na fragmentima iz Sirmiuma,³⁰ (sl. 6), koji bi vremenski mogli biti bliski posudama sa kulturnim pretstavama. Međutim su neobične i jedinstvene kombinacije krugova sa kvadratom ili rombom koje se javljaju na posudama iz Čapljinë (sl. 7) i Kalinovika³¹ (sl. 8).

U solarne simbole spadaju i svi motivi spirala, kao beskonačna spirala i spirala koja se račva desno i lijevo i može biti jednostruka, dvostruka i trostruka. Beskonačna spirala se javlja na posudi iz Kalinovika³² (Sl. 9) i nalazi analogiju na sivom sudu sa uglačanim spiralama iz Gomolave³³ (Sl. 10) iz kasnog latenskog doba. Jednostruke spirale koje se račvaju nalazimo na posudici

Sl. 9: Pehar iz Kalinovika sa spiralama.

Abb. 9: Der Becher aus Kalinovik mit Spiralen.

iz Duklje,³⁴ a trostruke na posudici iz Putičeva³⁵ (Sl. 12). Ove se spirale u mnogostрукim kombinacijama javljaju na posudama sa kulturnim prikazima nađenim u Aquincumu³⁶ (Sl. 2: 2, 3). Na posudici iz Duklje se javlja i motiv Sentandrejskog krsta, a analogiju nalazimo u kombinaciji sa polukrugovima na bojenoj kasnolatskoj urni iz Rospi Čuprije.³⁷

Još nepublikovani fragmenti iz Doboja daju neke nove motive kao kvadrate sa upisanim dvostrukim dijagonalama poredani kao metope, za koje nalazimo analogije na sivoj keramici Tabána, ³⁸ zatim sitne kvadratiće u nizu ili upisani u kvadrat i to motivi su svijetli na tamnoj osnovi. Slični svijetli geometrijski motivi na tamnom polju javljaju se na kasnolatskoj keramici u Gellérthegyu (Sl. 11) i na slikanoj rimskoj keramici u Sirmiumu.³⁹ Fragmenti iz Doboja su nađeni u centru zgrade principije, i vjerovatno potiču iz keramičke radionice koja je postojala u prigradenim prostorijama, gdje je nađen prilično veliki broj odbačenih neuspjelih fragmenata sive keramike među kojima su fragmenti vrčeva bili fine izrade i tankih zidova. S obzirom da je ovdje izrađivana i fina keramika možemo pretpostaviti da su ovdje proizveli i slikanu keramiku, sa njoš osobenim motivima.

Dok za motive rimske slikane keramike nalazimo brojne analogije u prehistoriji, oblici ove keramike se već više adaptiraju rimskom ukusu i ako podliježu poneki i autohtonim uticajima. Zastupljeni su rimski oblici kao pehar vertikalnih zidova (Kalinovik [Sl. 8]), lončić koso izvijenog oboda sa drškom koji spada u česte provincijsko rimske oblike (Ilidža [Sl. 5] i Dobo), zatim lončići sa dve i tri drške (Ilidža [Sl. 5], Kalinovik [Sl. 14], Komine) koji je čest u Panoniji,⁴⁰ a javljaju se brojno i kao gledosana roba u nekropolama III–IV vijeka.⁴¹

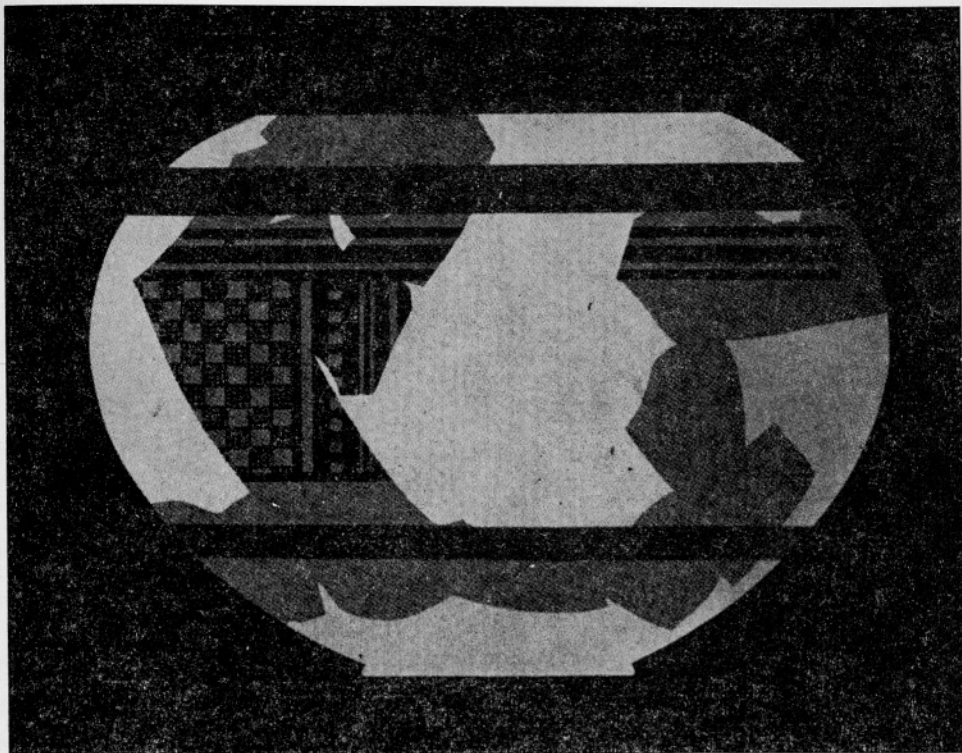
Jedan od najčešćih oblika koji se javlja među slikanom keramikom je lonac ili pehar, vertikalnih strana sa širokim obodom sa žlijebom (kanelurom [Sl. 6: 1]). Dok se ovaj oblik lonca javlja u provincijskoj rimskoj keramici često u III i IV vijeku,⁴² široki obod sa kanelurom javlja se na mnogobrojnim primjerima u više varijanata na loncima i posudama za ostavu u Gellérthegyu i Tabánu gdje su se održali do u rimsko doba.⁴³ Samo dok je na kasnolatskim posudama ovaj obod horizontalno izvijen na van, jer leži na horizontalno uvijenom

Sl. 10: Posuda sa spiralama kasnolatenskog perioda iz Gomolave.

Abb. 10: Das spätlatènezeitliche Gefäss mit Spiralen aus Gomolava. (B. Jovanović, *Alba Regia* 14, 1975, 169, Fig. 8.)

zidu lonca, na rimskom loncu on je koso izvijen na van i priliže uz vertikalni zid lonca. Ovaj lonac je prema tome lijep primjer stapanja autohtonih i rimskih elemenata. Ovaj oblik posude javlja se skoro u svim predjelima (Ilidža, Putičevo, Konjic, Komine, Sirmium, Cibale) a istraživanja castruma u Doboju su pokazala da se ovaj oblik javlja i kod bijele i kod sive rimske provincijske keramike bez ornamenata. Drugi česti oblik je loptasta šolja čiji oblik nalazimo

Sl. 11: Slikana posuda kasnolatenskog perioda iz Gellérthegey-a.

Abb. 11: Das bemalte spätlatènezeitliche Gefäss aus Gellérthegey. (É. B. Bónis, o. c., Taf. 21: 2.)

već u kasnom latenu (Sl. 11) (Kalinovik, Čapljina [Sl. 7], Đelilovac, Ruma, Sirmium).

Dok za ove oblike koji se češće javljaju moramo pretpostaviti da su produkti nekog jačeg centra ili rađeni pod njegovim uticajem, za sledeće oblike koji se retko javljaju moramo pretpostaviti da su osobenosti lokalnih radionica. Tako se samo dvaput (u Putičevu i Doboju) javlja oblik lopatastog lončića sa širokim ljevkastim vratom (Sl. 12), oblik koji se javlja već na bikoničnim urnama bronzanog doba,⁴⁴ te je svakako nastao pod autohtonim uticajima. Ovaj oblik lončića bez ornamenata nalazimo u Kominama u grobu II vijeka⁴⁵ i na posudama sa dve drške iz Murse.⁴⁶ Lončić iz Putičeva (Sl. 12) i Doboja ima isti ukras trostrukih spirala koje se račvaju na obe strane, a koji smo već spomenuli u vezi sa posudama sa kultnim prikazima iz Panonije. Najzad među oblicima koji se do sada nisu javili među slikanom rimskom keramikom je i krčag (vaza) iz Duklje.⁴⁷

Već smo istaknuli da se rimska slikana keramika javlja na velikom prostranstvu zauzimajući Panoniju i istočnu prov. Dalmaciju, te je stoga teško

Sl. 12: Pehar iz Putičeva.

Abb. 12: Der Becher aus Putičevo.

Sl. 13: Pehar iz Đelilovca.

Abb. 13: Der Becher aus Đelilovac.

odrediti centre njene produkcije. Sudeći po dosadašnjim nalazima koji su češći na teritoriji Skordiska i istočne i centralne Bosne, ne izgleda da je bilo jačih centara na području Eraviska (gdje je do sada nađeno samo nekoliko pojedinačnih nalaza), nego u donjoj Panoniji kod Skordiska, i ako nalaz posudice u groblju u Kesteliju i druge svjedoče da su i oni produkovali sličnu keramiku. Jedan od velikih centara produkcije u donjoj Panoniji — Srijemu u rimsko doba bio je Sirmium. Sirmium važi po nalazima raznih vrsta rimske provincijske keramike kao najjači keramični produkcionni centar. Zahvaljujući dobrim vezama sa radionicama unutrašnjosti Panonije, sa Dalmacijom, Mezijom, Dacijom, kao i Italijom, Galijom, Germanijom i mediteranskim zemljama razvila se u Sirmiumu živa trgovina, a time i unošenje raznih uticaja, koji keramičkoj produkciji Sirmiuma daju osobinu raznolikosti. Ovu živu trgovinu potstiče i stratejski i administrativno-politički položaj Sirmiuma u blizini limesa a kasnije i kao rezidencija careva. O njegovim vezama sa Cibale i Mursom svjedoči veoma sličan materijal ovih radionica.⁴⁸ Isto tako i brojni nalazi sive i zelenogledosane keramike nađeni u centralnoj i istočnoj Bosni svjedoče o jakom uticaju radionica Panonije, dok Hercegovina ima druge vrste keramike. Sličnosti sa Panonijom nalazimo i u nakitu i odijelu žena kao i kultu panonske daće osobito raširenom u dolini Drine.

I po keramičkim nalazima sudeći Sirmium je bio centar trgovine slikane keramike, jer u njemu nalazimo i najljepše primjere sa likovnim pretstavama koje ne nalazimo drugdje. Uz to primjeri nađeni u Sirmiumu pojavljuju se na cijelom području na kome se nalazi slikana keramika. Vjerovatno su pod uticajem radionica Sirmiuma osnivane drugdje i lokalne radionice za što bi govorili i poneki jedinstveni primjeri slikane keramike koje za sada ne nalaze analogija. Slikana keramika se na svim nalazištima nalazi u malom broju (to

pokazuju i nalazi iz Doboja) te se vidi da nije služila svakodnevnim potrebama. Kako se najčešće nalazi u grobovima, služila je vjerovatno, kao i keramika sa kulturnim predstavama kod Eraviska, posmrtnom kultu. Koliko su još posjednici ove keramike, u doba III i IV vijeka, još poznavali značenje simbola, čuvajući tradicije pradávnih keltskih kultova, teško je po dosadašnjim nalazima ustanoviti. Jedino u Kominama gdje je nađena ova keramika pojavljuju se i keltska imena na nadgrobnim spomenicima. Kako se simbolima pridaje magična moć, vjerovatno su se i drugi služili ovom keramikom u kultne svrhe, s obzirom da je u to doba bilo vrlo rašireno praznovjerje.

Rimska slikana keramika prema tome nije nastavak slikane keramike kasnolatskog doba, ona se jedino inspiriše motivima slikane keramike Skordiska i Eraviska prilagođavajući ih ukusu svoga vremena. To možemo nazvati samo oživljavanjem pojedinih motiva kasnolatske tradicije, pojava koju u III i IV vijeku nalazimo i u nekim drugim predjelima. Tako se u Panoniji na limesu koncem IV vijeka javlja vrlo brojno siva keramika sa uglačanim ornamentima, koja i po formama i ornamentima pokazuje srodnost sa kasnolatskom keramikom, te se smatra da su je izrađivala plemena kod kojih su se još očuvala autohtone tradicije. Pripisivali su je Hunima, ali su sada nađene i peći ove keramike u jednom rimskom utvrđenju na limesu uz peći provincijsko rimske keramike te se vidi da je i ona panonski produkt, a datira se od 370 god. do polovine V vijeka.⁴⁹ Jedan fragmenat ove keramike nađen je i u Doboju.

Ovo oživljavanje kasnolatskih tradicija u kasnoj antici, kada je uslijed kriza i nesigurnih puteva nastao ponovo cvat lokalnih radionica, možemo pratiti i u nekim drugim predjelima. Pri obradi keramike iz Bosne smo već spomenuli takve lokalne radionice u Compiegneu, Bonnu, Lezoux-u.⁵⁰ Slične lokalne radionice kao u Lezoux-u, otkrivene su nedavno i u centru Galije.⁵¹ Autor ističe, da i ovdje među pojedinim radionicama, i ako se na ovoj slikanoj keramici javljaju slični latenski motivi i to figuralni, mrežastih rombova, geometrijskih figura i drveta, postoje razlike, jer svaka radionica ima i svojih osobenosti.

I u Španiji se pojavljuje u III i IV vijeku slikana keramika sa raznim geometrijskim motivima, snopovima kosih linija, drvetom, a javljaju se i polu-

Sl. 14: Posudica sa tri drške iz Kalinovika.

Abb. 14: Das Gefäß mit drei Henkeln aus Kalinovik.

krugovi sa zrakama na obodu slično kao u Kominama i na keramici s kulturnim prikazima. Za ove motive se smatra da su to degenerisani motivi keltiberske autohtone keramike. I ovdje radionice pokazuju lokalne osobenosti.⁵²

Prema tome naša slikana rimska keramika je samo jedna od sličnih pojava oživljavanja autohtonih elemenata, samo s tom razlikom, da je posredstvom jakih trgovačkih centara, raznešena iz svoje kolijevke donje Panonije i u susjedne teritorije. Dosadašnjim nalazima sigurno je datirana u III i IV vijek, dok još nemamo sigurnih arheoloških podataka za njenu pojavu već koncem II vijeka, što smo pretpostavili, kao što je već rečeno, na osnovu likovnih pretpostava na keramici iz Sirmiuma. Upoređujući pojedine primjere naših nalaza slikane keramike možemo pratiti i postepenu degeneraciju motiva, od likovnih, preko bogatih geometrijskih motiva do sasvim jednostavnih raznih vrsta linija. Najjednostavniji primjeri sa linijama su i najkasniji, i sigurno datirani u IV vijek (Delilovac [Sl. 13], Kesteli, Kalinovik [Sl. 14]).

Ona je vjerovatno u početku još produkt rimskih radionica namijenjen kupcima koji su držali do autohtonih tradicija sudeći po likovima i simbolima na keramici iz Sirmiuma koji se javljaju i na keramici sa kulturnim prikazima, u Panoniji još u polovini II vijeka. Vremenom je vjerovatno, zahvaljujući i općenitom vjerovanju u magičnu moć simbola, prihvaćena i od drugih kao kulturna keramika, što svjedoči veliki teritorij na kome se pojavljuje i to najčešće u grobovima.

Po novim brojnim nalazima sudeći, ova keramika se ne bi mogla pripisati jednoj određenoj plemenskoj skupini. Za određivanje etničke pripadnosti nisu dovoljni ni dosta malobrojni pojedinačni nalazi (Keszthely-Dobogó, Intercisa, Balaton, Tolnatamasi, Brigetio),⁵³ rastrkani na teritoriji Eraviska. Sličnost⁵⁴ ovih nalaza u Panoniji i naših nalaza u Bosni na koju se ukazuje, vidjeli smo da potiče iz zajedničkih uzora, koji nas vode još u prehistorijski period Eraviska i Skordiska. Koliko bi eventualno još u kasno doba rimskog carstva pojedini primjeri pripadali sopstvenicima sličnih etničkih skupina mogli bi posvjedočiti samo brojniji i bolje dokumentovani novi nalazi.

¹ I. Čremošnik, Nalazi bojene keramike u Bosni i Hercegovini u rimsko doba, *GZM* 15—16, 1961.

² O. Brukner, Osnovne forme i tehnike rimsko-provincijske keramike u Sirmijumu, *Radovi sa Simpozijuma »Hronološka i tipološka determinacija rimske keramike u Jugoslaviji«*, Izdanja Muzeja grada Zenice 2, 1971.

³ O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Dissertationes et Monographiae 24, Beograd 1981.

⁴ A. Cermanović — D. Srejović — V. Velimirović, La nécropole romaine à Duklja (Doclea), *Inventaria Archaeologica* 8, 1965.

⁵ A. Cermanović — D. Srejović — Č. Marković, Nécropoles romaines à Komini près de Pljevlja, *Inv. Arch.* 15, 1972.

⁶ A. Cermanović-Kuzmanović, Slika na keramika i njena problematika, *Starijar* 24—25, 1973—1974, 105.

⁷ O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, 32.

⁸ I. Čremošnik, o. c., 199.

⁹ I. Čremošnik, Ranoslavenko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 15, 1977, 230.

¹⁰ V. Paškvalin, Antički nimfej u Putovcima kod Zenice, *GZM* 34, 1979, 71—72.

¹¹ I. Čremošnik, o. c., 196.

¹² Z. Marić, Japodske nekropole u dolini Une, *GZM* 23, 1968, 18.

¹³ A. Cermanović — D. Srejović — Č. Marković, *Inv. Arch.* 15, 1972, grob 55 i 56.

- ¹⁴ A. Cermanović — D. Srejšović — V. Velimirović, *Inv. Arch.* 8, 1965, grob 89/1.
- ¹⁵ O. Brukner, o. c., T. 54, 1—2.
- ¹⁶ K. Sági, Die spätrömische Bevölkerung der Umgebung von Keszthely, *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae*, 12, 1960, 187, sl. 42, 22.
- ¹⁷ B. Jovanović, The Scordisci and their Art, The Celts in central Europe, *Alba Regia* 14, 1975, 169 i Utvrđena naselja na zemlji Skordiska, *Situla* 20—21, (Zbornik St. Gabrovec), Ljubljana 1980, 378.
- ¹⁸ B. Jovanović, *Alba Regia* 14, 1975, sl. 83.
- ¹⁹ É. B. Bónis, Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest, *Archaeologia Hungarica* 47, Budapest 1969, sl. 105, 5.
- ²⁰ É. B. Bónis, o. c., 220—222.
- ²¹ E. B. Vágó, Kelten- und Eraviskengräber von Nagyvenyim und Sárkeszi, *Alba Regia* 1, 1960, 60—62.
- ²² C. Poczy, Vases peints au musée d'Aquincum, *Archaeologiai Értesítő* 79/2, 1952, 107.
- ²³ É. B. Bónis, o. c., 218—220.
- ²⁴ É. B. Bónis, o. c., 215.
- ²⁵ Cermanović — Srejšović — Marković, *Inv. Arch.* 15, 1972, grob 55/2.
- ²⁶ I. Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Zabljaku, *GZM* 25, 1970, 99, T. 4, 33.
- ²⁷ É. B. Bónis, o. c., sl. 105, 4.
- ²⁸ A. Cermanović-Kuzmanović, *Stari-nar* 24—25, 1973—4, T. 4, 6.
- ²⁹ É. B. Bónis, o. c., T. 105, 1.
- ³⁰ O. Brukner, o. c., T. 54, 1, 2.
- ³¹ I. Čremošnik, o. c., T. I, 6, 2.
- ³² I. Čremošnik, o. c., T. I, 1.
- ³³ B. Jovanović, *Alba Regia* 14, 1975, 168, sl. 3.
- ³⁴ A. Cermanović — D. Srejšović — V. Velimirović, *Inv. Arch.* 8, 1965, grob 89/1.
- ³⁵ I. Čremošnik, o. c., T. 2, 3.
- ³⁶ É. B. Bónis, o. c., sl. 105, 2 i 3.
- ³⁷ J. Todorović, *Skordisci*, Novi Sad—Beograd 1974, T. 29.
- ³⁸ É. B. Bónis, o. c., sl. 16, 2.
- ³⁹ O. Brukner, *Radovi sa simpozijuma*, Izdanja muzeja grada Zenice 2, 1971, T. 5, 5 i 6.
- ⁴⁰ O. Brukner, o. c., T. 103—107.
- ⁴¹ D. Janković, Pokretni nalazi sa nekropole i utvrđenja kod Kladova, *Stari-nar* 24—25, 1973—1974, 213, T. 17, 10, 15.
- ⁴² E. Gose, *Gefäßstypen der römischen Keramik in Rheinland*, Beiheft der Bonner Jahrbücher 1, 1950, Nr. 217—218.
- ⁴³ É. B. Bónis, o. c., sl. 60,5; 61,12; 95,5; 4,19; 64,20.
- ⁴⁴ Z. Letica, Praistorijska nekropola »Pesak«, *Stari-nar* 24—25, 1973—1974, 172, T. 6/2.
- ⁴⁵ A. Cermanović — D. Srejšović — Č. Marković, *Inv. Arch.* 15, 1972, grob 84 a.
- ⁴⁶ O. Brukner, o. c., T. 103, 1, 2.
- ⁴⁷ A. Cermanović — D. Srejšović — V. Velimirović, *Inv. Arch.* 8, 1965, grob 89/1.
- ⁴⁸ B. Vikić-Belančić, Beitrag zur Problematik der keramischen Werkstätten in Südpannonien in der römischen Kaiserzeit, *Archaeologia Iugoslavica* 11, 1970, 31—38.
- ⁴⁹ S. Soproni, Spätrömische Töpferöfen am Pannonischen Limes, *Acta Rei Cretariae Romanae fautorum* 10, 1968, 30—33.
- ⁵⁰ I. Čremošnik, o. c., 197.
- ⁵¹ A. Ferdier, Céramique peinte tardive dans la région Centre, *Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est*, 25/1, 1974, 251—265.
- ⁵² Dimas Fernandez Galiano, Un nuovo tipo de ceramicas Romanas de tradición Celtiberica, Segovia (*Symposium de arqueologia Romana*), Barcelona 1977, 175—183.
- ⁵³ K. Sági, *Das römische Gräberfeld von Keszthely-Dobogó*. Fontes archaeologici Hungariae, Budapest 1981, 106.
- ⁵⁴ K. Sági, *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae*, 12, 1960, 246.

Zusammenfassung

Das Problem der Herkunft der römischen bemalten Keramik wurde schon mehrmals besprochen,¹⁻⁵ aber man kam zu keinen sicheren Ergebnissen. Erst die neuen Funde (aus Pljevlja, Duklja, Sirmium)¹²⁻¹⁴ zeigten, dass diese Keramikart nicht nur in Mittel- und Ostbosnien, sondern auch auf einem grossen Territorium von Pannonien bis zur Adria zu finden ist. Diese neuen römischen Funde wie auch neue latènezeitliche Funde aus Südpannonien im Gebiet der Skordisker^{17, 18} und aus dem pannonischen Gebiet der Eravisker¹⁹ ermöglichen jetzt gründlichere Untersuchungen.

Die Vermutung, die römische bemalte Keramik könnte ihren Ursprung in der latènezeitlichen Keramik Bosniens haben, hat keinen sicheren Beweis, da bisher Latènezeitliche Funde, ausser in Nordbosnien^{8, 9} nicht vertreten sind; hier lebt die autochthone illyrische Keramik weiter. Das haben auch die neu bearbeiteten Funde aus Jezerine erwiesen.¹⁰⁻¹¹

Die neuen Funde im Gebiet der Skordisker (Gomolava [Abb. 1], Židovar, Rospicuprija) und der Eravisker (Gellérthegy-Tabán) bieten mit ihrer bemalten sowie grauen Keramik mit eingeglätteten Verzierungen^{18, 19} aus der späten Latènezeit Analogien für die geometrischen Motive der römischen bemalten Keramik. Bei den Eraviskern erscheint noch eine dritte Gruppe von Gefässen²¹ mit Symbolen (Abb. 2 u. 3), die auch auf unserer römischen Keramik erscheinen. Diese Art der Keramik zeigt auch die gleichen Symbole wie zwei spätlatènezeitliche Scherben mit figürlichen Darstellungen, gehört aber schon der Römerzeit an (J. 50 bis 150 u. Z.). Die Darstellungen der Tiere wie auch der Symbole auf diesen römerzeitlichen Gefässen werden dem keltischen Religionskreis zugesprochen^{23, 24} und haben einen apothropäischen Charakter, da man die Gefässe meistens in Gräbern fand.

Von diesen drei Gruppen der pannonischen Keramik hat unsere bemalte Keramik die Einteilung in horizontale und vertikale Felder übernommen. Die geometrischen Motive (gegrittete oder schraffierte Rhomben, Quadrate, Dreiecke, Halbkreise, Horizontal-, Zick-Zack- und Wellenlinien) übernahm sie von der bemalten und grauen latènezeitlichen Keramik (Abb. 11 u. 10), die solaren Symbole (den Kreis, das Rad,^{25, 26, 28} die verschiedenen Arten der Spirale³²⁻³⁵), den Baum und die Tiere jedoch von den Gefässen mit religiösen Darstellungen (Abb. 2). Die Motive wurden allerdings dem römischen Geschmack angepasst.

Die Formen unserer bemalten Keramik zeigen mehrere beliebte römische Formen⁴⁰⁻⁴² (Napf [Abb. 6: 1]; Becher mit ausladendem Rand [Abb. 5]; Töpfchen mit zwei und drei Henkeln [Abb. 14]), andere kommen aber aus dem prähistorischen Formengut⁴³⁻⁴⁴ (runde Schale [Abb. 11]; bikonischer Becher [Abb. 12]). Diese Tatsachen verraten, dass die bemalte römische Keramik nicht das Weiterleben der spätlatènezeitlichen darstellt. Sie ist vielmehr ein Produkt der Römerzeit, die die Symbole und Motive der pannonischen Keramik übernimmt und nach ihrer Art darstellt. Als Beigabe für die Gräber produzierte man sie für Menschen, die noch ihre einheimischen Kulte pflegten, was zum Beispiel der chthonische Hirsch auf den Gefässen von Sirmium³⁰ (Abb. 6: 1 u. 2) bezeugt. Die Keramik blieb aber bis in das 4. Jahrhundert beliebte Zugabe in den Gräbern, wenngleich die Ornamente sich vereinfachten und die Vorstellungen verblassten.

Eines der Produktionszentren dieser Keramik war sicher Sirmium,⁴⁸ wo man auch die schönsten Beispiele fand. Nach Bosnien ist diese Keramik sicher auf Handelswegen gelangt, denn auch die anderen Keramikarten zeigen hier einen starken Einfluss Pannoniens.

Unsere bemalte römische Keramik ist keine allein stehende Erscheinung. Diese Renaissance der autochthonen Motive kommt in der Spätantike auch auf der Keramik mit eingeglätteter Verzierung des 4.-5. Jh. in Pannonien,⁴⁹ auf den bemalten Keramik aus Lezoux⁵⁰ und Zentralgallien,⁵¹ wie auch auf einer Gruppe bemalter Keramik in Spanien⁵² vor. Auch die Motive dieser Keramikgruppen leitet man von spätlatènezeitlichen Vorbildern ab.

Migration Period

GROBOVI LANGOBARDSKIH VOJŠČAKOV IZ SOLKANA (NOVE GORICE)

TIMOTEJ KNIFIC

Filozofska fakulteta, Ljubljana

DRAGO SVOLJŠAK

Goriški muzej, Nova Gorica

Dolina Soče se začenja odpirati pri Solkanu, kjer ta alpska reka zapušča težko prehodno področje in se ob zadnjih obronkih Goriških brd privaja na miren tek po Furlanski nižini od Gorice (Gorizia) proti Jadranu.* V Solkanu se spusti v dolino tudi pot, ki je preko visoke Banjške planote premoščala najbolj zaprti del Soške doline med Mostom na Soči in Vipavsko dolino; ta se kot samosvoj sredozemski zaliv s strmimi, večkrat skalnimi obrežji globoko zajeda v predalpsko gorje, preko Soče pa je na zahodu široko odprta v Furlanijo. Pomembnost stičišča obeh dolin pri Solkanu skozi tisočletja potrjujejo številna arheološka najdišča, med njimi tudi poznorimsko in zgodnj srednjeveško grobišče Na steni (sl. 1: 4).

Pri strojnem izkopu jarka za plinovod je bilo julija 1979 na terasi nad Sočo v Solkanu prekopanih več skeletnih grobov. Po nekaterih predmetih iz uničenih grobov je bilo ugotovljeno, da gre za pokope iz zgodnjega srednjega veka. Zato sta od 11. februarja do 7. marca 1980 na tem mestu opravila zaščitna arheološka izkopavanja Goriški muzej iz Nove Gorice in Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete iz Ljubljane. Zaščitna izkopavanja so bila osredotočena v območje plinovodnega jarka (parc. št. 1355/6 in 1355/20 k. o. Solkan); na vzhodni strani so lahko segla le do nasipa železniške proge Nova Gorica—Jesenice, na zahodni strani pa do roba terase nad strugo Soče. V 180 m² obsegajočem izkopu je bilo izkopanih še 21 skeletnih grobov. Grobovi se delijo na poznorimske (4. in 5. stol.) in langobardske (konec 6. in 7. stol.). V poznorimskih grobovih so bili priloženi predmeti vsakdanje rabe (oljenke, glavniki, noži, ogrlice, novci), v langobarskih, ki so manj številni, pa prevladuje orožje.

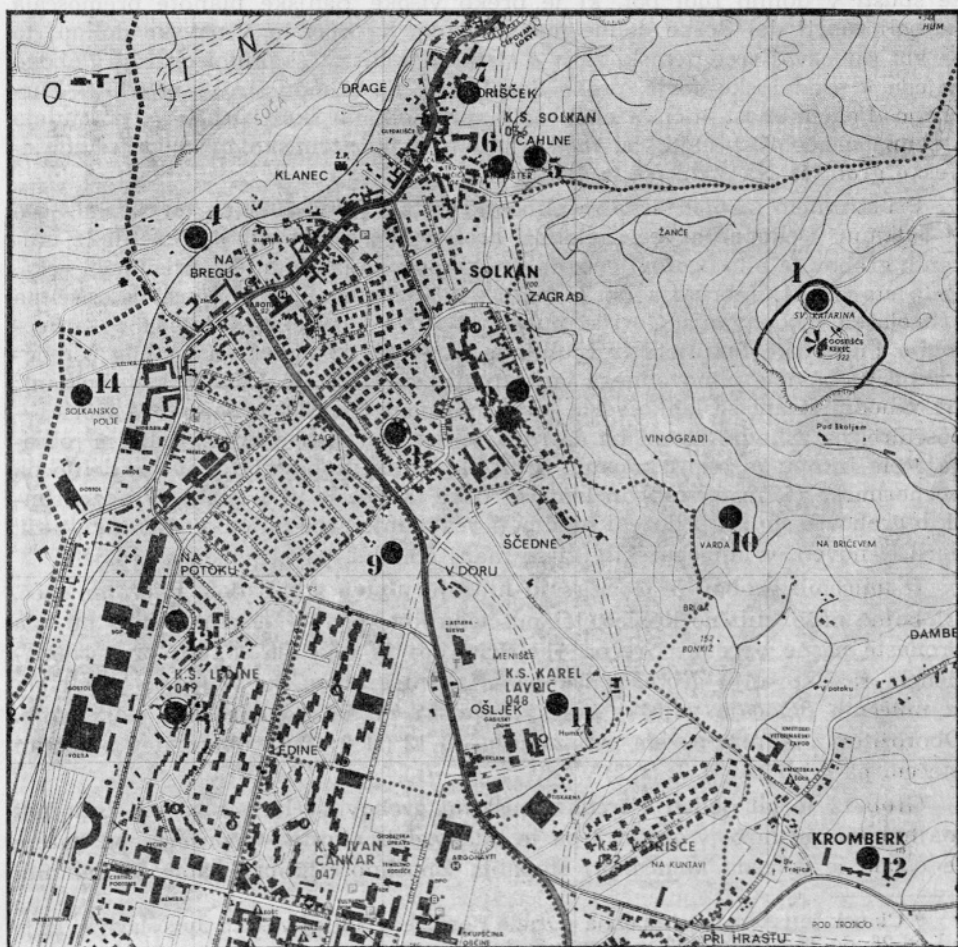
Iz uničenih grobov je Goriškemu muzeju uspelo zbrati dolg dvorezen meč, tri bojne nože, sulično konico, tri puščične konice, več železnih nožev in dele bronaste pasne opreme. Srečna okoliščina pa je bila, da so bili pri sistematičnem raziskovanju grobišča izkopani takšni grobovi, ki skupaj z gradivom iz uničenih določajo vojaški značaj najdišča in način oborožitve pokopanih. Oborožitev z bojnim nožem ponazarja grob 12 (sl. 2; T. 1), oborožitev z dolgim mečem pa grob 18 (sl. 3; T. 2).¹

Grob 12 je bil obdan s tremi otroškimi grobovi, v katere so bili priloženi majhni železni noži, v grobu 3 pa je bila vzdolž okostja še puščica, od katere je ostala le železna konica pri stopalih. Značilnost grobne jame je kamnita

* Članek je referat s simpozija »Oruđe i oružje srednjega veka u Jugoslaviji«, ki je bil od 26. do 28. aprila 1982 v Novem Sadu.

obloga stene na desni strani okostja. Pri okostju se zdi, da je bil trebušni del nasilno iztrgan, manjkajo pa tudi podlahtne kosti obeh rok. Morda je bil grob izropan in sta od pridakov ostala nepremaknjena le glavnik (T. 1: 3) pod koleno in bojni nož ali *sax* (sl. 6: c; T. 1: 1). Ta je bil pri pokopu pokojniku položen v naročje. Pod bojnim nožem je ležal manjši nož (sl. 4; T. 1: 2), ohranjeni pa so tudi deli nožnice: železni prečki med trnom in rezilom, bronasti žeblički in dve bronasti zakovici ob ostrini rezila.

Bojni nož iz groba 12 je dolg 49 cm (sl. 6: c), dolžina bojnih nožev iz uničenih grobov pa niha med 49 in 58 cm (sl. 6: a, b). Vsi bojni noži iz solkanskih grobov imajo močno in široko skovano klino, vzdolž hrbtna pa plitve žlebove.² Nožnica je bila, sodeč po primerjavah, usnjena, zakovana z bronastimi žeblički v treh vrstah, kar dokumentira rentgenska presvetlitev grude prsti (sl. 5).

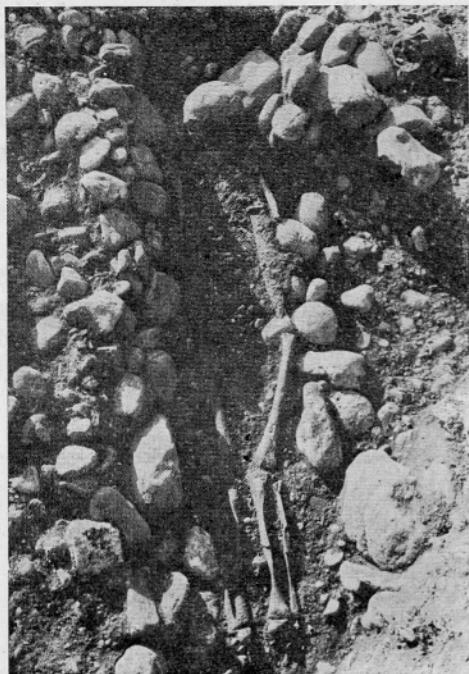
Sestavina bojnega noža je tudi manjši nož, ki je bil zataknjen v žep na nožnici. Bojni nož pa je bil na vojščakov pas obešen z dvema jermenoma, ki sta bila na nožnico pripeta z zakovicama (T. 1: 4).³

Oborožitev z dolgim mečem, imenovanim *spatha*, ponazarja grob 18. Vojščak je bil pokopan v preprosto, ovalno grobno jamo (sl. 3), njegova pomembnost pa je izražena s številnimi in tudi bogatimi pridatki (T. 2). Pri pokopu je bil pokojniku v naročje ob desnico položen meč s pripadajočimi jermenimi in razpetim pasom; na pasu in jermenih je bila sijoča kovinska oprema (sl. 8—10). Pod levico je ležal manjši železen nož (T. 2: 4), v višini pasu koščen glavnik (T. 2: 6) in na lobanji kamnito rezilce (T. 2: 9).

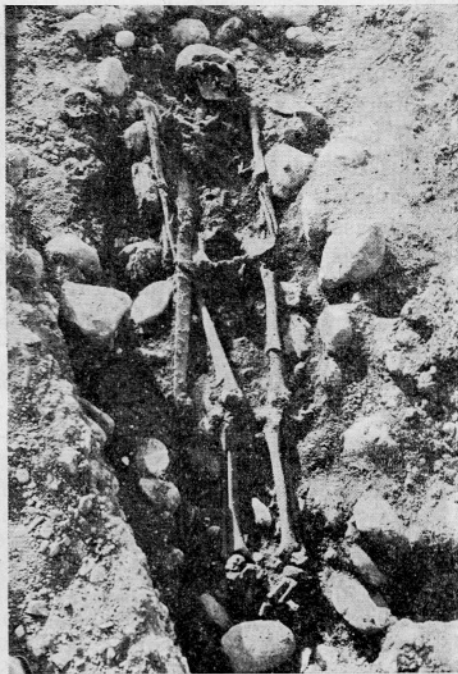
Dvorezna dolga meča iz solkanskega grobišča merita 86 cm (iz uničenega groba, sl. 7: b) in 92 cm (iz groba 18, sl. 7: a). Rezilo je v preseku lečasto in kovano v tehniki damasciranja.⁴ Pripadajočo pasno opremo sestavljajo okovi

Sl. 1: Arheološka najdišča v Novi Gorici (izsek iz karte Nova Gorica 1 : 8500, 1981; s piko so označene posamične najdbe, s piko v krogu pa arheološka izkopavanja): **1.** Sv. Katarina — prazgodovinsko gradišče, rimskodobna utrdba in zgodnj srednjeveško naselje (D. Svoljšak, *Varstvo spomenikov*, dalje VS, 17—19, 1974, 101 s; D. Svoljšak-T. Knific, *Vipavska dolina*, Situla 17, 1976, 21); **2.** Ledine — rimskodobna stavba in poznorimsko grobišče (N. Osmuk, D. Svoljšak, VS 21, 1977, 236—238); **3.** Meriševo — paleolitska postaja, prazgodovinska lončenina (M. Brodar, D. Svoljšak, VS 23, 1981, 196 s in 226 s); **4.** Na steni — poznorimsko in zgodnj srednjeveško grobišče; **5.** Čahlna — prazgodovinska lončenina (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 163); **6.** Pod Čahlnami — poznorimska oljenka; **7.** Gorišček — rimskodobni zaselek (N. Osmuk, VS 21 in 23, 1977 in 1981, 262 in 257); **8.** Ulica B. Kalina — prazgodovinska lončenina (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 162 s) in zgodnj srednjeveški uhan; **9.** parc. št. 136 k.o. Nova Gorica — kamnita orodja (l. c., 162); **10.** Varda — zgodnj srednjeveška fibula (J. Zavrtanik, *Goriški letnik* 7, 1980, 19—22; isti, VS 24, 1982, 187); **11.** Sv. Vid — zgodnj srednjeveški (?) grobovi (N. Osmuk, VS 23, 1981, 278); **12.** Na borštih — rimskodobni zaselek (D. Svoljšak, VS 21, 1977, 236); **13.** Prvomajska ulica — neolitska sekira (B. Žbona-Trkman, VS 24, 1982, 143); **14.** parc. št. 1517/2 k. o. Solkan — kamnita orodja (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 162).

Fig. 1: Luoghi di ritrovamenti archeologici a Nova Gorica, (settore della pianta di Nova Gorica 1 : 8500, 1981; il punto contrassegna i singoli reperti, il punto nel cerchi contrassegna gli scavi archeologici): **1.** Sveta Katarina — castelliere preistorico, fortificazione romana e insediamento dell'alto medioevo. (D. Svoljšak, *Varstvo spomenikov*, ulteriormente VS, 17—19, 1974, 101 s, D. Svoljšak-T. Knific, *Vipavska dolina*, Situla 17, 1976, 21); **2.** Ledine — edificio romano e necropoli tarda romana (N. Osmuk, D. Svoljšak, VS 21, 1977, 236—238); **3.** Meriševo — stazione paleolitica, ceramiche preistoriche (M. Brodar, D. Svoljšak, VS 23, 1981, 196 s e 226 s); **4.** Na steni — necropoli tarda romana e altomedioevale; **5.** Čahlna — ceramiche preistoriche (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 163); **6.** Pod Čahlnami — lucerna tarda romana; **7.** Gorišček — casale romano (N. Osmuk, VS 21 e 23, 1977 e 1981, 262 e 257); **8.** Ulica B. Kalina — ceramiche preistoriche (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 162 s) e orecchino del alto medioevo; **9.** particella No. 136 c. c. Nova Gorica — utensili di pietra (l. c. 162); **10.** Varda — fibula del alto medioevo (J. Zavrtanik, *Goriški letnik* 7, 1980, 19—22; idem, VS 24, 1982, 187); **11.** Sveti Vid — tombe del alto medioevo (?) (N. Osmuk, VS 23, 1981, 278); **12.** Na borštih — casale romano (D. Svoljšak, VS 21, 1977, 236); **13.** Prvomajska ulica — scure neolitica (B. Žbona — Trkman, VS 24, 1982, 143); **14.** Particella No. 1517/2 c. c. Solkan — utensili di pietra (J. Zavrtanik, VS 24, 1982, 162).

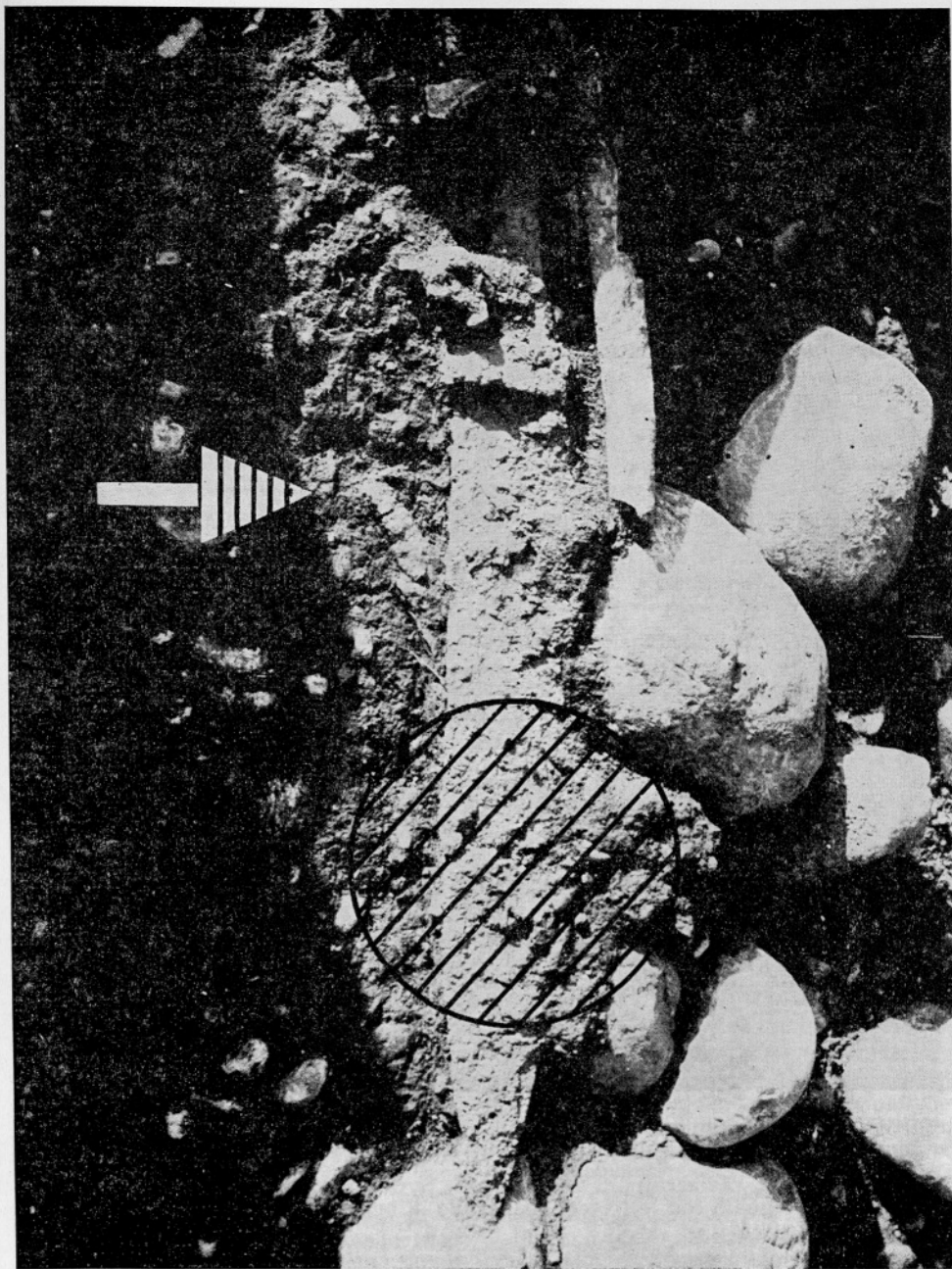

Sl. 2: Grob 12.
Fig. 2: Tomba 12.

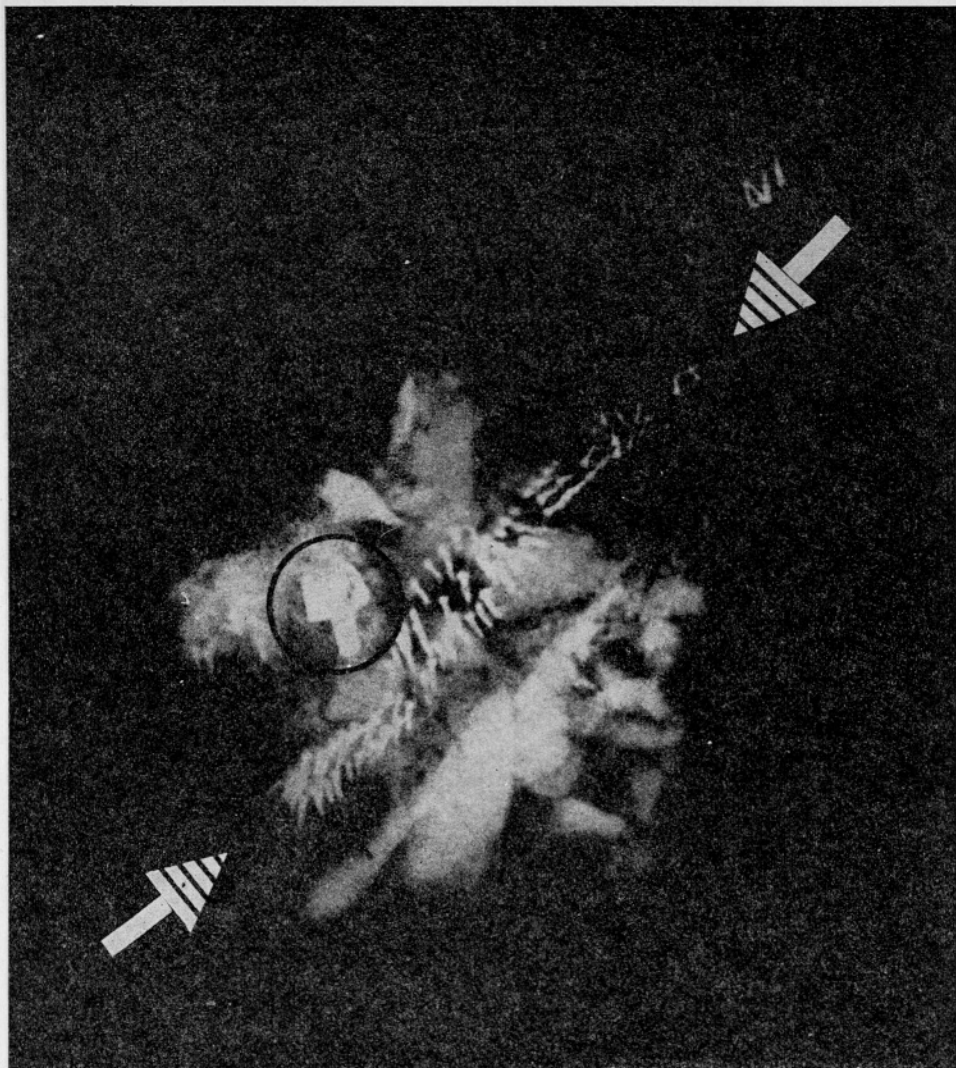
Sl. 3: Grob 18.
Fig. 3: Tomba 18.

(T. 2: 10, 12—14), železen kavelj (T. 2: 3), tri pasne spone (T. 2: 5, 7, 8) in pasni jeziček (T. 2: 11). Del železnega jezička je tudi bronasta ploščica (T. 2: 2), na katero je prirjaveta tkanina, najverjetneje del plašča — ogrinjala ali mrtvaškega prta. Kovinski deli pasu in jermenov so železni in okrašeni v tehniki tauširanja s srebrnimi nitmi in lamelami, v kombinaciji z medenino.⁵ Čeprav imajo ti predmeti kot sestavni del vojščakove opreme tudi kulturno in predvsem likovno vrednost, pa je za preučevanje oborožitve solkanskih vojščakov pomembnejše njihovo časovno sporočilo. Del naštetih predmetov je okrašen v živalskem stilu nordijskega izvora, ki pa se je ob srečanju s sredozemsko pletenino razvil in je v literaturi označen kot živalski stil II.⁶ Na primerkih, na katerih je ta živalski stil najbolj izrazit, so upodobljene fantastične živali, ki grizejo same sebe in so med seboj — na prvi pogled nerazpoznavno, vendar v resnici — v strogem in predpisanem redu prepletene (sl. 8; 9: 12; 10: 7).⁷ Hkrati pa so v tej opremi tudi predmeti, na katerih prevladuje pletenina, ki je na kvadratnem okovu še posebej izrazita v ponazoritvi Salamonovega križa (sl. 9: 13), starega motiva, pogostega na poznorimskih mozaikih.⁸ Včasih pa je pleteninasti ornament manj jasen, kot je to na ploščici pasne spona (sl. 10: 5), ki pa ima na obroču zelo razpoznavno tritračno pletenino.⁹ Pri sponah je očitna njihova dolgotrajna raba. To se posebej dobro vidi pri trnih spon: običajni trn s ščitastim zaključkom je na večji sponi (sl. 10: 5) nadomeščen

Sl. 4: Grob 12, bojni nož, mali nož (označeno s puščico), gruda zemlje z bronastimi žeblički in zakovico (v krogu).

Fig. 4: Tomba 12, pugnale, piccolo coltello (contrassegnato con la freccia), una zolla di terra con chiodini di bronzo e ribattino (nel cerchio).

Sl. 5: Grob 12, rentgenski posnetek grude zemlje z bronastimi žeblički (označeno s puščicama) in bronasto zakovico (v krogu).

Fig. 5: Tomba 12, radiografia di una zolla di terra con chiodini di bronzo (contrassegnato con le frecce) e ribattino di bronzo (nel cerchio).

s preprostim, za spono prešibkim bronastim trnom, novi trn na manjši sponi (sl. 10: 8) pa nerodno posnema starega, ščitastega. Zaradi dolge uporabe so močno obrušene tudi glavice zakovic na sponah.

Krašenje predmetov v tehniki tauširanja z živalskim stilom II se je razcvetelo okoli leta 600 in v prvi tretjini 7. stol.,¹⁰ zaradi dolgotrajne rabe pa

solkanske primerke lahko postavimo že v poznejši čas, v sredo ali v drugo polovico 7. stol.

Iz načina pokopa se da presoditi, da v teh grobovih niso pokopani vojščaki v popolni bojni opremi, ampak da je orožje pokojniku le simbolično priloženo. S tem je poudarjen njihov vojaški stan, s prilaganjem različnih vrst orožja (meč-bojni nož-sulica-puščica) pa je poudarjen njihov različen družbeni položaj.

Vse orožje iz solkanskih grobov je značilno za oborožitev germanskih ljudstev, od teh pa so v 7. stol. na tem ozemlju živeli Langobardi.¹¹

Za Langobarde je v njihovem panonskem obdobju ugotovljeno, da so bili z meči oboroženi *arimanni* ali *barones*, s sulicami *faramanni* ali osvobodenci, *aldiones* ali polsvobodniki pa z lokom in puščicami.¹² V Solkanu je potrjena oborožitev z mečem, oborožitev s sulico in oborožitev z lokom. Nepoznan pa je rang vojščakov, oboroženih z bojnimi noži. Nepoznan zato, ker so s to vrsto orožja, značilno za Franke, Alamane in Bajuware že v 5. in v 6. stoletju, Langobardi dopolnili svojo oborožitev šele po preselitvi v Italijo.¹³

V novi domovini so Langobardi že takoj posvetili posebno pozornost svojemu vzhodnemu mejnemu ozemlju, katerega del je bilo tudi področje spodnje Vipavske doline s Solkanom, ki je domnevni *castellum Siliganum*.¹⁴ Kralj Alboin je, kot poroča Pavel Diakon v Zgodovini Langobardov, furlansko vojvodstvo zaupal nečaku Gisulfu. Ta je ponujeno čast in dolžnost sprejel šele, ko mu je kralj zagotovil izbrane *farae* ali rodove in plemenske kobile.¹⁵ Le izborni vojščaki in hitra, gibljiva konjenica so namreč mogli zagotoviti varnost na meji, ki je bila po soški in Vipavski dolini odprta v hribovito notranjost, od koder so v Furlansko nižino v 7. in 8. stoletju vedno znova vpadali Avari in Slovani.

¹ Dokumentacijo in gradivo hrani Gorški muzej. Raziskovanje je bilo opravljeno v dogovoru z Zavodom za spomeniško varstvo Gorica iz Nove Gorice, finansiral pa ga je investitor plinovoda Petrol Ljubljana. Foto: Draško Josipović (sl. 2, 3, 4), Marijan Grm (sl. 6–9) in Srečo Habič (sl. 10). Risbe: Miran Pflaum (T. 1, 2). — Cf. D. Svoljšak, *Primorske novice*, 31. 8. 1979, 9; *Primorske novice*, 22. 2. 1980, 5; *Il Piccolo*, 9. 3. 1980, 4; *Primorski dnevnik*, 28. 2. in 11. 3. 1980, 2 in 3.

² Prim. M. Rotili, La necropoli longobarda di Benevento, *Ricerche e documenti* 3, 1977, 43 ss. — N. Osmuk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 465 s, T. 1: 2, 3.

³ Za primerjave bojnega noža in nožnice cf.: upodobitev na nagrobniku — H. Roth, *Kunst der Völkerwanderungszeit* (Propyläen Kunstgeschichte, Supplbd. 4), 1979, 279, Abb. 224 a; rekonstrukcija — *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 1, 152 s, Taf. 6; risarska rekonstrukcija — H. Schwab v *Archäologie der Schweiz* 6, 1979, 35, Abb. 42; usnjena nožnica — L. J. Weber v

Ausgrabungen in Deutschland 2 (Monographien RGZM 1, 2), 1975, 121, Abb. 6: 8.

⁴ Prim. M. Rotili, o. c., 34 ss. — N. Osmuk, l. c., 464, 466, T. 1: 1; V. Stare, *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev* (Katalogi in monografije 18), 1980, passim.

⁵ Ob odkritju so bili vsi deli pasne opreme močno oksidirani, tako da je šele rentgenski posnetek pokazal, da gre za izjemno opremo, ki so jo restavrirali v Mainz (Römisch-germanisches Zentralmuseum), ZR Nemčija.

⁶ Prim. B. Salin, *Die altgermanische Thierornamentik*, 1904, 303 ss; H. Roth, o. c., 71 ss; G. Haseloff, *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit, Vorgeschichtliche Forschungen* 17, 1981, 709 s.

⁷ Prim. O. v. Hessen, Secondo contributo alla archeologia longobarda in Toscana, *Studi* 41, 1975, 43 ss, Tav. 12; H. Schwab, l. c., 34, Abb. 43; H. Roth, o. c., 322, Abb. 316.

⁸ *Répertoire graphique du décor géométrique dans la mosaïque antique*, 1973, št. 54.

⁹ Prim. U. Roth, *BRGK* 60, 1980, 111 ss; M. Sagadin, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 17, 1981, 33 ss. — Analogija: O. v. Hessen, o. c., 54, Tav. 15: 2.

¹⁰ Prim. H. Roth, o. c., 74.

¹¹ P. Štih-J. Peršič, *Zgodovinski časopis* 35, 1981, 333 ss.

¹² I. Bona, *Der Anbruch des Mittelalters*, 1976, 80 ss.

¹³ Prim. J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, *AbhMünch.*, N. F. 55, 1962, 79; M. Rotili, o. c., 45 ss.

¹⁴ M. Kos, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 5—6, 1930, 359 s, 364, 373; D. Svoljšak-T. Knific, *Vipavska dolina, Situla* 17, 1976, 80 s.

¹⁵ *Pauli Diaconi HL* II 9.

LE TOMBE DEI GUERRIERI LONGOBARDI DI SOLKAN (NOVA GORICA)

TIMOTEJ KNIFIC

Filozofska fakulteta, Ljubljana

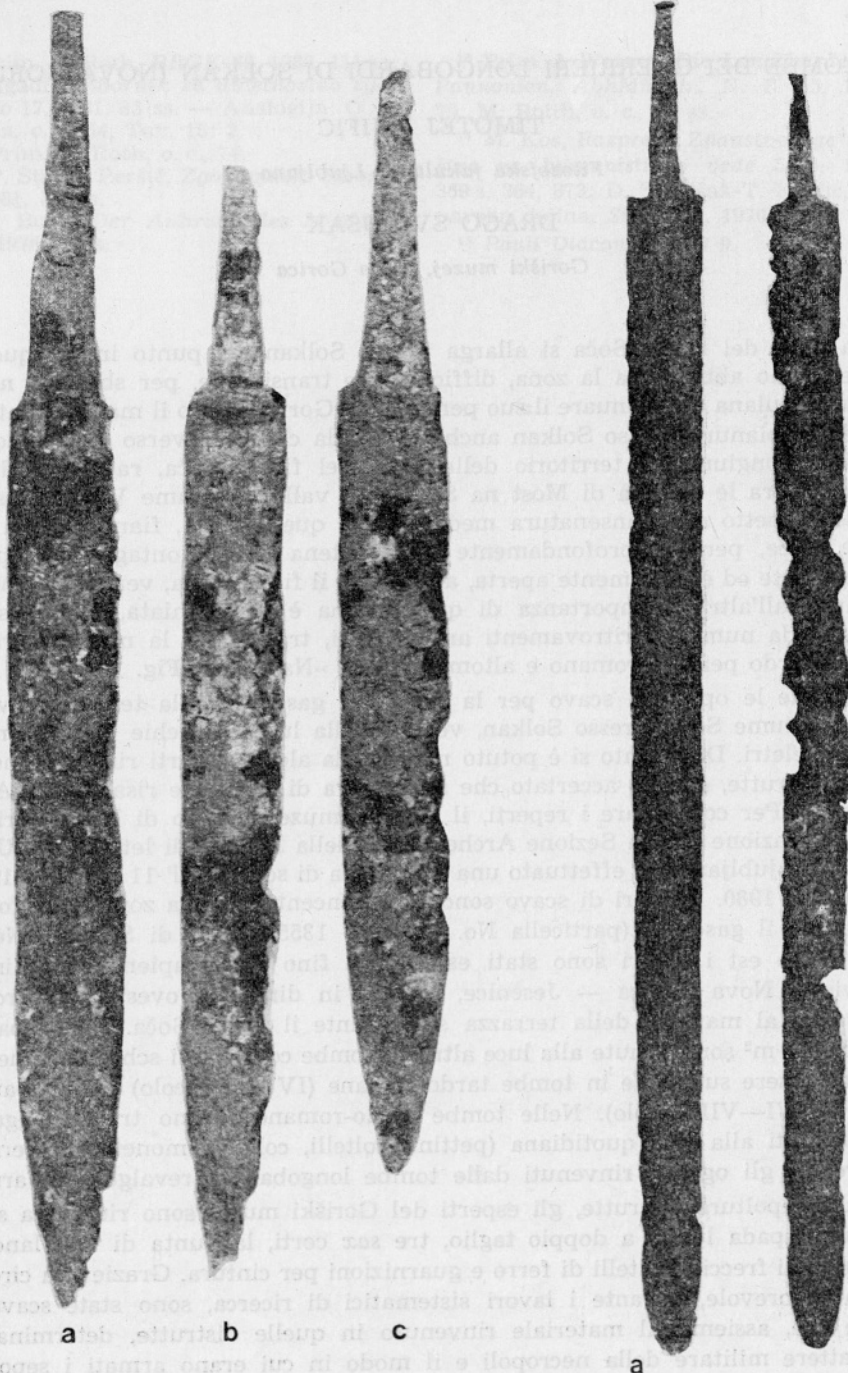
DRAGO SVOLJŠAK

Goriški muzej, Nova Gorica

La valle del fiume Soča si allarga presso Solkan nel punto in cui questo fiume alpino abbandona la zona, difficilmente transitabile, per sboccare nella pianura friulana e continuare il suo percorso da Gorizia verso il mare Adriatico. Scende in pianura presso Solkan anche la strada che, attraverso l'altipiano di Banjšice, congiunge il territorio della valle del fiume Soča, racchiuso dalle montagne tra le località di Most na Soči, e la valle del fiume Vipava. Assumendo l'aspetto di un'insenatura mediterranea questa zona, fiancheggiata da ripide rocce, penetra profondamente nella catena delle montagne prealpine da una parte ed è largamente aperta, attraverso il fiume Soča, verso la pianura friulana dall'altra. L'importanza di questa zona è testimoniata, attraverso i millenni, da numerosi ritrovamenti archeologici, tra i quali la necropoli risalente al tardo periodo romano e altomedioevale »Na steni« (Fig. 1: 4).

Durante le opere di scavo per la fossa del gasdotto sulla terrazza sovrastante il fiume Soča, presso Solkan, vennero alla luce parecchie tombe contenenti scheletri. Da quanto si è potuto rilevare da alcuni reperti rinvenuti nelle tombe distrutte, è stato accertato che si trattava di sepolture risalenti all'Alto Medioevo. Per conservare i reperti, il Goriški muzej (Museo di Nova Gorica) in collaborazione con la Sezione Archeologica della Facoltà di lettere dell'Università di Ljubljana, ha effettuato una campagna di scavo dell' 11 febbraio 1980 al 7 marzo 1980. I lavori di scavo sono stati concentrati nella zona della fossa aperta per il gasdotto (particella No. 1355/6 e 1355/20 c. c. di Solkan). Nella parte verso est i lavori sono stati estesi solo fino al terrapieno della linea ferroviaria Nova Gorica — Jesenice, mentre in direzione ovest essi furono estesi fino al margine della terrazza sovrastante il fiume Soča. Nello spazio di circa 180 m² sono venute alla luce altre 21 tombe contenenti scheletri. Queste possono essere suddivise in tombe tardo-romane (IV e V secolo) e longobarde (fine del VI—VII secolo). Nelle tombe tardo-romane furono trovati oggetti appartenenti alla vita quotidiana (pettini, coltelli, collane, monete e lucerne) mentre tra gli oggetti rinvenuti dalle tombe longobarde prevalgono le armi.

Dalle sepolture distrutte, gli esperti del Goriški muzej sono riusciti a salvare una spada lunga a doppio taglio, tre *sax* corti, la punta di una lancia, tre punte di freccia, coltelli di ferro e guarnizioni per cintura. Grazie alla circostanza favorevole, durante i lavori sistematici di ricerca, sono state scavate tombe che, assieme al materiale rinvenuto in quelle distrutte, determinano il carattere militare della necropoli e il modo in cui erano armati i sepolti. La tomba 12 (Fig. 2; Tav. 1) illustra l'armamento con il *sax*; la tomba 18 (Fig. 3; Tav. 2) invece con la spada lunga.¹

Sl. 6: Bojni noži; a in b iz uničenih grobov, c iz groba 12.

Fig. 6: Pugnali; a e b delle tombe distrutte, c della tomba 12.

Sl. 7: Dolga dvorezna meča; a iz groba 18, b iz uničenega groba.

Fig. 7: Spade a doppio taglio; a della tomba 18, b della tomba distrutta.

Sl. 8: Grob 18, pasni jeziček (naravna velikost; prim. T. 2: 11).

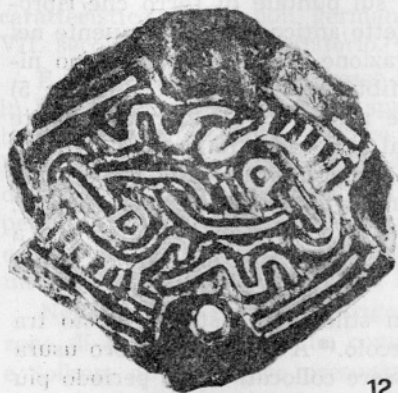
Fig. 8: Tomba 18, linguetta di cintura (grandezza naturale; cfr. T. 2: 11).

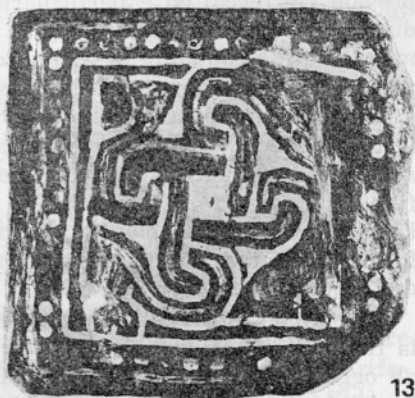
11

La tomba 12 era circondata da tre inumazioni di bambini nelle quali erano stati deposti piccoli coltelli di ferro, mentre nella tomba 3 era stata posta, longitudinalmente allo scheletro anche una freccia della quale si è conservata solo la punta collocata vicino ai piedi. È da rilevare che, caratteristica della fossa tombale è il rivestimento di pietra posto a destra dello scheletro, è interessante inoltre notare che manca la parte addominale dello scheletro e le due ossa degli avambracci di entrambe le mani. Si potrebbe presumere che la tomba fosse stata precedentemente derubata e che degli accessori siano rimasti solo il pettine (Tav. 1: 3) sotto le ginocchia e il sax corto (Fig. 6: c; Tav. 1: 1), collocato tra le braccia del defunto durante la sepoltura. Sotto il sax si trovava un coltello più piccolo (Fig. 4; Tav. 1: 2). Sono stati recuperati pure una parte del fodero, due ghiere di ferro, che dividevano il codolo della lama, chiodi di bronzo e due ribattini lungo il filo della lama stessa.

Il sax corto rinvenuto dalla tomba 12 è lungo 49 cm (Fig. 6: c) mentre la lunghezza di quelli ritrovati nelle tombe distrutte varia tra i 49 e i 58 cm (Fig. 6: a, b). Tutte le lame dei sax recuperati nelle tombe di Solkan sono robustamente forgiate e hanno lievi scanalature longitudinali.² Da quanto si può determinare dalle comparazioni, il fodero era di cuoio, ribattuto con chiodini di bronzo in tre linee, e ciò è stato documentato e dimostrato tramite radiografie eseguite su zolla di terra (Fig. 5). Fa parte del corredo bellico anche un coltello di

12

13

Sl. 9: Grob 18, pasna okova (povečano; prim. T. 2: 12 in 13).

Fig. 9: Tomba 18, puntali di cintura (ingrandito; cfr. T. 2: 12 e 13).

dimensioni più ridotte infilato in un'apposita custodia sistemata sul fodero. Il *sax* veniva appeso alla cintura del guerriero tramite due corregge di cuoio fissate sul fodero con due ribattini (Tav. 1: 4).³

La tomba 18 illustra l'armamento del guerriero, dato da una spada lunga o *spatha*. Il guerriero veniva sepolto in una semplice fossa di forma ovale (Fig. 3) mentre la sua importanza veniva messa in risalto mediante numerosi e ricchi accessori (Tav. 2). All'atto della sepoltura veniva messa al defunto tra le braccia, sul lato destro, la spada con le relative corregge e con la cintura distesa; sulla cintura e sulle corregge veniva collocato il lucido corredo di metallo (Fig. 8—10). Sotto la mano sinistra veniva posto un più piccolo coltello di ferro (Tav. 2: 4), all'altezza della vita un pettine in osso (Tav. 2: 6) e sul cranio una piccola scheggia di pietra (Tav. 2: 9).

Le due spade a doppio taglio della necropoli di Solkan sono lunghe 86 cm (della tomba distrutta Fig. 7: b) e 92 cm (della tomba 18, Fig. 7: a). La sezione della lama è di forma convessa, forgiata e damaschinata.⁴ La guarnizione della cintura è data da ferri (Tav. 2: 10, 12—14), un gancio di ferro (Tav. 2: 3), tre fibbie (Tav. 2: 5, 7, 8) e da una linguetta (Tav. 2: 11). Una parte della linguetta di ferro costituisce la piastrina di bronzo (Tav. 2: 2) alla quale è attaccato, dalla ruggine, il tessuto, molto probabilmente si tratta di un frammento del vestito o del lenzuolo funebre. Le parti metalliche della cintura e delle corregge sono di ferro e ageminate con fili e lamelle d'argento e di ottone.⁵ Gli oggetti che costituiscono il corredo del guerriero oltre a rappresentare un valore artistico, sono particolarmente significativi per la ricerca dell'armamento dei guerrieri della necropoli di Solkan e per il giudizio che si può dare sull'epoca alla quale gli oggetti si riferiscono. Una parte dei reperti sono decorati in stile animalistico di origine nordica che si sviluppò a contatto con l'intreccio tipico del bacino mediterraneo e che viene classificato come stile animalistico II.⁶ I singoli esemplari, nei quali questo stile è più evidente, recano fantastiche immagini di animali che si mordono a vicenda. A prima vista il rapporto organico è appena visibile ma in realtà esso osserva una rigida e determinata regola (Fig. 8; 9: 12; 10: 7).⁷ Fanno parte del corredo anche oggetti sui quali prevale l'intreccio ed è particolarmente palese sul puntale di ferro che riproduce la croce di Salomone (Fig. 9: 13), un soggetto antico, molto frequente nei mosaici tardo-romani.⁸ In alcuni casi la decorazione ad intreccio è meno nitida, come per esempio sulla piastrina della fibbia della cintura (Fig. 10: 5) la quale ha però sull'anello un intreccio a tre nastri molto chiaro. Su tutte le fibbie è ben visibile il logoramento dovuto al lungo uso, in particolar modo sull'ardiglione: l'ardiglione comune, con base a forma di scudo (Fig. 10: 5) sulla fibbia più grande è sostituito da un ardiglione semplice ma troppo debole. L'ardiglione sulla fibbia più piccola (Fig. 10: 8) a mala pena imita il tipo a forma di scudo. Le testine dei ribattini sono fortemente logorate a causa dell'uso frequente.

Il periodo fiorente dell'arte dell'agemina in stile animalistico è posto tra la fine del VI secolo e il primo terzo del VII secolo.¹⁰ A causa della loro usura gli oggetti della necropoli di Solkan possono essere collocati in un periodo più tardo, forse alla metà o alla seconda metà del VII secolo.

Per quanto si può giudicare dal modo in cui sono stati sepolti, i guerrieri non venivano deposti con l'armamento completo ma simbolicamente con alcune

Sl. 10: Grob 18, pasne spone (približno naravna velikost; prim. T. 2: 5, 7 in 8).
Fig. 10: Tomba 18, fibbie di cintura (grandezza naturale approssimativa; cfr. T. 2: 5, 7 e 8).

armi il che metteva in risalto il loro stato militare. Diversi tipi di armi (spada, pugnale, lancia, freccia) testimoniano la loro appartenenza a ceti sociali diversi.

Tutte le armi ritrovate nella necropoli di Solkan rappresentano l'armamento caratteristico dei popoli germanici, compresi i Longobardi che vivevano in VII. secolo in questo territorio.¹¹

È stato constatato che presso i Longobardi, durante il loro periodo trascorso in Pannonia, erano armati di spada gli *arimani* o *barones*; i *faramanni* o i liberi, portavano la lancia, mentre gli *aldiones*, o semiliberi, avevano in dotazione l'arco e frecce.¹² È stato accertato che i guerrieri sepolti a Solkan avevano in dotazione la spada, la lancia e l'arco. Il rango degli armati di *sax* rimane ignoto per il fatto che questo tipo di armi era stato adottato dai Franchi, Alamanni e Bajuvari nel V e VI secolo, mentre i Longobardi completarono il loro armamento adottandolo solo dopo la loro calata in Italia.¹³

Nella nuova patria i Longobardi dedicarono particolare attenzione alla zona di frontiera orientale, compresa tra la valle del fiume Vipava inferiore e Solkan, dove sorgeva presunto *castellum Siliganum*.¹⁴ Secondo quanto riferisce Paolo Diacono nella sua Storia dei Longobardi, il re Alboino affidò il primo ducato istituito in Italia al nipote Gisulfo, che accettò questo incarico a patto che il re gli concedesse le *farae* più agguerrite e cavalle di razza.¹⁵

Infatti, solo un'organizzazione militare difensiva, costituita da guerrieri scelti e da una cavalleria veloce e mobile, poteva tutelare la difesa e la sicurezza dei confini aperti lungo la valle del fiume Soča e Vipava verso l'interno montuoso, da dove provenivano sempre più frequenti le scorrerie degli Avari e degli Slavi nella pianura friulana durante il VII e VIII secolo.

¹ La documentazione ed il materiale sono conservati presso il museo regionale di Nova Gorica. Le ricerche furono fatte secondo l'accordo con la Soprintendenza per la conservazione dei monumenti di Nova Gorica e furono finanziate dall'investitore della conduttura del gas, Petrol di Ljubljana. Fotografie: Draško Josipović (Fig. 2, 3, 4), Marijan Grm (Fig. 6—9) e Srečo Habič (Fig. 10). Disegni: Miran Pfaum (Tav. 1, 2). — Cf. D. Svoljšak, *Primorske novice*, 31. 8. 1979, 9; *Primorske novice*, 22. 2. 1980, 5; *Il Piccolo*, 9. 3. 1980, 4; *Primorski dnevnik*, 28. 2. e 11. 3. 1980, 2 e 3.

² Cf. M. Rotili, La necropoli longobarda di Benevento, *Ricerche e documenti* 3, 1977, 43 ss. — N. Osmuk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 465 s, T. 1: 2, 3.

³ Per il paragone del sax e del fodero cf.: la raffigurazione sulla lapide — H. Roth, *Kunst der Völkerwanderungszeit* (Propyläen Kunstgeschichte, Supplbd. 4), 1979, 279, Abb. 224 a; ricostruzione — *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 1, 152 s, Taf. 6; ricostruzione grafica — H. Schwab in: *Archäologie der Schweiz* 6, 1979, 35, Abb. 42; fodero di cuoio — L. J. Weber in: *Ausgrabungen in Deutschland* 2 (Monographien RGZM 1, 2), 1975, 121, Abb. 6: 8.

⁴ Cf. M. Rotili, o. c., 34 ss. — N. Osmuk, l. c., 464, 466, T. 1: 1; V. Stare, *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev* (Katalogi in monografije 18), 1980, passim.

⁵ Alla scoperta tutte le parti della guarnizione della cintura erano nello

stato di una forte ossidazione così che solo dopo l'esame radioscopico si scoprì che si trattava di una guarnizione eccezionale, restaurata a Mainz (*Römisch-germanisches Zentralmuseum*), Germania.

⁶ Cf. B. Salin, *Die altgermanische Thierornamentik*, 1904, 303 ss; H. Roth, o. c., 71 ss; G. Haseloff, *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit, Vorgeschichtliche Forschungen* 17, 1981, 709 s.

⁷ Cf. O. v. Hessen, Secondo contributo alla archeologia longobarda in Toscana, *Studi* 41, 1975, 43 ss, Tav. 12; H. Schwab, l. c., 34, Abb. 43; H. Roth, o. c., 322, Abb. 316.

⁸ *Répertoire graphique du décor géométrique dans la mosaïque antique*, 1973, no. 54.

⁹ Cf. U. Roth, *BRGK* 60, 1980, 111 ss; M. Sagadin, *Zbornik za umetnostno zgodovino* 17, 1981, 33 ss. — *Analogia*: O. v. Hessen, o. c., 54, Tav. 15: 2.

¹⁰ Cf. H. Roth, o. c., 74.

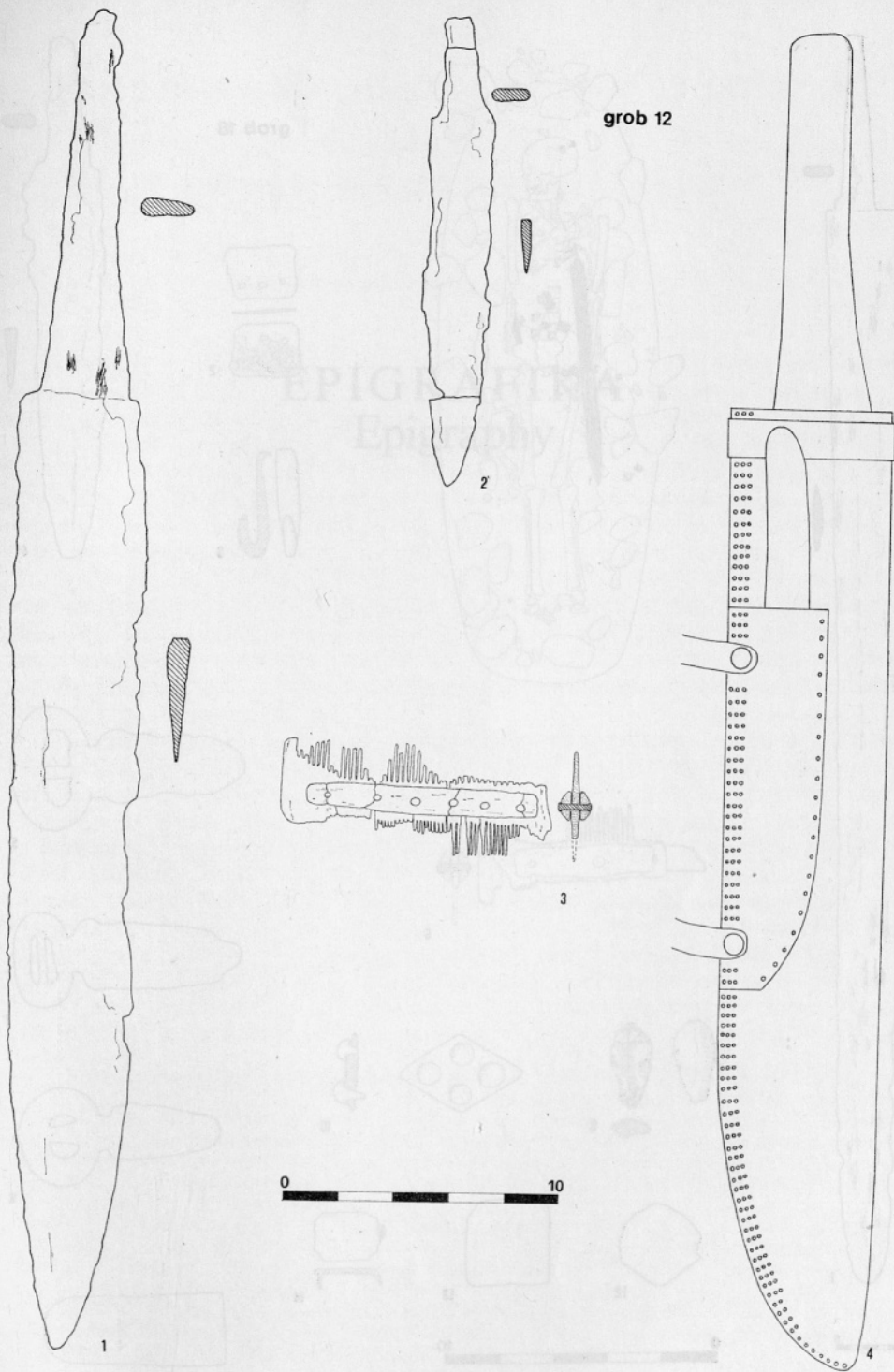
¹¹ P. Štih-J. Peršič, *Zgodovinski časopis* 35, 1981, 333 ss.

¹² I. Bona, *Der Anbruch des Mittelalters*, 1976, 80 ss.

¹³ Cf. J. Werner, *Die Langobarden in Panonien* (Abh. Münch., N. F. 55), 1962, 79; M. Rotili, o. c., 45 ss.

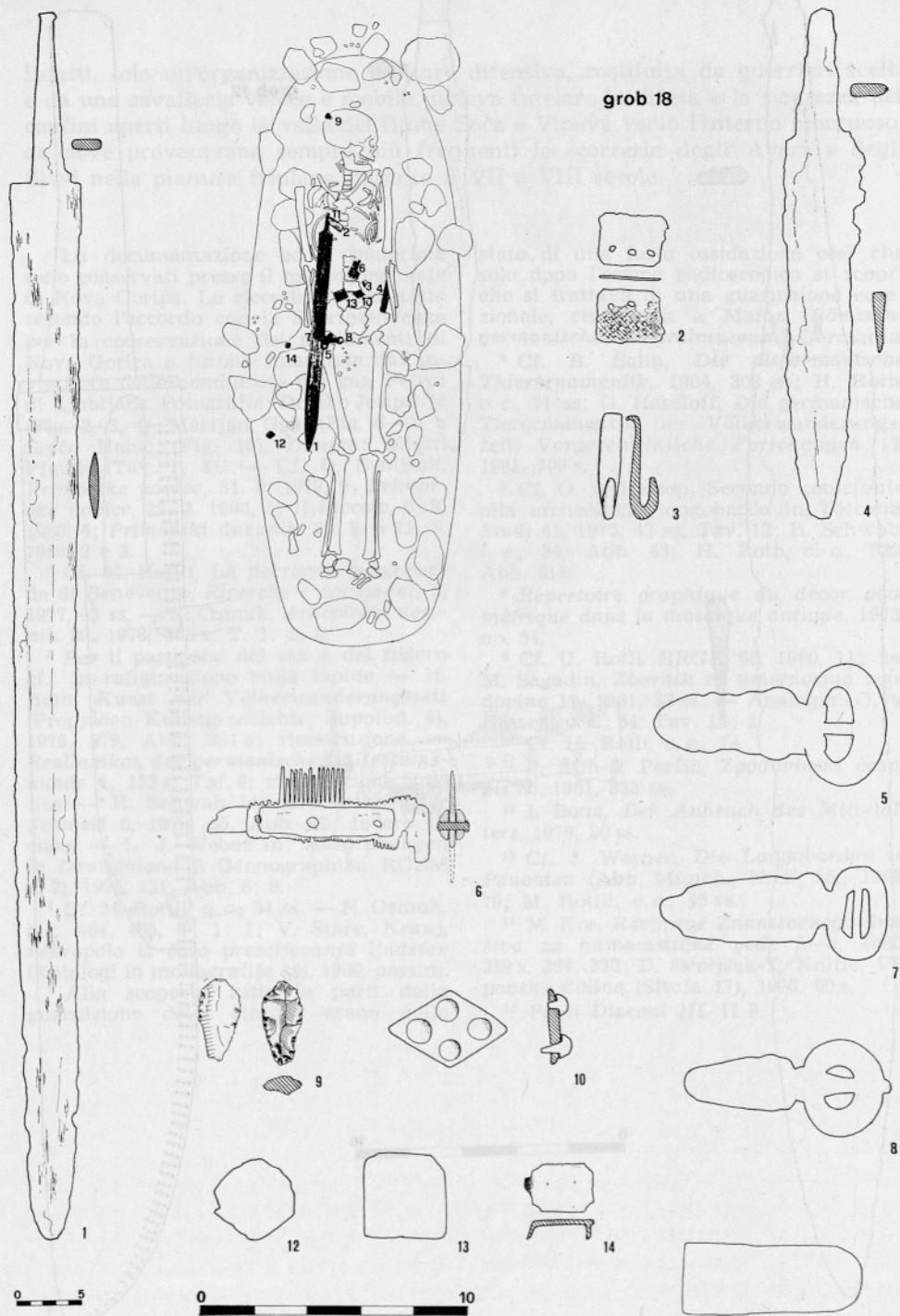
¹⁴ M. Kos, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 5—6, 1930, 359 s, 364, 373; D. Svoljšak-T. Knific, *Vipavska dolina* (Situla 17), 1976, 80 s.

¹⁵ *Pauli Diaconi HL* II 9.

T. 1: Grob 12. 1, 2 železo, 3 kost; 4 rekonstrukcija bojnega noža.
Tav. 1: Tomba 12. 1, 2 ferro, 3 osso; 4 ricostruzione di pugnale.

grob 18

T. 2: Grob 18. 2 bron, 6 kost, 9 kamen, ostalo železo (5, 7, 8, 11—13 tauširano).
Tav. 2: Tomba 18. 2 bronzo, 6 osso, 9 pietra, il resto ferro (5, 7, 8, 11—13 ageminato).

ŠTIRIDESET RIMSKIH NAPISOV IZ ISTRE*

JARO ŠAŠEL

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana

BRANKO MARUŠIČ

Arheološki muzej Istre, Pula

Polotok Istra, ki je vozal na šivu med Balkanskim in Apeninskim polotokom, je po geografski legi vendarle odmaknjen od burnih dogajanj tik naokrog. V plodni in v sebi zaključeni, vendar strateško in rudno nezanimivi pokrajini je mogoče živeti avtarkično; v zahodnem predelu predvsem od poljedelstva, z antičnimi ruralnimi enotami tipa 'podeželski dvorec', v vzhodnem, ki je pripadal Liburnom, od pastirstva, ob obalah z antičnimi obalnimi vasmimi in trgovsko-meščanskimi mesti pa od ribištva in pomorstva. Z Evropo je Istra povezana s tremi glavnimi potmi: prva pelje na Tarsatiko, druga v Tergeste, tretja čez Čičarijo v Emono. Svetovno frekventirana ekspresna linija, ki veže oba polotoka ali čez Okro ali čez Ad Pirum, poteka severno mimo nje. Zato valuje vse — kar je ugodno ali neugodno — mimo Istre in kvečjemu pripljuska vanjo kot pripljuskajo v obrobni tolmun valovi, omiljeno in z zamudo. Študij te dežele je torej študij v sebi zaključenega historično-poselitveno konglomeratnega mediteranskega mikroorganizma.

Po rimski zasedbi je v Istro pronicala razvita kultura Italije in ostalega Mediterana, pregnetla staro, ga prekvasila, gospodarsko reorganizirala in ustvarjala pogoje za novo rast na malone vseh področjih. Viri, ki omogočajo vpogled v to, so skopi. Eden od njih so podatki o ekonomsko močnih familijah, ki so pronicale v maso staroselcev iz raznih predelov Italije (na primer Palpellii Histri, Laecanii, Statilii Tauri, Helvii, Tarii, Caristanii, vladarska hiša, Appii Claudii, Calvii, Maecenates, Tullii) in so deželo agrikulturno modernizirale, manufakturno formirale in eksploatirale. Istra je z njimi postala posestno območje visoke nobilitete. Le redke familije so rasle iz lokalnih korenin kot prejkone Barbii, Sextilii, Publicii, Lurii, Galgestii in drugi. Za nekatere je posest v Istri pomenila naložbo, za druge pa je bila najcenejša možnost ustvariti posest v Italiji, brez katere ni bilo upati na vstop v senat. Vladarska in vladna

* Poleg standardnih okrajšav uporablja še: AMI = *A(rheološki) m(uzej) I(stre)*.

V muzejski zbirki, ki jo je AMI postavil leta 1975 v obrambno-kontrolnem stolpu stare 'Lučke kapetanije' za hotelom Kristal, v Umagu, je poleg lokalnih umetno-obrtnih eksponatov in umetniških izdelkov ter nekaj predmetov etnografskega značaja tudi sedem okusno razstavljenih in dobro osvetljenih rimskih napisov. Med njimi so trije, ki so objavljeni v *In. It.* 10/3: 42, 47, 76, ter štirje novi, ki jih objavlja tukaj (št. 1, 2, 4, 5).

Naj pripomniva, da je bil 1965. odkrit pogrešan nagrobnik iz apnenca (mere: 130 × 65 × 43, viš. črk 3,5–5 cm), *In. It.* 10/1. 647, ki ga sedaj hrani Gradski muzej Rovinj. Čitanje v citirani ediciji dopolnjujeva takole: Vrsta 2 in sledeče: *Minicius T. I.* [—] | *uxori carissim[ae]—* | *quot vixit cum ea[—]* itd.

Zahvaljujeva se Anti Vitasoviću, vodji izkopavanj na Brionih, ki nama je ljubeznivo dovolil objavo tam najdenih spomenikov, prijatelju Borisu Bačiču, dolgoletnemu ravnatelju AMI, ter Anti Pavletiću, ravnatelju muzeja v Rovinju.

domena je rasla z darovnicami in konfiskacijami. Bilance gospodarskih enot so bile pretežno aktivne.

Kmalu so po Mediteranu začele sloveti istrske olive, *garum*, vino. Poleg morjeplovstva so se razvile manufakturne veje, npr. proizvodnja gradbenih elementov in proizvodnja embalaže, predvsem amfor, ki so zato, ker so bile ročnejše, nadomeščale sode.

Kot proizvajalci amfor so sloveli posebno Laekaniji. O njih je mladi strokovnjak Francis Tassaux napisal dobro sestavljeno monografijo, ki omogoča nadroben vpogled v značilnosti ekonomskega razvoja ene familije: „*Laecanii. Recherches sur une famille sénatoriale d'Istrie*“, objavljeno v glasilu *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, Antiquité*, 94 (1982) 227–269. Ambiciozna, po prednikih etruščanska familija je izkoristila državljanske vojne in iz neznatnih začetkov polagoma zgradila trdno ekonomsko bazo, pridobila nekaj posesti v južni Istri in bodisi s spretnimi porokami bodisi s konkurenčnim bojem inkorporirala — podrobnosti uhajajo iz evidence — bližnje majhne proizvajalce, manufakturiste amfor in keramičnih izdelkov. Splošna potreba po tem blagu, ki je narasla s povojnim pomanjkanjem v zgodnji avgustejski dobi in novimi tržišči v tedaj priključenih pokrajinah Norika, Panonije in Dalmacije, je zagotovila blagostanje tudi obrtnikom v Istri. Ob spretnih lokalnih in regionalnih socio-ekonomskih povezavah so se Laekaniji vzpeli in prodrli v senat.

Tassauxjevo delo je ne le važno za ekonomsko-organizacijsko zgodovino istrskega in severovzhodnega predela Italije, ampak je tudi analitično vzorno. Nekaj pripomb ne bo zmanjšalo njegove cene, bo pa morda koristilo pri nadaljnjih raziskavah.

Po uvodu k tovrstnim študijem in metodičnim problemom navaja Tassaux seznam vseh poznanih Laekanijev s kratkim komentarjem, v katerem na primer razlaga socialno in geografsko razporejenost ter izvor imena, nato pa se posveti Laekanijem-senatorjem, pri katerih posebej analizira njihov vzpon, njihovo administrativno-politično kariero, njihovo gospodarsko osnovo in strukturo podjetja ter arheološko analizo izdelkov in eksportni krog le-teh. Zaton gospodarskega razcveta familije spada v drugo stoletje, čemur posveti zaključne strani.

V rubriciranem seznamu članov te familije manjka navedba povezav z drugimi družinami, na katere tudi v tekstu le tu in tam aludira. Mislim, da prav take povezave lahko včasih zgovorno pričajo o socialnih, o gospodarskih ali o političnih tendencah familije.

K takim familiarnim povezavam na primer spada Laecania C. f. Maxuma iz Nedina v Liburniji, *CIL* 3.2877, kjer se na istem nagrobniku pokaže povezava s Sentii in s Tarii. Isto velja za opekarske proizvajalce Coelije, tudi povezane z Laekaniji. Laekanijev samih ni v Panoniji, čeprav je v provinci izpričan import njihovih izdelkov, posebej v Poetovionii; vendar obstajajo povezave te familije s Koponiji, ki so sporočeni pri Emoni (vendar še niso gospodarsko analizirani) ter s famijlo Caecina, katere člani so dokumentirani kot savski brodarji, kar je v teh okvirih gotovo značilno.

Značilno se mi zdi, da je bil Sex. Palpellius Hister (*In. It.* 10/1, 66) — torej član familije, ki je koncentrirana izključno okrog Pole — *comes Tiberii Caesaris Augusti*. Z vladarjem je prišel v kontakt na severovzhodni meji Ita-

lije — ni izključeno, da v Istri —, kajti Rim je vselej rad pritegoval poznavalce razmer in prostora.

Druga značilnost je, da je proizvodno-eksportni radij Laekanijev omejen zgolj na južno Istro. V srednji in severni Istri se dobe zgolj izdelki avilejskih podjetij, kar kaže na nekako teritorialno-kartelno delitev gospodarskih interesnih sfer. Na to je nakazala že analiza ekonomike Barbijev in Cezernijev, posebej pa se bo treba ukvarjati še z napisom iz Materije, *In. It.* 10/4, 376.

V gradivu, ki ga je Tassaux nakopičil, je pozabil omeniti Vespazijanovo metreso Antonijo Caenis, ki je redno hodila v Istro, prejkone na svoje posesti, Suet., *Vesp.* 3.

Preseneča masovni eksport na Štalenski vrh v času, ko je bilo mesto tam že opuščeno. Očitno gre za netočnost v datiranju Laekanijevih izdelkov.

V flavijskem obdobju je zanimiv in še nepojasnjen produkcijski preskok od izdelkov Laekanijev ali Tita Palfurija Sure in drugih na izdelke, signirane v vladarskih manufakturah. Ali gre za zaplembe, kot vemo za slednjega (prim. *PIR T* 46), ali za testamentarne donacije, ali pa so posamezne družinske veje izumrle.

Zavedati se je tudi treba, da je po Vespazijanu sledil strahovit ekonomski upad Italije zaradi masovne invazije severnoafriškega in španskega blaga, posebej pridelkov. H konkurenci oljarn iz Betike prim. Braughtonova dela.

Lekaniji so v Istri bogato dokumentirani, omejeni pa so zgolj na jug polotoka. Nedavno so pri Umagu odkrili in rešili nov spomenik, kjer so omenjeni. Njihova posest pri Umagu, ki je indirektno izpričana s tem spomenikom, jih hkrati približuje vladarski posesti, ki je dokumentirana prav v tem območju, *In. It.* 10/3, 50.

1. Baza iz apnenca z rimskim nagrobnim napisom ($114 \times 111 \times 77$ cm), ki je bila v 10. ali 11. stoletju izvotlena (debelina sten je 10 cm) in je nazadnje služila za shranjevanje olja v cerkvi v Umagu. Vznožje bloka je bilo odklesano, profilacija napisnega polja odstranjena, vogali konkavno zaobljeni, zgornji rob pa je bil opremljen z enovrstičnim napisom v rustikalnih karolinških črkah, ki ga na sredini prekinja plitva okrogla vdolbina z vrezanim grškim križem. Na obeh vogalih roba, po katerem poteka srednjeveški napis, sta — točno na začetku in koncu napisa — reliefni čaši lilijinega cveta v stilu predromanske pleteninaste skulpture. Ohranjene so štiri moznice, v katerih so zaliti svinčeni zakovi, ki so bili opora za leseni pokrov.

Spomenik je ležal v morju pred domom Jugoslovanske ljudske armade v Umagu. Leta 1949 ga je domačin J. Cunjac potegnil na suho in ga prepeljal na dvorišče E. Sirotića v zaselku Murine pri Umagu, kjer ga je leta 1974 opazil G. Rusgnach, prosvetni delavec iz Novigrada, ki je o tem obvestil Arheološki muzej Istre. Muzej ga je skupaj z drugimi spomeniki namestil v novi lokalni muzejski zbirki v Umagu za hotelom Kristal, kjer se zdaj hrani (A 10377 po inv. Antičnega oddelka Arheološkega muzeja Istre).

Napis iz 11. stoletja v rustikalnih karolinških kapitalnih črkah je težko čitljiv posebej, ker so črke izprane, neenakomerno visoke in okrajšane ($v = 2,5-3-5$ cm). Tekst (glej **T. 1: 1 A**):

in n(omine) d(omi)nī fon... sys križ.... temporib(us) sy. tē. et

Znaki za okrajšane besede ali zloge so narisani; ductus črk kaže na 11. stoletje;¹ negotovo ostaja čitanje črk, ki so označene s piko spodaj. Kaže, da je bila prva preklesava rimskega nagrobnika namenjena za *fons salutis* (Diehl 61, 9) ali *vitae* (1839, 1) in služila kot člen v baptisteriju.

Besedilo rimskega nagrobnega napisa (višina črk = 9,5—5,5 cm) iz prve polovice 2. stoletja se glasi (Glej T. 1: 1 B):

*Sex. Palpellius | Sex. lib. Fructus | Augustalis | sibi et suis et |⁵ Aeliae
Priscae uxori | et Laecaniae Acridi | coniugi | testamento fieri | iussit*

5 in.. Možno tudi Alliae, vendar manj verjetno. Drugi *i* je podaljšan. Oblikovno prim. k spomeniku istrski nagrobnik *In. It.* 10/3, 39.

Praenomen kaže, da je oseba spadala v krog Palpellijev iz Pole, funkcija pa, da je bila imovita in ugledna. Kje bi Fructus izvajal sakralno funkcijo, ostaja odprto, vsekakor pa je familija v območju Umaga imela posesti, kar je s tem nagrobnikom prvič dokazano. Fructus je bil dvakrat poročen, juridične razlike med *uxor* in *coniux* ni. Napis lahko dodamo onim, ki jih je v svoji študiji o Laekanijih zbral Tassaux, in dobro dopolnjuje njegova izvajanja. Kaže nam, kako so se familije na vseh socialnih nivojih povezovale, in s tem izpričuje, da so gojile razmeroma intenzivne, verjetno predvsem gospodarske kontakte. Ker je bil Umag — tako vse kaže — domena vladne hiše,² smemo domnevati, da so ambiciozne rodbine imele tu ugodne priložnosti tudi za socialno-politično kontaktiranje. V konkretnem primeru gre za povezavo Palpellijev in Laekanijev.

Člani familije Palpellii, ki je po daljnem izvoru etruščanska,³ so izredno redko dokumentirani. Razen v Istri so sporočeni le še v Rimu samem.⁴ V Poli so se naselili v 1. stoletju pred Kr.⁵ in se morda uvrščali med prve tamkajšnje koloniste.⁶ Kmalu se je družina z juridičnimi vezmi — posebej s porokami — vtkala v ekonomsko tkivo tega predela. Palpellii so bili po delovanju raznih silnic, med katerimi so imele posebno moč trdne gospodarske osnove, osebna znanstva ter politično upravna sposobnost, na intervencijo vladarja Avgusta vključeni v senat.⁷ Kontakti Palpellijev z vladarsko hišo niso bili skonstruirani umetno, ampak so se lahko ustvarili spontano, ker se je vladar s soprogo in svojci večkrat mudil v severovzhodnem italiskem območju, predvsem v Akvileji, kjer je imel pokrajinski dvor in od koder je kontaktiral z južnim Norikom.⁸ V Pucinu je imel posestva z vinogradi,⁹ enako pa v Istri — morda pri Umagu.¹⁰ V istrskem prostoru so imeli posestva ter hkrati tvorili vladarsko suito senatorji, generali in plemiške družine kot Statilii, Vipsanii, Laecanii, Settidii, Calpurnii, Barbii, Caesernii in številni drugi,¹¹ sama imena, katerih nosilci niso imeli zgolj ugleda, ampak tudi moč in oblast, ki so jo znali celo zlorabiti.¹²

V tem kombinacijskem krogu se je Palpellius Hister, najimenitnejši od vseh doslej znanih članov te familije, približal Avgustu, ki ga je — presenetljivo in izjemno — imenoval, kot formulira tekst, ki to sporoča,¹³ *comes Tiberii Caesaris Augusti*.

Palpellius Hister je spadal v tribus Velina.¹⁴ Leta 43 je postal sufektni konzul, leta 50 pa provincialni namestnik v Panoniji,¹⁵ *Tribunus militum* je

torej bil — tako vsi menijo in tako kaže račun po službenih letih — v letih 10/11 v Moguntiaku, ko se je tam mudil tudi Tiberij. Palpellius bi potemtakem utegnil biti Tiberijev *comes* med tako imenovanim panonsko-delmatskim uporom v letih 6—9 po Kr. V tem primeru bi prišlo polno do izraza njegovo geografsko-politično obvladanje zahodnobalkanskega prostora z istočasno gospodarsko-organizacijsko sposobnostjo in močjo familije. Oboje je bilo v takih kritičnih trenutkih vitalnega pomena in oboje je dvor v krizah vselej iskal.

Nekje v operativnem krogu vojaškega področja zahodnega Balkana sta se v 1. desetletju po Kr. križali poti tergestinskega vojaka, po rodu Neapolitanca, P. Klodija Kvirinala, ki je služil v tiberijanski armadi v legiji 15. Apollinaris,¹⁶ ter mladega Sex. Palpellija Histra, ki je bil na Avgustovo priporočilo tedaj Tiberijev *comes*. Podrobnosti so prepuščene fantaziji, posledica pa je bila, da je Hister Kvirinalovega sina posvojil in mu omogočil dobro kariero.¹⁷ Sin se je obnesel. S sposobnostjo in hrabrostjo se je preko primipilata povzpел do plemstva, ostal pretežno v armadnem zboru, njegova zadnja funkcija pa je bila *praefectus classis Ravennatis* (leta 56). Najbrž ni brez pomena dejstvo, da so bili Palpellii vpisani v Velino, Klodiji pa v Maecijo, ki je bila tribus mesta Neapolis, in ni slučaj, da je bil tudi dedikant baze s kipom za Palpellija na foru v Poli Neapolitanec, C. Precius Felix.¹⁸ Kaže, da ne gre samo za naključje, vendar zaradi skoposti virov organske povezave ne opažamo.

Histrova pot je šla navzgor. Ohranjena dokumentacija nam omogoča vpogled v juridično-gospodarsko in politično povezanost familij, ki so se v tem prostoru povezovale s Palpelliji.

Ti so se povezali s Settidiji, najbrž metalurškimi proizvajalci in prekupčevalci, ki so kot Palpellii imeli ekonomiko koncentrirano v južni Istri in s posameznimi pripadniki segali socialno enako visoko.¹⁹ Dalje, z Laekaniji, katerih gospodarska moč — proizvodnja amfor — je bila tudi koncentrirana v južni Istri, in so tudi spadali v isti socio-politični krog ljudi,²⁰ ter s Caeserniji, ki so bili tedaj šele v vzponu, njihova gospodarska baza pa sta bila transport in trgovina.²¹ Povezovali pa so se še s familijami Caecinae, Coponii, Sentii, Tarii in drugimi.²² Če bi te razvejane povezave z imenovanimi družinami mogli zasledovati še podrobneje, bi se v obrisih pokazal sistem gospodarske organizacije in izrabe vsega severovzhodnega italškega in vsega zahodnega balkanskega prostora z južnim Norikom vred.

Vse skupaj je predstavljalo gospodarsko tkivo teritorija ter rekrutacijsko področje za armadni in civilno-administrativni kader in hkrati lokalno kontrolo provincialnega in delovnega prebivalstva, oziroma njegovo forsiranje ali zadrževanje. Te familije so v provincialnem prebivalstvu našle predvsem delovno silo, čeprav so jo v veliki meri — posebej za strokovno zahtevna in tudi tehnološka dela, na primer vzgojo, umetne obrti, metalurgijo in plovbo — nabavljale tudi na specializiranih suženjskih trgih.

Kaj je vse to pomenilo kulturno-zgodovinsko, nam v dokajšnji meri razkrivajo spomeniki, še posebej žrtveniki z omembami sakralnih in drugih funkcij, ki so jih opravljale razne socialne plasti meščanov. V umaškem primeru vidimo — poleg že spet potrjene prisotnosti Palpellijev in Laekanijev v tem prostoru — da je bil Palpellius Fructus Augustalis, torej v določenem področju vrhovni sakralni vodja za redno vzdrževanje vladnega kulta in opravljanje pripadajočih državnih obredov. Žene takih predstavnikov so družbeno izsto-

pale, otrokom pa sta bila zagotovljena municipalna kariera in dober ekonomski položaj.

Njihov gospodarsko-socialni nivo so vzdrževali naseljenci — delavci po posestvih, kar je terjalo posebno agrarno in drugo organizacijo, sužnji pa so spadali v kategorijo delovno-živalske sile, s katero so tem predstavam primerno ravnali.

¹ Iz skromnega števila primerjalnega gradiva prihajata v poštev samo dve paraleli. Napis na pilastru iz cerkve sv. Pelegrina pri Fažani, prim. A. Gnirs, 'Frühe christliche Kultanlagen in südlichen Istrien', *Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts der k. u. k. Zentral-Kommission für Denkmalspflege* 5 (1911) Beibl. 8, sl. 8, ter glagolsko-latinski nagrobni napis iz vasi Valun, prim. B. Fučić, 'Valunska ploča, arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinu', *Izdavanja Hrvatskog arheološkog društva* 7 (1982) 193.

² *In. It.* 10/3, 50 (pri Umagu) ter 53 (Novigrad).

³ W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (1904) 206.

⁴ Na primer *CIL* 6. 14623.

⁵ Najstarejši dokument zanje je nagrobnik *In. It.* 10/1, 343 iz sredine stolletja.

⁶ Na to kažejo nagel socialni vzpon, številčno močna prisotnost v avgustejskem obdobju in v prvi polovici 1. stoletja po Kr. ter spomenik, citiran v naslednji op.

⁷ *In. It.* 10/1, 66, ILS 946, ki je bil že vsaj plemiškega rodu.

⁸ Prim. J. Šašel, *Historia* 16 (1967) 70.

⁹ Plin. *n. h.* XIV 60: *Livia Augusta LXXXVI annos vitae Pucino vino retulit acceptos non alio usa*. Njena tamkajšnja posest je iz tega mesta in pa iz ostalih podatkov o bivanju vladarja v teh predelih prepričljivo dokumentirana (prim. J. Šašel, 'Juliae Alpes' *Atti* (Centro Studi e documentazione sull'Italia romana) 7 (1975—1976) 609. K lokalizaciji: B. Saria, *RE* 23/2 (1959) 1938.

¹⁰ Glej zgoraj op. 2.

¹¹ Podatki izhajajo predvsem iz *In. It.* (glej indekse) ter iz citiranega Tassauxevega dela. Tassaux o njih pripravlja monografsko obdelavo.

¹² T. Palfurius Sura, *PIR* T 46. H Kalpurnijem prim. J. Šašel, 'Calpurnia L. Pisonis Auguris filia', *Živa antika* 12 (1963) 387. Za P. Palpellija Klodija Kvirinala glej niže op. 17.

¹³ *In. It.* 10/1, 66 = ILS 946.

¹⁴ Vanjo so bile vpisane Aquileia, Pola, Emona — te v najožjem okolju —, sicer pa je bila dominantna v pokrajini Pice-num. Nenavadno je, da doslej ni znan noben pripadnik te familije iz Akvileje.

¹⁵ Podrobneje: W. Reidinger, *Die Statthalter des ungeteilten Pannonien und Oberpannoniens* (1956) 38.

¹⁶ *In. it.* 10/4, 49.

¹⁷ *In. It.* 10/4, 32. Komentar: H.-G. Pflaum, *Carrières* 1 (1960) 68 nr. 28. J. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrium* 2 (1977) 627 P 9. B. Dobson, *Die Primpilares* (1978) 194 nr. 62. Po Tac. *ann.* XIII 30 je oseba leta 56 naredila samomor, da bi se izognila obsodbi zaradi prekrškov.

¹⁸ *In. It.* 10/1, 66.

¹⁹ Studija o tem je v tisku v delu *Epigrafia e ordine senatorio* (Roma 1983). Na povezavo kaže predvsem napis v Poli, *In. It.* 10/1, 67 (s tam citiranimi Sticottijevimi pripombami), ki ga je senatorju Settidiju posvetila Palpellia Sex. f. Antonilla.

²⁰ Povezava je izpričana s tu obravnavanim napisom. Indirektnih elementov za sklepanje pa je še nekaj.

²¹ Prim. J. Šašel, *Živa antika* 10 (1960) 200. Tudi: *In. It.* 10/4, 49.

²² Prim. F. Tassaux, o. c. in njegovo monografsko obdelavo v rokopisu.

Katalog

2. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen odlomek iz napisne ploskve, morda z originalnim hrbtom (27 × 40 × 21, viš. črk 3,5 cm). Najden med izkopavanji AMI v letih 1964/65 v ruševinah kaštela Sipar (Umag). Ležal je v poznoantič-

nem in zgodnjesrednjeveškem sloju stavbnih ruševin in je hranjen v muzejski zbirki AMI v Umagu, inv. A 10374. **T. 1: 2.**

2 Pred črko *s* je vklesana pika. Ker je manj verjetno osebno ime (na primer: Summius, Summula, Summinus), kaže pomisliti na suženjsko funkcijo *servus rat(ionis) summ(arum)*, ki obstaja tudi na domenah, last vladne hiše. Slednje bi ne bilo presenetljivo niti glede na položaj najdišča niti glede na napisa, ki tako posest v tem predelu Istre že izpričujeta, *In. It.* 10/3, 50 in 53. 3ex. Teoretično je možno, da bi šlo za *M. Au[r.—]*.

Čas: najbrž 2. stoletje.

3. Nagrobnik (?) iz apnenca. Spodaj odlomljen, zgoraj zelo poškodovan, po površini pa obtolčen (50 × 40 × 20, viš. črk 7—5 cm). Izkopan v kaštelu Sipar (Umag) v letih 1964/65. Hranjen v AMI inv. A 10597. **T. 1: 3.**

[—]
Gly[coni]
T. Sextili Se[.....]
patris et
[.] Rosci Omuncionis
viri
[—]

1 Če je vrsta bila, manjka *nomen Sextilius*. 2 *Cognomen* je redek, vendar izpričan tudi v Dalmaciji. 3 *Cognomen* bi utegnil biti *Severi*. 6 Čeprav je spomenik odlomljen levo in desno od ohranjenih črk, ki so klesane sredinsko, kaže, da niti spredaj niti zadaj nič ne manjka. 7 Morda [*filiae et uxori carissimae*]. Spomenik je najbrž iz 2. stoletja.

4. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen desni rob in tudi zaključek zadnje vrste napisa, odbit zgoraj in levo (35 × 25 × 13, viš. črk 6—3,5 cm). Najden leta 1964 v vasi Sipar (Umag) v morju. Hrani AMI, inv. A 10552. **T. 1: 4.**

[—]hi tif
[—]tithae l
[—]omo .
[—] conser

5 [—]ecit

1 Površina je korodirana, čitanje negotovo. 2 Gre za ženski grški kognomen. ex. Morda l(*ibertae*)? 4 *conser(vae ali -us)*. 5 *fjecit*, to je sosuženj ali sosužnja. Najbrž 2. stoletje.

5. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen odlomek z delom zadnje in predzadnje vrste (meri ok. 50 × 25 × 15, viš. črk 7 cm). Najden leta 1965 v ruševinah kaštela Sipar (Umag). Pozneje ukraden. **T. 2: 5.**

[—]VII [—]
[—]ater. [—]

Po črkah sodeč spada v 2. stoletje. 2 Dopolnjevanje je možno ali *pater* ali *mater*, nadaljevanje verjetno *infelicissimus* (ali *-a*) *fecit*. V predhodni vrsti je najbrž navedena otrokova starost. Spada v 2. stoletje.

6. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen spodnji del profilirane napisne ploskve ($51 \times 88 \times 17,5$, viš. črk 6,5—8,5 cm). Našel 1966. leta E. Kocijančič iz zaselka Makale št. 3 pri Segetu (it. Seghetto), obč. Umag. Hranjen v muzejski zbirki AMI v Umagu, inv. A 10375. **T. 2: 6.**

—]

..... et

Flaviae Paezusae

filiabus et v. s.

5 *i(n) f(ronte) p(edes) XXX, i(n) a(gro) p(edes) XX*

2 Iz neznatnih ostankov črk se ne da nič razbrati, najbrž pa gre za kognomen predhodno navedenega otroka. 3 Cognomen ni redek in je značilen predvsem za suženjski oziroma socialno nižji sloj ljudi. 4 Končna okrajšava izraža najbrž *et v(ivus) s(ibi)*, to je *fecit*.

Oblikovno in po paralelah v Istri sodi v 1. stoletje.

7. Ara iz apnenca. Ohranjen levi rob z začetki vrst besedila, z delom zgornje profilacije in s hrbtno ploskvijo; desna in spodnja polovica manjkata ($38 \times 11 \times 28,5$, viš. črk 2,5 do 3,5 cm). Našel leta 1966 Rikard Vižintin s Krasa št. 69 (blizu Karigadora pri Dajli, obč. Umag) pri oranju na kompleksu 'Karigador'. Hranjena v muzejski zbirki v Umagu, inv. AMI, A 10371. **T. 2: 7.**

L(ibero) [A(ugusto) s(acrum)?]

L. Va[lerius?]

Turr[o et Clau?]

dia A[prilis?]

5 *port[.....]*

om[—

1 Širina vrst je le približno določljiva. Med boštvi na 1 (na primer *Luna*) je *Liber* v Istri dokaj čaščen. K načinu gornje okrajšave prim. *In. It. X* 1, 585. 2 Da gre za moško ime, sledi iz prenomena, ki ga ženske navadno nimajo. 3 Lahko tudi *Turr(io)* vendar je drugi *r* negotov, lahko bi bil tudi *p*, potem na primer *Turpio*. 4 Ženski *cognomen*, ki je v Dalmaciji na primer zelo pogost, je dan zgolj *exempli gratia*. 5 Sklepanje na *porticus* ali slično bi bilo preveč tvegano, pa tudi oblika spomenika ne kaže na gradbeni *ex voto*. Najbrž 2. stoletje.

8. Nagrobnik iz apnenca ($70 \times 40 \times 50$, v. č. 7 cm) Odlomljen zgoraj in desno. Ohranjeni so začetki vrst besedila in zadnja vrsta. Odkrit 1954. leta v vasi Polari pri Rovinju na njivi Josipa Sinčiča pri razbijanju suhozidne ograje. Hrani Gradski muzej Rovinj. **T. 2: 8.**

—]
 m ca[— —]
 rabiā[— —]
 on pfb[— —]
 5 mīrid[— sit]
 tibi [terra levis]

2. ali 3. stoletje.

9. Nagrobnik iz apnenca. Odbit zgoraj, levo in desno (55 × 77 × 24, viš. črk 8,1 cm), enako je odbito tudi besedilo na njem. Odkrit 1953. leta v vasi Galižana pri Puli v hiši št. 327. Danes pogrešan. **T. 2:** 9.

—]
 [—] Gemeli . o[—]
 [—]iae sibi [—]
 [—] P. f. Secunda [—]

2 Morda *Gemelino?* 3 Verjetno [fil]iae. 4 in. P(ubli) f(ilia)?
 Sodi v 2. stoletje.

10. *Cippus terminalis* iz apnenca (99 × 52 × 34, viš. črk 8,4—7 cm). Izvira iz vasi Galižana (obč. Pula), kjer se nahaja *in situ* na zemljišču sv. Ivana št. 349. **T. 2:** 10.

C. A. P.

Črke imajo isti *ductus* kot one na št. 13 in 14; morda so sočasne. Gre ali za *tria nomina* v okrajšavi, na primer C(ai) A(ntoni) P(rimi), ali — manj verjetno — za oznako mejnika z ozirom na lego v katastru, c(ardo) a(gri) P(olensis).

4. stoletje?

11. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen je odlomek zgornjega desnega dela napisne ploskve z okrašeno preklado (52 × 32, viš. črk = 9—10 cm). Bil je v zidu 1951. leta izkopane starokrščanske cerkve iz 5. stoletja, ki je na Rogatici pri kastelu Stari Gočan nedaleč od vasi Petehi (občina Pula). Sedaj vzidan v hišo št. 17 A v vasi Petehi. **T. 2:** 11.

[—] Q. f.
 [—]it
 [—]

1 Manjka ime, sledi filiacija. Sodi v 2. ali 3. stoletje.

12. Nagrobnik iz apnenca. Razen spodaj je povsod odlomljen, ohranjen je le kos spodnjega dela napisnega polja z delom spodnjega roba, katerega profilacija je odklesana (31 × 19 × 11, viš. črk 4,4—3,7 cm). Najden 1975. leta zunaj ob vzdolžnem zidu južne bazilike v Nesakciju (danes Vizače, obč. Pula) v ruše-

vinskem sloju, kar kaže, da je bil v tem zidu porabljen kot gradbeni material. Hranjen v AMI, inv. A 8090. **T. 2:** 12.

—]
[—]sus[—]
T(iti) f(ilius)
[—] L(uci) f(ilio) Prisc[o —]
5 [— S]alvius [—]

2 Morda gre za del kognomena. 3 *t(estamento) f(ecit)* je malo verjetno. 4 in. Manjka *nomen gentile*. 5 *Gentile* v Istri poznan tudi v Vodnjanu, *In. It.* 10/1, 635 + add. p. 275, ter v Poli nr. 72, sicer so *Salvii* povsod dokumentirani, posebej v severni Italiji, Akvileji in Dalmaciji. Najbrž spada v obdobje vladarja Avgusta.

13. *Cippus terminalis* (?) iz školjkovitega apnenca. Spodaj koničen, zgoraj za sekundarno uporabo neznatno odrezan (103 × 40 × 32, viš. črk 5,2—4,5 cm). Najdišče ni ugotovljeno. Vzidan je kot gradbeni člen v ograjo poslopja v vasi Medulin (Pula) št. 191. **T. 3:** 13.

C S
Teodoro
Pole.
III

Omenja V. Jurkić-Girardi, *Atti* (Rovigno) 11 (1980—81) 41 op. 48. Ni izključeno, da je bil kamen dvakrat popisán. Ker pa je njegova površina grobo obdelana in izjedena, je možno, da so prve črke zabrisane, možno pa je tudi, da sledovi črk 'prvega' napisa sploh niso ostanki črk.

1 Pred *c* so sledi 'prvega' napisa (?), ki bi dovoljevale čitanje *av*. V tem primeru je v evt. odrezani vrsti utegnito biti navedeno ime boštva, tekst bi se nadaljeval v *Aug(usto)* in nato *s(acrum)*. Za *s* je vidna ali sled pike ali črke, v tem primeru evt. *a* (?). Sigurni sta le zgoraj navedeni črki, ki pa sami zase zelo približujeta možnost, da gre za okrajšan prenamen in *gentile*. 2 Črke so vrezane pravilno, rustikalno neokretno, *r* ima že skoraj srednjeveško obliko. 3 Na kraju besede je pika. 4 Pred številko je pika, pred njo sled črke *v* (?), morda tako kot jo ima paralelni napis št. 14.

Čas in smisel. Če gre za posestni terminalni *cippus* — prim. s Hvara J. Brunšmid, *VHAD* 8 (1905) 101, št. 178 s fot. ter *Diz. ep.* s. v. finis in *cippus* —, je smisel jasen. Navedena so *tria nomina* z mestno pripadnostjo in navedena je številka mejnika. Dobrega časovnega kriterija ni, v pošteev prihaja morda 4. stoletje.

14. *Cippus terminalis* (?) iz apnenca. Po robovih poškodovan, odlomljen zgoraj in spodaj (41 × 39 × 14,5, viš. črk 5—4,2 cm). Najdišče ni znano, hranjen je v Puli v lapidariju Sv. Franje, inv. AMI, A 17268. **T. 3:** 14.

Površina napisne ploskve je grobo obdelana, ob desnem robu dokaj poškodovana, črke pa so jasno, pravilno, vendar rustikalno vrezane. Zanimiva je razlika v oblikovanju črke *r* na tem in na paralelnem spomeniku št. 13. Tehnika dela je pri obeh analogna. 1 Obe črki, od katerih je druga le delno ohranjena, približujeta misel, da gre za prenamen in nomen v okrajšavi. 2 Končna črka *o* je pomanjšano vrezana in ob črki *r* neznatno dvignjena nad vrstico. 3 Za končnim *a* je napisna površina odbita; ker je prostora dovolj, je — možno — bil vklesan tudi *e*. 4 Za črko *t* je pika razločna, morda *t(erminus?)*. Ker je napisna ploskev za številko poškodovana, je morda bilo tam še kaj vklesano.

Čas in smisel. Spomenika št. 13 in 14 sta identična, nedvomno spadata smiselno in tehnično skupaj. Interpretacija ostaja zgolj možnostna, da gre namreč za posestni *cippus terminalis* (?) iz 3., verjetneje 4. stoletja, kar posebej približuje opuščena aspiracija v kognomen. Primere navajata ILS vol. 3, p. 817 ter Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae veteres*.

15. *Ex voto* z napisom na apnenčevi plošči. Na desnem robu je napisno polje poškodovano ($34 \times 31 \times 21$, viš. črk 3—4 cm). Na levi bočni strani je poškodovan relief: pod oljčnim (palmovim?) drevesom stoji v hiton oblečena rahlo sklonjena žena, ki drži z obema rokama velik srpast predmet, na desni pa je pod drevesom upodobljena vrsta poškodovano ohranjenih nedoločljivih predmetov z okrasjem. Najden 1950. leta v Puli v ulici Matije Gubca. Hrani AMI, inv. A 10551. T. 4: 15.

Ikae Aug(ustae) | sac(rum) | Vesid(ius) Urs(us) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Gre za isti napis, ki ga bežno omenja M. Suić v zborniku *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 2 (1955) 291 op. 34 = *ILJug* 415. 1 *Ika* je doslej na Flanono omejeno liburnijsko boštvo, glej CIL 3.3031, ki je bilo spoštovano — kot kaže ta napis — tudi v Poli. 3 Gentile je poznan in razširjen predvsem v Italiji in v provinci *Narbonensis*, v Istri in tudi v Akvileji pa doslej ne; sporadično drugod, na primer v Dalmaciji.

Spomenik je najbrž iz 2. stoletja.

16. Ara iz apnenca. Od nje je ohranjena le obsekana, po robovih obtolčena kocka z začetnimi ostanki treh vrst napisa ($25,5 \times 40 \times 33$ —38, viš. črk 4 cm). Odkrita 1956. leta v Puli v ulici 1. maja št. 1, kjer je služila kot stavbni material. Hrani AMI, inv. št. 17007. T. 3: 16.

—]
loci . [—]
T. Anniu [—]
· *et L. Mu* [—]

5

[—

1 Ali je bilo *Genio*, je težko določiti, vendar verjetno. Kaže, da je poškodovani levi rob žrtvenika v glavnem ohranjen, medtem ko je desni za nekaj črk odbit. 2 Za *loci* so vidne tri poškodovane vertikalne haste. 3 Prejkone je bila pred prvo črko še ena (?). Namesto *t* možna tudi črka *f* (manj verjetno). Po črkah sodeč spada napis v 2. stoletje.

17. Ara iz apnenca, zgoraj odbita ($81 \times 43 \times 26$, viš. črk = 8 cm). Najdena je bila 1948. v ruševinah bombardirane Pule (stari del mesta?). Hrani AMI, inv. A 10596. T. 7: 39.

— | *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Najbrž iz tretjega stoletja.

18. Titulus iz apnenca. Spodaj odlomljen ($46 \times 34 \times 18$, viš. črk 3—5 cm). Najden 1948. leta v Opatijski ulici v Puli. Hrani AMI, inv. A 10553. T. 3: 17.

L(ocus) m(emoriae) | M. Futi | Flacci | Futia M. l(iberta) | Chora v(iva) f(ecit) | patrono | in f(ronte) p(edes) XX | in agr(o) p(edes) [.] | [—?]

1 Ker gre za nagrobnik, je morda bolje kot *l(ocus) m(onumentu)*. 2 Gentile je redek, doslej nepoznan v Istri in Dalmaciji in v sosednjih provincah, dokumentiran pa predvsem po mestih južne Italije, prim. W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (1904) 175. Sredi 1. stoletja po Kr. je bil *consul suffectus Q. Futius*, prim. PIR² C 344. 3 *Cognomen* je povsod sporočen. 5 Grški *cognomen*, ki je navadno — tudi v Puli, *In. It. X* 1, 287 in 581 — pisan brez aspiracije, *Hora*; spada k onim, ki so v zahodnih predelih imperija značilni za socialno-politično nižje sloje.

Spomenik spada najbrž v sredino 1. stoletja po Kr.

19. Nagrobna plošča iz apnenca. Vertikalno počena ($100 \times 110 \times 21$, višina črk = 7—9,5 cm). Izkopana leta 1952 v parku nasproti Porta Gemina v Puli, kjer je bila naknadno porabljena (v 5. ali 6. stoletju?) kot krovna plošča v rimskem kanalu. Hrani AMI, inv. št. A 10591. T. 3: 18.

[S]ex(tus) Palpellius Sex(ti) f(ilius) | Vel(ina) Mancia II vir

1 *H gens Palpellia* glej zgoraj. 2 *Mancia* je zelo uporabljan *cognomen* etruščanskega jezikovnega izvora, kakor tudi izvor gentilnega imena prištevajo jezikovno v etruščanska *strata*. Prim. I. Kajanto, *The Latin cognomina* (1965) 106, ter R. Münzer, *RE* 14/1 (1928) 998. *In. It.* 10/1, 343 navaja s približno istega najdišča fragmentiran nagrobnik (?) iste (?) osebe; fraktura poteka preko zaključka kognomena, od katerega je vidno zgolj *Manci*[—]. Na podlagi gornjega teksta je razvidno, da gre za *cognomen Mancina*. Ta nagrobnik — kakor tudi pravkar citirani — spada nedvomno v končno fazo republike, morda v Cezarjevo ali v Avgustovo obdobje. Oseba bi lahko bila eden prvih duovirov v Cezarjevem času deducirane kolonije Pole (med leti 46—45 pred Kr. po A. Fra-

schettiju, *Siculorum Gymnasium* 28 [1975] 322, cf. tudi F. Tassaux, *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, Antiquité* 94 [1982] 245), socialno-politično torej zelo ugledna. V območju Porte Gemine je treba računati z grobnico te familije.

20. Nagrobnik iz apnenca, od katerega je ohranjen kvader, ki je povsod odbit ($48 \times 33 \times 31$, viš. črk = $5-6,5$ cm). Od spodnje desne četrtine (?) napisa so ohranjeni zaključki vrst; vendar ni povsem gotovo, če ni bil napis le trivrstičen. Najden je bil 1948. v ruševinah bombardirane Pule (prejkone iz starega dela mesta). Hrani AMI, inv. A 10595. T. 7: 38.

[— .] f(ilius) Lem(onia)

[—] i. d.

[—]niae

[—].

1 Manjka *praenomen* in gentile s filiacijo. Tribus *Lemonia* je redka, v 10. regiji Italije ji pripada zgolj *Parentium*. 2 Morda: [— II vir] i(ure) d(icundo), ki je postavil spomenik hčerki ali ženi (v. 4).

Drugo stoletje.

21. *Cippus terminalis* grobne parcele ($136 \times 46 \times 24$, viš. črk $5-7$ cm). Najden 1949. leta v Puli v ulici M. Laginje 6. Hrani AMI, inv. A 564. T. 3: 19.

Locus | sepulturae | Q. Petrusi Hylli | in fro(nte) p(edes) XII | in agr(o) p(edes) XXX | s(ibi) et s(uis)

3 Gentile je skrajno redek. V Istri, Dalmaciji in sosednjih provincah ni dokumentiran, v Akvileji pa ga nosi zgolj *magistra Bonae Deae*, CIL 5.759 = ILS 3497. Funkcija v tem kultu bi kazala na njen socialno višji položaj. Kognomen *Hyllus* nosijo predvsem sužnji in oproščenci. V primeru, da je bila oseba član ugledne *gens*, nosila pa grško-vzhodnjaško osebno ime, je blizu misel, da je bila familija večja in je potrebovala obrtno-poklicno specializirane sužnje oziroma oproščence, kot je pogost primer. Ime *Hyllus* izvira morda iz kakšne maloazijske jezikovne skupine. Vstopilo je tudi v grški mitološki svet. Nosita ga dva Heraklova otroka; eden — sin, ki ga je imel z nimfo Melite — je postal epinimni heros 'ilirskih' Hilejcev v Liburniji (glej npr. RE 9/1 [1914] 124 nr. 4). Tako je teoretično možno, da izvira puljski nosilec imena iz liburnijskega prostora. 4 Grobna parcela je merila vzdolž ceste okoli 3,6 m, v globino pa 9 m, bila je torej ozka in dolga. 6 Rabljeno stereotipno, v tem primeru neumestno. Spomenik spada najbrž v sredino 1. stoletja po Kr.

22. Nagrobnik iz školjkovitega apnenca s težko čitljivim napisom iz 2. stoletja ($145 \times 61 \times 12$, viš. črk $6-7$ cm). Odkrit 1953. leta v Puli v Ribarski ulici v popravljenem pločniku (iz 5. ali 6. stoletja?) nad rimsko kanalizacijo. Hrani AMI, inv. A 10592. T. 3: 20.

Napisna ploskev je zelo korodirana, z dokajšnjo mero negotovosti se da razbrati *Sex(tus) Mattius Sex(ti) l(ibertus) | Repentinus sibi et | [± 16 črk] | liberta [.....] et* ⁵ *matri [...]*. Nadaljnjih vrst ni bilo. Gentilno ime je v Istri, Dalmaciji, Furlaniji in v Akvileji večkrat spričano. Kaže, da se je družina v navedenem prostoru posvečala predvsem agrikulturi. Napis sodi v 2. stoletje.

23. Sarkofag (?) iz apnenca. Če gre res za sarkofag, je bila njegova vzdolžna stran kompozicijsko tridelna. Na sredi je bila stilizirana *tabula ansata*, levo in desno od nje pa profilirana napisna ploskev. Ohranjena je le spodnja polovica leve napisne plošče ($41 \times 84,5 \times 28$, viš. črk 6,5—6,2 cm). Najden leta 1972 v Puli pri delih v ulici I. G. Kovačiča (prej P. Kandlerja). Hrani AMI, inv. A 10594. T. 5: 21.

—] | *sorori pie Iulius | Tertullinus fra(ter) | fecit que vix(it) an(nos)* ⁵ XXII

Črke so neenakomerno in rustikalno oblikovane; kažejo na 4. stoletje. 2 ex. Pomanjšana črka *s* je vstavljena v črko *v*. 3 ex. Možno, da so bile črke *ter* klesane zelo plitvo v žleb profilacije. 5 Številka je pomaknjena tik pod črki *an*. prejšnje vrste.

24. Odlomek desne zgornje polovice napisne plošče iz apnenca; hrbtna stran je bila v 9./10. stoletju okrašena s tritračnim sprepletom ($45 \times 22 \times 14$, viš. črk 4,7—4,3 cm). Bil je vzidan v Puli v naknadno zoženo in znižano okno v južnem zidu sedanje pravoslavne cerkve sv. Mikule (prej: Velika Gospa). Odkrit med arheološko-konzervatorskimi deli leta 1961. Spomenik, ki je najbrž iz zgodnjega srednjega veka, je služil v predromanski dobi (9./10. stoletje) za pregradno ploščo v cerkvi in bil šele v tretji uporabi — dokaj pozno — uporabljen za gradbeni material. Hrani AMI, inv. S 7033. T. 5: 22.

Od zgodnesrednjeveškega napisa so vidne naslednje črke desne polovice (?) teksta, katerega prvotna širina se ne da določiti.

—]
[— —] . io
[— — b]eati
[— —]iomfe
5 [— —] ||rf||
[— —]are sl
[— —]vitte
[— lab]ore suo
[—

25. Nagrobnik iz apnenca s petvrstičnim napisom. Ohranjen zgornji in desni rob, spodaj (pod zadnjo vrsto) in levo odlomljen ($54 \times 81 \times 22$ cm, viš. črk 7 cm). Najden leta 1948 v Puli v ulici I. G. Kovačiča 13 a. AMI, inv. A 566. T. 5: 23.

[—]s suae Donatae que vi
 [—]rum pater mensibus V re
 [—]ma vedua mater nimio am
 [—]...avit...it autem ss
 5 [—]...Basili v. c. c.

Ni mogoče določiti, koliko manjka na levi, kaže pa, da ne mnogo. Verjetno gre za metrični tekst. Zanesljivih dopolnitev ne moremo dati, morda je smisel približno tak kot je nakazano v naslednjem,

1-2 Na primer [hunc titulum posuerunt parente]s suae Donatae que vi|[xit quin-
 que anno]rum. 2ex. Morda re[cessit]? 3in. [Miserr]ma ali podobno; ex. Nimio
 am[ore. Najbrž je oče umrl takoj za hčerko, mati in vdova ju je pokopala.
 4 [fec]it autem s(upra)s(criptis)? 5 Datum: [— ante diem....] Basili(o) v(iro)
 c(larissimo) c(onsule). To bi bilo leta 527. Proti tej dataciji s paleografskega
 vidika ni ugovora. Konzul je bil priznan le na zahodu, prim. PLRE 2 p. 736 s. v,
 Mavortius 2.

26. Baza iz apnenca. Nekoč je bila predelana v nov kvader ($67 \times 43 \times 33$, viš črk 8 cm). Na njem se je ohranilo nekaj črk iz osredja zadnji dveh vrst napisa. Najdena je bila v letih 1948/49 v ruševinah bombardirane Pule. Hrani AMI, inv. A 18632. T. 5: 24.

—]
 [—]s Q(uinti) l(ibertus) [—]
 [— s]ex vir [—]

2 in. Zaključek gentilnega imena, na primer, [Q Iuliu]s. Po črkah sodeč gre za spomenik iz 2. stoletja. Zelo verjetno je današnji desni rob spomenika blizu originalnemu desnemu robu, zato je pričakovati kognomen na začetku druge vrste.

27. Nagrobnik iz apnenca. Napis je v tabuli ansati; od njega je ohranjena nekako zgornja četrtina ($46 \times 73 \times 15$, viš. črk 6,5—7 cm). Najden leta 1948 v ruševinah bombardiranih hiš v Puli v Opatijski ulici. Hrani AMI, inv. št. A 356. T. 5: 25.

[D(is)] m(anibus)
 [—] memori
 [—]mus Iun
 [—]ostobono
 5 [—]
 [—]

Širina vrstice iz ohranjenega ni izračunljiva. Spodaj manjkata dve vrsti napisa. Sodi v 2. ali 3. stoletje.

28. Nagrobnik iz apnenca. Odbit spodaj in levo ($30 \times 32 \times 27$, viš. črk = 5 cm). Ohranjen je zgolj zaključek prve vrste. Napisno polje obdaja okvir, okrašen

s cvetlično vitico. Najden leta 1948 v ruševinah bombardiranih stavb v Opatijski ulici v Puli. Hrani AMI, inv. št. A 10554. T. 5: 26.

[—] *Şuavis* | [—]

Drugo stoletje?

29. Nagrobnik iz apnenca. Odlomljen zgoraj ($49 \times 45 \times 32$, viš. črk = $6,4 - 7$ cm). Najden 1948. leta v ruševinah bombardiranih hiš v Puli. Hrani AMI, inv. št. A 10555. T. 5: 27.

—]
et Tertiae
sorori

Najbrž iz prve polovice 2. stoletja.

30. *Titulus sepulcralis* iz apnenca. Ohranjena je desna tretjina spomenika in besedila. ($56 \times 21 \times 40$, viš. črk = $4 - 5$ cm). Izkopan 1965. leta pri kopanju kanala v Puli v Zagrebački ulici št. 30, kjer je bil porabljen kot stavbno gradivo v ostankih skromne srednjeveške stavbe. Hrani AMI, inv. A 10556. T. 6: 28.

[D(is)] *m(anibus)*
[....] *viae*
[....] *idij*
[....] *uret*
5 [con] *ugi*
[caris] *sime*

Širina vrstic je določljiva na osnovi 5. in 6. vrste. 2.3 Gentilno ime žene in njen *cognomen*; 3 morda je bil drugi *i* pomotoma vklesan in naknadno zbrisan. 4 Gotovo je bil imenovan mož ali bližnji sorodnik, morda [—A] *ur(elius) et?* Spada v 2. stoletje.

31. Nagrobnik iz apnenca. Odbit zgoraj in levo, ohranjen le ozek pas desnega roba z zaključkom vrstic napisa, ki ga je obdajal profiliran rob ($67,5 \times 17 \times 37$, viš. črk 5 cm). Podatkov o najdbi ni, najbrž pa izvira iz Pule. Hrani AMI, inv. A 10598. T. 6: 29.

—]
[—] *vs*
[—] *. qf*
[—] *ivs*
5 [—] *vs*
[—] *v. f*
[—] *siae*
[—] *e*
[—] *vci*

3 Najbrž *Q(uinti) f(ilius)*, pred tem morda sled črke *l*. 4 Morda na pričetku ostanek črke *s*? 6 Verjetno *v(ivus) f(ecit)* | [*et —*]. 9 [*coni*]ugi.

Iz 2. stoletja.

32. Sarkofag iz apnenca, ohranjena desna tretjina pokrova z desnim sprednjim akroterijem ($33 \times 92 \times 83$, viš. črk = 4–6 cm). Od petvrstnega napisa, ki je bil v stilizirani tabuli ansati, so ohranjeni desni zaključki vrst. Iz Pule (najdišče ni ugotovljivo). Hrani AMI, inv. A 10597. T. 7: 40.

[—] . *a*

[—] *di so*

[—] . *i*

[—] *s . . VIII*

5 [—] *b. m.*

2 Dopolnitev si je treba predstavljati morda, na primer, [*Iuliae Secun*] *di so* | [*rori*]. 3 Ostanek črke pred *i* je *v*(?), prejkone torej *vi* | [*xit*]. 4 Navedba starosti pokojne osebe je bila morda *anno*] *s* [*XX*] *VIII*. 5 [—] *b(ene) m(eren-*
tibus).

Tretje stoletje.

33. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen del njegove spodnje polovice (z delom zadnje vrste napisa), ki je poškodovana na levi in desni strani ($37 \times 77 \times 35$, viš. črk = 6 cm). Plošča je imela spredaj in zadaj enak napis; temu ustrezno je bila tudi postavljena. Najdena leta 1948 v ruševinah bombardiranih hiš v Puli v Opatijski ulici. Hrani AMI, inv. št. A 10590. T. 6: 30.

[—] *mater et sibi viv[a posuit].*

Drugo stoletje.

34. Nagrobnik iz apnenca. Odbit z vseh strani ($65 \times 42 \times 35$, viš. črk 11 cm). Ohranjen kos v obliki piramide. Izkopan 1948. leta v Puli na bivšem trgu Piazza del Torchio. Hrani AMI, inv. A 565. T. 6: 31.

V prvi vrsti je vidna črka *Q*, desno od nje in za pol vrste niže pa *L. F. N.* [—] | [—, morda *L(uci) f(ilius) N* [—, pri čemer bi bila slednja črka pričetek kognomena.

35. *Cippus terminalis* iz apnenca ($81 \times 56 \times 21$, viš. črk 10 cm). Kamen je cel, napis je vklesan pravilno in simetrično v zgornji tretjini ploskve. Najden 1949. leta v Puli v ulici M. Laginja 6. Hrani AMI, inv. A 567. T. 6: 32.

P. XVI

Če bi šlo za oznako velikosti (grobne?) parcele, bi dopolnjevali *p(edes) XVI*, pri čemer bi ostalo odprto, kje je preostali tekst, za katerega je na ohranjeni

ploskvi dovolj prostora. Druga možnost je, da gre za oznako, ki je bila smiselno nameščena na določenem prostoru in v takoj razumljivem kontekstu, da je na primer označevala širino nečesa (prehoda, ceste?) *p(assuum)* XVI. Ali pa gre za oznako zaporednega mejnika s številko, *p(etra)* XVI (*sexta decima*), kar je manj verjetno.

36. Ex voto iz apnenca. Poškodovan po vseh robovih (desni najmanj), vendar je tekst pretežno ohranjen ($48 \times 35 \times 24$, viš. črk = 3,5–4 cm). Izkopan na otoku Brioni, ob raziskovanjih tako imenovanega bizantinskega kastro. Hranjen ib. **T. 6: 33.**

Iovi Au[g(usto)]

sagrum (!)

Aurelius

[.]ulianus

5 posuit

Črke so podobne rustikalni kurzivi, najbrž iz 4. stoletja. 2 Črka *g* je razločno klesana. 4 Možnosti za dopolnitev je več: [T]ulianus ali [I]ulianus ali [Pa]ulianus itd.

37. Ex voto. Odbit zgoraj in spodaj, kjer manjka ena vrsta teksta ($36 \times 32 \times 30$, viš. črk = 4–5,5 cm). Izkopan v 'kastru' na otoku Brioni. Hranjen ib. **T. 6: 34:**

[± največ 6 črk]

[..?] Au[gu =]

št() sacr =

um Aure =

5 lius... v[.]

1 Prostor dopušča — na odbitem delu vrste — največ šest črk, verjetno pa jih je bilo manj. 5 *Cognomen* je do nečitljivosti poškodovan, v naslednji vrsti pa je bila prejkone votivna formula. Klesanje črk je povsem rustikalno, verjetno iz 4. stoletja.

38. Ara iz apnenca. Odlomljena zgoraj, manjka levi spodnji vogal; desna polovica besedila je skoraj zbrušena ($100 \times 49,5 \times 40$, viš. črk 3 cm). Odkrita 1977. leta na otoku Brioni v 'kastru' kot spolia pri vratih. Ostala na mestu. **T. 6: 35.**

Iovi Iunoni

Allius nt... e

citi maced....

. colonu...

o m

2 Črki *nt* sta v ligaturi, morda tudi *a*, torej *Ant()*. 2.3 Ali je sledilo [ex]er[citi]? 3 *Maced[onici?]*. 4 Pred *colonu* se zdi, da je vertikalna črta. Kako je treba

vrsto dopolniti in umeti, ni jasno. Vsekakor gre za omembo *colonu*[s.....]. 5
Prejkone [v]o[tu]m. Spomenik je iz tretjega stoletja.

39. Nagrobnik iz apnenca. Ohranjen odlomek z osrednjim delom poslednjih dveh vrst in delom spodnje profilacije, sicer povsod odbit ($32 \times 53 \times 48$, viš. črk 2 cm). Spomenik je bil sekundarno izvotlen in porabljen za kamnito posodo. Odkrit 1983. leta v 'kastru' na otoku Brioni. Hranjen ib. T. 6: 36.

—]
[—] *pien*[—]
[—] . . . [—]

3 Na prostoru prve pike kaže, da sta črki *av*, na prostoru druge je *hedera*.
Drugo stoletje.

40. Pokrov sarkofaga iz apnenca. Ohranjena je njegova desna četrtina z akroterijem in desnimi zaključnimi črkami trivrstičnega napisa, ki je bil v tabuli ansati ($38 \times 94 \times 86$, viš. črk 5 cm). Bil je odkrit 1982. leta na otoku Brioni, pri izkopavanjih 'kastra', kjer je bil sekundarno porabljen za korito. Hranjen ib. T. 6: 37.

[—] *vse*
[—] *vos*
[—] *vtov*

2 Ime na —*vos*, na primer, [*Μαρία*]*vos* 3 Postavili torej starši za otroka.
Četrto ali peto stoletje.

Iz 4. ali 5. stoletja.

Résumé

La presqu'île d'Istrie, qui forme un noeud à la jonction entre les chaînes Apennine et Balkanique, resta cependant par sa position géographique à l'écart des troubles que connurent les régions voisines. Dans cette province fertile, repliée sur elle-même, méditerranéenne, peu intéressante du point de vue stratégique et minier, il est possible de vivre en autarcie: dans la partie occidentale avant tout de l'agriculture, avec des unités rurales antiques du type 'manoir de campagne', dans la partie orientale, qui appartenait aux Liburnes, de l'élevage, près des côtes de la pêche et de la navigation autour de villages antiques et de villes bourgeoises et commerçantes. Elle est reliée à l'Europe par trois voies principales, la première à *Tarsatica*, la deuxième à *Tergeste* et la troisième par la *Čičarija* à *Emona*. La ligne expresse mondialement fréquentée, qui relie les deux péninsules soit par *Okra* soit par *Ad Pirum*, passe au nord de l'Istrie. De ce fait, tout ce qui est favorable ou défavorable ondoie à côté de l'Istrie et y déferle comme les vagues déferlent dans un bassin marginal, atténuées et avec retard. L'étude de ce pays est l'étude d'un micro-organisme méditerranéen au peuplement historiquement homogène, isolé.

Après l'occupation romaine, s'est infiltrée en Istrie la culture développée de l'Italie et de la Méditerranée, elle a pétri l'ancienne, l'a imprégné, l'a réorganisé économiquement et a créé les conditions d'une nouvelle croissance dans presque tous les domaines. Les sources qui permettent d'en prendre connaissance sont modestes. L'une d'entre elles est constituée par les données sur les familles économiquement fortes, qui se sont infiltrées dans la masse des anciens habitants en provenance des diverses contrées de l'Italie, par exemple les *Palpellii Histri*, les *Laecanii*, les *Statilii Tauri*, les *Helvii*, les *Tarii*, les *Caristanii*, la maison impériale, les *Appii Claudii*, les *Calvii*, les *Maecenates*, les *Tullii* — qui ont modernisé le pays du point de vue agricole, l'ont formé à la manufacture et l'ont exploité. Avec eux l'Istrie est devenue une zone de propriété de la haute noblesse. De rares familles seulement se sont enracinées dans la région, comme probablement les *Barbii*, les *Sextilii*, les *Publicii*, les *Lurii*, les *Galgestii* et d'autres. Pour certaines d'entre eux la propriété en Istrie signifiait un placement, pour d'autres elle était la possibilité la plus économique de créer une propriété en Italie, sans laquelle on ne pouvait espérer entrer au Sénat. Les domaines du souverain et du gouvernement croissaient avec les actes de donation et les confiscations. Les profits économiques étaient particulièrement grands.

Bientôt, dans toute la Méditerranée ont commencé à être renommés les olives, le *garum* et le vin. À côté de la navigation maritime se sont développées des productions manufacturières comme la production d'éléments de construction et la pro-

* À côté des abréviations standard nous utilisons encore *AMI* = *A(rheološki) m(uzej) I(stre)* (*Musée archéologique d'Istrie*).

Dans la collection du musée, érigée en 1975 par *AMI* à Umag, dans la tour de contrôle de défense du 'Bureau du capitaine du port' derrière l'hôtel *Kristal*, à côté de pièces d'exposition d'artisanat d'art local, de produits d'art et de quelques objets de caractère ethnographique, il y a aussi sept inscriptions romaines, exposées avec goût et bien éclairées. Il s'agit de quatre nouvelles inscriptions que nous publions ici (n. 1, 2, 6, 7) et trois qui sont publiées dans *In. It.* 10/3, 42, 47, 76.

Il faut ajouter qu'en 1965 fut retrouvée à Rovinj la base funéraire de calcaire (130 × 65 × 43, haut. lett. 5—3,5 cm), *In. It.* 10/1, 647, conservée actuellement au musée de Rovinj. La lecture en est à corriger. Ligne 2 et suivantes: *Minicius T. 1. [—] | uxori carissim [ae—] | quot vixit cum ea [—]* etc.

Nous sommes reconnaissants pour la permission de publier les inscriptions trouvées à l'île de Brioni à M. Ante Vitasović, et pour quelques autres à ami Boris Bačić, l'ancien directeur de l'*AMI*, et à M. Ante Pavletić, directeur de musée à Rovinj. Pour la révision de la traduction française nous sommes redevables à M. Patrick le Roux. Le texte, les mesures et les données topographiques pour les quarante inscriptions suivantes sont indiqués dans la partie écrite en langue slovène. Les informations suivantes sont limités aux résultats essentiels. Les monuments sont en pierre calcaire locale.

duction d'emballages, avant tout des amphores, qui remplaçaient les barils, parce qu'elles étaient plus maniables.

Comme producteurs d'amphores étaient célèbres en particulier les *Laecanii*. Le jeune savant Francis Tassaux a présenté sur eux une bonne monographie, qui permet une connaissance détaillée du processus sur une famille sénatoriale d'Istrie, publiée dans les *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, Antiquité*, 94 (1982) 227—269. Cette famille ambitieuse, étrusque par ses ancêtres, a profité des guerres civiles et après des débuts modestes a peu à peu édifié une solide base économique, a acquis quelques propriétés en Istrie méridionale et a incorporé — les détails n'ont pas été notés — soit par des mariages habiles, soit par le duel concurrentiel, les petits manufacturiers-producteurs voisins d'amphores et de produits en céramique. Le besoin général de ces marchandises, qui s'est accru après la fin des guerres du règne d'Auguste, et les nouveaux marchés dans les provinces alors annexées du Norique, de la Pannonie et de la Dalmatie, ont assuré le bien-être aussi aux artisans en Istrie. Avec des liaisons socio-économiques locales et régionales adroites, les *Laecanii* se sont élevés et sont entrés au Sénat.

Le travail de Francis Tassaux n'est pas seulement important pour l'histoire de l'organisation économique de la partie istrienne et du nord-est de l'Italie, mais il est encore analytiquement exemplaire. Quelques remarques ne diminueront pas sa valeur, mais seront peut-être utiles pour les recherches ultérieures.

Après une introduction propre à ce genre d'études et consacrée aux problèmes méthodologiques, il donne une liste de tous les *Laecanii* connus avec un bref commentaire qui met l'accent, par exemple, sur la position sociale et géographique, sur l'origine des noms, puis il étudie les *Laecanii* de rang sénatorial qu'il analyse en détail eu égard à leur ascension, à leur carrière politique et administrative, à leur base économique et à la structure de leur entreprise, ainsi qu'à l'analyse archéologique des produits et de leur cercle d'exportation. Le déclin de l'épanouissement économique de la famille fait partie du deuxième siècle, ce à quoi il consacre les pages de conclusion.

Dans la liste par rubrique des membres de cette famille manque l'indication des liaisons avec d'autres familles, auxquelles dans le texte aussi il ne fait que rapidement allusion. Nous pensons que parfois précisément de telles liaisons peuvent témoigner éloquentement des tendances soit sociales, soit économiques, soit politiques de la famille.

Ces liaisons familiales concernent, par exemple, *Laecania C. f. Maxuma* de *Nedunum* en Liburnie, *CIL* 3.2877, où sur le même monument funéraire apparaît la liaison avec les *Sentii* et les *Tarii*. Il en va de même pour les producteurs de briques, les *Coelii*, liés aussi aux *Laecanii*. Il n'y a pas de *Laecanii* mêmes en Pannonie, bien que dans la province soit attestée l'importation de leurs produits, surtout aux environs de *Poetovio*; il existe cependant des liaisons de cette famille avec les *Coponii*, qui sont attestés près d'*Emona* (*CIL* 3.3859) — mais pas encore analysés économiquement — et avec la famille *Caecina*, dont les membres sont documentés comme navigateurs de la Save, ce qui est certainement caractéristique dans ce cadre.

Il nous semble caractéristique que *Sex. Palpellius Hister* (*In. It.* 10/1, 66) — donc un membre d'une famille concentrée exclusivement autour de *Pola* — ait été *comes Tiberii Caesaris Augusti*. Il avait accompagné l'empereur à la frontière nord-est de l'Italie et il n'est pas exclu que c'était en Istrie — Rome a toujours aimé attirer les connaisseurs des conditions et de l'espace régionaux.

Une autre caractéristique est que le rayon de production et d'exportation des *Laecanii* était concentré uniquement en Istrie méridionale. En Istrie centrale et septentrionale on ne trouvait que les produits des firmes d'Aquilée, ce qui indique une certaine division territoriale cartellisée des sphères d'intérêts économiques. Cela était déjà indiqué par l'analyse de l'activité des *Barbii* et des *Caesernii*. Il va cependant falloir s'occuper tout à fait à part de l'inscription de *Materija*, *In. It.* 10/4, 376.

Dans sa documentation Tassaux a oublié de mentionner la maîtresse de Vespasien, *Antonia Caenis*, qui allait régulièrement en Istrie, probablement sur sa propriété, *Suet., Vesp.* 3.

On est surpris par l'exportation massive au Madgalensberg en Carinthie au moment où la ville était déjà abandonnée. Il s'agit là manifestement d'une inexactitude dans la datation des produits des *Laecanii*.

Intéressant et pas encore éclairci est le saut de production à l'époque flavienne, par exemple, des *Laecanni*, de *Titus Palfurius Sura* et d'autres, aux produits signés dans les manufactures du souverain. Il s'agit soit de confiscations, comme nous le savons pour ce dernier (com. *PIR* T 46), soit de donations testamentaires, soit de branches familiales particulières éteintes.

Il faut se rendre compte aussi du fait qu'après Vespasien il y a eu un fort déclin économique de l'Italie, à cause de l'invasion massive des marchandises nord-africaines et espagnoles, et particulièrement des produits agricoles. Pour la concurrence des huileries de la Bétique les travaux de Broughton sont éclairants.

1. Les *Laecanii* sont richement documentés en Istrie, mais ils sont limités uniquement au sud de la presqu'île. Il y a peu de temps on a réussi à découvrir et à sauver un nouveau monument, où ils sont mentionnés, et cela près de *Humagum* (Umag en croate, Umago en italien). Leur propriété près d'Umag, qui est indirectement attestée par ce monument, les rapproche à la fois de la propriété du souverain, qui est précisément dans cette sphère documentée, *In. It.* 10/3, 50.

La base de calcaire portant une inscription funéraire romaine (114 × 111 × 77 cm), qui a été creusée au 10e ou au 11e siècle (épaisseur des parois = 10 cm), a servi dans un deuxième (ou troisième?) usage pour la conservation de l'huile dans l'église d'Umag. La base du bloc a été détaché au burin, le profil du champ d'inscription écarté, les angles concavement arrondis, le bord supérieur muni d'une inscription à une ligne, en caractères carolingiens rustiques, interrompus au milieu par une cavité ronde peu profonde avec une croix grecque gravée. Aux deux angles du bord, où se trouve l'inscription médiévale — exactement au début et à la fin de l'inscription — il y a deux calices en relief d'une fleur de lis dans le style d'une sculpture tressée préromane. Sont conservés quatre trous, dans lesquels sont coulés des rivets de plomb, qui servaient de soutien au couvercle en bois.

Le monument se trouvait dans la mer devant le foyer de l'Armée populaire yougoslave à Umag. En 1949 a été tiré sur la terre ferme par l'habitant du pays J. Cunjac, transporté dans la cour de E. Sirotić dans le hameau de Murina près d'Umag, où il a été aperçu en 1974 par l'enseignant de Novigrad G. Rusgnach, qui en a informé le Musée archéologique d'Istrie. Ensemble avec d'autres monuments, le Musée l'a placé dans la nouvelle collection locale à Umag derrière l'hôtel Kristal, où il est conservé (A 10377 d'après l'inv. de la Section antique du Musée archéologique d'Istrie).

L'inscription du 11e siècle en majuscules carolingiennes rustiques est difficilement lisible, surtout parce que les caractères sont délavés, inégalement hauts et abrégés (h = 2,5—3,5 cm). Texte (voir **T. 1: 1 A**):

in n(omine) d(omi)ni fon . . . sys croix: . . . temporib(us) sy. te. et

Les signes pour les mots ou les syllabes abrégés sont tracés; le tracé des caractères indique le 11e siècle;¹ incertaine reste la lecture des caractères qui sont marqués par un point en dessous. Il semble que la première retaille du monument funéraire romain ait été destinée au *fons salutis* (Diehl 61,9) ou *vitae* (1839,1) et qu'il appartenait au baptistère lors de sa réutilisation.

Le texte de l'inscription funéraire romaine (hauteur des caractères = 9,5—5,5 cm) de la première moitié du 2e siècle est conçu ainsi (voir **T. 1: 1 B**):

*Sex. Palpellius | Sex. lib. Fructus | Augustalis | sibi et suis et |^s Aeliae
Priscaae uxori | et Laecaniae Acridi | coniugi | testamento fieri | iussit*

5 in. Il est possible que ce soit aussi *Alliae*, mais avec moins de probabilité. Le deuxième *i* est prolongé. 7 Le dernier *i* est prolongé. — Pour la forme comp. le monument funéraire istrien *In. It.* 10/3, 39.

Le *praenomen* montre que la personne appartenait au cercle des *Palpellii* de Pola et la fonction indique qu'elle était riche et avait un rang de notable. Où *Fructus* aurait géré la fonction sacrée reste une question ouverte; en tout cas, la famille avait des biens dans la sphère d'Umag, ce qui est prouvé pour la première fois par

ce monument funéraire. *Fructus* s'est marié deux fois; il n'y a pas de différence juridique entre *uxor* et *coniux*.

L'inscription est, entre autre, un nouveau document que nous pouvons maintenant ajouter à ceux que, dans son étude sur les *Laecanii*, Tassaux a rassemblés, et elle complète bien ses allégations. Elle montre comment les familles se liaient à tous les niveaux sociaux et par là elle atteste qu'elles cultivaient des contacts relativement intensifs, probablement avant tout économiques. Comme Umag fait — comme tout l'indique — un domaine de la maison régnante,² nous pouvons supposer que les familles ambitieuses avaient là des occasions favorables pour établir des contacts socio-politiques. Dans ce cas concret, il s'agit de la liaison entre les *Palpellii* et les *Laecanii*.

Les membres de la famille des *Palpellii*, qui est étrusque par son origine lointaine,³ sont très rarement documentés. À côté de l'Istrie, ils ne sont attestés que dans Rome même.⁴ Il se sont établis à *Pola* au cours du 1er siècle avant J.-C.⁵ et ils comptaient peut-être parmi les premiers colons de là-bas.⁶ La famille est bientôt entrée par des mariages dans la vie administrative de cette contrée. Par l'action de diverses lignes de force, parmi lesquelles avaient une force spéciale les solides fondements économiques, les connaissances personnelles et la capacité politico-administrative, les *Palpellii* ont été, sur l'intervention du souverain Auguste, inclus dans le Sénat.⁷ Les contacts des *Palpellii* avec la maison régnante n'ont pas été construits artificiellement, mais il sont pu se créer d'eux-mêmes, parce que le souverain avec son épouse et les siens a séjourné à plusieurs reprises en Italie du Nord-Est, avant tout à Aquilée, où il avait un palais-cour provincial et d'où il avait des contacts avec le Norique méridional.⁸ À *Pucinum* il avait des propriétés avec des vignobles,⁹ et en Istrie — peut-être près d'Umag¹⁰ — de même. L'Istrie appartenait avant tout aux individus qui formaient à la fois la suite du souverain des sénateurs, des généraux et les familles nobles comme les *Statilii*, les *Vipsanii*, les *Laecanii*, les *Settidii*, les *Calpurnii*, les *Barbii*, les *Caesernii* et de nombreux autres,¹¹ et qui possédaient non seulement le prestige, mais encore la force et le pouvoir, dont ils savaient aussi abuser.¹²

Dans ce cercle restreint, *Palpellius Hister*, le plus illustre de tous les membres connus jusqu'ici de cette famille, s'est rapproché d'Auguste qui — d'une manière surprenante et exceptionnelle — le nomma, comme le formule le texte qui communique cela,¹³ *comes Tiberii Caesaris Augusti*.

Palpellius Hister faisait partie de la tribu *Velina*.¹⁴ En 43 il devint consul suffect, en 50 gouverneur provincial en Pannonie.¹⁵ Il était donc *tribunus militum* — comme tous l'estiment et comme le montre le calcul des années de service — dans les années 10/11 à Moguntiacum, lorsqu'y séjournait aussi Tibère. Par conséquent, *Palpellius* pourrait être le *comes* de Tibère au cours de ladite révolte des Pannoniens et des Dalmates dans les années 6—9 après J.-C. Dans ce cas, s'exprimerait pleinement sa domination dans l'espace géo-politique ouest-balkanique, en même temps que sa force d'organisation économique et la puissance de la famille. Les deux étaient d'une signification vitale dans ces instants critiques et les deux étaient toujours recherchées par la Cour dans les crises.

Dans la zone stratégique des Balkans occidentaux, dans la 1ère décennie après J.-C. se sont croisées quelque part les voies du soldat de *Tergeste*, d'origine napolitaine, *P. Clodius Quirinalis*, qui servait sous Tibère dans la légion 15e *Apollinaris*,¹⁶ et du jeune *Sex. Palpellius Hister*, qui était alors, sur la recommandation d'Auguste, *comes* de Tibère. Les détails sont laissées à l'imagination, mais la conséquence en a été que *Hister* a adopté le fils du soldat et lui a permis de faire une belle carrière.¹⁷ Le fils a fait ses preuves. Par ses aptitudes et son courage, du primipilat il s'est élevé à la noblesse équestre; il a eu surtout une carrière militaire et sa dernière fonction a été celle de *praefectus classis Ravennatis* en 56. Il n'est probablement pas sans signification que les *Palpellii* fussent inscrits à la *Velina* et les *Clodii* à la *Maecia* qui était la tribu de *Neapolis*, et ce n'est pas par hasard que le dédicataire de la base de la statue de *Palpellius* au forum de *Pola* était aussi un Napolitain, *C. Precius Felix*.¹⁸ Il apparaît que dans ce jeu social ce n'est pas le hasard qui décidait seulement; en raison du laconisme des sources nous ne pouvons cependant pas établir une liaison organique.

Le chemin de *Hister* est allé en montant. La documentation conservée nous permet d'avoir aussi un aperçu de l'entrelacement juridico-économique et politique des familles, avec lesquelles ils se liaient dans cet espace.

Ils se sont liés avec les *Settidii*, probablement producteurs métallurgiques et revendeurs, qui avaient comme les *Palpellii* leur économie concentrée en Istrie méridionale et connurent individuellement une forte ascension sociale.¹⁹ Puis avec les *Laecanii*, dont la force économique — la production des amphores — était concentrée aussi en Istrie méridionale et qui appartenaient en même temps au même cercle sociopolitique.²⁰ Puis avec les *Caesernii*, qui ne faisaient alors que monter dans l'échelle, leur base économique étant le transport et le commerce.²¹ Puis les liaisons se créaient avec les familles des *Caecinae*, *Coponii*, *Sentii*, *Tarii* et autres.²² Si l'on pouvait suivre les liaisons ramifiées des familles indiquées encore plus en détail, on verrait apparaître la clé de l'organisation économique et de l'exploitation de tout l'espace italo-que nord-est, de tout l'espace balkanique occidental, et du Norique méridional.

Tout cela ensemble représentait le tissu économique du territoire, puis le territoire de recrutement pour les cadres de l'armée et de l'administration civile et aussi le contrôle local de la population provinciale et du travail, où était nécessaire soit son accélération, soit sa retenue. Dans la population provinciale, ces familles trouvaient la main-d'œuvre, bien que dans une grande mesure — surtout pour les travaux professionnellement exigeants et technologiques, par exemple, l'éducation, les arts industriels, la métallurgie et la navigation — elles en fissent l'acquisition sur les marchés d'esclaves spécialisés.

La signification culturelle et historique de tout cela nous est attestée dans une bonne mesure par les monuments, surtout les autels, les mentions des fonctions sacrées et autres sur ceux-ci, que les diverses couches sociales des citadins faisaient élever. Par ailleurs, nous voyons — à côté de la présence des *Palpellii* et des *Laecanii* dans cet espace — que *Palpellius Fructus* était *Augustalis* et donc, sur un territoire déterminé, le chef sacré suprême pour l'entretien régulier du culte de souverain et l'exécution des cérémonies officielles habituelles. Les femmes de tels représentants ressortaient dans la société, aux enfants étaient assurées une carrière municipale et une position économique déterminée.

Les colons dans les propriétés entretenaient leur niveau économique-social, ce qui exigeait une organisation spéciale, agraire et autre; et les esclaves appartenaient à la catégorie de la main-d'œuvre animale, qu'ils traitaient en conséquence.

¹ Dans un nombre modeste de matériaux comparables entrent en ligne de compte seulement deux parallèles. L'inscription sur le pilastre de l'église de St. Pelegrin près de Fažana, comp. A. Gnirs, 'Frühe christliche Kultanlagen in südlichen Istrien', *Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts der k. u. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege* 5 (1911) Beibl. 8, Fig. 8; et l'inscription funéraire glagolitique et latine du village de Valun, comp. B. Fučić, 'La plaque de Valun, recherches archéologiques dans les îles de Cres et de Lošinj', *Éditions de la Société archéologique croate* 7 (1982) 193.

² *In. It.* 10/3, 50 (près d'Umag) et 53 (Novigrad).

³ Voir W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (1904) 206.

⁴ Par exemple, *CIL* 6.14623.

⁵ Le document le plus ancien pour eux est le monument funéraire *In. It.* 10/1, 343 du milieu du siècle.

⁶ Cela est indiqué par leur rapide élévation sociale et leur présence numérique forte dans la période d'Auguste et dans la première moitié du 1er siècle après J.-C., et par le monument cité dans la note suivante.

⁷ *In. It.* 10/1, 66 = *ILS* 946, qui était déjà au moins de la famille appartenant à l'ordre équestre.

⁸ Comp. J. Šašel dans *Historia* 16 (1967) 70.

⁹ Plin., *n. h.* XIV 60: *Livia Augusta LXXXVI annos vitae Pucino vino rettulit acceptos non alio usa*. Sa propriété dans cette région et d'autres données sur le séjour du souverain dans ces contrées, sont remarquables (comp. J. Šašel, 'Juliae Alpes', *Atti [Centro Studi e documentazione sull'Italia romana]* 7 (1975—1976) 609). Pour l'emplacement: B. Saria, *RE* 23/2 (1959) 1938.

¹⁰ Voir ci dessus note 2.

¹¹ Les données proviennent avant tout de *In. It.* (voir l'index) et de l'oeuvre citée de Tassaux. Ce dernier prépare sur eux une monographie.

¹² T. Palfurius Sura, *PIR* T 46. Pour les Calpurnii Pisones comp. Calpurnia L. Pisonis Auguris filia', *Živa antika* 12 (1963) 387. Pour P. Palpellius Clodius Quirinalis voir plus bas note 17.

¹³ *In. It.* 10/1, 66 = *ILS* 946.

¹⁴ C'était la tribu d'Aquileia, Pola, Emona; par ailleurs elle dominait dans le Picenum. Il est étonnant que jusqu'ici aucun membre de cette famille ne soit connu à Aquilée.

¹⁵ Pour plus de détails: W. Reidinger, *Die Statthalter des ungeteilten Pannonien und Oberpannoniens* (1956) 38.

¹⁶ *In. It.* 10/4, 49.

¹⁷ *In. It.* 10/4,32. Commentaire: H.-G. Pflaum, *Carrières* 1 (1960) 68 n. 28. J. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrum* 2 (1977) 627 P 9. B. Dobson, *Die Primipilares* (1978) 194 n. 62. D'après Tac., *Ann.* XIII 30, en 56 la personne s'est suicidée pour éviter une condamnation pour infractions.

¹⁸ *In. It.* 10/1, 66.

¹⁹ Une étude à ce sujet est à l'impression dans les volumes de *Epigraphia e ordine senatorio* (Rome 1984). La liaison est montrée avant tout par l'inscription de Pola, *In. It.* 10/1, 67 (avec les remarques de Sticotti citées là), consacrée au sénateur Settidius par Palpellia Sex. f. Antonilla.

²⁰ La liaison est attestée par l'inscription traitée ici. Et il y a en outre des éléments indirects pour la conclusion.

²¹ Comp. J. Šašel dans *Živa antika* 10 (1960) 200. Aussi: *In. It.* 10/4, 49.

²² Comp. F. Tassaux. o. c. et sa monographie manuscrite: Au début de 1983, Tassaux a passé son doctorat de 3e cycle (professeur: Robert Etienne, Université de Bordeaux), dans lequel il analyse la population istrienne au cours des trois premiers siècles après J.-C. et propose une esquisse des familles-leader sur la base de l'onomastique, des contributions à l'histoire de l'Istrie et des impulsions données par d'autres travaux. Ce thème pour cet espace n'avait pas encore été abordé — même pour d'autres domaines les experts y touchent rarement — bien qu'il soit fondamental pour l'analyse socio-économique.

Catalogue

2. Stèle funéraire (2e s., fragm.), trouvée dans les ruines du castellum de Sipar (Umag), cons. à AMI (Umag). **T. 1: 2.**

3. Stèle funéraire (? , 2e s.), fragmentée *supra* et *infra*. Trouvée dans le castellum de Sipar (Umag), cons. à AMI. **T. 1: 3.**

4. Stèle funéraire (2e s. ?, fragm.), trouvée dans la mer près de Sipar (Umag), conservée à AMI. **T. 1: 4.**

5. Stèle funéraire (2e s.), fragment des deux dernières lignes. Trouvée dans les ruines du castellum de Sipar (Umag), actuellement manquante. **T. 2: 5.**

6. Stèle funéraire (1er s.), partie inférieure, trouvée près de la maison de Makale n. 3 (village de Seget, com. de Umag), conservée dans la collection archéologique de AMI à Umag. **T. 2: 6.**

7. Autel, préservé dans sa partie gauche (2e s. ?), trouvé près de la maison de Kras n. 69 (près de Karigador à Dajla, com. de Umag), conservé comme le monument précédent. **T. 2: 7.**

8. Stèle funéraire (2e ou 3e s.), fragmentaire, trouvée près de village de Polari (Rovinj), conservée à Rovinj dans le musée de la ville **T. 2: 8.**

9. Stèle funéraire (2e s., fragm.), trouvée dans le village de Galižana (Pula), dans la maison n. 327. Actuellement manquante. **T. 2: 9.**

10. *Cippus terminalis* (4e s. ?). Est *in situ* sur le domaine appartenant à la maison n. 349 au village de Sveti Ivan près de Galižana (Pula). **T. 2: 10.**

11. Stèle funéraire (2e ou 3e s., fragm.), trouvée dans le mur de l'église paléochrétienne du 5e siècle, qui est sur la localité de Rogatica près de castel de Stari Gočan à village de Petehi (com. de Pula), cons. ib. dans la maison n. 17 A. **T. 2: 11.**

12. Stèle funéraire (époque d'Auguste?), fragment de la partie inférieure, trouvée dans les ruines de l'église paléochrétienne de *Nesactium* (act. Vizače, com. de Pula), cons. à AMI. T. 2: 12.

13. *Cippus terminalis* (4e s. ?), dans la muraille près de la maison n. 191 à Medulin (Pula). T. 3: 13.

Il n'est pas exclu que la pierre ait été inscrite deux fois. 1 Devant le c il y a des traces d'une première 'inscription' (?) qui permettrait la lecture *av.* Dans ce cas, dans la ligne coupée aurait pu être indiqué le nom de la divinité, le texte se serait poursuivi par *Avg(usto)*, puis *s(acrum)*. Après s on voit la trace ou d'un point ou d'une lettre, dans ce cas évent. *a* (?). Sûres sont seulement les deux lettres ci-dessus indiquées, qui donnent la possibilité qu'il s'agit du *praenomen* et du gentilice abrégés. 2 Les lettres sont gravées correctement, d'une manière rustique et malhabile, le *r* a déjà presque la forme médiévale. 3 A la fin du mot il y a un point. 4 Avant le chiffre il y a un point, devant lui la trace de la lettre *v* (?), comme dans l'inscription parallèle n. 14. — Epoque et signification. S'il s'agit du *cippus* bornant une propriété — comp. sur l'île de Hvar: J. Brunšmid dans le *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 8 (1905) 101 n. 178 avec photo, et *Diz. ep. s. v. finis et cippus* — le sens est clair. Les *tria nomina* avec l'appartenance urbaine et le numéro de la borne sont indiqués. Il n'y a pas de bon critère chronologique, entre en ligne de compte peut-être le 4e siècle.

14. *Cippus terminalis* (4e s. ?). L'emplacement de la découverte n'est pas connu. Conservé à AMI. T. 3: 14.

Intéressante est la différence dans la formation de la lettre *r* sur ce monument et le monument parallèle n. 13. La technique du travail est analogue pour les deux. 4 Après la lettre *t* le point est net, (*terminus*?).

Les monuments n. 13 et 14 sont identiques, sans nul doute ils vont ensemble par le sens et la technique. Une seule interprétation nous semble possible, à savoir qu'il s'agit d'un *cippus terminalis* (?) de propriété du 3e ou plus probablement du 4e siècle, ce que donne à penser l'absence de l'aspiration dans le *cognomen*, des exemples sont indiqués dans *ILS* vol. 3 p. 817 et par Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae veteres*.

15. Ex voto (2e s.), trouvé à Pula, conservé à AMI. T. 4: 15. Au côté latéral gauche le relief est endommagé; sous un olivier ou un palmier se tient une femme penchée vêtue du chiton; qui tient avec ses deux mains un grand objet en forme de faucille; à droite est représentée sous un arbre une série d'objets indéterminables, endommagés, avec des ornements.

1 *Ika* est une divinité liburnienne limitée jusqu'ici à *Flanona*, voir *CIL* 3.3031 (cf. *ILJug* 415), qui était vénérée — comme le montre cette inscription — aussi à Pola.

16. Autel (2e s., fragment), trouvé à Pula réemployé, cons. à AMI. T. 3: 16.

17. Autel (3e s.), conservé dans la partie inférieure, trouvé dans les ruines de Pula bombardée. Est à AMI. T. 7: 39.

18. Titulus funéraire (1er s.), trouvé à Pula, conservé à AMI. T. 3: 17.

1 *L(ocus) m(emoriae)*? 2 Gentilice rare, jusqu'ici inconnu en Istrie et en Dalmatie et dans les provinces voisines; documenté avant tout dans les villes d'Italie méridionale, comp. W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (1904) 175. Au milieu du 1er siècle après J.-C., G. Futius était consul suffect, comp. *PIR*² C 344. 3 *Cognomen* attesté partout. 5 Le *cognomen* grec, se trouve aussi à Pola, *In. It.* 10/1, 287 et 581 — écrit sans aspiration —, il appartient à ceux qui, dans les contrées occidentales de l'Empire, sont des *humiliores*.

19. Stèle funéraire (époque césarienne?), trouvée aux environs de la Porta Gemina à Pula, conservée à AMI. T. 3: 18.

1 Sur *gens Palpellia* voir ci-dessus p. 317. 2 Mancina est un cognomen fort utilisé d'origine étrusque, comme l'on attribue aussi l'origine du nom gentilice linguistiquement à la strate étrusque. Comp. I. Kajanto, *The Latin cognomina* (1965) 106, et R. Münzer, *RE* 14/1 (1928) 998. *In. It.* 10/1, 343 indique, approximativement dans la même localité, un monument funéraire (?) fragmenté de la même (?) personne; la fracture passe par la termination du *cognomen*, dont on ne voit que *Manci*[—]. Sur la base du texte ci-dessus on voit qu'il s'agit du *cognomen Mancina*. Ce monument funéraire — ainsi que celui qui vient d'être cité — appartiennent sans nul doute

1A

1B

2

3

4

T. 1: 1—4 = N. 1—4

5

6

7

8

9

11

10

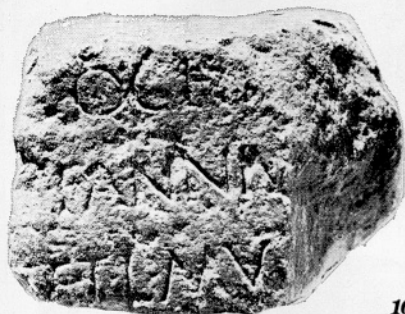
12

13

14

16

17

18

20

19

T. 3: 13, 14, 16 = N. 13, 14, 16

17 = N. 18

18 = N. 19

19 = N. 21

20 = N. 22

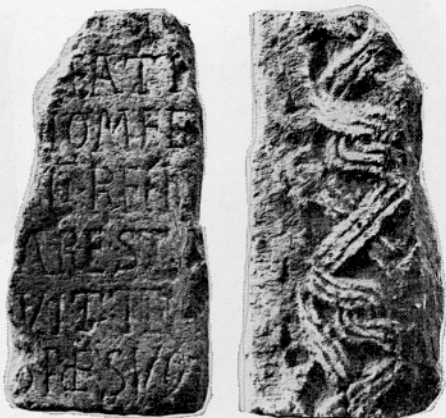

15

T. 4: 15 = N. 15

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

32

31

33

36

34

35

37

T. 6: 28, 29 = N. 30, 31
30—37 = N. 33—40

38

39

40

T. 7: 38 = N. 20
 39 = N. 17
 40 = N. 32

à la phase finale de la République, peut-être à l'époque de César ou d'Auguste. La personne était donc un des premiers duumvirs de la colonie déduite à Pola au temps de César (entre les années 46—45 avant J.-C. selon A. Fraschetti dans: *Siculorum Gymnasium* 28 [1975] 322, cf. aussi F. Tassaux, *Mélanges de l'Ecole Française de Rome, Antiquité* 94 [1982] 245), donc fort notable du point de vue socio-politique. Dans la zone de la Porta Gemina il faut inclure le tombeau de cette famille.

20. Monument funéraire (2e s., fragm.), trouvé dans les ruines de Pula bombardée; cons. à AMI. T. 7: 38.

21. Titulus funéraire (1er s.) provenant d'un enclos funéraire, trouvé à Pula, conservé à AMI. T. 3: 19.

3 Le gentilice est extrêmement rare. En Istrie, en Dalmatie et dans les provinces voisines il n'est pas documenté; à Aquilée il n'est porté que par une dame qui était *magistra Bonae Deae*, CIL 5.759 = ILS 3497; sa fonction dans ce culte indiquerait sa position sociale supérieure. Le cognomen *Hyllus* est porté avant tout par les esclaves et les affranchis. Dans le cas où une personne était membre d'une *gens* notable et qu'elle portait un nom de personne gréco-oriental, on serait porté à croire que la famille était plus grande et qu'elle avait besoin d'esclaves de profession artisanale spécialisée ou d'affranchis, comme c'est souvent le cas. Le nom de *Hyllus* tire peut-être son origine de quelque groupe linguistique de l'Asie Mineure. Il est porté par deux enfants d'Héraclès; l'un d'entre eux — le fils qu'il eut avec la nymphe *Melite* — est devenu un héros éponyme des *Hylloi* 'illyriens' en Liburnie (voir par ex. RE 9/1 [1914] 124 n. 4). Ainsi il est théoriquement possible que le porteur du nom de Pula provienne de la région liburnienne.

22. Stèle funéraire (2e s.), illisible, trouvée à Pula, conservée à AMI. T. 3: 20.

23. Sarcophage (? 4e s.), préservée la partie inférieure de l'inscription. Trouvé à Pula, conservé à AMI. T. 5: 21.

24. Une plaque avec inscription de l'époque haute-médiévale, dont n'est préservé que la quart droit supérieur. Réutilisée au 9e ou 10e siècle. Trouvée à Pula, conservée à AMI. T. 5: 22.

25. Stèle funéraire (parfois de sarcophage?), dont la partie droite est préservée; trouvée à Pula, conservée à AMI. T. 5: 23.

Il n'est pas possible de déterminer ce qu'il manque à gauche, il semble qu'il n'en manque pas beaucoup. Il s'agit probablement d'un texte métrique. Nous ne pouvons pas donner de compléments sûrs; le sens est peut-être approximativement comme il est indiqué ci-après. 1 Par exemple, [*hunc titulum posuerunt parente*]s suae *Donatae* que *vixit quinque anno*]rum(?). 2 ex. Peut-être *re[cessit]*? 3 in. [*Miserri*]ma ou quelque chose semblable. ex *Nimio* am[ore]. Le père est vraisemblablement mort aussitôt après sa fille, la mère et veuve les a enterrés. 4 [*fecit autem s(upra)s(criptis)*? 5 La date: [— *ante diem*....] *Basili(o) v(iro) c(larissimo) c(onsule)*. Ce serait en 527. Contre cette datation il n'y a pas d'objection du point de vue paléographique. Le consul n'était reconnu qu'à l'ouest, comp. PLRE 2 p. 736 s. v. *Mavortius* 2.

26. Base sépulcrale avec le reste de deux dernières lignes d'inscription; trouvée dans les ruines de Pula bombardée, conservée à AMI. T. 5: 24.

27. Stèle funéraire, dont n'est préservée que la quart droit supérieur. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI. T. 5: 25. A la fin manquent deux lignes d'inscription.

28. Stèle funéraire, dont la fin de la première ligne est conservée. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI. T. 5: 26.

29. Stèle funéraire (2e s.), dont on a la partie inférieure. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T. 5: 27.

30. Titulus sepulcralis (2e s.), dont n'est conservé que le bord droit. Trouvé à Pula dans une maison médiévale, conservé à AMI. T. 6: 28.

31. Stèle funéraire (2e s.), dont n'est conservé que le bord droit avec des dernières lettres des lignes d'inscription. Trouvée à Pula (?), conservée à AMI. T. 6: 29.

32. Couvercle d'un sarcophage (3e s.), préservé le tiers droit avec les fins des lignes d'inscription. Trouvé à Pula (?), conservé à AMI. T. 7: 40.

33. Stèle funéraire, dont la dernière ligne de l'inscription est préservée; une inscription identique se trouvait aussi au dos de la pierre. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T.6: 30.
34. Stèle funéraire, fragment. Trouvée à Pula, conservée à AMI, T. 6: 31.
35. *Cippus terminalis*, trouvé à Pula, conservé à AMI, T. 6: 32. Voir les possibilités d'interprétation en slovène ci-dessus.
36. *Ex-voto* (4e s.), trouvé dans les ruines d'un 'castrum' du Bas-Empire dans l'île de Brioni; conservé ib. T. 6: 33.
37. *Ex-voto* (4e s. ?), trouvé dans les ruines d'un 'castrum' du Bas-Empire dans l'île de Brioni; conservé ib. T. 6: 34.
38. Autel; de l'inscription ne sont visibles que les vestiges. Trouvé dans les ruines d'un 'castrum' du Bas-Empire dans l'île de Brioni; conservé ib. T. 6: 35.
39. Stèle funéraire (2e s.), fragment, trouvée dans les ruines d'un 'castrum' du Bas-Empire dans l'île de Brioni. Conservée ib. T. 6: 36.
40. Couvercle d'un sarcophage, dont il reste le quart droit et les lettres finales de l'inscription en trois lignes. Trouvé dans les ruines d'un 'castrum' du Bas-Empire dans l'île de Brioni. Conserve ib. T. 6: 37.

23. Stèle funéraire (? s.), trouvée à Pula, conservée à AMI, T. 3: 20.
22. Sarcophage (? s.), préservée la partie inférieure de l'inscription. Trouvée à Pula, conservée à AMI, T. 3: 21.
21. Une plaque avec inscription de l'époque haute-médiévale, dont n'est préservée que la partie droite supérieure. Retrouvée en 1907 au lieu dit Taurin; à Pula, conservée à AMI, T. 3: 22.
20. Stèle funéraire (parties de sarcophage?), dont la partie droite est préservée; trouvée à Pula, conservée à AMI, T. 3: 23.
19. Il n'est pas possible de déterminer ce qu'il manque à gauche. Il semble qu'il n'en manque pas beaucoup. Il s'agit probablement d'un texte métrique. Nous ne pouvons pas donner de complément; il se peut que approximativement comme il est indiqué ci-dessus. Par exemple, l'ancien latin pourrait paraître sans doute que certains autres exemples. Les mots sont vraisemblablement montés aussitôt chose semblable au même style. La partie est vraisemblablement montée aussitôt après sa mise en œuvre et a été mise à l'échelle (supplémentaire) 3 la date: — sans doute... l'inscription (ou) clausula. Ce serait en 337. Contre cette datation il n'y a pas d'objection du point de vue paléographique. La chose n'était connue que l'ouest comp. PLR 2 p. 730 s. v. Maximian 2.
18. Base sculptée avec le reste de deux dernières lignes d'inscription; trouvée dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T. 3: 24.
17. Stèle funéraire, dont n'est préservée que la partie droite supérieure. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T. 3: 25. A la fin manquent deux lignes d'inscription.
16. Stèle funéraire, dont la fin de la première ligne est conservée. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T. 3: 26.
15. Stèle funéraire (? s.), dont on a la partie inférieure. Trouvée après la guerre dans les ruines de Pula, conservée à AMI, T. 3: 27.
14. *Thulus sepulchralis* (? s.), dont n'est conservé que la partie droite. Trouvée à Pula dans une maison médiévale, conservée à AMI, T. 3: 28.
13. Stèle funéraire (? s.), dont n'est conservé que le bord droit avec des dernières lettres des lignes d'inscription. Trouvée à Pula (?), conservée à AMI, T. 3: 29.
12. Couvercle d'un sarcophage (? s.), préservée la partie droite avec les fins des lignes d'inscription. Trouvée à Pula (?), conservée à AMI, T. 3: 30.

1931. gada

Numizmatiskā muzeja katalogs

Im Herbst des Jahres 1875 wurde ein reichhaltiges Münzenfund eines antiken Gebäudes im Zentrum von Rom, der Piazza del Gesù, bei der Gubergasse an der Via Condottaria, entdeckt. Die Funde bestanden aus Bronzemünzen und Silbermünzen, die vermutlich der Zeit der Kaiser Constantinus I. und Constantinus II. entstammen. Der Fund ist ein wertvolles Zeugnis für die Numismatik der Zeit.

NUMIZMATIKA

Numismatics

KATALOGS

Abkürzungen

- C — Constantinus I.
- CH — Constantinus II.
- Cs — Conatans
- Cp — Constantinopoli
- Cs — Constantinus II.
- D — Deimatus
- H — Helena
- UR — Urbs Roma

Literaturverzeichnis

- RIC — P. M. Brown, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. V, Constantine and Licinius (318–337), London 1956.
- J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. 4, The Family of Constantine I (337–363), London 1991.
- Votter — O. Votter, *Katalog der Schatzung*, Bonn 1931.

EIN SCHATZFUND KONSTANTINISCHER FOLLES AUS CELJE

PETER KOS

Narodna banka Slovenije, Ljubljana

Im Herbst des Jahres 1978 wurden bei archäologischen Untersuchungen eines antiken Gebäudes im Zentrum von Celje an der Ecke der Stane- und der Gubecgasse an der Innenseite der Wand des antiken Raumes 116 spätantike Bronzemünzen entdeckt. Die Folles lagen auf einem Haufen und waren einst vermutlich der Inhalt einer Geldbörse, die zerfallen war. Der zur Gänze erhalten gebliebene Fund wird im Pokrajinski muzej in Celje verwahrt.

KATALOG

Abkürzungen

- C — Constantinus I.
- C II — Constantinus II.
- Cn — Constans
- Cp — Constantinopolis
- Cs — Constantius II.
- D — Delmatius
- H — Helena
- UR — Urbs Roma

Literaturverzeichnis

- RIC — P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. 7 — *Constantine and Licinius* (313—337), London 1966.
- J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. 8 — *The Family of Constantine I.* (337—364), London 1981.
- Voetter — O. Voetter, *Katalog der Sammlung Gerin*, Wien 1921.

TREVERI

330—331

1 UR TRS RIC 529

330—333

2 Cp TR (?) RIC 523—548

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

3 Cs TRS RIC 82

LUGDUNUM

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

4 Cs SLG Y RIC 22

ARELATE

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

5 Cn (?) AR (?) G RIC 57

ROMA

330

6 Cp RFe RIC 332

333—335

GLOR-IA EXERC-ITVS

7 Cs RQT RIC 352

335—336

8 UR R * Q RIC 370

336

GLOR-IA EXERC-ITVS

9 C II RQT RIC 382

10 Cn RQ (?) RIC 384

337—340

11 Cp R e RIC 40

GLOR-IA EXERC-ITVS

12 Cs R * S

RIC 25

SECVRITAS REIP

13 Cs/Cn ?

RIC ?

AQUILEIA

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

14 C II · AQP

RIC 11

15 Cs · AQP

RIC 13

16 Cs AQS

RIC 20

17 Cs AQS

RIC 21

18*—20 C II AQP

RIC 25

AQS

AQ (?)

21 Cs AQP

RIC 33

SISCIA

330—333

GLOR-IA EXERC-ITVS

22* C ASIS

RIC 219

334—335

GLOR-IA EXERC-ITVS

23—25 C · ASIS ·

RIC 235

26 C II · εSIS ·

RIC 236

27 Cs · ΔSIS ·

RIC 237

28 Cn · ASIS ·

RIC 238

29 D · ΓSIS ·

RIC 239

30 UR · ΓSIS ·

RIC 240

31 Cp · BSIS ·

RIC 241

335—336

GLOR-IA EXERC-ITVS

32,* 33 C ASIS

RIC 252

εSIS

34* Cs ΓSIS

RIC 254

35 D BSIS

RIC 256

337

GLOR-IA EXERC-ITVS

36, 37*	C	ASIS *		RIC 261
		eSIS *		
38,* 39	C II	eSIS *		RIC 262
40*	Cn	ΔSIS *		RIC 264
41*	D	BSIS *		RIC 266

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

42, 43*	C II	ASIS ☺	<u>P</u>	RIC 95	
		eSIS ☺	<u>P</u>		
44	Cs	ASIS ☺	<u>P</u>	RIC 97	
45, 46	Cn	ASIS ☺	<u>P</u>	RIC 99	
		ΔSIS ☺	<u>P</u>		
47*—50	Cn	BSIS ☺	<u>P</u>	RIC 100	(3 Stück)
		ΓSIS ☺	<u>P</u>		
51, 52	C II	eSIS	<u>P</u>	RIC 85	
		(?) SIS	<u>P</u>		
53*	Cs	ΓSIS	<u>P</u>	RIC 86	
54—56	Cn	ASIS	<u>P</u>	RIC 88	
		BSIS	<u>P</u>		(2 Stück)
57—59	Cs	ΔSIS	<u>P</u>	RIC 101	
60, 61	Cs	ΔSIS	<u>P</u>	RIC 102	
		eSIS	<u>P</u>		
62—64	Cn	BSIS	<u>P</u>	RIC 103	
		ΓSIS	<u>P</u>		(2 Stück)
65	Cn	(?) SIS (?)	<u>P</u>	RIC ?	

347

VICTOR-IA AVGG

66*	Cn	* BSIS *	<u>P</u>	RIC 181
-----	----	-----------------	----------	---------

347—348

VICTORIAE DD AVGG Q NN

67*	Cn	ΓSIS		RIC 183
-----	----	-------------	--	---------

THESSALONICA

330—333

GLOR-IA EXERC-ITVS

68, 69	C II	SMTSB		RIC 184
--------	------	--------------	--	---------

		SMTST	
70—73	Cs	SMTST	RIC 185
74	UR	SMTSe	RIC 187
75	Cp	SMTSA	RIC 188

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

76—79	Cs	SMTSB	RIC 56
		SMTST	

(3 Stück)

HERACLEA

330—333

GLOR-IA EXERC-ITVS

80, 81	C	SMHA	RIC 116
		SMHB	
82	C II	SMHT	RIC 117
83*	Cp	SMHT	RIC 120

333—336

GLOR-IA EXERC-ITVS

84	C	SMHT *	RIC 136
----	---	---------------	---------

336—337

GLOR-IA EXERC-ITVS

85	C	SMHT	RIC 150
----	---	-------------	---------

CONSTANTINOPOLIS

330—333

GLOR-IA EXERC-ITVS

86—88	C	CONSB	RIC 59
		CONSA	
		CONS (?)	
89, 90	C	CONSA	RIC 59
		CONS (?)	

333—335

GLOR-IA EXERC-ITVS

91	C II	CONST	RIC 74
92	Cn	CONSIA	RIC 76
93*	UR	CONSe	RIC 78

94* C II · CONSI · RIC 81 var.
Voetter 101, Nr. 6

95 Cs · CONSS · RIC 82

336—337

GLOR-IA EXERC-ITVS

96 Cs CONST RIC 139

97 UR CONSZ RIC 143

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

98 Cn CONS(?) RIC 45

NICOMEDIA

330—335

GLOR-IA EXERC-ITVS

99 C SMNA RIC 188

100 Cs SMNA RIC 191

101 UR SMNe $\vdots$ RIC 195

CYZICUS

331—334

GLOR-IA EXERC-ITVS

102 C II SMKI RIC 80

103 C II SMK (?) RIC 81

104 Cs SMKI RIC 85

335—336

105 UR * SMKA RIC 118

336—337

GLOR-IA EXERC-ITVS

106 Cs SMKB RIC 140

107 Cn SMKA RIC 142

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

108 Cn SMKI RIC 18

UNBESTIMMT

324—330

SECVRITAS REIPVBLICAE

109 H ? RIC ?

330—335

110 Cp ? RIC ?

335—337

GLOR-IA EXERC-ITVS

111 C II ? RIC ?

337—340

GLOR-IA EXERC-ITVS

112 C II ? RIC ?

113 Cs ? RIC ?

114, 115 Cn ? RIC ?

116 ? ? RIC ?

Tab. 1: Fundzusammensetzung

Tab. 1: Sestava najdbe

	Tre	Lug	Are	Rom	Aq	Sis	Tes	Her	Con	Nic	Cyz	Unbe- stimmt	Summe
324—337													
C						8		4	5	1			18
C II				1		3	2	1	2		2	1	12
Cs				1		2	4		2	1	2		12
Cn				1		2			1		1		5
D						3							3
H												1	1
UR	1			1		1	1		2	1	1		8
Cp	1			1		1	1	1				1	6
337—348													
C II					4	4						1	9
Cs	1	1		1	4	7	4					1	19
Cn			1			15			1		1	2	20
Cp				1									1
Unbe- stimmt				1								1	2
Summe:	3	1	1	8	8	46	12	6	13	3	7	8	116

Der Fund bringt keine numismatischen Besonderheiten oder Neuheiten. Alle Fundmünzen sind vorzüglich erhalten und weisen keinerlei Anzeichen von Abnützung auf, die während des Umlaufs entstehen würde.

Der Homogene Fund enthält Folles, die in einer Zeitspanne von ungefähr achtzehn Jahren in den Geldumlauf gelangten. Die älteste Münze ist ein etwas korrodierter Follis des Typs *Securitas Reipublicae*, geprägt für Helena in der Zeit von 324—330. Ausser einigen Folles des Typs *Constantinopolis* und *Urbs Roma* bilden den Kern des Fundes die zwischen den Jahren 330 und 340 geprägten Folles des Typs *Gloria Exercitus* des Constantinus und seiner drei Söhne. Von der folgenden Serie ist im Fund nur der Constans-Follis des Typs *Victoria Augg* vertreten. Die starke, von 347—348¹ geprägte Emission *Victoriae DD Augg Q NN* ist gleichfalls nur mit einem Constans-Follis vertreten. Die zwei Münzen beider Emissionen, die in der dem Fundort nächstgelegenen Münzstätte *Siscia* geprägt wurden, gelangten in den Fundkomplex unmittelbar nach dem Beginn der Prägung der Emission *Victoriae DD Augg Q NN*, am wahrscheinlichsten bereits im Jahr 347. Aufgrund beider Folles der Münzstätte *Siscia* lässt sich demnach feststellen, dass der Fund mit dem Jahr 347 abschliesst und höchstwahrscheinlich bald darauf auch in die Erde kam. Im Fall einer späteren Vergrabung würde man nämlich im Fund eine grössere Anzahl von Folles der Emission *Victoriae DD Augg Q NN* erwarten, die vor der Reform des Jahres 348 auch in der Münzstätte *Siscia* massenhaft geprägt wurde.²

Interessant ist die Struktur des Fundes, worin sich die Gesetzmässigkeiten des damaligen Geldumlaufs abzeichnen, der grosse Homogenität aufweist. Die schweren Folles mit einem Durchschnittsgewicht von 3,05 g aus der Prägezeit 324—330 sind infolge ihres grösseren Gewichts im Sinne des Greshamschen Gesetzes im Geldumlauf der Mitte des 4. Jahrhunderts kaum noch vertreten. Sie stellen nur 0,86 % des Gesamtfundes dar. Stark repräsentiert sind die etwas leichteren Folles aus der Prägezeit 330—335, doch es überwiegen die nach dem Jahr 335 geprägten Folles mit einem Durchschnittsgewicht 1,62 g.³ Eine ähnliche Struktur weisen auch andere Funde auf, die ungefähr zur gleichen Zeit abschliessen.⁴ Im Fund Bruckneudorf,⁵ der knapp vor der Münzreform im Jahr 348 schliesst, sind die vor dem Jahr 330 geprägten Folles nur mit 0,91 % vertreten.⁶ Der ähnlich vor der Münzreform im Jahr 348 abschliessende Fund Dobrotin auf Kosovo enthält nur nach dem Jahr 330 geprägte Folles.⁷ Im Fund Dubrovica in Makedonien, der bald nach 340 vergraben wurde, stellen die vor dem Jahr 330 geprägten Folles nur 2,9 % des Ganzen dar.⁸ Der um das 340 vergrabene Fund Aba umfasst nur nach dem Jahr 330 geprägte Münzen.⁹ Der bald nach dem Jahr 335 abgeschlossene Follesfund aus Emona enthält nur nach dem Jahr 324 geprägte Münzen.¹⁰ Die grossen, um das Jahr 335 abschliessenden Funde Nagytétény und Bikić-Do weisen einen unerheblichen Anteil der Münzen auf, die vor 318 geprägt wurden.¹¹ Desgleichen sind die vor dem Jahr 318 geprägten schweren Folles im Fund aus Flavia Solva, der unmittelbar nach dem Jahr 324 abschliesst, ausserordentlich selten.¹² Die oben angeführten Fakten zeigen also recht deutlich, dass in den letzten drei Jahrzehnten der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts die Münzen durchschnittlich nur zehn Jahre im Umlauf waren, in seltenen Fällen höchstens zwanzig Jahre.

Tab. 2: Anteil der Münzstätten in den einzelnen Prägeperioden**Tab. 2:** Delež kovnic v posameznih obdobjih

	Tre	Lug	Are	Rom	Aq	Sis	Tes	Her	Con	Nic	Cyz
330—335	2			2		12	8	5	10	3	3
335—337				3		8		1	2		3
337—340	1	1	1	3	8	24	4		1		1
340—348						2					
Summe	3	1	1	8	8	46	12	6	13	3	7

Tab. 3: Prozentueller Anteil der Münzstätten**Tab. 3:** Zastopanost kovnic v odstotkih

	Westliche	Italische	Balkanische	Östliche
330—335	4,4	4,4	55,5	35,5
335—337	—	17,6	52,9	29,4
337—340	6,8	25,0	63,6	4,5

Die Analyse des Anteils der Münzen aus den einzelnen Münzstätten in unserem Fund zeigt, dass in allen drei Prägeperioden, 330—335, 335—337 und 337—340 Münzen aus der dem Fundort nächstgelegenen Münzstätte *Siscia* überwiegen (**Tab. 2**).

Die westlichen Münzstätten sind spärlich vertreten (**Tab. 3**), was wegen der geographischen Lage des antiken Celeia verständlich ist. Der niedrige prozentuelle Anteil der Münzen aus den italischen Münzstätten überrascht nicht, denn die Münzstätte in *Aquileia* war zwischen 324 und 334 nicht in Betrieb.¹³ Die balkanischen Münzstätten sind in allen drei Zeitabschnitten zusammen mit über 50 Prozent vertreten, während die östlichen, besonders *Constantinopolis*, verhältnismässig stark, namentlich in der Prägezeit 330—337, aufscheinen.¹⁴ Ähnliches gilt auch für die sporadischen Münzfunde aus dem Bereich von Celje.¹⁵ Dem Fund von Celje am nächster liegt der Follesfund aus Emona, der zwar ungefähr zehn Jahre vorher abschliesst, aber eine erheblich andersartige Struktur zeigt, denn die westlichen und italischen Münzstätten sind nahezu gar nicht vertreten.¹⁶ Der andersartige Anteil der Münzstätten im Bereich von Emona verglichen mit jener aus Celje wird auch durch sporadische Münzfunde untermauert.¹⁷ Der zeitlich nächste, doch ziemlich nordöstlich gelegene Fund von Bruckneudorf weist einen ähnlichen Anteil der Münzstätten auf wie jener von Celje, doch mit beträchtlich grösseren Anteil der westlichen.¹⁸ In den übrigen oben erwähnten Funden ist der Anteil der Münzstätten völlig geographisch bedingt.¹⁹

Bevor wir festzustellen versuchen, warum der Fund vergraben wurde, wollen wir in Kürze den historischen Hintergrund der Zeit, in der die Münzen im Umlauf waren, betrachten.²⁰

Constantinus bestimmte in seinem Testament, das Imperium nach dem tetrarchischen Prinzip abermals unter vier Herrscher aufzuteilen, bzw. Machtgleichgewicht zwischen seinen drei Söhnen Constantinus, Constantius und Constans sowie seinem Neffen Delmatius zu schaffen. Von den Söhnen sollte der älteste, Constantinus (Caesar seit dem 1. März 317), in Gallien, Hispanien und Britannien herrschen, Constantius (Caesar seit dem 8. November 324) sollte die asiatischen Provinzen und Ägypten bekommen, der jüngste, Constans (Caesar seit dem 25. Dezember 333), aber Afrika, Italien sowie die Pannonische und die Dazische Diözese. Sein Neffe Delmatius sollte die Herrschaft über den vorwiegenden Teil der Balkanhalbinsel haben.

Der Plan des Constantinus verwirklichte sich nicht. Nach seinem Tod in der Nähe von Nicomedia am 22. Mai 337 wurden vom römischen Senat alle drei Söhne des Constantinus erst am 9. September 337 als Augusti ausgerufen. Schon vorher erschlug das Heer in Constantinoplis (das Delmatius, den Neffen des Constantinus, nicht als Augustus haben wollte) die beiden Brüder des Constantinus, Delmatius und Iulius Constantius, sowie sechs Neffen, darunter auch Delmatius und Hannibalianus und merzte so mit Ausnahme von Constantius Gallus und Iulianus, den Söhnen des Iulius Constantius, die Theodora-Linie der konstantinischen Familie aus. Dies geschah wahrscheinlich in stiller Übereinkunft mit Constantius, der sich damals in Constantinoplis aufhielt.

Constantinus, Constantius und Constans teilten danach auf einem Zusammentreffen in Pannonien das Imperium untereinander auf. Jeder erhielt den ihm bereits vom Vater bestimmten Bereich. Constantius fiel ausserdem noch die Thrakische, Constans aber die Makedonische Diözese zu. Constantinus erhielt kein neues Territorium, er übernahm hingegen eine Art Vormundschaft über den damals kaum vierzehnjährigen Constans. Und das war der Grund für die Unstimmigkeit zwischen den beiden Augusti, die ihren Höhepunkt Anfang des Jahres 340 erreichten. Damals fiel Constantinus unerwartet aus Gallien nach Italien ein und drang zum Balkan vor, der unter Constans' Herrschaft war. Im April 340 geriet er bei Aquileia in den Hinterhalt von Constans' Heer und wurde erschlagen. Constans gewann damals auch die Herrschaft über den westlichen Teil des Imperiums, der bis zu jener Zeit im Besitz des Constantinus gewesen war. Bald darauf besiegte er die Sarmaten, dann im Jahr 341—342 die Franken, im Jahr 343 war er in Britannien. In den nächsten Jahren folgte relativer Frieden.

Wir können also feststellen, dass die Vergrabung des Münzschatzfundes im Celeia nicht mit den damaligen historischen Ereignissen verknüpft werden kann, denn zur Zeit der Vergrabung des Fundes, im Jahr 347 oder unmittelbar darauf, herrschte Friede auch im Bereich von Celje. Im Südostalpenraum gibt es auch keine anderen Münzschatzfunde, die in diesem Zeitabschnitt abschliessen und so auf irgendwelche gewaltsamen Ereignisse hindeuten würden. Desgleichen weisen die sporadischen Münzfunde aus dem Bereich Sloweniens zu dieser Zeit keine Besonderheiten auf. Der Grund dafür, dass der Fund in dieser Zeit in die Erde gelangte, muss also im persönlichen Schicksal des Eigentümers des Geldes gesucht werden. Den Fund können wir als Inhalt einer Geldbörse interpretieren, mit dem der Besitzer seine täglichen Bedürfnisse befriedigte. Über den Grund, warum die Geldbörse damals im Raum des Gebäudes verblieb, sind wir auf Vermutungen angewiesen.

Wenn wir mit der Analyse des Münzschatzes aus dem Bereich von Celeia schon keine bestimmten historischen Ereignisse illustrieren können, ist jedoch der Schatzfund ein umso interessanteres Dokument über die Struktur des Geldes, das zu jener Zeit im Raum der Südostalpen in Umlauf war.

¹ J. P. C. Kent, *RIC* 8, 34. R. A. G. Carson, P. V. Hill and J. P. C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage*, A. D. 324—498, London 1960 stellen die Prägung dieser Serie in den Zeitabschnitt 341—346.

² J. P. C. Kent, *RIC* 8, 362 ff.

³ J. P. C. Kent, *RIC* 8, 60 ff. Auf das schnelle Verschwinden der schweren Folles aus dem Umlauf verweist auch B. Overbeck, *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 24—26, 1970—72 (1977), 343.

⁴ Eine Evidenz für das gesamte Imperium legt J. P. Callu vor, *Inventaire des trésors de bronze constantiniens* (313—348), *Numismatique Romaine* 12, Wetteren 1981, 11—68.

⁵ G. Dembski, Zwei römische Münzschatzfunde aus Österreich, *Num. Zeitschrift* 89, 1974, 5—17 setzt den Abschluss in die Zeit bald nach 346. Über die Münzreform s. J. P. C. Kent, *RIC* 8, 34 ff.

⁶ Detaillierte Zusammensetzung des Fundes s. Anm. 18.

⁷ E. Čerškov, Kasnoantička ostava iz Dobrotina u Kosovu (Le dépôt de basse antiquité de Dobrotin à Kossovo), *Glasnik muzeja Kosova i Metohije* 7—8, 1962, 317—338.

⁸ A. Keramitčiev, Eden naod na docnorimski moneti od selo Dubrovica, Kri-vopalanečko (A Recent Discovery of Late Roman Coins in the Village of Dubrovica, near Kriva Palanka), *Numizmatičke vijesti* 14, 1967, 9—15.

⁹ M. Csánky, Az abai éremlelet (Der Münzfund von Aba), *Numizmatikai Köz-löny* 34—35, 1935—36, 68—70.

¹⁰ Der Fund von 50 Folles aus dem nördlichen Gräberfeld von Emona wird von E. Nowotny nur erwähnt: Das römische Gräberfeld an der Wiener Strasse in Laibach, *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 18, 1905, 188—198. P. Kos, *Fundmünzen der römischen Zeit in Slovenien* (FMRS), 155/57 (in Druck).

¹¹ Nagytétény: A. Alföldi, Il tesoro di Nagytétény, *Rivista Italiana di Numis-matica* 34, 1921, 113—190. Bikić-Do: C. Brenot, Le trésor de Bikić-Do, *Sirmium* 8, 1978, 7—98.

¹² G. Dembski, Ein römischer Münzschatzfund aus Flavia Solva, *Num. Zeit-schrift* 90, 1975, 7—43.

¹³ C. H. V. Sutherland, *RIC* 7, 390 ff.

¹⁴ Über die Problematik der Distribution der Münzen aus den einzelnen Prägestätten vgl. C. E. King, The Value of Hoards and Site Finds in Relation to Monetary Circulation, *Studien zu Fundmünzen der Antike* 1, 1979, 79—98. D. Kienast, Der Münzfund von Ankara 270—310 n. Chr. Studien zu Besonderheiten des Geldumlaufes im Ostteil und Westteil des Imperiums, *Jahrbuch f. Numis-matik u. Geldgeschichte* 12, 1962, 65—112. P. Bruun, Site Finds and Hoarding Behaviour, *Scripta Nummaria Romana. Essays Presented to H. Sutherland*, London 1978, 114—123. J.-P. Callu, La circulation monétaire de 313 à 348, *Actes du 8ème congrès de numismatique. New York—Washington, Sept. 1973*, Paris/Basel 1976, 227—242. R. Reece, Bronze Coinage in Roman Britain and the Western Provinces, A. D. 330—412, *Scripta Nummaria Romana. Essays Presented to H. Sutherland*, London 1978, 124—142. J. P. C. Kent, *RIC* 8, 94.

¹⁵ P. Kos, FMRS 340. Bei der Feststellung des Anteils der Münzen aus den einzelnen Münzstätten berücksichtigen wir die im Zeitabschnitt 305—337 geprägten Münzen. Die westlichen Münzstätten sind mit 4,76 %, die italischen mit 22,22 %, die balkanischen mit 41,26 % und die östlichen mit 31,7 % beteiligt.

¹⁶ P. Kos, FMRS 155/57. Der prozentuelle Anteil der Münzen aus den einzelnen Münzstätten in den einzelnen Zeitabschnitten ist wie folgt:

	Westl.	Ital.	Balk.	Ostl.
324—330	—	—	57,8	42,10
330—335	—	10,34	58,62	31,03

¹⁷ P. Kos, FMRS 150. Wir berücksichtigen die bis 335 geprägten Folles. Die westlichen Münzstätten sind nicht beteiligt, die italischen sind mit bescheidenen 6,29 % vertreten, die balkanischen mit 52,08 % und die östlichen mit 41,60 %. Vgl. auch P. Kos, Die römischen Fundmünzen, in: L. Plesničar-Gec, Early

Christian Center in Emona, *Katalogi in monografije* 21, Ljubljana 1983, 96 ff. M. Mackensen, Die römischen Fundmünzen, in: T. Ulbert (Hrsgb.) *Ad Pirum* (Hrušica), *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 31, 1981, 147 ff. Eine detaillierte Analyse der Distribution der Münzen einzelner Münzstätten für den Bereich der Südostalpen ist in Vorbereitung: P. Kos, *Denarni obtok v antiki na jugovzhodnoalpskem prostoru*. (Der Geldumlauf in der Antike im Südostalpenraum).

¹⁸ Der prozentuelle Anteil der Münzstätten in den einzelnen Zeitabschnitten:

	Westl.	Ital.	Balk.	Östl.
330—335	8,69	10,86	41,30	39,13
335—337	22,22	18,51	22,22	37,03
337—340	9,37	18,75	42,18	29,68
340—348	5,0	23,33	68,33	3,33

¹⁹ Der Fund Aba weist in der Prägezeit 330—337 folgende Anteile der Münzstätten auf: die westlichen sind mit

3,92% beteiligt, die italischen mit 5,88%, die balkanischen mit 54,90% und die östlichen mit 37,25%. Im Prägeabschnitt 337—340 sind die westlichen Münzstätten nicht beteiligt, die italischen sind mit 9,67%, die balkanischen mit 83,87% und die östlichen sind mit 6,45% beteiligt. Im Fund Nagytétény sind die westlichen Münzstätten mit 4,89%, die italischen mit 8,69%, die balkanischen mit 68,32% und die östlichen mit 18,08% vertreten. Im Fund Bikić-Do sind die westlichen Münzstätten mit 7,08%, die italischen mit 26,89%, die balkanischen mit 64,35% und die östlichen mit bescheidenen 1,16% beteiligt. Im Fund Dubrovica und Dobrota sind — zweifellos geographisch bedingt — nur balkanische und östliche Münzstätten vertreten.

²⁰ Für Einzelheiten vgl. E. Stein, *Geschichte des spätromischen Reiches I*, Wien 1928, 378 ff. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, Oxford 1964. Ders. *The Decline of the Ancient World*, London 1966. A. Piganiol, *L'empire chrétien*, Paris 1972,² 81 ff. Für Einzelpersonen s. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire I*, Cambridge 1971.

ZAKLADNA NAJDBA KONSTANTINSKIH FOLISOV IZ CELJA

Povzetek

Jeseni leta 1978 so med arheološkimi raziskovanji antične stavbe v središču Celja na vogalu Stanetove in Gubčeve ulice ob notranji strani zidu antičnega prostora odkrili 116 kasnoantičnih bronastih novcev. Folisi so ležali na kupu in so bili nekoč verjetno vsebina mošnjička, ki je razpadel. Najdbo, ki je v celoti ohranjena, hrani Pokrajinski muzej v Celju.

Najdba ne prinaša numizmatičnih posebnosti ali novosti. Vsi novci v najdbi so odlično ohranjeni in ne kažejo znakov obrabe, ki bi nastala med kroženjem v denarnem obtoku. Homogena najdba vsebuje folise, ki so prihajali v denarni obtok v razdobju približno osemnajst let. Jedro najdbe sestavljajo med leti 330 in 340 kovani folisi tipa *Gloria Exercitus* Konstantina in njegovih treh sinov. Od naslednje serije je v najdbi zastopan le Konstansov folis tipa *Victoriae Augg*. Močna serija *Victoriae DD Augg Q NN*, ki so jo kovali v času 347/348, je zastopana le s Konstansovim folisom najdišču najbližje kovnice *Siscia*. Oba najmlajša novca sta prišla v sklop najdbe neposredno po začetku kovanja serije *Victoriae DD Augg Q NN*, najverjetneje že leta 347, saj bi v primeru kasnejšega zakopa v sestavu najdbe pričakovali večje število folisov tipa *Victoriae DD Augg Q NN*, ki je bila pred reformo leta 348 tudi v kovnici *Siscia* kovana v velikih količinah.

Zakop novčnega zaklada v antični Celeji ne moremo povezati s tedanjimi historičnimi dogodki, saj je v času zakopa najdbe, leta 347 ali neposredno zatem, mir tudi na širšem področju Slovenije. Najdbo moremo interpretirati kot denarnico, v kateri je bil shranjen denar, s katerim je lastnik zadovoljeval svoje vsakdanje potrebe. Vzrok, zakaj je mošnjiček tedaj ostal v prostoru stavbe, je treba iskati v osebni usodi njegovega lastnika.

Če z analizo novčnega zaklada s področja Celeje ne moremo ilustrirati nekih historičnih dogodkov, je zakladna najdba toliko bolj zanimiv dokument o strukturi denarja, ki je bil tedaj v obtoku na prostoru jugovzhodnih Alp.

16

22

32

34

37

38

40

41

43

47

53

66

67

83

93

94

Taf. 1
(Foto: S. Habič)
T. 1

THE ROAD TO VIMINACIUM

MICHAEL P. SPEIDEL

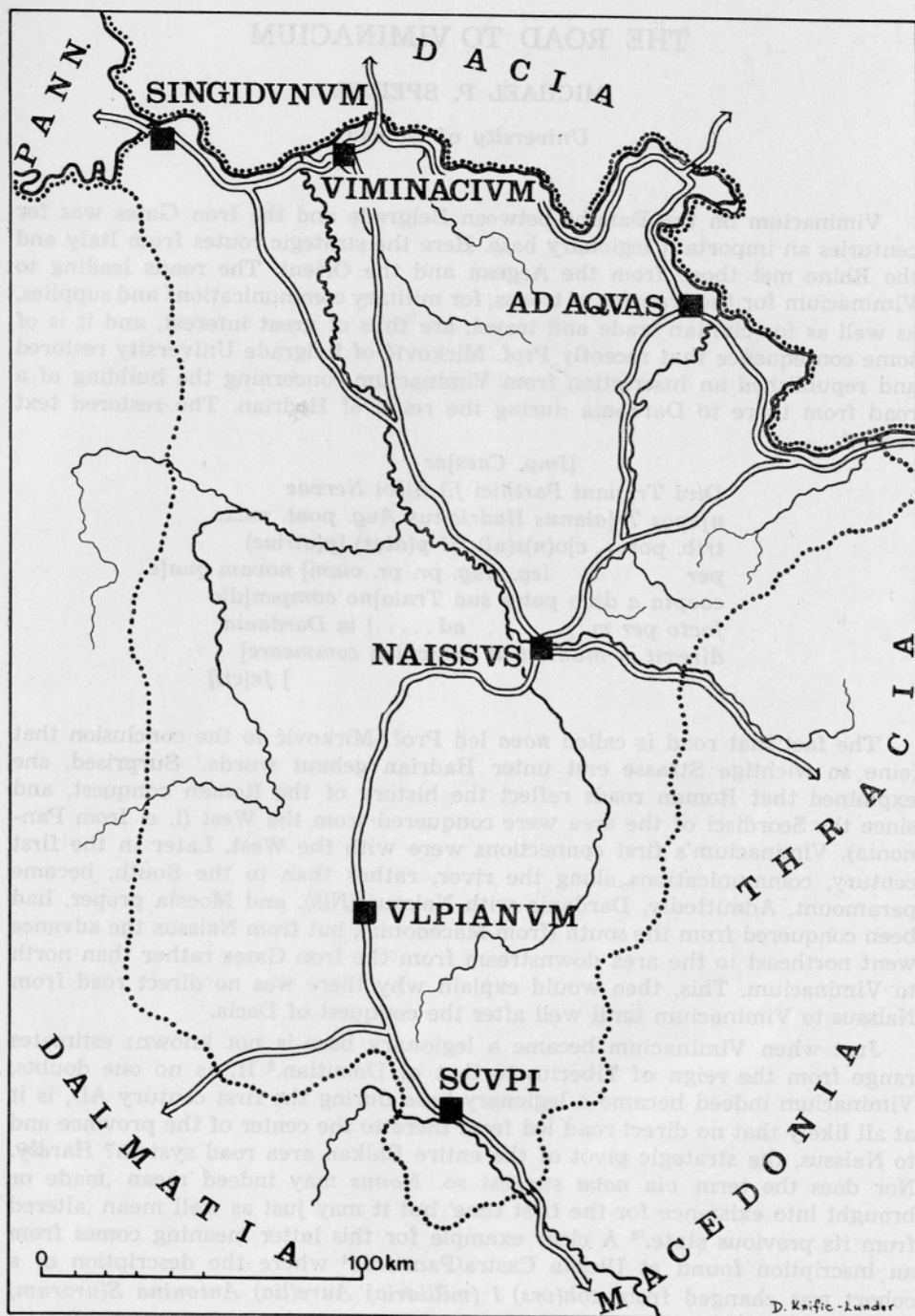
University of Hawaii

Viminacium on the Danube between Belgrade and the Iron Gates was for centuries an important legionary base. Here the strategic routes from Italy and the Rhine met those from the Aegean and the Orient. The roads leading to Viminacium for the transfer of troops, for military communications and supplies, as well as for civilian trade and travel, are thus of great interest, and it is of some consequence that recently Prof. Mirković of Belgrade University restored and republished an inscription from Viminacium concerning the building of a road from there to Dardania during the reign of Hadrian. The restored text reads:¹

[Imp. Caes]ar
 Divi Tr[ai]ani Parthici f.] di[vi Nervae
 n]epos Tr[ai]anus Hadrianus Aug. pont. max.
 trib. pot. . . c]o(n)s(ul) III p(ater) [p(atriciae)
 per leg. Aug. pr. pr. viam] novam qua[e
 coepta a divo patre suo Traia]no compen[dio
 facto per m. p. ad] in Dardania
 direxit et munivit ut vehiculis] commeare[
] fe[ci]t]

The fact that road is called *nova* led Prof. Mirković to the conclusion that 'eine so wichtige Strasse erst unter Hadrian gebaut wurde.' Surprised, she explained that Roman roads reflect the history of the Roman conquest, and since the Scordisci of the area were conquered from the West (i. e. from Pannonia), Viminacium's first connections were with the West. Later in the first century, communications along the river, rather than to the South, became paramount. Admittedly, Dardania with Naissus (Niš), and Moesia proper, had been conquered from the south (from Macedonia), but from Naissus the advance went northeast to the area downstream from the Iron Gates rather than north to Viminacium. This, then would explain why there was no direct road from Naissus to Viminacium until well after the conquest of Dacia.

Just when Viminacium became a legionary base is not known: estimates range from the reign of Tiberius to that of Domitian.² If, as no one doubts, Viminacium indeed became a legionary base during the first century AD, is it at all likely that no direct road led from there to the center of the province and to Naissus, the strategic pivot of the entire Balkan area road system? Hardly. Nor does the term *via nova* suggest so. *Novus* may indeed mean 'made or brought into existence for the first time' but it may just as well mean 'altered from its previous state.'³ A clear example for this latter meaning comes from an inscription found at Ulcisia Castra/Pannonia⁴ where the description of a cohort was changed from *coh(ors) I (milliaria) Aure(lia) Antonina S(urorum) const(ituta) Pisone et Iul(iano) co(n)s(ulibus)* (a. 175) to *coh(ors) I (milliaria)*

Aure(lia) Antoniniana nova Se(veriana) const(ituta) Pisone et Iul(iano) co(n)s-ulibus). Since the unit was in existence since AD 175, the Severan attribute *nova* must mean 'renewed' or 'reformed'. The same will apply to Hadrian's construction of a road from Viminacium to Dardania: he did not make a new road, he made a road new.⁵ Viminacium, one may continue to infer from general historical principles, had a direct connection with the south already during the first century AD when it became the capital of Upper Moesia, and especially at the beginning of the second century AD when it served as Trajan's headquarters during the first Dacian war.

¹ M. Mirković, Vom obermösischen Limes nach dem Süden: Via Nova von Viminacium nach Dardanien. In: *Roman Frontier Studies* 1979, ed. W. S. Hanson and L. J. F. Keppie, Part III, Oxford 1980, 745—755.

² Tiberius: Mirković, l. c.; Domitian, perhaps: A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire, London, 1974, 48 and 82.

³ See e. g. the *Oxford Latin Dictionary* s. v. 1196.

⁴ RIU 840, see the discussion, *ibid.* p. 169.

⁵ Trajan's *Via Nova* in Arabia wasn't all new either. For Roman road building

in the Nabataean kingdom and antecedents to the Road from the Red Sea to Petra see e. g. B. Isaac, Trade Routes to Arabia and the Roman Army, *Roman Frontier Studies* 1979, 889—901.

For a similar ambiguity in a road construction text *a novo* see J. Wagner, *Provincia Osrhoenae* in: *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, ed. St. Mitchell, Oxford, 1983, 103—130. See especially D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, fasc. I, *The Pilgrim's Road*, Oxford, 1981, p. 22; 32; 86 f (nr. 55: *viam novam perfecerunt* in AD 217/218, -- with respect to the Flavian trunk road from Byzantium to Antioch).

CESTA ZA VIMINACIJ

Povzetek

V zborniku *Roman Frontier Studies* 1979, vol. 3 (1980) 745—755, je Miroslava Mirković analizirala viminacijski napis, ki priča, da je dal vladar Hadrijan zgraditi novo zvezo **Viminacium-Naissus**. Presenetljivo kasno povezavo s provincialno metropolo skuša razložiti z interpretacijo okupacijskih sunkov, ki naj bi do Viminacija ne prihajali z juga, ampak z zahoda paralelno z udari na Skordiske. Speidel opozarja, da oznaka *novus* ne kaže samo na novo zgraditev, marveč dopušča tudi 'dopolnitve, spremembe od prejšnjega stanja' ter opozarja na RIU 840 (z diskusijo na str. 169). V konkretnem primeru gre za 'obnovljeno, oziroma predelano in preloženo cesto'. Bilo bi namreč nerazumljivo, da bi tako važna trdnjava ob Donavi in administrativna metropola province ne bila direktno povezana že od začetka tudi na jug.

Fig. 1: The Roads of Upper Moesia.

Sl. 1: Ceste v provinci Moesia Superior.

NEKAJ PODATKOV O ZGODNJEM KRŠČANSTVU V CELEJI

VERA KOLŠEK

Pokrajinski muzej, Celje

Na kolokviju o zatonu antike sem leta 1974 spregovorila o nekaterih novih pogledih v zvezi s starokrščansko baziliko v Celju. Doslej so ostale moje domneve nenapisane in jih s tem prispevkom skušam nadoknaditi. Zadnja leta smo med zaščitnimi arheološkimi izkopavanji odkrili še nekatera nova dejstva, ki osvetljujejo razprostranjenost antičnega mesta v 4. in 5. stoletju.

Pri ponovnem prebiranju poročila o prvih zaščitnih izkopavanjih v Celju leta 1897,¹ ki jih je vodil E. Riedl na gradbišču poštnega poslopja in odkril starokrščansko baziliko z imenitnimi mozaiki,² sem ugotovila sledeče:

Pod ostanki bazilike, katere gradnja bi sodila morda na sam začetek 5. stoletja, trajala skozi celo stoletje, za 6. stoletje pa bi njen obstoj osvetljevala le še gradeška sinoda s škofom Johanesom, se je nahajal 85 cm debel nasip zemlje in posameznih ruševinskih ostankov, šele nato je sledila prvotna antična hodna površina. Pod to so zadeli na ostanke dobro zidanega poslopja. Če seštejemo vse plasti, bi prišli do globine 135 cm, ko se začneja starejša gradnja. Riedl razlaga to zidovje — ima tudi apsidno — kot starejšo, manjšo baziliko. V istem poročilu navaja tudi najdbo poslopja, objavljeno leta 1891.³ Poslopje — kopališče je ležalo severno od »starejše bazilike«. Njegova globina je bila 120—240 cm. Riedl jo časovno opredeli v II. in III. stoletje. Obe poslopji loči danes Cankarjeva ulica, ki pa ni bila še nikoli preiskana. Kljub temu domnevam, da gre pri obeh najdbah za isto poslopje in bi tako »manjšo baziliko« lahko priključili kopališču na severu. Globina spodnje plasti bi prav tako ustrezala II. in III. stoletju. To datacijo bi potrjevala tudi zaščitna arheološka izkopavanja v Gubčevi ulici leta 1969, jugozahodno od bazilike. Tukaj so kulturne plasti ležale od 150 do 250 cm globoko. Plasti so pripadale naselbini II. in III. stoletja. Mlajše faze tukaj ni bilo, kar dokazuje tudi 150 cm debela plast humusa, pač pa so pod naselbino do globine 320 cm ležali grobovi iz 1. stoletja.

Zanimiva je lokacija bazilike. Vsekakor nam njena lega priča o velikosti mesta še v tem poznem obdobju, saj je bila na skrajnem vzhodnem delu mesta, ko začne teren padati proti Voglajni. Ležala je tudi izven srednjeveškega obzidja, tako na njegovi vzhodni kot na severni strani. Vogalni obrambni stolp je stal precej za baziliko, umaknjen v antično mesto.

O razprostranjenosti mesta pričajo najdbe na vogalu Stanetove in Miklošičeve ulice, kjer smo opravili zaščitna izkopavanja leta 1978. Tudi tukaj sega poselitvena faza IV. stoletja do 90 cm globoko. Dokumentirata jo novce Gratianus (AE) v hipokavstu in pa zakladna najdba v sosednjem prostoru, na istem najdišču, zakopana okoli leta 342.⁴ Zakladna najdba šteje 112 bronastih novcev — folisov konstantinskega obdobja in vsebuje: Constantinus I. — 18 kosov; Constantinus II. — 21 kosov; Constans — 24 kosov; Constantius II. — 30 kosov; Constantinopolis — 7 kosov; Urbs Roma — 8 kosov; Delmatius — 3 kosi; Helena (Julianus Apostata) — 1 kos. Na Trgu V. kongresa, na vogalu s Savinovo ulico, jugozahodno od zgoraj navedenih lokacij, smo leta 1980 pri

Sl. 1: Fragment napisne plošče s kristogramom. Foto: V. Berk.

Abb. 1: Fragment der altchristlichen Inschrift mit Christogramm. Foto: V. Berk.

zaščitnih izkopavanjih prav tako zadeli v isti globini na naselitveno fazo IV. stoletja, izpričano poleg ostalega tudi z depojsko najdbo 38 novcev in sicer: Constantius II. — 16 kosov; Constantinus I. — 3 kosi; Constantinus in sinovi — 1 kos; Constans — 4 kosi; Constantinopolis — 3 kosi; Divus Constantinus — 1 kos; Valentinianus I. — 1 kos; Valens — 1 kos; Magnentius — 1 kos; Claudius — 1 kos; Valerianus — 1 kos; Theodosius I. — 1 kos in štirje nedoločljivi. Ta poselitvena faza je ležala tik nad palačo s freskami, med katerimi izstopa lepa Apolonova glava z vencem rož v laseh. Brez dvoma je segala Celeja v tem času vse do obzidja na zahodu (ob Gledališki ulici), kjer so celjski grofje kasneje le dopolnili že obstoječe obzidje. Novci Teodozija, Arkadija in Honorija so bili odkriti tudi na skrajnem jugu Celja, ob Heraklejevem svetišču. Verjetno so zašli sem le slučajno. Neobjavljen je ostal še fragment starokrščanskega napisa (inv. št. L 282), ki smo ga našli v nasipu pri zaščitnih izkopavanjih v Zidanškovi ulici 10 leta 1968. Prostor, kjer so zgradili stavbo za Slovenijales, je bil med vojno bombardiran. Bombni kraterji so bili nato zasuti in zasadili so manjši park. Prav v tem nasipu smo odkrili tanjšo ploščo iz pohorskega marmorja. Najdba ne preseneča, saj so na tem mestu bile hiše, zametki srednjeveškega mesta in je fragment bil po vsej verjetnosti v enem teh zidov. Vidni so sledovi malte. Velikost: $37 \times 31 \times 3$ cm.

Od napisa je ostalo zelo malo. V sredini je kristogram z alfo in omego. Na levi je ohranjen golob. Če upoštevamo ta dva podatka, manjka levo približno ena tretjina, desno pa dve tretjini napisne ploskve. Nad prvo ohranjeno vrstico manjka vsaj še ena. Spodaj je ohranjen rob napisne plošče in je s to vrstico napis zaključen. Tako lahko računamo najmanj s šestimi vrsticami:

[— — — — —]
 [± 19 črk] *niscirv* [± 14 črk]
 [± 16 črk] *sumnia fec* [it ± 14 črk]

golob, okrasna vejica, kristogram z α in ω , [okrasna vejica, golob]

[...] *rbecv* [...]
 [... vi] *xit a* [nnos...]

2. vrstica: morda]*nis ciru*.

3. vrstica: morda —] *su maria fec* [it—

6. vrstica: morda tudi *pos*] *uit*. Od črke *a* je viden le vrh.⁶

Fragment je prvi te vrste na celjskem območju. Najbližje podobne najdemo šele v Italiji, predvsem v Ogleju.⁷ Kristogrami in golobi le malo spominjajo na naš primerek. Napis bi lahko datirali v 1. polovico 6. stoletja.

Iz vsega naštetega je razvidno, da so se naše predstave o Celeji v tem obdobju le malo izboljšale. Danes vemo le to, da se mesto v zadnjih stoletjih rimskega obdobja po obsegu ni mnogo spremenilo. Morda je menjalo svoj prvotni, razkošni videz. Ostaline pa nam vseeno še pričajo o določeni kvalitetiavarne in duhovne kulture, kar potrjuje tudi napisna plošča iz Prebolda, posvečena škofu Gaudenciju, ki jo prav tako krasi kristogram (?) z dvema pticama.⁸

¹ E. Riedl, Reste einer alt-christlichen Basilica im Boden Celeja's, *Mitteilungen der k. k. Central-Commission* 24. Jahrg. N. F., Wien 1898, str. 219—225, Taf. 1—5.

² Bojan Djurić, Antični mozaiki na ozemlju SR Slovenije, *Arheološki vestnik* 27, Ljubljana 1976, str. 537 z vso starejšo literaturo.

³ E. Riedl, Ueber Reste einer römischen Anlage im Boden der südlichsten Steiermark, *MZK*, 17. Jahrg., Wien 1891, N. F., str. 137.

⁴ Zakladno najdbo je podrobno opredelil mgr. Peter Kos.

⁵ Zakladno najdbo je podrobno opredelil mgr. Peter Kos.

⁶ Zahvaljujem se J. Šašlu in D. Mazzoleniju za pomoč pri opredeljevanju napisa.

⁷ Grazia Bravar, Nota su una pubblicazione di lapidi figurate Aquileiesi e la collezione dei Civici musei di Trieste, *Atti dei civici musei di storia ed arte di Trieste* N. 8 (1973/75, Trieste 1979), str. 83.

⁸ R. Egger, Eine altchristliche Bischofsinschrift, *Römische Antike und frühes Christentum*, Band 1, Klagenfurt 1962, str. 111.

EINIGE ANGABEN ÜBER DAS FRÜHCHRISTENTUM IN CELEIA

Zusammenfassung

Im Beitrag werden einige neue Angaben über das frühe Christentum in Celeia erörtert.

Zunächst wird die im Jahr 1897 im Bereich des heutigen Postgebäudes freigelegte Basilika besprochen. Schon der Erforscher der Basilika E. Riedl führt an, er habe zwei Basiliken entdeckt, eine ältere und eine jüngere. Von ihm übernahmen die Angaben von zwei Basiliken fast alle Autoren, die in irgendwelcher Weise dieses Thema berührten. Auf Grund der Stratigraphie an anderen archäologischen Grabungsstätten in der Stadt gehörte jedoch das ältere Gemäuer bei der Post nicht einer Basilika an, vielmehr einem Gebäude aus der Zeit des 2. und 3. Jahrhunderts und band sich höchstwahrscheinlich an die nördlich von dieser Fundstätte freigelegte Badenanstalt. Des weiteren wird der Ausdehnungsbereich der Stadt im 4. und 5. Jahrhundert auf Grund der anlässlich der archäologischen Schutzgrabungen in der Stane-Gasse und auf dem Trg V. kongresa gefundenen Münz-Depotfunde sowie der Ummauerung westlich der Gledališka-Gasse behandelt.

Beigelegt ist auch das in der Zidanšek-Gasse 10 entdeckte Fragment einer altchristlichen Inschrift mit Christogramm aus dem 6. Jahrhundert, gleichfalls anlässlich der archäologischen Schutzgrabungen entdeckt.

IN MEMORIAM

IN MEMORIAM

BERNARDA PERC

(1929—1983)

Ob koncu maja 1983 je povsem nepričakovano sredi živahne dejavnosti bolezen pretrgala življenjsko pot dr. Bernarde Perc. V okviru organizacij, katerih pozornost velja zgodovini, in drugih, ki grade prihodnost sodelovanja med narodi in se zavzemajo za napredek dežel v razvoju, si je prizadevala izboriti prostor za egipčansko arheologijo v Jugoslaviji. Tej disciplini, eni najstarejših in najbolj odličnih v starinoslovju, se je zapisala že l. 1959, ko se je udeležila seminarja za tujce na univerzi v Kairu. Egipтологиjo je znala doživljati predvsem po njenem mestu v posameznih sodobnih družbah, zunaj študijskih kabinetov, in ni se mogla sprijazniti z mislijo, da naša domovina, tako tvorna v svetu neuvršenih, prav v egiptologiji nič ne pomeni. Perspektive za kabinet v Ljubljani so se le počasi jasnile. Počasi je napredovala tudi priprava velike egiptološke razstave. S to naj bi v naša razstavišča pripotovali mnogi, zlasti drobni predmeti, a vendarle ključni zgodovinski viri, med njimi tudi taki, ki se jih še ni polastilo vse tisto, kar pojmujemo pod tujim imenom *publicity*. Ob klečeh teh priprav je zbojevala marsikateri boj, bila je nerazumljena in nerazumljiva, spila je marsikatero čašo pelina. Začeto delo bo prej ali slej zahtevalo preudarno nadaljevanje, v njegovem temelju pa so za vselej štiri besedila izpod peresa Bernarde Perc.

Izhajala je iz celjske družine, ki je bila že z očetovim delom tesno povezana z muzejem. V letih 1949—1954 je študirala arheologijo v Ljubljani. Po glavni diplomii iz prazgodovinske in staroslovanske arheologije je postala kustos v muzeju na Ptuju. L. 1963 je ta muzej tudi vodila, od leta 1967 dalje pa je delala v Ljubljani.

V slovenski arheologiji izstopa njeno ptujsko delovanje predvsem zaradi izkopavanja v Ormožu v letih 1955—1962. Prešla je pot od skromnih začetkov do vse družbene pozornosti in podpore. Znala je izoblikovati delovno ekipo, znala je delo tekoče organizirati in ga pripeljati do takih rezultatov, da je bilo mogoče dokumentacijo brez sramu postaviti ob bok katerikoli terenski dokumentaciji velikih izkopavanj tistega časa v srednji Evropi. Danes smo večkrat kritični do zbledelih zapisov, za katere pozneje ni bilo vselej tako poskrbljeno, kot bi bilo to treba za pisno, arhivsko gradivo. Vendar pa ne smemo spregledati dejstva, da je bilo ob izkopavanju vse keramično gradivo, ki je v prvih kampanjah šlo vsako leto v več kubičnih metrov snovi, sproti oprano, preparirano, odbrano, popisano, narisano, delno fotografirano in inventarizirano. Razumljivo, da je stroka v dvajset in več letih, ki so minila, napredovala, a v slovenski arheologiji še vedno opazno dela več strokovnjakov, ki so si nabrali najpomembnejše izkušnje prav v Ormožu. Zato je toliko bolj tragično, da je ostalo raziskovalno delo teh izkopavanj, ali bolje, etapa raziskovalnega dela, ki naj bi sledila izkopavanjem, nedokončana. Res je, da je delo v Ormožu pomenilo in še pomeni srečanje z neslutnimi razsežnostmi nekega zgodovinskega fenomena, ki ga je mogoče obvladati le po etapah. Iskanje vedno boljše razmejitve teh etap pa je obdelavo temeljne etape preveč odlagalo in žal tudi odložilo.

Skoraj v isti sapi moramo pribiti, da je bilo enako pomembno ormoškemu izkopavanju tisto na prvi pogled manj opazno delo Bernarde Perc v ptujskem muzeju. V to ustanovo je vnesla izrazito profesionalnost. Najprej je s svojo prisotnostjo na številnih arheoloških srečanjih in v uglednih arheoloških organizacijah in s svojim solidnim znanjem tujih jezikov ponesla v svet pojem ptujskega muzeja, enakovrednega partnerja tako po fondih kot po raziskovalnem delu. Obenem je za daljši čas izoblikovala sistem depojev ter inventarno in akcisijsko dokumentacijo v muzeju. Zнала pa je tudi organizirati poljudno in razstavno delo muzeja in navdušiti zanj, zнала je zahtevati prisotnost muzeja v družbenem življenju Ptuja in Slovenije. Zнала je med gimnazijci najti navdušence za pomoč pri muzejskem delu in nekatere od njih usmeriti v študij. Pomagala je pri štipendijah, iz svojega je primaknila za priboljšek. Danes delajo kot arheologi, kot konservatorji. Med njimi je bil tudi zdaj že pokojni France Anžel, ki je bil v času svojega študija na Akademiji za likovno umetnost priznано najboljši risar arheološkega gradiva v Sloveniji.

Tudi Bernardina egiptologija je bila s Ptujem globlje povezana, kot je to videti na prvi pogled. Njeno prvo egiptološko delo je veljalo Ferkovi zbirki egipčanskih predmetov v ptujskem muzeju in stržen njene l. 1968 v Münchnu obranjene disertacije je ostalo le Izidino in Serapisovo izročilo iz rimskega Ptuja.

Naposled je Bernarda zbujala občudovanje s svojimi podjetnimi potovanji in s svojo neuničljivo energijo. Predvsem pa pomnimo njen na čase piker, a vselej duhovit in rezek humor, ki je znal usmerjati in izzivati in ki se ni izogibal tudi njenim lastnim slabostim. Ko tečejo leta, se vse pogosteje zasačim pri misli, da tudi ta plat posamezne strokovne osebnosti, plat, ki je ni mogoče meriti zgolj z bibliografskimi enotami, pomembno sooblikuje kakovost naše vede.

Iva MIKL-CURK

ZNANSTVENA BIBLIOGRAFIJA BERNARDE PERC

- Rimske najdbe v Celju od 1941 do 1951, *Arheol. vestnik* 2/2, 1951, 227—240.
- Prazgodovinska naselbina v Ormožu, *Ptujski zbornik* 2, 1962, 202—211.
- Iz egipčanske zbirke ptujskega muzeja, *Ptujski zbornik* 2, 1962, 219—230.
- K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, *Arheol. vestnik* 13—14, 1962—1963, 375—381.
- *Beiträge zur Verbreitung ägyptischer Kulte auf dem Balkan und in den Donauländern zur Römerzeit*, Inaugural Dissertation, München 1968.
- *Spomeniki starega Egipta, razstavni katalog*, Narodni muzej, Ljubljana 1974.
- *Biografski leksikon Gorica* 1982, geslo Lavrin Anton.

Iva MIKL-CURK

RAINER CHRISTLEIN

(1940—1983)

Dne 20. marca 1983 je umrl ugledni raziskovalec zgodnjega srednjega veka dr. Rainer Christlein, glavni konservator in vodja oddelka za prazgodovino in zgodnjo zgodovino pri Bavarskem deželnem uradu za spomeniško varstvo in nekdANJI vodja Arheološke izpostave za Spodnjo Bavarsko v Landshutu. Christleina smo poznali osebno, imeli smo čast, udeležiti se njegovega izkopavanja na utrjenem naselju Runde Berg pri Urachu v jeseni 1970, strokovne stike smo s presledki ohranjali vse do zadnjih mesecev pred njegovim prezgodnjim odhodom. Christleinov opus je bil sicer posvečen arheološki problematiki srednjeevropskih, zlasti domačih nemških tal, ne le v okviru ožje specialnosti, ampak tudi v prazgodovini. Vendar je njegov delež pri raziskovanju in vrednotenju obdobja velikega preseljevanja ljudstev tolikšen, da si resen raziskovalec ne more kaj, da ga ne bi upošteval, hkrati pa občudoval izredno pronicljivost Christleinove misli, pedantnost, preglednost objavljenega gradiva in jasno opredelitev. Žal so bili stiki s področjem Christleinovih snovanj vse premalo kompleksni, čemur je morda vzrok tudi preveč zapoznela objava naših poglavitnih najdišč iz obdobja velike selitve. Vsekakor veliko Christleinovo delo ostaja in le povezati ga moramo s problematiko arheološke zapuščine v Vzhodnih Alpah in na Caput Hadriae v nemirni dobi zatona poznega rimskega imperija.

Ni naš namen, da bi v nekrologu podrobneje spregovorili o življenju in bibliografiji velikega pokojnika, to je naloga predvsem nemških kolegov. Vendar bi radi opozorili, da je Christlein plodno deloval na še tako raznovrstnih in medsebojno časovno ločenih področjih, kot so grobne najdbe iz zgodnje bronzaste dobe v južni Nemčiji, bavarske latenske najdbe, izkopavanja rimske postojanke *Pons Aeni* in razumljivo najdišča in gradivo iz pozne rimske dobe in preseljevanje ljudstev. Christlein je napisal številne strokovne članke in razprave. Najbolj znan je po treh strokovnih monografijah o germanskih zgodnj srednjeveških najdbah, vseh z ozemlja Alamanov (*Der Runde Berg bei Urach I. Die frühgeschichtlichen Kleinfunde ausserhalb Plangrabungen*, Abhandl. d. Heidelberg. Akad. d. Wiss., Phil. — hist. Kl., Jg. 1974, 1. Abhandl. [Heidelberg 1974]. *Das alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im Allgäu*, Materialhefte z. bayer. Vorgeschichte 21 [Kallmünz/Opf. 1966]. *Das alamannische Gräberfeld von Dirlwang bei Mindelheim*, Materialhefte z. bayer. Vorgesch. 25 [Kallmünz/Opf. 1971]). Christlein je Alamanom posvetil največ zanimanja, zato naposled velja opozoriti na njegovo bogato ilustrirano, duhovito pisano in sintetično zasnovano poljudnoznanstveno monografijo *Die Alamannen* (1978, 2. popr. izd. 1979), ki ima po zvrsti in kakovosti nedvomno prvenstvo na Nemškem. V knjigi je pisec namreč strnil vse svoje znanje in se odpravil odkrivat duha nekega »živahnega ljudstva«; z nevsiljivo pronicljivostjo, tako značilno za anglosaški svet in v bistvu tujo nemškemu, je znal strniti védenje o Alamanih kot izjemno kulturnem germanskem ljudstvu v tedaj »temnem obdobju« Evrope, vendar v tesnem, morda najtesnejšem stiku z od-

mirajočim antičnim svetom. Prav duhovitost, nemirni raziskujoči duh in smisel za izgrajevanje celote tudi s pomočjo najdrobnejših reliktov davnine, obenem pa pretanjena človečnost in do zadnjega izpričano zanimanje za nova dognanja so bile Christleinove vrline. Ostale nam bodo v trajnem spominu.

Davorin VUGA

Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria). Final Report. Edited by Janusz K. Kozłowski. Field Directors Boleśław Ginter and Janusz K. Kozłowski. Warszawa 1982. 172 str., 14 sl., 4 zmd.

Před nami je pomembna monografska obdelava paleolitskega jamskega najdišča s področja, ki je s paleolitikom sicer bogato, vendar zaradi preskopih objav slabo poznano. V monografiji, ki poskuša na sodoben način publicirati sodobna izkopavanja, so zajeta vsa za tovrstna raziskovanja značilna področja: sedimentologija, favna, kulturno-arheološki ostanki in absolutne datacije (C 14). Manjkajo edino paleobotanične raziskave (antrakotomske in palinološke). Knjiga je tudi bogato slikovno opremljena.

Jama Bačo Kiro se nahaja ob severnem vznožju Stare planine pri naselju Drianovo v okraju Gabrovo na nadm. v. 225 m. Je del ogromnega jamskega sistema, ki se je izoblikoval v spodnjih krednih apnenicah. Prva izkopavanja (bolje sondiranja) je l. 1937 izvedla *American School of Prehistoric Research* v sodelovanju z R. Popovom (cf. Garrod, D. A. E.: *Excavations in the Cave of Bacho Kiro, North-East Bulgaria, BASPR* 15, 1939). Nova, večja izkopavanja, katerih rezultati so objavljeni v prikazani monografiji, pa so bila v letih 1971—1975 pod vodstvom J. K. Kozłowskega in B. Ginterja in s sodelovanjem lokalnega muzeja. Izkopavanja so zajela 58 m². Kopali so do globine 5 m pod sedanjim površjem, kjer je bilo doseženo skalno dno.

Stratigrafija in razlaga plasti (od spodaj navzgor) je na kratko naslednja (primerjaj tudi našo razpredelnico na str. 357 in članek Kozłowski, J. K.: *Badania nad przejęciem od śródkowego do górnego paleolitu na Bałkanach, Przegląd archeologiczny* 23, 1975):

Serija A (plasti 14—11) — Močno korodirani grušč z veliko ilovice in malo ilovice. Topla, interstadialna klima z vmesnimi mrzlimi obdobji (zgodnji Würm s I. würmskim pleniglacialom).

Serija B (plasti 10—3) — Rahlo korodirani grušč z veliko ilovice in malo peska. Mrzla, stadialna klima z vmesnim toplim obdobjem (srednji Würm in del poznega Würma).

Serija C (plasti 2—1) — Ostrorobi grušč brez primesi ali s primesjo humusa. Mrzla, stadialna klima z otoplit-

vijo na koncu (pozni Würm z II. würmskim pleniglacialom in holocen).

Razlaga plasti je nekoliko drugačna od običajne, po kateri se bolj gruščnate plasti povezujejo z mrzlimi in bolj ilovnate s toplimi klimatskimi obdobji. Korodirani grušč so običajno posledica kemičnega preperevanja v kasnejših toplih obdobjih, ko se je sedimentacija grušča upočasnila ali začasno prenehala. V dolgih in izredno mrzlih fazah so se odlagale velike količine ostrorobega grušča brez primesi. Tak grušč je v jami Bačo Kiro samo v plasteh 1, 2, 4, 4a, 6c/9, 9b (cf. sl. 1), to je v seriji C in v zgornjem in spodnjem delu serije B. Poleg avtohtonih gruščev ima prikazano najdišče tudi veliko alohtonih sedimentov: droben pesek, ilovico in humus. Ti naj bi bili posledica vodnega spiranja s površja nad jamo (predvsem ilovica in humus) v kombinaciji z delovanjem vetra, ki naj bi prinašal drobce puhlice v povirje voda nad jamo (cf. str. 24). Humus je bil ugotovljen v vseh plasteh (običajno v obliki temnih prog). Največ ga je v plasteh 13 (spodaj), 10, 9c, 6c, 6b, 6a, 4b, 5, 4a, 4 in 1 (cf. sl. 1). Nekatere koncentracije (npr. v plasti 6b) skoraj dosegajo vrednosti humusa v holocenski plasti 1, druge pa se ji močno približajo (npr. v plasteh 13, 10, 9c, 6c in 5). V času nastajanja sedimentov serije B je bilo odlaganje humusa posebno močno, kar naj bi bilo pogojeno s stepsko vegetacijo! V seriji A je zaradi gozdne vegetacije, ki je preprečevala spiranje, humusa znatno manj. Humus, naplavljen v neko plast, naj bi bil značilen za obdobje pred nastankom plasti. Grobo rečeno v serijo B bi bil naplavljen humus iz časa nastanka serije A in v serijo C iz časa nastanka serije B. Nedvomno se je humus nabiral v večjih količinah v zmernih in toplih fazah, ko je bila vegetacija bujnejša. Do močnejšega spiranja in nabiranja humusa v jamskih sedimentih naj bi prihajalo v obdobjih manj bujne vegetacije, to je stepe. Vendar vemo, da je za stepe značilna suha klima, v kateri si težko zamislimo takšno spiranje. Protislovja se zaveda tudi avtorica poglavja o sedimentih, ki hkrati z razlago sedimentov serije B kot proizvoda suhe in hladne klime ugotavlja v istih plasteh veliko alohtonih vodnih sedimentov (ilovice, peski) in sledove občasnih, erozijsko šibkih vodnih tokov v obliki plitkih kanalov (cf. str. 24). Drobni (vodni) peski

in ilovice so zastopani predvsem v plasteh 9, 6c, 6b, 4a, 5, 4 in 3 (cf. sl. 1). Posebno značilni so ti nanosi v zgornjem delu plasti 9, ki je kulturno in favnistično sterilni (cf. 143). Za to plast je že Garrodova domnevala, da je vodnega porekla (cf. *BASPR* 15, 1939, str. 57, plast H). Po drugi strani naj bi se plast 9 (kakor tudi plast nad njo in pod njo) odložila v mrzli (stadialni) fazi (cf. str. 24 in 171)! Spodnje plasti serije B (10, 9, 6c) so torej stadialne. Vse vsebujejo skoraj izključno alohtone vodne sedimente (drobni peski, ilovice, humus) in skoraj nič grušča, če izvzamemo leče ostrorobega grušča (alohtonega!) in podorne bloke. Srednje plasti serije B (6b, 7, 6a, 4b, 4a, 5) so interstadialne. Po sestavi se od predhodnih razlikujejo le po večji primesi korodiranega grušča. Interstadialna razlaga sloni predvsem na stopnji zaobljenosti grušča in na iluvialnih pojavih, kot je izločanje železovih in kalcijevih spojin (cf. str. 22—24). Zgornje plasti serije B (4, 3) in plasti serije C so izrazito stadialne, kar dokazujejo čisti ostrorobi grušči (predvsem v plasti 2). Plast 1 je holocenska in vsebuje keramične najdbe. Zanimiva je njena sestava: skoraj izključno ostrorobi (!) grušč, močno pomešan s humusom. V spodnjem delu je grušč rahlo korodiran in sprijet (zasigan). Humus se je nabiral v plasti 1 navkljub bujni holocenski vegetaciji, ki naj bi preprečevala spiranje, in pomanjkanju humusa v predhodnem stepskem obdobju. Pod njo ležeča plast 2 ima zelo malo humusa in to le v svojem zgornjem delu, kar bi po našem mnenju pomenilo, da v holocenu praktično ni bilo spiranja humusa v starejše plasti. Tudi kemičnega preperevanja sedimentiranega grušča ni bilo, ker je ta ostal ostrorob. Zato se lahko vprašamo, koliko in zakaj se je spreminjal grušč v zadnjih interstadialih, ko razmere niso mogle biti bistveno drugačne od današnjih. Ali ni morda današnje stanje posledica zelo dolgotrajnih procesov od časa, ko se je grušč odložil, pa do danes? Kolikšna je potem v našem primeru klimatska vrednost zaobljenega ali oglatega grušča?

Na koncu pogledjmo na kratko še plasti serije A. Plasti 13 in 11 sta označeni kot interstadialni predvsem na osnovi močne zaobljenosti grušča ter drobcev kapnikov in iluvialnih pojavov v zgornjem delu plasti 12 (cf. str. 23—24). Avtorica predvideva v času nastajanja obeh plasti pre-

cejšnjo humidnost (povezano s pogostimi vodnimi tokovi v jami), za katero pa nima dokazov. Torej ravno obratno kot pri seriji B, kjer imamo dokaze za humidnost, klima pa bi morala biti aridna! Plasti 14 in 12 sta stadialni. Zadnja predstavlja celo maksimalno ohladitev v seriji A, ki morda sovпада s I. würmskim pleniglacialom (cf. str. 170).

Da se tudi favna ne ujema povsem z razlago sedimentov, priznavajo avtorji sami. Tako v mrzlih (stadialnih) fazah serije B in C ni arktične favne, nasprotno pa imamo v izrazito mrzli plasti 2 tipično gozdno favno (cf. str. 70—71, 171—172). V toplih (interstadialnih) fazah (plasti 13, 11, 7, 6a) imamo zopet tipično arкто-alpsko favno, npr. snežno jerebico (plast 13), polarno lisico (plasti 13, 11, 7, 6a), snežno miš (plasti 13, 11) in kozoroga (plast 11). V razlagi sedimentov je torej mnogo protislovij in ne-logičnosti, ki vzbujajo dvome o njeni pravilnosti. Razen tega je zaradi številnih plasti, od katerih se vsaka navezuje na neko klimatsko fazo (po francoskem vzorcu?), vse skupaj toliko nepregledno, da zaradi dreves ne vidimo gozda. Poenostavljena naša razlaga bi bila: serija A — Würm I, serija B — Würm I/II in serija C — morda Würm II in III, vse v smislu alpske geokronologije. Mislimo tudi, da ves humus ni bil naplavljen, marveč ga je, predvsem v kulturnih plasteh, povzročil človek s svojimi odpadki. V topli in zmerni interstadialni klimi se je tega humusa nabralo (in ohranilo) dosti več kot v mrzlih stadialih.

Favna (skupaj 108 vrst) je izčrpno obdelana po sistematiki od mehkužcev do velikih sesalcev. Posebna pozornost je posvečena malim glodalcem, ki so zelo občutljivi (naglo prilagodljivi) na spremembe okolja. Razlaga pleistocenskega okolja in klimatskih razmer sloni predvsem na analizah njihovih ostankov, pri čemer je posebno poudarjena vloga poljske voluharice (*Microtus arvalis*) in vrtné krčice (*Pitymys subterraneus*) (cf. str. 70—71). Razlage favne se, kot rečeno, ne ujemajo povsem z razlagami sedimentov. Ostanki velikih sesalcev (konj, gozdni jelen, pragovedo, kozorog) so prišli v jamo z lovskim plenom pračloveka. Lovili so predvsem stepske, manj gozdne vrste, medtem ko značilnih arкто-alpskih vrst skoraj ni. Konj kot izrazita stepska žival nastopa v dveh vrstah (*Equus germanicus* in *Equus hydruntinus*) najpogosteje v

plasteh 11 in 13 (obe interstadialni!) in ga ni več v plasteh 5—2 (vse stadialne!) (cf. str. 56). Med zvermi so najbolj številni ostanki jamskega medveda. Ti se dobijo v vseh plasteh, razen v plasteh 14, 5, 3 b, 3 a, 3, 2 in 1 (cf. str. 52—53). Popolnoma manjkajo v plasteh, ki se pripisujejo poznemu Würmu, kar se ujema s splošno sprejeto tezo o njegovem izumrtju konec Würma (cf. Musil, R.: *Ursus spelaeus* 3, 1981, str. 9—10). Zanimivo je, da se ostanki jamskih medvedov pojavljajo v kulturnih plasteh skupaj z drugimi ostanki lovskega plena, od katerih se po ohranjenosti (razbitosti) ne razlikujejo. Ker imamo v Sloveniji precej postoj s številnimi najdbami jamskih medvedov (med zadnjimi so Divje babe v dolini Idrijce, v katerih izkopavanja še tečejo), se nekoliko dlje pomudimo pri problematiki lova nanj ter argumentih za in proti. Pri tem ne moremo mimo splošno sprejetega Kobyjevega mnenja, da paleolitskih najdišč z jamskim medvedom kot lovskim plenom ni in jih tudi v bodoče zelo verjetno ne bo (cf. Koby, F. G.: Les paléolithiques ont-ils chassés l'ours des cavernes? Conclusion. *Actes de la Société jurassienne d'émulation*. Porrentruy 1954). Razpredelnica, ki smo jo naredili na osnovi podatkov iz publikacije (cf. str. 52—53, 56—57 in tab. 1 na str. 62), nam jasno kaže, da imamo v primeru Bačo Kiro vse elemente, ki jih Koby zahteva za postaje lovcev na jamske medvede. Prvič imamo, zlasti v mlajšepaleolitskih plasteh, intenzivno poseljenost s kurišči (plast 6 a/7 in 11) (cf. Map 1—3) in delavnicami ter gostoto najdb, ki se lahko v 30 cm debeli plasti 11 primerja z najbogatejšimi postajami v Evropi. Drugič se skupaj z ostanki jamskih medvedov dobijo tudi ostanki običajnega lovskega plena (ekvidi, cervidi, bovidi itd.) (cf. str. 120—121, 151). Tretjič imamo v kulturno bogatejših plasteh tudi več ostankov jamskih medvedov in običajne lovne divjadi. Te plasti imajo tudi veliko orodij (približno 10—20 % vseh najdb) in retušerjev (plast 11 kar 21 kosov). Prav tako imajo kurišča (plast 6 a/7 tri, plast 11 pa celo več kurišč v štirih nivojih). Okoli kurišč se kopičijo najdbe in kostni ostanki. Veliko je ožganih kosti. Četrto je bilo v kulturno bogatih plasteh najdenih veliko kosti z vrezi (cf. str. 99, 142, 155), za katere sicer ne vemo, katerim živalskim vrstam pripadajo, lahko pa domnevamo, da so med njimi tudi medvedje. Avtorji monografije se v proble-

matiko lova na jamskega medveda hote ali ne hote ne spuščajo, čeprav bi imeli za to vse možnosti in prvovrstno gradivo. Še več, pri obdelavi srednjepaleolitskih kulturnih ostankov (plasti 11 a—14) so prišli celo do ugotovitve, da jamski medved ni bil lovski plen in da je poginjal v jami samo v času človekove odsotno-

Plast	Ostanki lovnih živali (kosov)	Ostanki jamskih medvedov (kosov)	Kamena industrija (kosov)		C 14
1	—	—	—		
2	4	—	—		
3	4	—	—		
4	5	3	20		
3 a	—	—	1		
3 b	—	—	4		
5	—	—	1		
4 a	3	4	29		
4 b	12	14	165	↑	
4 b/6 a	—	1	2		
6 a	21	90	521		29 150 BP
6 a/7	26	13			
6 a/8	—	1	—		
7	40	56	652		
7/6 b	11	12	74		
6 b	16	34	—		32 700 BP
6 b/8	1	5	1		
8	37	45	2		
8/6 c	2	8	—		
6 c	17	27	1		
6 c/9	1	1	—		
9	13	3	239		
9/10	—	1	—		
10	7	6	—		
11	258	507	19 843		43 000 BP
11/12	3	8	66		
11 a	14	26	51		
11 a/12	6	5	66		
12	21	70	52		
12/13	13	9	579		
13	51	12	786		47 000 BP
13/13 h	1	5	—		
13 h	2	6	373		
13 h/14	1	1	11		
14	—	—	3		

sti (cf. str. 112). Trditev je zasnovana na dejstvu, da imajo kulturno bogate plasti (12/13, 13 in 13 h) zelo malo medvedjih ostankov in obratno (primerjaj tudi našo razpredelnico!). Nam se argument ne zdi preveč prepričljiv, saj se pogostnost medvedjih ostankov v glavnem pokriva s pogostnostjo ostankov običajne lovne divjadi. To velja tudi za vse mlajšepaleolitske plasti (4—11). Nekatera odstopanja, kot na primer v plasteh 13, 11 in 6 a, si lahko razložimo tudi s specializacijo lova. Razen tega jamski medved ne nastopa nikjer, razen v plasti 11 (kar je nedvomno posledica lova), tako številčno kot v postajah, ki jih obravnava Koby. Dejstvo, da imamo medvedje ostanke tudi v kulturno sterilnih plasteh, ne pomeni veliko, ker jih povsod spremljajo tudi ostanki običajne lovne divjadi. Razen tega so ti ostanki, z izjemo plasti 6 b, številčno redki. Ni izključeno, da so tudi te plasti kulturne, čeprav za to ni neposrednih dokazov. Zanimive bi bile razlike (če so) med ostanki iz kulturno bogatih in kulturno revnih plasti ter kulturnih in nekulturnih plasti. Edini podatki, ki ga imamo, je za plast 8, kjer se omenjajo cele kosti v anatomske legi (cf. str. 145, 161/162). Nadalje se v neposredni bližini ognjišč kopičijo številni izolirani zobje in majhni kostni fragmenti, bolj stran pa večji fragmenti in cele kosti. O zaobljenosti kostnih fragmentov ni povedano nič, čeprav jo starejša Garrodina izkopavanja omenjajo in so v monografiji publicirana koščena orodja, ki bi lahko bila tudi protolitska. Takim in podobnim malenkostim bi morali posvetiti veliko več pozornosti, če bi hoteli dokončno rešiti sicer postranski (z oziroma na ostale bogate najdbe) problem lova na jamskega medveda in druge probleme v zvezi z njim. Naj na koncu opozorimo še na plano najdišče Érd na Madžarskem, kjer so bili skupaj z običajnim lovskim plenom najdeni tudi zelo številni ostanki jamskih medvedov, ki nedvomno niso poginili sami od sebe in se potem slučajno znašli med kulturnimi ostalinami. (cf. Gábori-Csánk, V: *Le station du paléolithique moyen d'Érd — Hongrie*. Budapest 1968).

Zelo pomembne so najdbe človeških ostankov (cf. str. 75—79). Žal so vsi ohranjeni v zelo majhnih lobanjskih fragmentih in v obliki izoliranih zob (med njimi tudi mlečni!). Zaradi tega je točna determinacija podvrste (*Homo sapiens sapiens* ali *Homo sapiens neanderthalensis*)

odprta. Avtorja poglavja o človeških ostankih se nagibata k neandertalcu (cf. str. 79), medtem ko sta jih B. Ginter in J. K. Kozłowski v sklepnem delu monografije pripisala kar podvrsti *Homo sapiens sapiens* (cf. str. 169). Verjetno zato, ker so bili najdeni v plasteh (11, 7/6 b, 7, 6 a/7), ki so po kulturni vsebini opredeljene v mlajši paleolitik. Taka šablonska rešitev ni dopustna, saj je bil *Homo sapiens sapiens* lahko tudi nosilec končne srednjepaleolitske (moustérienske) kulture in *Homo sapiens neanderthalensis* začetnih (aurignacijskih) stopenj mlajšepaleolitskih kultur (cf. *Rock Shelters of the Perigord*, 1980, str. 43 in Bordes, F.: *Vingt-cinq ans après: le complexe moustérien revisité*, BSPF 78, 1981, str. 85). Prehod iz ene kulturne stopnje v drugo je zapleten in kompleksen pojav, ki ga ne moremo vedno razložiti zgolj s prihodom nove vrste in izmenjavo populacije (cf. str. 170). Doslej nimamo najdišča, ki bi na zadovoljiv način rešilo prehod iz srednjega v mlajši paleolitik. Obstaja pa vrsta najdišč s stratificiranimi kulturnimi ostanki obeh stopenj neposredno iz časa pred izvršitvijo prehoda in časa za njim. Mednje sodi tudi jama Bačó Kiro, zato se pomudimo nekoliko dlje še pri njenih kulturnih ostankih.

Avtorji monografije postavljajo prehod iz srednjega v mlajši paleolitik med plasti 11 a in 11, torej v končni del bolj gruščnate serije A sedimentov. Do spremembe v sedimentaciji je prišlo neposredno potem, ko je bil prehod že izvršen, in sicer v plasti 10 (vodni nanos?!). Vse plasti serije A (razen 11) kulturno pripadajo srednjemu paleolitu. Najdbe so razpršene po plasteh, zato ne moremo govoriti o pravih kulturnih horizontih. Edina izjema je kulturni horizont na prehodu plasti 12/13 (cf. str. 99 in 112). Prav tako ni nobenih ostankov kurišč, čeprav so bili v plasti 13 najdeni drobci oglja listnatega grmičevja (cf. *Sprawozdania Archeologiczne* 25, 1973, str. 25). Najdbe iz posameznih plasti se tipološko in petrografsko bistveno ne razlikujejo med seboj. Levallois tehnika odbijanja je močnejše zastopana samo v plasti 12/13, v plasteh 13 in 13 h je komaj zaznavna, v ostalih (bolj revnih) plasteh pa je sploh ni. Petrografsko prevladujejo vulkanske kamenine, za razliko od mlajšepaleolitskih horizontov, kjer imamo opravka izključno s kvalitetnim, importiranim sileksom (cf. str. 82, 88, 99 in 159). Vendar je tudi večina orodij iz kulturno najbo-

gatejših plasti 13 in 13 h iz kvalitetnega sileksa (cf. str. 88). V plasti 11/12 prevladuje kvalitetni sileks nad vulkanskimi kameninami, v plasti 11 a pa jih že popolnoma izpodrine (cf. str. 109, 111). Nad nedvomno moustérienski plasti 13 in 12/13 z bogatim inventarjem imamo kulturno revne plasti 12, 11/12 in 11 a, katerih uvrstitev v srednji paleolitik ni povsem zanesljiva. To velja še posebej za plasti 11/2 (cf. str. 116) in 11 a. V slednji so bila skupaj najdena (tipična) srednjepaleolitska in mlajšepaleolitska orodja, prva pri dnu, druga pa pri vrhu plasti (debelina plasti ni navedena, vendar ni velika, ker gre v bistvu za dno 30 cm debele plasti 11). Prav zaradi teh srednjepaleolitskih orodij v plasti 11 a je bila tudi plast 11/2 uvrščena v srednji paleolitik. Situacija je podobna francoskemu najdišču Le Moustier, kjer sta v plasti K pomešana moustérien in chatelpéronien (cf. *Rock Shelters of the Perigord*, 1980, str. 178 in 201/202). V obeh najdiščih se pojavljanje srednjepaleolitskih in mlajšepaleolitskih orodij v isti plasti razlaga s kasnejšimi dislokacijami najdb.

Moustérienski horizont v Bačo Kiro vsebuje 9–10 % orodij. Med njimi je zelo malo mlajšepaleolitskih tipov (največ v plasti 12/13). V vseh bogatih horizontih se omenjajo kosti z vrezji (cf. str. 99, 107, 110). V plasti 12 je bil najden celo dokaj prepričljiv fragment z vrezanim cikcak ornamentom, ki naj bi bil doslej najstarejši znani moustérienski umetniški izdelek (cf. str. 117). Omenja se tudi fragment koščenega šila v plasti 12/13, ki pa ni objavljen (cf. str. 107). Navedene najdbe so v nasprotju s prevladujočim prepričanjem, da v srednjem paleolitu niso poznali koščenih orodij (razen retušerjev) in umetnosti. Vendar v zadnjem času poznamo številna sporna primitivna koščenja orodja in ornament tudi iz moustérienske plasti v španski jami Morín (cf. Echegey, J. G. — Freeman, L. G.: *Cueva Morín. Excavaciones 1966–1968*. Santander 1971, str. 135 ss.)

V podrobno kulturno-arheološko razlago posameznih srednjepaleolitskih kulturnih horizontov Bačo Kira, o kateri je govora na straneh 112–116, se ne bomo spuščali. Medtem ko plasti 13 h in 13 nimata na Balkanu nobenih pravih paralel, jih ima plast 12/13 veliko. Moramo pa poudariti, da so številne paralele predvsem posledica levallois indeksa, ki ga je J. K. Kozłowski prečnil in so ga avtorji

poglavja o srednjepaleolitskih kulturnih ostankih popravili. Vprašujemo se, koliko je smiselno primerjati Bačo Kiro (posebno plasti 13 h in 13) s francoskimi najdišči. Vprašanje kulturne pripadnosti plasti 12, 11/12 in 11 a se nam zdi odprto, čeprav so se iz prej navedenih razlogov avtorji poglavja odločili za srednji paleolitik. Glede na atipičnost orodij, odsotnost levallois tehnike, vse večjo uporabo kvalitetnega sileksa in obdelavo kosti se lahko odločimo tudi za kulturo, ki je zelo blizu začetku mlajšega paleolitika. Za ves moustérienski kompleks imamo tudi eno precej ohlapno C 14 datacijo: plast 13 je starejša od 47 000 BP (Gr. N. — 7570).

Za razvoj mlajšega paleolitika je izredno važna 30–35 cm debela plast 11. V sedimentološkem smislu se plast navezuje na pod njo ležeče srednjepaleolitske plasti. Plasti nad njo pa so, kot smo videli, sedimentološko drugačne, ker so bile odložene v drugačnih pogojih. V plasti 11 so bili odkriti ostanki štirih stratificiranih kurišč in 19834 odbitkov (med njimi 667 orodij in 18 jeder), razpršenih po vsej plasti. Kulturnih horizontov ni, čeprav kurišča govore za vsaj štiri. Večina najdb (15343) pripada zgornjemu delu plasti, ostanek (4335) spodnjemu. Zaradi neizrazitih kulturnih horizontov so vse najdbe iz plasti 11 obdelane kot celota. Vsa orodja in odbitki so skoraj izključno iz kvalitetnega kremenca, ki izvira iz oddaljenih nahajališč. Značilna je skrajna izraba materiala (malo jeder in ogromno odbitkov) in orodij (reutilizacija) (cf. str. 159–160). Procent orodij je še enkrat večji kot v srednjepaleolitskih plasteh. Med njimi imamo skoraj izključno mlajšepaleolitske tipe (cf. str. 122 ss in 139), srednjepaleolitska orodja pa se pojavljajo le izjemoma (cf. str. 137/138, 139). Kulturno pripada plast aurnigacienu, od katerega pa tipološko precej odstopa (cf. Delporte, H.-Djindjian, F.: Note à propos de l'outillage aurnigacien de la couche 11 de Bacho Kiro, *Prace archeologiczne* 28, 1979). Zato je J. K. Kozłowski osnoval novo kulturno in kronološko stopnjo »bačokirien« (cf. tudi Kozłowski, J. K.: *Le Bachokirien — la plus ancienne industrie du paléolithique supérieur en Europe, Prace archeologiczne* 28, 1979). Zanj so značilne kline (med njimi tudi aurnigacienske) z enim ali dvema retuširanimi robovoma in praskala na klini. Gobčasta praskala so zelo redka in atipična ter proti vrhu

plasti številčno naraščajo (cf. str. 128). Gredljastih praskal ni. Vbadala so redka in raznovrstna. Malo je tudi prečno retuširanih klin, klin z izjedo in retuširanih klinic. Omenjajo se tudi 4 konice Font-Yves (cf. str. 137). Koščenega orodja, razen 21 retušerjev in enega manj prepričljivega perforatorja (tipa Cueva Morín), ni. Najdeni so bili tudi trije prevrtani obeski: en koščen (cf. str. 141) in dva iz zob (cf. str. 170).

»Bačokirien« je po J. K. Kozłowskem najstarejša kulturna stopnja aurignacijska na Balkanu in v Evropi (cf. str. 170). Med njo in moustérienskim kompleksom obstaja kulturni hiatus, ki ga Kozłowski razlaga z izmenjavo podvrst *Homo sapiens sapiens* in *Homo sapiens neanderthalensis* (cf. str. 170 in *Prace archeologiczne* 28, 1979, str. 81). Absolutna datacija zgornjega dela plasti 11 in s tem »bačokiriena« je več kot 43000 BP (Gr N 7545) (cf. str. 168). Plast 11 je po Kozłowskem interstadialna in ima najboljše kulturne paralele v spodnji aurignacijski plasti jame Istállóskő (cf. str. 170), ki jo Vértes postavlja v začetek »würmskega interstadiala«, to je Würma I/II (cf. Vértes, L.: *Untersuchungen der Ausfüllung der Höhle von Istállóskő. Zeitbestimmung. Acta archaeologica* 5, 1955, str. 258). Plast iz Istállóskő je za razliko vsebovala veliko koščenih konic in malo kamnitih artefaktov, ki so dejansko podobni artefaktom iz plasti 11 v Bačo Kiru. Odstopanja so tudi v C14 datacijah obeh najdišč.

Ob novi kulturni stopnji, »bačokirien«, katere utemeljenost se bo pokazala šele s časom, nehotе pomislimo na francoski châtelperronien, ki nima z njo verjetno nič skupnega, ima pa podobno relativno-kronološko pozicijo na prehodu srednjega v mlajši paleolitik. Po novem se châtelperronien postavlja v začetek francoskega Würma III prej v Würm II/III), absolutno pa se datira tik pred 32000 BP (cf. *Rock Shelters of the Perigord*, 1980, str. 240, 267, 273 ss). Kakor v Franciji châtelperronien, sledi tudi v našem primeru »bačokirien« pravi aurignacien, ki ga poznamo iz kulturno bogate plasti 6a/7 (cf. str. 151 ss in 165). V tej plasti se prvič pojavijo gredljasta praskala, medtem ko je število gredljastih praskal na klinah in retuširanih klin skoraj izenačeno (v ostalih plasteh absolutno prevladujejo retuširane kline). Razen tega je bilo v plasti najdenih več nedvoumnih fragmentov

koščenih konic, ki še dodatno dokazujejo njeno pripadnost aurignacien. Absolutna datacija na osnovi C14 je $29150 \pm \pm 950$ BP (Ly 1102), kar bi v primerjavi z datacijo plasti 11 govorilo za izredno dolgotrajen razvoj od začetnih, nedvomno mlajšepaleolitskih stopenj, do aurignacijske z vsemi svojimi značilnostmi.

Med plastema 6a/7 in 11 je približno 1,5 m debela serija plasti, ki kulturno pripadajo »bačokirien« (cf. str. 163). Večina plasti je kulturno revnih ali celo sterilnih. Številčne kulturne ostanke imamo v plasti 9. To je več kot 0,5 m debel sloj podornih skal in vodnih sedimentov. V času nastajanja plasti 9 naj bi bila jama večji del neprimerna za bivanje (cf. str. 143). V tej plasti je bilo najdenega tudi nekaj primitivnega koščenega orodja, med drugim fragment ne ravno prepričljivo objavljene koščene konice s precepljeno bazo (cf. str. 145). Isto lahko trdimo še za nekatere objavljene koščene konice iz drugih plasti. Prvo pravo koščeno konico imamo šele v kulturno bogati plasti 7. Ohranjena je samo baza, ki je ornamentirana z vrezi (cf. str. 151). Kamenno orodje plasti 7 se bistveno ne razlikuje od orodij iz plasti 11, zato je pripadnost isti kulturni stopnji upravičena. Iz kulturno sterilne plasti 6b imamo še eno C14 datacijo: 32700 ± 300 BP (GrN 7569), ki se ujema s C14 datacijo višje ležeče plasti 6a/7. Aurignacijski seriji pripadata tudi plasti 4a in 4b, vendar objavljeno gradivo tipološko ni prepričljivo. Celotno aurignacijsko serijo, razen plasti 11, postavlja J. K. Kozłowski in B. Ginter v srednji Würm, s tem da je plast 9 hladna, potem pa si sledijo topla in hladna obdobja, ki se končajo s hladno plastjo 4a (cf. str. 170—171).

Kulturni ostanki iz vseh ostalih plasti (2—5) so tako maloštevilni in atipični, da je njihovo kulturno opredeljevanje zelo problematično. Verjetno pripadajo tardigravettien (cf. str. 166). Geokronološko so te plasti iz II. würmskega pleniglaciala (cf. str. 172).

Če na koncu strnemo nekaj misli našega dolgega prikaza, lahko ugotovimo, da je publikacija kot celota izčrpna in bo imela predvsem, kot vir podatkov trajno vrednost pri proučevanju balkanskega paleolitika. Vendar nas v prikazu in razlagi gradiva moti preveč pomanjkljivosti. Predvsem se moramo zavedati, da je bil raziskan samo relativno majhen prostor

pri jamskem vhodu, kjer pa lahko pričakujemo še veliko najdb in ustrežnejše rešitve vprašanj, ki so prišla na dan z arheološkim posegom v to pomembno najdišče. Spomnimo naj samo na paleolitske najdbe daleč stran od vhoda (cf. Garrod, D. A. E., *BASPR* 15, 1939, str. 76 ss). Pri nastanku jamskih sedimentov je voda (vključno z manjšimi vodnimi tokovi) odigrala pomembno vlogo, ki se v poglavju o stratigrafiji močno poudarja, pri obravnavanju kulturnih ostankov pa o njenem delovanju in morebitnih posledicah zremo zelo malo. Normalno je, da v takih primerih pomislimo na možnost dislociranja in celo mešanja najdb iz različnih plasti. Nad kulturno najbogatejšo plastjo 11 imamo na primer izrazite vodne nanose, ki so sestavni del plasti 10 in 9. Plast 9 je spodaj celo rahlo nagubana in v sredini premešana (cf. str. 11). In vendar imamo v njej precej močan kulturni horizont, ki naj bi kljub delovanju vode ostal nedotaknjen! Vprašamo se tudi, kolikšne so klimatske vrednosti vodnih nanosov? Zaradi močnega in dolgotrajnega delovanja vode lahko postanejo vprašljive C 14 datacije, pri katerih pogrešamo komentar. V poglavju o sedimentih tudi ni razvidno, ali so vse ilovice vodni nanosi ali so med njimi tudi take, ki so nastale zaradi kemičnega preprevanja. Kaj se je dogajalo s plastjo 11 in morebitnimi drugimi plastmi, preden je (tekoča) voda odločila ilovnatost plast 10? Ali je delovala erozija in do kakšne mere? Vse to so vprašanja, ki jih monografija obide, so pa lahko bistvena za pravilno razlago plasti in njihove vsebine. Tudi povezovanje Bačo Kira s severnogrškimi palinološkimi profili in njihovimi geokronološkimi interpretacijami (cf. str. 25 in 169 ss) se nam zaradi različnih klimatskih režimov (kontinentalnega in mediteranskega) ter manjkajočih pelodnih analiz iz Bačo Kira ne zdi ravno primerno in je le začasen izhod v sili. Favna je obdelana enostransko, samo s paleontološkega vidika. Lovu, gibalno paleolitskega življenja in razvoja, je posvečeno premalo pozornosti, če izvzamemo nekaj med vrsticami navrženih podatkov. Bolj so se avtorji monografije potrudili pri razlagi človekove dejavnosti v jami (na osnovi kulturnih ostankov), ki jo ilustrirajo s tremi kartami najdb v florisu (cf. str. 160—161 in Maps 0—3). Take karte so zelo koristne in bi bile zaželenje za vse kulturne horizonte.

Kakorkoli, monografija prinaša vrsto novih podatkov, odpira nove probleme in je na balkanskem prostoru še kako dobrodošla, čeprav napisana s peresi tujih strokovnjakov.

Ivan TURK

Ritrovamenti archeologici recenti e recentissimi nel Friuli-Venezia Giulia. — [1^a ed.]. — Trieste, dec. 1982. — 121 str.; 30 cm. — (*Relazioni*; 1.)

V zadnjem času je v Trstu izšlo več opaznih arheoloških publikacij, kot so katalog velike razstave o prazgodovini širšega tržaškega zaledja (*Preistoria del Caput Adriae*, Trst 1983), dalje Akti Društva za prazgodovino in protozgodovino dežele Furlanije — Julijske krajine (*Atti della Società della preistoria e protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia*, vol. 4, 1978—81, Pisa 1982) in seveda tudi v naslovu omenjena Poročila (*Relazioni*) tržaškega Spomeniškega nadzorništva (*Soprintendenza per i beni culturali e ambientali e architettonici archeologici, artistici e storici del F-VG*). Našteti je bilo treba vsa tri dela, saj se omejujejo na podobno geografsko področje, sodelovali so pretežno isti avtorji ter institucije in se seveda tudi posamezni prispevki vsebinsko prepletajo, dopolnjujejo in včasih tudi ponavljajo. To slednje ne moti, saj je vsaka izmed publikacij zaključena in se obrača na določen krog bralcev. Prav Poročila med omenjenimi deli pomenijo neko osvežitev, zato jim ne bo odveč posvetiti vsaj malo pozornosti.

Poročila so nekakšen obračun dela tržaškega Spomeniškega nadzorništva v zadnjih letih, l. 1983 spomladi pa jih je dopolnjevala tudi razstava v obnovljeni palači Economu v Trstu. Tržaški urad je pristojen za celo deželo F-JK, tako je bilo delo celotne službe vse od potresa v Furlaniji osredotočeno na posledice katastrofe. Pregledna karta dežele nas v začetku seznani z najdišči, kjer so izvedli ali vsaj nadzorovali posege. Vidimo lahko, da kljub izrednim razmeram katalog prikazuje dejavnost na celotnem ozemlju nekako enakomerno. Ob vsakem sestavku je tudi seznam vse potrebne in uporabljene literature, kar preglednost in uporabnost Poročil le povečuje. Avtorjem je očitno dostopna tako slovenska kot tudi ostala literatura.

Zaradi aktualnosti razstave kot tudi zaradi razumljivosti najširšemu krogu obiskovalcev in bralcev se je urednik Poročil (G. Pavan) odločil takoj po uvodnih besedah uvrstiti posnetke didaktičnih panojev z razstave. Gradivu, ki pogosto tudi ni izrazito »razstavno«, so grafični prikazi z rekonstrukcijami najdišč in predmetov ter kronološke sheme vdihnili več privlačnosti, predvsem pa izpovednosti.

Tekstualni del uvaža Emmanuela MONTAGNARI z opisom najdb iz treh (izmed 12) mezolitskih najdišč na Tržaškem Krasu: iz Katrne pečine (»Caverna Caterina«) pri Nabrežini, iz Pečine Podkičar pri Trebčah (»Cavernetta di Trebiciano«)¹ in iz jame »Tartaruga« pri Zgoniku. Avtorica za prvi dve najdišči ugotavlja, da ju najdbe uvrščajo v starejše faze mezolitika, pri izkopavanjih pa so ugotovili tudi paleolitske plasti. Na vseh treh najdiščih so bile izkopane le manjše površine.

Z obsežnejšimi izkopavanji nas seznanja Franca MASELLI SCOTTI (Cattinara e i castellieri triestini, 1977–1979), a tudi poskuša interpretirati svoje rezultate: na Katinari se je življenje začelo s pozno bronasto dobo in ni preživelo mlajše železne dobe. Avtorica povezuje to prekinitev, kot jo že nakazujejo P. Cassola ter A. in J. Šašel, z dogajanjem v širšem furlanskem in jugovzhodnoalpskem prostoru.

Prazgodovinski pokop v gomili opisuje Serena VITRI (Tomba a tumulo, Selvis di Remanzacco, 1981). Pokop pripisuje zaradi bronastega bodala kulturi Polada. V isti gomili so našli vsaj še en zgodnj srednjeveški (?) pokop, a ga avtorica posebej ne obravnava. Posebej pa obravnava bronastodobne pokope v gomilah, ki so za sedaj v Furlaniji še dokaj redki.

Fausto GNESOTTO poroča o sondiranju bronastodobnega kolišča (Insediamento dell'età del bronzo recente, Canale Anfora, Terzo 1980–81) v neposredni bližini Ogleja. Vloge odkritih kolov še niso do kraja pojasnili; za oglejsko področje pa je odkritje naselja iz te dobe vsekakor pomemben rezultat. Avtor je

¹ Pravo ime jame sta mi posredovala tovariša Dušan Kalc in S. Flego. Slednji je tudi pokazal, da bi bilo moč z načrtnim pristopom še za marsikatero najdišče ugotoviti in ohraniti domača imena (Primorski dnevnik, 14. dec. 1983, str. 3).

z izkopavanji in s prispevkom načel problem doslej nepoznane predrimske poselitve tega področja. Ozemlje, še posebej prazgodovinska najdišča, sta prizadeli rimska in poznejša avstrijska bonifikacija močvirij.

Skupina avtoric (Anne Marie ADAM, Paola CASSOLA GUIDA, Marina MORETTI, Serena VITRI) opiše prazgodovinsko poselitev Pozzuola v Furlaniji: slučajne najdbe, vse od neolita naprej, so opozorile na blago vzpetino »Ciastei« ob hudourniku Cormor, kjer so z izkopavanji nedvomno dokazali »kaštelirsko« poselitev. Odkrit je bil tudi delavniški predel, poleg tega pa še tri (ali štiri) žgana grobišča. Avtorice iščejo povezave s severno Italijo, najdbe iz starejše železne dobe pa povezujejo z najdišči v Sloveniji in v Alpah.

Iz S. Daniela ob Taljamentu objavlja Laura ZUCCOLO manjše grobišče iz 1. stol. n. št. z zanimivimi opažanji in razmišljanji o pogrebnih običajih.

Poleg že omenjenega zapisa o kaštelirjih je Franca MASELLI SCOTTI prispevala še več sestavkov. Opis sondiranja vile rustike pri Nabrežini (*Villa rustica*, Aurisina 1976) je kljub majhnim odkritim površinam pomemben zaradi bogatih bronastih najdb, tj. okovja, kakršno sicer pripada javnim spomenikom.

Naslednji prispevek iste avtorice obravnava najdbe iz podvodnih raziskav v enem od izvirih Timava pod Štivanom (*Materiali romani rinvenuti alle Fonti del Timavo*, 1950, 1969). Tako prazgodovinske kot rimske najdbe povezuje z izrednim pomenom kraja, kot tudi z domnevnim pristaniščem na tem mestu. Že pred časom najdeni, a šele pred kratkim interpretirani napis NUMEN SARTURNI skupaj z ostalimi posvetilnimi napisi božanstvom prav tako potrjuje ključno vlogo izvirov v (prazgodovini) in antiki. Ker je bilo področje močno frekventirano tudi v zgodnjem srednjem veku, se nam zdi čudno, da manjka zgodnj srednjeveški material.

Luisa BERTACCHI prikazuje rimski vodnjak v Ogleju (*Cisterna romana*, Aquileia 1968): izkopavanje vodnjaka v antičnem velenestu je razkrilo mnogo gradbenih značilnosti, material z dna, začuda tenka plast 1. stoletja našega štetja, pa je odlično ohranjen (predvsem železo) in je bogato poplaval napore.

Tik nad rimskim teatrom v Trstu je izkopavala F. MASELLI SCOTTI (Ne-

cropoli romana, Trieste). Po opisu ostan-
kov arhitekture se zadrži pri skeletnih
grobovih 4. do 6. stoletja, ki še ne ka-
žejo prisotnosti krščanskih običajev. Po-
ložaj tega grobišča v bližini že znanih žga-
nih pokopov obravnava avtorica tudi s
stališča urbanističnega razvoja Trsta. Tea-
ter leži, kot dokazujejo obravnavani gro-
bovi, izven antičnega mesta. Po legi tega
grobišča ob cesti Donota, ki je nastala
vsaj že v srednjem veku, poskuša avto-
rica ob drugih najdbah v mestu Trst
slediti domnevni poteku ceste proti
Ogleju. Pokopi trupel v amforah — pred-
vsem otroških — pa nakazujejo nepri-
čakovane trgovske zveze antičnega Trsta
s Španijo v 4. in 5. stoletju.

Z renesančno keramiko iz Ogleja (*Ce-
ramica rinascimentale, area a sud della
Natissa*) nas seznanja Paola LOPRE-
ATO. Avtorica je ugotovila, da je bilo
področje naseljeno do pozne antike in
ponovno od 12. do 16. stoletja. To drugo,
srednjeveško obdobje ilustrira z izbra-
nimi keramičnimi najdbami, kar je bilo
še zlasti možno ob uspešnih razstavah
takšne keramike v Gorici, Benetkah in
Ogleju samem.

Giovanni GORINI obdela novce z iz-
kopavanj v S. Danielu, Ogleju in Trstu.
Za vsak novce je poleg določitve pri-
pravil še kratek opis in komentar, kar
sicer nepriladne numizmatične opise po-
življa in približuje širšemu krogu bra-
lcev. S tem pregledom se *Poročila*
tudi končujejo.

Matej ŽUPANČIČ

**Mircea Petrescu-Dîmbovița, Die Sichel-
n in Rumänien.** Prähistorische Bronzefun-
de 18/1, München 1978 (198 s., 300 T.)

Delo M. Petrescu-Dîmbovițe je sestav-
ljeno iz dveh delov — v prvem so tipološko in kronološko obdelane vse oblike
bronastih srpov, v drugem pa avtor
predstavlja in časovno opredeljuje ro-
munske zakopne najdbe.

Srpe je M. Petrescu-Dîmbovița razdelil
na 5 skupin: srpe arhaičnih oblik (*Si-
cheln von archaischer Form*), gumbaste
srpe (*Knopfsicheln*), jezičastoročajne srpe
(*Zungensicheln*), kavljastoročajne srpe
(*Hakensicheln*) in srpe z neodbitim vliv-
nim jezičkom (*Sicheln mit Gusszapfen*).
Za naše jugovzhodnoalpsko območje je
predvsem pomembna obdelava jezičasto-
ročajnih srpov, delno še gumbastih, med-
tem ko nas ostale oblike skoraj ne do-
sežejo. Ob uvodnih besedah pri posamez-

nih skupinah avtor podaja krajši pregled
zgodovine raziskav ter dosedanje tipološko-kronološke ugotovitve.

Med najbolj razširjene tipe sodijo jezi-
častoročajni srpi, ki jih je M. Petrescu-
Dîmbovița razdelil na 13 tipov, 10 raz-
ličic in 8 posebnih različic. Različice se
v glavnem ujemajo z ustrezajočimi tipi
ali pa se od njih razlikujejo le v nekaj
manj bistvenih značilnostih, posebne raz-
ličice pa so opredeljene le zaradi posebnosti
ročajnega okrasa. Pri delitvi je
avtor izhajal iz splošne oblike srpa, šele
nato so upoštevana rebra na ročaju in
rezilu. S tem je prevzel splošno delitev
H. Schmidta (*ZfE* 36, 1904, 416 ss), ki je
ločil dva osnovna tipa: tistega z bolj
ostrim prehodom ročaja v rezilo (tip 1 a)
in tistega z zaobljenim prehodom ročaja
v rezilo (tip 1 b). To delitev je kasneje
z vmesnim tipom in dvema različicama
dopolnil še W. A. v. Brunn (*Mittel-
deutsche Hortfunde*, RGF 29, 1968, 86 ss)
ter obema glavnima tipoma določil
okvirno kronološko vrednost — tisti z
bolj ostrim prehodom naj bi bil starejši
(BdD-Ha A1), tisti z bolj zaobljenim pa
mlajši (Ha A2-Ha B1). Tako se je M.
Petrescu-Dîmbovița izognil dokaj eno-
stranski delitvi W. Angelija (W. Angeli-
H. Neuninger, *MAGW* 93/94, 1964, 77 ss),
ki je srpe iz zakopne najdbe ob Blat-
nem jezeru razdelil izključno glede na
ročajna in rezilna rebra, zavrača pa tudi
nekatera prejšnja mnenja o kronološki
uporabnosti ojačevalnih reber ter nji-
hovega narezanega oziroma jamičastega
»okrasa«.

Pri posameznih tipih jezičastoročajnih
srpov navaja avtor tako njihovo pogo-
stost v ustreznih časovnih stopnjah mlaj-
še in pozne bronaste dobe po H. Müller-
Karpeju kot tudi njihovo shematično
razširjenost po evropskem prostoru. S tem
posredno tipološko opredeli tudi srpe iz
nekaterih naših zakopnih najdb (Črmoš-
njice, Cerovec, Mali Podljuben, Čermo-
žiše, Hočko Pohorje). Največ jih pripada
preprostemu tipu Uioara 1, za katerega
so značilna tri ročajna rebra, od katerih
se le zunanje nadaljuje v hrbet rezila.
Pogostejši je tudi tip Uioara 2, kjer pre-
haja v rezilo še notranje rebro in to
preko bolj ali manj ostrega preloma, ter
varianta Uioara 2 a, kjer je prehod no-
tranjega rebra v rezilo zaobljen.

Zanimive so tudi ugotovitve glede upo-
rabne vloge srpov — zlasti pri jezičasto-
ročajnih način pritrjevanja ročajnega
podaljška iz organske snovi ni vedno

natančno dokazan, prav tako pa obstajajo tudi različne razlage pomena reber na ročaju (števniki znaki, vlivni znaki, znak lastništva ali pa le za učvrstitve ročaja oziroma rezila). Tudi vprašanja glede same izdelave srpov ostajajo zaenkrat brez zanesljivih odgovorov.

Obsežnejši del knjige predstavlja objava in kronološka razdelitev romunskih zakopnih najdb. Pri tem se je avtor naložil na Müller-Karpejevo poimenovanje stopenj bronaste dobe in kulture žarnih grobišč (starejša — Bd A, srednja — Bd B, C, mlajša — Bd D, Ha A, in pozna — Ha B) ter glede na značilna najdišča posamezne stopnje mlajše in pozne bronaste dobe Sedmograškega tudi poimenoval: Uriu (Bd D), Suseni (Ha A1), Jupalnic (Ha A 2), Moigrad (Ha B 1), Fižešu Gherli (Ha B 2) in Somartin (Ha B 3). Prav tako je postavil posebna poimenovanja časovnih stopenj tudi za ostale predele današnje Romunije. Ob tem je razčlenil seveda tudi zgodovino raziskav in primerjal svojo časovno razdelitev z razdelitvami drugih avtorjev.

Težko je presoditi, kateri del pričujoče študije je pomembnejši. Mirno lahko rečemo, da predstavlja to delo do sedaj najtemeljitejšo obdelavo bronastih srpov in zaradi tega daleč presega meje zgolj nacionalnega pomena. Prav tako pa je v eni knjigi zbrano in s kvalitetnimi risbami predstavljeno tudi gradivo romunskih zakopnih najdb. Takšno predstavitve bi si lahko želeli tudi za naš slovenski prostor oziroma tudi za celotno jugovzhodnoalpsko območje z obmejnimi panonskim prostorom. Na srečo za ozemlje jugovzhodno od našega takšna objava že obstaja (K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama*, 1973), za severnejša območja pa se takšne objave pojavljajo prav v okviru serije PBF (P. Schauer, *PBF 4/2*, 1971, E. F. Mayer, *PBF 9/9*, 1977, J. Rihovsky, *PBF 13/10*, 1983).

Vitko PAHIČ

Elisabeth Ettlinger, *Die italische Sigillata von Novaesium*. Novaesium 9, *Limesforschungen* 21, Berlin 1983, 132 strani teksta, 62 tabel risb z enakim številom strani komentarja, 9 tabel žigov, 10 tabel fotografij in ena barvna fotografija.

Delo obravnava *terro sigillato*, izkoptano do zadnjih let na prostoru rimskih legijskih taborov, zgrajenih ob srednjem

in spodnjem Renu za daljšo in krajšo dobo vojaških operacij v času rimskega osvajanja. Publikacija razčlenjuje toliko materiala, da imajo njene ugotovitve določeno splošno veljavo, in je nepogrešljiv člen v vznemirljivem, dolgotrajnem in zapletenem gnetenju spoznanja s pomočjo primerjanja podatkov iz literarnih, stratigrafskih in tipoloških virov.

Barvna fotografija v kvalitetnem tisku verno in zgovorno ponazarja pomembno kategorijo — barvne odenke gline in površine obravnavanih vrst sigillate.

Ker je knjiga ponovna obravnava materiala, ki je že pred časom omogočil vrsto temeljnih spoznanj Oxéju in Ritterlingu, je avtorica izoblikovala precej uvodnega teksta, ponovila pa je tudi del besedila svojih predhodnikov. Predvsem pa v uvodu temeljito razčlenjuje delovno metodo. Taka razlaga je pri obravnavi sigillate samo navidez odveč. Vsako najdišče in vsaka skupina najdb imata namreč svoje posebnosti. Tako je ob sigillati iz Neussa premalo stratigrafskih podatkov, pa jo je zato treba najprej temeljito obdelati z vidika, kaj pove sama po sebi. Elisabeth Ettlinger je danes gotovo najbolj primerna oseba za tako delo. Z najdiščem Neuss je od vsega začetka raziskovanja povezano tudi vprašanje značaja in lokacije Ateiusovih delavnic (ob Arnu in v Lyonu) in nastanka nekaterih reliefnih kelihov.

V prvih analitičnih poglavjih avtorica razčleni pojem »neokrašene« (»gladke«) sigillate iz Avgustovega časa. Potem obravnava izčrpnije posamezne oblike in podrobnosti njihovega razvoja, pladnje, krožnike, skodelice in čaše. Pomembne so količine in intenzivnost posameznega pojava. Število posod s črno površino je razmerno majhno, prav tako je z začetnimi stopnjami SI profila. Glavnina števila posod kaže SI profil, profila SII je nekaj manj, da izzveni iz nekaj primerke robov z apliciranim »ročajčkom«. Opazno je število krožnikov s preprosto izbočeno steno. Sledi obravnava reliefne sigillate, njenih oblik in reliefov. V Neussu so našli Rasinijev kelih s palmestami, Perennijev kelih z ljubezenskimi pari, kelih Ateiusa z žerjavi, Ksantusov kelih z bogato girlando, pa več kelihov iz delavnic Ateiusovih sodelavcev, kjer se motivi že ponavljajo brez vsebine in kjer grozdi in cvetovi že napovedujejo ploskovite značilnosti poznejših južnogalskih reliefov na kupah iz te rdeče

namizne lončenine. Razpredelnica opozori na pomembno dejstvo, da se tudi v Neussu pojavlja reliefna sigillata le na nekaterih površinah.

Srednji del knjige je obsežna analiza lončarskih žigov, obravnavanih po običajnih kataloških načelih, a z dodatki, ki jih narekuje material iz Neussa. Nato sledi — navadno eden od temeljnih načinov obravnave terre sigillate — določanje krajev, kjer so delali, in razčlenba posameznih kronoloških skupin. Kemična analiza lyonskega laboratorija, ki se je pod vodstvom Marcela Picona specializiral na interpretacijo sestave gline nekaterih — zlasti srednjeitalskih in galških — sigillatnih delavnic, je sicer odgovorila na nekaj vprašanj, sprožila pa je tudi množico novih vprašanj, da se avtorica v poročanju o teh spoznanjih razumno omeji na rezultate svoje »arheološke« obravnave. V Neussu so rabili posode iz Arezza, Lyona, Pise, Puteolija, Rima in seveda precej takih, ki jim danes ne moremo več točno določiti kraja nastanka. Glavnina posode je vsekakor iz Italije. Pomemben prispevek v knjigi E. Ettlinger je obsežna tabela, ki prikazuje, koliko posod posameznega mojstra so ugotovili v Neussu in koliko v bližnjih pa tudi sredozemskih krajih. Prikaz posameznih kronoloških skupin je zgovoren predvsem v primeri z Bolseno, Oberadenom, Halternom itd.

Sledi kratek in zelo zgoščen zgodovinski povzetek in nato podrobnejše količinske preglednice in indeksi. Zgodovinski povzetek se začne z jasno ugotovitvijo, da o gospodarskih povezavah še ni mogoče govoriti, o zgodovinski situaciji pa da je bilo tudi že sicer dovolj povedanega. Potem pa v lapidarnem in zahtevnem slogu vendarle razgrne vrsto dejstev, ki vsa slone na temeljni ugotovitvi, da so sigillata začeli voziti v Neuss med leti 20 in 15 pred n. š.

Publikacija torej obravnava probleme in gradivo, ki je za zdaj analogno le majhnemu številu najdb pri nas. Kljub temu sem prepričana, da nam lahko koristi na več načinov. Najbrž je najlažje dostopna primerjava intenzivnosti rabe posameznih tipov posod, saj so nekatere tipe posod kljub logičnim povezavam v pogrinjkih bolj pogosto rabili; bilo jih je prav gotovo lažje transportirati. Vedno bolj spoznavamo, tudi na osnovi rezultatov, ki jih razčlenjuje E. Ettlinger, da sta vsako posamezno mesto in vsaka

regija razvila posebne zakonitosti pri oskrbovanju z namizno lončenino, in mogoče so pota zgodnje trgovine določila navade in rabi keramike za daljše obdobje. Poleg tega nam knjiga kaže, kako mnogoplasten arheološki vir je še vedno terra sigillata in koliko novih in novih vprašanj se poraja ob njenih analizah. Jasno tudi kaže, da danes ne moremo več nobene keramike objavljati brez tega, da ne bi z vrsto verjetnostnih računov zajeli kar najbolj tudi količin v celoti. Knjiga nas opozarja na možnosti zgoščenega in ekonomičnega objavljanja, kjer razpredelnice in povezave z drugimi razpravami nadomeste mnogo teksta. Naposled tudi pri nas knjiga opozarja pozornega bralca, da danes ni več mogoče graditi preciznih opredelitev po časovnih skupinah in delavnicah, ne da bi upoštevali veliko specializacijo raziskovanja. Tudi vsaka kemična analiza ni uporabna kemična analiza. Ko prikazujem obdelavo gradiva iz Neussa, naj jo sklenem s prepričanjem, da bo tudi sigillatno gradivo iz Slovenije ob podobno pretanjeni analizi zaradi svojih posebnosti omogočilo določeno spoznanje o zakonitostih povezav v rimskem imperiju in o časovnih določitvah.

Iva MiKL-CURK

Nach der Darstellung der Arbeitsmethode und des Textes wird hervorgehoben, wie das Buch auch eine Richtlinie der Bearbeitungen bei uns bieten könnte. Es könnte noch präzisere Aufarbeitungen einiger jüngerer Details, die nur auf Grund der Funde in Slowenien erkennbar sind, fördern.

Zilka Kujundžić, Poetovijske nekropole, Katalogi in monografije 20, 1982. — 78 strani, 3 načrti, 31 črtnih in 4 fotografске tabele — tekst preveden v nemščino.

V seriji, ki je ne moremo več pogrešati pri strokovni identiteti slovenske arheologije, je pred nami pod obetavnim in ambicioznim naslovom spet nekaj ptujskega gradiva. V nasprotju s prej objavljenim seznamom (Poetovio I, Katalog in monogr. 13) stare ptujske muzejske zbirke drobnega rimskodobnega gradiva, ki mu je časovna razdalja že dokaj zbrisala vrsto podatkov, potrebnih za

kvalitetno vrednotenje, je zdaj pred nami skupina arheoloških predmetov, plod sodobnega izkopavanja in iz grobov. Tako gradivo je seveda vse drugačen izziv raziskovalni vnemi. V letih 1977 in 1978, ko je bilo izkopano gradivo, ki je v katalogu pred nami, arheološko terensko delo na Ptujju zaradi kopice nesporazumov med strokovnimi arheološkimi delavci in širšo javnostjo ter zaradi kresanja mnenj med strokovnimi delavci še zdaleč ni bilo idilično. Tudi rojstvo kataloga je nato spremljalo nekaj smole v tiskarni. Te težave, ki so v Sloveniji pričakovale avtorico (ta je prišla pomagat iz Beograda), najprej kot članica in nato kot voditeljica ekipe in kot tedaj eden najmlajših raziskovalcev pri zavarovalnih delih na Ptujju, se lahko dodajo vrsti anekdot iz 90-letne zgodovine arheološkega raziskovanja na Ptujju, hkrati pa so gotovo vtisnile katalogu, ki o njem govorimo, svoj pečat.

Ožji kataloški del je vestno oblikovan in napisan, opisi so zadostni, prav tako risbe. Gotovo bi bilo mogoče varčevati s prostorom in papirjem raje še z večjim pomanjševanjem, kot pa s kar ugankarskim obračanjem likov. Gotovo je za bralca precej naporno tudi nepregledno številčno zaporedje grobov, saj številka groba nič ne pove o legi groba v prostoru. Največja pomanjkljivost pri kataloškem delu pa se mi zdi pomanjkanje stratigrafskih podatkov ali vsaj pomanjkanje ustreznega pojasnila. Stratigrafska situacija grobišča namreč le ni bila tako neizpovedna, kot nam na prvi pogled kaže koncept pisanja kataloga. Če smo zelo pozorni, pomanjkljivost sicer dosti dobro popravlja nekaj objavljenih prerezov grobov, a še vedno manjka nekaj profilov ali opisov na kritičnih mestih. Sodila bi npr., da je taka tudi grobnica 13, saj je sedanji prikaz enote dvomljiv.

Oštevilčenje grobov ni izrazit nasledek stratigrafske situacije v gostem grobišču, kjer se grobovi prekrivajo med seboj, ampak prej reproducira hitrost izkopa v posameznih sektorjih. Žal iz tlorisa nič ne razberemo o absolutni globini posameznih grobnih jam, pa tudi premalo o prvotni konfiguraciji terena. Ti podatki pa so vendarle nujno potrebni za interpretacijo tako razgibanega in gostega grobišča različnih grobnih konstrukcij. Res je, da tudi del grafične dokumentacije v obeh katalogih, ki obravnavata

emonska grobišča (S. Petru, *Emonske nekropole*, Katal. in monogr. 7, in L. Plešničar, *Severno emonsko grobišče*, Katal. in monogr. 8), teh podatkov na hitro ne posreduje, a tam gre za mnogo večje terenske komplekse, za mnogo bolj intenzivno in dolgo uporabljano zemljišče in samo delno za sodobna izkopavanja. Ko hočemo dobiti v katalogu, ki ga obravnavamo, odgovor na zastavljena vprašanja, se moramo s pomočjo opisa in risb lotiti zelo zamudnega opravila. Rezultat tega moremo strniti v sledeče: Konfiguracija tal na ilovnatih in peščenih potočnih nanosih v Rabelčji vasi pri Ptujju je bila bolj razgibana, kot je danes. Delno jo je izravnal (tudi z naspilanjem odpadkov iz lončarskih in opekarskih obratov) že rimski čas, pa tudi vsa poznejša stoletja z vztrajno kmetijsko obdelavo zemljišča. Mnogo grobov je prizadelo naknadno pokopavanje ali denudiranje zemljišča; celi dodatki so bili najdeni le v izrazito globoko vkopanih grobovih. Vendarle pa nam katalog in njegove grafične priloge posredujejo vse rimske grobove, ki so bili na raziskanem zemljišču kdaj vkopani. Denudiranje in izravnavanje zemljišča skoraj gotovo ni uničilo brez sledu prav dosti grobov, skupine, ki se kažejo v tlorisu, so bolj ali manj dejanske, povezave med grobovi so tudi vsebinske, nikakor pa niso nastale zaradi sočasnega pokopavanja ene skupine. Nasprotno, prej se kaže dejstvo, da je vsaka skupina nastala postopoma. Nekoliko zamudno iskanje po katalogu tudi kaže, da za izrazito globok vkop posameznih grobov ni vzrok določeno časovno obdobje, ampak prej kaj drugega.

Več kritičnih pripomb se mi vsiljuje ob ostalih, uvodnih poglavjih kataloga, čeprav te pomanjkljivosti laže zanemarimo; navsezadnje gre za katalogu dodano tkivo. Moti me že naslov, saj zbujata vtis (tako tudi uvod), da gre za večji del v grobišču. Vendar to domnevo kaj hitro izniči že število objavljenih grobov.

Interpretacija grobov in grobišča v uvodnih poglavjih je narejena zelo površno: malone nobena trditev o razvoju, kronologiji itd. ni trdneje podprta z izkopanimi grobnimi enotami, ampak se kaže zgolj kot bolj ali manj prisiljeno skrajšan povzetek raznih splošnih tekstov. Interpretacija res prav nič ne pomaga k rekonstrukciji kronološkega okvira izkopanih skupin grobov. Bralec

kataloga si jo mora zgraditi sam in to tako za starejši časovni horizont obravnavanega dela grobišča, ki se začne nekako v flavijskem času in sega verjetno daleč v 3. stoletje, kot za mlajši horizont iz polnega 4. stoletja.

Razlaga ženskega doprsja na jantarnem prstanu z izrazito pričesko rimske dame iz zgodnjega 2. stoletja z boginjo Atargatis mi je, čeprav nimam nasprotnega dokaza, kaj malo verjetna. Prav tako je z domnevo, da so na Ptuj u varili pivo v velikih količinah. Tudi se ne morem sprijazniti s tem, da avtorica povezuje dve, verjetno le bolj ločeni kategoriji mestnega prebivalstva, siromašnejše svobodnjake in odslužene vojake.

Na rovaš prevajanja besedila moramo gotovo zapisati take napake, kot je npr. prsteno dno (namesto prstanasto); pri korigiranju prevodov pa bi bilo vseeno treba popraviti nekaj grobih napak, kot so zveze »žgani grobovi, kar kronološko odgovarja emajlu« ali »iz časa cesarja Flavija«.

Toda vse naštete pomanjkljivosti in napake ne morejo izničiti temeljne vrednosti kataloga. Dejstva iz njega nam, četudi po nepotrebnosti zamudni poti, omogočajo celo vrsto novih spoznanj o življenju stare Poetovione.

Rekla sem že, da okoliščine za delo leta 1977 in 1978 niso bile idilične. A bolj ko se čas odmika, večkrat se vsi, ki smo bili z deli tako ali drugače povezani, v mislih pomudimo pri njih in seveda še bolj pri pre mnogih odkritih arheoloških dejstvih. Dela so bila tako trd in obvezujoč strokovni izziv. Prve odgovore nanj že imamo pred seboj. (Poleg Z. Kučundžić sistematično objavljajo izsledke — ti v seriji člankov v *Arheološkem vestniku* — tudi P. Korošec in člani njene ekipe.) Katalog, ki o njem poročam, je tak odgovor, da lahko avtorica šteje svojo nalogo pri zavarovalnih izkopavanjih za opravljeno in izkopavanja za končana. Seveda pa bo morala in mogla na osnovi gradiva, ki ga je objavila, skupno z drugimi opraviti še obilo dela in primerjav — tudi z drugimi ptujskimi grobišči —, da bomo npr. mogli z večjo verjetnostjo domnevati, katero skupino prebivalcev Poetovione so v času cesarjev iz rodu Antoninov položili k večnemu počitku ob prisojnem vznožju prvih vzpetin slovenjgoriških gričev.

Iva MIKL-CURK

Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod, Akadémiai Kiadó, Budapest 1981, 263 strani, od tega 48 tabel slikovnega gradiva.

V Tokodu, jugozahodno od Esztergona v komitatu Komárom od leta 1955 potekajo arheološka izkopavanja. Tu so bogata nahajališča premoga, vsled česar je to arheološko področje ogroženo. Doslej so izkopali poznoantično trdnjavo, naselbino, obrtniške predele in poznoantično grobišče. Glede na kompleksnost izkopanega materiala in njegovo izpovednost je pri vrednotenju le-tega sodelovala cela vrsta raziskovalcev, ki se ukvarjajo s posameznimi specialnostmi.

M. H. Kelemen je predstavil topografijo najdišča, opisal historiat izkopavanja in napisal interpretacijo arhitektonskih ostankov. Izkopanih je bilo 12 stavb, predvsem iz 1. in 2. stoletja, med njimi hiša IV s staroselskimi keltskimi elementi. Zgodnjerimsko pripadajoče grobišče razen v rahlih sledovih še ni bilo odkrito.

To najdišče je najvažnejše kot poznoantična utrdba, kar je obdelal

A. Mócsy. Izkopan je bil stolp ter severni, zahodni in vzhodni vogal utrdbe, ki je bila v 3. in 4. stoletju del Limesa Valeriae. V pozni antiki postane pribežališče ostankom romaniziranih prebivalcev, iz tega časa, tj. 5. stoletja, pa je tudi pripadajoče grobišče.

Svojevrsten prispevek o uporabnih predmetih in antičnem času je članek

V. Lányi: *Siva poznoantična keramika iz Tokoda*, kjer jo je avtorica tipološko razvrstila (lonci, vrči, skleda itd.), pokazala na območje njene razširjenosti in jo datirala. Sivo, dokaj fino keramiko začno izdelovati konec 4. stoletja in je v uporabi do konca 5. stoletja.

B. Lőrincz je zbral, uredil ter komentiral vse pomembnejše kose opeke z napisi, ki so kakorkoli v povezavi z mestom in njegovimi prebivalci (stacioniranje posameznih odredov vojske, napisi raznih tribunov in podobno).

M. R. Pető je zbral vse železne predmete in jih klasificiral, bodisi da gre za delovne pripomočke, industrijske ali gospodinske predmete, dele voza in orožje.

Zanimiv je del glinastega arhitektonskega modela pročelja hiše. Na zatrepu je lahko upodobljen Merkur s Kaduzeusom in Marzupijem, Herkul s kijem, Bakhus z vinsko trto in vrčem ali personifika-

cija letnega časa z rogom obilja. Študijo o tem je izdelal M. T. Biró.

V. Lányi je obdelal poznoantično nekropolo s 120 pokopi. Največ je običajnih pokopov v zemlji, precej manj je bilo zidanih ali opečnatih grobov. Med pridatki prevladuje ženski in moški nakit, oziroma predmeti, ki sodijo k noši (zapestnice, glavniki, čebulaste fibule). V grob je bila velikokrat pridana tudi hrana, o čemer priča keramično in stekleno posodje. Grobišče je datirano v zadnja desetletja 5. stoletja.

Skeletni material je služil K. Éryju, da je napravil antropološko in demografsko analizo prebivalcev iz Tokoda. Starost pokopanih je bila relativno visoka, od 40 do 60 let. Osnovna družbena celica je šla družino petih članov. Opazne so tudi razne patološke spremembe okostja in v treh primerkih pri ženskih skeletih tudi umetno preoblikovanje glave. Na osnovi širših analiz je ugotovil, da je pri poznoantičnem prebivalstvu Panonije opazen barbarski, predvsem germanski priliv. To mešano prebivalstvo živi na tem ozemlju še v avarskodoben čas 6. do 8. stoletja.

Čas pozne antike in zgodnjega obdobja preseljevanja ljudstev je v Panoniji, tem »kotlu«¹ prihajajočih in odhajajočih ljudstev, kljub številnim izkopavanjem in raziskovanjem še vedno poln neznank in protislovnih ugotovitev. Tudi v pričujoči knjigi objavljeni rezultati, kot je uvodoma poudaril A. Mócsy, več vprašanj odpirajo, kot pa dajejo trdnih odgovorov nanje.

Irena SIVEC-RAJTERIČ

Lojze Bolta, Rifnik pri Sentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče. Katalogi in monografije 19. Ljubljana 1981. S. 53, Sl. 18, T. 36 (2 barvni), 2 prilogi (nemški povzetek: Rifnik — Spätantike Siedlung und Gräberfeld).

Boltin Rifnik, konkretno iz obdobja Poznega imperija in Velikega preseljevanja ljudstev, je svetlo dejanje v naši strokovni publicistiki, ne toliko zaradi piščevih ambicij po poglobljeni obdelavi raznolike in zahtevne problematike edinstvenih najdb (tu mislimo prvenstveno grobove in v manjši meri sakralne objekte in ostaline civilnega naselja = utrjenega kastela = refugija), kot zaradi novosti, ki jih kataloško predstavljeno gradivo vnaša v dosedanje podobo zatona

rimske omike in porajanja srednjega veka na prostoru Vzhodnih Alp. Pisec je v monografiji strnil sadove svojega skoraj dvajsetletnega dela na znameniti arheološki točki, pridružil je tudi (žal) skromne in le še fragmentarno uporabne Šmidove izsledke iz medvojnih let (seveda je to le del Rifnika, saj je obdelava prazgodovinskih izkopanin napovedana, cf. Petrujevo spremno besedo). Boltina monografija je napisana izredno lapidarno in sloni na preliminarnih poročilih in člankih, tako da bralca niti preveč ne utruja z navajanjem podrobnosti. Na kratko so predstavljeni topografija, zgodovina raziskav, stavbni objekti (vključno s sakralnim kompleksom — zgodnjekrščansko akropolo na mestu poganjskega, Aquoniju posvečenega hrama), poznoantično grobišče in katalog najdb (vključno lapidarijskih spomenikov), po najdiščnih celotah: stavbnih objektih, delih naselbine in grobovih. Tehnična oprema kataloga je dobra, presenečata tudi dve barvni tabli izbranih predmetov oz. tudi fotografskih posnetkov zemljišča. Tu bi opozorili, da bi lahko bila tlorisu sakralnega kompleksa priložena tudi legenda; bralec se namreč muči z identifikacijo posameznih objektov po tekstu (tu bi omenili, da je sedanja interpretacija lege baptisterija sploh nova, na kar izrecno opozarja pisec v op. 38). Kar zadeva tloris grobišča, je žal predstavljen preveč shematično in v premajhnem merilu; k boljši predstavi ne prispevajo niti grobnim pridevkom priložene detajlne risbe skeletov, ki bi bile po našem mnenju lahko predstavljene na ločenih tablah. Risbe grobnega inventarja so dobre, lahko bi bile tudi boljše, bolj dodelane. Razočara pa »filatelija«² drobnih najdb iz naselbine, saj so pri tolikšnem varčevanju s prostorom risbe komaj še uporabne in se bistvene značilnosti oblik porazgubijo (očitek ni namenjen piscu, ampak izdajatelju oz. redakciji). Tudi fotografije formata sličic le še borno opravljajo svoje dokumentarno poslanstvo, čeprav so po tehnični plati kličejši še kar dobro odtisnjeni. Prijetna novost je tudi geodetski posnetek Rifnika (priloga 1), z vsemi kopanji in sondami na območju naselbine, grobišča in še drugod; bralcu daje najboljšo predstavo o urbani zasnovi najdišča, z nekropolo ob poti (sic!; vendar ta ni vrisana) v kastel (gre za zanimivo tradicijo starega, prazgodovinskega in antičnega sveta, kar smo ugotovili v *Balcano - Slavica* 9, 1980 [1982]

17 ss). Posebno znanstveno težo knjigi daje tudi priloženi pedantno urejen Kosov katalog novčanih najdb, brez komentarja (sicer je Kos za razumevanje kontinuitete naselja najpomembnejši novc, četrtniko silikve iz 2. polovice 7. stoletja, že objavil drugod, npr. cf. *Germania* 59, 1981, 97 ss, Abb. 1—2).

Velja pripomniti, da Boltin Rifnik šele odpira problematiko Poznega imperija in Velikega preseljevanja pri nas, saj so šablonske oznake »vzhodnogotski«, »bizantinski« in »langobardski« mišljene bolj kot obdobje in manj kot etnična pripadnost, v detajlih pa so tako potrebna preverjanja, ob upoštevanju vsega prostora Vzhodnih Alp in najdb na njem. To velja zlasti za manj značilno gradivo, ki so ga lahko uporabljali tako Romani oz. Ladini kot Germani. Tu je važna terenska okoliščina grobišče samo, saj se ga bo dalo izvrednotiti tako horizontalno (po etnični in morda tudi rodbinski pripadnosti pokopanih mrličev) in vertikalno (glede na globino grobnih jam, ob upoštevanju pridevkov in etnične pripadnosti njihovih nekdanjih nosilcev). Preverjanje zahteva seveda tudi sakralna arhitektura, v kontekstu podobnih najdb v Vzhodnih Alpah, Zahodni Panoniji in Primorju ter Istri, celo Furlaniji (torej v Južnem Noriku, Saviji in X. italjski regiji). Naselbinska keramika se delno dopolnjuje z grobiščem (kot je to opozoril Bolta), to pa je spet izhodišče za resnejše prikaze lončarstva ob koncu rimske dobe pri nas, zlasti na utrjenih višinskih postojankah (raziskave v zadnjih letih so dale v tem pogledu bogato gradivo).

Končno bi opozorili še na vojaško-politično situacijo Vzhodnih Alp v 6. stoletju, v kateri ima Rifnik svoje mesto in pomen. Predvsem je tu topografski problem in ubiciranje »utrjenih taborov ob panonski meji«, po Prokopiju, in okrožja »polis Norikon«. Rifnik je tu nedvomno mišljen kot tak, z novo prišlo langobardsko posadko; razplet neugodne vojaške situacije nakazuje Justinijanova darovnica sama (cf. naš prispevek o tem v *Arheološkem vestniku* 33, 1982, 173 ss). Tudi kontinuiteta Rifnika je problem. Kosova hipoteza vnaša nove momente, ki so arheološko možni in z nekaterimi najdbami že tudi nakazani.

Naj strnemo naša razmišljanja ob izidu Rifnika s tem, da gre piscu vendarle priznanje za opravljeno delo, zlasti za njegovo vztrajnost pri dolgoletnih raziskovanjih in za željo, obelodaniti tako po-

memben arheološki kompleks. Naloga arheologije je sedaj, da se najdbe kritično ocenijo in vključijo v sinteze (pač po različnih možnih temah) obdobja Poznega imperija in Velikega preseljevanja v vseh Vzhodnih Alpah, Zahodni Panoniji in ob Severnem Jadranu (*Caput Hadriae*). Naj sklenemo s previdno izrečeno Boltino mislijo, da fragment posode s plastičnim križem na dnu še ni zadosten dokaz za prisotnost Alpskih Slovanov na Rifniku. Vsekakor lahko le upamo, da bo prihodnost razgrnila tančico, ki še skriva vpogled v odnose staroslovanskih priselkov in domačinskega ladinskega življa, morda kot takšnega prisotnega na območju Rifnika (torej v odročnih krajih!) še ob koncu 7. stoletja, že globoko v zgodnjem srednjem veku.

Davorin VUGA

Vida Stare, Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev (s prispevkoma Zdenko Vinski, *Ovrednotenje grobnih pridatkov* in István Kiszely, *Antropološki pogledi*), Katalogi in monografije 18, Ljubljana 1980. 124 str., 21 sl., 136 tab., z 1 barvno tablo; s popolnim prevodom v nemščino.

Žal popolne in poštene ocene kataloga o kranjskem Lajhu (škoda, da to ime ni prisotno že v naslovu monografije) na tem mestu še ne moremo podati (kljub seznanjenju z doslej najboljše in najostrejšo kritiko izpod peresa profesorja I. Bóne, *Arch. Ért.* 108, 1981, 294 — 299 [neobjavljeni slovenski prevod: Th. Hári]), in to predvsem zato, ker takšno delo v bistvu zahteva temeljito ponovno revizijo izkopanin in pripadajočih arhivalij z našega najslavnejšega poznorimsko-germanskega oz. barbarskega zgodnesrednjeveškega grobišča; nov komentar dosedanjih arheoloških interpretacij Lajha namreč ni mogoč brez prej napisane sinteze obdobja velikega preseljevanja ljudstev v Vzhodnih Alpah in jugovzhodnem predalpskem prostoru, tudi z upoštevanjem ostalin staroselskega življa. Vsekakor je velik dogodek za naše starinoslovje, da je Kranj — Lajh naposled le približan strokovni javnosti (pa tudi ljubiteljem) pri nas in na tujem. Velika škoda je seveda, da delo ni popolno, da prav zaradi tako uporabljene kataloške metode knjiga kar kliče po ponovni obdelavi; čutiti je neskladnost med piscem kataloga (ki si nekako

krivično nadeva aureolo zaslužnika za monografijo in strokovnim komentatorjem — specialistom (ki mu dejansko pripada soavtorstvo pri velikem znanstvenem projektu, na kar je med nemško strokovno publiko utemeljeno opozoril že recenzent Ament), saj pri opisih predmetov prihaja do napak in očitnih spodrsljajev. Seveda moramo poudariti, da je knjiga vzbudila veliko zanimanje tako v Jugoslaviji kot v tujini — zbirka ocen šteje po našem poznavanju že najmanj 10 enot (ki jih bo koristno navesti kdaj drugič, v sintezi o preseljevanju ljudstev v jugovzhodnih Alpah).

Avtorica kataloškega dela in uvodnega orisa o nekropoli Lajh (pravilno domače ime je pravzaprav **V Lajhu**) z zgodovino izkopavanja, poizkusom rekonstrukcije načrta grobišča in okvirnimi prikazi načina pokopavanja, V. Stare, je nedvomno vložila veliko truda in nehvaležnega dela v razvrstitev ohranjenega arheološkega gradiva in njegov izris, tudi z ozirom na strokovna predela (Žmavc, Šmid) in ob neznatni uporabi arhivalij (predvsem Schulzovega načrta, ki pa je žal nezadovoljivo predstavljen v tisku). Vendar menimo, da je ponovno oštevilčenje grobov povsem nepotrebno, prej škodljivo, saj vnaša zmedo glede na izvirne objave in arhivalije, ob vsem tem pa operira s hipotetičnim številom grobnih enot (tudi uničenih, na kar je pravilno opozoril že Bóna). Sedanja predstavitev kranjskega gradiva je torej velika utvara, ki prej zapeljuje na kriva pota, kot pa podaja objektivno podobo ohranjenosti žal tako opustošenega fonda izkopanin iz Lajha (tudi zaradi izgubljenih predmetov in nesrečno razbitih grobnih enot za Müllnerja). Bolje bi bilo, če bi avtorica predstavila predvsem tiste grobne enote, ki so nesporne (po Žmavcu, Šmidu in Szombathyju), oziroma je ohranjen njihov opis (Schulz); za ostalo gradivo pa bi Staretova morala uporabiti strogo načelo objave fragmentov (morda tudi poizkuse rekonstrukcije; to velja zlasti za razbite Schulzove grobove). Malo verjetno je namreč, da je Pavšlarjeva zapuščina prišla v ljubljanski muzej po resničnih grobnih celotah; ta fond bi moral biti obvezno opremljen s komentarjem in izvirnimi oznakami. Seveda je vprašanje, koliko grobov je bilo v Lajhu sploh odkritih (Bóna oporeka tako v literaturi sporočeni oceni o 750 grobovih kot njihovi kataloški numeraciji [Staretova zaključí s številko 647] in

meni, da je imel Kranj največ nekaj nad 500, morda pa celo manj kot 400 grobov). Glede izkopanin iz Lajha menimo, da bi grobovi resnično lahko obdržali izvirno oštevilčenje, npr. grob 6/Šmid (= grob 6 Staretove), grob 1/Žmavc (= grob 214 Staretove). Sicer avtorica prinaša ključ za dešifriranje grobov, t. i. zaporedje grobov na str. 49; v praksi pa je to le slaba tolažba, saj tudi v katalogu novim grobnim oznakam pravilno manjkajo stare. Pri risbah na tablah bi prav tako lahko dodali doslej veljavno označitev grobov (ki že ima potrditev v obsežni dosednji bibliografiji Lajha). Med drugim pogrešamo pri tablah tudi podnapise k slikam z najosnovnejšimi podatki o snovi in merah (in ne ob risbah, kar ni lepo, in še to za predmete, ki niso v standardnem [in zato neoznačenem] merilu 1:1). Pozitivna stran dela V. Staretove je seveda poizkus predstavitve obeh dragocenih načrtov, Žmavčevega in Šmidovega, v enotnem merilu 1:500; žal se Staretovi ni zdelo pomembno tako obdelati tudi Schulzovega (sicer menimo, da bi že zaradi dokumentarnosti morala avtorica ponovno objaviti zelo solidni Žmavčev tloris, prav zaradi pedantnih mer in detajlov lege pokopanih mrličev in ob zelo ilustrativni uporabi barve). Velika škoda je, da ni nihče vzel resno Szombathyjevega dnevnika, kjer je v topografsko-geodetsko razumljivih šifrah skrbni kustos Hofmuseuma podal tloris svojega dela Lajha in tudi dela Pavšlarjevih kopanj (tu je namreč Szombathy delal revizijo in odkril več neprekopanih grobov). Torej, ni bilo resnega poizkusa, narediti čim popolnejši tloris grobišča v vrstah v Lajhu (združiti se ni znalo Žmavčevega in Šmidovega tlorisa, čeprav je vidno že iz starih objav, da se tlorisa stikata in navezujeta drug na drugega), ob dejstvu, da je takšen popoln načrt visel na steni v tedaj Wernerjevem Institutu f. Vor- u. Frühgeschichte in München vsaj že leta 1970. Staretova je sicer podala okvirno sliko o načinu pokopavanja v Lajhu, vendar brez komentiranja posebnosti, ki so razumljive šele ob upoštevanju širokega germanskega prostora v srednji in severni Evropi, pa tudi na tleh imperija; podobno velja tudi za posebnosti staroselskega pogrebnega ritusa, dobro znane prav z alpskega, balkanskega in jadranskega prostora, pa tudi iz drugih delov rimske države. Predvsem ni bil izdelan poizkus vsaj frag-

mentarnega horizontalnega vrednotenja grobišča, kar tako temeljni kataloški obdelavi ni v čast (v mislih imamo Šmidov in Žmavčev tloris, ki smo ga kot prvi vsaj komentirali v *Balkanoslavica* 9, 1980, 17 ss). Ker ni bila izdelana analiza ohranjenih opisov o načinu pokopavanja (tudi s pomočjo arhivalij, kjer je poučen prav Szombathyjev devnik iz junija 1901), je seveda vsakršna sedanja objavljena misel o kranjskem Lajhu le posploševanje brez navedbe stopnje pogostnosti oz. izražanja v procentih. Ponovno se navezujemo na Bónovo misel, zakaj Staretova ni objavila vseh znanih (iz tiska) Žmavčevih risb skeletov z označeno lego pridakov; tak spodrsrljaj knjigi ni v čast, prav tako pogrešamo na novo reproducirane slike oz. fotografije vseh manjkajočih predmetov (temu znanstveno objektivnemu hotenju bralcev je bilo na straneh monografije o Lajhu le delno ugodeno). Morda najbolj tragično pri katalogu je, da se Staretova ni niti najmanj potrudila zbrati vsaj najpomembnejše slovstvo o nekropoli v Lajhu (takšna dela namreč, kjer so objavljeni vsaj nekateri kranjski predmeti); videti je namreč, da bibliografija z izjemo nekaterih klasičnih poročil o najdišču sploh ni bila predvidena. K sreči je bibliografsko vrzel delno zapolnil profesor Z. Vinski s sicer izčrpnim navajanjem strokovne literature, ne le o Lajhu, ampak tudi o velikem preseljevanju v Evropi in o barbarizirani antiki, to je času, ko životari staroselski življi.

Razprava profesorja Vinskega je v bistvu sinteza njegovih dognanj in pogledov na problematiko germanskih in staroselskih najdb v Vzhodnih Alpah, južni Panoniji in na Balkanu, z obsežnim znanstvenim aparatom in zlasti dragocenimi opažanji v številnih opombah. Vsekakor je Vinski mojstrsko strnil vse svoje znanje na sorazmerno skopo odmerjenih straneh kranjske monografije in opozoril na še tako specialne podrobnosti in problematiko, ki jo npr. predstavljata obe turinški fibuli (odlomek kleščaste fibule iz groba 31/Šmid in lokasta ptičja fibula s stiliziranimi glavicama iz groba 70/Žmave), pa frankovski nakit (lokasti fibuli prve polovice 6. stoletja iz groba 81/Šmid [izgubljena] in 149/Šmid, par ptičjih fibul iz groba 187/Šmid [nanj je opozorila že G. Thiry] in redka dvojna ptičja fibula iz groba 40/Žmave itd.). Zlasti frankovsko gradivo je zanimivo, saj dokazuje neposreden vpliv Frankov

na *Carnium* (pri Vinskem imenovan kot »*civitas Carnium*«, kar pa v taki izrecni uradni obliki ni sporočeno pri Anonimnem geografu iz Ravenne, ampak med vrsticami v stavku pred navedbo Karnija: *in qua Carnech patria quasdam fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est Carnium* [Anon. Ravenn. 4, 21]; tu naj dodamo, da žal Vinski o Gorenjski in delu centralnozahodne Slovenije ne govori kot o Karneoli, ampak o tedaj zahodnem obrobju »zgornjepanonske rimske province *Savia*« [kar je očiten anahronizem ob siceršnjem poznavanju Šašlove razprave v AV 21—22, 1970—1971, 33 ss]), morda v zvezi z Alamani (na kar izrecno opozarja Vinski), morda direktno z nosilci merovinške države samimi, za kar se ogrevamo mi na osnovi vojaško-politične situacije. Vsekakor gre pri kranjskem Lajhu za pisano zmes barbarskih germanskih in drugih ljudstev, verjetno pa bodo konkretne ugotovitve (ki bodo potrdile ali ovrgle nekatere stališča profesorjev Vinskega in Wernerja) mogoče šele z izvedbo mikrokartiranja najdb na sami nekropoli in s ponovnim preverjanjem oz. makrokartiranjem nekaterih vodilnih tipov arheološkega gradiva v evropskem prostoru, zlasti nakita. Seveda je nenehno prisotno vprašanje, kako je bilo v resnici s staroselci v Karniju. Morda so šle dosedanje veljavne analize (Vinski, tudi Werner) le nekoliko preveč v prid domačega prebivalstva in manj na rovaš Germanov, zlasti Langobardov, za kar se prav zdaj zavzema I. Bóna. Nedvomno je, v celoti gledano, staroselski arheološki fundus le manj tipičen od germanskega oz. barbarskega, vendar bi očitno ne kazalo govoriti o bizantinski dominaciji nad Kranjem v letih 540—546/48. Bolj verjetno bi bilo, da so Gote za kratek čas nasledili napadalci z Zahoda, konkretno Franki, morda tudi z alamanskim angažiranjem v vojaškem pohodu proti bizantinskim koristim v jugovzhodnih in vzhodnih Alpah, nedvomno pa v Noriku in ob zgornjem Jadranu. Treba je opozoriti, da se Vinski večinoma izogiba navezovanju arheoloških ugotovitev oz. dejstev na pisane oz. literarne vire in zlasti na vojaško-politično logiko dogajanja v Vzhodnih Alpah in na *Caput Hadriae* v 6. stoletju (v sredini). Iz podobnih vzrokov je problem tudi sama kontinuiteta grobišča, ki je po novih sodeč in zlasti langobardskem fundusu nesporna v razponu 6. stoletja.

Vendar najnovejša Kosova korekcija t. i. Klefovega novca oz. datacija v drugo polovico 7. stoletja le nakazuje možnost, da se je Carnium obdržal še v prvem obdobju avaroslovanskih napadov v jugovzhodne Alpe (to bi sicer s svojimi neznačilnimi pridatki dokazoval prav grob 50/Žmavc = 266 Staretove, ob sicer redki in po letu 600 uveljavljeni obliki dvovrstnih glavnikov s po dvema vzporednima letvicama [grob 42/Žmavc = 258 Staretove]).

Davorin VUGA

Éva Garam, *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre*. *Fontes Archaeologici Hungariae*, Budapest 1979. 106 strani in 42 tabel slikovnega gradiva.

Že nekaj let izdaja madžarska akademija zbirko *Fontes Archaeologici Hungariae*, v kateri seznanja predvsem tuje arheologe, etnologe in zgodovinarje s pomembnimi izsledki madžarskih raziskav s področja arheologije. V njej so izključeno in zaokroženo prikazani pomembni rezultati izkopavanj, ki lahko služijo kot izhodišča za nadaljnje proučevanje dobe. Obenem dajo bralcu zaokroženo sliko o nekem najdišču. Zvezki izhajajo v različnih jezikih.

Avarskodobno grobišče z 204 pokopi so izkopavali leta 1964 v okviru zaščitnih arheoloških izkopavanj pred graditvijo jezua na Tisi. Najdbe sodijo v dve skupini: starejšo, srednjeavarskodobno, s 132 pokopi in mlajšo, ki sodi v 8. in začetek 9. stoletja. Za prvo so značilni zlati okovi pasnih garnitur in uhani z obeski. Navezuje se na kulturni krog Totipusztá-Igar-Dunapentele, časovno sodi v zadnjo tretjino 7. stoletja in v prvo desetletje 8. stoletja. V mlajšem delu grobišča so pridevki predvsem pasne spone, okrašene z živalskimi motivi in obrobni rastlinski okrasom. Izdelki so liti.

Knjiga je razdeljena v standardna poglavja: uvod, katalog grobov, način pokopa, ocena najdb, notranja kronologija najdb in socialna struktura, pregled najdb iz grobišča Kisköre-Halasto, opombe, literatura, tabele in zemljevid situacije grobišča.

Avtorica je svojo pozornost usmerila predvsem na starejši, bogati del nekropole. Odlične so njene analize načina življenja, kulta pokopanih, noše, tehnike in izpovednosti ornamentov vodilne sku-

pine. Največ vzporeja avtorica s sovjetsko literaturo in premalo z ostalo, saj bi gotovo dobila ustrezne analogije že v sami Karpatski kotlini.

Irena SIVEC-RAJTERIČ

Bořivoj Dostál, *K časné slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska*, *Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně* 10/2, Praha 1982, 84 str., 24 risb, 8 fotografij, 3 preglednice.

Staroslovansko najdišče Břeclav-Pohansko smo doslej poznali po znamenitih izkopaninah iz velikomoravskega obdobja, obravnavana knjiga pa ga predstavlja kot prostor, ki je bil z okolico vred močno naseljen že v času najzgodnejše slovanske poselitve Moravske. Objavljena staroslovanska naselbina je bila izkopana v letih 1974—1978 pod vodstvom avtorja objave.

Kratek uvod podaja osnovni pregled raziskav zgodnje slovanske poselitve in zgodnjih naselbin pri Slovanih, oboje z navedbo temeljne literature.

Prvo poglavje je pregled zgodnje slovanske naselitve Pohanskega in okolice. Največ besed je seveda o obravnavanem najdišču, saj je tudi daleč najboljše raziskano. Poselitev v predvelikomoravskem času se je zelo jasno pokazala že z odkritjem žarnega grobišča v južnem delu gradišča, kjer je bilo od 1961 do 1973 odkritih 55 grobov. Zgodnjeslovanska naselbina pa je bila odkrita pod severnim delom velikomoravskega plemiškega dvora. Avtor jo označi z I. 150 m vzhodno je bila deloma pod okopom gradišča odkrita, objavljena zgodnjeslovanska naselbina. Avtor jo označi z II. Kot prejšnja tudi ta še ni izkopana v celoti. Sledi opis sosednjih najdišč (ena naselbina, dve grobišči), ki spadajo v isto obdobje, torej v 6. in 7. stoletje, v enem primeru pa še v 8.

Naslednje poglavje obravnava razmeštev in oblike objektov zgodnjeslovanske naselbine II. Vsi naselbinski ostanki so bili poglobljeni (34), za nekaj nadzemnih stavb pa ni jasno, ali pripadajo temu ali mlajšemu, velikomoravskemu obdobju. Večina stavb je ležala v pasu velikem 20—25 m × 65 m, ki teče v smeri JZ-SV. Pri tem bivališča in večje gospodarske zgradbe tvorijo dva polkroga, ki sta odprta proti jugu. Najdenih je bilo 6 bivalnih zemljank z ognjiščem, 5 več-

jih gospodarskih stavb, 7 žitnih jam hruškastega prereza in 16 jam manjših površin.

Zemljanke so kvadratnega ali trapezastega tlorisa. Pri nekaterih je nakazan vhod, v enem primeru celo s stopnico. Vse so zelo plitve, 8—38 cm. To je seveda ohranjena globina, ki ji je treba prišteti še najmanj 30 cm humusa do prvotne površine. Mlajše hiše niso manj vkopane od starejših, včasih so celo globlje. Površina zemljank je med 7 in 12 m², pri čemer najmanjša meri le 4 m². Ohranile so se tudi jame za kole strešne in stenske konstrukcije, nekatere manjše jamice znotraj stavb pa so morda ostanki klopi in miz. Ognjišča so bila narejena iz kamnov, pod katerimi so bile površine ožgane zemlje. V eni hiši je stalo ognjišče na glinenem podstavku. V hiši 50 pa so bile ob ognjišču drobne jamice; avtor domneva konstrukcijo dimnika ali sušilnice.

Večje gospodarske stavbe (večje od 4 m²) so pravokotne oblike in brez kurišč. So poglobljene, zgradba sten in strehe pa je enaka kot pri bivalnih zemljankah.

Jame za žito so značilne za zgodnje slovansko obdobje. So okrogle ali rahlo ovalne, hruškastega prereza, z ožjim grlom in trebušastim spodnjim delom. Globoke so med 70 in 95 cm, premer spodnjega dela pa je med 90 in 120 cm. Tako imajo prostornino 2,6—4,5 hl, če odštejemo še najmanj 5 cm debelo plast izolacije, pa 1,7—3,2 hl. So razmeroma majhne zaradi zelo visoke talnice in nizke produktivnosti tedanjih kmetovalcev. Razporejene so v skupinah po tri. Nekatere so imele streho.

Ostale manjše jame so bile verjetno skladišča, saj je bilo v njih najdenih precej celih posod ali pa zelo veliki odlomki lončenine. Nekatere pa so morda uporabljali tudi pri obrtnih dejavnostih.

Tretje poglavje razlaga drobne najdbe, ki jih je razmeroma malo. Skoraj v celoti gre za glinene izdelke, večinoma za posode. Podrobno so obravnavani načini izdelave, okras in oblike. Najdena sta bila le ena skleda in en krožnik, vse ostalo so lonci, ki pa so različnih velikosti s prostornino od 0,86 do 9,7 litrov. Od ostalih glinenih izdelkov so bili najdeni še odlomki pražnic. Te so iz žgane gline z dvignjenimi robovi, uporabljali pa so jih pri sušenju in skladiščenju žita. Večinoma so bile najdene v gospodarskih stavbah.

Najdenih je bilo tudi nekaj kamnitih predmetov: kresilni kamenčki, dve kamniti vretenci, brusi, žrmlje, ki so bile najdene le v eni hiši, kar je avtorju dokaz, da so služile širši skupnosti. — Od koščenih predmetov so se ohranili trije glavniki, kar je razmeroma veliko. — Zelo redki so kovinski predmeti. Najden je bil enostaven, neznatilen bronast uhan, dva neizrazita kosa železa, triroba železna puščica in koničast predmet, ki je morda ost kopja, na katerega je bila pritrjena s pomočjo zakovice. O večji uporabi železnih predmetov pa posredno pričajo najdeni brusi in ostanki železne žindre, ki dokazuje kovaško proizvodnjo na Pohanskem že v zgodnjemoslovanskem obdobju.

V naslednjem poglavju avtor izvaja nekatere zanimive zaključke. Najprej skuša določiti čas, ki mu pripadajo posamezne izkopanine. Izmed vsega se mu zdi še najbolj določljiva lončenina. Za osnovo mu služi delitev J. Zemana na tri skupine: prvo sestavlja prostoročno izdelana neokrašena lončenina, drugo mešana prostoročno neokrašena in na kolesu izdelana okrašena lončenina, tretjo samo na kolesu izdelana okrašena lončenina. Prva in druga pripadata zgodnjemoslovanskemu obdobju, tretja pa starogradiščnemu. Posamezne stavbe obravnavane naselbine pripadajo po eni izmed treh časovno-oblikovnih skupin. S tem pa je določena šele njihova medsebojna časovna opredelitev. Splošna postavitev v čas je precej negotova. Avtor jo je naslonil na glavnike, ki jim je našel primerjave predvsem v obdobju preseljevanja ljudstev. Pri tem so primerljivi kosi postavljeni precej široko od 5. do 7. stoletja. Kljub temu se je avtor tvegano odločil, da primerki s Pohanskega sodijo v drugo polovico 6. stoletja. Stavbe, v katerih so bili najdeni, pripadajo drugi časovno-oblikovni skupini lončenine. Zgornjo mejo te skupine povzema po D. Bialekovi — to je začetek druge polovice ali zadnje tretjine 7. stoletja.

Prvo skupino postavi avtor v prvo polovico 6. stoletja, verjetno blizu sredini stoletja, pač glede na časovno opredelitev druge skupine. Ker se stavbe prve in druge skupine pogosteje dopolnjujejo kot pa uničujejo, meni, da se je prehod prve skupine v drugo zgodil v času ene generacije. — Ker ni točnega konca druge skupine, tudi ni znan začetek tretje skupine. Ker ni videti povezave med stavbami obeh skupin, se zdi, da je med

obema prišlo do časovne prekinitve. Vmesno obdobje morda zapolnjujejo stavbe iz še neraziskanega dela naselbine. Tako je teoretično možen začetek tretje skupine že v 7. stoletju, njen konec pa je najkasneje na prelomu 8. in 9. stoletja. Eno izmed stavb tretje skupine je namreč uničila velikomoravska stavba, ki je nastala najverjetneje na omejenem prelomu stoletij.

Sledi prikaz gospodarstva naselbine. Avtor na kratko obravnava naravne danosti in pri tem ugotovi, da so se tudi tu najstarejši slovanski prebivalci naselili na najbolj rodovitna tla, z najdaljšo rastno dobo in z najvišjo povprečno letno temperaturo. To daje dobre pogoje poljedelstvu in živinoreji. Prvo dokazujejo žitne jame, pražnice, žrmlje in ostanki žitaric, drugo pa ostanki živalskih kosti, med katerimi je le 4,5 % kosti divjadi in rib. Največ je bilo ostankov goved, sledijo svinje in drobnica.

Najbolj so zanimivi zaključki, ki jih avtor na podlagi žitnih jam napravi o pripadajočih njivskih površinah. Metoda je povzel po drugih raziskovalcih (I. Pleinerová, J. Kudrnáč, O. M. Prihodnjuk), ki poudarjajo približnost izračunov, saj skoraj nobena postavka ni točna. Na kratko: če poznamo prostornino žitnih jam in s tem količino uskladiščenega žita, število prebivalcev v posameznem obdobju, povprečno letno porabo žita na osebo, razmerje med pridelkom in posevkom ter hektarski donos, je mogoče izračunati potrebne njivske površine, seveda s predvidevanjem določene načina obdelave zemlje. Pri vsem tem je mogoče računati samo z enim trdnim podatkom, to je s prostornino odkritih žitnih jam. Ker naselbina ni bila izkopana v celoti, je vprašanje, če njihovo število ni večje. Na eno stanovanjsko hišo oz. družino se predvideva 6 ljudi. Letna poraba žita na odraslo osebo je približno 200 kg, vendar je to količina, ki je izračunana na podlagi sedanje porabe in porabe v nekaj preteklih stoletjih in ki predvideva pretežno vegetarijansko prehrano. Tudi razmerja med pridelkom in posevkom ter hektarski donos so izračunani na podlagi mnogo mlajših (tudi tisoč let) podatkov. Kot način obdelave zemlje avtor predvideva nadveleto kolobarjenje (podrobneje o teh izračunih glej v: J. Kudrnáč, *Staroslovanské obilnářství v českých zemích, Památky archeologické* 49, 1958, str. 478—496. Isti, *Otázka velikosti zázemí k*

výživě člověka v době hradištní, *Archeologické rozhledy* 14, 1962, str. 693—697.). Čeprav je končni izračun komaj kaj več kot ugibanje, si vseeno pogledimo domnevne njivske površine. V starejšem obdobju naselbine II na Pohanskem naj bi živeli dve družini s poljem 6—7 ha, v mlajšem obdobju pa tri s poljem 9—11 ha. Po avtorjevem računu je prostornina žitnih jam tako zadoščala komaj za semensko žito, pri tem ne skuša rešiti vprašanja, kako in kje je bilo shranjeno žito za vsakodnevno uporabo.

Končno preide na vprašanje družbe. Zdi se mu, da celotna podoba kaže na eno gospodarsko — družbeno enoto, ki se je postopoma množila. V enem bivališču je živela ena družina. Ker so žitne jame razporejene v večje skupine, sklepa o naselju velike družine z 12 ali 18 člani, vendar že na stopnji razpada, ko niso več živeli pod skupno streho velikega doma, ampak je vsaka mala družina živela v svoji hiši. Skupne žitne jame tako dokazujejo skupno lastnino pridelka in posredno s tem verjetno tudi polja. Vse to velja za čas 6. in 7. stoletja. Za celotno okolico pa avtor predvideva teritorialno načelo družbene organiziranosti.

Temu splošnemu delu knjige sledijo katalog izkopanin, kratek nemški povzetek in seznam uporabljene literature.

Obravnavano delo ni le vzorna objava, ampak je pomembno tudi za našo zgodnjesevrednjeveško arheologijo, ki je končno prišla z raziskovanjem staroslovanskih naselbin. Jasno namreč kaže možnosti in pomen vključitve našega dela v splošne staroslovanske raziskave.

Andrej PLETERSKI

Alice Sz. Burger, *Late Roman Money Circulation in South-Pannonia*, Régészeti Füzetek Ser. 2. No. 22, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1981, 4°, 231 S.

Die Autorin hat sich als Ziel ihrer zweifellos undankbaren und mühevollen Aufgabe die Analyse sämtlicher Aspekte des Geldumlaufs im Südbereich der Provinz Pannonia Valeria gesetzt. Als Grundlage dienen ihr 18264 Bronzemünzen, von denen auf Hortfunde 15289 Münzen, auf sporadische Funde 1585 Münzen und auf Grabfunde 1390 Münzen entfallen. Die Angaben aller Münzen wurden mittels Computer erfaßt, wo-

durch B. das Studium der mannigfaltigen Aspekte des Geldumlaufs im erörterten Raum erheblich erleichtert ist, vor allem die Vertretenheit der Münzen der einzelnen Herrscher, Typen und Münzstätten in den einzelnen Prägeperioden.

Nachdem B. im ersten Kapitel (S. 8—25) die Methoden der Analyse erklärt, behandelt sie im zweiten Kapitel (S. 26—99) die Münzfunde im Rahmen dreier Phasen: Phase A, die sie zeitlich zwischen 324—364 (4228 Münzen) begrenzt, Phase B zwischen 364—375 (13930 Münzen) und Phase C zwischen 375—378 (106 Münzen). Jede Phase unterteilt sie noch in kürzere Prägungszeitspannen, so wie sie auch von RIC (*The Roman Imperial Coinage*, London) aufgegliedert werden, innerhalb ihres Rahmens aber stellt sie namentlich die Vertretenheit der Münzen nach Herrschern, Typen und Münzstätten fest. Die kurze Analyse jedes Zeitabschnittes ist von einer Tabelle begleitet, die vorstellt, wie in den einzelnen Fundorten die Münzen der einzelnen Herrscher nach den Münzstätten verteilt sind.

Im dritten Kapitel (S. 101—137) analysiert die Verfasserin die Vertretenheit der einzelnen Münzstätten und befaßt sich mit der Distribution ihrer Münzen in das erörterte Gebiet. Der kurzen Analyse des Geldumlaufs in unterschiedlichen Lokalitäten im vierten Kapitel (S. 138—149) folgt im fünften Kapitel der Schluß über den spätrömischen Geldumlauf in Südbannonien (S. 150—156). Auf den chronologischen und den bibliographischen Überblick folgen 75 Übersichtstabellen und Graphikone, welche die Bewegungen des Geldumlaufs, die Vertretenheit von Münzen der einzelnen Münzstätten, Typen und Herrscher sowie einige andere Charakteristika vorstellen.

Da systematische Übersichten antiker Münzfunde für einen Großteil des Imperiums eines der hauptsächlichen *Desiderata* darstellen, ist die Monographie von B. ohne Zweifel eine Pionierarbeit, und das dargebotene numismatische Material wird allen jenen, die sich mit dem Studium der unterschiedlichen Aspekte des Geldumlaufs befaßen, willkommen sein. Leider lassen sich jedoch durch die ganze Monographie hindurch wie ein roter Faden häufige Inkonsistenzen, Ungenauigkeiten und Fehler verfolgen. Ohne es zu versuchen, erschöpfend zu sein, sei auf einige solche hingewiesen.

Falsch ist die Angabe, daß im Jahr 353 Constantius II. endgültig Magnentius bei Mursa besiegt habe und daß sich ihm damals auch Vetranio ergeben haben soll (S. 40). Die Schlacht bei Mursa fand am 28. September 351 statt, als Magnentius wirklich eine Niederlage erlitt, doch nicht endgültig besiegt wurde. Vetrano ergab sich Constantius II. bei Naissus bereits am 25. Dezember 350 (historischer Hintergrund A. Piganiol, *L'empire chrétien*, Paris 1972,² 94 ff. Insbesondere P. Bastien, *Le monnayage de Magnence (350—353)*, Wetteren 1964). Nach B. (S. 41) soll Constantius II. Constantius Gallus und Julianus im Jahr 351 als Caesaren ausgerufen haben. Tatsächlich wurde Julianus erst am 6. November 355 zum Caesar proklamiert, so daß auch die Feststellung der Autorin, daß Julianus-Münzen im pannonischen Raum erst vom Jahr 354 weiter erscheinen (S. 41), nicht überrascht. B. behauptet etwas zu verallgemeinernd, daß in der Prägeperiode 351—354 für Constantius II. und Constantius Gallus nur die illyrischen und östlichen Münzstätten tätig waren (S. 41). Nach dem Rückzug des Magnentius aus Italien nach Gallien im Sommer 352 waren für beide angeführten Herrscher auch die italischen Münzstätten tätig, nach dem Tod des Magnentius im Sommer 353 aber auch die gallischen Münzstätten (z. B. Arelate: RIC 219). Constans fiel im Jahr 350 als Opfer der Usurpation des Magnentius und nicht als Opfer eines Brudermordes seitens des Constantius II. (S. 151).

Unerklärlich viele Ungenauigkeiten gibt es im kurzen Überblick der Chronologie des vierten Jahrhunderts (S. 157—159). Constantinus I. wurde spät im Jahr 307 als Augustus ausgerufen (B. 306). Helena verschied im Jahr 329 (B. 328). Constantinus I. starb am 22. Mai 337 in Achyrona bei Nicomedia (B. Nicomedia). Constans besiegte die Sarmaten im Jahr 339 (B. 338). Derselbe Herrscher erließ ein Dekret in Mursella am 6. April 339 (B. 338). Die von B. ins Jahr 341 bzw. 346 gesetzte Geldreform wurde im Jahr 348 durchgeführt (RIC 34). Constantius Gallus kam im Jahr 354 ums Leben (B. 352). Julianus wurde als Caesar im Jahr 355 ausgerufen (B. 352). Der Feldzug des Constantius II. gegen die Sarmaten und die Quaden erfolgte im Jahr 358 (B. 356). Die Geldreform des Julianus fand im Jahr 363 statt (B. 361).

(G. Elmer, NZ 1937, 25. J. P. C. Kent, NC 1959, 109—117). Constantius II. verschied am 3. November 361 (B. 13. November). Jovianus wurde am 27. Juni 363 als Augustus ausgerufen (B. 27. August) (für genaue Angaben vgl. O. Seeck, *Regesten der Kaiser und Päpste*, Stuttgart 1919, und A. H. M. Jones, J. R. Martinale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. 1. [A. D. 260—395], Cambridge 1971).

Von S. 62 weiter sind für die einzelnen Prägeperioden die Angaben über die Münzen der einzelnen Herrscher nach den Münzstätten angeführt. In der Monographie sind Computerauszüge angegeben. In diesen Tabellen kann in einigen Fällen eine falsche Bestimmung der Münzen festgestellt werden, vor allem stören jedoch die nahezu in allen Fällen falschen horizontalen und vertikalen Summen. Auf S. 63, wo Angaben über die Münzen Konstantins I. angeführt sind, erhalten wir bei den vertikalen Berechnungen abweichende Summen der Münzen der einzelnen Münzstätten. So ist die Endsumme aller Constantinus-Münzen 187 Exemplare, was zwar einen minimalen Unterschied zur Summe von B. ergibt (191 Münzen), doch tauchen auf dieser Grundlage Zweifel an der Richtigkeit auch aller anderen Angaben auf, die sich bei der Überprüfung einiger anderen Tabellen noch verstärken. Auf S. 65 (die Münzen Konstantins II.) ist nur die Summe der Münzen aus der Münzstätte Constantinopel richtig. Wollte man z. B. auf Grund der Angaben von B. die prozentuelle Vertretenheit der Münzen des Constantinus II. aus der Münzstätte Roma berechnen, würde man einen Anteil von 2,8% erhalten, obwohl er tatsächlich nur 0,9% ausmacht. Dieselbe Vertretenheit der Münzen der Münzstätte Aquileia würde nach den Angaben von B. 5,7% betragen, tatsächlich ist sie jedoch 7,8%, was einen erheblichen Unterschied ausmacht. Auf noch größere Fehler trifft man auf S. 67, wo Angaben über die Münzen des Constans verzeichnet sind. Die Endsumme von B. ist 307, die tatsächliche (bei Berücksichtigung ihrer Angaben) hingegen 292. Auf dieser Tabelle ist auch eine falsche Bestimmung der Constans-Münzen aus den Münzstätten Siscia und Thessalonike wahrzunehmen. Bei beiden Münzstätten erwähnt B. Constans-Münzen bereits in den Jahren 331, 332 und

333, obgleich sowohl Siscia (RIC 454) als auch Thessalonike (RIC 525) mit der Prägung von Constans-Münzen erst im Jahr 334 begonnen haben. Bei Berücksichtigung des Angeführten vermindert sich die Summe aller Constans-Münzen um weitere 8 Exemplare und so beträgt der Unterschied zwischen dem Resultat von B. und dem tatsächlichen Stand schon erhebliche 23 Exemplare.

Ohne noch weiterhin Angaben über pure Rechnungsfehler anzuführen, sei auf S. 69, wo Angaben über die Münzen des Constantius II. angeführt werden, auf die Tatsache hingewiesen, daß die Münzstätte Roma nach dem Jahr 361 keine Münzen dieses Herrschers mehr prägte (RIC 279). Die Autorin führt noch in den Jahren 362 und 363 je eine Münze des Constantius II. an. Ähnlich stellt sie auf S. 71 (Münzen des Constantius Gallus) drei Münzen des Constantius Gallus bereits in die Jahre 335, 336 und 337, was unmöglich ist, da ja dieser erst im Jahr 351 zum Caesar ernannt wurde. Die vertikalen und horizontalen Summen der Verfasserin stimmen auch auf dieser Tabelle nicht (die vertikalen Summen von B.: 5, 9, 138, 18, 18, 14, 48 und die Endsumme 250; die tatsächlichen Resultate dagegen: 6, 9, 139, 20, 20, 16, 46 und die Endsumme 256). Auf S. 74 gibt B. Angaben über die Münzen des Julianus und reiht jeweils zwei Münzen schon in die Jahre 351, 352 und 353 ein, was angesichts der Tatsache, daß Julianus erst im Jahr 355 zum Caesar ernannt wurde, unannehmbar ist.

Die erwähnten Fehler und falschen Summen wiederholen sich dann auch in den Münzverzeichnissen der einzelnen Münzstätten (z. B. auf S. 122 die Constans-Münzen der Münzstätte Siscia, auf S. 126 die Münzen desselben Herrschers der Münzstätte Thessalonike, auf S. 136 die Münzen des Constantius Gallus in den Jahren 335—337, auf derselben Seite die vor dem Jahr 354 geprägten Julianus-Münzen), wie auch in zahlreichen Übersichtstabellen am Ende der Monographie.

Verweilen wir noch ein wenig beim Kapitel über die Münzstätten, kündigt doch die Verfasserin schon in der Einleitung (S. 5) als einen der wichtigen Schlüsse ihrer Analyse eine Revision der Theorie über die nächstgelegenen Münzstätten an. In diesem Kapitel polemisiert B. mit den Autoren, die darauf hinge-

wiesen haben, daß unter dem Münzenmaterial am häufigsten Münzen aus der dem Fundort nächstgelegenen Münzstätte zu bemerken sind, und lehnt deren Annahmen autoritativ ab. Dabei wird von B. nicht die Tatsache berücksichtigt, daß die erwähnte Theorie nur eine der Theorien ist, die das mannigfaltige und mehrschichtige Problem der Münzendistribution der einzelnen Münzstätten zu lösen versuchen (hingewiesen sei auf die Studien von M. Fulford, *The Archaeological Journal* 135, 1978, 67—114; D. Kienast, *JNG* 12, 1962, 65—112 und R. Reece, *Scripta Nummaria Romana*, London 1978, 124—142, der auf offene Fragen hindeutet). Die Mechanismen, durch welche die Münzendistribution der einzelnen Münzstätten geregelt wurde, können heute nicht verallgemeinert und einseitig gelöst werden und es muß eingeräumt werden, daß wir sie noch immer nicht verstehen (*RIC* 8 91 ff., 111). Demzufolge sind die Angaben der Verfasserin lediglich ein willkommenes Hilfsmittel bei der weiteren Lösung dieser Probleme, auf konkrete Gesetzmäßigkeiten kann jedoch auch sie nicht hinweisen und löst das Problem keineswegs auf befriedigende Weise. Dafür, daß die Theorie über die häufigste Vertretenheit der Münzen aus der dem Fundort nächstgelegenen Münzstätte trotz der Ablehnung seitens B. ein gewisses Gewicht hat, sprechen nicht zuletzt die Resultate ihrer Analyse des Geldumlaufs in den einzelnen Ansiedlungen (S. 141). Sie stellt ja darin die größte Vertretenheit der Münzen eben der Münzstätte Siscia fest (cfr. auch S. 218, Tab. 61). Desgleichen stört die Inkonsistenz der Autorin bei der Erörterung der Münzstätten. Einmal reiht sie die Münzstätten Siscia und Thessalonike unter die östlichen Münzstätten ein (S. 101, 151), einmal beide unter die westlichen Münzstätten (S. 35), dann wieder Siscia unter Illyrikum (S. 107) und Thessalonike unter die östlichen Münzstätten (S. 107), obwohl aus Karte Nr. 2 (S. 175) folgt, daß sie auch diese unter Illyrikum einreicht.

Zu bemerken sind ebenfalls einige methodologische Unzulänglichkeiten und unklare Formulierungen. Bei der Besprechung des Geldumlaufs in der Ansiedlung Sopianae (S. 141) stellt B. die verhältnismäßig hohe Vertretenheit von Münzen in Phase A sowie die Vertretenheit von 5,5% von Münzen der Phase

B fest. Biede Male vergleicht sie den Münzanteil aus der Ansiedlung mit der Summe der Münzen der erörterten Phase im gesamten erörterten Bereich, also die Hort-, sporadischen und die Grabfunde. Unseres Erachtens hat einen viel größeren Aussagewert der Schluß beim Vergleichen der Vertretenheit von Münzen der einzelnen Prägephase im Rahmen lediglich des Fundortes Sopianae (in diesem Fall sind die Münzen der Phase A mit 28,14% beteiligt, die Münzen der Phase B dagegen mit 71,85%) bzw. beim Vergleichen aller Funde in der Ansiedlung (in diesem Fall entfällt auf die Münzen der Phase A ein Anteil von 11,86%, auf die Münzen der Phase B aber 30,28%), wobei sich das Verhältnis zwar nicht wesentlich verändert, sich jedoch von den Ergebnissen der Verfasserin unterscheidet, aus denen wir auf den Intensitätsrückgang des Geldumlaufs in Phase B schließen würden.

Die Interpretation des Münzmaterials aus dem südpannonischen Raum, die nicht auch das Vergleichsmaterial aus den Nachbarbereichen berücksichtigt, führt eben deshalb die Verfasserin mitunter zu falschen Schlüssen. Als Beispiel führe ich die Interpretation des Überwiegens von Valens-Münzen an, das nach B. eine Folge der Tatsache sein soll, daß der erörterte Teil Panoniens in der valentinianischen Ära zum Ostteil des Imperiums gehörte und unter der Oberherrschaft von Valens war (S. 152). Die Analyse des Münzmaterials aus dem südostalpinen Raum zeigt das Überwiegen von Valens-Münzen auch in Ajdovščina (Castra) in unmittelbarer Nähe Aquileias, auf Hrušica (Ad Pirum), in Celje (Celeia) und in Drnovo (Neviodunum). In der Prägeperiode 364—375 herrschen Valens-Münzen z. B. auch in Vindonissa vor (155 Valens-Münzen: 110 Münzen des Valentinianus I.) (Th. Pekárý, *Die Fundmünzen von Vindonissa* (Veröffentlichungen der Ges. Pro Vindonissa, Bd. 6), Brugg 1971, 94 ff.), ein Hinweis darauf, daß es sich um eine Folge der allgemeinen imperialen Monetärpolitik handelt und nicht nur um eine Folge der administrativ-politischen Zugehörigkeit eines Bereiches.

Bei völlig numismatischen Schlüssen, wo B. zunächst richtig feststellt, daß der regelmäßige Geldumlauf in Valeria im Jahr 324 beginnt (S. 27), während sie später den Beginn des Geldumlaufs in das Jahr 330 setzt (S. 150), vermissen wir

auch die historische Interpretation des Anwachsens oder Rückgangs der Intensität des Geldumlaufs in den einzelnen Präperioden.

Ohne Zweifel ist die Monographie von B. wichtig und vor allem wegen des numismatischen Materials, das sie bietet, unentbehrlich für alle sich mit der angeführten Problematik beschäftigenden Institutionen. Obwohl wir uns bewußt sind,

daß die Bewertungen eines Werkes häufig zumindest teilweise einseitig und deshalb dem Autor gegenüber ungerecht sind, müssen wir doch in diesem Fall — leider — abschließend sagen, daß die vorliegende Publikation unter dem Niveau der ansonsten ausgezeichneten ungarischen antiken Historiographie und ihrer Hilfswissenschaften steht.

Peter KOS

Arheološki vestnik
Acta Archaeologica
XXXV

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

1984

Naklada 1100 izvodov

Natisnila
Tiskarna »Jože Moškrič«
v Ljubljani